İbn-i Kesir • Kurtubi • Beyhaki
Es-Sâdi • İbn Kayyim el-Cevziyye

Esmâü'l-Hüsnâ

POLEN

أسماء الله الحسنى

EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂ

ALLAH'IN GÜZEL İSİMLERİ

Kitap
EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂ
ALLAH'IN GÜZEL İSİMLERİ

Yazarlar
İbn Kayyim el-Cevziyye
İmam el-Kurtubî
Allâme es-Sa'dî
İbn Kesir
Beyhakî

Derleyen
Hâmid Ahmed Tâhir el-Besyûnî
Eymen Abdurrezzak es-Sevvâ
Yusuf Ali Büdeyvî

Yayına Hazırlayan
Osman Arpaçukuru

Kapak Tasarım
Ahmet Mayalı

Baskı
Kilim Matbaası

1. Baskı: Nisan 2004

KARINCA YAYINLARI
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı No: 5/9
Beyazıt / İSTANBUL Telefon: 0 212 638 46 66
Feyzullahkarinca@yahoo.com/Feyzullahkarinca@hotmail.com
www.karincakitap.com

أسماء الله الحسنى

EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂ
ALLAH'IN GÜZEL İSİMLERİ

KARINCA

İÇİNDEKİLER

EL-CAMİU LİESMAİLLAHİL HÜSNA

Önsöz / 13

Kitap Hakkında / 21

ESMAULLAHİL HÜSNA

Yüce Allah'ın En Güzel İsimlerini (=Esmâullâhi'l-Hüsnâ'yı) Tanımak

Yüce Allah'ın İsimlerini ve Sıfatlarını Tanımak 393
Yüce Allah'ın En Güzel İsimlerinin Asılları 398
Esmâu'l-Hüsnâ'nın Gerektirdikleri 408
Yüce Allah'ın İsimleriyle Tevessül Etmek 417
Esmâu'l-Hüsnâyı Korumada Edeb 420
Esmâu'l-Hüsnâyı Kötülükten Tenzîh Etmek 423
Rabb Teâla'nın, En Güzel İsimleriyle ve En Yüce Sıfatlarıyla Tecellî Etmesi 426
Esmâu'l-Hüsnâ'nın, Yüce Allah'ın Zatına ve Birliğine Delalet Etmesi 428
Ahkâm Âyetleri ve Yüce Allah'ın Sıfatlarıyla İlgili Âyetler 433
Yüce Allah'ın Sıfatları İle İlgili Âyetlerde Te'vilin Olmaması 435

Allahu Teâlâ'nın En Güzel İsimlerinin Kısımları

Yüce Allah'ın Zatı, Sıfatları ve İsimleri Hakkında Bahis 437
Esmâu'l-Hüsnâ ve Esmâu'l-Hüsnâ'dan Selbin Nefyedilmesi 440

Allah'ın Güzel İsimlerinin Belirtileri

İsim ve Müsemmâ 637
Sıfatları ve Na'tları Tanıma 644
Yüce Allah'ın İsimlerini Getirme Hususunda Kur'an-ı Kerim'in Metodu 671

Yüce Allah'ın; "İnsanların Rabb'i", İnsanların Meliki", "İnsanların İlahı"
Şeklindeki Sözlerinde Geçen Tamlamaların Manası 682
Yüce Allah'ın İsimlerinin Birbirleriyle Bağlantılı Olmasındaki Hikmet
ve Âyetlerin Bu İsimlerle Bitmesi 687

ALFABETİK FİHRİST

A

A'LÂ 249
ADL - el-ADL 232, 534
AFÜV - el-AFUV 243, 556
ÂHİR 36
ALÎ - el-ALİYY 249, 565
ALÎM - el-ALÎM 142, 247, 500
ALLAH 23, 457
ALLÂM – el-ALLÂM 247, 500
AZÎM 240
AZÎZ - el-AZÎZ 238, 449
el-AHAD 608

B

BÂ'İS 48
BÂKÎ 50
BÂRİ' 41
BASÎR - el-BASÎR 59, 498, 530,
BÂSİT 44
BÂTIN 36
BEDÎ' 52
BER 54

C

CÂMİ' 70
CEBBÂR - el-CEBBAR 74, 494
CELÎL 145
CEMÎL - el-CEMÎL 78, 627

D

DÂR (ZÂR) 229

E

EHAD 343
EKREM 31
ELÎMU'L-AHZ 199
EVVEL 36

F

FÂLİKU'L-HABBİ VE'N-NEVÂ 266
FÂLİKU'L-İSBÂH 266
FÂTIR 264
FETTÂH 268

G

GAFFÂR 253
GÂFİR 253
GAFÛR 253
GÂLİB 275
GANÎ - el-GANİYY 259, 615

H

HABÎR 142
HÂDÎ 349
HÂFID 132
HÂFIZ 86
HAFÎ 93
HAFÎZ - el-HAFÎZ 96, 567
HAK - el-HAKK 100, 461
HAKEM 105
el-HÂKİM 500
HAKÎM 110
HÂLİK 137
HALÎM - el-HALÎM 117, 556
HALLÂK 137
HAMÎD - el-HAMÎD 120, 573
HASÎB 89
HAY - el-HAYY 125, 602
HAYÎ 129

K

KÂBIZ 44
KADÎR 271
KÂDİR 271
KÂFÎ 290
KAHHÂR 275
KÂHİR 275
KARÎB 282
KÂŞİF 290
KAVÎ 285
KAYYÛM - el-KAYYÛM 125, 602
KEBÎR - el-KEBÎR 287, 566
KEFÎL 290
KERÎM - el-KERÎM 31, 615
KUDDÛS - el-KUDDÛS 279, 474

L

LATÎF - el-LATÎF 293, 540

M

MÂNİ' 320
MECÎD - el-MECÎD 302, 573
MELÎK 314
MELİK - el-MELİK 314, 461
MENNÂN 328
METÎN 285
MEVLÂ 336
MU'TÎ 320
MUAHHİR 323
MUDİL 349
el-MUĞÎS 634
MUĞNÎ 259
MUHÎT 298
MUHSÎ 298
MUHSİN 306
MUHYÎ 312
MUÎD 298
MUİZ 317

MUKADDİM 323
MUKÎT 326
MUKTEDİR 271
MUSAVVİR 310
MÜ'MİN 332
MÜBDİ' 298
MÜCİB 282
MÜDEBBİR 326
MÜHEYMİN 332
MÜMÎT 312
MÜNTAKIM 149
MÜRŞİD 156
MÜTEÂL 249
MÜTEKEBBİR - el-MÜTEKEBBİR 287, 566, 494
MÜZİL 317

N

NÂFİ' 229
NASÎR 339

R

RAB 160
RÂFİ' 132
RAHÎM - er-RAHÎM 165, 458
RAHMÂN - er-RAHMAN 165, 458
RAKÎB - er-RAKÎB 176, 570
RÂŞİD 156
RAÛF 180
RÂZİK 152
REFÎ' 173
REFÎK - er-REFÎK 174, 631
REŞÎD 156
REZZÂK 152

S

SABÛR- es-SABÛR 217, 618
SÂDIK 213
SAMED - es-SAMED 225, 612

SELÂM - es-SELÂM 185, 478
SEMÎ - es-SEMÎ 191, 530
SERÎU'L-HİSÂB 184
SERÎU'L-İKÂB 184
SEYYİD 196
SİTTÎR 129
SÜBBÛH 183

Ş

ŞÂFÎ 197
ŞÂKİR - eş-ŞÂKİR 203, 558
ŞEDÎDU'L-BATŞ 199
ŞEDÎDU'L-İKÂB 201
ŞEHÎD - eş-ŞEHÎD 208, 570
ŞEKÛR - eş-ŞEKÛR 203, 600

T

TEVVÂB 65

V

VÂHİD - el-VÂHİD 343, 608
VÂKÎ 355
VÂRİS 353
VÂSİ' 354
VEDÛD - el-VEDÛD 357, 600
VEHHÂB 365
VEKÎL 360
VELÎ 336
VİTR 343

Z

ZÂHİR 36
ZÜ'L-CELÂLİ VE'L-İKRÂM 145
ZÜ'T-TAVL 148
ZÜ'L-İNTİKÂM 149
ZÂR (DÂR) 229

EL-CÂMİU Lİ-ESMÂİLLÂHİ'L-HÜSNÂ

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

İMAM EL-KURTUBÎ

ALLÂME ES-SA'DÎ

İBN KESİR

BEYHAKÎ

Derleyen

Hâmid Ahmed Tâhir el-BESYÛNÎ

Çeviren

Mehmet Ali KARA

Son Okuma: Osman ARPAÇUKURU

ÖNSÖZ

Şükredenlerin hamd ettiği gibi bütün varlıkların yaratıcısı olan Allah'a hamd eder, hamd edenlerin şükrettiği gibi O'na şükrederiz. Salât ve Selâm, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz Hz. Muhammed'in üzerine olsun.

Kalp için tevhit alanından daha üstün ve daha yararlı başka bir alan yoktur. Zira kalp, bu alanda özgürce dolaşır, kendisi için dersler çıkarır; böylece isim ve sıfatlarını anarak Mevlâ'sına kulluk eder. Allah Teâlâ, aziz kitabı Kur'an'da zatını en güzel adlarla adlandırmış, kendisini en güzel niteliklerle nitelemiş ve şöyle buyurmuştur:

"İsimlerin en güzeli Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde aykırılığa (ve inkâra) sapanları bırakın. Yapmakta oldukları dolayısıyla yakında cezalandırılacaklardır." [1]

Bu isimler, Allah'ın birliğini, merhametini ve üstünlüğünü gösteren, aynı zamanda kalplere ve kulaklara hoş gelen isimlerdir. Hatta bu isimler, bütün hayır ve iyiliklere eksiksiz olarak işaret eden isimlerdir.

Fakat ne yazık ki, insanlar bu isimlerin anlamları hakkında görüş birliğine varamadılar. Bu konuda birçok görüşler ileri sürerek doğru yoldan ayrıldılar. Kimileri bu isimleri farklı şekillerde yorumlarken, kimileri de bu isimlerin anlamlarıyla kesinlikle bağdaşmayan görüşler ileri sürdü. Kimileri ise ne bu grubun ne de öteki grubun iddia ettiği görüşleri kabul etmedi ve bir kenarda durmayı tercih etti. Bu tavra karşılık, isimleri yorumlayanlar veya anlamlarıyla bağdaşmayan görüşler ileri sürenler, kapkara tevil ve yorumlar deryasına daldılar. Öyle karanlık bir derya ki, ellerine bakmak isteseler zifiri karanlık nedeniyle ellerini dahi göremezler.

Tüm bu görüşlerin arasından Ehlisünnet ve'l-cemaat ise Allah'ın bu güzel isimlerini anlama yolunu tercih etti. Bu âlemde Allah'ı kendisinden daha iyi tanıtan bir varlığın olmayacağına inandı. Bunun için Allah'tan yardım dileyerek insanlar arasında Allah'ı en iyi tanıyan kimseye (Hz. Peygamber'e) gitti. Onun bitmez tükenmez pınarından doyasıya yararlandılar. Kurtuluşlarını, hiçbir eğrilik ve yanılmanın olmadığı bu metodda gördüler. Bu konuda Allah'tan sonra Hz. Peygamber'den yardım istediler. Ondan sonra da hiçbir aşırılık ve-

---

[1] A'raf, 180.

ya tahrifata sapmadan tevatürle ondan ilim nakleden ve güvenilirlikleri ispatlanmış ravilerin rivâyetlerinden yararlandılar. Bu yüzden Yüce Allah'ın bu güzel isim ve sıfatları konusunda en üstün metod selefin metodudur. Zira bu metod, ne filozofların ileri sürdükleri görüşlere ne de kelamcıların anlaşılmaz söz ve düşüncelerine dayanmaktadır. Allah'ın isimleri konusundaki bu selefî metod, aşırılıklardan uzak mutedil ve orta bir metoddur.

Ehlisünnetin, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını anlama konusunda ortaya koydukları bu metodun kuralları, bu şekilde belirlenmiştir. Metodlarında olduğu gibi bu kurallarda da herhangi bir aşırılık bulunmamaktadır. Selefî metodun dayandığı kurallardan bazılarını özetle şöyle sıralayabiliriz:

1- Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Yüce Allah'a benzeyen hiçbir varlık yoktur. Biz O'na, O'nun kendisini bize tanıttığı şekilde inanırız. O, kendisini bize şöyle tanıtır: "*O'nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir.*" [2]

Bizler, Yüce Allah'ın bizim kendisini nasıl tanımamız gerektiğini belirttiğine inanıyoruz. Zira O, şöyle buyurur: "De ki: "*Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?*" [3]

Dolaysıyla Allah'ın bazı sıfatlarını nefiy/yok saymak, teşbih/benzetmek, ta'til/geçersiz saymak, tevil/başka şekilde yorumlamak veya örneklendirmek mümkün değildir. Zira Allah'ın sıfatlarını belirten âyetler müteşabih (anlamları bilinmeyen, kapalı) değildirler. Bütün sıfatların anlamı özetle selefin şu sözünde toplanmıştır: "İstiva malûm, keyfiyet meçhuldür." Yani Allah'ın sıfatlarına olduğu gibi inanır, bunların keyfiyetlerini Allah'a havale ederiz.

Örneğin, "Allah Rahmân ve Rahîmdir" dediğimizde şunu kastediyoruz: O, hiçbir teşbih, temsil, tahrif ve ta'til olmadan kendisini nitelediği şekilde merhamet sahibidir. O'nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır ve O, inkarcıların niteliklerinden uzaktır.

2- Allah'ın zatını düşünme girişimlerinden tamamen uzaklaşmak ve sadece bu isimlerle O'na nasıl ibadet edilebileceğini araştırmak. Rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın nimetleri konusunda düşününüz, O'nun zatı hakkında düşünmeyiniz". Zira Yüce Allah hiç kimseye benzemediği gibi hiç kimse de O'na benzemez. Şöyle buyuruyor

---

[2] Şûrâ, 11.
[3] Bakara, 140.

Yüce Rabb'imiz: *"O'nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir."* [4]

Bizler en mükemmel sıfatların Allah'ta bulunduğuna inanıyoruz. Ayrıntıları âyetlerde belirtilen sıfatların aynen Allah'ta bulunduğunu kabul ediyoruz. Bunları yok sayma konusunda deriz ki: Allah, her türlü eksiklik ve kusurdan uzaktır. Bu yüzden Allah, kendisini nitelediği gibi nitelendirilir; aynı zamanda O, Hz. Peygamber'in kabul ettiği sıfatlarla da nitelendirilir. Bu, Allah'ın bütün isim ve sıfatları için geçerlidir. İsimleri kabul edip sıfatları yok sayanlar veya zatî sıfatları kabul edip fiilî sıfatları kabul etmeyenler doğru yoldan sapmışlardır. İddia ettikleri bütün bu görüşleri sapıklık ve bid'attir.

3- Bazı isimler lafzen aynı olabilir. Fakat bu, isimlendirilenlerin aynı veya eşit olduğunu göstermez. Örneğin Allah için "Merhamet sahibidir" denilir. İnsanlar da bu sıfatla nitelendirilebilir ve "Filanca merhamet sahibidir" denilebilir. Ancak her iki niteleme aynı değildir. Çünkü "hızlı adam", "hızlı tren", hızlı uçak" denildiğinde hemen "her hız, nitelenen varlığa göre değişir" deriz. İşte Allah'ın merhamet sahibi oluşu ile insanın merhamet sahibi oluşu da böyledir. Allah'ın merhameti sınırsız ve her şeyi kuşatmıştır. İnsan ise böyle değildir.

4- Allah'ın en güzel isimlerini belirten bütünüyle sahih bir hadis bulunmamaktadır. Bu konuda meşhur olan hadis, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri şu hadistir: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ezberler ve sayarsa cennete girer. Allah tektir, tek olanı sever." [5] el-Esmâ-ü'l hüsnâ hakkındaki bu sahih hadis burada sona ermektedir. İsimleri belirten hadis ise, Tirmizî'nin rivâyetinde bulunmaktadır. Ancak bu rivayet, senedinde hadis âlimleri tarafından zayıf kabul edilen Velid b. Müslim bulunması nedeniyle zayıf kabul edilir. Her ne kadar Tirmizî bu hadisi başka yollardan rivayet etse de, tüm bu yollar hadis âlimlerince zayıf kabul edilmektedir. Hatta bazılarında şiddetli derecede zayıflık bulunmaktadır.

İbn Kesir'in bu konuda güzel bir değerlendirmesi bulunmaktadır.

İbn Kesir der ki: "Bir grup hadis âlimi, Allah'ın isimlerini belirten bu hadisi müdrec hadis olarak kabul etme eğilimindedirler. Müdrec hadis, ravinin, hadisin aslında olmayan bir şeyi fazladan eklemesidir. Böylece hadis zayıf kabul edilmektedir. Sonra bu hadisin rivayet zincirinde Velid b. Müslim ve

---

[4] Şûrâ, 11.

[5] Buhârî, 6410; Müslim, 2677.

Abdülmelik b. Muhammed es-San'ânî bulunmaktadır. Hadis âlimleri, her iki ravinin de zayıf olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Züheyr b. Muhammed, birden çok hadis âliminin bu ravileri zayıf kabul ettiğini rivayet eder." [6]

İbn Kesir'in konuyla ilgili bu değerlendirmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü kendisi bir müfessir, dil bilgini ve muhaddistir. Hadis ravilerinin belirttikleri bu isimlerin, âlimlerden derledikleri özel görüşleri olduğunu, Hz. Peygamber'in sözü olmadığını ispatlayacak yetkinliktedir. Burada esas alınacak kural şudur: "Allah'ın güzel isimleri, Kur'an ve Sünnet esas alınarak belirlenebilir."

Yukarıda aktardığımız sahih hadis, Allah'ın doksan dokuz isminin bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu, Allah'ın başka isimlerinin bulunmadığını göstermez. Yani söz konusu hadis, Allah'ın isimlerini sınırlamamaktadır. Eğer bir sınırlama amaçlanmış olsaydı Hz. Peygamber bunu şu şekilde açıklıkla ifade ederdi: "Allah'ın isimleri doksan dokuz tanedir." [7]

Bütün İslâm bilginleri, Allah'ın isimlerinin bu sayıdan daha fazla olduğu görüşünde hemfikirdirler. Bunu özellikle şu hadis-i şerifte geçen ifadelerden anlıyoruz: "Senin kendini isimlendirdiğin veya herhangi bir varlığa öğrettiğin veya kendi katında gayb âleminde tercih ettiğin her isimle senden diliyorum." Bu hadisteki ifadeler, Allah'ın, insanların bilmediği, ancak bazı seçkin ve özel kullarına öğrettiği, gayb âleminde tercih ettiği isimlerinin bulunduğunu göstermektedir.

İbn Kayyim der ki: "el-Esmâ-ü'l hüsnâ, herhangi bir sayı ile sınırlandırılamaz. Çünkü Allah Teâlâ'nın kendi katında gayb âleminde tercih ettiği isimleri ve sıfatları vardır. Bu isim ve sıfatları ne Allah'a yakın bir melek ne de gönderilen bir peygamber bilebilir." [8]

Âlimlerin bu görüşlerini aktardıktan sonra görüyoruz ki, hadiste geçen "ezberleyen ve sayan" cümlesinden maksat, sadece bu isimleri ezberleyip saymak değil; o isimlerle Allah'a kulluk etmek, dua etmek ve gerekleriyle amel etmektir. Çünkü iyi kötü her insan bu isimleri kolaylıkla ezberleyip sayabilir ve sürekli tekrarlayabilir. Ancak onların gerekleri ile amel etmek, saymak kadar pek de kolay değildir. Nice Kur'an okuyan kimseler vardır ki, etkisi onların boğazlarından aşağıya inmez. Nice namaz kılanlar vardır ki, yorul-

---

[6] İbn Kesir, "et-Tefsir", 4/166.
[7] Dr. Ömer el-Eşkar, "el-Esmâ ve's-sıfat", Dâru'n-Nefâis, s. 66.
[8] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 1/166.

mak kendilerine kâr kalır. Bir başkası tuttuğu oruçtan aç ve susuz kalmaktan başka bir şey kazanamaz. Bu isimleri ezberleyip saymak da aynen böyledir.

5- Allah'ın isim ve sıfatları tevkifîdir[9], akıl ile bilinemez. İbn Kayyim şöyle söyler: "Allah'a verilen isim ve sıfatlar tamamen tevkifîdir." [10] Kur'an ve sahih hadislerde belirtilen Allah'ın isim ve sıfatlarına inanmak, anlamlarını bilmesek de vaciptir. Bu kaynaklarda belirtilmeyen ve insanların üzerinde ihtilaf ettikleri isim ve sıfatları ise, amacı açıkça ortaya çıkmadıkça ne kabul ediyor ne de yok sayıyoruz. Bu konuda ne ileri ne de geri gideriz. İnançla ilgili alanlarda kıyas ve içtihat yapmayı kabul etmeyiz. Akıl, sadece fıkıh alanında yeni ortaya çıkan durumların hükmünü belirtmek için Kur'an ve hadisler ışığında kullanılır. İnanç ve itikatla ilgili konular kesinlik gerektirir, bu alanda zan veya içtihatlara yer yoktur.

6- Allah'ın isimleri anlamlarına dört şekilde delalet eder. Bunlar:

a- Bizzat Allah'ın zatına delalet eden isimler.

b- Zatî sıfatlar. Allah'ın işitmesi, görmesi, yapma gücü olması, bilmesi ve hayatta olması bu tür sıfatlardandır ve bizzat Allah'ın zatıyla ilgilidir.

c- Fiilî sıfatlar. Bunlar, yaratma ve rızıklandırma gibi Allah'ın fiillerine bağlı olan sıfatlara delalet ederler.

d- Selbî sıfatlar. Bu tür sıfatlar, Allah'ı her türlü eksiklikten uzak tutmayı, O'nu kusursuz ve mükemmel görmeyi gerekli kılar. Örneğin Allah'ın kimseye muhtaç olmama sıfatı, yoksulluk sıfatının olmadığını gösterir. Diğer sıfatları da bu şekildedir.

7- Bu isim ve sıfatların dışında Allah'ın, "Haberî sıfatları" denilebilecek çeşitli sıfatları bulunmaktadır. Bu sıfatlar, Kur'an'da zâhir anlamları ile sabit olan sıfatlardır. Allah'ın gökten yeryüzü semasına inmesi, gelmesi, istiva etmesi, eli ve gözü olması gibi sıfatlar bu türdendir. Bunlar zâhiri anlamları ile Kur'an ve sahih hadislerde bulunmaktadır; ancak, keyfiyetlerini yalnızca Allah bilir. Fakat akıl, bu tür sıfatları kabul etmemektedir. Ancak bizler, dinî metinlerde geçmesi nedeniyle bu sıfatları olduğu gibi kabul etmekte ve tevil etmemekteyiz. Çünkü bu sıfatların da Allah'ın kemâl sıfatlarından olduğuna ve maksadını yalnız Allah'ın bildiğine inanıyoruz. Bu inançla beraber bu sıfatların keyfiyetini araştırmıyor ve herhangi bir varlığa benzetmekten kaçınıyoruz. İmam Malik bu konuda en güzel sözü şöyle söylemiştir: "İstiva malûmdur.

---

[9] Allah ve Resûlünün bildirmesi ile bilinebilir.-Çev.

[10] İbn Kayyim, a.g.e., 1/162.

Keyfiyeti ise meçhuldür. Ona inanmak vacip, hakkında soru sormak ise bid'attir."

Şüphesiz Allah'ın sıfatları konusu, isimlerinden daha geniştir. Beyhakî der ki: "İsimler, Kur'an veya sahih hadislerin haber verdiği isimlerle sınırlıdır. Sıfatlar ise, aklî delillerin Yüce Allah'ı nitelediği bütün nitelikleri kapsar."[11] Bizlerin şu an bu tür kelamî tartışmalara girmemize gerek yoktur.

8- Konuya girmeden önce burada şunu belirtmekte yarar görüyorum. Hadis veya haberlerde gelen isim ve sıfatların hepsi el-Esmâ-ü'l-hüsnâdan değildir. Bu gibi durumlarda en güzel tavır, bu konuda bilgi sahibi olanlara başvurarak meseleyi açıklığa kavuşturmaktır.

Bununla ilgili olarak sadece bir örnek vermekle yetineceğim. Örneğin Yüce Allah: "*Gerçek şu ki, münafıklar (sözde), Allah'ı aldatmaktadırlar. Oysa O, onları aldatandır.*" [12] buyurmaktadır. Burada âyette geçtiği üzere Allah için "*aldatan*" sıfatı kullanılamaz. Allah böyle bir sıfattan beridir. Âyette Allah için "*Oysa O, onları aldatandır*" denmesinin nedeni, Allah'ı aldattığını sananlara aynı üslupla karşılık verilmesidir. Aynı durum "Ve kendileri Allah'ı unutmuş, böylece O da onlara kendi nefislerini unutturmuş..." [13] âyeti için de geçerlidir.

9- Allah'ın en büyük ismi anlamına gelen İsm-i âzam hakkında birçok sahih veya hasen rivâyetler bulunmaktadır. İsm-i âzamla dua edildiğinde Allah o duayı kabul eder, onunla istediğinde Allah verir. Özetle hadislerde İsm-i âzam'ın şunlar olduğu rivayet edilmiştir:

1- Allah

2- Rahmân ve Rahîm

3- Fatiha sûresi

4- Ayete'l-kürsi, "*Allah. O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir, kâimdir...*" [14]

5- Yunus (a.s.)'ın balığın karnında yaptığı dua. "*Senden başka ilâh yoktur, sen yücesin, gerçekten ben zulmedenlerden oldum.*" [15]

6- "Allah'ım! Senden başka ilâh yoktur, şefkat ve merhamet sahibisin, cömertsin. Gökleri ve yeri mükemmel yaratansın. Yücesin ve ikram sahibisin. Diri ve her şeyi ayakta tutansın."

---

[11] Beyhakî, "el-Esmâ ve's-sıfât", s. 8.
[12] Nisa, 142.
[13] Haşr, 19.
[14] Bakara, 255.
[15] Enbiya, 87.

7- "Ey Allah'ım! Senden başka hiçbir ilâhın bulunmadığına, senin bir ve yalnız olduğuna, hiçbir şeye muhtaç olmadığına, doğurmadığına ve doğurulmadığına, bir benzerin veya eşinin olmadığına şahitlik ederek senden dileniyorum."

Bütün bu rivâyetler sahihtir. Hepsinin kaynağını daha sonra zikredilen yerlerde belirteceğiz.

Bu meselenin derinliklerine dalmadan, bir rivâyeti tercih edip ötekini bir kenara bırakmadan Hz. Peygamber'in "Onları ezberleyen ve okuyan cennete girer" tavsiyesine uyarak bu isimleri ezberlemeye, her zaman okumaya ve gereklerini yerine getirmeye çalış. Hadisler arasında tercih yapmayı konunun uzmanlarına bırak. Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak için uzmanlara başvur. Bil ki bu isim ve sıfatlarla amel etmek, onları sadece ezberleyip okumaktan daha önemlidir. Başarıya ulaştıran elbette Yüce Allah'tır.

***

KİTAP HAKKINDA

Yüce Allah, bizi bu alanda bir kitap yazmada başarılı kıldı. Bu düşünceyle iyi niyetli okuyuculara ve bu konuda bilgi sahibi olmak isteyenlere yararlı olacak bir eser hazırladık ve bu çalışmaya "esmâü'l-hüsnâ'nın tamamı" adını verdik. Bu çalışmamıza, hepsi birbirinden değerli ve güvenilir, hadis ilminde uzmanlaşmış ve sağlam itikat zırhını giymiş Kurtubî, Beyhakî, ez-Züccâcî, "Meâlimü's-sünen" ve "el-Ğunye" adlı eserin sahibi İmam Ebû Süleyman el-Hattâbî, İbn Kesir, "el-Müfredat fi ğarîbi'l-Kur'ân" ve "ez-Zeri'a ilâ mekârimi'ş-şerî'a" adlı eserlerin sahibi sünnî ve selefî imam Râğıb el-Isfahanî gibi âlimlerin sözlerini de ekledik.

Daha sonra İmam İbn Teymiye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'den de yardım almayı bir görev bildik. Her ikisinin bu konuyla ilgili sözlerini ve görüşlerini çalışmamıza ekledik.

Bütün bunların yanında Şeyh Ebû Abdurrahman es-Sa'dî'ye ait itikad konularını işleyen ve sade bir üslupla kaleme aldığı "Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân" adlı eserinden ve adını anmadığımız diğer İslâm âlimlerinin eserlerinden yararlandık. Yine Şeyh Sa'dî'nin tevhid konularını işlediği "Haku'l-vâdıhu'l-mübîn fî şerhi tevhîdi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn" adlı eserinden de faydalandığımızı belirtmeliyim.

Diğer taraftan, bal nerede olursa olsun ondan uzak durulmaz ilkesiyle Fahrüddin Râzî ve İmam Gazali'den de yararlandık. Bunların Ehlisünnet ve'l cemaat'ın kurallarına ters düşen görüşlerini bir kenara bıraktık, kitaplarında bulabildiğimiz değerli düşünce ve görüşlerinden istifade ettik.

Bu kitapta yaptığımız bir diğer çalışma da şudur: Âyetlerin bulundukları sûre ve âyet numaralarını, hadislerin hangi kaynaklarda yer aldığını, hikmetli sözlerin kimlere ait olduğunu belirtmeye çalıştık. Konunun daha iyi anlaşılması için bazı bölümlere başlıklar koyduk. Bunu, Allah'ın sıfatını tanımladıktan ve Kur'an ve hadislerde nasıl geçtiğini belirttikten sonra yaptık. Genelde sıfatların sözlük anlamlarını belirttik. Ancak okuyucunun zihnini karıştıracak ve konuyu anlamasını zorlaştıracak tanımlamalardan kaçındık.

Her bölümü, isim ve sıfatları tanımanın ve bilmenin faydalarını belirten bir bölümle bitirdik. Bunu anlattığımız teorik bilgileri uygulamalı hale getirmek için yaptık. Böylece Allah'ın teorik ve pratik olarak tanınmasını sağlamaya çalıştık.

Sonuç olarak,

Yüce Allah'tan bizi bu yazılanlardan faydalandırmasını, bu çalışmamızı kendi katında kabul etmesini, hatalarımızı bağışlamasını ve bizi iyiliklerle ödüllendirmesini dileriz. Ey Allah'ım! Eğer bu çalışmamda samimi olabilmişsem, biliyorum ki, bunu bana sen nasip ettin. Eğer böyle değilsem, belki samimi olmayandan da fayda gelir; ama sen, beni samimi olanlardan eyle ve insanları yazdıklarımdan faydalandır.

Başarıya ve doğruya ulaştıran sadece Allah'tır.

12 Muharrem 1425 Hicri.

Demenhur / el-Buhayra

HÂMİD AHMED TAHİR eL-BESYÛNİ

ALLAH

Allah[16] adı, Yüce Yaratıcı'nın diğer bütün isimlerini kapsar. Bu yüzden el-Esmau'l-hüsnâ olarak bilinen bütün isim ve sıfatlar bu ada dayandırılır. Bu nedenle "Rahmân, Rahîm, Azîz, Gaffâr, Kahhâr Allah'ın adlarındandır deriz." Ama "Allah, Rahmân'ın adlarındandır" demeyiz. Yüce Allah şöyle buyurur: *"En güzel isimler Allah'ındır."* [17]

Kur'an ve hadislerde geçen veya geçmeyen bütün güzel isim ve sıfatlar Allah'a izafe edilir. "Allah" lafzı, Yaratıcı'nın bütün isim ve sıfatlarını içinde toplayan bir isimdir. Kalbi, bu ismi hakkıyla bilecek genişlikte olan ve kulluk görevlerini tam bir saygı ve içtenlikle yerine getirerek, sevginin zirvesi sayılan kulluk hakkını veren kimse, hiçbir insana muhtaç olmaz; insanların en zenginleri arasında yer alır.[18] Lisan-ı hâli ile şairin söylediği şu dizeleri söyler:

Hiçbir malım olmadan bütün insanlardan zengin oldum
Zira en üstün zenginlik, mal ile değil ondan uzak durmakladır.

Muhtaç olmamak her ne kadar büyük öneme sahip olsa da beraberinde büyük tehlikeler de taşımaktadır. Bu tehlikelerin başında, muhtaç olmadığını düşünerek büyüklenmek ve haddini aşmak gelmektedir. Birçok ülke ve zengin kimse bu yüzden zenginliklerini kaybetmiş ve yıkılarak yok olmuşlardır. Böylece onlar gerçek zenginliğe değil sadece gölgesine sahip olmuşlardır. Zenginlik onlara, uykuda görülen ve uyanınca kaybolan anlık bir rüya gibi gelmiştir.[19]

---

[16] Allah adı, Kur'an-ı Kerim'de toplam 2697 kere geçer.

[17] A'raf, 180.

[18] İmam Gazâlî, "el-Maksadu'l-esnâ" s. 38 adlı eserinde der ki: "Kulun bu isimden alacağı ders, tıpkı Allah gibi hiç kimseye muhtaç olmamaktır. Yani kalbini bütünüyle Allah'a vermeli, güç ve kuvvetini O'ndan bilmeli, O'ndan başka hiçbir şeyi görmemeli, O'nun dışında bir şeye dönüp bakmamalıdır. Sadece O'ndan korkmalı ve yalnızca O'na ümit beslemelidir. Kul, nasıl böyle olmasın ki? Zira o, bu isimle gerçek varlığın sadece Allah olduğunu bilmekte, O'nun dışındaki bütün varlıkların yok olacağına inanmaktadır. İlk yok olacaklar arasında da kendisini görmektedir."

[19] İbn Kayyim "Tarîku'l-hicreteyn", s. 80.

"Allah" Adının Bütün İsim ve Sıfatları Kapsaması

"Allah" adı bütün güzel isimleri ve üstün sıfatları içine alır. Bu ad, Yüce Yaratıcının zâtî, sübûtî, fiilî bütün sıfatlarına delalet eder.[20]

Allah'ın zâtî sıfatları, kemâl sıfatlarıdır. Herhangi bir eksiklik ve kusuru yoktur. Hiçbir varlığa benzemez. Allah'ın diğer isim ve sıfatları bu yüce ada izafe edilir. Âyette belirtildiği gibi *"En güzel isimler Allah'ındır."* [21] Rahmân, Rahîm, Kuddûs, Selâm, Azîz, Hakîm, Allah'ın adlarındandır deriz. Ama "Allah", ne Rahmân'ın ne de Azîz'in veya bir başkasının isimlerindendir demeyiz.

Bu da gösteriyor ki, "Allah" adı el-Esmâ-ü'l hüsnânın bütün anlamlarını özetle içine almaktadır. Diğer ilâhî isim ve sıfatlar bu adın ayrıntıları ve açıklamalarıdır. Bu, "Allah" adının tapınılan ve kulluk edilen olduğunu gösterir. Bütün varlıklar O'na sevgi, saygı, ümit ve korku ile tapmaktadır. İhtiyaç ve felaket anlarında O'na yönelmekte, O'ndan kurtuluş beklemektedirler.

Bu durum O'nun iktidarını, ilâhlık ve merhametini gerekli kılmaktadır. Allah'ın ilahlığı, Rabliği, merhametliliği ve iktidarı bütün kemâl sıfatların varlığını zorunlu kılmaktadır. Çünkü diri ve canlı olmayan (Hay), işitmeyen, görmeyen, gücü yetmeyen, konuşmayan, dilediğini yapamayan, ne yaptığını ve nasıl yapması gerektiğini bilmeyen bir kimsede kemâl sıfatlarının bulunması mümkün değildir. Yüce ve güzel (celâl ve cemâl) sıfatların hepsi "Allah" ismine has sıfatlardır.

Fiilî ve kudret sıfatları, fayda veya zarar verme, bol veya az verme, dileğini gerçekleştirme, güçlü olma ve varlıkları yönetme ise "Rab" ismine has sıfatlardır.

İhsan sıfatları, iyilik, cömertlik, sevgi ve şefkat, merhamet ve lütuf, yumuşaklık gibi sıfatlar da "Rahmân" ismine has sıfatlardır.

---

[20] İbn Kesir "Allah" lafzını şöyle tefsir eder: "Allah, Yüce Yaratıcının özel ismidir. O'nun ism-i âzam (Allah'ın en büyük ism-i) olduğu söylenir. Çünkü bütün sıfatlarla sadece bu isim nitelenir. Allah Kur'an'da şöyle buyurur: *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir (bütün mülkün sahibidir). Kuddûs'tür, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Azîz'dir Cebbâr'dır Mütekebbir'dir. Allah, (müşriklerin) şirk koşmakta olduklarından çok yücedir. O Allah ki, yaratandır, (en güzel bir biçimde) kusursuzca var edendir, şekil ve suret verendir. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanların tümü O'nu tesbih etmektedir. O, Azîz, Hakîm'dir."* Haşr, 23,24. Allah'ın dışında hiç kimse bu adla adlandırılamaz. Bkz. Tefsiru İbn kesir, 1/52.

[21] A'raf, 180.

Rahmân adının özelliği merhamet/esirgemedir. Rahîm ise kullarına merhamet eden, onları esirgeyendir. Bu yüzden Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurur: *"O, mü'minleri çok esirgeyicidir."* [22], *"O, onlara (karşı) çok şefkatlidir, çok esirgeyicidir."* [23] Âyetlerin orijinalinde, daha geniş anlamlı ve nitelenen bütün sıfatları kendinde toplayan "Rahmân" kelimesi yerine "Rahîm" kelimesi geçmektedir. Çünkü Rahîm, Rahmân'dan daha öte ve özel bir anlam ifade etmektedir.[24]

"Allah" Kelimesinin Kökeni

"Allah" kelimesinin kökeni ve hangi kelimeden türediği konusunda dil bilginleri büyük bir ayrılığa düşmüşlerdir. Bu kelime türetilmiş midir? Türemiş ise "elehe"den mi, "ve-le-he"den mi yoksa "lâ-he"den mi türetilmiştir?[25]

Dil bilginleri bu konuyu tartışa dursunlar, yeryüzünde bulunan herkes, âlim-cahil, kelimelerin kökenini ve türevlerini bilen-bilmeyen, Arap olan-olmayan herkes, "Allah" adının âlemlerin Rabb'i, gökleri ve yeri yaratan, yaşa-

---

[22] Ahzab, 43.

[23] Tevbe, 117.

[24] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/32. İmam Gazâlî, "el-Maksad", s. 37 adlı eserlerinde derler ki: "Bil ki, bu isim (Allah) doksan dokuz ismin en büyüğüdür. Çünkü bizzat zata delalet etmekte ve bütün ilâhî sıfat ve isimleri kapsamaktadır. Öyle ki hiçbir isim ve sıfat bu adın dışında değildir. İlim, kudret, fiil gibi diğer isimler sadece bir anlama işaret etmektedir. Bu ad, isimlerin en özelidir. Çünkü ne gerçek ne de mecazî anlamda hiç kimseye bu ad verilmez. Kâdîr, Alîm, Rahîm gibi diğer isimler başkalarına verilebilir. Belirttiğimiz bu iki nedenden dolayı "Allah" adı, bu isimlerin en büyüğü (ism-i âzam) olabilir.

[25] İbn Kesir, "Allah" kelimesinin kökeni konusunda tefsirinde (1/52-53) der ki: "Arap dilinde bu kelimenin türediği bir kök bilinmemektedir. Kurtubî bunu, aralarında Şafiî, el-Hattâbî, İmam el-Haremeyn, Gazâlî ve başkalarının da bulunduğu bir grup âlimden nakleder. el-Hattâbî der ki: "Yâ Allah" dediğini, "Ya er-Rahmân" demediğini fark edip, düşünmez misin? Eğer "Allah" lafzının başında bulunan "el" (Al...) belirlilik takısı kelimenin aslından olsaydı, başına ünlem bildiren "Yâ" sözcüğü gelmezdi. Tıpkı "Ya er-Rahmân" demeyip, "Yâ Rahmân" dediğimiz gibi. Kimi dil bilginleri de "Allah" kelimesinin türediğini söylemektedir. Bunlara göre "Allah" kelimesi şu kelimelerden türetilmiş olabilir:

a- "Elehe" kelimesinden. İbn Abbas'tan böyle bir görüş rivayet edilmiştir.

b- "İlâh" kelimesinden. "Fiâl" vezninde olduğu gibi. Başına gelen "el" takısı yüceltmek için getirilmiştir. Bu, el-Halil'in görüşüdür.

c- "el-ilâh" kelimesinden. Burada hemze hazfedildikten sonra birinci lâm ikincisine eklenmiştir.

d- "ve-le-he" kelimesinden. Bu kelime aklın baştan gitmesi ve şaşkınlık anlamına gelir. Yani Allah, sıfatlarının gerçek anlamları ile insanların akıllarını başlarından almış ve onları şaşkına çevirmiştir.

e- "elehtu ilâ fülan / onda huzur buldum" kelimesinden. Bu da er-Râzî'nin görüşüdür.

tan ve öldüren, her şeyin Rabb'i ve yöneticisi olan gerçek varlığın adı olduğunu bilmektedir. İnsanlar "Allah" adı ile, yukarıda saydığımız bütün bu anlamların kastedildiğini bilmekte ve bunda herhangi bir ayrılığa düşmemektedirler. İnsanlar tarafından bu ad, diğer bütün adlardan daha fazla tanınmaktadır. Dil bilginleri de kelimenin kökeni konusunda ayrılığa düşmekte ancak anlamı konusunda herhangi bir ayrılığa düşmemektedirler. "Allah" lafzının aynı anlama delalet ettiği konusunda görüş birliği içindedirler. Tartışma, kelimenin nereden türediği ve lafzın manaya delaleti konusundadır. Bu konudaki tartışmanın, kelimenin anlamı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.[26]

"Allah" Adı Türememiştir; Türediğini İddia Etmenin Amacı Nedir?

es-Süheylî ve hocası Ebû Bekir b. el-Arabî, "Allah" adının herhangi bir kök kelimeden türemediğini iddia eder ve derler ki: "Türemek, kendisinden türetilen bir maddenin var olmasını gerektirir. Halbuki "Allah" adı kadîm (öncesiz) dir. Öncesiz olanın da türetilecek bir maddesi yoktur. Böylece türeme imkansız olmaktadır."

Eğer türeme ile bu anlam kastedilmekte ve onun başka bir asıldan geldiği iddia edilmekte ise, kuşkusuz bu iddia geçersizdir. Ancak "Allah" lafzının türediğini iddia edenler böyle bir anlamı kastetmedikleri gibi bunu ima bile etmemektedirler. Bu adın Alîm, Kâdir, Ğafûr, Rahîm, Semî', Basîr gibi esmâ-i hüsnâda geçen diğer adlar gibi Allah'ın ilahlık sıfatına delalet ettiğini söylemektedirler. Bu isimlerin de bir kök kelimeden türedikleri, kadîm (öncesiz) oldukları ve bir asıl maddelerinin olmadığı kuşkusuzdur. Peki, bu isimlere ne cevap vereceksiniz? "Allah" adının türediğini iddia edenlerin es-Süheylî ve hocasına verdikleri cevap işte budur.

Sonuç olarak; türemekten kastımız lafzın kök kelimeden gelen ana kaynağıdır. Bölümlerin asıllardan türediği gibi anlamın da bu kök kelimeden türediği kastedilmemektedir. Dilbilimcilerin kök ve türetilen kelimeyi asıl ve ikincil olarak adlandırması, birinin diğerinden türemesi anlamında değil; sadece birinin diğerinin anlamını ve daha fazlasını kapsaması itibariyle böyle adlandırmışlardır.

Dolaysıyla buradaki türeme maddî anlamda bir türeme değil, zorunlu anlamda bir türemedir. Kapsayan (Allah), türetilen; kapsanılan ise (daha önce

---

[26] İbn Kayyim, "es-Savâiku'l-mürsele", s. 749.

belirttiğimiz kök kelimeler) kendisinden türetilen olarak isimlendirilmiştir. Bu anlamda Allah'ın isimlerinin kök kelimelerden türetilmesinde bir sakınca yoktur.[27]

"Allahümme" Kelimesinin Anlamı

"Allahümme" kelimesinin "Ya Allah / Ey Allah'ım" anlamında olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.[28] Bu yüzden istek dışında bir yerde kullanılmaz. "Allahümme Ğafûrun Rahîm" denmez; İğfir-lî ver-hamnî" denir. Dilbilimciler "Allahümme" kelimesinin sonundaki şeddeli mim konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ünlü dilbilimci Sîbeveyh, bu mim'in başa gelmesi gereken "Ya" ünlem işareti yerine geldiğini söyler. Bu yüzden O'na göre her iki harfin (Ya ve Mim) bir kelimede yan yana gelmesi caiz değildir. O'na göre "Yâ Allahümme" denilmez. Eğer gelirse de bu istisna bir durum sayılır. Yine O'na göre "Allahümme" kelimesi nitelenemez. Yani "Ya Allahümme'r-Rahîm" denilmez; "Allahümme'r-hamnî" denilir.

el-Ferrâ gibi bazı dilbilimciler de kelimenin sonundaki mim'in hazfedilen bir cümlenin yerine geldiğini söyler. O'na göre "Yâ" ünlem harfi, "Allahümme"nin başına gelebilir ve "Ya Allahümme" denilebilir.

Basralı Dilbilimcilerin Cevabı

Basralı dilbilimciler bu iddialara birçok yönden cevap vermişlerdir. İşte cevapları:

---

[27] "Bedâiu'l-fevâid," s. 19. "Allah" kelimesinin anlamı hakkında İbn Kesir, tefsirinde 1/53 er-Râzî'nin şu güzel sözünü nakleder: "Bil ki, bütün varlıklar iki kısma ayrılır: Marifet (bilgi) denizinin sahiline güvenle ulaşanlar ile bundan mahrum kalıp şaşkınlık karanlıklarında ve cehalet çöllerinde kalanlar. Bu kimseler sanki akıllarını ve ruhlarını kaybetmişlerdir. Bilgi denizinin sahiline güvenle varanlar ise, geniş aydınlık alana, yücelik ve ululuk sahasına ulaşmış kimselerdir. Burada diledikleri gibi özgürce ve her türlü korkudan uzak olarak rahatça dolaşırlar. Onlar buraya bilgi ve imanları ile ulaşmışlardır."

[28] Fahrüddin Râzî der ki: "Bil ki, "Allah" adının Allah'ın diğer isimlerinde bulunmayan birçok özel anlamları vardır. Bu anlamlardan biri de, inkarcının inkardan kurtulup İslâm'a girdiğini belirten şehadet kelimesinde bulunur. Eğer inkarcı, "Eşhedu en la ilahe illallah" yerine "Eşhedu en lâ ilâhe illa'r-rahmân veya illa'r-rahîm veya ille'l-melik veya ille'l-kuddûs" derse inkardan kurtulup İslâm'a girmiş sayılmaz. Mutlaka "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" demesi gerekir. Bu şekilde ancak küfürden kurtulup İslâm dinine girebilir. Bu da gösteriyor ki "Allah" lafzının özel bir anlamı vardır. Doğruya ileten yalnızca Allah'tır." Tefsir-Fahru'r-râzî", 1/209.

1- Öncelikle bu değerlendirmelerin herhangi bir dayanağı ve delili yoktur. Delil olmadan bu tür iddialar ileri sürülemez. Burada aynı zamanda kıyasa da yer yoktur.

2- Dil kurallarında asıl olan, hazfın olmamasıdır. Bu kelimede birçok hazfedilen kelime veya cümlenin var olduğunu iddia etmek asıl kurala aykırıdır.

3- Eğer iddia doğru kabul edilirse, bu kelimeyle dua eden, dua yerine kendisine veya başkasına beddua etmiş olabilir. Bu yüzden kelimede gizli takdir olduğunu söylemek doğru değildir.

4- Araplar arasında yaygın olan doğru kullanım, "Yâ" ünlem harfi ile "Allahümme" kelimesinin birarada kullanılmamasıdır. Eğer kelimenin aslı, el-Ferrâ'nın iddia ettiği gibi ise ikisinin bir arada kullanılmasında bir mani yoktur. Hatta böyle kullanılması daha doğru olur. Ancak gerçek böyle değildir.

5- Dua edenin "Allahümme emmenâ bihayr / Allah'ım! Bizi hayırda önder kıl." demesinde bir mani yoktur. Eğer takdir onların iddia ettiği gibi olsaydı, böyle dua edilmesi caiz olmazdı. Çünkü bu durumda bedel ve yerine gelen kelime bir arada bulunmaktadır. Dil kurallarına göre bu caiz değildir.

6- Bu isimle dua edenin aklına böyle şeyler gelmez. Çünkü dikkatini tamamıyla Allah'ın adından sonra istediği şeylere verir.

7- Eğer "Allahümme"nin takdiri söylendiği gibi olsaydı o zaman "Allahümme" tam bir cümle olur ve üzerinde durulduğunda bir anlam ifade ederdi. Zira bu durumda çağırılanın adı ve talep fiilini içermektedir. Oysa gerçek böyle değildir.

8- Eğer belirtilen takdir doğru olsaydı, sadece emir fiilin yazılması yeterli olur ve çağırılanın adına gerek kalmazdı. Tıpkı "Ya Allahu kıh/Ey Allah'ım! Koru", "Ya Zeydu îh/Ey Zeyd! Anla", "Ya Amru fih/Ey Amr! Konuş" denildiği gibi. Burada fiil, kendisinden önceki isme bitiştirilmediği için yazıda tek bir kelime olarak yazılmamıştır. "Allahümme"nin sonundaki mim'in Allah ismine bitiştirilmesi, onun bağımsız bir fiil olmadığını göstermektedir.

9- Dua ederken kulun "Allahümme emmenî bi kezâ/Ey Allah'ım bana şunlarla yönel" demesi güzel değildir. Çünkü bu hem lafzen hem de mana olarak pek hoş karşılanmaz. Sık unutan veya kelimeleri karıştıran kimseler ancak böyle diyebilirler. Oysa sadece iradesiyle iş yapan, asla şaşırmayan ve unutmayan kimseye "Bana şunlarla yönel" denmez.

10- "Allahümme" kelimesinin, kendisinden sonra dua ve talebin olmayacağı yerlerde kullanılması daha güzeldir. Hz. Peygamber'in şu duasında olduğu gibi: "Ey Allah'ım! Sana hamd olsun. Yalnız sana şikayet yapılır. Sen

yardım edensin, yalnız senden yardım dilenir. Yalnız sana güvenilip dayanılır. Senden başka hiçbir güç ve kuvvet sahibi yoktur." [29] Hz. Peygamber, bir başka yerde ise şöyle dua eder:

"Ey Allah'ım! Seni, arşını taşıyanları, melekleri ve bütün yaratıklarını şahit tutarak sabahladım. Sen gerçekten Allahsın. Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Sen teksin, ortağın yoktur. Muhammed de senin kulun ve elçindir." [30]

Kur'an'da da bu kelimeden sonra talep gelmemiştir. İşte buna örnek; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır senin elindedir. Gerçekten sen, her şeye güç yetirensin." [31]

"De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve müşehade edileni bilen Allah'ım. Anlaşmazlığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında sen hüküm vereceksin." [32]

Hz. Peygamber'in rükû ve secdede söylediği şu duada da "Allahümme" kelimesinden sonra talep zikredilmemiştir: "Sen ne yücesin! Ey Allah'ım! Ey Rabb'imiz! Sana hamd olsun. Ey Allah'ım! Beni bağışla." [33] Burada da iddia ettikleri takdir geçerli değildir.

Kimi dil bilimciler, daha fazla saygı ve talepte ısrarı belirtmek için "Allahümme"nin sonuna mim'in eklendiğini söylemekte ve bu görüşlerini destekleyen çeşitli deliller ileri sürmektedirler. Ancak biz, konumuzun dışına çıkmamak için bu meseleyi uzmanlara bırakmayı, delillerini zikretmeden asıl konumuza devam etmeyi daha uygun buluyoruz.

Özetle mim harfi, her halükarda ve her ihtiyaç anında kendisiyle dua edilen, bütün isim ve sıfatları kapsayan "Allah" lafzına mübalağa ve tazim için eklenmiştir. Buna göre dua eden bir kimse "Allahümme innî es'elüke / Ey Allah'ım! Senden diliyorum" dediğinde sanki, "En güzel isim ve en üstün sıfatların sahibi olan Allah'a, isim ve sıfatlarıyla dua ediyorum" demiş olur. Buradaki mim, dua edenin Allah'a karşı duyduğu derin saygı ve talepteki ısrarını belirtmektedir.

---

[29] el-Heysemî, "el-Mecma'", 10/183; Taberânî, "el-Evsat" ve "es-Sağîr"de bu anlamda bir hadis nakleder ve: "Ravilerden tanımadıklarım vardır" der. Bu yüzden hadis, zayıf kabul edilir.

[30] Tirmizî, 3495; Ebû Davud, 5069.

[31] Âl-i İmrân, 26.

[32] Zümer, 46.

[33] Buhârî, 817; Müslim, 484.

Hz. Peygamber birçok duaya bu kelimeyle "Allahümme" ile başlamıştır. Bu dualardan sadece iki tanesini örnek vermekle yetineceğiz. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Bir kula bir hüzün, dert ve kaygı geldiğinde şöyle dua ederse Allah mutlaka onun hüzün, dert ve kaygısını giderir, yerine gönül ferahlığı getirir: "Ey Allah'ım! Şüphesiz ben senin kulunum, erkek ve kadın kullarının oğluyum. Senin emrinin altındayım. Hakkımda verdiğin hüküm geçerlidir. Bu hükmün adildir. Senin kendini isimlendirdiğin veya kitabında indirip belirttiğin veya herhangi bir varlığa öğrettiğin veya kendi katında gayb âleminde tercih ettiğin her isimle senden diliyorum. Şu yüce Kur'an'ı kalbimin baharı ve gönlümün nuru yap. Onunla hüznümü yok et, dert ve kaygılarımı gider." Bunun üzerine sahâbîler: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu başkalarına öğretelim mi?" dediler. Hz. Peygamber: "Evet, bunu işitenlerin başkalarına öğretmesi gerekir" buyurdular.[34]

Dua edenin isim ve sıfatlarıyla Allah'tan istekte bulunması daha güzeldir ve böyle dua etmesi teşvik edilir. Şu İsm-i azâm duasında olduğu gibi: "Ey Allah'ım! Hamd sanadır, senden başka ilâh yoktur. Sen şefkatli, merhametli ve cömertsin. Gökleri ve yeri yaratansın. Ey yücelik ve ikram sahibi! Ey Hay! Ey Kayyûm! Yalnız senden diliyorum." [35]

* * *

[34] Sahih bir hadistir. Bkz. Ahmed, "el-Müsned", 1/391, 452; el-Elbânî, "es-Silsiletu's-sahîha", 199.

[35] Sahih bir hadistir. Bkz. Hâkim, "el-Müstedrek", 1/503-504; ez-Zehebî, "Celâü'l-efhâm", s. 109.

﴿ اَلْأَكْرَمُ – اَلْكَرِيمُ ﴾

EKREM - KERÎM

Yüce Allah şöyle buyurur:

"Oku, Rabb'in en büyük kerem sahibidir." [36]

"Ey insan üstün kerem sahibi olan Rabb'ine karşı seni aldatıp-yanıltan nedir?" [37]

"Gerçekten benim Rabb'im Ganî (kimseye ve hiç bir şeye karşı ihtiyacı olmayan)dır, Kerîm olandır." [38]

Ekrem'in Anlamı

İbn Teymiye, *"Rabb'in en büyük kerem sahibidir."* [39] âyetini tefsir ederken şunları söyler: "Kerem sözcüğü, bütün iyilikleri, güzellikleri ve bağışları kapsayan bir sözcüktür. Her ne kadar tam anlamı "karşılıksız vermek" olsa da bu sözcükle sadece bu anlam kastedilmemektedir. Sözcük, başkasına yapılan her türlü iyiliğe, güzel davranışa ve çok hayra delalet etmektedir. Allah Teâlâ kendisinin Ekrem olduğunu ismi tafdil (üstünlük belirten isim) kipiyle haber vermekte ve kendisini bize böyle tanıtmaktadır. Bu da sadece O'nun sınırsız ve mutlak kerem sahibi olduğunu göstermektedir. Âyette *"Rabb'in en büyük kerem sahibidir."* [40] denilerek bu isim mutlak olarak zikredilmekte, "Falandan daha kerem sahibidir" denilerek herhangi bir sınırlama yapılmamaktadır. Bu ifade tarzı, O'ndan daha üstün bir kerem sahibinin olmadığına ve O'nun kerem konusunda hiçbir eksik ve kusurunun bulunmadığına işaret etmektedir."[41]

Allah Ekremü'l-ekremin (kerem sahiplerinin en üstünü)dir. Burada Ekrem sözcüğü Kerîm (hayırsever) anlamında kullanılmıştır. Tıpkı E'azz (en üs-

---

[36] Alak, 3.
[37] İnfitar, 6.
[38] Neml, 40.
[39] Alak, 3.
[40] Alak, 3.
[41] İbn Teymiye, "el-Fetâvâ'l-kübrâ", 16/293-296.

tün) ve Etval (en uzun) kelimelerinin üstün ve uzun anlamında kullanıldığı gibi.[42]

Beyhakî "el-Esmâ ve's-sıfât" adlı eserinde Hattâbî'den şu açıklamayı nakleder: "Allah, Ekremu'l-ekremîndir" sözünün anlamı: O'ndan başka mutlak kerem sahibi yoktur, hiç kimse kerem sahibi olmada ona eşit olamaz demektir."[43]

Kerîm'in Anlamı

Kerîm, kendi lütuf ve ihsanından karşılıksız olarak veren demektir. Cüneyd Bağdadî Kerîm'i şöyle tanımlar: "Kerîm, seni bir vesileye doğru iten, ona muhtaç edendir."

Allah'ın Kerîm ismini şöyle tanımlayanlar da olmuştur:

"Kerîm, kendisine isyan edenleri, tevbelerini kabul etmekte umutsuz bırakmayan ve onları sorguya çekmeden tevbelerini kabul edendir."

"Kerîm, kime ve ne verdiğine aldırmayan, kendisinden isteyenleri boş çevirmeyen, kendisine sığınanları terk etmeyen, bir yanlışlık gördüğünde onu açığa vurmadan düzelten, bir iyilik yapıldığında karşılığını veren ve onu gizleyen, eksiksiz ve kusursuz yüce varlıktır."[44]

el-Halîmî, Kerîm'in anlamı hakkında der ki: "O, mutlak fayda verendir. Araplar, bol süt veren, sağıcısını yormayan, arkasını çekmeyen ve sütünü tutmayan koyuna "iyi koyun" anlamında "Şâtü'n Kerîme" derler. Araplar bu gibi güzel huyları nedeniyle onu bu şekilde adlandırmışlardır. Şüphesiz Yüce Allah'ın, kendi lütuf ve ihsanından insanlara verdiği birçok yararlar, iyilikler ve güzellikler bulunmaktadır. Bu özelliği nedeniyle O, herkesten daha fazla Kerîm adını hak etmektedir."[45]

Ekrem Kerîm Arasındaki Fark

İmam Kurtubî, her iki isim arasında uygun bir anlam bulmaya çalışır ve şöyle söyler: "Ekrem, Allah'ın zatıyla ilgili, Kerîm ise O'nun fiiliyle ilgili bir sıfattır. Her ne kadar dış yapıları farklı olsa da her iki kelime de "ke-re-me" kök sözcüğünden türemektedir. Allah'ın cömertlik ve kerem sıfatlarına ne kadar

---

[42] Râzî, "Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ", s. 264.
[43] Beyhakî, "el-Esmâ ve's-sıfât", s. 54.
[44] Râzî, a.g.e., s. 265.
[45] Beyhakî, a.g.e, s. 53.

baksan ve onları farklı görsen de sonuçta cömertlik, Allah'a ve O'nun, ilk yaratılış dönemindeki (ki bu, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların altı günde yaratıldığı dönemdir) yaratma gücünden kaynaklanmakta ve ona dayanmaktadır. Kerem ise bu altı günden sonra ortaya çıkan ve hâlâ devam eden nimetlerle alâkalıdır. "*O, her gün bir iştedir.*" [46] âyetinde bu anlama işaret edilmektedir. Yüce Allah'ın o üstün gücünden kaynaklanan nimetler her gün ve her vakitte kullarına ulaşmaktadır. Bu nimetler ardı ardına kullara gelmeye devam etmektedir. Bu durum Allah'ın Kerîm oluşunun bir özelliğidir. İlk yaratılış dönemindeki hayır ve nimetler ise O'nun cömert oluşunun bir özelliğidir." [47]

Bu açıklamadan anlaşılıyor ki, Kerîm ve Ekrem isimleri aynı anlamı ifade etmektedirler. Bu anlam; Allah'ın kullarına karşı lütufkar ve ihsan sahibi olması, onlara cömertçe davranmasıdır.

Yüce Allah'ın Kerem Sahibi Oluşunun Göstergeleri

* Allah'ın, kullara nimetleri hak etmeden vermesi, daha talepte bulunmadan kendi lütuf ve keremiyle onlara bağışta bulunması, Kerem sahibi oluşunun bir göstergesidir. Örneğin dua eden, "Ya Kerîmü'l-afuv / Ey Affeden, Kerîm!" der. Bu kul, işlediği herhangi bir fenalıktan pişman olup tevbe ettiğinde Allah'ın onu bağışlaması, affetmesi ve o fenalığın yerine bir iyilik yazması, Yüce Allah'ın kerem sahibi olduğunu açıkça göstermektedir. Allah tevbe eden kulunu bağışlayacağını ve kötülüklerini iyiliklere dönüştüreceğini bize şöyle haber vermektedir:

"*Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amellerde bulunanlar başka; işte onların günahlarını, Allah iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.*" [48]

Ebû Zer'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ben, cennete en son girecek kimseyi de, cehennemden en son çıkacak kimseyi de bilmekteyim. Bir adam getirilir ve: "Ona küçük günahlarını gösterin" denilir. Bunun üzerine ona küçük günahları gösterilir ve: "Sen falan gün şöyle şöyle yaptın; filan gün şöyle şöyle yaptın" denilir. O: "Evet" der. Çünkü yaptıklarını inkar edemez. İşlediği büyük günahların da

---

[46] **Rahmân, 29.**
[47] **Kurtubî, "el-Esnâ fi şerhi esmâi'l-llâhi'l-hüsnâ", 1/131-132.**
[48] **Furkan, 70.**

kendisine gösterileceğinden korkar. Ancak ona: "Her kötülük yerine sana bir iyilik verildi" denilir. Bunun üzerine adam: "Ey Rabb'im! İşlediğim daha büyük kötülükler vardı; onları burada göremiyorum" der. Ebû Zer der ki: "Bu söz üzerine Hz. Peygamber'in güldüğünü gördüm. Öyle ki, azı dişleri görünüyordu." [49]

* Allah'ın kullarının işledikleri günahları gizlemesi, onları ortaya çıkarmaması, kusurlarını örtmesi ve yaptıklarını görmezden gelmesi, O'nun Kerem sahibi oluşunun bir diğer göstergesidir.

* Mü'min kullarının basit ve küçük itaatlerine bile büyük sevaplar vermesi, onları överek onurlandırması ve üstün tutması, Allah'ın ne kadar büyük Kerem sahibi olduğunu gösterir.

Allah'ın, *"Ahdime bağlı kalın ki, ben de ahdinize bağlı kalayım."* [50] diyerek kullarıyla ahit yapması O'nun kerem ve ihsanını gösterir. Yine Yüce Allah'ın, *"Onlar O'nu sever, O da onları sever"* [51] buyurarak kullarını sevdiğini belirtmesi, O'nun ne kadar kerem sahibi olduğunu göstermektedir.

* Allah'ın *"Yerde olanların tümünü sizin için yaratan O'dur. "* [52] buyurarak dünyayı ve içindeki bütün nimetleri kulları için yaratması, onların istifadesine sunması; *"Rabb'inizden olan mağfirete ve eni, göklerle yer kadar olan cennete (kavuşmak için) yarışın; o, muttakiler için hazırlanmıştır."* [53] buyurarak âhireti onların kalacağı ebedî bir yurt yapması, O'nun ihsan ve kereminin bir başka göstergesidir.

* Allah, kereminin bir göstergesi olarak, göklerde ve yerde bulunan her şeyi bütün insanların hizmetine verdiğini ve onlara boyun eğdirdiğini belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Kendinden (bir nimet olarak) göklerde ve yerde olanların tümüne sizin için boyun eğdirdi."* [54]

---

[49] Müslim, İman, 190.
[50] Bakara, 40.
[51] Maide, 54.
[52] Bakara, 29.
[53] Âl-i İmrân, 133.
[54] Casiye, 13.

Evet, Allah gerçekten Ekremu'l-ekremîndir. Kerem sahiplerinin en üstünüdür. Hiç kimse bu niteliğinde ona eşit olamaz, O'nun benzeri bir kerem sahibi kesinlikle yoktur.[55]

Allah'ın bu sıfatından müslümana düşen pay, Allah'ın genel ve özel ihsanından, kereminden ve cömertliğinden yararlanmasıdır. Allah'ın bu özelliğini rehber edinerek özelde müslümanlara ve genelde tüm insanlara cömertçe davranmalı ve onlara iyilik yapmalıdır. Sahip olduğu mal, mülk, mevki, makam ve ilmi onların yararına kullanmalı, her yönden onlara yardımcı olmalıdır.[56]

* * *

[55] Daha geniş bilgi için bkz. Beyhâki, a.g.e., s. 54-55; Râzî, a.g.e., s. 264-265; Kurtubî, a.g.e., 1/99-130.

[56] İzz b. Abdüsselâm, "Şeceretü'l-meârif ve'l-ahvâl", s. 93.

﴿ اَلأَوَّلُ وَ الآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالبَاطِنُ ﴾

EVVEL- ÂHİR - ZÂHİR - BÂTIN

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, Evvel'dir, Âhir'dir; Zâhir'dir, Bâtın'dır."[57]

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte; Hz. Peygamber yatağına girince şöyle dua eder: "Ey Allah'ım! Ey göklerin Rabb'i! Ey yerin Rabb'i! Ey Rabb'imiz! Ey her şeyin Rabb'i! Ey taneyi ve çekirdeği yaran! Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı indiren! Senin emrindeki zarar verecek her şeyden sana sığınırım. Sen evvelsin, Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen Âhir'sin, senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhir'sin (en üstünsün), senden üstün bir şey yoktur. Sen Bâtın'sın (her şeyde gizlisin), senden gizli bir şey yoktur. Borçları ödemede bize yardım et, bizi fakirlikten kurtar ve kimseye muhtaç etme."[58]

Evvel ve'l-Âhir'in Anlamı

Bu isimlerin anlamı hakkında el-Halîmî der ki: "Evvel (ilk), öncesi olmayan; Âhir (son) ise sonrası olmayandır. Çünkü "önce" ve "sonra" birer sonu ifade eder. "Önce", varlığın başlangıçtan önceki sonu; "sonra" ise, başlangıçtan sonraki sonu ifade eder. Eğer varlığın başlangıcı ve sonu olmazsa, öncesi ve sonrası da olmaz. İşte Allah öncesi ve sonrası olmayan tek varlıktır. Diğer bütün varlıkların öncesi ve sonrası vardır." [59]

Fahrüddin Râzî'nin Görüşü

Fahrüddin Râzî bu isimlerin birkaç anlamı olduğunu söyler. Bu anlamları özetle şöyle sıralayabiliriz:

1- Allah Teâlâ, başlangıcı olmayan evvel, sonu olmayan Âhir dir. O, görünmeyen Zâhir, gizlenmeyen Bâtın'dır.

2- O, her şeyden önceki Evvel'dir, her şeyden sonraki Âhir'dir. Zâhir'dir, gücüyle her şeye üstündür; Bâtındır, her şeyin gerçeğini bilir.

---

[57] Hadîd, 3.
[58] Müslim, Dua ve Zikir, 2713.
[59] Beyhakî, a.g.e., s. 10.

3- O, var etme ve yaratmada Evvel, hidayete ve başarıya erdirmede Âhirdir. Yardım etme ve rızkı vermede Zâhir, varlıkların oluşumunu sağlayan Bâtın'dır.

4- O, kalplerdekini bilen Evvel, ayıp ve kusurları örten Âhir'dir. Sıkıntı ve dertleri gideren Zâhir, günahları bağışlayan Bâtın'dır.

5- O, kimseye ihtiyacı olmayan Evvel, gecikmesi olmayan Âhir'dir. Kimsenin gücüne ihtiyacı olmayan Zâhir, kimseden korkusu olmayan Bâtın'dır.[60]

Başlangıç ilk olarak Allah'la başladı, son olarak dönüş yine O'nadır.[61]

İbn Kayyim'İn görüşü

İbn Kayyim bu isimler hakkında şunları söyler: "Bu dört isim (Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın) bilgi ve marifetin temel direğidir. Bu yüzden kul, bütün gücü ve anlayışı ile bu isimleri tanımaya çalışmalıdır. Şunu bil ki, senin bir başlangıcın, sonun, dış görünümün ve gizlin vardır. Tıpkı bunun gibi her şeyin bir başlangıcı, sonu, dış görünümü ve gizlisi vardır. Hatta akla gelen düşüncelerin, kısa anların ve nefsin (ruh) dahi bu özellikleri vardır. Kısaca büyük küçük, görünen görünmeyen her şeyde bu özellikler bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın Evvel oluşu kendisini dışındaki her şeyin Evveliyatından önce olmasıdır. O'nun Âhir oluşu, kendisinden başka her şeyin son bulmasından sonra da var olmaya devam etmesidir. Demek ki Allah'ın Evvel oluşu, O'nun her şeyden önce varolduğunu, Âhir oluşu ise, her şeyden sonra O'nun varolacağını, varlığını devam ettireceğini ifade etmektedir.

Allah'ın Zâhir oluşu, O'nun her şeyden üstün olmasını gerektir. Çünkü Zâhir, her şeyin üstünde olan, içindekileri çevreleyen ve dıştan görünen demektir. Allah'ın Bâtın oluşu ise, her şeyi kuşatmasını ve kapsamasını gerektirir. Öyle ki, insana şah damarından daha yakın olur. Tabî bu, sevenin sevgilisine olan yakınlığı gibi değildir. Her iki yakınlık birbirinden farklıdır. Bu dört isim kuşatıcılık ile alâkalıdır. Bu kuşatma zaman ve mekan olmak üzere iki türlüdür. Allah'ın Evvel ve Âhir oluşu zamanla ilgili, Zâhir ve Bâtın oluşu ise mekanla ilgili kuşatıcılığa işaret eder. Allah'ın Evvel ve Âhir kuşatıcılığı önce ve sonra ile belirtilir. Her başlangıç, öncesinin son bulmasıyla başlar. Her son da öncesinin son bulmasıyla sona erer. Allah'ın Evvel ve Âhir oluşu bütün başlangıçları ve sonları kuşatır.

---

[60] Râzî, a.g.e., s. 311-312.

[61] Gazâlî, "el-Maksadu'l-esnâ", s. 98.

Allah'ın Zâhir ve Bâtın oluşu, bütün Zâhir ve Bâtınları kuşatır. Allah mutlak anlamda bütün zâhirlerin (dış görünümlerin) üstündedir. Aynı şekilde O, bütün bâtınlarda (gizliliklerde) mevcuttur. O'na hiçbir şey gizli değildir. O, her başlangıçtan önce vardır ve her sondan sonra varlığı devam edecektir. Evvel, O'nun öncesiz olması; Âhir, varlığının devam etmesi ve ebediyen baki kalmasıdır. Zâhir, her şeyin üstünde ve yüce olması; Bâtın, her şeyin içinde ve yakınında bulunmasıdır. O Evvel olmakla her şeyin ilkidir, Âhir olmakla her şeyin sonu ve arda kalanıdır. Zâhir olmasıyla her şeyin üstündedir, Bâtın olmasıyla her şeye aslından daha yakındır. O'nun Zâhir ve üstün oluşunu hiçbir yer ve gök gizleyemez. Zâhir oluşu Bâtını görmesine mani olmaz. Çünkü Bâtın da O'nun için Zâhir gibidir. O'nun için görülmeyen görünen, uzak olan ise yakın gibidir. Sır ve gizlilik O'nun için geçerli değildir. Çünkü sır, O'na göre aleniyet gibidir.

Bu dört isim de tevhidin şartlarını kapsamaktadır. O, Âhir olmakla birlikte Evveldir, Evvel olmanın yanında Âhirdir. Zâhir olmakla birlikte Bâtındır, Bâtın olmakla birlikte Zâhirdir. O hâlâ Evvel ve Âhir'dir, Zâhir ve Bâtın'dır."[62]

Bu İsimleri Bilmenin Sağladığı Yararlar

1- Allah'ın Evvel olduğunu bilmek, sadece sebeplere bakmaktan, bunlar üzerinde durup düşünmekten veya sebep-sonuç ilişkisine bağlı kalmaktan kurtulmamızı ve daha geniş düşünmemizi sağlar. O'nun salt lütuf ve ihsanına ve merhametine bakmamıza yardım eder. Hiçbir varlığın herhangi bir katkısı olmadan O'nun bize sayısız nimetler verdiğini düşünmemizi sağlar. Mutlak yokluğun olduğu bir ortamda bütün varlığı sonra da bizleri yarattı. Bütün varlıklar yok iken, adı dahi zikredilmez iken O, her şeyi bizim için hazırladı. Bize güç ve kuvvet verdi, varlıklar için sebep-sonuç kanununu koydu. Onun bu lütuf ve ihsanı her şeyin üstündedir. Sebep-sonuç kanunu da O'nun bize bir lütfudur. O'nun varlığı hiçbir vesileye bağlı değildir. Allah'ın Evvel ismini bu şekilde anlayan O'na mutlak manada muhtaç olduğunu bilir. Bütün içtenliğiyle O'na ibadet etmesi gerektiğini daha iyi anlar.

2- Allah'ın Âhir olduğunu bilmek insana, sebeplere fazla önem vermemeyi, onlara bel bağlayıp güvenmemeyi, üzerinde fazla durmamayı öğretir. Bu sebeplerin sonuçta mutlaka yok olacağını ve son bulacağını, sadece Âhir

---

[62] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 47. Râzî der ki: "Eğer O ne zaman vardı? denilirse, şu âyetle cevap veririz: "O, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır" Hadîd, 3. Bkz. a.g.e., s. 315.

olan Allah'ın bâkî kalacağını bilmemizi sağlar. Geçici varlıklara bağlanmak, yokluğa bağlanmaktır. Halbuki Âhir olan Allah'a bağlanmak, kesinlikle yok olmayacak ve ebediyen varolacak olana bağlanmaktır. O'na bağlanan yok olmayacak ve varlığı bir kesintiye uğramayacaktır. Oysa yok olacak geçici şeylere bağlanmak böyle değildir. Fânî şeylerin yok olmasıyla, onlara bağlananlar da yok olacaklardır.

Allah'ı bu şekilde tanıyan ve bilen ârif kişi, bütün sebepler yok olduktan sonra sadece Allah'ın bâkî kalacağını, hiçbir şey yokken O'nun var olduğu gibi her şey yok olduktan sonra da O'nun varolacağını bilir, daha bir samimiyetle O'na ibadet etmeye çalışır. O'ndan başka hiçbir şeye güvenip bel bağlamaz.

Bu iki ismin anlamını iyi düşün. Sadece Allah'a yönelmenin ve O'na dayanıp güvenmenin bir zorunluluk olduğunu anla. O'nun dışındaki her şeyden yüz çevirip daima O'na muhtaç olduğunu unutma. Her şeyin O'ndan başladığını ve tekrar O'na döneceğini hatırından çıkarma. Hiçbir vesile ve sebep yokken o kendi lütuf ve ihsanı ile bütün varlıkları yarattı. Bu yüzden bütün sebep ve vesileler yine O'na gelip dayanacak ve son bulacaklardır. O, her şeyin Evveli ve sonudur. O, her şeyin yaratıcısı ve yapıcısı olduğu gibi aynı zamanda her şeyin ilâhı ve idarecisidir. Ana amaç ve temel gaye O olmadıkça mutluluğa kavuşmak, kurtuluşa ermek ve kemâle ulaşmak mümkün değildir.

O, bütün varlıkların kendisiyle varolduğu, varolmaya başladığı Evvel'dir. O, kulluğun, istek ve iradenin ve sevginin gelip son bulduğu Âhir'dir. Bu yüzden Allah'tan başka yönelecek, ibadet ve kulluk edilecek, tapınılacak bir varlık yoktur. Nasıl ki O, kendisinden başka hiçbir şey yokken varlıkları yarattı, nasıl ki seni tek başına yarattı ise sen de sadece O'nu ilâh kabul ederek yalnız O'na kulluk et ki, kulluğun O'nun katında geçerli olsun. Senin yaratılışın ve varlığın O'ndan başladığı gibi sen de O'nu, sevginin, iradenin ve ilâhlığın temel amacı yap. Böylece Evvel ve Âhir isimleriyle O'na kulluğunu gerçekleştir.

İnsanların çoğu Allah'a Evvel ismiyle kulluk ettiler. Oysa Âhir adıyla kulluk etmeleri gerekirdi. Peygamberlerin ve onlara tâbi olanların kulluğu böyleydi. O, bütün âlemlerin ve bütün peygamberlerin Rabb'idir. O, ne yücedir. O'na şükürler olsun.[63]

3- Allah'ın Bâtın ismini bilmenin faydası, bu ismi bilme sayesinde tam bir sevgi ve samimiyetle, saf ve temiz bir niyetle Allah'a ibadet etmeyi sağlamasıdır. Kul, bu ismi bilmekle Allah'ın her şeyden daha çok hatta canından bile

---

[63] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 40.

kendisine daha yakın olduğunu anlar.[64] Allah, her şeyden Zâhir olmakla birlikte O, Bâtın olma özelliğine de sahiptir. Bu durum zihinde herhangi bir karışıklığa yol açmamalıdır. Kul zihnini karıştıracak böyle düşüncelerden uzak durmalıdır.[65]

4- Allah'ın Zâhir ismini bilmek, kalbin tek bir ilâha yönelmesini ve ona ibadet etmesini sağlar. Bu isim insana, bütün içtenliğiyle yöneldiği, ihtiyaçlarını ilettiği ve sıkıntılı anlarda sığınıp dayandığı, hiçbir şeye muhtaç olmayan gerçek bir ilâhın var olduğunu anlamasını sağlar. Bu anlam kulun kalbinde yer ettiğinde ve kul, Rabb'ini Zâhir ismiyle tanıdığında ibadetleri bir düzen ve intizama girer. Bu ibadetler kendisi için bir sığınak, barınak ve korunacak yer olur. Dilediği zaman bu sığınağa girer ve huzur bulur.[66]

* * *

[64] İbn Kayyim, Kuran ve hadislere dayanarak yakınlığı üç şekilde açıklar:
a- Özel yakınlık: Bu Allah'ın kendisine ibadet edenlere, dilekte bulunanlara ve dua edenlere gösterdiği yakınlıktır. Bu yakınlık Allah'a Bâtın adıyla dua etmenin ve ibadet etmenin sağladığı bir yarardır. Allah Teâlâ şu âyetle bu tür yakınlığa işaret eder. "*Kullarım beni sana soracak olursa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm.*" Bakara, 186.
b- Kuşatma ve içinde bulunma yakınlığından farklı olan özel yakınlık: Bu tür yakınlığa şu âyet işaret eder: "*Doğrusu Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.*" A'raf, 56. Hz. Peygamberden rivayet edilen şu hadis de bu tür yakınlığa işaret etmektedir: "Kulun Rabbine en yakın olduğu an secde ettiği zamandır." Müslim, Namaz, 482.
c- Allah'ın dua ve zikir yapanlara yakınlığı. Bu tür yakınlığa, Ebû Musa'dan rivayet edilen şu hadiste işaret edilmektedir: Ebû Musa anlatıyor: Hz. Peygamberle birlikte bir seferdeydik. Tekbir seslerimiz yükselince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Kendinize sahip olun. Sizler işitmeyen ve uzakta olan birine dua etmiyorsunuz. Bilakis sizler, yakın olan ve işiten birine dua ediyorsunuz. Öyle ki O size, birinizin bineğinin boynuna olan yakınlığından daha yakındır." Buhârî, 2992; Müslim, 2704.

[65] İbn Kayyim, a.g.e., s. 44.

[66] İbn Kayyim, a.g.e., s. 44.

﴿ اَلْبَارِئُ ﴾

BÂRİ'

Yüce Allah'ın bu ismi Kur'an'da şöyle geçer:

"O Allah ki, yaratandır, (en güzel bir biçimde) kusursuzca var eden (Bârî)'dir."[67]

Bâri', varlıkları yokluktan varlığa çıkaran, takdir ettiğini ve kararlaştırdığını varlık sahasında ortaya koyan demektir. Zira bir şeyi takdir eden ve düzenleyenin, bunu gerçekleştirmeye ve varlık sahasına koymaya gücü yetmeyebilir. Ancak Allah böyle değildir. O, karar veren ve bu kararı uygulayıp hayata geçirendir.[68]

Kurtubî, "Bâri', yoktan var eden, ortaya çıkaran demektir" der.

el-Halîmî ise bu ismin iki manaya geldiğini söyler ve bunu şöyle açıklar:

1- Varlıkları, onlar hakkındaki bilgisine göre var etmesidir. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir. *"Yeryüzünde olan ve sizin nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılmış) olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre pek kolaydır."* [69] Kuşkusuz Allah'ın bir şeyi var etmesi ve onu itiraf edip dile getirmesi, Allah'ın o varlığı aniden ve daha önce bilgisi olmadan yarattığı anlamına gelmez. O, herhangi bir varlığı var etmeden önce bilgi sahibidir. Yaratma anında O'na "Bedî" adı verildiği gibi "Bârî" adı da verilmektedir.

2- Bâri'den maksat, eşyaları şekle, kalıba, modele sokandır. Yani O, suyu, toprağı, ateşi ve havayı yoktan yarattı. Daha sonra bu maddelerin karışımından çeşitli cisimler yarattı. Aşağıdaki âyetler bu anlama işaret etmektedir.

"Her canlı şeyi sudan yarattık." [70]

"Sizi topraktan yaratmış bulunması, O'nun âyetlerindendir."[71]

---

[67] Haşr, 24.
[68] Hafız er-Rakmî, "Meâricu'l-kabûl", 1/82; Tefsiru İbn Kesir, 4/343.
[69] Hadîd, 22.
[70] Enbiya, 30.
[71] Rum, 20.

"Hani Rabb'in meleklere: "Gerçekten ben, çamurdan bir beşer yaratacağım" demişti."[72]

"İnsanı, ateşte pişmiş gibi kuru bir çamurdan yarattı. Cânn'ı (cinni) da alın-dumansız bir ateşten yarattı."[73]

"Andolsun, biz insanı, süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir su damlası olarak, savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. Sonra o su damlasını bir alak (embriyo) olarak yarattık; ardından o alak'ı bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik; sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir."[74]

Buna göre Bâri', var eden ve yaratan anlamına gelmektedir. "Be-re-e" kökünden gelen "el-Beriyye" de varlıklar, yaratılanlar anlamına gelmektedir. Bu da Bâri'nin yaratma ve var etme anlamına geldiğini göstermektedir. O halde Allah, Bâri' / yaratandır. Çünkü O, bütün bu bedenleri, cisimleri yokluktan varlığa çıkarmıştır.

Ebû Süleyman el-Hattâbî, Bâri' ismi hakkında der ki: "Bâri" adı, diğer varlıklardan daha çok canlı varlıklar için kullanılır. Örneğin, "Bere'allahu'l-insan / Allah insanı yarattı" denilir. Ancak "Bere 'allahu's-sema ve'l-ard / Allah yeri ve göğü yarattı" denilmez. Hz. Ali'nin "Taneyi yaran ve nefes alıp veren canlıları yaratan Allah'a andolsun ki" şeklinde yaptığı ünlü yemini bu anlama işaret etmektedir."[75]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Allah'ın Bâri' ismini bilmenin üç faydası vardır. Bunlar:

1- el-Halîmî der ki: "Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul etmek, O'nun aynı zamanda Bâri' olduğunu da kabul etmektir. Allah'ın yaratıcı ve Bâri' olduğunu kabul eden, kendisinin daima bir hâlden başka bir hâle geçtiğini ve sonuçta bu varlığının mutlaka son bulacağına inanır. Bu inanç ona, kendisini ve bütün insanları yoktan var eden Allah'a tam bir teslimiyetle teslim olmasını sağlar.[76]

---

[72] Sâd, 71.

[73] Rahmân, 14-15.

[74] Mü'minûn, 12-14. Daha geniş bilgi için bkz. Beyhakî, "el-Esmâ ve's-sıfât", s. 24.

[75] Râzî, a.g.e., s. 202-203.
Beyhakî, a.g.e., s. 24.

2- Bâri ismini bilmenin bir diğer faydası şudur: Olayların gerçek yaratıcının Allah olduğunu bilen kimse, meydana gelen olaylardan derinden etkilenmez, kalbini derin üzüntüler sarmaz, sırlarının bilinmesinden korkmaz. Nefsinin egemenliğinden ve dürtülerinden kurtulur. Rabb'inin yaratıcı olduğunu bilen O'nun yasakladıklarından şiddetle kaçınır ve daima O'na sığınarak korunur.[77]

3- Bu ismi bilen, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu ve O'nun emriyle gerçekleştiğini bilir. O'ndan başka yaratıcının olmadığını anlar. Böylece en mükemmel şekilde O'na kulluk yapmaya çalışır. O'nun bütün emir ve yasaklarını samimiyetle uygular. İşte varlıkları yaratan, onları varlık sahasına çıkaran ve zamanı yönetene böyle ibadet edilir.[78]

* * *

[77] Râzî, a.g.e., s. 205.
[78] İzz b. Abdüsselâm, "Şeceretü'l-meârif ve'l-ahvâl", s. 83.

﴿ اَلْبَاسِطُ - الْقَابِضُ ﴾

BÂSİT - KÂBIZ

Bu her iki isim Kur'an'da bu şekilde değil fiil yapısıyla geçer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, daraltır (yakbizu) ve genişletir (yebsutu)." [79]

"O'nun iki eli açıktır (mebsutatân)." [80]

"Eğer Allah, kulları için rızkı (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı (basata), gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği miktar ile indirir." [81]

"Allah, yeri sizin için bir yaygı (bisâtâ) kıldı." [82]

Bu isimlerin türedikleri kök kelimenin çeşitli şekilleri Kur'an'da ve hadislerde geçmektedir. Kur'an'da genelde fiil yapısıyla geçer. Aşağıdaki hadiste ise Bâsit şeklinde geçmektedir. Enes b. Malik anlatıyor. Hz. Peygamber döneminde bir ara fiyatlar yükselince insanlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Fiyatlar yükseldi. Bize bir fiyat belirle." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yaratan, bol veren (Bâsit) ve rızıklandıran Allah fiyatı belirler. Ben, sizden herhangi birinin bir haksızlık nedeniyle benden kan veya mal bedeli istemeden Rabb'im olan Allah'a kavuşmayı dilerim."[83]

Kâbız, "ka-ba-za" fiilinin ism-i faili, Bâsıt ise "ba-sa-ta" fiilinin ism-i failidir. Bu iki kelimenin anlamı, birbirinin zıddıdır. Kâbız, tutan, malik olan, daraltan, az veren anlamında; Bâsıt ise, açan, yayan, genişleten, bol veren anlamındadır. Bâsıt adı, cisimler ve akılla bilinebilen varlıklar için kullanılır. Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır. İsrailoğullarının başına kral tayin edilen Talut hakkında Yüce Allah şöyle buyurur: *"Allah, onun bilgi ve vücut gelişimini arttırdı* (bastaten)."[84] Bazen Kâbız, "eli sıkı, dar" anlamında cimriliği ifade etmek için, Bâsıt ise "eli açık, geniş, bol" anlamında cömertliği ifade etmek için kullanılır. Örneğin; çok hayır yapan, iyiliklerde bulunan kimse için

---

[79] Bakara, 245.
[80] Maide, 64.
[81] Şûrâ, 27.
[82] Nuh, 19.
[83] Ebû Davud, 3451; Tirmizî, 1314.
[84] Bakara, 247.

"eli açık biri" denilir. Yani cömerttir, ikramı ve ihsanı çoktur, hayırsever biridir. Hayır ve iyilik yapmayan, başkalarına yardım etmeyen ve malına aşırı düşkün olan içinse "eli sıkı" denilir. Yani cimridir, iyilik yapmayı istemez. Bâsıt ismi bazen güç kullanma anlamında da kullanılır. Şu âyette bu anlamda kullanılmıştır: *"Eğer sen beni öldürmek için elini bana uzatacak olursan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim (bâsitun)."* [85]

Allah Kâbız ve Bâsit'tir. Yani varlıkların rızıklarını dilerse az vererek daraltır, dilerse de bol vererek genişletir. O, dilerse verir, dilerse vermez. Dilerse kişiyi galip kılar, dilerse mağlup eder.

el-Halîmî, Bâsıt ve Kâbız'ın anlamları hakkında der ki: "Bâsit, yayan, genişleten anlamındadır. O, kulları arasında lütuf ve ihsanını yayar. Dilediği kimselere bol rızık verir, onu ferahlık ve genişliğe kavuşturur. Ona ihtiyacından daha fazlasını vererek başka kullarından üstün tutar, ona karşı son derece cömert davranır. Kâbız ise, lütuf ve ihsanını dilediği kulundan kısar, rızkını daraltır, onu muhtaç eder, rahat yaşamdan mahrum bırakır ve yoksullaştırır."

el-Hattâbî bu isimlerin anlamları hakkında şu sözleri nakleder: "Kimileri, "Kâbız, Allah'ın kullarına yazdığı ölümle onların ruhlarını kabzetmesi (alması)dır" der. Kimileri de "Kâbız, verilen sadakaları alan; Bâsıt ise bu sadakalara sevap verendir" der. Fakat bilinmelidir ki, yanında Bâsıt isimi zikredilmedikçe sadece Kâbız ismiyle Allah'a dua edilmez."

İbnu'l Hisâr der ki: "Bu her iki isim hem dünyevî hem de uhrevî menfaatler için geçerlidir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Eğer Allah, kulları için rızkı (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı basata, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği miktar ile indirir."* [86] Allah kullarının genel ve özel tüm menfaatlerini bildiği için dilediği şekilde dilediği yere rüzgar gönderir, kimi yerlere yağmur yüklü bulutlar göndererek yağmur yağdırır, kimi yerlere yağdırmaz, kimi yerlere çok, kimi yerlere az yağdırır. Bazen sadece kişileri, bazen de tüm toplumu zengin yapar. Bazen de bunun tersi olmuştur.[87]

---

[85] Maide, 28. Biz de bu anlamda "Eli, kolu uzundur" deriz. Bu sözle kişinin sahip olduğu gücü ifade ederiz. Devlet için de aynı şey söylenir: "Devletin kolu uzundur." Yani güçlüdür, her yerde hükmü geçerlidir. Çev.

[86] Şûrâ, 27.

[87] Gazâlî, "el-Maksadu'l-esnâ", s. 59 kitabında der ki: "O, ölüm anında bedenlerden ruhu alır (Kâbiz), hayatta iken de bedenlere ruh verir (Basit). Zenginlerden sadakaları alır, onları yoksullara ve zayıf kimselere verir. Zenginlere öyle bol rızık verir ki, hiçbir ihtiyaçlar kalmaz. Fakirlere de öyle az verir ki, hiçbir güçleri kalmaz. Yüceliğine önem vermemesi ve emirleri-

Bazı âlimler der ki: "Bast'ın (bolluk ve genişliğin) en büyüğü, Allah'ın kalplere merhametini yaymasıdır. Böylece kalpler aydınlanır ve günah bataklığından kurtulur."[88]

O hâlde her müslümanın, Allah'tan başka rızıkları genişleten ve daraltan kimsenin olmadığına içtenlikle inanması gerekir. Bütün insanlara rızkı bol veya az verenin Allah olduğuna inanmalıdır. Kalpleri huzura kavuşturan, dilleri ve diğer bütün organları kötülüklerden arındıran, sahiplerini mutlu eden yine O'dur.[89]

Bu İki İsmi Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın bu iki ismini bilmek kişide, dünya ve âhiret nimetlerinin kendisine verilmeme korkusunu ve bu nimetlerin kendisine verilme ümidini doğurur. Kulun Bâsıt ismini kendisine rehber edinerek ihtiyaç içinde olan her in-

---

ne dikkat etmemesi nedeniyle bazı kalpleri daraltır. Böylece ilâhi tecellilerden nasibi çok az olur. Kimi kalpleri de lütuf ve keremiyle tam genişletir. Böylece kendisine daha yakın olur ve ilâhî tecellileri daha fazla hissederler.

[88] Kurtubî, a.g.e., 1/360-361.

[89] Râzî, Allah'ın bu isimlerinin çeşitli yerlerde kullanıldığını söyler. Bu yerler şunlardır:
a- Rızık. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Allah dilediğine rızkı genişletir-yayar ve daraltır.*" Ra'd, 26. Burada rızkın genişletilmesi, İsrâf anlamında olmadığı gibi, daraltılması da cimrilik anlamında değildir. Allah'ın bunda saklı gizli sırları bulunmaktadır. Allah bir âyette şöyle buyurur: "*Eğer Allah, kulları için rızkı (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği miktar ile indirir.*" Şûrâ, 27. Başka bir ayette ise şöyle buyurur: "*Eğer insanlar (Allah'a karşı isyanda birleşip) tek bir ümmet olacak olmasaydı, Rahmân'a (Allah'a karşı) küfredenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerinde çıkıp-yükselecekleri merdivenler yapardık.*" Zuhruf, 33.
b- Kabz (tutma) ve bast (bırakma) bulutlar için de kullanılmıştır. Şu âyet, bu isimlerin bulutlar için kullanıldığına işaret etmektedir: "*Allah, rüzgârları gönderir, böylece bir bulut kaldırır da onu nasıl dilerse gökte yayıp-dağıtır ve onu parça parça kılar; nihayet onun arasından yağmurun akıp çıktığını görürsün.*" Rum, 48.
c- Bu isimler, karanlık ve aydınlık için kullanılmıştır. Şu âyette bu anlama işaret edilmiştir: "*Rabbini görmedin mi, gölgeyi nasıl uzatıvermiştir? Eğer dilemiş olsaydı onu durgun kılardı. Sonra biz güneşi ona bir delil kılmışızdır. Sonra da onu tutup kendimize ağır ağır çekmişizdir.*" Furkan, 45-46.
d- Ruhların alınması ve verilmesi. Ruhların alınması durumunda ölüm, verilmesi durumunda da hayat gerçekleşmektedir.
e- Yerin dürülmesi ve yayılması. Allah yerin kıyamette dürülmesine şöyle işaret etmektedir: "*Kıyamet günü yer, bütünüyle O'nun avucu (kabzası)ndadır; gökler de sağ eliyle dürülüp-bükülmüştür.*" Zümer, 67. Yerin dünya hayatında yayılmasına, döşenmesine ise, Allah şöyle işaret etmektedir: "*Biz, yeryüzünü bir döşek gibi yaymadık mı?*" Nebe, 6.
f- Sadakaları almak. Allah şöyle buyurur: "*Sadakaları alır.*" Tevbe, 104.
g- Kalpleri ferahlatması (bast) ve daraltması (kabz).

sana hatta canlıya iyilikte bulunması gerekir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Susuz her canlıya su vermek sevaptır." [90] Yine kul, Allah'ın Kâbız ismini kendisine örnek edinerek ehil olmayan ve hak etmeyen kimseye mal, ilim ve hikmet vermemelidir. Mallarınızı, aklı ermeyenlere ve kıymetini bilmeyenlere vermeyin ki, onu heba etmesinler.[91]

2- Eğer kalbin ilâhî bilgi ve gerçeklerle, dinî ilimlerle donanmışsa o zaman sergini ser ve insanların arasına oturup güler yüzle ve tatlı dille onlara nasihatlerde bulun. Senin bilgi ve marifetinden yararlansınlar ve seni örnek edinsinler. Eğer güç ve kuvvet sahibi isen, bu güç ve kuvvetini seni mutluluğa kavuşturacak ibadetlerde ve Allah düşmanlarına karşı kullan. Eğer varlık sahibi isen, mal ve mülkün fazla ise, insanlara malî yardımlarda bulunmak için elini aç. Malının üzerindeki perdeleri kaldır. Elini sıkı tutma ki, Allah da sana daha fazlasını versin. Yaptığın iyilikleri sayma ki, Allah da sana hesaplı davranmasın. Eğer bu nimetlerden herhangi birine sahip değilsen, kalbini Allah'ın hükümlerine aç, dilinle daima O'nun zikret ve şükret, elinle sana düşen görevlerini yap ve insanlara güler yüzle davran. [92] Zira Hz. Peygamber iyilik yapacak malı ve gücü olmayan bir kimseye şöyle buyurmuştur: "Eğer bir şey bulamazsan, kardeşini güler yüzle karşıla."[93]

3- Kendilerine hikmet ilham edilen ve özlü sözler verilen kulların da sıkıntılı (kabz) ve ferah (bast) oldukları zamanlar vardır. Bu kullar, ferah (bast) hâllerinde Allah'ın âyetlerini ve güzel nimetlerini insanlara hatırlatarak onların kalplerine ferahlık verirler. Sıkıntılı (kabz) hâllerinde ise Allah'ın yüceliğini, büyüklüğünü, azap türlerini, çeşitli belâ ve musibetlerini, Allah'ın, düşmanlarından intikam alışını insanlara hatırlatarak, onları uyarır ve korkuturlar.[94]

* * *

[90] Buhârî, 2363; Müslim, 2244.
[91] İzz b. Abdüsselâm, "Şeceretü'l-meârif ve'l-ahvâl", s. 92.
[92] Kurtubî, a.g.e., 1/362-363.
[93] Tirmizî, 2722.
[94] Gazâlî, a.g.e., s. 59.

﴿ اَلْبَاعِثُ ﴾

BÂ'İS

Bu isim, Kur'an-ı Kerîm'de fiil yapısıyla geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi dirilten (uyandıran) (ba's) O'dur." [95]

"Sonra belki şükredersiniz diye, sizi ölümünüzden sonra dirilttik (ba's)."[96]

"O, ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara âyetlerini okuyan, onları arındırıp-temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamberi gönderendir (ba's)." [97]

Bu isim, ruh vermek (diriltmek), bedenleri yeniden diriltmek, peygamber göndermek ve akla düşünceler vermekle ilgili bir isimdir. Bu yönüyle anlamı; gönderen, ortaya çıkaran ve yaratan sözcüklerine yakındır. Bâ'is ismi, Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alır.

İbnül-Arabî der ki: "Bi'setin (diriltmenin) hakikati, bir şeye hayat vermek ve hareket etmesini sağlamaktır. Ölüleri diriltecek ve onlara hayat verecek olan, onları ilk kez var eden ve yaşamaları sağlayan Yüce Allah'tır. İnsanları dinine davet etmesi için peygamberler gönderen, böylece kullarının kendisine ibadet ve itaat etmesini sağlayan O'dur. İsrailoğullarının üzerine bazı kullarını gönderen O'dur. Kırıkları iyileştirip yeniden sağlığına kavuşturan yine O'dur. Bütün bu eylemler hareket ettirmeye ve ortaya çıkarmaya dayanmaktadır. Sadece sebepler değişmektedir." [98]

---

[95] En'am, 60.

[96] Bakara, 56.

[97] Cuma, 2.

[98] Râzî, Allah'ın fiilî sıfatlarından olan Bâ'is'in birkaç anlama geldiğini söyler ve bunları şöyle özetler:

1- Allah, kıyamet günü bütün insanları diriltecektir. Bu anlama şu âyet işaret eder: *"Şüphe yoktur ki, Allah kabirlerde olanları diriltecektir."* Hac, 7.

2- Allah, insanlara peygamber gönderendir. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"And olsun, biz her ümmete: "Allah'a kulluk edin ve tağuttan kaçının" (diye tebliğ etmesi için) bir peygamber gönderdik."* Nahl, 36.

Her müslümanın, Allah'ın kıyamet günü ölüleri dirilteceğini, onlara yeniden hayat vereceğini ve tekrar yaratacağını bilmesi zorunludur. Yüce Allah Yasin sûresinde inkarcılarla inananların yeniden diriliş karşısındaki tavırlarını bize şöyle haber vermektedir. İnkarcılar derler ki: *"Eyvahlar bize, uykuya-bırakıldığımız yerden bizi kim diriltip-kaldırdı.?"* [99] İnananlar ve Allah'a kulluğu gerçekleştirenler ise derler ki: *"Bu, Rahmân (olan Allah)'ın vadettiğidir, gönderilen (peygamber)ler doğru söylemişlerdir."*[100]

Hiç şüphesiz Allah, kıyamet günü bütün ölülere yeniden hayat verecek, kabirlerde olanları diriltecek ve onları yaptıklarından sorguya çekecektir.

Bâ'is İsmini Bilmenin Faydası

Kul, Allah'ın bu ismini öğrenince kendisini ve ailesini cehaletten kurtarmak için gerçek hayatı oluşturan ilim ve bilgiyi elde etmeye çalışmalıdır. Böylece kalbi yakînle (kesin bilgi), dili zikirle ve azaları da salih amellerle hayat bulur. Allah, azîz kitabında bilgi sahibi olanlarla bilgisizleri, dirilerle ölülere benzetmektedir. Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp oradan bir çıkış bulamayanın durumu gibi midir?" [101]

"Ancak dinleyenler icabet eder. Ölüleri (ise,) Allah diriltir." [102]

Kuşkusuz, bir kimseyi cehaletten kurtarıp bilgi sahibi yapmak, ona yeniden hayat vermek ve daha güzel bir hayata kavuşturmak demektir. İnsanlara ilmiyle faydalı olan ve onları Allah'a davet eden herkesin bir nebze de olsa bu tür diriltmede payı bulunmaktadır. Ancak bu peygamberlerin ve onların gerçek varisleri olan âlimlerin ulaştığı bir mertebedir. Bu, açıktır ve bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur.

Sonra insan, aklına gelen doğru düşünceleri kabul etmeli, yanlış düşünceleri ise reddetmelidir. Bunda da bir ihtilaf yoktur.[103]

3- Allah, güçleri yetmediğinde ve zayıf düştüklerinde kullarına yardım gönderen, onlara destek veren ve günahtan sonra yaptıkları tevbeyi kabul edendir. Bkz. Râzî, "Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ", s. 276.

99 Yasin, 52.

100 Yasin, 52.

101 En'am, 122.

102 En'am, 36.

103 Kurtubî, "el-Esna", 1/478. Kurtubî, bu sözleri Gazâlî'nin "el-Maksadu'l-esnâ", s. 89-90'dan nakleder. Râzî de şöyle söyler: "Kul, öğrenmek için çaba harcayınca sanki ruhu, ölümden sonra yeniden dirilmektedir. İlmi cahil kimselere öğretince de, sanki onların ruhlarını ölümden sonra tekrar diriltmektedir. Bkz. Râzî, a.g.e., s. 277.

﴿ اَلْبَاقِي ﴾

BÂKÎ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Celal ve ikram sahibi olan Rabb'inin yüzü (zatı) bâkî kalacaktır." [104]

"Allah, daha hayırlıdır ve daha bâkîdir." [105]

el-Halîmî, bu isim hakkında şöyle söyler: "Bâkî, Allah'ın "Kadîm" isminin bir gereğidir.[106] Allah, bir sebep ve öncesi olmadan var olan bir varlık olduğuna göre varlığının son bulması ve yok olması mümkün olmamalıdır. Çünkü varlığından sonra yok olan her varlık, varlığını sağlayan sebebin ortadan kalkmasıyla yok olmaktadır. Kadîm olan Allah'ın varlığı, herhangi bir sebebe bağlı olmadığına göre; varlığının son bulması ve yok olması düşünülemez. Eğer Allah'ın varlığını sağlayan bir sebep olsaydı, bu sebebin ortadan kalkmasıyla O'nun varlığının da yok olması düşünülebilirdi. Fakat biliyoruz ki, O'nun varlığı herhangi bir sebebe dayanmamaktadır. Bu da onun yok olmayacağını göstermektedir.[107]

Gazâlî ise bu ismi şöyle açıklar: "Geçmiş" ve "gelecek" bizim için geçerli olan kavramlardır. Bize göre "geçmiş", belirli bir sürenin geçmiş olmasını, "gelecek" ise, henüz gelmemiş zamanı ifade eder. Yani hayat bizim için kesinleşmiş geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelmesi muhtemel gelecek zamandan ibarettir. Halbuki Hak Teâlâ için zaman kavramı geçerli değildir. O zaman üstü bir varlıktır. Çünkü zamanı O, yaratmıştır. Bu nedenle zaman, O'nun zatından hiçbir şey değiştiremez. Zaman henüz yaratılmadan önce zaman diye bir şey yoktu. O hâlde Allah'ın varlığı, zaman yaratıldıktan sonra da önceden olduğu gibi aynen devam etmektedir.[108]

---

[104] Rahmân, 27.

[105] Tâ-Hâ, 73.

[106] Beyhakî burada şunu kastetmektedir: "Allah'ın sıfatlarından biri de "Kıdem" (öncesi olmayan) dir. Öncesi olmayan bir varlığın, hiçbir değişime uğramadan olduğu gibi Bâkî (ebedi) olması zorunludur. Böylece Allah'ın "bekâ" sıfatı öncesi olmayan "Kâdim" sıfatının bir gereği olmuştur."

[107] Beyhakî, "el-Esmâ ve's-sıfât", s. 11-12.

[108] Gazâlî, a.g.e., s. 107.

Bâkî İsminin Anlamları

1- Allah'ın varlığı, hiçbir yönden yokluğu kabul etmez.

2- O, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan tek varlıktır.

3- Allah, kendi bekası ile Bâkî'dir; varlıklar ise ancak O'nun, varlıklarını devam ettirmesi ile var olabilmektedir.[109]

4- Allah'ın baki olması demek, asla ölmeyen hayat sahibi ebedî varlık olması demektir.[110]

5- Bütün varlıklar yok olacak; sadece O'nun varlığı devam edecektir.[111]

* * *

[109] Râzî, a.g.e., s. 336.
[110] Tefsiru İbn Kesir, 8/378.
[111] Kurtubî, "Tefsir", 9/6565.

﴿ اَلْبَدِيعُ ﴾

BEDÎ'

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır (Bedî')." [112]

Enes b. Malik anlatıyor: Hz. Peygamber bir adamın: "Ey Allah'ım! Hamd yalnızca sanadır. Senden başka ilâh yoktur. Sen verdiğin nimetleri başa kakmazsın. Gökleri ve yeri hiçbir örnek edinmeden yaratansın. Sen yücesin, ikram sahibisin. Senden cenneti istiyor ve cehennemden sana sığınıyorum." şeklinde dua ettiğini işitince şöyle buyurdu: "Kendisiyle dua edildiğinde kabul eden ve kendisiyle istendiğinde veren ismiyle, Allah'a dua etmekteydi."[113]

İbn Kesir "Bedî'" ismini, "daha önce bir örneği olmadan yaratan, ortaya çıkaran, var eden" olarak açıklar.[114]

Kurtubî ise bu ismi, daha önce bir tanımı, şekli ve modeli olmadan yoktan var eden, icat eden olarak açıklamaktadır.[115]

el-Halîmî de, "daha önce hiçbir benzeri olmaksızın bir şeyi yaratan" olarak açıklıyor. Allah Teâlâ bize, kendisinin gökleri ve yeri hiçbir örnek edinmeden yarattığını haber vermektedir.[116] Âyette geçen "Bedî'" sözcüğü "Mübdi'" anlamındadır. Mübdi', "daha önce olmayan bir şeyi yoktan var eden"dir. Bütün varlıklar, cevher ve özler Allah'ın var etme gücüne (ibda') işaret etmektedir. Bu nedenle O, "Bedî'" ve "Mübdi'" olarak isimlendirilmeyi hak etmektedir.[117]

---

[112] Bakara, 117; En'am, 101.
[113] Tirmizî, 3544; Ebû Davud, 1495. Hadis, sahihtir.
[114] Tefsiru ibn Kesir, 3/223.
[115] Kurtubî, "et-Tefsir", 1/580.
[116] Bkz. Bakara, 117; En'am, 101.
[117] Beyhakî, a.g.e., s. 23-24.

Gazâlî ise bu ismi şöyle açıklar: "Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Allah'a benzeyen hiçbir varlık olmadığı gibi kaynağı O'na gelip dayanan hiçbir şey de kendisine benzemez. O, mutlak Bedî' (örneksiz yaratan)'dır." [118]

Allah'ın hiçbir benzeri ve örneği yoktur. Bedî', örneği olmayan demektir. O, varlıkları yoktan var edendir. Sanatının şaşırtıcı güzelliklerini ve üstünlüklerini, hikmetinin garipliklerini ortaya koyan O'dur.[119]

* * *

[118] Gazâlî, a.g.e., s. 106.
[119] Râzî, a.g.e., s. 335-336.

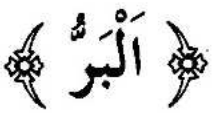

BER

Bu isim, Kur'an'da şöyle geçmektedir:

"Hiç şüphesiz, biz bundan önce O'na dua (kulluk) ederdik. Gerçekten O, iyiliği bol (Ber), esirgemesi çok olanın ta kendisidir." [120]

Ber ismi birçok hadiste de geçer. Bütün İslâm âlimleri bunun Allah'ın isimlerinden biri olduğu üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Aşağıdaki âyetler bu ismin kullar için de kullanılabileceğini göstermektedir:

"Anneme iyilik yapmayı (ona itaat etmeyi) (berran) de emretti." [121]

"Ana ve babasına iyilik yapardı (onlara itaatkârdı) (berran)." [122]

Ber, iyilik yapan demektir. Mutlak iyilik sahibi, her iyilik ve güzelliğin kendisinden kaynaklandığı Yüce Allah'tır.[123]

Ber İsminin Çeşitli Anlamları

Alimler, Ber isminin anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Ber, kendisine isyan nedeniyle iyilik yapmaktan vazgeçmeyen ve iyiliği kesmeyendir.

2- Kendisinden isteyenlere güzel bağışta bulunan, ibadet edenlere de bol sevap verendir.[124]

3- Kötülük yapana iyilik yapan, haksızlık edeni affeden, günah işleyeni bağışlayan, tevbe edenin tevbesini, özür beyan edenin özrünü kabul edendir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de birçok yerde kullarını bu üstün ahlaka ve erdemli davranışlara teşvik ettiğine göre; kendisi, kullarından daha çok bu davranışlara lâyıktır. Bunların nedenlerini ve akılları şaşırtacak güzel sonuçlar do-

---

[120] Tur, 28.
[121] Meryem, 32.
[122] Meryem, 14. Bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/333.
[123] Gazâlî, a.g.e., s. 100.
[124] Râzî, a.g.e., s. 322.

ğurmasını sağlamak O'nun takdirindedir. O, her türlü noksanlıktan uzaktır. Sadece O'na hamd edilir.

Lütuf ve ihsanını kulları arasında dağıtan, onlara sayısız nimetler veren, onlara ihsan ve Kerîmiyle davranan Allah Teâlâ'dır. O'nun nimet ve ihsanı türlü türlüdür. O, insanlar tarafından görünen görünmeyen, bilinen bilinmeyen bu nimetleri kullarına vermekten hoşnutluk duyar.[125]

4- Ber, Allah'ın el-Latif ismiyle aynı anlamdadır. el-Halîmî der ki: "Ber, kullarına yumuşak davranan, onlara kolaylık dileyen, zorluk dilemeyen, birçok günahlarını cezalandırmadan bağışlayan, onları bütün yaptıklarından sorguya çekmeyen, bir iyiliğe on misliyle karşılık veren, buna karşı kötülüğü sadece bir misliyle cezalandıran, niyetlendikleri kötülüğü işlemedikçe bu niyetleri nedeniyle onlara kötülük yazmayandır. Allah kullarına karşı son derece merhametli, yumuşak ve şefkatlidir. Onlara hak etmedikleri hâlde kendi lütfu, ihsanı ve kereminden bol nimetler vererek iyilikte bulunur. Dualarını kabul eder, şükürlerine nimet vererek karşılık verir. İnsan, bu nimetlere şükrederek, Rabb'inin hoşnut olacağı davranışlarda bulunarak ve yasaklarından şiddetle kaçınarak iyi bir kul olmalıdır. Çünkü O, kullarına gizli-açık birçok nimetler vermiştir. Yüce Allah bunu şöyle ifade etmektedir: *"Görmüyor musunuz ki, şüphesiz Allah, göklerde ve yerde olanları emrinize amade kılmış, açık ve gizli sizin üzerinizdeki nimetlerini genişletip-tamamlamıştır."* [126]

Allah'ın İnsanlara Verdiği Özel Nimet Türleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun, biz Âdemoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde (çeşitli araçlarla) taşıdık, temiz-güzel şeylerden rızıklandırdık, yarattığımız birçok mahlukattan üstün kıldık."* [127]

Bu âyette de belirtildiği gibi Yüce Allah, insanoğluna birçok nimetler vermiş ve onu varlıkların çoğundan üstün kılmıştır. Üstünlük elbisesini insana giydiren Allah ne yücedir. İnsanoğlunun üstünlüğünü gösteren bu nimetlerin başında akıl, bilgi, güzel konuşma, isteklerini ifade etme, güzel bir sûrette yaratılma, güzel bir görünüme sahip olma, uyumlu ve ılımlı olma, düşünce ve tefekkürle bilgilerini geliştirme ve ilerletme, erdemli davranışlarda bulunma, bu davranışları kazanmak için çaba harcama, iyilik yapma ve itaat etme gelmektedir. İnsanoğlu, annesinin karnında henüz bir embriyo hâlinde bulun-

---

[125] İbn Kayyim, "Miftahu dar'i's-sa'âde", s. 497.

[126] Lokman, 20. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/333.

[127] İsrâ, 70.

duğu an ile meleklerin kendisini cennete koydukları an arasında ne dönemler geçirmektedir. Gerçekten *"Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir."* [128]

Dünya bir köy, mü'min de bu köyün reisidir. Herkes bu dünyayla meşgul olmakta, menfaat sağlamaya ve çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Bütün insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak için uğraş vermektedirler. Ancak Rahmânın arşını taşıyan melekler, mü'minlerin günahlarının bağışlanması için Allah'a dua etmektedirler. Koruyucu melekler, onları tehlikelerden korumaktadırlar. Yağmur yağdıran ve bitkileri yeşerten melekler, mü'minin bol ürün alması ve rızkının genişlemesi için çalışmaktadırlar. Kâinatta var olan her şey, insanlara hizmet için yaratılmış ve itaatkâr kılınmıştır. Güneş, ay ve yıldızlar Allah'ın belirlediği bir hesaba göre yörüngelerinde dönerek insanlara hizmet etmektedir. Bu sayede insan vakitlerini düzenleyebilmekte, zaman kavramını anlamakta ve kendisini bir sisteme sokabilmektedir. Rüzgarlarıyla bulutlarıyla ve uçan kuşlarıyla gökyüzü de insana hizmet etmektedir. Aynı şekilde toprağıyla, dağlarıyla, denizleriyle, nehirleriyle, ağaçlarıyla, meyveleriyle, bitkileriyle, hayvanlarıyla ve içinde bulunan her şeyiyle yeryüzü de insanın hizmetine sunulmuştur. Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'de defalarca kâinatta varolan her şeyin insana hizmet için yaratıldığını belirtmektedir. Bu âyetlerden sadece bir iki tanesini zikretmekle yetineceğiz:

"Allah; kendi emriyle onda gemiler akıp gitsin ve O'nun fazlından ararsınız diye, sizin için denize boyun eğdirdi. Umulur ki şükredersiniz. Kendinden (bir nimet olarak) göklerde ve yerde olanların tümüne sizin için boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır."[129]

"Allah, gökleri ve yeri yaratan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve Onun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre amade kılandır. Irmakları da sizin için emre amade kılandır. Güneşi ve ayı da hareketlerinde sürekli emrinize amade kılan, geceyi ve gündüzü de emrinize amade kılandır. Ve size her istediğiniz şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp-bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki, insan pek zalimdir, pek nankördür." [130]

Allah'ın nimetlerini tanımaya çalışan, hikmetlerini ve mükemmel sıfatlarını düşünen kimse, âdet ve geleneklerine bağlı, toplumun yaşam tarzını be-

---

[128] Mü'minûn, 14.
[129] Casiye, 12-13.
[130] İbrahim, 32-34.

nimseyen, yaşadığı toplumun dışına çıkmayan âdeta bulunduğu yere çakılıp kalan kimseden daha anlayışlı ve daha derin düşüncelidir. Böyle bir kimse toplumun hoşnut olduğu şeyleri kendisi için kabul etmez. Daima farklı düşünür, ileriye bakar; donuk fikirli olmaz.

Nefis, mal ve mülk, onun gurbet yollarına düşmesine mani olamaz. Razı olacağı ganimetleri (Allah'ın nimet ve hikmetlerini tanıma bilgisini) elde etmedikçe yurduna dönmez ve ufuklarda dolaşmaktan kaçınmaz. Bu üstün çabalar sonucu kahramanların zor gördüklerini o kolay görür; bilgisizlerin ürküp kaçtıklarından o huzur bulur.[131]

Ber İsmini Bilmenin Faydaları

1- Kulun, günah işlediği zaman Allah'ın onu gördüğü hâlde bu kusurunu örterek kendisine iyilik yaptığını bilmesini sağlar. Eğer Allah dileydi o kusurunu örtmez ve onu insanlar arasında rezil eder, böylece insanların ondan uzaklaşmasını sağlardı. Ama Allah'ın böyle yapmaması, O'nun Ber oluşunun bir göstergesidir. Kul, Allah'ın bu iyiliğini görerek günah işlemeyi terk etmeli, bu iyiliği daima hatırlamalı, Allah'ın ihsan ve keremini müşahede etmelidir. Yaptığı hataları telafi ederek Allah'la birlikte olmalı, O'nun emir ve yasaklarının dışına çıkmamalıdır. Bundan sonra kul, daha önce yaptığı günahları unutmalı ve Allah'ın kendisine bağışladığı nimetleri düşünmeli, O'nu anmakla meşgul olmalıdır. Bu, kendisi için önceki günahlarıyla meşgul olmaktan ve onları hatırlayıp ezikliğini yaşamaktan daha yararlıdır. Zira en yüce ve en üstün amaç olan Allah'la ve nimetleriyle meşgul olmak, O'nun dışındaki şeylerle meşgul olmaktan daha üstündür. Ancak bu, günahları mutlak olarak unutmayı gerektirmez. Ders almak ve bir daha işlememe azmini güçlendirmek için arada bir günahları hatırlamakta yarar vardır. Ancak bilmelidir ki, her zamanın ve makamın kendisine göre bir ibadet türü vardır.[132]

2- Her sorumlu kişi, Yüce Allah'ın merhamet ve şefkat sahibi olduğunu, kendi fazlı-kereminden tüm insanlara yukarıda saydığımız şekillerde iyilik yaptığını bilmelidir. Bu yüzden o da, Allah'a isyan etmeyerek ve emirlerini uygulayarak iyi bir kul olmalı, gönderdiği peygamberlerin izinden gitmeli, Allah dostlarına, âlimlere, Allah'a itaat edenlere, anne ve babaya iyilik yapmalıdır. Terbiye ve eğitimleri nedeniyle anne ve babaya iyilik yapmak zorunlu olduğuna göre; bütün âlemlerin yaratıcısı ve rızık vericisi olan Yüce Allah'ın

---

[131] İbn Kayyim, "Miftahu dâri's-sa'âde", s. 459.
[132] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", s. 205.

emirlerinin dışına çıkmayarak, iyi bir mü'min olmak daha önemlidir. Allah'ın yüceliğinin önünde eğilmek, büyüklüğünün yanında kendini küçük ve hakir görmek, ancak O'nun sınırlarını korumakla, nefsin arzu ve isteklerini terk etmekle, daima O'nun gözetimi altında olduğunu hatırlamakla gerçek bir anlam kazanır. Kul, bunları bilerek, bütün samimiyetiyle Allah'a yönelmeli, emir ve yasaklarına uymalıdır. Bu anlayışının bir gereği olarak, doğru yolda olan yöneticilerin sözlerini dinleyip onlara itaat etmeli, bütün müslümanlara öğütlerde bulunmalıdır.[133]

3- Yüce Allah'ın hoşnutluk ve iyiliğini her yoldan kazanmaya çalışmalısın. Bunun için en sevdiğin ve en çok hoşlandığın şeyleri bağışlamalısın. Zira Yüce Mevlâ şöyle buyurmaktadır: *"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz."* [134]

* * *

[133] Kurtubî, a.g.e., 1/335.

[134] Âl-i İmrân, 92. Geniş bilgi için bkz. İzz b. Abdüsselâm, "Şeceretü'l-meârif ve'l-ahvâl", s. 91.

﴿ اَلْبَصِيرُ ﴾

BASÎR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz Allah, işitendir, görendir."[135]

"Allah işitendir, görendir." [136]

"Gözler O'nu idrak edemez; O gözleri idrak eder."[137]

Yüce Allah, her şeyi en mükemmel şekilde görendir. Bu âlemdeki en küçük parçaları, en ufak karıncayı, organlarını, etini, kanını, beynini ve damarlarını dahi görendir. Öyle ki, onun, zifiri karanlık gecede siyah taşın üzerindeki hareketlerini bile görür. Yedi kat göğün üzerinde olanı gördüğü gibi, yedi kat yerin altında olanı da görür.[138]

Allah Teâlâ, yer ve göklerin her yerinde görülebilecek her şeyi Basîr sıfatıyla kuşatmıştır ve onları görmektedir. O'nun için görülmeyen bir şey yoktur. Hiçbir şey O'ndan gizli değildir. O, ağaçların dallarından yapraklarına doğru akan suyu görür. Türü, iriliği, ufaklığı, inceliği kalınlığı ne olursa olsun bütün bitkilerdeki suyun akışını bilen ve görendir. Karıncaların, arıların, sineklerin ve daha bilinmeyen nice küçük varlıkların damarlarında dolaşan kanı da görendir. Azamet ve büyüklüğü akılları şaşırtan, sıfatlarının etki alanı sınırsız olan, merhamet ve şefkati sonsuz olan Allah ne yücedir. O, görüneni ve görünmeyeni, hazır bulunanı ve bulunmayanı görendir. Hatta gözlerin hareketlerini, kalp atışlarını ve akla gelen düşünceleri dahi bilen ve görendir. Yüce Allah her şeyi gördüğünü bize şöyle haber vermektedir:

"O, seni, kıyam ettiğin zaman da, secde edenler arasında dönüp dolaşmanı da görmektedir. Hiç şüphe yok, O, işitendir, bilendir."[139]

"(Allah,) gözlerin hainliklerini ve göğüslerin saklamakta olduklarını bilir."[140]

---

[135] Hac, 61.
[136] Nisa, 134.
[137] En'am, 103.
[138] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 211.
[139] Şuarâ, 218-220.
[140] Mü'min, 19.

"Allah her şeyin üzerinde şahid olandır."[141] Yani O, bütün varlıkları gören, işiten ve ilmiyle onları kuşatıp bilendir.[142]

Basar (Gözle Görmek) İle Basîret (Kalple Görmek) Arasındaki Fark

İbn Kayyim, aynı kökten türeyen basar ile basîret arasında fark olduğunu belirir. Basar'ı yukarıda belirttiğimiz şekilde, basîreti ise şöyle açıklar: "Basîret, Allah'ın kalbe attığı bir nurdur. Kalbine böyle bir nur atılan kimse, peygamberlerin haber verdiği hakikatleri görür. Öyle ki, bunları sanki gözüyle görmektedir. Böylece peygamberlerin davet ettiği şeylerden en üst derecede yararlanır. Bu hakikatlere aykırı davranmak ona açık zarar verir. Bazı âriflerin söylediği "Basiret, bir şeyden yararlanmayı sağlar, ona aykırı davranmak sahibine zarar verir." sözünün anlamı budur. Kimi ârifler de basîreti şöyle tanımlar: "Basîret, imanla veya bizzat görmekle seni şaşkınlıktan kurtaran şeydir."

Basîretin Dereceleri

Bu derecelerin hepsini elde eden kimsenin basîreti kemâle ulaşır. Bu dereceler:

* İsim ve sıfatlarda basîret
* Emir ve yasaklarda basîret
* Sevap ve cezada basîret

Şimdi bu dereceleri sırayla ele alıp açıklayalım.

1- İsim ve sıfatlarda basîret:

Bu derecede kulun imanının, Allah'ın kendisini nitelediği veya Resûlü'nün belirttiği herhangi bir sıfatla çelişen bir şüpheden etkilenmemesi gerekir. Hatta böyle bir şüpheyi, Allah'ın varlığından şüphe etmekle eşit tutmalıdır. Çünkü basîret ehline göre; her iki şüphe türü de aynıdır.

Buna göre; kalbin, Yüce Allah'ın arşına yerleştiğini, emir ve yasaklar verdiğini, yüksek-alçak bütün varlıkların hareketlerini, kişi ve şahısları gördüğünü, seslerini işittiğini, sırlarını ve sinelerinde sakladıklarını bildiğini, onları

---

[141] Burûc, 9.
[142] "Haku'l-vâdıhu'l-mübîn", 34-36.

gözetlediğini, herkesin O'nun yönetimi ve emri altında olduğunu, her şeyin O'ndan geldiğini ve O'na çıktığını, meleklerin önünde dizildiğini, emirlerini uygulamak için hazır beklediklerini müşahede etmelidir. Bütün kemâl ve yücelik sıfatlarının O'nda bulunduğunu, her türlü kusur, ayıp ve noksanlıklardan uzak olduğunu, hiçbir benzerinin ve eşinin olmadığını bilmeli ve O'nu daima müşahede etmelisin.

Allah, kendisini Kitabında nitelediği şekildedir. Varlıkların O'nu nitelediği şekillerin üstündedir. Allah, ölmeyecek tek canlı (Hay)'dır. Bir an bile uyumaz, daima uyanıktır. Göklerde ve yerde bir zerre bile O'ndan gizli değildir. O, her şeyi bilendir, her şeyi görendir. Kapkaranlık gecede simsiyah kayanın üzerindeki siyah karıncanın hareketini dahi bilir. Yüksek-alçak ve farklı dillerdeki bütün sesleri işitendir. Her varlığın ihtiyaçlarını ayrıntısıyla bilendir. Sözleri tam bir doğruluk ve adaletle tamamlanmış ve gerçekleşmiştir. Sahip olduğu sıfatlar, kulların sıfatlarıyla kıyaslanamaz. Çünkü sıfatları kullarınkine kesinlikle benzemez. Allah'ın zatı da kulların zatlarına benzetilemez. O, böyle bir benzerlikten tamamen uzaktır. O'nun varlıklar arasındaki fiil ve eylemleri tartışmasız adildir. Hikmeti, ihsanı, merhamet ve iyilikleri bütün varlıkları kuşatmıştır. Dilediğini yaratma ve emretme hakkı yalnız O'na aittir. Dilediğine bol nimet verir, dilediğine kısar. Mülk O'nun, hamd yalnız O'nadır. Her türlü övgüye ve yüceliğe layıktır. O, kendisinden önce bir şey olmayan Evvel, kendisinden sonra bir şey olmayacak Âhirdir. O, Zâhir'dir, O'nun üstünde hiçbir varlık yoktur; Bâtın'dır, Onsuz bir şey yoktur. O'nun bütün isimleri övgü, medih, yücelik ve üstünlük ifade eder. Bu yüzden en güzel isimler O'nundur. Bütün sıfatları, kemâl sıfatlar olup hiçbir eksiği yoktur, mükemmeldir. Sıfatlarının üzerinde bir sıfat yoktur. Bütün fiillerinde hikmet, rahmet, maslahat ve adalet bulunur.

Yaratılan her şey O'nun varlığına delalet eder. Basîret gözüyle bakanlar, her şeyin O'nu gösterdiğini görürler. Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları, gereksiz yere yaratmadı. İnsanları da başıboş bırakmadı. Bütün varlıkları, kendisini anması, ibadet etmesi ve birlemesi için yarattı. Onlara bol nimetler verdi ki, bunlara şükrederek daha fazla ihsanına ve keremine kavuşsunlar.

İnsanların bu tür basîreti idrak etmeleri, Kur'an ve hadisleri tanıma ve anlama, bu metinlerin gerçeklerine aykırı şüpheleri bilme ve reddetme derecelerine göre değişiklik gösterir.

İnsanlar arasında basîreti en az olanların, selef-i salihin tarafından yerilen Kelam ilmiyle uğraşan kimseler olduğunu görürsün. Çünkü bu kimseler, âyet

ve hadislerin gerçek anlamlarını bilmemektedirler; bu yüzden kalplerine gerçek olmayan hayali şüpheler yerleşmiştir. Bunların çoğuna göre mü'min bile olmayan sıradan halkın durumuna baktığında, bu insanların onlardan daha fazla basîret sahibi olduklarını, imanlarının daha güçlü olduğunu, vahye daha çok teslim olduklarını ve hakkı kabul edip boyun eğdiklerini görürsün.

2- Emir ve yasaklarda basîret

Basîret sahibi bir mü'min, Kur'an ve hadis metinlerini herhangi bir tevile, taklide veya kişisel görüşlere sapmadan olduğu gibi kabul etmeli, bunun dışına çıkanlara muhalefet edip onlardan uzak durmalıdır. Allah'ın emir ve yasaklarını öğrenme konusunda kalbinde en ufak bir şüphe bulundurmamalıdır. Bu emir ve yasaklara sıkıca sarılmalı, onları samimiyetle uygulamalı, arzu ve isteklerinin kendisine engel olmasına fırsat vermemelidir. Dinî hükümleri temel kaynaklarından almaya çalışmalı, bu konuda bir gevşeklik ve ihmalkarlık göstermekten kaçınmalı, âlimlerin basîretin aslı konusundaki görüşlerini öğrenmelidir.

3- Sevap ve cezada basîret

Kul, Allah'ın, her insanın yaptığı iyilik veya kötülüğü gördüğünü, buna şahit olduğunu, insanın yaptığı iyilik ya da kötülüğün karşılığını bu dünyada veya âhirette mutlaka vereceğini bilmelidir. Bu karşılık Yüce Allah'ın ilâhlığının, Rab oluşunun, adaletinin ve hikmetinin bir gereğidir. Bunda şüphe etmek, Allah'ın ilâhlığından ve rabliğinden hatta varlığından şüphe etmek demektir. Bunun aksinin gerçekleşmesi, yani Allah'ın iyi ya da kötü amellerin karşılığını vermemesi düşünülemez. Böyle bir şey mümkün değildir. Allah'ın bütün bu varlıkları gereksiz yere yaratmış olması veya onları başıboş ve serbest bırakması asla kendisine yakışmaz. O, böyle bir şey yapmaktan tamamen uzaktır.

Akıl, amellerin karşılığının olması gerektiğine tanık olduğu gibi Allah'ın bir olduğuna da tanıklık eder. Bu yüzden kıyamet ve dirilişin akılla bilinebileceği ancak ayrıntılarının vahiyle bilinebileceği görüşü doğrudur. Bu nedenle Yüce Allah, ölümden sonraki dirilişi inkar etmeyi kendisini inkar etmek olarak kabul etmektedir. Çünkü bu inkar, kendisinin güç ve kudretini ve ilâhlığını inkar etmektir. Her iki inkar da O'nu inkar etmeyi gerektirmektedir.[143]

---

[143] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/124.

Kişinin feraseti (sezme kabiliyeti ve anlama gücü), basîretinin gücüne göredir. Bu, iki türlüdür:

1- Allah'ı ve emirlerini bilen âriflerin ve sâdıkların feraseti: Bu feraset türü tamamen Allah'a bağlıdır. Kişinin Allah'ı tanıma, bilme, sevme, kulluk etme ve insanları basîret üzere Allah'a davet etme gücüyle alakalıdır. Bu kimselerin feraseti, iman nuruyla birlikte vahiy nuruna bağlıdır. Ferasetleri sayesinde bu kimseler, Allah'ın seveceği veya öfkeleneceği sözleri, fiilleri ve amelleri bilebilir; iyi ile kötüyü, hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı birbirinden fark edebilirler. Samimiyetle Allah'ın yolunda yürüyen herkes, gücü nispetinde, yaptığı ibadetler miktarınca feraset sahibi olur. İlmi, iradesi ve ameline göre her insan az veya çok feraset sahibi olabilir.

2- Süflî, adî feraset: Nefsin olgunlaşmasından, arınmasından, imandan ve marifetten kaynaklanmayan sezgilerdir. Böyle sezgi sahipleri, Allah'la aralarında perde bulunduğu için gerçek ferasetten yoksundurlar. Bu yüzden Allah'ın dostları ile düşmanlarını birbirinden ayırt edemezler. Bunların yolu başka, ötekilerin yolu başkadır.[144]

Allah'ın Basîr Adını Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın her şeyi gördüğünü bilen kimse, gizli ve açık her hâlini düzeltmeye çalışır. Gizli hâllerini murakebe ile (Allah'ın gözetiminde olduğunu bilmekle), dış hâlini de muhâsebe ile (Allah'ın kendisini hesaba çekeceğini bilmekle) düzeltir. Böylece her durumda Allah'a karşı gelmekten korkar ve O'ndan utanır. Allah'ın, kendisini yasakladığı yerlerde bulmasından veya emrettiği yerlerde bulmamasından kaçınır. Kendisinin daima Allah'ın gözetiminde olduğunu aklından çıkarmaz. O'nun kendisini görmesini Hafîfe alarak günah işlemez. İnsanların görmesinden utanıp, Allah'ın görmesinden utanmayan kimse, Allah'ı Hafîfe almış olur. Dolaysıyla Basîr ismini bilmenin faydası, kişide murakabe hissini yaratmasıdır. Murakabei: "Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmendir. Zira sen, Allah'ı görmüyorsan da Allah seni görmektedir." [145]

2- Basîr adını bilen kimse, varlık âlemiyle ilgili âyetlere, yer ve göklerdeki olağanüstü düzene bakarak Allah'ın azamet ve yüceliğini düşünür, çevresine daima ibretle bakar. Allah'ın güç ve kudretini, hikmetini, derin ilmini ve etkin

---

[144] İbn Kayyim, a.g.e., 1/127.

[145] Buhârî, 50; Müslim, 9. Daha geniş bilgi için bkz. Gazâlî, a.g.e., s. 61; Râzî, a.g.e., s. 334; İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 76.

iradesini gösteren yapılara bakarak O'na daha bir içtenlikle ve güvenle ibadet eder. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"De ki: "Göklerde ve yerde ne var? Bir bakıverin."[146]

"Meyvesine, ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakıverin."[147]

"Kemiklere de bir bak, nasıl bir araya getiriyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz?"[148]

* * *

[146] Yunus, 101.
[147] En'am, 99.
[148] Bakara, 259.

﴿ اَلتَّوَّابُ ﴾

TEVVÂB

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz O, tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir."[149]

"Allah, tevbelerinizi kabul etmek ister."[150]

"Kullarından tevbeyi kabul eden O'dur."[151]

Tevbe, günah olan şeyden dönmek, onu terk etmek demektir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: "Pişmanlık, tevbedir." [152] buyurmaktadır. Allah, *"Tevbeyi kabul edendir."*[153]

Ünlü dilbilimci el-Ahfeş der ki: "Kulun tevbe etmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranmaktan vazgeçip, bu emir ve yasaklara uygun hareket etmektir. İsyanı bırakıp itaate dönmektir."[154]

el-Halîmî, Allah'ın Tevvâb ismini şöyle tanımlar: "Günahlarına pişman olup kendisine itaate dönen kuluna, merhamet ve lütfu ile muamele etmesi, iyiliklerini geçersiz kılmaması ve yaptıkları iyiliklere karşılık itaat edenlere vaat ettiklerini ondan esirgememesidir."

el-Hattâbî ise şöyle söyler: Tevvâb, kullarının tevbelerini kabul edendir. Tevbeler tekrarlandıkça Allah'ın kabulü de yinelenir. Allah, kulu tevbeye muvaffak eder, kul tevbe edince de tevbesini kabul eder. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Sonra tevbe etsinler diye onların tevbesini kabul etti."* [155]

O hâlde tevbe, günah ve isyandan sonra kulun itaate dönmesidir.[156]

Kimileri Tevvâb ismini şu şekilde açıklamıştır: Tevvâb, kullarına tevbe yollarını ve nedenlerini kolaylaştırandır. Allah, kullarının tevbe etmelerini kolaylaştırmak için onlara birçok âyetlerini peş peşe gösterir, onları çeşitli musi-

---

[149] Bakara, 37.
[150] Nisa, 27.
[151] Şûrâ, 25.
[152] İbn Mâce, 4252.
[153] Mü'min, 3.
[154] Kurtubî, a.g.e., 1/407.
[155] Tevbe, 118.
[156] Beyhakî, a.g.e., s. 78.

bet ve belalarla korkuttur ve kendilerine birçok uyarılar gönderir. Kullar, işledikleri günahların çirkinliklerini ve kötü sonuçlarını görünce, Allah'ın korkutmalarından korkuya kapılıp uyarılarını dikkate alır ve işledikleri günahları terk edip Allah'a itaate dönerler. Allah da bunun üzerine kendi fazlı keremiyle onların tevbelerini kabul eder." [157]

Allah'ın tevbe eden kullarına tevbeyle dönmesi iki şekilde gerçekleşir:

1- Onları tevbe etmeye ve kalpleriyle kendisine yönelmeye muvaffak kılması.

2- Tevbe etmelerinden sonra tevbelerini kabul etmesi ve hatalarını bağışlaması.

İşte Allah'ın tevbe eden kullarına tevbeyle yönelmesi böyledir. Kulun Rabb'ine dönmesi ise, O'na hizmet ve kulluğa dönmesidir.[158] Bilinmelidir ki, "Kesin tevbe, kendisinden önceki günahları siler."[159]

Tevvâb isminin ince anlamları hakkında Râzî, şunları söyler: "O, duaya, karşılıksız vermekle; özür dilemeye, bağışlamakla; kendisine yönelmeye, kabul etmekle ve tevbeye de günahları affetmekle karşılık verir. Kul isteklerle Allah'a yöneldiğinde Allah da kula, isteğini vermekle yönelir."

Her müslüman, mutlak anlamda Allah'tan başka günahları bağışlayan kimse olmadığına inanmalıdır. Kulun yaptığı tevbenin, sadece kendi isteğiyle değil; Allah'ın muvaffak kılmasıyla gerçekleştiğini bilmelidir. Hatta kul, bu konuda Allah'ın takdirine göre hareket ettiğini ve yapmakta olduğu fiilin (tevbenin) Allah'ın gücü ve kuvveti ile gerçekleştiğini bilmelidir. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Sonra tevbe etsinler diye onların tevbesini kabul etti."* [160] Bu âyet kulun tevbe etme nedenini, öncelikle Allah'ın kendisini tevbe etmede başarılı kılmasına bağlamaktadır. Dolaysıyla Allah'ın günah yolundan dönüp itaate yönelmede başarılı kıldığı kimsenin, bunu kendinden bilmesi doğru değildir. Zira O, böyle bir şeye muktedir değildir.[161]

Tevvâb İsmini Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın sana yöneleceği umudunu taşımanı, kötülük yapanları tevbe etmeye ve Allah'a itaate dönmeye teşvik etmeni sağlar.[162]

---

[157] Gazâlî, a.g.e., s. 100.
[158] Şeyh Abdurrahman Nâsır es-Sa'dî, "Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân", 5/623.
[159] "el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn", s. 74.
[160] Tevbe, 118.
[161] Kurtubî, a.g.e., 1/413.
[162] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 91.

2- Allah, günah işlemelerinin ardından kullarının tevbelerini kabul ettiğine göre; kulun, kendisine kötülük yapanlardan pişman olan ve kendisinden özür dileyenlerin özürlerini kabul etmesi gerekir. Bu, defalarca tekrarlansa bile yine de kul, özürlerini kabul etmekten kaçınmamalıdır.[163]

Tevbeye Teşvik

İmam Kurtubî der ki: "Tevbe etmenin her an her müslümana farz olduğu konusunda bütün İslâm âlimleri tartışmasız ittifak etmişlerdir. İman etme konusunda ittifak ettikleri gibi... Yüce Allah, mü'minlere tevbe etmeyi şöyle emretmektedir:

"Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz."[164]

Tüm insanlığın efendisi Hz. Peygamber günde en az yüz kere Allah'a tevbe ve istiğfar ettiğine göre; gaflet ehli kimselerin hâli nice olur acaba? Ona ve insanların en hayırlıları olan ashabına, *"Andolsun Allah, peygamberin, muhacirlerin ve ensârın üzerine tevbe ihsan etti."* [165] denilmesine rağmen böyle davranmaktaydılar. Tevbe âdeta onlarla özdeşleşmişti. Onlar, seçkin ve marifet ehli kimselerdi. Onların sahip oldukları bu üstünlüklere sahip olmayan, onlara benzemeyen kimselerin acaba daha fazla tevbe etmeleri gerekmez mi? Seviyesi ne olursa olsun her kul, tevbe etme ihtiyacı duyar. Çünkü günah işlemekten ve hata yapmaktan uzak değildir. Allah tevbe etmeyenleri şöyle nitelemektedir:

"Kim tevbe etmezse, işte onlar, zalim olanların ta kendileridir."[166]

İman, kendisinden önce işlenen günahları silip yok ettiği gibi, tevbe de kendisinden önce işlenen günahları silip yok eder. Allah tevbe edenler hakkında şöyle buyurur:

"Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amellerde bulunup davranan başka; işte onların günahlarını, Allah iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir. Kim tevbe eder ve salih amellerde bulunursa, gerçekten o, tevbesi (ve kendisi) kabul edilmiş olarak Allah'a döner."[167]

---

[163] Râzî, a.g.e., s. 324; Gazâlî, a.g.e., s. 100.
[164] Nur, 31.
[165] Tevbe, 117.
[166] Hucurât, 11.
[167] Furkan, 70-71.

İman ve tevbe, her ikisi de kalple ilgili amellerdir. İman, kul, Allah'a tam teslim olmadıkça, O'nun emir ve yasaklarına uymadıkça tamamlanmadığı gibi tevbe de, günahları terk etmedikçe tamamlanmaz. Tevbe, imanın bir parçasıdır. Tevbenin de gizli ve açık amelleri bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer onlar tevbe edip namazı kılarlarsa ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir."* [168]

Burada tevbeden sonra yapılması gereken ameller olarak namaz ve zekat özellikle vurgulanmaktadır. Çünkü bu her iki amel, İslâm dininin en önemli temel direkleridir. Tevbe edenlere vacip olan, Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmek ve bütün yasaklarından kaçınmaktır. Tevbe eden bir inkarcının hükmü budur. Tevbe eden mü'minin hükmü ise, yaptığı günahları içi ve dışıyla, açık ve gizli amellerle telafi etmesidir. Gizli ameller pişmanlık, korku ve bir daha günaha dönmeme kararlılığıdır. Açık ameller ise, günahların türüne göre değişmektedir. Bu tür ameller, emir ve yasaklar olarak ifade edilen amellerdir. Bunların bir kısmı söz veya fiillerle telafi edilebilirken bir kısmı da telafi edilemez.

Ancak bilmelidir ki, bilgisizlikle, kasten veya sehven işlenen hiçbir günaha tam bir kararlılıkla dönmemek, tevbenin temel esasını oluşturur. Bu yüzden her ne sûretle işlenmiş olursa olsun günahtan tevbe etmek farzdır. Sehven, yanlışlıkla ve istemeyerek herhangi bir kayba neden olmuşsa bunu telafi etmesi ve hak sahibine bu kaybın tazminatını vermesi gerekir. Yüce Allah şu âyetlerle bu hükme işaret etmektedir:

"Bizim âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde, onlara de ki: "Selâm olsun size. Rabb'iniz rahmeti kendi üzerine yazdı ki, içinizden kim bir cehalet sonucu bir kötülük işler sonra tevbe eder ve (kendini) ıslah ederse kuşku yok, O, bağışlayandır, esirgeyendir."[169]

"Sonra gerçekten Rabb'in, cehalet sonucu kötülük işleyen, sonra bunun ardından tevbe eden ve ıslah olanlar (la beraberdir). Şüphe yok, senin Rabb'in bundan sonra bağışlayandır, esirgeyendir."[170]

Bu her iki âyet Mekke döneminde nazil olmuştur. Medine döneminde nazil olduğu ittifakla kabul edilen şu âyette hüküm aynen tekrarlanmıştır:

---

[168] Tevbe, 11.
[169] En'am, 54.
[170] Nahl, 119.

"Allah'ın (kabulünü) üzerine aldığı tevbe, ancak cehalet nedeniyle kötülük yapanların, sonra hemen ardından tevbe edenlerin kidir. İşte Allah, böylelerinin tevbelerini kabul eder." [171]

Bütün bu âyetlerde Yüce Allah, bilgisizlik nedeniyle veya sehven işlenen bir kötülükle oluşan kaybın telafi edilmesini ve kayıp sahibine tazminatın ödenmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle eğer hatanın şartları yerine gelmişse hüküm daha da kesinleşir. Böyle bir tevbeden sonra Allah'ın bağışlaması, bir zorunluluk olarak değil; ihsan ve keremiyle gelmektedir. Çünkü yaratılanın yaratan üzerinde bir zorunluluk ve mecburiyeti yoktur.

Şunu bil ki, her günahtan tevbe edilebilir. Tevbe eden günahkâr kul, sanki hiç günah işlememiş gibi olur. Ancak şeytana aldanan, onun gibi inkara sapan, bilerek yalan söyleyen ve bunu terk etmeyen hıristiyan ve yahudi bilginler gibi İblis'in peşinden giden kimseler tevbe etmezler. Fakat bunlardan tevbe edenlerinde tevbeleri kabul olur. Allah Teâlâ, tevbelerin ne zamana kadar ve kimin tevbesinin kabul edileceğini Nisa sûresinin şu âyetinde bize haber vermektedir: *"Kötülükleri işleyip dururken, ölüm kendisine geldiği zaman; "şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi makbul değildir. İşte onlara elem verici azap hazırlamışızdır."* [172] Bu âyetin de işaret ettiği gibi tevbeler, ölüm anına kadar kabul edilmektedir. Yani can çekişen ve artık kesin olarak öleceği bilinen kimsenin tevbesi kabul olmaz. Allah, bunu şu âyette açıkça belirtmektedir:

"Onlar bizim dayanılmaz azabımızı gördükleri zaman, dediler ki: "Bir olan Allah'a iman ettik ve O'na şirk koşmakta olduğumuz şeyleri de inkar ettik." Ama bizim dayanılmaz azabımızı gördükleri zaman, imanları kendilerine hiç bir yarar sağlamadı." [173]

Kısaca bireysel olarak her insanın, can çekişme anı gelmeden yapacağı tevbe kabul olunur. Genel olarak herkes için tevbe, Hz. Peygamber'in haber verdiği ve Kur'an'ın işaret ettiği alâmetler ortaya çıkmadıkça kabul olunur. Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Allah, güneş henüz batıdan doğmadan önce tevbe eden kimsenin tevbesini kabul eder."[174]

* * *

---

[171] Nisa, 17.
[172] Nisa, 18.
[173] Mü'min, 84-85.
[174] Müslim, 2703. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/415-417.

﴿ اَلْجَامِعُ ﴾

CÂMİ'

Allah'ın bu ismi Kur'an'da tamlama olarak şöyle geçer:

"Rabb'imiz, kendisinde şüphe olmayan bir günde insanları muhakkak sen toplayacaksın." [175]

"Doğrusu Allah, münafıkların da, kâfirlerin de tümünü cehennemde toplayacak olandır." [176]

"Sizi toplanma günü için bir arada toplayacağı gün" [177]

Bu isim, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği değişik hadis-i şeriflerde de geçer. Bütün İslâm âlimleri, Allah'ın böyle bir isminin olduğunda ittifak etmişlerdir.

Bu ismin insanlar için de kullanılması caizdir. Bu konuda, âlimler arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"De ki: "Allah'ın bol ihsanıyla (fazlıyla) ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp yığmakta olduklarından hayırlıdır." [178]

Cem', sözlükte bir araya getirmek ve toplamak anlamına gelir. Bu sözcük cisimler için kullanılmaktadır. Şu âyetler bu tür kullanıma işaret etmektedir:

"Rabb'imiz, kendisinde şüphe olmayan bir günde insanları muhakkak sen toplayacaksın." [179]

"Doğrusu Allah, münafıkların da, kâfirlerin de tümünü cehennemde toplayacak olandır." [180]

Cem' sözcüğü, anlamlar için de kullanılmaktadır. Ancak Araplar kelime yapısı açısından her ikisi arasında bazı ince farkların olduğunu söylerler. Cisimler için kullanıldığında sadece üçlü fiil yapısıyla (sülâsî); anlamlar için kullanıldığında ise, üçlü ve daha fazla fiil yapısıyla kullanılır.

---

[175] Âl-i İmrân, 9.
[176] Nisa, 140.
[177] Teğabün, 9.
[178] Yunus, 58.
[179] Âl-i İmrân, 9.
[180] Nisa, 140.

Özetle cem', dağınık olan şeyleri toplamak ve insanların toplanması gibi anlamlara gelir. Ümmetin icma'ı (görüş birliği) sözcüğünde geçen icm'a bu kökten türetilmiştir.

Câmi', Allah'ın zatî ve fiilî sıfatları arasında yer alır. Zatî sıfat olarak Câmi', Allah'ın bütün faziletleri ve güzel nitelikleri kendinde toplaması ve bunlara sahip olması anlamına gelir. Çünkü tüm bilgiler, varolmadan önce O'nun yanında bulunmaktadır. Böyleyken Allah'ın ilmi, kendi iradesi ve kudretiyle yarattığı varlıklarla ilgili bilgileri kuşatmaz mı? Fiilî sıfat olarak Câmi' ismi, Kur'an'da daha çok bu anlamda kullanılır. O, gerçekten dağınık, benzer ve birbirine zıt olan şeyleri bir araya toplayandır.[181]

Parçaları bir araya getirip birleştiren, özel bir terkip oluşturan, böylece onlara özel bir yapı kazandıran, şânı yüce olan Allah'tır.

Birbirini seven kalpleri bir araya getiren ve kaynaşmalarını sağlayan O'dur. Şu âyet Allah'ın kalpleri birleştirdiğini bize haber vermektedir: *"Ve onların kalplerini uzlaştırdı. Sen, yeryüzündekilerin tümünü harcasaydın bile, onların kalplerini uzlaştıramazdın. Ama Allah, aralarını bulup onları uzlaştırdı."* [182]

Ölümden sonra dağılıp yok olan beden parçalarını tekrar dirilişle bir araya getiren, ölümle birbirinden tamamen ayrılan ruh ve bedeni yeniden birleştiren yine O'dur.

Kıyamet günü bütün insanları huzurunda toplayacak, zalim ile mazlumu bir araya getirecek O'dur. Yüce Allah bu gerçeği bize şöyle haber veriyor: *"Bu, hüküm günüdür; sizi ve öncekileri bir arada topladık."* [183] Bu hesaptan sonra insanların kimi ebedî esenlik ve mutluluk yurdunda, kimi de ebedî azap yurdunda toplanacaklardır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Doğrusu Allah, münafıkların da, kâfirlerin de tümünü cehennemde toplayacak olandır."* [184]

İbn Kesir bu âyette geçen Câmi' ismini şöyle açıklar: "Allah Teâlâ, kıyamet günü bütün insanları yeniden dirilttikten sonra huzurunda toplayacaktır. Sonra aralarında ihtilafa düştükleri şeyler konusunda hüküm verecek ve onları birbirinden ayıracaktır. Herkese, dünyada yaptığı iyi veya kötü ameline

---

[181] Kurtubî, a.g.e., 1/479-480.
[182] Enfal, 63.
[183] Mürselat, 38.
[184] Nisa, 140.

göre karşılık verecektir. İyilik yapanları cennetle ödüllendirecek, kötülük yapanları da cehennemle cezalandıracaktır."[185]

Bu İsmin Varlık Âlemindeki Delilleri

Birbirine benzer, farklı ve zıt şeyleri bir araya toplayan Allah Teâlâ'dır. Bu da O'nun varlığını gösteren en büyük delillerden biridir. O, gök ve yıldızları, yer ve denizleri bir arada toplayandır. Birçok farklı madeni yeryüzünde bir arada bulunduran, aynı zamanda insanları, hayvanları ve bitkileri yeryüzünde yaşatan Allah'tır. Bütün bu varlıkların, yapıları, şekilleri, renkleri, tatları ve türleri birbirinden farklıdır. Ama hepsi de yeryüzünde birlikte bulunmaktadır. Örneğin; narın dış yüzüne bakıp kabuğunu, şeklini, tadını düşünen, sonra da içine bakıp tanesinin şeklini, rengini, tadını, taneler arasındaki zarı düşünen kimse, birbirinden farklı nice özelliklerin aynı meyvede bir arada topladığını görür.

Aynı şekilde kemiklerle sinirlerin, damarlarla kasların, beyinle cildin ve kanın, canlılarda bulunan salgı ve karışımların ne kadar farklı ama aynı yapıda bulunduklarını, Allah'ın onları bedenlerde topladığını müşahede eder.

Allah âlemde zıtları da bir araya toplamıştır. Sıcaklık ve soğukluğun, yaşlılık ve kuruluğun bir arada var olması bunu ispat etmektedir. Sonra bu âlemde, birbirinden nefret eden ve zıtlaşan canlılar birlikte yaşamaktadırlar. Birbirine zıt varlıkları bir arada yaşatanın, dünya ve âhirette bir araya getirdiği varlıkların inceliklerini bilen biri olması gerekir. Aksi hâlde böyle bir şeye gücü yetmez.

Allah Teâlâ yeryüzünde insanlar yaratmıştır. Allah, bu dünyaya gelmiş bütün insanları kıyamette huzurunda toplayacaktır. Bunda en ufak bir şüphemiz yoktur. Bu yüzden her müslüman, Allah'ın her yönden Câmi' (toplayan) olduğunu bilmesi gerekir. Bunu bilmeyen veya bunda şüphe eden kimse şu haberi yalanlamış demektir[186]: *"Sizi toplanma günü için bir arada toplayacağı gün"* [187]

Câmi' Adını Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın Câmi' adını bilen kimsenin, kendisini toplayıp Rabb'ine ibadete vermesi, bütün düşüncesini buna yoğunlaştırması ve O'nun dışında başka şeylerle uğraşmaması gerekir. Azaların sahip olması gereken dış edep ku-

---

[185] Tefsiru İbn Kesir, 2/12.
[186] Kurtubî, a.g.e., 1/480-481; Gazâlî, a.g.e., s. 103-104.
[187] Teğabün, 9.

ralları ile kalplerdeki gizli gerçekleri bir arada bulundurması gerekir. Bilgisi tam ve içi (sırrı) güzel olan kimse Câmi' sıfatını kazanmış demektir. Eskiler şöyle demişlerdir: "Üstün ahlâkı ve güzel davranışları kendinde toplayan, başkasını kendisine tercih eden Câmi' sıfatını kazanmıştır." [188]

2- Kullar arasında Câmi' sıfatına sahip olanlar, sabır ve basîreti, takva ve zühdü bir arada bulunduranlardır. Böyle kimseler, Hak Teâlâ'nın azametini kalpleriyle müşahede ederler.[189]

* * *

[188] Kurtubî, a.g.e., 1/480-481.
[189] Râzî, a.g.e., s. 330.

﴿ اَلْجَبَّارُ ﴾

CEBBÂR

Cebbâr isminin türediği kök kelime olan cebr, sözlükte üç anlama gelmektedir. Bu anlamlar şunlardır:

1- Birini yoksulluktan kurtarıp varlık sahibi yapmak, kırılan kemiği tedavi etmek. Buna göre cebr, düzeltmek ve iyileştirmek anlamındadır.

2- Zorlamak, zorla yaptırmak. Bu anlamda cebr sözcüğü, üçlü kelime yapısıyla (ce-be-re) değil; dörtlü kelime yapısıyla (e-c-be-re) kullanılır. "Ecbertuhu alâ kezâ" (onu şuna zorladım) denilir.

3- Büyüklenmek, güç ve kuvvetini göstermek. Araplar, ellerin uzanamadığı yüksek hurma ağaçlarına "Nahletü'n-cebbâre/Büyük hurma ağacı" derler.

Kur'an-ı Kerîm'de bu isim *"Ey Musa, orda cebbâr (zorba/iri yapılı) bir kavim vardır."*[190] şeklinde geçer. Ünlü dilbilimci el-Ahfeş, âyette geçen "cebbâr" sözcüğüyle, o şehirde bulunanların uzun boylu, güçlü ve iri yapılı olmaları kastedildiğini söyler. Ona göre burada, şehirdeki adamlar, ellerin uzanamadığı yüksek hurma ağaçlarına benzetilmektedirler. Çünkü "Raculun cebbâr" denildiğinde uzun boylu, güçlü ve iri cüssesiyle büyük hurma ağacına benzeyen adam kastedimektedir.

Katâde ise, âyette geçen "cebbâr" sözcüğü hakkında: "Bu kimseler, başka kimselerin sahip olmadıkları güçlü ve iri bedenlere sahiptiler." der.

Kimisi de âyette geçen "cebbâr" sözcüğünün bir şeye zorlayan, zorba anlamında olduğunu söyler. el-Ezherî: "Bu, hicazlıların kullandığı bilinen bir sözcüktür" der.

İmam Şafiî cebbârı, iktidar sahibi zorba olarak tanımlar.

el-Ferrâ ve ez-Züccâci-î cebbâr sözcüğünü şöyle açıklarlar: "İnsanlardan cebbâr olan, insanları kendi isteğine zorlayan, azgın ve zorba kimsedir. Allah'ın ismi olan Cebbâr ise, kırıkları iyileştiren, yoksulları zenginleştiren demektir."

---

[190] Maide, 22.

Fakat bu, Mütekebbir ismine daha yakın bir anlamdır. Bu nedenle Cebbâr isminin değil; Ceberût isminin karşılığıdır.

Hz. Peygamber şöyle dua ederdi: "Güç ve kuvvet sahibi, bütün varlıkların yaratıcısı ve hükümdarı, ulu ve yüce Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır."[191]

Cebbâr ismi, Allah'ın Mütekebbir, Melik, Azîm ve Kahhâr isimleri gibi ululuk ve yücelik bildiren bir isimdir.

İbn Abbas der ki: "Cebbâr, ulu ve yüce demektir. Ceberûtullah; Allah'ın azameti ve yüceliği demektir."

Bu isim zorba krallar için de kullanılmaktadır. es-Süddî, "Cebbâr, insanları isteği doğrultusunda zorlayan ve onlara baskı uygulayandır" der. Burada Cebbâr, Kahhâr anlamında kullanılmıştır.

Muhammed b. Ka'b ise şöyle söyler: "Cebbâr, insanları kendi istediği şeylere zorladığı için böyle isimlendirilmiştir. Allah'ın dilemesi olmadan insanlar bir an bile Rablerine isyan edemezler."

el-Enbârî, "Allah'ın bir ismi olarak Cebbâr, ulaşılamayan, erişilemeyen, el uzatılamayan, ulu ve yüce demektir" der.

Allah'ın Cebbâr sıfatı üç temel manaya dayanır: Hükümranlık, üstünlük ve yücelik.[192] Hurma ağacı boyu uzayıp yükselince, eller yetişemez olunca "cebbare" olarak adlandırılır. Bu yüzden Allah Teâlâ da ulu (Mütekebbir) ve

---

[191] Ebû Davud, 873.

[192] Buna göre, bu üç anlamı aşağıdaki şekilde detaylandırabiliriz:
1- Zayıfları bulundukları durumdan kurtaran ve kendi uğrunda için kırık olan kalpleri düzelten Allah Teâlâ'dır. Buna göre Allah kırıkları iyileştirir. Yoksulları zenginleştirir. Zorda olana her zorluğu kolaylaştırır. Musibete uğrayana güç ve kuvvet vererek sabretmesini ve dayanmasını sağlar. Görevlerini hakkıyla yerine getirdiğinde bu musibet nedeniyle ona büyük ecirler verir. Ululuk ve yüceliğine içtenlikle boyun eğenlerin kalplerine özel bir mutluluk ve ferahlık verir. Kendisini gönülden sevenlerin kalplerine çeşitli feyizler, ilhamlar, kerametler ve imanî hâller verir. Kendisi için kırık olan gönülleri çabuk tedavi eder. Dua eden bir kimse: "Ey Allah'ım! Beni düzelt" diyerek dua ettiğinde, onun hâlini düzeltir. Çünkü bu düzeltme, kula yarar sağlayacak ve onu, sıkıntı veren bütün eziyetlerden kurtaracaktır.
2- Yüce Allah, mutlak üstün bir varlıktır. Her şey O'nun mutlak üstünlüğünü kabul etmiş ve O'na boyun eğmiştir.
3- Allah, her şeyden yücedir. O, bütün varlıklardan üstün ve yücedir. Hiçbir eksiği yoktur. Hiçbir kimseye benzemez. O, her kötülükten uzaktır. O'nun bir eşi, benzeri veya zıddı yoktur. Özellik ve haklarında O'na ortak olan yoktur.
Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. "Haku'l-vadihu'l-mübîn", s.77; el-Harrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/102.

yüce-üstün (Azîz), anlamlarına yakın olan Cebbâr adıyla isimlendirilmiştir. Bu üç ismin her biri diğer ikisinin anlamını kapsar.

Bu üç isim (Azîz, Mütekebbir ve Cebbâr), şu üç ismin (Hâlik, Bâri', Musavvir) benzeridir. Cebbâr ve Mütekebbir isimleri Azîz isminin açıklaması olduğu gibi, Bâri' ve Musavvir isimleri de Hâlik isminin birer açıklaması ve ayrıntısıdır. Buna göre Cebbâr, güç ve kuvvetin, izzet ve üstünlüğün, hükümranlığın kemâlidir. Bu yüzden Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer almıştır.[193]

Kulun Ceberutlukla Nitelendirilmemesi

Kulun ceberûtlukla nitelendirilmesi hoş karşılanmamıştır. Çünkü Allah Teâlâ, kendi güç ve kuvvetiyle (ceberûtluğu) bütün ceberûtları (zorba/diktatör) yenmiş ve ululuğu ile onlara üstün gelmiştir. Hiçbir iktidar sahibinin hükmü O'na uygulanamaz. Bütün varlıklar ve iktidar sahipleri O'na boyun eğer. Hiç kimse O'na emir veremez. Herkes O'nun emirlerine uymak zorundadır. Allah, emredilen değil; emir verendir. O, mağlup değil; gâlip olandır. Yüce Allah bu özelliğini bize şöyle haber vermektedir: *"O, yaptıklarından sorulmaz, oysa onlar sorguya çekilirler."* [194]

Bütün insanlar, mükemmel değil; eksik nitelik sahibidirler. En küçük şeyden bile etkilenirler. Kurtçukların yiyeceği olurlar. Sinekler bile onları rahatsız eder. Açlık ve tokluğun esaretindedirler. Böyle niteliklere sahip olanlara ululuk ve yücelik nasıl yakışır?[195]

Yüce Allah, kulları arasında kendilerini cebbâr (üstün güç sahibi, zorba) olarak niteleyenleri şöyle kötülemiştir:

"İşte Allah, her mütekebbir zorbanın kalbini böyle damgalar." [196]

Bir başka âyette Allah, Peygamberine şöyle buyurur:

"Sen onların üzerinde bir zorba da değilsin." [197] Yani onları iman etmeye zorlayacak ve baskı altına alacak değilsin.

Tirmizî'de ve diğer hadis kitaplarında geçen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünde büyüklenen ve zorbalık yapanlar kıyamet gününde insanların, üzerlerine bastığı karıncalar gibi diriltilirler."[198]

---

[193] İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 230.
[194] Enbiya, 23.
[195] Râzî, a.g.e., s. 194.
[196] Mü'min, 35.
[197] Kâf, 45.
[198] Tirmizî, 2492; İbn Kayyim, a.g.e., s. 231.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın Cebbâr ismini, "kırıkları tedavi eden, kulların işlerini düzelten" olarak bilen kimse, Allah'la arasını düzeltmeye çalışır. O'na ulaşmak ve hoşnutluğunu kazanmak için Rabb'ine yönelir. Zira Rabb'inin iyilik, merhamet ve şefkat sahibi olduğunu ve kırık kalpleri iyileştirdiğini bilir.

2- Bu ismi; "mağlup eden, üstün ve güçlü" anlamında anlayan kimse ise, nefsinin arzu ve isteklerini yerine getirmeyerek onu mağlup etmeye ve düşmanına üstün gelmeye çalışır. Âhiretini imar etmeye, Mevlâ'sına itaat etmeye mani olan her şeyi ortadan kaldırır. Bu da kalpte Allah'a karşı etkili bir korku ve tam bir ürpertinin oluşmasını sağlar.

3- Bazı kimseler şöyle söylemişlerdir: "Ey Cebbâr olan Allah'ım! Seni tanıyan birinin, herhangi bir iş için başkasından yardım dilemesine şaşarım. Seni tanıyan birinin, başka birine umut bağlamasına şaşarım. Seni tanıyan birinin, senden başka birine yönelmesine şaşarım."[199]

* * *

[199] Tefsiru'l-Kurtubî, 10/6771; İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 82-84; Râzî, a.g.e., s. 195.

﴿ اَلْجَمِيلُ ﴾

CEMÎL

Allah'ın Cemîl ismi Kur'an'da geçmemekte sadece hadis-i şeriflerde geçmektedir. Yüce Allah, Cemîl (güzel)'dir, O'ndan daha güzel bir varlık yoktur. Hatta bütün varlıkların güzelliği bir adamda toplansa ve hepsinde bu adamın güzelliği bulunsa yine de onların bu güzellikleri, Allah'ın güzelliğinin yanında, güneş ışığı karşısında zayıf kandil ışığına benzer. *"En yüce örnekler Allah'a aittir."* [200]

Abdullah b. Amr b. Âs, Ebû Said el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer b. Hattab, Sâbit b. Kays, Ebü'd-Derdâ, Ebû Hüreyre ve Ebû Reyyan'ın rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever."[201]

Allah'ın güzel isimlerinden biri de Cemîl (güzel)'dir. Kim, varlık âlemindeki her güzelliğin sahibi olandan daha güzel olabilir? Bu âlemde var olan bütün bu güzellikler O'nun bir sanat eseridir. Güzellikleri yaratan O'dur. Yaratılan yaratandan daha güzel olabilir mi? O, zatı ile en güzeldir. O, bütün güzel isimlerin, sıfatların ve fiillerin sahibidir. O'nun bütün isimleri güzeldir. En güzel isimler O'na aittir. O'nun bütün sıfatları mükemmel ve eksiksizdir. Bütün fiilleri güzeldir.

İnsanlar bu dünyada O'nun yüceliğini ve güzelliğini (cemâlini) göremezler. Cennette O'nu gördüklerinde ise bu onlara, içinde bulundukları bütün nimetleri unutturur. O an O'nun dışında hiçbir şeye dönüp bakmazlar. Eğer yüzündeki nur perdesi olmazsa yüzündeki o nur, kendisine bakan bütün gözleri yakardı.

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Ebû Musa şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber aramızda ayağa kalktı ve şu beş cümleyi söyledi: "Yüce Allah uyumaz, zaten uyumak O'na yakışmaz. Rızkı yükseltir (bol verir) ve indirir (az verir). Gece yapılan amel, gündüz yapılan amelden önce; gündüz yapılan amel gece yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun hicabı (perdesi) nurdur.

---

[200] Nahl, 60.
[201] Müslim, 91.

Eğer o perdeyi açacak olsa, yüzündeki nurlar, ulaştığı bütün varlıkları yakardı."[202]

Yüce Allah'ı En Güzel Bilmek

Marifetin (bilme ve tanıma) en üstün derecesi, Yüce Allah'ı en güzel varlık olarak bilmektir. Bu, seçkin ve özel kullara has bir marifet türüdür. Her kul, Allah'ı bir özel sıfatı ile tanır. Bu tanımaların en mükemmeli ve üstünü, O'nu güzelliği, yüceliği ve kusursuz oluşu ile tanımaktır. İsim ve sıfatlarında Allah'a benzer bir varlık yoktur. Eğer bütün varlıkların güzelliği bir adamda toplansa ve hepsinde bu güzellik bulunsa, onların bu iç ve dış bütün güzellikleri Allah'ın güzelliğinin yanında, ancak zayıf bir kandil ışığının muhteşem güneş ışığı karşısındaki durumuna benzer.

Allah'ın güzelliği, eğer yüzündeki nur perdesini kaldıracak olsa, nurunun ulaştığı bütün varlıkları yakacak niteliktedir. Dünya ve âhiretteki bütün varlıkların iç ve dış güzelliği, O'nun bir eseridir. Bütün bu güzellikleri yaratan acaba ne kadar güzeldir?

O, bütün üstünlüklerin, güç ve kuvvetin, cömertliğin, ihsan ve iyiliğin sahibidir. Her şeyi en iyi bilendir. Bütün karanlıklar O'nun yüzünün nuru ile aydınlanmıştır. Hz. Peygamber, Taif dönüşünde şöyle dua etmiştir: "Karanlıkların kendisiyle aydınlandığı, dünya ve âhiret işlerinin kendisiyle düzeldiği o yüzünün nuru ile sana sığınıyorum."[203]

Abdullah b. Mes'ûd der ki: "Rabb'inize göre gece ve gündüz yoktur. Göklerin ve yerin nuru, O'nun yüzünün nurudur. O, göklerin ve yerin nurudur. Kıyamet günü hüküm vermek için geldiğinde, yer O'nun nuru ile aydınlanır. O'nun en güzel isimlerinden biri de Cemîl'dir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever."[204]

Allah'ın güzelliği (cemâl) dört derecedir: Zatının güzelliği, sıfatlarının güzelliği, fiillerinin güzelliği ve isimlerinin güzelliği. Allah'ın bütün isimleri güzeldir. Bütün sıfatları en mükemmeldir. Bütün fiilleri hikmetle, adaletle ve merhametle gerçekleşir.

Allah'ın zatının güzelliği kusursuzdur. Kendisinden başka kimse bu güzelliğini bilemez, idrak edemez. Varlıklar O'nun güzelliğini tarif edemez. Kulları

---

[202] Müslim, 179.

[203] Bu, zayıf bir hadistir. Zira ravileri arasında tedlis yapan Muhammed b. İshak bulunmaktadır. Bkz. İbn Hişam, 1/420.

[204] Müslim, 91; Ravdatü'l-muhibbîn, 1/349.

arasından özel ikramda bulunduğu kimseler bile güzelliğini tanımlayamazlar. Çünkü bu güzelliği başkalarından saklanmıştır. Üzerinde, görünmesini engelleyen ridâ (dış elbise) ve izâr (iç giysi, örtü) vardır. Hz. Peygamber bir kudsî hadisinde Allah'ın şöyle buyurduğunu söyler: "Yücelik benim ridâm, büyüklük ise izârımdır" [205] Yücelik, büyüklükten daha geniş anlamdadır. Allah Teâlâ, büyük ve yücedir, üstün ve güçlüdür.

İbn Abbas der ki: "Allah'ın zatı, sıfatlarla, sıfatları da fiillerle örtülmüştür. En mükemmel sıfatlarla, yüce ve üstün niteliklerle örtülen bir güzelliği nasıl tasavvur edebilirsin?"

Bu sözle Allah'ın zatının güzelliğiyle ilgili bazı anlamları anlayabilmekteyiz. Kul Allah'ın fiillerini tanıma derecesinden sıfatlarını tanıma derecesine, sıfatlarını tanıma derecesinden de zatını tanıma derecesine yükselmektedir. Fiillerin güzelliğini biraz müşahede edince bununla sıfatların bazı güzelliklerini tanımaktadır. Sonra tanıdığı bu sıfatların güzelliği ile zatın güzelliklerini tanımaktadır. Burada hamdin sadece O'na ait olduğu, hiçbir varlığın hakkıyla O'na hamd edemediği ortaya çıkmaktadır. Allah, kendisini tanıttığı gibidir. O, zatına ibadet edilmeyi, zatının sevilmesini ve zatına şükredilmeyi hak eden tek varlıktır. Allah, kendisini seven, kendisiyle övünen ve kendisini övendir. O'nun bir olması, kendisini sevmesi, kendisiyle övünmesi ve kendisini övmesi, birliğinin, sevginin, övünmenin ve övgünün ta gerçeğidir. Allah, kendisini övdüğü gibidir. Varlıkların yaptıkları bütün övgülerinin üstündedir. Allah, zatını sevdiği gibi bütün sıfatlarını ve fiillerini de sevmektedir. O'nun bütün fiilleri güzel ve sevimlidir. Yapılanlar arasında kendisini öfkelendiren ve hoşuna gitmeyen şeyler bulunsa da bu, O'nun, fiillerini sevmesine mani değildir. Hoş olmayan ve sevilmeyen hiçbir fiili yoktur. Varlıklar arasında O'ndan başka zatı için sevilen ve hamd edilen başkası yoktur. O'nun dışında sevilen her şey, O'nun sevgisine bağlı olarak ve O'nun rızası için seviliyorsa, bu doğru bir sevgidir. Aksi halde geçersiz bir sevgidir.

İlâhî gerçek işte budur. Gerçek ilâh, kendi zatı için sevilen ve kendi zatına hamd edilendir. İhsanı, bol nimeti, kendisine isyan edenlere bile yumuşaklıkla davranması, affetmesi, suçlarını bağışlaması O'nun sevgisinin bir tezahürüdür. Bu yüzden kulun, Allah'tan başka ilâh olmadığını bilmesi, inanması, O'nun için sevmesi, O'na hamd etmesi ve bütün noksanlıklardan uzak tutması gerekir. O'nun dışında açık ve gizli gerçek nimet verenin olmadığını bilmeli, bu nimetlere karşılık O'na sonsuz teşekkür etmelidir. Böylece hem ver-

[205] Müslim, 2620.

diği nimetlere karşılık hem de nimet karşılığı olmadan O'na hamd etmeli, O'nun için sevmeli ve O'nun için nefret etmelidir.

Allah'ın zatına benzer bir varlık olmadığı gibi, O'nun sevgisi gibi bir sevgi de yoktur. Çünkü O'nu sevmek, kendisine itaat etmekle birlikte geçerlidir. O'na itaat etmek, varlıkların yaratılış amacı olan kulluğu yerine getirmektir. O'nun belirlediği emir ve yasaklara samimiyetle uymaktır. Sevginin sonu ve en üst derecesi budur. Böyle sevgi ancak O'na beslenir. Sevgide O'na ortak koşmak, O'na şirk koşmaktır. Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamayacağını ve amellerini kabul etmeyeceğini bize bildirmiştir.

Allah'a hamd etmek iki türlüdür. Birisi, iyiliklerini ve üstün niteliklerini itiraf etmekle birlikte O'nu sevmektir. Buna göre O'nu sevmeden sadece iyilik ve üstünlüklerini itiraf eden Allah'a hamd etmiş olmaz. Diğeri ise, O'nu sevdiği halde iyilik ve üstün niteliklerini itiraf etmemektir. Böyle yapan da Allah'a hamd etmiş olmaz. Hamd etmekte asıl olan; her iki yönün de bulunmasıdır. Gerçek bir hamd eden olmak için hem Allah'ın kullara yaptığı iyilikleri ve mükemmel sıfatlarını itiraf edip kabul etmek, hem de O'nu sevmek gerekir.

Allah, kendisini övdüğü gibi meleklerin, peygamberlerin ve mü'min kullarının yaptığı hamdlerle de övünür. O, hem kendi kendisini över, hem de varlıkların kendisine hamd etmesi ile övünür. Varlıkların övmesi, ancak O'nun dilemesi, izni ve yaratması ile gerçekleşir. Hamd edene hamd etme imkanı tanıyan, müslümanın müslüman olmasını, namaz kılanın namaz kılmasını ve tevbe edenin tevbe etmesini sağlayan O'dur. Bütün nimetler ve iyilikler O'ndan başladı ve O'nda son bulacaktır. Hamd O'nunla başladı yine O'nda son bulacaktır. Kuluna tevbe etmeyi ilham eden ve buna sevinen, son derece mutlu olan O'dur. Bütün bu fiil ve eylemler O'nun varlığıyla, fazlı keremiyle gerçekleşmektedir. Kuluna itaat etmeyi ilham eden, itaat etmesinde ona yardımcı olan sonra da amellerine karşılık onu ödüllendiren O'dur. Bu da O'nun kendi fazlı ve keremidir. Allah, her yönden kendisinin dışındaki her şeyden müstağnidir. Hiç kimseye muhtaç değildir. O'nun dışındaki her şey, her yönden O'na muhtaçtır.

Kul, bütün sebep ve sonuçlarda O'na muhtaçtır. O'nun yardımıyla olmayan bir şey gerçekleşmez. O'nun için yapılmayan bir amel, fayda sağlamaz.[206]

Allah Güzeldir, Güzelliği Sever

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Şüphesiz Allah güzeldir,

[206] İbn Kayyim, "el-Fevâid", 1/199.

güzelliği sever."[207] Hz. Peygamber bu sözü, kendisinden istenen güzel elbise üzerine söylemiştir. Buna göre güzellik, elbiseleri kapsadığı gibi bunun dışındaki bütün güzel şeyleri de kapsamaktadır. Nitekim bir başka rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah temizdir, temizliği sever."[208] Sahih bir rivâyette ise şöyle buyurur: "Allah güzeldir, güzelden başkasını kabul etmez."[209] Sünen kitaplarında geçen bir başka hadis ise şöyledir: "Allah, nimetinin eserini, kulunun üzerinde görmeyi sever."[210]

Ebü'l-Ahvas el-Ceşmî şöyle anlatır: "Hz. Peygamber, üzerimde eski ve yıpranmış bir elbise gördü. Bunun üzerine bana: "Malın var mı?" dedi. Ben: "Evet" deyince, Hz. Peygamber: "Ne malın var?" dedi. Ben: "Allah'ın bana verdiği develer ve koyunlar." dedim. Hz. Peygamber: "O hâlde, sana verdiği bu nimet ve saygıyı üzerinde göster" buyurdu.[211]

Allah Teâlâ, verdiği nimetlerin eserini kulların üzerinde görmekten hoşlanır. Çünkü bu, sevdiği güzelliklerdendir. Buna göre; Allah'ın verdiği nimetlere şükreden kimse, bu nimetlerin gereğini yerine getirmeli ve kullanmalıdır. Nimetleri kullanmak dış güzellik; dil ve kalp ile şükretmek ise, iç güzelliktir.

Yüce Allah, güzelliğe olan sevgisi nedeniyle kulları için, dışlarını örtüp süsleyecekleri içlerini takva ile güçlendirip süsleyecekleri güzel elbiseler yarattığını bize şöyle haber vermektedir:

"Ey Âdemoğulları, biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size süs kazandıracak bir giyim indirdik (yarattık). Takva ile kuşanıp-donanmak ise hayırlıdır. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki öğüt alıp-düşünürler." [212]

Allah, cennet ehlinin güzel ve mutluluklarını ise şöyle ifade eder:

"Artık Allah da, onları böyle bir günün şerrinden korumuş ve onlara parıltılı bir aydınlık ve bir sevinç vermiştir. Ve onları sabretmeleri dolayısıyla cennetle ve ipekle ödüllendirmiştir." [213]

Allah cennet ehlinin yüzlerini parlaklıkla, içlerini mutlulukla ve bedenlerini de ipek giysilerle ödüllendirmiştir. Allah güzel sözleri, fiilleri, elbiseleri ve güzel görünmeyi sevdiği gibi çirkin sözleri, fiilleri, elbiseleri ve çirkin görü-

---

[207] Müslim, 91.
[208] Tirmizî, 2799. Bu, zayıf bir hadistir.
[209] Müslim, 1015.
[210] Tirmizî, 2819.
[211] Ebû Davud, 4063.
[212] A'raf, 26.
[213] İnsan, 11-12.

nümlüleri de sevmez. Kısaca Allah, çirkinliği ve çirkini sevmez, güzelliği ve güzeli sever.

Bilmelidir ki, iki grup bu konuda doğru yoldan sapmıştır: Bu gruplardan biri şöyle dedi: "Allah'ın bütün yarattıkları güzeldir. O, yarattığı bütün şeyleri sever. Biz de O'nun yarattığı bütün şeyleri severiz. O'ndan gelen hiçbir şeyden nefret etmeyiz ve kızmayız. Bütün varlıkları O'nun yarattığını ve O'ndan geldiğini bilen, bütün varlıkları güzel görür. Kâinata O'nun gözü ile bakarsan, bütün varlıkların güzel olduğunu görürsün." Bu grup, görüşlerinin doğruluğuna şu âyetleri delil gösterdiler: *"Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yapandır."*[214], *"Her şeyi sapasağlam ve yerli yerinde yapan Allah'ın sanatı (yapısı) dır."*[215], *"Rahmân (olan Allah')ın yaratmasında hiçbir çelişki ve uygunsuzluk göremezsin."*[216] Bunlara göre; ârif (Allah tanıyan), varlık âleminde hiçbir çirkinlik görmeyen, her şeyin iyi ve güzel olduğunu kabul edendir.

Ancak bu kimselerin kalplerinde ve düşüncelerinde Allah için öfkelenmek, Allah için düşmanlık yapmak, dinin çirkin kabul ettiği fiilleri kınamak, Allah yolunda cihad etmek ve Allah'ın koyduğu cezaları uygulamak yoktur. Erkek ve kadınların güzel sûretlerini, Allah'ın sevdiği güzelliklerden sayar, böylece günah işlemeye gerekçe bulurlar. Hatta bu gruptaki bazı kimseler, Rabb'inin güzel sûrete girip onda göründüğünü iddia eder. Bu gruptan olan, eğer Allah'ın varlıklarla bir olduğuna inanan biriyse: "Bu sûret, Hak Teâlâ'nın güzel görüntülerinden biridir" der ve onu "Güzel görüntüler" olarak adlandırır.

Bu grubun iddialarına karşılık diğer grup ise şöyle söyler: "Yüce Allah güzel sûretleri ve düzgün bedenleri ve yapıları kötülemiştir. Münafıklar hakkında Allah şöyle buyurmuştur: *"Sen onları gördüğün zaman cüsseli-yapıları hoşuna gider. Konuştukları zaman da onları dinlersin."* [217] Allah, helak ettiği bazı kavimler hakkında ise şöyle buyurur: *"Onlardan önce nice insan-kuşaklarını yıkıma uğrattık, onlar mal (giyim, kuşam ve tefriş) bakımından da, gösteriş bakımından da daha güzeldiler."* [218]

Hasan Basrî, âyette geçen "gösteriş" sözcüğünü güzel sûretler olarak açıklar. Sahih-i Müslim'de geçen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, Allah katında dış güzelliğin önemli olmadığını belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: "El-

---

[214] Secde, 7.
[215] Neml, 88.
[216] Mülk, 3.
[217] Münafikûn, 4.
[218] Meryem, 74.

bette Allah, sizlerin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak O, kalplerinize ve amellerinize bakar."[219] Bu hadiste, bilgi bakışı değil, sevgi bakışı yok sayılmaktadır."

Bu grup, dünyanın en güzel nimetleri sayılan ipek elbisenin, altının, altın ve gümüş kapların kullanılmasının yasaklanmasını da görüşlerinin doğruluğuna delil gösterirler. Bunun yanında Yüce Allah bu nimetlere göz dikilmemesini emreder ve şöyle buyurur: *"Onlardan bazı gruplara, kendilerini onunla denemek için yararlandırdığımız dünya hayatının süsüne gözünü dikme."* [220] Hz. Peygamber de bir hadislerinde şöyle buyurur: "Perişanlık[221] imandandır."[222] Bütün bu metinlerde güzellik yerilmekte ve teşvik edilmemektedir. Bununla birlikte Allah Teâlâ, israfı yasaklamakta ve israf edenleri zemmetmektedir. İsraf, yemek ve meşrubatlarda olduğu gibi giyimde de olur.

Bu iki zıt görüş arasından şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Sûret, giyim ve görünümde güzellik üç türlüdür. Bunlar, övülen, yerilen ve ne övülen ne de yerilen güzelliklerdir. Övülen güzellik; Allah için olan, Allah'a itaat etmeye, emirlerini uygulamaya, yasaklarından kaçınmaya yardım eden güzelliktir. Hz. Peygamber, gelen yabancı heyetleri karşılayacağı zaman güzel giyinirdi. Bu, savaşmak için hazırlanan bir savaş aletine benzer. Kibir ve gurur ifade etmesine rağmen, eğer düşmanların daha fazla öfkelenmelerini sağlayacaksa, Allah'ın dinine yardım edecek ve Allah sözünü yüceltecekse savaşta ipek elbise giymeye cevaz verilmiştir. Yerilen güzellikler ise, dünya için, başkanlık için, kibir ve gurur için, nefsî arzu ve isteklerine ulaşmak için olan güzelliklerdir. Bu güzelliklere ulaşmak, kulun temel amacıdır. Zaten insanlardan çoğunun bundan başka bir amacı yoktur.

Ne övülen ne de yerilen güzellikler ise; bu iki amacın ve niteliğin dışında olan güzelliklerdir.

Yukarıda aktardığımız hadis, iki önemli ilkeye işaret etmektedir: Bilgi (marifet) ve yaşamak (sulûk). Allah güzelliklerle bilinir. Güzellikte O'na benzer hiçbir varlık yoktur. Bunun ardından O'na, sevdiği güzel söz, fiil ve ahlaki davranışlarla ibadet edilir. Elde edilen bilgi böylece hayata geçirilir. Allah, kulunun dilini güzel sözlerle; kalbini samimiyet, sevgi, kendisine yönelme ve da-

---

[219] Müslim, 2064.

[220] Tâ-Hâ, 131.

[221] Perişanlık olarak çevirdiğimiz "el-Bezâze" sözcüğü, pejmürdelik, kılıksızlık, dağınıklık, eski yırtık elbiseler giymek gibi anlamlara gelmektedir. Kısaca; kişinin kendisine bakmaması ve giyimine özen göstermemesi kastedilmektedir. -Çev.

[222] Ebû Davud, 4161.

yanma ile; organlarını itaatle süslemesini sever. Bununla birlikte Yüce Allah, verdiği nimetleri kulunun üzerinde görmeyi de sever. Kulun güzel giyinmesi, bedenini her türlü kirden, pislikten ve çirkinliklerden, aklını kötü düşüncelerden koruması Allah'ın hoşuna gider. Sünnet olmak, tırnakları kesmek, koltuk altlarını ve avret yerlerini temiz tutmak, bedenî güzelliklerin başında gelir.

Allah güzel sıfat ve niteliklerle bilinir. Güzel ahlâk, söz ve fiillerle daha iyi tanınır. Bu bize, O'nun özel vasfı olan güzelliği tanıtır. Ardından güzel olan diniyle O'na ibadet edilir. Özetle hadis, bilgi ve pratik gibi iki temel ilkeyi bize kısa ve öz bir biçimde ifade etmektedir.[223]

* * *

[223] İbn Kayyim, "el-Fevâid", s. 201.

اَلْحَافِظُ

HÂFIZ

Allah'ın bu ismi Kur'an-ı Kerîm'de şu şekillerde geçer: *"Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz."* [224], *"Allah en hayırlı koruyucudur."* [225], *"Allah (onları ve haklarını) nasıl koruduysa..."*[226]

el-Halîmî der ki: "Hâfız, kullarını din ve dünya işlerinde tehlikelerden koruyan demektir".

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Sizden biri yatağına girmek istediğinde, yatağını elbisesiyle silkeleyip kontrol etsin sonra da sağ tarafı üzerine yatsın ve şöyle desin: "Ey Rabb'im! Senin adınla yatağıma uzandım, yine senin adınla kalkarım. Ey Allah'ım! Eğer canımı alırsan ona merhamet et. Eğer tekrar gönderirsen, salih kullarını koruduğun gibi onu da koru."[227]

Bu isim, koruyabilen ve koruma gücüne sahip olana işaret etmektedir. Koruyabilmek; ilim, hayat ve diğer şartlara sahip olmayı gerektirir. Bu isim, olumlu ve olumsuz olabilecek şeyleri korumak, varlıklar arasında istemediği ve hoşlanmadığı şeylerin olmasına mani olmakla ilgilidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hayır; o (Kitap), şerefli-üstün olan bir Kur'an'dır; Levh-i Mahfuz'dadır."* [228] Âyette geçen Levh-i mahfuz, korunmuş levha demektedir. Bu levha, her türlü yanlışlıklardan, unutkanlıklardan ve değişikliklerden korunmuştur.

"Üzerinde gözetleyici-koruyucu bulunmayan hiçbir nefis (kimse) yoktur."[229]

---

[224] Hicr, 9.
[225] Yusuf, 64.
[226] Nisa, 34.
[227] Buhârî, 6320; Müslim, 2714. Geniş bilgi için bkz. Beyhakî, "el-Esmâ ve's-sıfât", s. 69.
[228] Burûc, 21-22.
[229] Târık, 4.

Bu isim, zata ve fiillere sıfat olarak kullanılır. Zata sıfat olarak kullanıldığında, bilgi anlamına gelir. Çünkü Allah, bilgisi ile bütün bilgileri korumaktadır. Hiçbir şey O'nda kaybolmaz. Falan Kur'an'ı hıfzetti / ezberledi denildiğinde Kur'an'ın o kişinin kalbinde / aklında hazır bulunduğu anlaşılır. Bu tür hıfzın koruma zıttı unutkanlıktır. Kur'an bu anlama şöyle işaret etmektedir: *"Senin Rabb'in kesinlikle unutkan değildir."* [230], *"Bunun bilgisi Rabb'imin katında bir kitaptadır. Benim Rabb'im şaşırmaz ve unutmaz."* [231]

Hâfız ismi, fiillere sıfat olarak kullanıldığında ise, varlıkları koruma anlamına gelir. Bu anlamın zıddı ise ihmal etmek, dikkat etmemektir. Şu âyette bu anlama işaret edilmektedir: *"Allah en hayırlı koruyucudur."* [232]

Allah'ın söz, fiil ve melekleri ile koruması, herkesi kapsar. Yüce Allah şöyle buyurur: *"De ki: "Gece ve gündüz sizi Rahmân (olan Allah)'tan kim koruyabilir?"* [233]

"(Allah) size koruyucular gönderiyor." [234] Yani Allah, sizi tehlikelerden koruyan melekler göndermektedir.[235]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Bu ismi bilen kimselerin, Allah'ın koyduğu sınırları ve üzerine düşen haklarını koruması gerekir. Böylece iman ve İslâm bilgisi kalbine yerleşir. Öğrendiği ve ezberlediği bütün bilgileri korumaya çalışır. Kul, Allah'ın kendi fazlından ihsan ettiği bütün güzellikleri korumalıdır. Eskilerden şöyle bir söz nakledilmiştir:

"Kim Allah için azalarını korursa, Allah da onun kalbini korur. Kim Allah'ın hakkını korursa, Allah da onun hakkını korur."

İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Allah'ın hukukunu koru ki, O da seni korusun. Allah'ın hukukunu koru ki, O'nu yanında bulasın."[236]

---

[230] Meryem, 64.
[231] Tâ-Hâ, 52.
[232] Yusuf, 64.
[233] Enbiya, 42.
[234] En'am, 61.
[235] Kurtubî, a.g.e., 1/308-309.
[236] Tirmizî, 2516. Bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/312.

2- Yüce Allah, koyduğu sınırları koruyanları övmüş ve çeşitli vaatlerle onları şöyle müjdelemiştir: "*İşte size vaat edilen budur. Allah'a sürekli yönelen, korunması gerekeni koruyan herkese...* " [237]

3- Bu dünyada ve âhirette Allah'ın seni koruduğu umudunu taşımanı sağlar.[238]

* * *

[237] Kâf, 32.
[238] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 88.

﴿ اَلْحَسِيبُ ﴾

HASÎB

Yüce Allah şöyle buyurur: *"Hesap görücü olarak Allah yeter."* [239]

Tefsir kaynaklarında bu ismin birçok anlamı zikredilmektedir. Bunları özetle şöyle belirtebiliriz:

1- el-Halîmî der ki: "Hasîb, parçaları bütünüyle bilen, kulların hesapla benzerlerini bildiği ölçüleri hesap etmeden bilendir. Hesap edenler, parçaları tümden değil azar azar bilirler. Hesap bittikten sonra tümünü bilebilirler. Oysa Allah böyle değildir. O'nun ilmi, olacak bir şeye bağlı olarak duraklamaz. Dilediği şey, o anda gerçekleşir. Hasîb'in, yeter, yeten, kâfi gelen anlamında kullanıldığı da söylenmiştir. Araplar, Hasîb'i bu anlamda kullanmışlardır.[240]

2- Hasîb, şerefli, onurlu, şeref ve onur özelliklerine sahip olan anlamındadır. Bu anlama göre, Hasîb, bütün üstün niteliklere sahip olan, hiçbir eksiği ve kusuru olmayan sadece Yüce Allah'tır.

3- Hasîb, kıyamet günü kullarını hesaba çekecek ve sorgulayacak olandır. Her iyilik O'ndan umulur, şerrinden emin olunmaz.

4- O, kendi kereminden fazlasıyla verendir. Rahmeti ile belâ ve musibetleri def edendir. İhtiyaçlar için kendisine dua edildiğinde ihtiyaçları karşılayandır. Herhangi bir konuda hüküm verdiğinde onu geçerli kılan ve uygulayandır.[241]

5- Hasîb, hesaba çeken, şahit olan, gözetleyen Yüce Allah'tır.[242]

6- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey Peygamber, sana ve seni izleyen mü'minlere Allah yeter."* [243] Allah'ın kuluna yetmesi ve kâfî gelmesi, kulun açık ve gizli hâllerde Peygamberi takip ve Allah'a kulluk etme derecesine göredir. [244]

---

[239] Nisa, 6.
[240] Beyhakî, a.g.e., s. 47.
[241] Râzî, a.g.e, s. 260.
[242] İbn Kesir, Tefsir, 2/155.
[243] Enfal, 64.
[244] "Haku'l-vâdihü'l-mübîn", s. 78; el-Harrâs "Şerhu'n-nûniyye", 2/103.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her sorumlu kul, Allah'ın çabuk hesap gördüğünü, bütün muhasebenin ve hesapların O'nun yanında olduğunu bilmelidir. O, bütün kullarını hesaba çekecek ve iyi ya da kötü yaptıklarının karşılığını verecektir. Hz. Ömer'in şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Hesaba çekilmeden önce sizler nefislerinizi hesaba çekin. Amelleriniz tartılmadan önce sizler amellerinizi tartın ve Yüce Allah'ın buyurduğu o büyük arz gününe hazırlanın."*Siz o gün arz olunursunuz; sizden yana hiçbir gizli (şey), gizli kalmaz.*" [245]

Günahların acısını hisseden, gaybı bilenin kendilerini hesaba çekeceğini ve bütün ayıplarını sayıp kaydettiğini kesin bilgiyle bilen kalp ehli kimseler, henüz dünyada iken amel tartılarını kurar ve kendilerini hesaba çekerler. İşledikleri hataları ortaya koyar, sonra da ortağından düşmanlıkla ayrılan bir ortak gibi kendilerini sıkı bir şekilde hesaptan geçirirler. Böyle bir ortak, sevdiği bir şeyi diğeri için terk etmeye razı olur mu? Susuzluk anında ona kendi suyundan bir yudum su verir mi? İşte böyle sıkı hesap nedeniyle bu kimselerin günahları, Hafîf bir esintinin bile düşürdüğü kuru ağaç yaprakları gibi sayfalarından dökülür. Hesap gününde hesap vermek üzere geldiklerinde amel sayfaları tertemiz bir şekilde parlar. Harfler ve mânalar sayfayı aydınlatır. Çünkü daha önce sıkı bir denetimden ve ince bir hesaptan geçmiştir. Bu yüzden hesapları, sorgulanmak için değil; sadece Allah'a arz içindir. Bu nedenle her insan kendisini ağır hesaptan kurtarmak için çalışmalı, Allah'ın belirlediği sınırlara dikkat etmeli, âhiretteki hesabının Hafîf olması için daha bu dünyada iken kendisini hesaba çekip yanlışlarını düzeltmelidir.[246]

2- Kulun daima Allah'a muhtaç olduğunu bilmesini sağlar. Her yeterlilik yalnız Allah'tan gelir. Bütün varlıkları yaratan, onları ihtiyaç sahibi kılan, sonra da ihtiyaçlarını gideren O'dur. Eğer O olmasaydı, hiçbir ihtiyaç karşılanmaz ve yeterlilik denilen şey olmazdı. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara yeterince nimetler veren gerçekte Yüce Allah'tır.[247]

3- Kul, yalnız Allah'a güvenip dayanmalı ve yalnız O'ndan istemelidir. Kalbini O'ndan başka şeylerle meşgul etmemelidir. Bütün derdi, amacı ve çabası Allah ve O'nun hoşnutluğunu kazanma olmalıdır.[248]

---

[245] Hâkka, 18.
[246] Kurtubî, a.g.e., 1/209-210.
[247] Râzî, a.g.e., s. 261.
[248] Gazâlî, a.g.e., s. 82.

Allah'ı Hasîb ve Kâfi bilmek, her zaman özellikle sıkıntı, belâ ve zorluk dönemlerinde kalbin sadece O'na dayanmasını ve O'nunla yetinmesini sağlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Allah, kuluna kâfi değil mi?*" [249] Kalp Allah'ı kâfi bilecek, buna içtenlikle inanacak; dil de onu ifade edecektir.

* * *

[249] Zümer, 36.

﴿ اَلْحَفِيُّ ﴾

HAFÎ

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de şöyle geçer: *"O bana pek lütufkârdır. (Hafîyen)"*[250] Yani bana pek çok iyilikler yapmıştır.[251]

İbn Arabî, bu isim hakkında der ki: "Ne önceki ne de sonraki âlimlerden hiçbiri Allah'ın böyle bir ismi olduğunu zikretmemişlerdir. Fakat biz bu ismi, Allah'ın kitabından çıkarmaktayız."

Ancak bu İbn Arabî'nin iddiasıdır. Çünkü ondan önce el-Halîmî, Beyhakî ve diğer birçok alim bu ismi zikretmişlerdir.

el-Herevî, "Garîb"inde der ki: İbn Ammar, İbn Ömer'den rivayet ederek, İbn Keysan, Sa'leb'den, *"O bana pek lütufkârdır"*[252] âyetinin anlamını sordu. Sa'leb şöyle cevap verdi: "İbn Arabî, âyette geçen "Hafî" kelimesini iyilik eden ve nimet veren olarak açıklamıştır. Ancak *"Sanki sen, ondan haberdarmışsın gibi sana sorarlar."* [253] âyetinde geçen "Hafî" kelimesi bu anlamda değil, haberini bilmek anlamındadır."

Hafî, ısrarla istemek anlamına da gelmektedir. Bir hadiste "Hz. Peygamber'in yanına yaşlı bir kadın girdi ve ondan istedi, bu isteğinde ısrar etti." denilir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu isim genellikle çok iyilik yapmak anlamında kullanılır. *"O bana pek lütufkârdır"*[254] âyeti bunun en açık delilidir.

el-Ezheri, "Hafî"nin bilmek ve sevinmek; es-Süddî, dostluk, arkadaşlık ve sıcak davranmak; el-Cevherî ise birine aşırı ilgi göstermek, onunla ilgilenmek, durumunu sormak, bol ikramda bulunmak ve fazla değer vermek anlamına geldiğini söyler. Bütün bu anlamlarla birlikte Hafî, eşyaları araştırarak ve inceleyerek öğrenen bilgin anlamına da gelmektedir.

---

250 Meryem, 47.

251 İbn Kesir, "Tefsir"inde 5/176, bu âyeti tefsir ederken İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: "Hafî, lütufkar, kendisine ibadet etme yolu gösteren ve onu samimiyete yönelten demektir".

252 Meryem, 47.

253 A'raf, 187.

254 Meryem, 47.

İbn Arabî, Sa'leb'den rivâyetle "Hafî"nin bir işle ilgilenmek, önem vermek ve bilmek anlamına geldiğini söyler.

Hafî'nin, hâkîm (yargıç) anlamına geldiğini, Arapların hâkîmlere, Hafî dediklerini ileri sürenler de vardır. Kimisi de Hafî'nin, engel olan anlamında olduğunu söyler.

Bütün bu anlamlar, Hafî isminin müşterek bir sözcük olduğunu ve birçok mânaya geldiğini göstermektedir. Anlamı, daha çok kendinden önceki sözcüğe bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak bu isim genelde iyilik yapmak, ilgi göstermek, ikramda bulunmak ve yardımına koşmak anlamında kullanılmaktadır. Ünlü dilbilimci el-Ferrâ, "*O bana pek lütufkârdır*"[255] âyetini, durumumu bilen, bana lütufkâr davranan, dua ettiğimde duamı kabul eden, ihtiyaçlarımı karşılayan şeklinde açıklamıştır.

Hafî, soru soran anlamında da kullanılmaktadır. Buna göre Allah'ın soru sorması, bilgi almak veya anlamadığını sorup öğrenmek anlamında değil, övünmek ve başkasına da tasdik etmek anlamındadır. Örneğin bazı hadislerde, gece meleklerinin insanlar arasında dolaştığı ve Rablerine döndüklerinde Allah'ın, durumlarını daha iyi bilmesine rağmen kendilerine: "Kullarımı nasıl bıraktınız?" diye sorduğu rivayet edilmektedir.[256] Bir başka hadiste Hz. Peygamber: "Allah'ın gezici melekleri vardır" buyurur. Bu hadisin devamında: "Daha iyi bildiği hâlde Rableri onlara: "Kullarım ne diyor?" diye sorduğu rivayet edilmektedir.[257]

Hafî'nin, yukarıda da belirtildiği gibi "bilen" anlamına geldiğini söylersek, bu, gerçek anlamda değil; mecazi anlamda bir adlandırmadır. Kelimenin mecaz yönü, soru sormanın, öğrenme ve bilmenin kapısını açmasıdır. Hafî'nin Hâkîm veya engel olan anlamında olduğunu söylersek, bununla ilgili geniş açıklamayı Allah'ın Mâni' ve Hakem isimlerini açıklarken vereceğiz.

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Her sorumlu, Allah Teâlâ'nın mutlak Hafî (iyilik ve ihsanı bol olan) olduğunu bilmelidir. Çünkü O, bir iyiliğe on kat fazla sevap vereceğini, hatta bunu yedi yüz kata kadar çıkaracağını vaat etmiştir. Allah Resûlü, bu vaatle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Biriniz İslâm'ı en güzel şekilde yaşadığında, yapacağı her iyiliğe on mislinden yedi yüz misline kadar sevap yazılır. Yapacağı

---

[255] Meryem, 47.
[256] Buhârî, 555; Müslim, 632.
[257] Buhârî, 555; Müslim, 632.

her kötülüğe ise sadece bir kötülük yazılır. Kul, Allah'la buluşuncaya kadar böyle devam eder."[258]

Allah, daha başlangıçta İslâm'ı kabul etmesiyle insana iyilikte bulundu. Sonra üzerinde hiçbir hak olmadan kullarına birçok iyilikler yaptı, nimetler verdi. Bütün bunlar O'nun kendi fazlı, keremi ve merhametindendir. Nimet ve iyiliklerle ilgili daha geniş açıklamalar ileri de gelecektir.

Kul, bu ismi bilmekle daha fazla öğrenmek için ilim ehline çok soru sormalı, araştırma ve incelemelerde bulunmalıdır. Bunun için daima âlimlere yakın olmalı ve onlarla ilişkisini kesmemelidir.[259]

* * *

[258] Buhârî, 42; Müslim, 129.

[259] Kurtubî, a.g.e., 1/336-339. Kurtubî de bu ismi zikreden âlimler arasında bulunmaktadır. Bütün bu sözleri Beyhakî'nin "el-Esmâ ve's-sıfât" adlı eserinden nakledilmiştir.

اَلْحَفِيظُ

HAFÎZ

Hafîz, Kur'an'da geçen Allah'ın güzel isimlerinden bir diğeridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Senin Rabb'in, her şeyin üzerinde gözetici-koruyucu (Hafîz) olandır." [260]

"Allah'ın dışında birtakım veliler edinenler ise, Allah, onların üzerinde gözetleyici (Hafîz)dir." [261]

el-Halîmî, bu ismi "kaybetmeyen, sağlam, güvenilir" olarak açıklar.

Ebû Süleyman ise şöyle der: Hafîz, Hâfız anlamındadır. Kâdir ile Kadîr ve Âlim ile Alîm gibi. Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları belirlediği bir zamana kadar koruyandır. Bu sayede varlıklar yok olup dağılmazlar. Yüce Allah şöyle buyurur:

"Onların korunması O'na güç gelmez." [262]

"Ve itaatten çıkmış her azgın şeytandan koruduk." [263]

Allah, kullarını tehlikelerden, felâketlerden ve kötü sonlardan koruduğunu bize şöyle haber verir: *"Onun (insanın) önünden ve arkasından izleyenleri vardır, onu Allah'ın emriyle gözetip-korumaktadırlar."* [264] Melekler, Allah'ın emri ile onları korumaktadırlar. Bunun yanında onların işlediklerini de kaydetmekte, böylece korumaya almaktadırlar. Onların bütün sözlerini de sayıp kaydetmektedirler. Allah, insanların niyetlerini, sırlarını ve sinelerinde saklı tuttuklarını da bilmektedir. Hiçbir şey O'na gizli değildir. O'nun için gizli denilen bir şey yoktur. Allah, dostlarını günah işlemekten ve şeytanın tuzaklarına düşmekten korur. Bu sayede Allah dostları, şeytanın tuzaklarından ve fitnelerinden kurtulurlar.

---

[260] Sebe, 21.
[261] Şûrâ, 6.
[262] Bakara, 255.
[263] Saffat, 7.
[264] Ra'd, 11.

Her müslüman, bütün varlığı koruyanın Yüce Allah olduğunu, O'nun Hâfız ve Hafîz olduğunu bilmelidir.[265]

Allah bütün varlığı koruyup gözetleyendir. O, bütün herşeyi toplu ve ayrıntılı olarak bilendir. O, hiçbir şeyi unutmaz, yanılmaz ve kaybetmez. O, Kur'an'ı her türlü tahrif ve değişikliklere karşı koruma altına aldığını bize şöyle haber vermiştir: *"Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an'ı) biz indirdik; onun koruyucuları da gerçekten biziz."* [266]

Allah'ın Hafîz ismi hakkında şöyle güzel bir söz nakledilmiştir: "Sıkıntı zamanında seni şikayet etmekten koruyan, nimet zamanında da seni felaketlerden koruyandır."

Hafîz İsminin Varlıklardaki Bazı Görünümleri

1- Allah'ın bütün varlıkları koruması. Eğer Allah'ın bu koruması olmasaydı, varlığı mümkün olan hiçbir şeyin varlığı devam etmezdi. Allah, bütün varlıkları tekrar yokluğa dönmekten korumuştur. Gökleri yere düşmekten koruyan ve tutan O'dur: *"Hiç şüphesiz Allah, gökleri ve yeri yok olmasınlar diye (her an kudreti altında) tutmaktadır. Andolsun, eğer onlar zeval bulacak olsa, kendisinden sonra artık onları kimse tutamaz."* [267] Yeryüzünü su üzerinde yaratan O'dur. Kudreti ile yeryüzünün, üzerinde yaratıldığı suyun dibine çökmesini önleyen yine O'dur. Oysa toprak, yapısı gereği daima suyun dibine çöker. Ancak Allah'ın koruması buna mani olmaktadır. Allah, yapıları farklı ve zıt olan şeylerin birbirine karışmasına mani olmakta, böylece onları koruyup varlıklarını devam ettirmelerini sağlamaktadır. Tabiatları zıt olan elementleri karıştırıp bir arada tutan Allah'tır. O, canlıların bedenlerini topraktan yaratmış ve tabiatlarının aksine her bir maddeyi zıddı ile bir arada tutmuştur.[268]

2- Allah, söz, fiil ve melekleri ile kullarını koruduğunu bize şöyle haber vermektedir: *"De ki: "Gece ve gündüz sizi Rahmân (olan Allah)'tan kim koruyabilir?"* [269], "O, *size koruyucular gönderiyor."* [270] Yani sizleri tehlikelerden koruyan ve savunan melekleri gönderen O'dur. Kendisinden herhangi bir za-

---

[265] Beyhakî, a.g.e., s. 79-80; Kurtubî, a.g.e., 1/311.
[266] Hicr, 9. Geniş bilgi için bkz. Râzî, a.g.e., s. 257.
[267] Fatır, 41.
[268] Râzî, a.g.e., s. 258.
[269] Enbiya, 42.
[270] En'am, 61.

rarı def edemeyen ve fayda sağlayamayan bebekleri koruyan Allah Teâlâ'dır. Kendisini ve melekleri koruyan da Yine O'dur.[271]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- En önemli koruma, kalpleri korumadır. Müslümanın dinini her türlü küfür, nifak, fitne, sınırsız arzu ve isteklerden ve türlü bid'atlerden koruması korumaların en büyüğüdür. Çünkü bu sayede müslüman, doğru yoldan ayrılıp başka yollara sapmaktan kurtulur. Yüce Allah, müslümanın sağlam bir duruşa sahip oluşunu kendisinin sağladığını bize şöyle haber vermektedir: "*Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve âhirette sapasağlam sözle sebat içinde kılar. Zalimleri de şaşırtıp-saptırır.*" [272]

İnsanı hastalık ve musibetlerden, mala veya çocuklara gelen belâlardan korumak değil, doğru yoldan ayrılma belâsından kişiyi cennete götürür. Eğer bu tür koruma olmazsa insan cehenneme gider. Şair ne güzel söyler:

Kul, başına gelen her belâdan kurtulur,
Ancak cehenneme götüren belâ başka.
Kurtuluşu olmayan bu belâ, asıl belâdır
Ve bu belâ, başkalarından saklanamaz.[273]

2- Allah'ın bu ismini bilen kişi, kalbini, organlarını ve dinini, öfkenin ve isteklerin egemenliğinden korur. Nefsine aldanmaz, şeytanın aldatma ve kışkırtmalarına kanmaz.

3- Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: "Allah'ı koru ki, O da seni korusun." buyurur. Burada "Allah'ı korumak"tan maksat, O'nun emirlerini yerine getirerek, yasaklarından kaçınarak ve koyduğu sınırları çiğnemeyerek korumaktır. Sen böyle davrandığında O da seni, dinini, malını, çocuklarını ve kendi fazlından sana verdiği bütün şeyleri korur.[274]

Anlatıldığına göre; bir hırsız Rabia el-Adeviye'nin evine girer. Râbia, o sırada uyumaktadır. Hırsız, Râbia'nın elbisesini tam aldığı sırada odanın kapı-

---

271 Kurtubî, a.g.e., 1/310.
272 İbrahim, 27.
273 Kurtubî, a.g.e., 1/310.
274 "Haku'l-vâdihu'l-mübîn", s. 61.

sının gizliden aralandığını görür ve hemen elbiseyi bırakır. Sonra ikinci kez elbiseyi alır. Fakat kapının yine gizliden aralandığını görür ve elbiseyi yine bırakır. Bu durum defalarca böyle tekrarlanır. Sonunda gaipten bir ses şöyle söyler: "Elbiseyi bırak; çünkü onu biz korumaktayız. Sahibi uyuyor olsa bile onu biz, bırakmayız..." İşte koruma budur.[275]

* * *

[275] Kurtubî, a.g.e., 1/310.

﴿ اَلْحَقُّ ﴾

HAK

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar Allah'ın hiç şüphesiz apaçık Hak olduğunu bileceklerdir."* [276]

İbn Abbas anlatıyor. Hz. Peygamber gece namazına kalktığı zaman şöyle söylerdi: "Ey Allah'ım! Sana hamd olsun. Sen, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların nurusun. Sana hamd olsun. Sen, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri ayakta tutansın (Kayyûm'sun). Sana hamd olsun. Sen, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabb'isin. Sana hamd olsun. Sen tek gerçeksin (Hak'sın), vaadin haktır, sözün haktır, Seninle buluşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet saati haktır. Ey Allah'ım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana dayandım, sana yöneldim, senin için düşmanlık yaptım, Senin hükmüne razı oldum. Açık ve gizli yaptığım tüm kötülükleri ve yapmadığım tüm iyilikleri bağışla. Sen benim tek ilâhımsın. Senden başka hiçbir ilâh yoktur."[277]

el-Halîmî der ki: "Hak, inkarı mümkün olmayan, ispat edilmesine gerek duyulmayan, varlığı kabul edilendir. Buna göre yüce Allah'ın varlığı, kabul edilmesi gereken şeylerin ilkidir. O'nun varlığı, kabul etme emri henüz insanlara gelmeden kabul edilmiştir. Bu yüzden varlığı inkar edilemez. Yüce Allah'ın varlığına delalet eden deliller olmasa da O, vardır. Bununla birlikte bütün varlık âlemi, O'nun varlığının apaçık delilidir."[278]

Yüce Allah'ın her sözü ve fiili haktır. O'nunla buluşmak haktır. Gönderdiği peygamberler ve indirdiği bütün kitaplar haktır. Dini hak dindir. Hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnızca O'na ibadet etmek haktır. O'na dayanan ve dayandırılan her şey hak ve gerçektir.[279]

---

[276] Nur, 25.
[277] Buhârî, 3/2-4; Müslim, 769.
[278] Beyhakî, a.g.e., s.12-13.
[279] es-Sa'dî, "Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân", 5/631-632.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"İşte böyle; Allah, Hakkın ta kendisidir. O'nun dışında kendilerine tapmakta oldukları ise, şüphesiz bâtılın ta kendisidir. Şüphesiz Allah, yücedir, büyüktür."* [280]

"De ki: "Hak Rabb'inizdendir; artık dileyen iman etsin, dileyen küfre sapsın." [281]

"İşte bu, sizin gerçek Rabb'iniz olan Allah'tır. Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var?" [282]

"De ki: "Hak geldi, bâtıl yok oldu; hiç şüphesiz bâtıl yok olucudur." [283]

"O gün, Allah onlara hak ettikleri cezayı eksiksiz verecektir ve onlar da Allah'ın hiç şüphesiz Hak olduğunu bileceklerdir." [284]

Allah'ın bütün isimleri, sıfatları ve fiilleri haktır. O'na ibadet etmek haktır. O'nun kullara vaadi, azabı ve hesabı haktır. Kullar hakkındaki hükmü adaletin ta kendisidir ve bu hükmünde hiçbir haksızlık yoktur.[285]

İbn Kayyim, Allah'ın Hak ismiyle ilgili olarak şunları söyler: "Hak, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin kendisiyle yaratıldığı Yüce Allah'tır. O, görünen ve görünmeyen bütün varlıkların sayfalarda yazılı olarak varolmasını, yazabilen ve yazamayan herkesin bunları okumasını sağlayan varlıktır. Şair şöyle söyler:

Şu kainat sayfalarını düşün, çünkü onlar
Mele-i a'lâ'dan sana gelen mektuplardır.
Eğer iyi düşünürsen, orada yazılmıştır
Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır.

Varlıkların temel amacı olan Hak, hem kullardan istenen hem de kullarla istenen bir amaçtır. Kullardan istenen, onların Allah'ı ve eksiksiz sıfatlarını tanımaları, O'na ibadet etmeleri, hiçbir şeyi O'na ortak koşmamaları, sadece Allah'ı ilâh, mabud, itaat edilen ve sevilen olarak kabul etmeleridir. Yüce Allah bu isteği şöyle ifade etmektedir: *"Allah, yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı. Emir, bunların arasında durmadan iner; sizin gerçekten Al-*

---

[280] Hac, 62.
[281] Kehf, 29.
[282] Yunus, 32.
[283] İsrâ, 81.
[284] Nur, 25.
[285] es-Sa'dî, a.g.e., 5/405; İbn Kesir, 3/277.

lah'ın her şeye güç yetirdiğini ve gerçekten Allah'ın ilmiyle her şeyi sarıp-kuşattığını bilip-öğrenmeniz için." [286] Allah bu âyette, âlemi, kullarının kendisini, gücünü ve her şeyi kuşattığını tanıyıp bilmeleri için yarattığını haber vermektedir. Bu, O'nu tanımayı, isim ve sıfatlarını bilmeyi ve O'nu birlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Bir başka âyette Yüce Allah, varlıkların yaratılış amacını şöyle haber vermektedir: *"Ben, insanları ve cinleri yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım."*[287] Demek ki, kullardan istenen temel amaç budur. Yani kendilerini var edeni bilip-tanımak ve yalnız O'na ibadet etmek.

Kullarla hedeflenen amaç ise, amellerin karşılığını adaletle vermekle, iyiliklere sevap kötülüklere de azap ile karşılık vermekle alâkalıdır. Yüce Allah bu amacı şu âyetlerle bize açıklar: *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır; öyle ki, kötülükte bulunanları, yapmakta oldukları dolayısıyla cezalandırır, güzel davranışta bulunanları da daha güzeliyle ödüllendirir."* [288], *"Şüphesiz, kıyamet saati yaklaşarak gelmektedir. Herkesin harcadığı çabanın karşılığını alması için, onun (haberini) neredeyse gizleyeceğim."* [289]

"Hakkında ihtilafa düştükleri şeyi onlara açıklaması ve küfre sapanların kendilerinin yalancı olduklarını bilmesi için (tekrar diriltecektir)." [290]

"Şüphesiz sizin Rabb'iniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra da arşa istiva eden, işleri de evirip çeviren Allah'tır. Onun izni olmadıktan sonra hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte Rabb'iniz olan Allah budur, öyleyse O'na kulluk edin. Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz? Sizin tümünüzün dönüşü O'nadır. Allah'ın vaadi bir gerçektir. İman edip salih amellerde bulunanlara, adaletle karşılık vermek için yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur. Küfredenler ise, küfre sapmaları dolayısıyla, onlar için kaynar sudan bir içki ve acıklı bir azab vardır." [291]

Şimdi, Allah'ın baştan sona gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları nasıl hak üzere, hakla, hak için ve hakka şahit olması için yarattığını iyi düşün.[292]

---

[286] Talak, 12.
[287] Zariyat, 56.
[288] Necm, 31.
[289] Tâ-Hâ, 15.
[290] Nahl, 39.
[291] Yunus, 3-4.
[292] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 4/335.

Allah'ın Kudretinin Görüntüleri Ve Hak İsmini Bilmenin Faydaları

1- Akıl sahibi her insan, başından sonuna kadar spermanın durumunu düşündüğünde bunun, âhiret hayatının varlığına ve peygamberlerin doğruluğuna delalet ettiğini görür. Bu, aynı zamanda spermayı yaratanın varlığına, birliğine ve mükemmel sıfatlara sahip oluşuna da delalet eder. Başından sonuna kadar spermanın geçirdiği evreler, insanı mükemmel bir şekilde yaratanın üstün bir güç ve kudrete sahip olduğunu gösterir.

O, gerçek mülk sahibi olan Yüce Allah, bu varlıkları bir amaç olmadan yaratmaktan ve onları var ettikten sonra da başı boş bırakmaktan münezzehtir. İnkarcılar Allah'ın peygamberler aracılığı ile kendilerine bir şey emretmediğini ve yasaklamadığını, Allah'ın, kendilerini sevap veya azap için yeniden diriltmeyeceğini iddia ettiklerinde Yüce Allah, onlara, gökleri ve yeri boşuna yaratmadığını söyleyerek şöyle cevap vermektedir: *"Biz gökyüzünü, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunan şeyleri boşuna yaratmadık. Bu, küfredenlerin zannıdır. Vay ateşe uğrayacak o inkarcıların hâline!"* [293]

İnkar edenler, Allah'ın, kendilerine bir peygamber göndermediği ve kendisiyle buluşmak için bir süre belirlemediği iddiasını, Allah'ın bütün bu varlıkları boşuna yarattığı düşüncesine dayandırmaktaydılar. Bu yüzden Yüce Allah, varlıklar üzerinde düşünen ve bu düşünceleri ile, Allah'ın bütün bu varlıkları boşuna yaratmadığına şahitlik eden kullarından övgüyle söz etmiştir. Bu kullar, düşünceleri ile bu gerçeği öğrendikten ve buna şahitlik ettikten sonra bu yaratılışın emir ve yasakları, sevap ve azabı gerekli kıldığını öğrendiler. Yaptıkları dualarında, elde ettikleri bu gerçeği şöyle dile getirdiler: *"Onlar, ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı zikrederler ve göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünürler. (Ve derler ki:) Rabb'imiz, sen bunu boşuna yaratmadın. Sen pek yücesin, bizi ateşin azabından koru. Rabb'imiz, şüphesiz sen kimi ateşe sokarsan, artık onu hor ve aşağılık kılmışsındır; zulmedenlerin yardımcıları yoktur."* [294]

Bunu düşünen kullar, göklerin ve yerin yaratılışının sevap ve azabı gerekli kıldığını bilince, Allah'ın azap ve cezalandırmasından Yüce Yaratıcılarına sığındılar. Sonra göklerin ve yerin yaratılışı hakkındaki düşünceleri onlara imanı hatırlatınca şöyle dediler: *"Rabb'imiz, biz: "Rabb'inize iman edin" diye imana çağrıda bulunan bir davetçiyi işittik ve hemen iman ettik. Rabb'imiz, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve bizim de iyilik yapanlarla*

---

[293] Sâd, 27.
[294] Âl-i İmrân, 191-192.

birlikte canımızı al." [295] Böylece göklerin ve yerin yaratılışı hakkındaki düşüncelerinin bir ürünü olarak bu kullar, Allah'ı tanıdılar, O'nu birlediler, dinini kabul ettiler, peygamberlere, sevap ve azaba inandılar. Bu imanlarını vesile (aracı) yaparak, Allah'tan günahlarını bağışlamasını, kötülüklerinin silinmesini ve iyilerle birlikte kendilerini vaat edilen cennete koymasını dilediler. Böylece Allah'ın üzerlerindeki nimeti tamamlandı ve başta ulaştıkları Allah'ın nimetine sonda da ulaşmış oldular. Yaptıkları ibadet ve itaatleri vesile kılarak Allah'ın sevabına nail oldular. Allah'ın, *"Ey iman edenler, Allah'tan korkup sakının ve (sizi) O'na (yaklaştıracak) vesile arayın"*[296] âyetiyle emrettiği vesile işte budur. Yüce Allah bir başka âyette kendisine ulaşmak için vesile arayan özel kullarından şöyle söz eder: *"Onların taptıkları da, -hangisi daha yakındır diye- Rablerine (yaklaşmak için) vesile arıyorlar. O'nun rahmetini umuyorlar ve azabından korkuyorlar."*[297]

Allah'a, peygamberlerine, dinine, sevap ve azabına inanmak, emir ve yasaklarına uyarak O'na yaklaşmak, her insanın temel amacı olmalıdır. Bütün bu anlattıklarımız sahili olmayan bir denizden sadece bir damladır. Bu yüzden uzattığımızı sanma. Çünkü bu, ilim hazinelerinden bir hazinedir. Her insan bu hazineye ulaşamaz, bundan mahrum bırakılan onu kabul edemez. Allah, dilediği kimselere merhamet ve lütfunu bahşeder.[298]

2- Allah'ın zatı ile hak olduğu ispatlandığına göre, O'nun varlığına, bütün üstün sıfat ve niteliklere sahip olduğuna inanmak en doğru (Hak) inançtır. İnanılan varlık, değişimi kabul etmediğinden, O'na olan inanç da haktan bâtıla dönüşmeyi kabul etmez. O, Hak olmakla gerçeklerin gerçeğidir. O'nu bilmek, bilgilerin en gerçeğidir. O'nun bilgisi tek gerçek bilgidir. O'nu ikrar etmek sözlerin en gerçeğidir.[299]

* * *

[295] Âl-i İmrân, 193.
[296] Maide, 35.
[297] İsrâ, 57.
[298] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 4/335-336.
[299] Râzî, a.g.e., s. 281.

﴿ اَلْحَكَمُ ﴾

HAKEM

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ın bir sıfatı olarak bu şekilde geçmez. Ancak şu âyetlerde zımnen geçer:

"Allah'tan başka bir hakem mi arayayım?"[300]

"Allah, aramızda hüküm verenlerin en hayırlısıdır."[301]

"De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve müşehade edilebileni bilen Allah'ım. Anlaşmazlığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında sen hüküm vereceksin."[302]

Bu ismin, insanlar için de kullanılabileceği Kur'an'da şöyle geçmektedir:

"Allah'tan başka bir hakem mi arayayım?"[303]

"(Kadın ile kocanın) aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin ailesinden bir hakem, kadının da ailesinden bir hakem gönderin."[304]

Ancak bu ismin bir özel isim veya lakap / ünvan olarak kullanılması caiz değildir. Hani b. Zeyd anlatıyor: "Hz. Peygamber'in yanına bir heyet geldi. Aralarından birine "Ebü'l-Hakem denildiğini işitince Hz. Peygamber o kişiye: "Hakem Allah'tır. Neden sana Ebü'l-Hakem denilmektedir?" dedi. Adam: "Kavmim herhangi bir konuda ihtilaf ettiklerinde bana gelir, ben de hakemlik yapar ve aralarında hüküm veririm. Böylece her iki taraf, verdiğim hükme razı olur." dedi. Hz. Peygamber: "Çocukların var mı?" dedi. Adam: "Evet, Şurayh, Abdullah ve Müslim Benî Hâni" dedi. Hz. Peygamber: "En büyükleri hangisi?" diye sordu. Adam: "Şüreyh" dedi. Hz. Peygamber: "Artık sen, Ebû Şüreyh'sin" dedi. O'na ve oğluna dua etti."[305]

Zeccâc der ki: "Hakîm ve Hakem aynı anlamdadır. el-Vâsit ile el-vasat gibi. Hakem'in asıl anlamı mani olmaktır. Aynı kök kelimeden türeyen

---

[300] En'am, 114.
[301] A'raf, 87.
[302] Zümer, 46.
[303] En'am, 114.
[304] Nisa, 35.
[305] Buhârî, 811. Bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/436.

"Hakemetü" gem anlamına gelir. Zira gem, atın huysulaşmasına mani olur. Aynı kökten türeyen bir diğer sözcük hikmettir. Hikmet de kişinin saçma ve çelişkili sözler söylemesine, aptalca davranışlarda bulunmasına mani olur. Hakem sözcüğü de bu kökten türemiştir. Hakem, hasımların birbirlerinin haklarına tecavüz etmesine mani olur. Allah, kendisini Hâkimlerin Hâkimi ve Hakemlerin Hakemi olarak niteler. Şöyle buyurur Yüce Allah: *"Haberiniz olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır."*[306]

el-Halîmî ise Hakem'in anlamı için şunları söyler: "Hakem, hüküm ve karar verendir. Hükmün aslı, fitne ve fesada mani olmaktır. Allah'ın koyduğu bütün yasalar, kulların yararı içindir. Bu yasaların dışındaki her şey, yanlıştır, fitne ve fesattır."

Ebû Süleyman el-Hattâbî de der ki: "Hâkîm, insanların birbirlerine haksızlık etmelerine mani olduğu ve hakları, hak sahiplerine verdiği için böyle adlandırılmıştır. Birisi bir fesada mani olduğu zaman "Hakemtü'r-racule ani'l-fesâd" denilir. Hayvanın huysuzlaşmasına ve istenilen yönden başka bir yöne gitmesine mani olduğu için "gem"e de "hakemetün" denilmiştir."[307]

Bu İsmin Birçok Yüce Anlama Gelmesi

Allah'ın bu ismi, bütün üstün sıfatları ve güzel isimleri kapsamaktadır. Çünkü işitmeyen, görmeyen, bilmeyen ve haberi olmayan birinin Hakem olması mümkün değildir. O, bu dünyada ve âhirette açık ve gizli olarak kulları arasında hüküm verendir. Verdiği emirlerin, koyduğu yasaların, icra ettiği hükümlerin, varlıklar üzerinde sözlü ve fiili olarak uyguladığı kararların hepsi O'nun gerçek hakîm olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar, Allah'tan başkası için geçerli değildir. Bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurur:

"O, Allah'tır, kendisinden başka ilâh yoktur. İlkte de, sonda da hamd O'nundur. Hüküm de O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz."[308]

"Elif, Lâm, Râ, (Bu,) Âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi olan ve her şeyden haberdâr bulunan (Allah) tarafından birer birer (bölüm bölüm) açıklanmış bir Kitap'tır."[309]

---

[306] En'am, 62. Geniş bilgi için bkz. Beyhakî, a.g.e., s. 80; Râzî, a.g.e., s. 234; Kurtubî, a.g.e., 1/436.

[307] Kurtubî, a.g.e., 1/439; Beyhakî, a.g.e., s. 80.

[308] Kasas, 70.

[309] Hud, 1.

Allah, henüz hüküm vermeden önce Hâkim'di. Bu özellik O'ndan başkası için geçerli değildir.[310]

Hükmün Türleri

İbn Kayyim, Allah'ın hükümlerinin üç türlü olduğunu söyler ve der ki: "Hükümler üç türlüdür:

1- Dinî hükümler

Bu hükümlerin kabul edilmesi, tartışılmaması ve itiraz edilmemesi Yüce Allah'ın temel bir hakkıdır. Bu hükümler içtenlikle kabul edilip tasdik edildikten sonra irade, uygulama ve amelin geldiği başka bir teslimiyet türü gelmektedir. Bu teslimiyette, uygulanan hükümlerde Allah'ın iradesine ters ve onunla tartışan irade ve istekler olmaz. Kalbinde iman ve ikrar ile çelişen şüpheler olmadığı gibi, bu hükümlerin uygulanmasında da hakka karşı çıkan ve ona itiraz eden iradeler olmaz. İman eden sağlam kalp, şüpheleri kabul etmediği gibi sağlam irade de şüpheleri ve hakka itirazı kabul etmez. Sınırsız arzu ve isteklerinin peşinden gidenlerin bu hükümlere aykırı davranmaları gibi o da isteklerinin peşinden koşarak, Allah'ın hükümlerine aykırı davranmaz. Şüphelere uyanların bâtıl şeylere daldığı gibi o da bâtıla dalmaz. Allah'ın emir ve yasaklarına içtenlikle uyar, hakkı tanımakla bu sınırsız arzu ve istekleri zayıflar. Allah'ı tanımakla, O'nu sevmekle, emir ve yasaklarını bilip uymakla huzur bulur.[311]

İbn Teymiye bu hüküm türünü şöyle ifade eder: "Bize emredilen ve Allah tarafından indirilen dinîgerçekler, Kitap ve sünnette belirtilen bu hükümlerdir. Hiç kimse bunların dışına çıkmamalıdır. Allah'ın rızasına ve sevgisine bağlı olan hükümler bunlardır."[312]

2- Varlık âlemiyle ilgili hükümler

Kul, bu tür hükümlerde sadece kesb hakkına sahiptir. Ancak ârifîerin üstadı Abdülkadir Geylânî der ki: "İnsanlar, kaza ve kader konularına girdiklerinde dururlar. Oysa bana bir kapı açıldı. Böylece Hakın çizdiği kaderi, Hak

---

[310] Kurtubî, a.g.e., 1/440.
[311] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 66.
[312] İbn Teymiye, "el-Furkân beyne evliyâillah...", s. 117-118.

ile ve Hak için tartıştım. Ârif, Allah'ın rızasını umarak kader çizgisinde duran değil; onu tartışandır. Dinî hükmün gereği budur."

3- Kaderî-kevnî hükümler

Kul, burada kesb hakkına sahip olmakla beraber seçme ve irade hakkına da sahiptir. İstemediği bir hüküm verildiğinde kızar, öfkelenir ve eleştirir. Verilen bu hükmü tartışmak, karşı çıkmak ve mümkün olan her şeyle kendini savunmak kulun temel hakkıdır. O, bu hükmü mutlak olarak kabul etmek zorunda değildir. Böylece Hakk'ın hükmünü Hak'la ve Hak için tartışır.[313]

İbn Teymiye, Allah'ın yaratması ve dilemesine bağlı olan kaderî-kevnî gerçeklerin bu türden hükümler olduğunu söyler. Ancak sonuçta selefin söylediği şu söz geçerli olur: "Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz."

Hakem İsmini Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Allah'tan başka Hakîm ve Hakem olmadığını, O'nun bütün fiillerinin dava ve hüküm; bütün sözlerinin hikmet ve vasiyetler olduğunu, peygamberlerin hikmet kaynağı ve hikmet ehli kimseler olduğunu, Allah'ın yalnız onlara hüküm verme yetkisi verdiğini, peygamberlerin dışında herkesin onlara uyması gerektiğini bilmelidir. İnsanlar, hüküm verirken Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeleri gerekir. Allah bütün mü'minleri, aralarında Hakîm tayin etmek ve onun hükümlerini uygulamakla sorumlu kılmıştır. İslâm âlimleri arasında bu konuda bir görüş ayrılığı yoktur.

2- Her müslüman, (Allah'ın hükümleriyle hükmeden bir) mahkemeye çağırıldığı zaman bu çağrıya cevap vermek ve aleyhinde bir hüküm çıkması hâlinde buna uymak zorundadır. Aksi hâlde zulmedenlerden olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlüne çağrıldıkları zaman, onlardan bir grup yüz çevirir. Eğer hak onların lehlerinde ise, ona boyun eğerek gelirler. Bunların kalplerinde hastalık mı var? Yoksa kuşkuya mı kapıldılar? Yoksa Allah'ın ve Resûlü'nün kendilerine karşı haksızlık yapacağından mı korkmaktadırlar? Hayır, onlar zalim olanlardır."*[314]

3- Hâkim ve yöneticiler, Allah'ın çizdiği sınırların dışına çıkmamalı ve koyduğu yasaları çiğnememelidirler. İnsanlar arasında adil davranmalı, kim-

---

[313] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 66.
[314] Nur, 48-50.

seye ayrıcalık tanımamalıdırlar. Aleyhlerinde bile olsa doğruluktan ayrılmamalı ve hak ile hüküm vermelidirler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler, kendiniz, annebabanız ve yakınlarınız aleyhinde bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun."[315]

"Ey Davud, gerçek şu ki, biz seni yeryüzünde bir halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet, istek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır."[316]

Hâkim ve yöneticilerle ilgili detaylı bilgiler fıkıh kitaplarında bulunmaktadır. İsteyenler, bu kitaplara başvurabilirler.[317]

Allah ve Resûlü'nün dışında başka hâkimlere başvuranlar, inkar etmeleri emredilen tâgutun hükmüne başvurmuşlardır. Kul, tâgutu inkar edip hüküm yetkisinin yalnız Allah'a ait olduğuna inanmadıkça iman etmiş sayılmaz.[318]

* * *

[315] Nisa, 135.
[316] Sâd, 26.
[317] Kurtubî, a.g.e., 1/440-441.
[318] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 106.

﴿ اَلْحَكِيمُ ﴾

HAKÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah bilendir, Hakîm (hüküm ve hikmet sahibi)'dir."[319]

"Şüphesiz, sen Azîz (güçlü ve üstün olan)'sin, Hakîm (hüküm ve hikmet sahibi)'sin."[320]

Mus'ab b. Sa'd babasından rivâyetle anlatıyor: Hz. Peygamber'in yanına bir bedevi geldi ve: "Bana, daima söyleyeceğim bir söz öğret." dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "De ki: "Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir, hiçbir ortağı yoktur. Allah, büyüklerin en büyüğüdür. O'na çok hamd olsun. Âlemlerin Rabb'i olan Allah, ne yücedir. Azîz, Hakîm olan Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet sahibi yoktur." Bedevi: "Bu Rabb'im için olan kelimelerdir. Peki benim için olanlar?" dedi. Hz. Peygamber: "De ki: "Ey Allah'ım, beni affet, bana merhamet et, bana doğru yolu göster. Bana sağlık, afiyet ve bol rızık ver" dedi.[321]

el-Halîmî der ki: "Hakîm, söylediği her söz ve yaptığı her fiil doğru olandır. Böyle bir sıfatla nitelenmek ancak Allah'a yakışır. Çünkü yaptığı bütün fiiller doğrudur, eserleri mükemmeldir ve hiçbir kusuru yoktur. Bu kadar doğru, sağlam ve mükemmel eserler ancak Hakîm olan biri tarafından yapılabilir. Bu eserlerin hayat sahibi, bilen ve güçlü olan biri tarafından yapılması zorunlu olduğu gibi, Hakîm olan biri tarafından da yapılmış olması zorunludur.

el-Hattâbî der ki: "Hâkim, eşyaları sağlam ve eksiksiz yaratandır. Sözcük, müfil (muhkim) kalıbından faîl (Hakîm) kalıbına dönüştürülmüştür. Muhkim, sağlam yapan anlamındadır. Eşyanın sağlam yapılması demek, bunların güzel bir planla ve herkes tarafından takdirle karşılanan bir yapıyla oluşturulması demektir. Yoksa her yapının sağlam yapılı ve yıkılmaz olduğu kastedilmemektedir. Çünkü bu âlemde, karınca gibi son derece zayıf yapılı varlıklar da bulunmaktadır. Ancak bu tür varlıkların yaratılış sanstı bunları yaratan

---

[319] Nisa, 26.
[320] Bakara, 129.
[321] Müslim, 2697.

mâhir bir ustanın varlığına delalet etmektedir. Tıpkı göklerin, yerin, dağların ve daha nice büyük varlıkların yaratılışının Allah'ın varlığına delalet ettiği gibi. Yüce Allah mükemmel yaratıcılığını bize şöyle haber verir: *"Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yapandır."*[322] Allah Teâlâ, burada varlıkların dış görünümlerinin güzelliğine değil en güzel şekilde yaratılışına işaret etmektedir. Çünkü dış görünüm güzelliği maymun, domuz vb. birçok hayvanda bulunmamaktadır. Bu yüzden burada yaratılan her varlığın güzel bir planla yaratıldığı kastedilmektedir. O, bu varlıkları dilediği şekillerde, dilediği görünümlerde ve dilediği biçimlerde yaratmıştır.[323] Allah, bütün varlıkları bir plana göre yarattığını bize şöyle haber verir: *"O her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir."*[324]

Hikmet, bir şeyi yapanın onu ne için yaptığıyla alâkalıdır. Yani hikmet, yapanın yapma amacıyla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla bir amaç için yapmayan kimse hakkında hikmet düşünülemez.[325] Hikmeti kabul etmeyen, Allah'a tam anlamıyla hamd edemez, O'nu eksikliklerden münezzeh tutamaz. Hikmetin olmadığını savunanların iddiaları, ilk ve son dönem İslâm âlimleri tarafından reddedilmiştir.[326]

Kitap ve Sünnette Hikmet ve Bu Sıfatı Kabul Etmeyenlere Cevap

1- Hikmet sözcüğü Kur'an-ı Kerîm'de açık bir şekilde geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"(Ki her biri) büyük hikmettir."[327]

"Allah, sana Kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediklerini öğretti."[328]

"Kime dilerse hikmeti ona verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene büyük bir hayır da verilmiştir."[329]

Hikmet, faydalı ilim ve salih ameldir. İlim ve amel, asıl hedefe bağlı olması ve ona ulaştırması nedeniyle hikmet olarak adlandırılmıştır. Söylenen sözler, övülen sonuçlara ve yararlı isteklere ulaştırmadıkça hikmet olarak ad-

---

322 Secde, 7.
323 Beyhakî, a.g.e., s. 21-22.
324 Furkan, 2.
325 İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 196.
326 İbn Kayyim, a.g.e., s. 196.
327 Kamer, 5.
328 Nisa, 113.
329 Bakara, 269.

landırılmaz. Dolaysıyla hikmet, kişinin yararlı ilme ve salih amele yönelmesini ve istediği sonucu elde etmesini sağlar.

Eğer hikmetle konuşan kişi, hitap ettiği kimselerin yararını, doğru yolu bulmalarını ve mutluluğa kavuşmalarını istemiyorsa, onlara bunun yollarını ve engellerini göstermiyorsa, konuşmasının amacı bu değilse, bu amaçla konuşmuyorsa, peygamberleri bunun için göndermemişse, kitapları bunun için indirmemişse, sevap ve azabı bunun için koymamışsa, hikmet sahibi olmadığı gibi, sözleri de hikmet değildir.

2- Allah Teâlâ, fiillerinin ve emirlerinin amacını, niçin yaptığını ve niçin emrettiğini bize şöyle haber vermektedir:

"Bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa tümünü bildiğini ve Allah'ın gerçekten her şeyi bilen olduğunu bilmeniz içindir."[330]

"Allah, yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı. Emir, bunların arasında durmadan iner; sizin gerçekten Allah'ın her şeye güç yetirdiğini ve gerçekten Allah'ın ilmiyle her şeyi sarıp kuşattığını bilip öğrenmeniz için."[331]

"Öyle ki, Kitab ehli (yahudi ve hıristiyanlar) Allah'ın fazlından hiçbir şeye güç yetirip sahip olmadıklarını ve fazlın muhakkak Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine verdiğini bilip öğrensin."[332]

"O, bunun önüne ve arkasına izleyici (gözetleyici)ler dizer. Öyle ki onların, Rablerinden gelen risaleti (insanlara gönderilenleri) tebliğ ettiklerini; (Allah'ın) onların nezdinde olanları sarıp kuşattığını ve her şeyi sayı olarak da tespit ettiğini bilsin."[333]

"Allah bunu (yardımı) size ancak bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla tatmin bulsun diye yaptı."[334]

Eğer bu âyetlerde geçen "Lâm", *"Firavun'un ailesi, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü olsun diye aldılar."*[335] âyetinde kullanıldığı gibi 'Akibet Lâm'ıdır. Çünkü burada Lâm'dan sonra gelen, istenen bir sonuç değildir. Fakat eylemleri sonuçta buraya gelip dayanacağından ve yaptıkları, böyle kötü bir sonla biteceğinden fiilin başına "Sebep Lâm'ı gelmiştir. Oysa gerçekte bu "Akibet Lâm"ıdır denilirse...

---

[330] Maide, 97.
[331] Talak, 12.
[332] Hadîd, 29.
[333] Cin, 27-28.
[334] Âl-i İmrân, 126.
[335] Kasas, 8.

Bu iddiaya iki yönden cevap verebiliriz:

1- "Akibet Lâm'ı", cahil veya defetme gücü olmayan kimseler için kullanılır. Şu âyette kullanılan Lâm bu anlamdadır. *"Firavun'un ailesi, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü olsun diye aldılar."*[336] Ancak her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten biri için bu Lâm'ın kullanılması mümkün değildir. Dolaysıyla böyle bilgili ve güçlü olan birinin fiillerinin ve hükümlerinin başına Lâm geldiğinde bu, 'Hikmet Lâm'ıdır ve böyle Lâm'dan sonra gelen sonuç, istenen sonuçtur.

2- Bu Lâm'ın geçtiği yerler ayrı ayrı ele alınarak cevap verilebilir. Ancak biz burada sadece *"Firavun'un ailesi, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü olsun diye aldılar."*[337] âyetini açıklamakla yetineceğiz. Hz. Musa'nın, Firavun ailesi tarafından alınması, Allah'ın takdiri ile gerçekleşmiştir. Burada kullanılan Lâm, Allah'ın bu takdirini açıklamak için kullanılmıştır. Ancak Allah'ın bu takdiri yerine Firavun ehlinin fiili zikredilmiştir. Çünkü bu, onların üzüntü ve pişmanlıklarının ne kadar büyük olacağına işaret etmektedir. Böylece Allah'ın mükemmel planı, gücü, ilmi ve hikmeti Firavun ve yandaşlarına gösterilmiştir. İstediği bütün erkek çocukları boğazlayan Firavun, kendi istek ve iradesi ile, mülkünü yok edecek çocuğu kendi evinde ve kendi gözetiminde yetiştirip büyütmektedir. İşte Allah'ın takdiri ve mükemmel planı budur.[338]

İnsanların Başına Gelen Belalar ve Bunlardaki Hikmetler

1) Bil ki, Allah'ın her kuluna has rahmeti, ihsanı ve keremi vardır. O, bunları dilediğine verir. Bu, O'nun Rab oluşunun, ilâhlığının ve hikmetinin bir gereğidir. Her iş, O'nun nezdinde ihsan ve adalet üzere taksim edilmiştir. Dilediği kuluna merhamet eder, dilediğine azap eder. O, her iki durumda da hamd edilmeyi hak eder. İyi kullar O'nun ihsan ve merhametini, kötü kullar ise azabını hak eder. Her iki grubun da hikmet, belâ ve musibetten payları vardır. Bu dünyada var olan her şey, onlar için yaratılmıştır. her şeyde mü'minler için iyilik, yarar ve merhamet vardır. Allah, mü'minleri iyilikler için yaratmış, onlar da bu iyilikleri yapmaktadırlar. Allah, onları bu yönde kullanmaktadır. Ancak onlar bunu, O'nu tanıyınca idrak edebildiler. Allah'ın ön-

---

336 Kasas, 8.
337 Kasas, 8.
338 İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 336.

ceden dilemesi ve taksimi olmasaydı, onlar hiçbir iyilik yapamaz ve sevabını alamazlardı.

Aynı şekilde Allah'ın dilemesi olmadıkça hastalıklar ve zehirler de onlara zarar veremez. Düşmanları olan şeytan ne zaman onlara bir vesvese verse, tuzağına düşürmek istese veya zarar vermeye çalışsa, bu iyi kullar hemen Allah'ı hatırlar ve şeytanın tuzağını görüp ondan uzaklaşırlar. Oysa diğer insanlar, şeytana aldanır, tuzağına düşer ve sapkınlıklar içinde bocalar dururlar. Kendilerini kurtarmaları için onlara yardım eden de olmaz.

Bu iyi kullar büyük veya küçük bir günah işlediklerinde, hemen sağlam bir tevbe ile bu günahlardan uzaklaşır ve iyilikler yaparlar. Böylece bu günahlar, onlar için bir rahmete ve ilaca dönüşür. Yaptıkları iyilikler, günahlarını siler ve yeniden Rablerine yönelirler. Allah, kendisini ve ihsanını onlara tanıtmıştır. Kalplerinin kendi elinde olduğunu ve kendisinin onları koruduğunu onlara bildirmiştir. İyi kullar, Allah'a isyan etmemeye azmetmişlerdir. Ancak bu azimlerinin de Allah'ın elinde olduğunu bilirler. Allah, kaza ve kaderdeki üstünlüğünü, af ve bağışlamadaki iyilik ve ihsanını onlara göstermiştir. Allah, onlardaki eksiklikleri, zulüm ve cehaletleri kendilerine göstermiş ve bizzat nefislerini onlara şahit tutmuştur.

İyi kullar, daima Allah'a muhtaç olduklarını ve O'na karşı boyun bükmek gerektiğini bilirler. Eğer O, kendilerini bağışlamaz ve günahlarını af etmezse asla bir kurtuluş yolu bulamayacaklarını çok iyi bilirler. Bu kullar, Allah'a isyan etmemeye kesin karar verdikten ve bunu sözlerle sağlamlaştırdıktan sonra Allah'ın dilemesi ile günah işlediklerinde, bununla Allah'ın üstün gücünü, günahlarını gizlemesi ile güzelliğini, yumuşak huyluluğunu, geniş affını, şefkatini, merhametini ve esirgemesini tanır, bilirler. O'nun acele etmeyen Halîm ve merhameti öfkesini geçmiş Rahîm olduğunu daha iyi anlarlar.

Ne zaman tevbe ederek kendisine dönerlerse, O'nu bağışlayan, merhamet eden, yumuşak ve ihsan sahibi, işledikleri kötülükleri affeden, kendilerini yanılmalardan koruyan, tevbeden sonra kendilerini seven biri olarak bulurlar. Bu yüzden O'na yalvarır ve içtenlikle dua ederler. Dualarını güzellikle kabul etmesini, güzel şefkatini, kendilerine dua etmeyi ilham etmesini ve tevbeyi kolaylaştırmasını vesile kılarak O'na yaklaşırlar. Her şeyden yüz çevirerek bütün varlıkları, samimiyetleri ve kalpleri ile O'na yönelirler.

Kulların günah işlemeleri ve hata yapmaları, Allah'ın onlara şefkat göstermesine, iyilikte bulunmasına ve nimetler vermesine mani olmaz. Günahlarına ve isyanlarına rağmen kullar daha tevbe etmeden, O, kendilerine yöne-

lir, tevbelerini kabul eder. Kullar henüz bir talep ve istekte bulunmadan onlara sayısız nimetler verir. Kullar, tevbe edip kendisine yöneldiklerinde ve günahlarının bağışlanmasını dilediklerinde ise onlara daha farklı muamelede bulunur. Onlara geniş merhametini gösterir; güzel nimetlerini, genel ve özel bağışını, affını, iyiliğini ve geniş keremini tanıtır. Uzun süren kötü amellerden, şiddetli nefretlerden ve günah bataklığına saplanmalarından onları kurtarır ve tevbelerini kabul eder. Günah işlemelerine rağmen onlara yaptığı iyilik ve ihsana, kendilerini şahit tutar; onlara büyük övgüye layık olduğunu gösterir.

Onlar, Allah'ın verdiği nimet ve yardımlarla günah işlediklerini, ama buna rağmen Allah'ın kendilerini günahlarla baş başa bıraktığını ve nimetleri kesmediğini anlarlar. Sonra Allah'ın, kendilerini, kurtuluşu olmayan yıkım ve felaketleri gerektiren günahlarla baş başa bırakmadığını, aksine şifa veren ikinci bir ilaçla bu hastalıktan ve bataklıktan kurtardığını görürler. Eğer Allah'ın yardımı olmasaydı bu kötü durum onları helâke götürecekti. Ancak Allah, kalplerinde bir umut yeşertti, akıllarındaki tevbe düşüncesini güçlendirdi ve kendisinin, onların kendisi hakkındaki zanları gibi olduğunu bildirdi.

Eğer Allah, işledikleri günahların çirkinliğini ve büyüklüğünü, öfkesini ve kızgınlığını isyan edenlere göstermiş olsaydı, bu, onların O'nun merhametinden tamamen umut kesmelerine, kronik ve öldürücü bir hastalığa yakalanıp helak olmalarına neden olurdu. Fakat Allah, felaketten önce onlara merhamet etti ve günahların neden olduğu kötü izleri, çeşitli belâ ve sıkıntılar vererek sildi. Bu, onlara olan merhametinin bir gereğiydi. Bu belâ ve sıkıntılar aynı zamanda derecelerinin yükselmesine, kendisine daha yakın olmalarına ve katında daha değerli bir konuma gelmelerine neden oldu.

Böylece onlara, günah işlemelerine rağmen rabliğinin üstünlüğünü ve kulluğun ezilmişliğini gösterdi. Kendisine yakın mertebelere gelmelerini ve üstün nimetlerine kavuşmalarını sağladı. Her halükarda kazanan, nimet ve ihsanından geniş şekilde yararlanan, günah işledikten sonra pişman olup tevbe edenler oldu. Allah'ın mü'min için verdiği her hüküm ve her takdir, O'nun hayrınadır. Ve bu, Allah'ın keremine nail olmaya ve sevabını kazanmaya neden olular.[339]

2- Allah'ın hikmeti, bütün varlıkları farklı şekillerde yaratmayı gerekli kıldı. Bu yüzden her varlık ve her insan birbirinden farklıdır. Allah, nimet ve fazlının üzerinde göründüğü kimselerin kendisine şükretmesi için varlıkları böyle yarattı. Çünkü nimet verilenler, bu nimetlerin başkalarına değil de kendilerine

[339] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 225.

verilmesinin, kendilerine ayrı bir değer verildiğini ve ayrıcalık tanındığını gösteren işaretler olduğunu bilip anlayacak ve bu nimetleri verene içtenlikle şükredip hamd edeceklerdir. Eğer bütün insanlar nimet, sağlık ve esenlikte eşit olsalardı, nimet verilen kimse, bu nimetin değerini bilmez, savurganlık yapar ve onu verene şükretmek için çaba harcamazdı. Allah Teâlâ, kulun kendisine yalvarmasından, boyun eğmesinden, ihtiyaçlarını kendisine iletmesinden ve giderilmesini istemesinden daha fazla sevdiği başka bir şey yoktur.

3- Allah'ın bir hikmeti gereği Hz. Âdem ve nesli, dinî hüküm ve emirlerin geçerli olduğu bir dünyaya gönderildiler. Allah, emrinin ve beraberinde getirdiklerinin burada ortaya çıkması için insanları ve tüm varlıkları yarattı. Allah'ın fiilleri ve yarattıkları, en güzel isimlerinin ve üstün niteliklerinin bir gereği olarak yaratıldığı gibi O'nun emir ve yasakları ve buna bağlı olarak gerçekleşen sevap ve azabı da bu isim ve sıfatların bir gereği olarak yaratılmıştır.[340] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bizim, sizi boş bir amaç uğruna yarattığımızı ve sizin gerçekten bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız? Hak Melik olan Allah pek yücedir. Ondan başka ilâh yoktur; kerîm olan Arş'ın Rabb'idir."*[341]

Özetle; Allah'ın Hakîm ismi, bütün varlıklarla ve dinî emirlerle ilgili bir isimdir. Gerek varlıkların yaratılışı, gerekse dinî emir ve yasaklar son derece sağlam ve mükemmeldirler. O'nun kader, din ve ceza ile ilgili bütün kararları doğru ve yerinde verilmiş kararlardır.[342]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Her şeyde bir hikmeti bulunan ve akıl sahiplerini derin bir hayrette bırakan Yaratıcıyı yüceltmek ve O'na kulluk etmektir.

* * *

[340] Miftâhu dâri's-sa'âde, s. 25-26.
[341] Mü'minûn, 115-116.
[342] Haku'l-vadihu'l-mübîn, s. 48; es-Sa'dî, "Tefsir, 5/621.

﴿ اَلْحَلِيمُ ﴾

HALÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ve bilin ki, şüphesiz Allah bağışlayandır, (kullara) yumuşak davranandır."[343]

"Şüphesiz Allah, bilendir, Halîmdir."[344]

Halîm kelimesinin anlamı hakkında el-Halîmî der ki: "Halîm, günahları nedeniyle kullarına nimet vermeyi ve iyilik yapmayı kesmeyendir. O, kendisine itaat edeni rızıklandırdığı gibi isyan edeni de rızıklandırır. Kendisinden korkan ve iyilik yapanlara nimet vermeye devam ettiği gibi günah işlemeye devam eden kullarına da nimet vermeye devam eder. Belâ ve musibetlerden koruması için kendisine dua edeni veya ibadetle meşgul olup bu istekte bulunamayanı koruduğu gibi, dua etmeyen ve kendisinden gafil olan kimseleri de belâ ve musibetlerden koruyabilir." [345]

Ebû Süleyman el-Hattâbî ise bu ismi şöyle açıklar: "Halîm, günahları bağışlayan ve cezalandırmada acele etmeyen, öfkesine yenilmeyen, cahillerin cehaleti ve asilerin isyanı kendisini öfkelendirmeyendir. Halîm ismi, gücü olduğu hâlde bağışlayana verilir; gücü olmadan bağışlayana bu isim verilmez."[346]

el-Aklîşî ise şunları söyler: "Allah, Halîm'dir. Yani cezaları erteleyen veya tamamen kaldırandır. Allah'ın cezaları ertelemesi, müşahede ile; kaldırması ise nakli deliller ile bilinmektedir. Bütün İslâm âlimleri bu konuda görüş birliğine varmışlardır.

İnkarcı ve günahkarların cezalarının ertelenmesi bu dünyada gerçekleşir. İsyan ehlinin cezasının âhirete ertelenmesi gözlerle müşahede edilebilir. Bu kimselerin, Allah'ı inkar etmelerine ve O'na isyan etmelerine rağmen sağlık

---

[343] Bakara, 235.
[344] Hac, 59.
[345] Beyhakî, a.g.e., s. 53.
[346] Kurtubî, a.g.e., 1/94.

ve afiyet içinde bulunmaları, Allah'ın nimetleriyle birlikte yaşamlarını sürdürmeleri ertelemenin açık göstergesidir.

Cezaların kaldırılması ise âhirette gerçekleşir. Bu yalnız, cezayı hak etmiş bazı müslüman günahkârlar için geçerlidir. İnkarcıların bununla bir ilgileri yoktur. Onların bu isimle ilgili olarak âhirette hiçbir payları yoktur. Âyet ve hadislerle bu kesinleşmiş bir hükümdür. İslâm bilginleri bu konuda ittifak etmişlerdir. Bu yüzden her müslümanın, mutlak Halîm'in yalnız Allah olduğunu bilmesi gerekir. Bu ismin başkaları için kullanılması, gerçek anlamda değil mecazî anlamdadır.

Allah'ın hilm ve yumuşaklığı, inkarcıları, günahkârları ve isyan ehlini içine alacak genişliktedir. O, cezayı hak edenleri cezalandırmakta acele etmez, tevbe etmeleri için onlara süre verir. Eğer Allah dilese, günah işledikleri an kullarını cezalandırır. Çünkü bazı günahlar, çeşitli acil cezaların verilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak O'nun hilmi, günahkârlara süre tanımayı gerekli kılmaktadır."[347] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer Allah, kazanmakta oldukları dolayısıyla insanları (azab ile) yakalayıverecek olsaydı, (yerin) üzerinde hiçbir canlıyı bırakmazdı, ancak onları, adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Sonunda ecelleri geldiği zaman, artık şüphesiz Allah kendi kullarını görendir."*[348]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Rabb'inin isyan edenlere karşı Halim olduğunu bilen her müslümanın, emirlerine aykırı davrananlara ve kendisine karşı çıkanlara yumuşaklıkla davranması ve cezalandırmada acele etmemesi gerekir. Çünkü Rabb'i, isyankârlara böyle muamele etmektedir. Müslümanın hilm sahibi olabilmesi için, öfkesini yenmesi, kendisine kötülük edenden intikam almaktan vazgeçmesi, kendisini affetmeye ve bağışlamaya alıştırması gerekir. Ancak bu şekilde yumuşaklık kendisinde bir karakter ve kişilik hâline gelebilir. Nasıl ki Rabb'inin sana hilmle muamele etmesini istiyor ve seviyorsan, aynı şekilde sen de elinin altında bulunanlara yumuşak davran, onlara şefkatle muamele et. Sen böyle davranmakla Rabb'inin hoşnutluğunu kazanır ve bol sevap alırsın. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kötülüğün karşılığı, onun misli (benzeri) olan kötülüktür. Ama kim affeder ve ıslah ederse (dirliği kurup sağlarsa) artık onun ecri*

---

[347] el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/86.
[348] Fatır, 45.

Allah'a aittir."[349] Yumuşak davranmak sabrı gerektirir. Çünkü her hilm sahibi aynı zamanda sabırlıdır. Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadiste Allah Teâlâ, kendisini sabırlı olarak nitelemiştir. Ebû Musa anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İşittiği bir ezaya Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur. O'nun çocuğu olduğunu iddia ederler; ama O, yine de onları rızıklandırır, onlara sağlık ve afiyet verir."[350]

Allah Teâlâ'nın burada sabırla nitelendirilmesi, hilm anlamındadır. Yani böyle çirkin bir iddiada bulunmalarına ve cezayı hak etmelerine rağmen Allah, onları cezalandırmakta acele etmemektedir.[351]

2- Bu ismi bilen, Allah'a daha fazla sevgi besler, sözüne bağlı kalır, vaadini yerine getirir. Gördüğü ayıpları örter, kimsenin hak ve hukukuna tecavüz etmez.[352]

* * *

[349] Şûrâ, 40.
[350] Buhârî, 6099; Müslim, 2804.
[351] Kurtubî, a.g.e., 1/97-98.
[352] Râzî, a.g.e., s. 244.

﴿ اَلْحَمِيدُ ﴾

HAMÎD

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hiç şüphesiz Allah, Ganî (hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan)'dır, Hamîd (hamd da yalnızca O'na ait)' tir."*[353]

el-Halîmî bu isim hakkında der ki: "Hamîd, hamd edilmeyi hak eden, hamda layık olandır. Çünkü O, vardı ve bütün varlıkları ve insanı yoktan var etti. Sonra iki üstün nimeti akıl ve hayatı insanda topladı. Sonra ona sayısız nimetler verdi ve onu, bütün varlıklara üstün kıldı. Ona çalışma azmi verdi. O halde O'ndan başka kim hamd edilmeyi hak eder? Kim O'nun kadar hamde layık olur? Hayır, bütün övgüler ve hamdler sadece O'nadır, başkasına değil. Bütün bu minnet ve bağışlar başkasından değil sadece O'ndandır."

el-Hattâbî ise şöyle söyler: "O, fiilleriyle hamd edilmeyi hak eden ve hamda layık olandır. Hamîd, "faîl" vezninde olup "mefûl" yani "Mahmûd övülen, hamd edilen" anlamındadır. Sıkıntı ve bolluk zamanlarında, şiddet ve rahatlık anlarında yalnız O'na hamd edilir. Çünkü O, Hakîm'dir. her şeyi yerli yerinde yapar. Hiçbir fiilinde hata yapmaz ve yanlışlık bulunmaz. O, her durumda övülmeyi hak edendir."[354]

Hamîd, Allah'ın sabit sıfatlarından biridir. Bu, bazen sözleriyle bazen de zatıyla ilgilidir. Her iki durumda da özel tamlama olarak kullanılır. Hamîd, sözlerle ilgili olarak kullanıldığında Hâmid (Hamd eden, öven) anlamına gelir. Bu durumda hamd, iki anlamda kullanılır. 1- Allah'ın kendi zatını övmesi. Allah'ın kendini övmesi O'nun hakkıdır. O, dilediği şekilde kendisini övmeye layıktır. O, her türlü noksanlıktan uzak olduğu gibi, bütün fiilleri, sıfatları, isimleri ve zatı da her türlü noksanlıktan uzaktır. O, mutlak hamd ve övgünün sahibidir. 2- Allah'ın, mahlukatı arasında hamd ehli olarak yarattığı kimselerin, hamd etme görevini yerine getirmeleri nedeniyle hamd etmesi. Aslında bu tür hamd, bir önceki hamd türüne girer. Çünkü mahlukatın hamd etmesi

---

[353] Lokman, 26.

[354] Beyhakî, a.g.e., s. 59-60.

de O'nun bir fiili sonucu gerçekleşmekte ve hamd, yine kendisine dönmektedir.

Hamîd, zatla ilgili olarak kullanıldığında ise Mahmûd (hamd edilen, övülen) anlamına gelir. Böylece Allah, kendi zatını sözlerle öven Hâmid ve kullarının kendisini övdüğü, methettiği ve saygı duyduğu Mahmûd'dur. Kulların Allah'ı övmesi, O'na hamd etmesi ve diğer kısımlardaki hamd türleri özel tamlama anlamındadır. Çünkü her insan Allah'a hamd etmeyeceği gibi Allah da her insanı hamd ehli yapmaz. Allah'ın gazabını kazanmış insanlar O'na hamd etmekten uzaktırlar. Allah, böyle insanları hamd ehli yapmaz. Ancak bu insanlar kıyamet günü kabirlerinden kaldırıldıklarında istemeseler de Allah'a hamd edeceklerdir.[355] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sizi çağıracağı gün, O'na övgüyle icabet edeceksiniz."*[356]

İbn Kayyim ise Hamîd ismi hakkında şunları söyler: "Hamîd, övülmeyi gerektirecek sıfatlara ve sebeplere sahip olan ve hamd edilmeyi hak edendir. Hiç kimse O'na hamd etmese bile O, yine de hamda layık olandır. O, zatıyla övünen ve kendisini övendir. Mahmûd, hamd edenlerin kendisine hamd ettiği ve övdüğüdür. Mecîd (Yüce) Mümecced (Yüceltilen), Kebîr (Büyük) Mükebber (Büyük görülen), Azîm (Ulu) Muazzam (Ululanan) da böyledir. Hamd ve mecd, her ikisi de tamamıyla Yüce Allah'a aittir.

Hamd, övmeyi ve hamd edileni sevmeyi gerektirir. O'nu seven ama O'nu övmeyen, O'na hamd etmiş olmaz. Herhangi bir nedenden ötürü O'nu öven ama O'nu sevmeyen de hamd etmiş olmaz. Dolayısıyla O'nu sevmedikçe ve övmedikçe O'na hamd edilmiş olmaz. Övgü ve sevgi, bunları gerektiren sebeplere bağlıdır. Hamd edilenin eksiksiz ve üstün sıfatlara sahip olması, insanlara ihsanda bulunması O'na hamd etmeyi gerektiren nedenlerdir. Sevgi ve övgüyü sağlayan bu tür nedenlerdir. Bu sıfatlar ne kadar çok ve mükemmel olursa, gösterilecek sevgi ve övgü de o kadar çok ve büyük olur. Allah Teâlâ, hiçbir yönden hiçbir eksiği bulunmayan mutlak kemâl sahibidir. Bütün iyilikler ve ihsanlar O'ndan gelir ve yine O'na döner. Bu yüzden O, her yönden hamd edilmeye, sevilmeye ve övülmeye layıktır. O, zatı, sıfatları, isimleri ve fiilleri için sevilen tek varlıktır. O'ndan kaynaklanan her şey güzeldir ve her iyilik için O'na hamd edilmelidir."[357]

---

[355] Kurtubî, a.g.e., 1/188-189.
[356] İsrâ, 52.
[357] İbn Kayyim, "Celâü'l-efhâm", s. 243.

Allah'ın Kendi Zatını Övmesi ve Kulların O'na Hamd Etmesi

Bütün gökler, yer, ikisi arasında bulunanlar ve bunların dışında var olan her yer Allah'a hamdla dolmuştur. Allah'a hamd, dünyayı ve âhireti, üstün ve alçak bütün âlemleri doldurmuştur. O'nu hamd etmenin genişliği ilminin genişliğine ulaşmıştır. Bütün varlıklar eksiksiz bir şekilde O'na hamd ederler. Sonunda O'na hamd edilmeyen bir hüküm yoktur. Gökler ve yer, O'na hamd ile ayakta durmaktadırlar. Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme O'na hamd ederek girerler. Hasan Basrî der ki: "Cehennem ehli, Allah'a hamd ederek cehenneme girerler."

Allah Teâlâ, bütün âlemlerin Rabb'i oluşuyla övünür ve yalnız kendisinin hamda layık olduğunu bize şöyle bildirir: *"Hamd, yalnız âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir."*[358]

Allah, kitapları indirmekle de övünür ve şöyle buyurur: *"Hamd, Kitabı kulu üzerine indiren ve onda hiç bir çarpıklık kılmayan Allah'a aittir."*[359]

Allah, gökleri ve yeri yaratmakla da övünür ve şöyle buyurur: *"Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı (nuru) yaratan Allah'adır."*[360]

Allah, her şeyin sahibi olmakla ve mülkünün kusursuz oluşuyla övünür ve şöyle buyurur: *"Hamd, göklerde ve yerde olanların tümü kendisine ait olan Allah'ındır; âhirette de hamd O'nundur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, haber alandır."*[361]

O'nun hamdi bütün zaman ve mekanları doldurmuş, bütün eşyaları ve sözleri kapsamıştır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Öyleyse akşama girdiğiniz vakit de, sabaha erdiğiniz vakit de Allah'ı tesbih edip (yüceltin). Hamd O'nundur; göklerde de, yerde de, günün sonunda da ve öğleye erdiğiniz vakit de."*[362]

Bütün varlıklar nasıl O'na hamd etmesin? *"Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yapandır."*[363] O'na nasıl hamd etmesinler ki, kendileri O'nun yapısıdırlar ve O'nun emriyle var olmuşlardır. *"Her şeyi sapasağlam ve yerli yerinde yapan Allah'ın sanatı (yapısı)dır bu."*[364]

---

[358] Fatiha, 2.
[359] Kehf, 1.
[360] En'am, 1.
[361] Sebe, 1.
[362] Rum, 17-18.
[363] Secde, 7.
[364] Neml, 88.

Allah'ın bütün fiilleri hikmet, merhamet ve faydalarla doludur. O'nun her fiili adalettir ve güzeldir. Yasakladığı her şey kötüdür. Bütün varlık O'nundur. Bütün iyilikler O'nun elindedir. Bütün işler sonuçta O'na gelip dayanacaktır. Her şey O'na doğru akmaktadır. Özetle eylem sahibinin eylemindeki hikmeti büyüdükçe O'na yapılan hamd de büyür. Eğer eyleminde bir hikmet yoksa ve bir amacı bulunmuyorsa, o kimse övgüyü hak etmez.[365]

Allah Teâlâ, açık ve gizli, dinî ve dünyevî bütün nimetleriyle, kullarını tehlikelerden ve felaketlerden korumasıyla hamd edilmeyi hak etmektedir. En güzel isimlere ve en üstün sıfatlara sahip olması ayrıca hamd edilmeye değer. O, bu isim ve sıfatlarla hamd edilir, övülür ve methedilir. Allah en güzel ve en mükemmel sıfatlara sahiptir. Hiçbir eksik ve kusuru yoktur. O'nun sahip olduğu bu sıfatların her biri, en mükemmel şekilde hamda layıktır. Zatında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde O'na hamd olsun. Varlıkları yaratmasına, emir ve yasaklar koymasına, kaderle ilgili hükümlerine, dinî hükümlerine, dünya ve âhiretteki sevap ve ceza hükümlerine hamd olsun. Özetle ve ayrıntılarla O'na hamd olsun. Kalemlerin sayamayacağı ve düşüncelerin hayal edemediği her şey için O'na hamd olsun.[366]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, mutlak hamd ve övgünün yalnız Allah'a ait olduğunu bilmelidir. O, bütün övgüleri hak eden ve her övgüye layık olan tek varlıktır. Bize verdiği bütün nimetlere karşı O'na hamd ederiz. Nimet vermese de biz, her halükarda bilinen ve bilinmeyen her hamdle O'na hamd ederiz. Hz. Peygamber şöyle dua ederdi: "Ey Rabb'imiz! Gökler, yer ve ikisi arasındaki her şey dolusunca, bunlardan başka senin dilediğince sana hamd olsun."[367]

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Zikrin en efdali, Lâ ilâhe illallah, övgünün en efdali ise, Elhamdu lillah'tır."[368]

Müslüman bu ismi bilmekle, Allah tarafından övülen davranışlar kazanmaya çalışmalı ve kendisine üstün ahlâk edinmeli, bunlarla çelişen davranışları terk etmeli, anlamsız ve faydasız şeylerden kaçınmalıdır.[369]

---

[365] İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 382.
[366] "el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn", s. 39-40; el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/75.
[367] Müslim, 476.
[368] Nesâî, 837.
[369] Kurtubî, a.g.e., 1/189-190.

2- Bütün hamdler, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir. Allah her yarattığı, emrettiği ve yasakladığı ile övgüye layıktır. Allah, kulların ibadet etmeleri veya isyan etmeleri, inanmaları veya inkar etmeleri ile övülür. İyi ve kötü insanları, melekleri, şeytanları, peygamberleri ve onların düşmanlarını yaratması ile de övülür, hamd edilir. O, adaletli olmakla, dostlarına ve düşmanlarına nimetler vermekle de övülür.

Varlık âlemindeki en küçük parçacıklar bile O'na hamd eder ve hamd edilmesine şahitlik yapar. Bu yüzden gökler, yer ve ikisi arasında bulunan her şey O'nu hamd ile tesbih eder.[370] Yüce Allah bu gerçeği şöyle dile getirir: *"Yedi gök, yer ve bunların içindekiler O'nu tesbih etmektedir; O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ancak siz onların tesbihlerini kavramıyorsunuz."*[371]

3- Allah Teâlâ'nın bütün isimleri güzeldir, kötü olan hiçbir ismi yoktur. O'nun bütün sıfatları en mükemmel ve en üstündür, hiçbir eksiği ve kusuru yoktur. Bütün fiillerinde hikmet vardır, hikmetsiz ve faydasız hiçbir fiili yoktur. Göklerde ve yerdeki en güzel örnekler O'na aittir. O, üstün ve hikmet sahibidir. Neyi, nerede, nasıl yapacağını en iyi O bilir. Bütün kemâl sıfatlara ve üstün niteliklere sahiptir. Hiçbir benzeri yoktur. Kemâl sıfatlarının zıddı onda yoktur. Hayatın zıddı olan ölüm, O'nda yoktur. Kayyûm'un zıddı olan gaflet, yanılma, uyku ve uyuklama O'nda asla yoktur. Allah, ilim sahibidir. Buna zıt olan unutkanlık, dalgınlık ve hafızadan silinme gibi şeylerden tamamen uzaktır. O, tam güç ve kudret sahibidir. Bunun zıddı olan acizlik yorgunluk, bitkinlik ve takatsizlikten kesinlikle uzaktır. Allah, her şeyi gören ve işitendir. Bu sıfatların zıddı O'nda asla bulunmaz. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. O, her şeyden müstağnidir. Kesinlikle kimseye muhtaç olmaz.

Bütün bu sıfatları ile O, her yönden hamd edilmeye layık olandır. Güçsüzlük, yaratılmışlık ve cansızlık O'nun hakkında mümkün olmadığı gibi O'nun övülmemesi ve hamd edilmemesi de mümkün değildir. Bütün hamd ve övgüler yalnız O'nadır. O, mutlak İlah, Rab ve Kâdir olduğu gibi aynı zamanda kendisine hamd edilen ve övülen Mahmûd'dur.

* * *

[370] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 192.
[371] İsrâ, 44.

﴿ اَلْحَيُّ - اَلْقَيُّومُ ﴾

HAY - KAYYÛM

Kur'an-ı Kerîm'de bu iki isim çoğu zaman birlikte zikredilir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

"Allah. O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir (Hay), kaimdir (Kayyûm)."[372]

"Sen, asla ölmeyen ve daima diri olan (Allah)'a tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et."[373]

İbn Abbas bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in şöyle dua ettiğini rivayet eder: "Ey Allah'ım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana dayandım, sana yöneldim ve senin için mücadele ettim. Beni saptırmandan senin izzet ve üstünlüğüne sığınırım. Senden başka ilâh yoktur. Sen asla ölmeyen ve daima diri olansın. İnsanlar ve cinler ise ölürler."[374]

Hay, her yönleriyle tam bir hayata sahip olan demektir. İşitme, görme, güçlü ve irade sahibi olmanın yanında diğer zati sıfatlara da sahip olan ve eksiksiz bir hayatın bütün anlamlarını kendinde toplayan kimsedir.[375]

Hayat sahibi olmak, bütün kemâl sıfatlara sahip olmayı zorunlu kılar. Bu sıfatlardan herhangi birine sahip olmamak, hayat sahibinin güçsüzlüğünü gerekli kılar. Allah Teâlâ'nın hayatı en mükemmel ve en eksiksiz bir hayat olduğuna göre; O, bu özelliğin zıddı olan bütün eksik ve kusurlu sıfatlardan uzaktır. Allah, bütün kemâl sıfatlara ve kusursuz hayata sahip olan tek varlıktır. Kelamcılar bu aklî yolla, Allah'ın işitme, görme, bilme, irade, kudret, kelam ve diğer sübûtî sıfatlarının bulunduğunu ispat etmişlerdir.[376]

Kayyûm, yarattıklarını koruyup idare eden, işlerini düzenleyendir. Bu, Katade'nin görüşüdür.

---

372 Bakara, 255.
373 Furkan, 58.
374 Buhârî.
375 Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 1/151.
376 Bedâiu'l-fevâid, 2/332.

Hasan Basrî ise bu ismi şöyle tanımlar: "Kayyûm, iyi ya da kötü yaptıklarının karşılığını vermek için her canlının başında duran ve onu gözetleyendir. O, her şeyi bilir ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz."

İbn Abbas: "Hay, gücünü kaybetmeyen ve yok olmayandır."der.

el-Hattâbî: "Kayyûm, sonu olmayan ve varlığı daim olandır. Kayyûm, "fey'ûl" vezninde mübalağa kipidir."der.[377]

Kayyûm, Allah'ın kusursuz güç, kuvvet ve üstünlüğe sahip olduğunu gösterir. O, yalnız başına kâimdir. Ayakta kalmak için hiçbir yönden kimseye ihtiyacı yoktur. O, kendi kendine yetendir ve başkasına muhtaç değildir. O'nun dışında her şey O'na muhtaçtır. Her şeyi ayakta tutan ve koruyan odur. O'nun desteği olmadan hiçbir şey ayakta duramaz ve varlığını devam ettiremez. Bu, O'nun mükemmel gücünü gösterir.

Bu her iki isim, O'nun bütün kemâl sıfatlarını, eksiksiz güç ve kudretini ve tam müstağni oluşunu kapsar. Bu yüzden bu iki isimle Allah'tan yardım dileyen, sanki bütün isim ve sıfatlarıyla Allah'tan yardım dilemiştir. Bu nedenle Allah'tan bu iki isimle yardım dilemek sıkıntılardan, dert ve kederlerden, zorluk ve darlıklardan kurtulmak ve isteklere kavuşmakta daha etkilidir. Yardım dilenen ve umulan rahmet, mahlukatın değil Allah'ın bir sıfatı olarak istenmektedir. "Senin izzet ve üstünlüğünle sığınırım" diyerek izzetle sığınma talep eden kimse, Allah'ın mü'min kullarını üstün tutmak için yarattığı izzetle değil, Allah'ın bir sıfatı olarak sığınma talep etmektedir.

Bütün bu sözler ehlisünnetin Hz. Peygamber'in "Allah'ın tam kelimeleri ile sığınırım" duasında geçen görüşünü doğrulamaktadır. Ehlisünnet burada geçen "Allah'ın kelimeleri"nin mahluk (yaratılmış) olmadığı görüşündedir. Çünkü onlara göre mahluk olandan sığınma talep edilmez. Meleklerin diliyle anlatılan *"Rabb'imiz, rahmet ve ilim bakımından her şeyi kuşatıp sardın"*[378] âyetindeki rahmet, her şeyi kuşatıp saran bir sıfat olarak zikredilmektedir. Yüce Allah'ın *"Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır"*[379] âyetindeki sözü de bu anlamdadır. Nasıl ki ilmi her şeyi kuşatıp sarmışsa, aynı şekilde merhameti de her şeyi kuşatıp sarmıştır.[380]

---

377 Beyhakî, a.g.e., s. 48.
378 Mü'min, 7.
379 A'raf, 156.
380 Bedâiu'l-fevâid, 2/332.

Kulun, Allah'ın Kayyûm Oluşunu Bilmesinin Etkileri

Kul, Allah'ın bütün fiilî sıfatlarını kapsayan Kayyûm ismini tanıdığında, her şeyin O'nun desteği ile ayakta kaldığını, varlığını devam ettirdiğini, her canlıyı O'nun hayatta tuttuğunu ve koruduğunu görür. Allah Teâlâ'nın kimseye muhtaç olmadan yalnız başına kâim olduğunu, O'nun dışındaki bütün varlıkların ancak O'nunla var olabildiklerini, varlıklarını devam ettirdiklerini, O'nun her şeyi düzenleyip idare ettiğini, kimini üstün tutup kimini alçalttığını, iyilik edenlere sevap kötülük edenlere de azap ulaştırdığını müşahede eder. Allah'ın kâim olmakla asla uyumadığını, zaten uyumanın O'na yakışmayacağını, herkese adil davrandığını, kimine bol kimine az rızık verdiğini, asla şaşırmadığını, unutmadığını ve yanılmadığını anlar.

Kâinatı bu şekilde görmek ve anlamak, ârîflerin ulaşabildiği bir mertebedir. Rububiyet mertebesi işte budur. Bu mertebeden daha üstün olan mertebe ilâhlık mertebesidir. Bu mertebe ancak peygamberlerin görebileceği bir mertebedir. Bu mertebede Allah'tan başka ilâh olmadığı, O'nun dışında her şeyin bâtıl ve geçersiz olduğu hakke'l-yakin müşahede edilir. Allah'tan başka Rabb'in olması imkansız olduğu gibi O'ndan başka ilâhlığı, tapınmayı, kendisi için namaz kılmayı, secde etmeyi hak eden bir ilâhın olması da imkansızdır. Allah'ın kemâl isimlerine, sıfatlarına ve fiillerine mutlak itaatle birlikte sevgi beslemek gerekir. Bütün sevgilerin sonu, bu sevgidir. Mutlak olarak yalnız O'na itaat edilir ve yalnız O'na tapılır. Hüküm ve karar verme yetkisi O'nundur. O'ndan başkasına yapılan bütün ibadetler geçersizdir ve sapıklıktır. O'ndan başkasını sevmek sahibine azap verir. O'nun dışındaki her zenginlik gerçek yoksulluktur. O'nun dışında bir şeyle övünmek ve üstünlük iddia etmek asıl alçaklıktır ve küçüklüktür. O'ndan başka her çokluk, azlık ve muhtaçlıktır.

Varlıkların Allah'tan başka Rabb'inin olması mümkün olmadığı gibi onların Allah'tan başka ilâhının olması da mümkün değildir. Bütün istekler O'na gelip son bulur, bütün dilekler O'ndan istenir. O'nunla birlikte başka bir ilâhın bulunması da mümkün değildir. Gerçek ilâh O'dur. O, gerçek mülk sahibidir, hiçbir şeye muhtaç değildir ve hiç kimsenin yardımına ihtiyacı yoktur. Her şey O'nunla kâimdir, O'nun kâimliği kimseye bağlı değildir. Varlık âleminde iki ilâhın bulunması mümkün değildir. Eğer varlık âleminde iki ilâh bulunmuş olsaydı, kâinatın düzeni bozulur ve hiçbir varlık var olamazdı. Bu kainatta, eşit seviyede ve birbirinden bağımsız iki failin (yaratıcının) olması da müm-

kün değildir. Çünkü birinin bağımsız oluşu, ötekinin bağımsız oluşuna terstir. Birinin tam bağımsız oluşu, diğerinin Rab olmasını engeller.[381]

Sâliklerin (Allah'a yürüyenlerin) tecrübe edip kabul ettiklerine göre, "Yâ Hayyu yâ Kayyûm, lâ ilâhe illâ ente / Ey diri ve kâim olan! Senden başka ilâh yoktur" duasını okuyan ve bunu tekrarlayan kimsenin kalbi ve aklı dirilir.

Şeyhülislâm İbn Teymiye, bu duaya gerçekten çok düşkündü. O'nu dilinden hiç düşürmezdi. Bir gün bana şöyle dedi: "Kalbin diri olması için bu iki ismin (Hay ve Kayyûm) çok büyük etkileri vardır." İbn Teymiye bu iki ismin, ism-i azam olduğuna işaret etmekteydi. Bir defasında O'nun şöyle dediğini işittim: "Kim sabah namazının sünneti ile farzı arasında kırk defa "Ya Hayyun yâ Kayyûm, lâ ilâhe illâ ente, birahmetike esteğîs (Ey diri ve kâim olan! Senden başka ilâh yoktur. Rahmetinle yardım diliyorum) derse, kalbi dirilir ve asla ölmez."

el-Esmâü'l-hüsnâ ile ibadet etmenin, onunla dua etmenin kıymetini bilen, emir, yaratılış ve kulun istek ve ihtiyaçları arasındaki gizli ilişkiyi fark eden, bunun gerçekliğini daha iyi kavrar. Bilinmelidir ki, her istek ve ihtiyaç, kendisine uygun olan üslup ve dualarla istenir. Kur'an ve hadislerdeki duaları incelersen, bunun böyle olduğunu görürsün.[382]

* * *

[381] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn", s. 79.
[382] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/447.

﴿ اَلْحَيِيُّ – اَلسِّتِّيرُ ﴾

HAYÎ - SİTTÎR

Yüce Allah kendisini hayâ sıfatı ile nitelendirdiği gibi Hz. Peygamber de O'nu bu sıfatla nitelemiştir. Buna göre O, hayâ ve kerem sahibidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, hayâ ve kerem sahibidir. Kulun, kendisi için kalkan ellerini boş çevirmekten hayâ eder."[383]

Ümmü Süleym: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah, haktan hayâ etmez." dedi.[384] Hz. Peygamber onun bu sözünü onayladı ve şöyle buyurdu: "Evet, Allah, haktan hayâ etmez; kadınlara arkalarından yaklaşmayın."[385]

Ya'lâ b. Ümeyye anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah hayâ sahibidir ve ayıpları örtendir. Biriniz yıkanmak istediğinde kendisini bir şeyle örtsün."[386]

el-Halîmî der ki: "Hayâ vasfı, Allah için tevil edilir. Çünkü hayâ, kulların bir vasfıdır. Zira hayâ, kulun kendi yapısında var olan ve onu, hayâ ettiği kimseyi yüceltmeye iten bir durumdur. Bu ise sadece kullar için geçerlidir. Allah için böyle bir şey mümkün değildir. Ancak Allah Teâlâ, istekte bulunanlara isteklerini vermesi, kendisine yalvaranların ihtiyaçlarını karşılaması, kendi kerem ve ihsanı ile onları geri çevirmemesi nedeniyle hayâ sahibi olarak nitelenmiştir. Hayâ, kabul gören ve övülen bir ahlâkî vasıftır. İnsanlara has her güzel vasfın en mükemmeli ve eksiksizi Yüce Allah'ta bulunur. Eğer bu vasıflandırmada bir çelişki bulunsa, bu vasıf Allah hakkında tevil edilir. Yüce Allah, dua eden kulunu boş çevirmekten hayâ ettiğini, hakkı söylemekten hayâ etmediğini bizzat kendisi söylemektedir. Bu durumda Allah'ın hayâ etmesi, hakkı sahibine vermeyi gerektiren adalet sıfatına dayanmaktadır. Her sıfatın geçerli olduğu bir makam vardır. Hayâ vasfı, fiilî sıfatlardandır. Çünkü bu sıfat, Allah'ın keremini ve nimetini ortaya koymasından ibarettir."

el-Halîmî şöyle devam eder: "Allah'ın hayâ etmesi, O'nun kendisine dua eden kulunu boş çevirmekten hoşlanmamasıdır. Fakat insanların korktuğu

---

383 Tirmizî, 3556. Bu, sahih bir hadistir.
384 Buhârî, 6091; Müslim, 313.
385 Tirmizî, 1164. Bu, zayıf bir hadistir.
386 Ebû Davud, 4012. Sahih bir hadistir.

gibi O, bu fiilinin (boş çevirmesi) kötülenmesinden korkmaz. Oysa insanlar, bu korku nedeniyle bir fiili işler veya terk ederler. Allah hakkında ise hiçbir korku caiz değildir."[387]

Beyhakî ise şunları söyler: "Sittîr, örten demektir. Allah kullarının birçok ayıplarını ve kusurlarını örter, onları ortaya çıkarıp insanlar karşısında rezil etmez. Bu yüzden kullar da kendi ayıplarını örterek, onur ve haysiyetlerini korumalı, onurlarını lekeleyecek fiillerden kaçınmalıdırlar."

"Allah ondan utandı" cümlesinin anlamı, kulun kendisinden hayâ etmesi nedeniyle onu günahları yüzünden cezalandırmayarak ödüllendirdi demektir.[388]

İbn Kayyim'in Allah'ın Hayâ Sıfatını Kabul Etmeyenlere Cevabı

Bu kimselere göre hayâ, nefisten kaynaklanan bir durumdur. Bu yüzden Yüce Allah'ın böyle bir sıfatla nitelendirilmesi caiz değildir.

Hayâ sahibindeki kemâl sıfatları arttıkça sevinci, sevgisi, hoşnutluğu, öfkesi ve kızgınlığı da artar. Bu yüzden Hz. Peygamber öfkelendiğinde öfkesi için ayağa kalkmazdı. Anlatıldığına göre; Hz. Musa öfkelendiğinde başındaki sargısı tutuşurdu. Oysa O, israiloğulları arasında en fazla hayâ sahibi olandı. Bu şiddetli hayâsı nedeniyle asla kimsenin yanında yıkanmazdı.

Bu bir kemâl (olgunluk) sıfatı ise, bunun, herkesten daha çok kemâl sıfatına layık olan varlıkta (Allah) bulunmaması düşünülemez. Bu sıfat, nefisten kaynaklanıyor gerekçesiyle yok sayılamaz. Bu iddia, meseleyi anlamamaktır, sabit ve doğru anlamları çirkin ve nefret edilen isimlerle adlandırmaktır. Allah'ın bu sıfatını inkar edenler, bunu hep yaparlar. Bu, onların bilinen bir özelliği ve karakteridir. Bu durum bilindikten sonra, Allah'ın bu sıfatını kabul etmeyenler, Allah'ın hak ettiği bir hakkı teslim etmeyenlerdir. Oysa Allah o hakla peygamberler göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Dininin aslı ve ibadetlerin amacı budur.[389]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, kendisini yaratan Rabb'inden utanmalı ve hayâ etmelidir. Öyle ki, Rabb'i onu, yasakladığı yerlerde görmemeli, emrettiği yerlerde

---

[387] Kurtubî, a.g.e., 1/534-536.
[388] Beyhakî, a.g.e., s. 91, 484.
[389] İbn Kayyim, "es-Savâiku'l-mürsele", s. 1498.

bulmalıdır. Allah'ın kendisine inananları koruduğunu ve herkesi gözetlediğini bilmeli, bu yüzden Rabb'inden hayâ ederek çirkin söz ve davranışlardan şiddetle kaçınmalıdır.

Bazı ilk dönem müslümanlardan rivayet edildiğine göre, onlardan kimisi, üzerinde bir örtü olmadan veya birisi etrafına bir örtü tutmadan yıkanmaz, elinden geldiğince gözlerden korunmaya çalışırdı. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan gereği gibi hayâ ediniz." Bizler: "Allah'a hamd olsun, gerçekten O'ndan hayâ ediyoruz." dedik. Hz. Peygamber: "Sizin sandığınız gibi değil. Allah'tan gereği gibi hayâ etmek, aklının bildiğini koruması, karnının yediğini gizlemesi, senin ölümü ve sonrasını düşünmendir. Bilin ki, kim âhiret hayatını arzularsa, dünya hayatının süsünü terk eder. İşte kim bunu yaparsa, Allah'tan gereği gibi hayâ etmiştir." buyurdu.[390]

2- Allah'tan çokça hayâ eden kimse, açıkça O'na isyan etmekten de kaçınır. Çünkü Allah'ın her yerde kendisiyle birlikte olduğunu bilir. Allah'a isyan eden O'na açıkça karşı çıkmış demektir. Kulun sözlü ve fiilî günahları insanlar arasında ne kadar yayılırsa, günahın açığa çıkması da o kadar büyük olur. İnsanlardan utanmayan Allah'tan da utanmaz. Bu yüzden hayâ, insanlarda övülen bir ahlâktır. Çünkü kişiyi, insanların hoş karşılamayacağı fiilleri açıkça işlemekten men eder.

İbn Mes'ûd rivayet ediyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İnsanların peygamberlerden duyduğu ilk söz şudur: Hayâ etmezsen dilediğini yap."[391]

3- Allah'ı ve âhiret hayatını düşünen kimse, Allah'tan hayâ eder. Hayâyı bırakan atan kimse ise, dilediği kadar kötülük ve fenalıklar işler. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Onlar, insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler.*"[392]

Allah bu âyette, insanlardan utanıp gizlenen; ama insanları yaratandan utanma ve gizlenme gereği duymayanları yermekte ve kötülemektedir. Çünkü böyle yapmakla onlar, yaratılanları yaratandan üstün tutmaktadırlar.[393]

* * *

[390] İmam Ahmed, 1/387; Hakîm, 4/323. Hadisi güçlendiren başka rivayetler de bulunmaktadır. Hadis, hasendir.

[391] Buhârî, 6120. Ayrıca bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/537-539.

[392] Nisa, 108.

[393] İzz b. Abdüsselâm, "Şeceretu'l-meârif ve'l-ahvâl", s. 177.

﴿ اَلْخَافِضُ – اَلرَّافِعُ ﴾

HÂFID - RÂFİ'

Hâfıd ismi, Kur'an'da ne yalnız başına ne tamlama ve ne de bu ismin türetildiği bir fiil olarak geçmemektedir. Râfi' ismi ise, bu şekilde olduğu gibi Kur'an'da geçmez. Fakat aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi değişik şekillerde geçer:

"Ey İsa, doğrusu senin hayatına ben son vereceğim, seni kendime yükselteceğim."[394]

"Dereceleri yükselten Arş'ın sahibi (Allah)tır."[395]

"Allah, sizden iman etmekte olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin."[396]

Allah'ın Cemîl ismini açıklarken geçen Ebû Musa hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Rızkı yükseltir (bol verir) ve indirir (az verir)."[397]

Bu iki isim, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği hadiste geçmektedir ve bütün İslâm âlimleri bunları kabul etmişlerdir.

Bu iki ismin, isim, fiil ve nekre (belirsiz isim) biçimin de kullar için kullanılması caizdir. Alimler arasında bu konuda bir ihtilaf yoktur. Abbas b. Mirdas'ın Hz. Peygamber'e söylediği: "Bugün kimi alçaltırsak, artık kaldırılmaz." sözü bunu kanıtlamaktadır. Hz. Peygamber onun bu sözünü onaylamış ve elinden tutup kaldırmıştır.

Hâfıd "ha-fe-de" fiilinin, Râfi' de "ra-fa-'e" fiilinin ism-i failidir. Araplar Hafd ve ref' kelimelerini yer, mevki, makam, üstünlük ve alçaklık için kullanırlar. Birinin diğerinden yer ve makam olarak üstünlüğü, diğerinin alçaklığını gerektirir. Bu isimler gerçekte yükseklik ve alçaklığa delalet ederler. Ancak yönelmek ve yüz çevirmek, yaklaşmak ve uzaklaşmak, üstün olmak ve küçük düşmek, dost veya düşman olmak gibi anlamları da kapsarlar.

---

394 Âl-i İmrân, 55.
395 Mü'min, 15.
396 Mücadele, 11.
397 Müslim, 179.

Allah, ref' (yükseklik)ten değil hafd (alçaklık)tan başladı. Çünkü her iki isim de başkalarını ilgilendiren isimleridir. Buna göre; bu isimler doğrudan kullarla ilgili isimlerdir. Bu dünyada ve âhirette mü'min kullarını yükselten, inkarcı ve münafıkları da alçaltan O'dur. Yüce Allah şöyle buyurur:

"İşte onlar, sabretmelerine karşılık (cennetin en gözde yerinde) odalarla ödüllendirilirler ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanırlar."[398]

"Katımızda sizi (bize) yaklaştıracak olan, ne mallarınız, ne de evlatlarınızdır; ancak iman edip salih amellerde bulunanlar başka. İşte onlar; onlar için yaptıklarına karşılık olmak üzere kat kat mükâfat vardır ve onlar yüksek köşklerinde güven içindedirler."[399]

"Gerçekten münafıklar, ateşin en alçak tabakasındadırlar."[400]

Şöyle bir söz nakledilmiştir: "Allah hafd (alçak) ile başladı. Çünkü insanı önce cennette yarattı, sonra da yeryüzüne indirdi. Sonra onlardan dilediğini yükseltecek dilediğini de alçaltacaktır. Maddî yükseltme ve alçaltma budur. Manevî yükseltme ve alçaltma ise, dilediği kaderleri indirmesi, dilediğini de kaldırmasıdır. Şair şöyle söyler:

Zayıfı hor görme, belki sen
Bir gün düşersin, o da yükselir.

Allah dilediği kulunu indirir, dilediğini de yükseltir. Müslim, Amir b. Vasile'den rivayet ediyor. Nafi' b. el-Haris, Asfan'da Hz. Ömer'le karşılaşır. Hz. Ömer kendisini el-Vadi'de görevlendirmişti. Hz. Ömer: "el-Vadi'de kimi görevlendirdin?" dedi. Nafi': "İbn Ebzî'yi." dedi. Hz. Ömer: "İbn Ebzî de kim?" dedi. Nafi': "Azad edilmiş kölelerimizden biri." dedi. Hz. Ömer: "Başlarına azatlı bir köleyi mi görevlendirdin?" dedi. Nafi': "O, Allah'ın kitabını okuyan ve miras ilmini iyi bilen biridir." deyince Hz. Ömer şöyle dedi: "Peygamberiniz şöyle buyurmuştu: "Yüce Allah, bu kitapla nice milletleri yükseltir, nicelerini de alçaltır."[401]

---

[398] Furkan, 75.
[399] Sebe, 37.
[400] Nisa, 145.
[401] Müslim, 817.

Ebü'd-Derdâ anlatıyor. Hz. Peygamber, "*O, her gün bir iştedir.*"[402] âyeti hakkında şöyle buyurdu: "O'nun bir günahı bağışlaması, bir sıkıntıyı gidermesi, bazı milletleri yükseltmesi, bazılarını da alçaltması, bu iştendir."[403]

Her iki isim Allah'ın fiilî isimlerindendir. Âlimler arasında bu konuda bir ihtilaf yoktur. Allah dilediği kimselere nimetler vererek yükseltir, dilediği kimseleri de verdiği nimetleri alarak alçaltır. Buna göre; kulların yükselmesi, alçalması, zenginleşmesi veya yoksullaşması Allah'ın elindedir. Aynı şekilde hakkın ve taraftarlarının galip gelmesi, bâtılın ve taraftarlarının mağlup olması, İslâm ve müslümanların üstün gelmesi, inkar ve inkarcıların alçalması yine O'nun elinde ve tasarrufundadır. Allah tevhid kelimesini ve buna bağlı olanları yükseltir, ona ulaşan yolları kolaylaştırır. İnkarı ve buna bağlı olanları ise aşağılar ve onları alçaltır. Kalpleri kendisine yakınlaştırarak yükseltir, nefisleri de kendisinden uzaklaştırarak alçaltır. Dostlarını korumakla, onları sevmekle, güzel davranmakla, onlara verdiği sözleri yerine getirmekle yükseltir. Düşmanlarını ise, kendisinden uzaklaştırmakla, reddetmekle, nefret etmekle, kötü davranmakla ve onları azapla tehdit etmekle alçaltır. Hoşnutluğuna tâbi olanları yükseltir, kendi arzu ve isteklerine uyanları alçaltır. Eskilerden rivayet edilen şöyle anlamlı bir söz vardır: "Allah, kaderine razı olanı daha üstün makamlara yükseltir." Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Hiçbir mal, sadaka vermekle azalmaz. Kendisine haksızlık yapılan bir kul, buna sabrederse, Allah onun izzet ve onurunu daha fazla arttırır. Allah için alçak gönüllü olan kulu, Allah mutlaka yükseltir."[404]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslümanın, gerçek yükselten ve alçaltanın Allah olduğunu bilmesi gerekir. Allah, dilediği kuluna hidayet ettiği ve bu konuda hiç kimsenin O'na ortak olmadığı gibi O, dilediği kimseyi yükseltir veya alçaltır. Yükselmek; yüksek makam ve mevkilere sahip olmak, iktidar olmak, miskin ve yoksullara karşı büyüklenmek, malının çok ve işinin düzgün oluşuyla övünmek demek değildir. Bu özelliklere sahip olmak, övgüyü ve yükselmeyi hak etmek anlamına gelmez. Böyle yükselme, çamuru üst üste koymak gibidir. Asıl şeref ve onur, yüksek mevki ve makam, Allah'ın başarılı kılmasıyla elde edilendir. Böyle onur ve şeref, Allah'ı tasdik etmeyi, emir ve yasaklarına uymayı, O'nun

---

[402] Rahmân, 29.
[403] İbn Mâce, 202. Bu, hasen bir hadistir.
[404] Tirmizî, 2325.

yolunda yürümeyi, kalbi arındırmayı ve O'nunla sevinmeyi sağlar. Bu onura sahip olan kimse, O'na kavuşma özlemiyle yanıp tutuşur, iniltileri göklere yükselir ve Rabb'inden karşılık bulur. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Üstü başı dağınık, toz içinde ve kapılardan kovulan nice kimseler vardır ki, Allah'a yemin etse yemini boşa çıkmaz."[405]

Bil ki, asıl alçaltılmış kimse; ilâhî başarı ve yardımdan yoksun bırakılandır. Başarısızlık ve ümitsizlik içinde bulunan, nefsinin isteklerine yenilen, Rabb'inden bir iyilik görmeyen, kalbinde Rabb'ine dönme gücü bulmayan, dualarına güvenme hissini kalbinde duymayan kimsedir. Bu kimse terkedilmişlikle ödüllendirilmiştir. Daima meşgul ve sıkıntı içindedir. Sıkıntı içinde geceler, pişmanlıkla sabahlar. Buna göre yükselme ve alçalma, cezanın birer işaretidir. Kendisine göklerin kapısı açılan kimsenin ruhu yükselir ve müjdelerle sevinir. Kendisine göklerin kapısı açılmayan kimse ise, daha aşağılara iner, sıkıntılar içinde her şeyden ümidini keser. Kişinin işlediği ameller ve ruh dünyası, bu müjde veya sıkıntıların bir göstergesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Fakat kim verir ve korkup sakınırsa ve en güzel olanı doğrularsa, biz de onu kolay olan için başarılı kılacağız. Kim de cimrilik eder, kendini müstağni görürse ve en güzel olanı da yalanlarsa, biz de ona en zorlu olanı (azaba uğramasını) kolaylaştıracağız."[406]

2- Bu ismi bilen kişi, eğer iktidar sahibi bir kimse ise, Allah'ın yükselttiği ve değer verdiği kimseleri yükseltmeli ve onlara değer vermeli; Allah'ın uzaklaştırdığı ve alçalttığı kimseleri de etrafından uzaklaştırmalıdır. Buna göre âlim ve âbidlere son derece önem vermeli, onlara ilgi göstermeli, yüksek mevki ve makamlara onları getirmelidir. Cahil, tembel, gafil insanlara da asla önem vermemeli ve onları yanından uzaklaştırmalıdır. İnkarcılardan savaşan kimselerle, bu dine girinceye veya alçalmış olarak elleriyle cizye verinceye kadar savaşmalı ve bu dini yüceltmelidir. Halka zulmeden, haksızlık yapan, İslâm'a aykırı davranışlarda bulunup, alenen günah işleyen kimselere engel olmalıdır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in yolundan ayrılarak bid'atlere bulaşan kimselere de mani olmalı, onlara değer vermemeli ve kendisinden uzak tutmalıdır.

---

[405] Müslim, 2622.
[406] Leyl, 5-10.

Bu ismi bilen eğer iktidar sahibi değilse, bu ismi kardeşlik ve dostluk için kullanmalıdır. Allah'ın kendilerini yükselttiği ve değer verdiği kimselerle arkadaşlık ve dostluk kurmalı, Allah'ın kendisinden uzaklaştırıp, alçalttığı kimselerden de uzak durmalıdır. Eğer buna gücü yetmiyorsa, Allah'ın yükselttiklerini sevmeli, alçalttıklarından da nefret etmelidir. Çünkü Allah için sevmek veya nefret etmek, imanın bir gereğidir.[407]

* * *

[407] Kurtubî, a.g.e., 1/364-365; Râzî, a.g.e., s. 231; İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 86.

﴿ اَلْخَالِقُ – اَلْخَلَّاقُ ﴾

HÂLİK - HALLÂK

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın dışında bir başka yaratıcı mı var?"[408]

"O, her şeyin yaratıcısıdır, öyleyse O'na kulluk edin."[409]

el-Halîmî, Hâlik ismi hakkında der ki: "Hâlik, varlıkları sınıflandıran, her sınıfa bir ölçü koyan ve buna göre büyük küçük, uzun-kısa, insan-hayvan, yerde sürünen-gökte uçan herşeyi, ölümü ve hayatı, özetle bütün varlıkları var edendir. Şüphesiz yoktan ve örneksiz var etmeyi kabul etmek, yaratmayı kabul etmektir. Çünkü yaratma, örneksiz var etmenin bir şeklidir. Bu yüzden birbirinden ayrılmazlar."[410]

Allah Teâlâ yaratan, O'nun dışındaki her şey yaratılandır. Her şey O'nun emrinde ve hizmetindedir. O'ndan başka bir yaratıcı yoktur. Bütün her şey, gökler, yer, ikisi arasında ve içinde bulunanlar, bunların hareketleri, kımıltıları, rızıkları, ecelleri, sözleri ve fiilleri yaratılmıştır. Bütün bunların tek yaratıcısı Hz. Allah'tır. Bütün varlıklar sonradan yaratılmış ve yoktan var edilmişlerdir. O, bütün bunların yaratıcısı, var edicisi ve yapıcısıdır. Her şey O'ndan başladı ve yine O'nda son bulacaktır.[411]

Hallâk ismi ise şu âyetlerde geçer.

"Gökleri ve yeri yaratan, onların bir benzerini de yaratmağa kadir değil mi? Hiç tartışmasız (öyledir); O, yaratandır, bilendir."[412]

İbn Kayyim şu âyetlerin de bu anlamda olduğunu söyler.

"Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize kulluk ediniz."[413]

---

[408] Fatır, 3.
[409] En'am, 102.
[410] Beyhakî, a.g.e., s. 25.
[411] Meâricü'l-kabûl, 1/82.
[412] Yasin, 81.
[413] Bakara, 21.

"Kafirler için hazırlanmış ve yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının."[414]

Bu âyetler dinin temelini oluşturan yaratıcının varlığını, güç, kuvvet, ilim, irade ve hayat gibi üstün sıfatlara sahip oluşunu, her fiilinin bir hikmeti bulunduğunu ve evrenin sonradan yaratıldığını ispat etmektedir. Bu âyetler aynı zamanda tevhidin, rubûbiyet ve ulûhiyet olmak üzere ikiye ayrıldığını da ispat etmektedir. Rubûbiyet tevhidi, varlıkları tek başına yoktan var edenin Allah olduğunu kabul etmek; Ulûhiyet tevhidi ise, ibadet edilmeye, sevilmeye ve itaat edilmeye layık tek varlığın, tek ilâh ve mabudun Allah olduğunu kabul etmektir. Allah'ın varlığı ve birliği bu şekilde ispat edildikten sonra Hz. Peygamber'in peygamberliği, çelişkilerden uzak ve en güzel bir şekilde eksiksiz ispat edilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in verdiği her haberin ve söylediği her sözün doğru olduğu kanıtlanmıştır. Hz. Peygamber de bize âhiret hayatından, cennet ve cehennemden söz etmiştir.

Allah'ın Tek Yaratıcı ve Tek İlah Olduğunun İspatı

Yüce Allah Kur'an'ın birçok yerinde şöyle buyurur: *"Andolsun, onlara: "Kendilerini kim yarattı?" diye soracak olsan, tartışmasız: "Allah" diyecekler."*[415] Madem Allah bütün varlıkları tek başına yaratmıştır, o halde ibadete ve kulluk yapılmaya layık olan tek varlık da O'dur. Bu gerçek ortadayken ve O'nun tek yaratıcı olduğu kabul edilirken, ibadet etmede O'na nasıl ortak koşulur?

İşte Kur'an'ın Rubûbiyet tevhidi (Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul etmek) ile ulûhiyet tevhidini (Yalnız Allah'a kulluk etmek) ispat etme metodu budur.

Bir başka âyette Allah'ın yaratma özelliği *"Sizi ve sizden öncekileri yaratan"*[416] şeklinde ifade edilir. Burada Allah Teâlâ bizi ve bizden öncekileri, babalarımızı ve atalarımızı da yarattığına dikkat çekmekte, böylece tek yaratıcının kendisi olduğunu, ne bizim ne de bizden öncekilerin yaratılışında kimsenin kendisine ortak olmadığını belirtmektedir. Allah'ın, varlıkları tek başına yaratmış olması, O'nun güç ve kuvvetinin, iradesinin, ilminin, hikmet ve hayatının mükemmel ve eksiksiz oluşuna delalet eder. Bu sıfatlar, O'nun diğer

---

[414] Bakara, 24.
[415] Zuhruf, 87.
[416] Bakara, 21.

üstün sıfatlara da sahip olmasını zorunlu kılar. Bu da sıfatlarının ve fiillerinin eşsiz olduğunu, hiçbir varlıkta bulunmadığını, hiçbir varlığın fiillerinde O'na ortak olmadığını gösterir. Bu cümle ile Allah varlığını ispat ettikten sonra, onları yaratmadaki amacını şöyle açıklamaktadır: *"Rabb'inize kulluk ediniz"*[417] Yani O, sizi ve sizden öncekileri yarattı ki, O'na itaat edip isyan etmeyesiniz, O'nu zikredip unutmayasınız, nimetlerine nankörlük etmeyip şükredesiniz. İşte Allah'ın azabından korunup sakınmanın yolu budur. Âyet şu cümleyle bitiyor: *"Ki sakınasınız."* Cümlede geçen "Le alle" edatının anlamı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunları kısaca şöyle belirtebiliriz:

* Kulluk ediniz emrinin nedenini açıklamaktadır.

* Yaratılışın nedenini açıklamaktadır.

* "O'na ibadet ediniz ki, bu ibadetinizle O'ndan korunasınız" anlamındadır.

* Bir diğer görüş, "O'ndan korunup sakınasınız diye sizi yarattı" şeklindedir. Bize göre bu görüş şu sebeplerden dolayı daha doğrudur:

1- Allah'tan korunup sakınmak anlamına gelen "takva" da bir tür ibadettir. Dolaysıyla bir şey, kendi varlığının nedeni olamaz.

2- Buna benzer bir âyet de şudur: *"Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım."*[418]

3- Âyetteki yaratma sözcüğü *"Ki sakınasınız"* cümlesine daha yakındır. Bu yüzden ibadetin değil; yaratılışın nedenidir. Buna benzer âyet şudur: *"Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız."*[419] Burada sakınma, orucun faz kılınma nedeni olarak zikredilmektedir.

Ancak her iki durumun da kastedilmiş olmasına bir mani yoktur. Hatta böyle olması daha uygundur. Daha sonra Yüce Allah şöyle buyurarak devam etmektedir: *"O, sizin için yeryüzünü bir döşek, gökyüzünü bir bina kıldı. Ve gökten yağmur indirerek bununla sizin için (çeşitli) ürünlerden rızık çıkardı."*[420] Bu âyetle Allah, varlıkları yaratmanın bir başka hikmetini daha

---

[417] Bakara, 21.
[418] Zariyat, 56.
[419] Bakara, 183.
[420] Bakara, 22.

açıklamaktadır. Dolaysıyla ilk âyet, yaratılışın ve varoluşun nedenini açıklamaktadır. Bu, yaratma delili olarak adlandırılmaktadır.

4- Bu görüş, varlıklarda görülen hükümleri kapsamaktadır. Bu da hikmet ve inayet delili olarak adlandırılmaktadır. Yüce Allah, bu iki tür delili Kur'an'ın birçok yerinde defalarca tekrarlar. Bu tür âyetlerden bazıları şöyledir:

"Allah, gökleri ve yeri yaratan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve onun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre amade kılandır. Irmakları da sizin için emre amade kılandır. Güneşi ve ayı da hareketlerinde sürekli emrinize amade kılan, geceyi ve gündüzü de emrinize amade kılandır."[421]

Yüce Allah bu âyetlerde, gökleri ve yeri yarattığını belirtmekte sonra dabunların varlıklara olan faydalarından ve hikmetlerinden söz etmektedir.

"(Onlar mı) hayırlı yoksa, gökleri ve yeri yaratan ve size gökten su indiren mi! Ki onunla (o suyla) gönül alıcı bahçeler bitiriverdik. Sizin içinse onun bir ağacını bitirmek, (bile) mümkün değildir. Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta devam etmekte olan bir kavimdir. Ya da yeryüzünü bir karar yeri kılan, onun arasında ırmaklar var eden ve ona (yeryüzü için) sarsılmaz dağlar yaratan ve iki deniz arasında bir ara engel (haciz) koyan mı? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Hayır, onların çoğu bilmiyorlar."[422]

"Gerçek şu ki, göklerin ve yerin yaratılmasında gece ile gündüzün ard arda gelişinde, insanlara yararlı şeylerle denizde yüzen gemilerde, Allah'ın yağdırdığı ve kendisiyle ölümünden sonra yeryüzünü dirilttiği suda, her canlıyı orada üretip-yaymasında, rüzgârları estirmesinde, gökle yer arasında boyun eğdirilmiş bulutları evirip çevirmesinde düşünen bir topluluk için gerçekten âyetler vardır."[423]

Bu tür âyetler Kur'an-ı Kerîm'de oldukça çoktur. Düşünenler için...

Yüce Allah Bakara sûresinin 21. âyetinde, insanlar için yerin yaşama alanı, göğün de tavan olduğunu, kulların yararlandığı ana kaynağın gökten indirdiği su olduğunu belirtmektedir. Böylece yaşanılan alanı, yaşayanı ve ih-

---

[421] İbrahim, 32-33.
[422] Neml, 60-61.
[423] Bakara, 164.

tiyaç duyduğu şeyleri bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Allah, yeryüzünü bir döşek gibi yaydığına dikkat çekmekte ve bunun hikmetini, canlıların üzerinde istikrarla yaşamalarını sağlamak olarak açıklamaktadır. Gökyüzünü ise düşmesi mümkün olmayan sağlam bir tavan olarak yarattığını, onda hiçbir çatlaklığın, çelişkinin ve uyumsuzluğun olmadığını belirtmekte; sonra da şöyle buyurmaktadır: "*Öyleyse (bütün bunları) bile bile Allah'a eşler koşmayın.*"[424]

* * *

[424] Bakara, 22.

﴿ اَلْخَبِيرُ - اَلْعَلِيمُ ﴾

HABÎR - ALÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[425]

"O, kulları üzerinde kahredici olandır. O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır."[426]

"O, yarattığını bilmez mi? O, Latîf'tir; Habîr'dir."[427]

Habîr, bilgisi eşyaların dış görünümlerini kuşattığı gibi içini ve gizliliklerini de kuşatandır. Dolaysıyla kalpler ve sineler, her şeyi en ince detaylarına kadar bilen Latîf ve Habîr olan Allah'tan bir şeyi nasıl saklayabilir ve gizleyebilir?[428]

el-Halîmî, Allah'ın Alîm ismi hakkında şunları söyler: "Alîm, insanların akıl ve duyuları ile idrak edebildikleri her şeyi idrak eden ve bilendir. Bunun yanında O, insanların akıl ve duyuları ile idrak edemedikleri şeyleri de bilendir. Dolaysıyla hiçbir şey O'na gizli değildir. O'nun için gayb ve bilmemezlik diye birşey yoktur. O, herhangi bir şeyi idrak etmekten aciz değildir. Ama insanlar ve akıl ve duyusu olmayan diğer varlıklar, çoğu şeyleri idrak etmekten acizdirler. Bu nedenle Allah insanlara, insanlar da Allah benzemezler.

Ebû Süleyman el-Hattâbî de der ki: "Alîm, insanların bilemediği ve idrak edemediği sırları ve gizlilikleri bilendir. Alîm, mübalağalı ism-i fail olup en mükemmel şekilde ilim sıfatına sahip olandır."[429]

Kur'an'da Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını ve O'nun her şeyi en ince detayları ile bildiğini belirten birçok âyet-i Kerîme vardır. Gökte ve yerde, büyük ve küçük, zerre ağırlığınca bile olsa hiçbir şey O'nun ilminden gizli değildir. O, asla unutmaz ve yanılmaz. Türü ve genişliği ne olursa olsun, Allah'ın ilmi, bütün varlıkları kuşatmıştır. Allah, bütün bu varlıkların bilmediklerini bi-

---

[425] Enfal, 71.
[426] En'am, 18.
[427] Mülk, 14.
[428] İbn Kayyim, "es-Savâiku'l-mürsele", s. 491.
[429] Beyhakî, a.g.e., s. 45.

len, gücü yetmediklerine güçlerinin yetendir. Allah'ın ilmi, ulvî ve süflî bütün âlemleri, bunların içinde bulunan varlıkların zatlarını, sıfatlarını, fiillerini ve bütün işlerini kuşatmıştır. O, şimdiye kadar olan bütün şeyleri ve gelecekte olacak bütün şeyleri de bilendir. O, olmayan şeyler, eğer olmuş olsaydı nasıl olacağını da bilendir. Bütün insanları, yarattığı andan itibaren dünyada nasıl yaşadıklarını ve öldükten sonra âhirette nasıl yaşayacaklarını bilendir. Allah, bütün insanların iyi ve kötü amellerini ve bu amellerin âhiretteki karşılığını ayrıntıları ile bilendir.[430]

Allah'ın ilmi, görünen ve görünmeyen, zâhir ve bâtın, gizli ve açık her şeyi kuşatmıştır. O, zorunlu, imkânsız ve mümkün olan şeyleri, ulvî ve süflî âlemleri, geçmişi, geleceği ve şu anı bilendir. Hiçbir şey O'na gizli değildir.[431]

Alîm, Habîr ve Hakîm İsimlerinin Varlıklardaki Görünümleri

Allah, her şeyden haberdar olan Habîr; her şeyi yerli yerine koyan ve layık olduğu yere indiren Hâkim'dir. O, hiçbir şeyi uygun olmadığı bir yere koymaz, layık olmadığı bir yere indirmez. O, bütün bunları kusursuz ilmi ve hikmeti ile yapar. Buna göre; O, nimet verilmemesi ve yoksun bırakılması gereken yere nimet vererek bağışta bulunmaz. Verilmesi gereken yere de vermemezlik yapmaz. Allah sevap yerine ceza, ceza yerine de sevap vermez. Yükselteceği yerde alçaltmaz, alçaltacağı yerde yükseltmez. İzzet yerine zillet, zillet yerine izzet vermez. Yasaklaması gerekeni emretmez, emretmesi gerekeni yasaklamaz.

O, nerede, ne yapacağını, risaletini kime vereceğini, kimin bunu daha çok kabul etmeye yatkın olduğunu, bu risaletin kendisine verilmesine kimin daha çok şükredeceğini en iyi bilendir. Bu risalete kimin layık olmadığını, kimin onu hak etmediğini de bilendir. Allah, nimeti hak etmeyene değil hak edene verir.

Eğer Allah, eşyanın yapısında var olan zararlı şeyleri yok etseydi, bu durumda bunların üzerine kurulu olan yararlar kaybolur ve eşyaların tabiatı bozulurdu. Oysa bu eşyaların yararı, içinde bulunan zararlardan çok daha fazladır. Şayet zararı var diye bu varlıkları yok etse, kâinattaki düzen bozulur ve o eşyadan sağlanan büyük yararlar yok olurdu. Örneğin; güneş, yağmur ve rüzgârdaki yararlar sayılamayacak kadar çoktur. Bu varlıkların sağladığı yararlar, verdikleri zarardan çok daha büyüktür. Eğer bu varlıkların yapısında

---

[430] "el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn", s. 37-38; el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/73.

[431] es-Sa'dî, "Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân", 5/621.

bulunan cüz'i zararlar engellenecek olsa, bu zararlardan kat kat daha fazla olan yararlar elde edilemez.[432]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Kul, bildiklerine aldanıp büyüklenmemeli ve şeytanın oyununa gelmemelidir. Daima güzel ahlâkla donanmalı, araştırmalı ve ilmini arttırmaya çalışmalıdır.[433]

2- Bütün amellerinde, sözlerinde ve gizli hâllerinde Mevlâ'sından hayâ ederek O'na isyan etmekten kaçınmalıdır.

3- Allah'ın sıfatlarını, hükümlerini, helâl ve haramını öğrenmeli, kendisini O'na yaklaştıracak ve mertebesini yükseltecek şeylerle uğraşmalıdır. Allah'ın farz kıldıklarına ve tavsiye ettiklerine uymalıdır.[434] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şu halde bil; gerçek şu ki, Allah'tan başka ilâh yoktur."[435]

"Bilin ki, Allah gerçekten cezası pek şiddetli olandır. Ve Allah bağışlayandır, esirgeyendir."[436]

"Bilin ki elbette O'na kavuşacaksınız."[437]

"Bilin ki, gerçekten Allah, ölümünden sonra yeryüzüne hayat vermektedir."[438]

* * *

[432] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 2/184.
[433] Râzî, a.g.e., s. 242.
[434] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 73-74.
[435] Muhammed, 19.
[436] Maide, 98.
[437] Bakara, 223.
[438] Hadîd, 17.

﴿ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ – اَلْجَلِيلُ ﴾

ZÜ'L-CELÂLİ VE'L-İKRÂM - CELÎL

Celîl ismi, Kur'an'da bu şekliyle değil, Zü'l-celâli ve'l-ikrâm olarak Rahmân sûresinde iki yerde geçer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Celâl ve ikram sahibi olan Rabb'inin yüzü (zatı) bâkî kalacaktır."[439]

"Celâl ve ikram sahibi olan Rabb'inin adı ne yücedir."[440]

Celâl, emir ve yasak koyma hakkına sahip olan anlamına gelir. İnsanlar arasında birinin celâl sahibi olması demek, başkaları üzerinde uygulayıcı gücü olan ve kendisine itaatten başka yol bulunmayan kimse demektir. Yüce Allah'ın yarattığı kimseler üzerinde uygulayıcı gücü ve itaati zorunlu olduğuna göre kendisine Celîl ve Celâl isminin verilmesi gerekir.

Bu yüzden Allah'ı, diğer insanlardan daha fazla tanıyan ârîflerin pek çoğu bu isimlerle O'na dua etmeyi tercih ederler.

Ebû Süleyman der ki: "Celâl, Allah'ın yüceliğine ve ululuğuna delalet eder. O'nun şanı pek yücedir. O'nun dışındaki her büyük, küçüktür; her üstün aşağıdır."[441]

Zü'l-celâli ve'l-ikrâm, ululuk ve ikram sahibidir. Bütün üstün sıfatlar O'na bulunur ve hiç kimse O'ndan üstün olamaz. O'nun ululuk ve yüceliğini kimse hakkıyla kavrayamaz.

Kurtubî, "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm" cümlesinin anlamı hakkında şunları söyler: "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm, azamet ve ikram sahibi olan demektir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: "Yâ Ze'l-celâli ve'l-ikrâm'ı sıkça tekrarlayın." buyurmaktadır.[442] Celâl; azamet, yücelik, ululuk, büyüklük ve izzet vasıflarına sahip olmak, varlıklara has sıfatlardan uzak olmak demektir.

O hâlde celâl, Allah'ın zatına has bir sıfattır. Zü'l-ikrâm ise, ikram sahibi demektir. İkram, nimet verme anlamındaki "in'am" sözcüğünden daha özel

---

439 Rahmân, 27.
440 Rahmân, 78.
441 Beyhakî, a.g.e., s. 23.
442 Hâkîm, 1/499. Sahih bir hadistir. ez-Zehebî de sahih olduğunu kabul eder.

bir anlam taşır. İn'am genel, ikram ise özeldir. Çünkü in'am sahibi, kendi fazlından nimeti hak edene verdiği gibi, katında hiçbir değeri olmayan kimseye de verebilir. Kendisine isyan edenlere, emir ve yasaklarına aykırı davrananlara nimet vermesi bunu göstermektedir.

Bu tür nimet, ikram olarak adlandırılmaz. Oysa ikram, nimet verenin değer verdiği, sevgi ve saygı gösterdiği kimselere nimet verdiğinde kullanılır. Örneğin; velilere verdiği keramet nimetlerini ifade etmek için "ekremehu" (ona ikramda bulundu) denilir.

Allah, başkalarına ikram etmediği nimetleri kendilerine ikram ederek onları onurlandırmış, değer vermiş ve üstün makamlarla onları ödüllendirmiştir. Allah, nimetini hak edene de etmeyene de verir. Ancak ikramı, hak etmeyenden başkasına vermez. Âhirette nimetini hak etmeyenlere vermediği gibi.

Allah, kullarına bu dünyada ikramda bulunabileceği gibi onu, âhirete de erteleyebilir. Bu durumda O'nun ikramı bütün varlıklar için genel, hakikat ehli için de özel olur.[443] Allah, insanları diğer varlıklardan üstün tutarak genel ikramda bulunduğunu bize şöyle haber vermektedir: *"Andolsun, biz Âdemoğlunu yücelttik"*[444]

Buna göre; Allah, Zü'l-celâli ve'l-ikrâm'dır. Yani bütün azamet ve ikramlar O'na aittir. Bütün emir ve yasaklar, iyilik ve ikramlar O'ndan kaynaklanır. O, kendi zatında celâl ve ikram sahibidir. Bütün ikramlar O'ndan insanlara akar. O'nun genelde insanlara, özelde dostlarına ikramının sınırı yoktur.[445]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Allah'ın sana iyilik ve bağışta bulunup nimetler verdiği gibi sen de, başkalarına iyilik yap ve bağışta bulun. İnsanların yaptıkları hataları bağışla. Kötülükleri terk etmeyenleri güzelce terk et, kötülüklerini iyilikle başından sav. Celîl ve Celâl olan Rabb'inin hoşnutluğunu kazanmak için böyle davran. Birbirlerinize yaptığınız iyilikleri unutmayın, çünkü Mevlâ şöyle buyurmaktadır:

"Aranızdaki iyiliği unutmayın."[446]

---

[443] Kurtubî, a.g.e., 1/133-134.
[444] İsrâ, 70.
[445] Gazâlî, a.g.e., s. 102.
[446] Bakara, 237.

Seninle ilişkisini kesenle sen ilişkini kesme Sana vermeyene sen vermeye devam et. Sana haksızlık edeni affet.[447]

Seni kötüleyen ve sana sövene karşılık verme, sabret. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de başkalarına iyilik yap ve sana kötülük edene iyilikle davran.[448]

* * *

[447] el-Heysemî, 8/188. Hasen bir hadistir.
[448] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 85.

﴿ ذُو الطَّوْلِ ﴾

ZÜ'T-TAVL

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, lütuf sahibidir."*[449]

el-Halîmî der ki: "Zü't-tavl, hayır ve iyiliği bol olandır. Kullarına iyilik yapmak istediğinde Allah'ın yapamayacağı tür iyilik yoktur. Ama insanlardan Zü't-tavl olanlar böyle değildir. Çünkü onlardan biri bir iyilik yapmak istese, iyiliği yapacağı şeyi bulamayabilir. İbn Abbas, "Zü't-tavl" ifadesini, bol lütuf ve zenginlik sahibi olarak açıklar."[450]

İbn Kesîr, şu anlamları verir:

* Geniş lütuf ve zenginlik sahibi

* Bağış sahibi

* Nimet ve fazilet sahibi

* Kullarına şükrünü eda edemeyecek kadar bağışta ve iyilikte bulunan, lütufkâr davranan ve nimet veren. [451] Allah bu gerçeği şöyle ifade eder: *"Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp-bitirmeye güç yetiremezsiniz."*[452]

Kurtubî ise "Zü't-tavl"ı şöyle açıklar:

* O, Lâ ilâhe illâllah diyen kimseye muhtaç değildir.

* Bağış ve ihsan sahibidir, günahları affedendir, hak etmeyene bile nimet verip bağışta bulunandır.

* Tavl, uzunluk anlamına gelen "Tûl" kelimesinden türetilmiştir. Sanki Allah, başkalarına nimet vermekle büyümekte ve yücelmektedir. Kimisi de, "Allah'ın böyle adlandırılması, nimet verme süresinin uzaması nedeniyledir." demiştir.[453]

* * *

[449] Mü'min, 3.
[450] Beyhakî, a.g.e., s. 43.
[451] İbn Kesîr, Tefsir, 7/95.
[452] İbrahim, 34.
[453] Kurtubî, a.g.e., 8/5939.

﴿ ذُو الْإِنْتِقَامِ – اَلْمُنْتَقِمُ ﴾

ZÜ'L-İNTİKÂM - MÜNTAKIM

Kur'an'da her iki şekilde de geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah güçlüdür, intikam alıcıdır."[454]

"Büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, elbette biz intikam alacağız."[455]

"Ama kim tekrarlarsa, Allah ondan öç alacaktır."[456]

Bütün İslâm âlimleri Allah'ın böyle bir ismi olduğunda müttefiktirler. Ancak bu isim, Allah'a yalvarma ve dua etme isimlerinden değildir.[457]

Müntakım, isyan edenlerin belini büken, emir ve yasakları çiğneyenleri ve azgın tağutları türlü uyarılardan ve kendilerine süre tanıdıktan sonra şiddetli cezalarla cezalandırandır. O'nun intikamı, acilen cezalandırmaktan daha ağırdır. Çünkü acil ceza, kişinin daha fazla günah işlemesine mani olur. Bu da kendisinden şiddetli intikam alınmasını önler.[458]

Aşağıdaki âyet bu sözcüğün kullar için kullanılmasının caiz olduğunu göstermektedir: *"Kendileri onlardan, yalnızca üstün ve güçlü olan, övülen Allah'a iman ettiklerinden dolayı intikam alıyorlardı."*[459] Dolaysıyla bu konuda bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Yüce Allah kendisini, Müntakım (intikam alan) olarak nitelemektedir. Ancak kendisini, Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde fiil olarak tekrarlanmasına rağmen öfkelenen anlamına gelen "Gâzib" sözcüğüyle nitelememektedir. Çünkü Allah, öfke anlamına gelen gazab sözcüğünü, intikam sözcüğü yerine kullanmış olabilir. Böylece Müntakım sözcüğü gâzib sözcüğünün yerini almış olur. Buna göre gadap, Allah'ın fiilî sıfatlarından sayılır.

---

[454] Âl-i İmrân, 4.
[455] Duhan, 16.
[456] Maide, 95.
[457] Kurtubî,, a.g.e., 1/484.
[458] Gazâlî, a.g.e., s. 100.
[459] Burûc, 8.

Allah'ın intikam isteği, gazabla ifade edilmiş olabilir. Bu durumda Gâzib Müntakım sıfatını da kapsayan Allah'ın zatî sıfatları arasında yer alır. Çünkü intikam, asi ve günahkârların üzerine belâ indirmek ve onlara azap etmektir. Müntakım "nakame" fiilinden ism-i faildir. Hz. Aişe şöyle söyler: "Hz. Peygamber kendi nefsi için hiç intikam almadı. Ancak Allah'ın yasakları çiğnendiğinde Allah için intikam alırdı."[460]

Müntakım ism-i failinin türediği "nakame" fiilî dört anlama gelmektedir. Bunlar:

1- Azmak, haddi aşmak

2- Yakalamak

3- Kötü fiilleri yermek ve kınamak

4- Cezalandırmak

Bu anlamlar Kur'an-ı Kerîm'in değişik yerlerinde kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sonunda bizi öfkelendirince, biz de onlardan intikam aldık."*[461]

"Oysa sen, yalnızca, bize geldiğinde Rabb'imizin âyetlerine inanmamızdan başka bir nedenle bizden intikam almıyorsun."[462] Âyetinde geçen intikam sözcüğü iki anlama gelmektedir: Kınamak ve kötülemek. Hz. Peygamber'in şu sözünde ise azmak ve haddi aşmak anlamındadır: "İbn Cemil sırf fakir olduğu için haddi aşınca Allah, onu zenginleştirdi." Burûc sûresinde geçen *"Onlardan intikam alıyorlardı"* âyetindeki intikam sözcüğü, şu iki anlama da gelebilir: Yakalamak ve cezalandırmak.

İntikam, söz ve fiille gerçekleşebilir. Bütün bu durumlar İslâm'da, intikam alınan kimsenin işlediği fiile ve suça göre belirtilmiştir. Buna göre Allah, sözleri ile inkarcıları yerer, kötüler ve lanetler. Onları cezalandırmakla intikam alır. Daha önce de açıkladığımız gibi intikam sıfatı, bazen Allah'ın zâtî sıfatları arasında bazen de fiilî sıfatları arasında yer alır. Dolaysıyla Müntakım, intikam hakkı olan ve intikam sahibi olandır. O'nun intikamı hemen gerçekleşebileceği gibi âhirete de ertelenebilir. Bu, O'nun takdirindedir. Her sıfat, bir fiile ihtiyaç duyar. Allah'ın intikamı, insanlarınkinden dört yönüyle farklıdır:

1- Allah'ın intikamı, bütün yalanlayanları ve şirk koşanları kapsayan genişliktedir. Başkası bu kadar geniş intikam gücüne sahip değildir. O'nun inti-

---

[460] Buhârî, 3/331; Müslim, 2327.
[461] Zuhruf, 55.
[462] A'raf, 126.

kamı, kulun emir ve yasaklarına uymaması, kendisine ve Resûlü'ne itaat etmesi nedeniyledir.

2- İntikam alma gücünün sürekli olması. İntikamı hak eden hiçbir kul O'ndan kurtulamaz.

3- O'nun intikamı, başkasının eziyet görmesine bağlı değildir.

4- İntikam almak için başkalarının yardımına ihtiyacı yoktur.[463]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın intikamından korkmak ve O'na isyan etmekten kaçınmak. İktidar sahibi olanlar, Allah'ın koyduğu yasakları işleyenlere İslâm'da belirlenen cezaları uygulayarak onlardan Allah için intikam almalıdır.[464]

2- Kulun, düşmanlarından intikam alması caizdir. Buna göre; en azılı düşmanı olan nefsinden intikam almasında bir sakınca yoktur.

3- Allah'ın azamet ve ululuğunu bilen O'nun intikamından çekinir. Merhametini bilen ise, Allah'ın kendisine nimet vermesini ümit eder.[465]

4- Her müslüman, Allah'tan başka gerçek intikam sahibi olmadığını bilmelidir. Bir vasıta olmadan başına gelen bir musibet, Allah'ın takdiri ile gerçekleşmiştir. Bunu hoşnutlukla karşılamak gerekir. Normal bir sebepten dolayı başına gelen musibeti de Allah'ın bir fiili olarak bilmeli ve bunu, sebebin bir etkisi olarak görmemelidir. Çünkü sebebi ve fiili yaratan da bizzat Allah'ın kendisidir.

Her müslüman, haklı olarak intikam alması gerektiğinde kesinlikle Allah'ın belirlediği sınırların dışına çıkmamalıdır. Eğer bunu Allah için ve İslâm'ın gerektirdiği şekilde ilâhî bir cezayı uygulamak için yapıyorsa, bu fiiline karşılık Allah'tan sevap da alır.[466]

* * *

[463] Kurtubî, a.g.e., 1/488-489.
[464] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 86.
[465] Râzî, a.g.e., s. 325.
[466] Kurtubî, a.g.e., 1/489-490.

﴿ اَلرَّازِقُ - اَلرَّزَّاقُ ﴾

RÂZİK - REZZÂK

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Sen rızık vericilerin en hayırlısısın."[467]

"Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."[468]

"Kendi rızkını taşıyamayan nice canlı vardır ki, onu da, sizi de Allah rızıklandırmaktadır."[469]

Râzik, "razaka" fiilinden ism-i faildir. Rezzâk ise aynı kökten mübalağalı ism-i faildir. Rızık, yararlanılan her şey anlamındadır. Çoğulu "erzak" (rızıklar)tır.

Rızık, kaynağı Allah'tan gelen vergi, bağış demektir.

el-Halîmî Râzik ismini şöyle açıklar: "Râzik, bedenlerin ayakta durması için zorunlu olan şeyleri insanlara veren, ihtiyaç duydukları nimetleri kendilerine ulaştıran demektir. Rızık, nimetlerin yokluğu nedeniyle hayatın durmaması için gereklidir.[470]

Rezzâk, Kur'an-ı Kerîm'de şu âyette geçer: *"Hiç şüphesiz, rızık veren, O, metin kuvvet sahibi olan Allah'tır."*[471]

Rezzâk, çokluğa delalet eden mübalağalı ism-i faildir.

el-Halîmî, Rezzâk ismini de şöyle açıklar: "Rezzâk, rızkı peş peşe, bol ve geniş olarak verendir."

el-Hattâbî ise şöyle açıklar: "Rezzâk, rızık vermeyi üslenen ve her canlının ayakta kalmasını sağlayacak azığı verendir. Mübah olsun olmasın, her yönden gelen ve canlıya yarar sağlayan her şey Allah'ın verdiği rızıktır. Özetle canlıların varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan her şey, her azık, rızıktır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ve gökten mübarek (bereket ve rahmet yüklü) su indirdik; böylece onunla bahçeler ve biçilecek taneler, birbiri*

---

[467] Maide, 114.
[468] Bakara, 212.
[469] Ankebût, 60.
[470] Beyhakî, a.g.e., s. 66.
[471] Zariyat, 58.

üstünde dizilmiş tomurcuk yüklü yüksek hurma ağaçları bitirdik. Kullara rızık olmak üzere."[472] *"Gökte rızkınız vardır."*[473] Ancak alınmasına ve yararlanılmasına müsaade edilen şeyler, helâl; müsaade edilmeyenler de haramdır. Fakat hepsi de rızıktır.[474]

Allah'ın Kullara Verdiği Rızık

Allah'ın, kullarına verdiği rızık genel ve özel olmak üzere iki türlüdür:

1- Genel rızık: Varlıklarını devam ettirebilmeleri ve yaşayabilmeleri için bütün varlıklara ihtiyaç duydukları şeyleri vermesidir. Böylece rızkı onlara kolaylaştırır, bedenlerini bir düzene sokar ve büyük küçük her organa ihtiyaç duyduğu azığı ulaştırır. Allah'ın bu düzeni, iyi ve kötü, inanan ve inkar eden her insan, cin, melek ve bütün canlılar için geçerlidir. Rızık, mükellefler için bir başka açından da genel anlam taşır. Mükellefler ihtiyaç duydukları rızıkları helâl yoldan elde ederlerse, bunda bir günah yoktur. Ancak haram yoldan kazanırlarsa, günaha girer ve yaptıklarından hesaba çekilirler. Fakat her iki durumda da elde edilen şey, rızık olarak adlandırılır ve bu itibarla nimet sayılır. "Allah ona rızık verdi" denilince bu, mutlak rızık anlamındadır. Helal veya haram yoldan elde edilmiş olması fark etmez.

2- Özel rızık: Bu, dünya ve âhirette yararı devam eden rızıktır. Hz. Peygamber'in kastettiği ve açıkladığı rızık işte budur. Bu rızık türü de iki çeşittir:

a- Kalplerin rızkı: Kalplerin rızkı, ilim, iman ve bunlara bağlı gerçeklerdir. Her kalp gerçeği bilmek ister ve buna son derece muhtaçtır. Bunun için yalnız Allah'ı ilâh olarak kabul eder ve sadece O'na ibadet eder. Böylece gönül zenginliğine kavuşur ve ihtiyaçları giderilir.[475]

Kuşeyrî, bu tür rızık hakkında der ki: "Kalplerin rızkı işte budur: İlâhî marifet ve bilgiler. Bu bilgiler, temiz ve kirli olmak üzere iki türlüdür. Temiz bilgiler, melekler vasıtasıyla kalplere giren bilgilerdir. Kirli bilgiler ise, şeytanlar vasıtasıyla kalbe giren bilgilerdir. Yüce Allah zâhirî rızıkları dilediği kimselere az veya çok verir, sonra da bunu tamamen keserek, onları öldürür. İşte kalplerin rızkı da aynen böyledir. Allah kimilerine öyle bol ilim verir ki, bu ilmin nuru yeryüzüne dağıtılacak olsa bütün yeryüzünü aydınlatır. Kimisine sadece kendisine yetecek kadar ilim verir, kimse onun ilminden yararlanamaz. Kimi-

---

[472] Kâf, 9-11.
[473] Zariyat, 22.
[474] Beyhakî, a.g.e., s. 66; Kurtubî, a.g.e., 1/279-280.
[475] Haku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 85-86; el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/108.

sine de hiç ilim vermez ve öylece yaşayıp ölür. Hayvanlarla arasında hiçbir fark olmaz.[476]

b- Bedenlerin rızkı: Sahibine bir sorumluluk ve günah yüklemeyen helal rızıktır. Mü'minlerin Allah'tan istedikleri ve sadece kendilerine has olan rızık, bu iki rızık türünü de kapsar. Bu yüzden mü'min kul, kendisine rızık vermesi için Rabb'ine dua ettiğinde bu iki tür rızkı kastetmelidir. "Ey Allah'ım! Beni rızıklandır" dediğinde bunun anlamı şudur: "Ey Allah'ım! Kalbimi ilim, hidayet, marifet, bütün salih amelleri kapsayan iman ve güzel ahlâkla; bedenimi de, zorluk, sıkıntı ve yorucu olmayan rahat helâl rızıkla rızıklandır."[477]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Bu isim bilinince kul, bununla Rabb'ine dua etmeli ve O'na ibadet etmelidir. İbadet etmenin edeplerinden biri de, kulun istediği ve ihtiyaç duyduğu her şey için Rabb'ine yönelip O'na dua etmesidir. Hz. Musa (a.s.) Allah'tan, makamların en üstünü olan "Rabb'i görme"yi istemiş ve şöyle dua etmiştir: *"Rabb'im, bana kendini göster, sana bakayım" dedi*"[478] Bir başka zaman acıktığında Rabb'inden ekmek istemiş ve şöyle dua etmiştir: *"Rabb'im, doğrusu bana indirdiğin her hayra muhtacım."*[479] Böylece Musa (a.s.) hem en değerli ve en üstün olanı, hem de en basit olanı Mevlâ'sından istemiş ve bunun için kendisine yalvarıp dua etmiştir.[480]

Kul, Allah'tan başkasından rızık beklememeli, bu konuda O'ndan başkasına dayanıp güvenmemelidir. Hâtim el-Esamm'dan şöyle bir olay nakledilir. Bir adam Hâtim el-Esamm'a: "Nereden yiyorsun?" dedi. Hâtim: "O'nun hazinesinden." diye cevap verdi. Adam: "Sana gökten ekmek mi yağıyor?" dedi. Hâtim: "Eğer yeryüzü O'nun olmasaydı gökten yağdırırdı.ç" dedi. Adam: "Sizler sözleri hep tevil ediyorsunuz." dedi. Hâtim: "Biliyorsun ki, gökten sadece sözler iner." dedi. Adam: "Seninle mücadele edecek gücüm yok." deyince Hâtim: "Çünkü bâtıl, hakka karşı duramaz." dedi.[481]

2- Buna göre her müslüman, Allah'tan başka rızık veren birmutlak Rezzâk'ın olmadığını bilmelidir. Eğer başkası, geçinmesi için rızık veriyor görünse de gerçekte o, kendisine verileni vermektedir. O hâlde sen de Allah'ın sana

---

[476] Kurtubî, a.g.e., 1/279.
[477] Haku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 85-86; el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/108.
[478] A'raf, 143.
[479] Kasas, 24.
[480] Râzî, a.g.e., s. 221.
[481] Gazâlî, a.g.e., s. 56-57.

rızık olarak verdiklerinden başkalarına ver ki, Allah sana daha fazlasını versin. Yüce Allah bu gerçeği bize şöyle bildirmektedir: "*Her neyi infak ederseniz, O (Allah), onun yerine bir başkasını verir; O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*"[482] Bu yüzden azığından fazla gelen Zâhir rızkı elinde tutup saklama. Onu melekût âlemindeki hazinelerde saklamak üzere infak et ki, daha da artsın.

3- Karnı tok olduğu hâlde sanki açlıktan kansız kalmış gibi açgözlülük eden ve daha fazlasını isteyen kimsenin durumu ne kötüdür. Oysa sen, muhtaç olduğun hâlde, aşırı düşkünlük göstererek rızık arama. Bil ki, düşkünlükle rızık araman sana takdir edilen rızkı kesinlikle arttırmaz. Sana ancak takdir edilen rızık ulaşır, fazlası değil. O hâlde kendini küçük düşürerek rızık aramaktan vazgeç, onurunu ve izzet nefsini koru. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ruhulkudüs kalbime ilham etti ki, hiçbir nefis, rızkını tamamlamadıkça ölmeyecek. O hâlde Allah'tan korkun ve güzellikle isteyin. Helâl olanı alın, haram olanı bırakın."[483]

Eğer bu tavsiye ve emirlere uyarsan, her yönden Rezzâk olana bağlanmış olur, verdiği rızıklardan hem sen tam faydalanırsın hem de ve başkaları senden faydalanır. Senin onlara yapacağın hayırlar eksilmez. Bu sayede senin Zâhir ve bâtın (açık ve gizli) rızkın da kat kat artar. Güç ve kudret sahibi padişahın katında doğruluk makamına oturursun.[484]

* * *

[482] Sebe, 39.
[483] Elbânî, "Sahîhu'l-câmi", 2085.
[484] Kurtubî, a.g.e., 1/284.

﴿ اَلرَّاشِدُ – اَلرَّشِيدُ – اَلْمُرْشِدُ ﴾

RÂŞİD - REŞÎD - MÜRŞİD

Kur'an-ı Kerîm bu isme şöyle işaret eder:

"Rabb'imiz, katından bize bir rahmet ver ve işimizde bize doğruyu göster (bizi başarılı kıl)."[485]

"Allah, kime hidayet verirse, işte hidayet bulan odur, kimi de saptırırsa ona doğru yolu gösteren bir veli asla bulamazsın."[486]

Bu isimlerin insanlar için kullanılması ittifakla caizdir. Nitekim Yüce Allah, Şuayb Peygamberin kavminin Şuayb Peygamber için bu ismi kullandıklarını bize şöyle haber verir: *"Gerçekte sen yumuşak huylu ve aklı başında (reşîd bir adam)sın."*[487]

Râşid, Reşîd ve Mürşid kelimeleri "raşade" fiilinden türetilmişlerdir. Râşid, ism-i fail; Reşîd de mübalağalı ism-i faildir. Mürşid kelimesi ise "erşede" fiilinden türetilen ism-i faildir ve birine doğru yolu gösteren anlamına gelir. Mürşid Kur'an'da kullanılmıştır: *"Ona doğru yolu gösteren bir veli asla bulamazsın."*[488]

Kur'an'da olgunluk anlamında rüşd kelimesi de kullanılmıştır: *"Yetimleri, nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin; şayet kendilerinde bir (rüşd) olgunlaşma görürseniz hemen onlara mallarını verin."*[489]

Rüşd ve hidayet kelimeleri birbirine yakın anlamlar taşırlar. Hatta eş anlamlı oldukları bile söylenebilir.[490] Fakat bununla birlikte rüşd için değişik tanımlar yapanlar da olmuştur. Kimisi rüşdü, sapıklığın karşıtı olan doğruluk olarak tanımlar. Buna göre Reşîd ve Râşid, rüşd sahibi olan, fiillerinde bir yanlışlık, çelişki ve saçmalık bulunmayandır. O, dilediği kimseyi doğruluğa eriştirerek mutlu eden, dilediğini de doğruluktan uzaklaştırarak bedbaht (mut-

---

485 Kehf, 10.
486 Kehf, 17.
487 Hûd, 87.
488 Kehf, 17.
489 Nisa, 6.
490 Kurtubî, 1/471-472.

suz) edendir. O'nun hiçbir işinde yanılma ve takdirinde bir yanlışlık yoktur.[491] Yüce Allah'ın her işi, kimsenin işareti, yol göstermesi ve rehberliği olmadan en doğru ve en güzel şekilde gerçekleşir. O, Yüce Allah'tır. Birinin O'na yol göstermesinden münezzehtir. Fakat her kul, O'nun rehberliğine muhtaçtır. Ancak kulun, planlarında doğruya isabet etmesi ve işlerinin düzelmesi, dinî ve dünyevî amaçlarındaki doğruluk ve hidayet derecesine bağlıdır.[492]

Rüşd, Allah'ın zatî sıfatlarından olabileceği gibi O'nun selbî (olumsuz) veya fiilî sıfatlarından da olabilir. Allah'ın zatî sıfatlarından olması durumunda bu vasıf, O'nun ilim ve iradesine dayanır. Çünkü dildeki doğruluk, yapacağı veya yapmayacağı şeyleri bilmeyi gerektirir. Allah'ın ilminin eksiksiz ve mükemmel oluşu, varlıkları kusursuz olarak yaratması ve bütün evrenin güzel bir düzen içerisinde varolması ve varlığının devam etmesi, O'nun ilminin ne kadar doğru olduğunu göstermektedir.

Bu ismin Allah'ın selbî sıfatlarından olması durumunda, O'nun yüceliği, çelişkilerden uzaklığı, ilim ve amelde doğruluk olmadığında mahlukların karşılaştığı noksan sıfatlardan münezzeh olduğu anlamına gelir. Bu ismin Allah'ın fiilî sıfatlarından olması durumunda ise, ism-i fail (doğru yolu gösteren) anlamına gelir. Fakat dilbilimcilerin faîl (reşîd) vezninin anlamı konusunda ihtilafa düştüklerini belirtmekte yarar var. Kimisi mefûl (doğruluk, olgunluk sahibi) anlamında olduğunu; kimisi de müf'il (doğru yolu gösteren, mürşid) anlamında olduğunu söyler.

el-Halîmî der ki: "Reşîd ve Mürşid aynı anlamda olup, yararlı şeyleri gösteren ve onlar davet eden anlamına gelir. Şu âyetler bu anlama işaret etmektedir. "*İşimizde bize doğruyu göster (bizi başarılı kıl).*"[493], "*Allah kimi de saptırırsa ona doğru yolu gösteren bir veli asla bulamazsın.*"[494] Bu âyet, Allah'ın, hidayet ettiği kimsenin dostu ve mürşidi olduğunu göstermektedir."

İbn el-Hassar ise şöyle söyler: "Bu ismin (Reşîd) anlamı, Hâkim'in anlamına yakındır. Çünkü Hâkim, her şeyi yerli yerine koyan demektir. Reşîd de böyledir. Fiilleri doğru olan, yanlış yapmayan, işi ve düzeni doğru ve sağlam olandır. Ancak Reşîd, işe başkasından önce başlama ve nefsin de işte payının

---

[491] Râzî, a.g.e., s. 338.
[492] Gazâlî, a.g.e., s. 108; Kurtubî, a.g.e., 1/473.
[493] Kehf, 10.
[494] Kehf, 17.

bulunmasına izin vermek yönünden Hâkim anlamından ayrılır. Hâkim, lafız itibariyle bu anlamlara işaret etmez.[495]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Her müslüman, bütün varlıkların mutlak yol göstericisinin ve doğruluk sahibinin Allah olduğunu bilmesi gerekir. İnsanları doğru yola ileten, varlıklarının ve hayatlarının düzene girmesini sağlayan yararları gösteren O'dur. O, meleklere, peygamberlere ve inanan mü'min velilere kendisini tanımaları için rehberlik eden ve onlara yakîn (kesin bilgi) bahşedendir. Bütün varlıklara bünyelerini ayakta tutacak şeyleri gösteren ve öğreten Allah'tır. Bu, sadece insanlara has bir durum değildir. Bütün varlıkları ve canlıları kapsamaktadır. Yeni doğmuş bebekleri ve hayvanları kendilerine yararlı olan şeylere sevk eden O'dur. Onlara göğüsleri emme içgüdüsü veren Allah'tır. O ne yücedir! Örümcekler, henüz erken vakitlerde evlerini örmeye başlarlar. Arılar, daha ilk anda kovanlarını yaparlar. Zamanı gelen yavru kuşlar yumurtalarının kabuklarını kırar ve dışarı çıkarlar. Zamanı gelen bebek, annesinin karnında bir an bile beklemez. Yağmura yağmasını ve ateşe yakmasını emreden, suya doyurma görevi veren O'dur. Bütün diğer şeyleri buna göre sen kıyas et. Gökte ve yerde varolan her şey, O'nun çizdiği doğru plan ve programa göre işlemektedir. Düzen, doğruluk ve rehberlik O'ndandır.

Mü'min kullarını, melek ve peygamberlerin dini olan kendi dinine irşad eden, onlara ilâhî kitapların açıkladığı yolu gösteren O'dur. İçinde eğrilik olmayan dosdoğru din işte budur. Böyle bir dine inanan her müslüman, Mevlâsının kendisine emrettiklerini yapmalı, yasakladıklarından kaçınmalıdır. İşte asıl rüşd, doğruluk ve olgunluk budur. Hz. Peygamber, bir hutbesinde rüşd üzere olanları şöyle tanımlar: "Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, işte o, doğru yola (rüşde) ermiştir. Kim de Allah'a ve Resûlü'ne isyan ederse, sadece kendi nefsini kınasın ve bilsin ki, Allah'a asla zarar veremez."[496]

Hz. Peygamber bu hadisinde doğruluk ve rüşdün Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmekte, sapkınlık ve yanlışlığın da isyan etmekte olduğunu belirtmektedir. Buna göre; her müslüman, Allah'ın kullarına doğru yolu göstermeli ve onları, İslâm'la bağdaşmayan, kendilerini Allah'a itaat ve ibadet etmekten alıkoyan, Allah'a ve Resûlü'ne isyan etmelerine, emir ve yasaklarını çiğnemelerine neden olan bütün âdet ve davranışları terk etmeye çağırmalıdır. Eğer

---

[495] Kurtubî, a.g.e., 1/473.
[496] Müslim, 870.

müslüman bu özelliklerle kendisini donatır ve bunlara sahip olursa, Allah katında reşîd olarak adlandırılır ve büyük sevaplar kazanır. Allah ona, İbrahim peygambere bağışta bulunduğu gibi bağışta bulunur.[497] Yüce Allah Hz. İbrahim için şöyle buyurur: *"Andolsun biz, bundan önce de İbrahim'e rüşdünü vermiştik."*[498]

* * *

[497] Kurtubî, a.g.e., 1/373-374.
[498] Enbiya, 51.

﴿ اَلرَّبُّ ﴾

RAB

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hamd, yalnız âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir."*[499]

Hz. Abbas rivayet ediyor: Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim: "Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Muhammed'i de peygamber olarak kabul eden, imanın tadını almıştır."[500]

el-Halîmî Rab kelimesinin anlamı hakkında der ki: "Rab, yarattığı her şeyi olgunlaştırıp onu takdir ettiği kemâle erdirendir. Buna göre; O, spermayı bel kemiği ile kaburgaların arasından çıkarıp anne rahminde döllendiren, sonra onu bir kan pıhtısı hâline, ardından da bir et parçasına dönüştüren, sonra onu kemik hâline getiren, sonra kemiğe et giydiren, sonra anne karnında bedenine ruh veren, sonra onu başka bir varlık olarak küçük ve zayıf bir halde annesinin karnından çıkaran, sonra büyüyünceye kadar onu çocukluk ve gençlik gibi çeşitli evrelerden geçiren, ardından olgunlaştıran, sonra ihtiyarlatan ve bu dünya hayatına son veren varlıktır. Allah'ın yarattığı bütün varlıklar böyledir. Doğar, büyür ve ölürler. Bu süreçte onları ayakta tutan ve kendilerine hayat veren O'dur. Allah kendisinin belirlediği şekilde her varlığa bir biçim vermiştir. O, insanların bedenlerini dilediği şekilde yaratan, onlara bir süre belirleyip ardından varlıklarına son verendir."

Bana ulaşan habere göre Ebû Süleyman şöyle demiştir: "Birden fazla tefsir ehli kimseden rivayet edildiğine göre; *"Hamd, yalnız âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir."*[501] âyetinde geçen Rab kelimesi, efendi anlamındadır. Ancak bu anlam, eğer "âlemler"i, cansız varlıkların dışında kalanlar anlamında kabul edersek doğrudur. Zira "ağacın veya dağın vb. efendisi" ifadesi doğru değildir. Ama "insanların efendisi" doğru bir ifadedir. Şu âyet bu görüşü doğrulamaktadır: *"Rabb'ine (yani efendine) dön de ona soruver: "Ellerini kesen o kadınların durumu neydi?..."*[502]

---

[499] Fatiha, 2.
[500] Müslim, 34; Beyhakî, a.g.e., s. 73-74.
[501] Fatiha, 2.
[502] Yusuf, 50.

Rab kelimesinin Malik (sahip) anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda "âlemlerin Rabb'i (sahibi)" tamlaması doğru ve genel anlam ifade eder. Çünkü âlimlerin çoğu, "âlem" kelimesinin bütün varlıklar için geçerli olduğu görüşündedirler ve şu âyeti bu görüşlerine delil gösterirler: *"Firavun dedi ki: "Âlemlerin Rabb'i nedir?" Dedi ki: "Göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olan her şeyin Rabb'idir. Eğer kesin bilgiyle inanıyorsanız (böyledir)."*[503]

Rab, düzelten, iyileştiren, düzenleyen ve ayakta tutan anlamlarına gelir.

el-Herevî ve diğerleri der ki: "Bir şeyi düzelten, gereğini yerine getiren ve eksikliklerini tamamlayana Rab denilir. Bu nedenle, ilâhî kitapların gereklerini yerine getirerek insanları düzeltmeye ve hatalardan kurtarmaya çalışanlara "Rabbaniyyûn" (Rabbânîler) denilmiştir.

Rab, daha çok kendisine ibadet edilen mabud anlamında kullanılır. Rab kelimesi, kabir azabını anlatan hadiste "Rabb'in (mabudun) kimdir?" şeklinde geçer.[504]

Bütün bu açıklamalardan sonra; Yüce Allah, rablerin Rabb'i ve kulların gerçek mabududur. O, bütün mal, mülk ve insanların maliki ve sahibidir. Bütün varlıkları yaratan ve rızıklarını veren O'dur. O'nun dışındaki bütün rabler ve efendiler, yaratamaz ve rızık veremezler. Bütün varlıklar, yoktan yaratılmışlardır. Hepsi O'nun mülküdür. Her şey O'nun emriyle var olmuştur. Allah, her şeye sahiptir. Hiçbir şey O'nun mülkünün dışında değildir. Oysa insanlar, her şeye sahip olamazlar. Bazı şeylere sahip olsalar bile bu, sahip olamadıklarının yanında pek basit kalır. Allah bu yönüyle insanlardan ayrı ve üstündür. Yaratan ile yaratılanlar mukayese edilebilir mi? Firavun *"Sizin en yüce Rabb'iniz benim."*[505] demekle, kavminin en Yüce Rabb'i olma iddiasında bulundu ve kendisinin, rablerin Rabb'i olduğunu ispat etmek istedi. Ancak Allah, buna müsaade etmeyerek onu cezalandırdı. *"Böylelikle Allah (c.c.) onu, âhiret ve dünya azabıyla yakaladı."*[506]

Rab kelimesinin terbiye (eğitme) anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. Buna göre Yüce Allah, varlıkları yaratan, onları terbiye edip eğiten, işlerini düzelten, durumlarını iyileştiren, dünya ve âhiret işlerini idare eden ve onları daima gözetendir. O, her şeyi yaratandır. O'nun dışındaki her şey ya-

---

[503] Şuarâ, 23-24.
[504] et-Tayalisî, 753. Bkz. "et-Tezkire", Daru'l-fecr li't-türâs, s. 116.
[505] Naziat, 24.
[506] Naziat, 25.

ratılmıştır. Bütün insanlar O'nun kuludur. O, her şeyin Rabb'idir. O'nun plan ve programı, idare ve sevki olmadan hiçbir şey düzelmez. O'nun emri olmadan hiçbir şey varlığını devam ettiremez. Rab kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de eğitme ve koruyuculuğunu üstlenme anlamında şu âyette kullanılmıştır: *"Kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızdan olup, koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız."*[507]

Varlıkların işlerini düzenleyen, onları koruyup gözeten, durumlarını düzelten ve iyileştiren yönüyle Rab, Allah'ın fiilî sıfatlarından; mülk sahibi ve efendi olması yönüyle de Allah'ın zatî sıfatlarından sayılır.[508]

Allah'ın Rab Oluşunun Çeşitli Görünümleri

Yüce Allah, mülkünde dilediği şekilde hareket eden mâlik, itaat edilen efendi, emrinin altındakileri idare eden, onları terbiye eden ve işlerini dilediği şekilde düzenleyen ve düzelten mürebbidir.

Allah her şeyin Rabb'i ve mâlikidir. O, öncekilerin de sonrakilerin de Rabb'i'dir. Doğunun ve batının, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların, dünyanın ve âhiretin mâliki ve sahibidir. Mülk O'nundur. Mülkünde O'na ortak olan kimse yoktur. O mal ve mülkü dilediğine verir, dilediğinden de çekip alır. Dilediğini Azîz, dilediğini zelil eder. Dilediğini mutlu, dilediğini bedbaht yapar. Dilediğini yükseltir, dilediğini alçaltır. Dilediğine verir, dilediğine vermez. Dilediğiyle ilişki kurar, dilediğiyle ilişkisini keser. Dilediğine hesapsız rızık verir, dilediğine çok az verir. Dilediğini yaratır. Dilediğine erkek, dilediğine kız çocuk, dilediğine de ikiz erkek ve ikiz kız verir. Dilediği kimseleri de kısır bırakır.

O her şeyi bilen güç ve kudret sahibidir. Geceden gündüzü, gündüzden geceyi çıkarır. Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkır. Ölümünden sonra yeryüzünü tekrara dirilten O'dur. Güneşe ve aya bir düzen verip, belirlediği süreye kadar her birinin kendi yörüngesinde dönmesini sağlayandır. O, yeryüzünü gökten emirlerle düzenleyip-yönetendir. İşler (sâlih ameller) bin yıl süreli bir günde kendisine yükselir. O, her şeyi yarattı ve düzenledi. Her şeye bir ölçü verip onlara, takip edecekleri yolu gösterdi. Kimisini güldürür, kimisini ağlatır. Kimisini yaşattı kimisini öldürdü. İnsanları çift çift, dişi ve erkek olmak üzere spermalardan yaratır. Kimisine bol mülk vererek zengin, kimisine de az vererek yoksul yapar. Var eden ve yok edecek olan O'dur. Başlatan ve sona erdi-

---

[507] Nisa, 23.

[508] Kurtubî, a.g.e., 1/394-395.

ren de O'dur. O, dilediğini yapar. Gökyüzünü yükseltip onu orada tutan, geceyi karanlık, gündüzü aydınlık yapan, yeryüzünü bir döşek gibi seren ve kullarının, üzerinde yaşamalarını kolaylaştıran, dağları yeryüzünün sallanmasını engelleyen ve sabit durmasını sağlayan kazıklar şeklinde diken, gemilerin kendi emriyle denizlerde batmadan yüzmesini sağlayan, gökyüzünün yeryüzüne düşmesine mani olan, karanlığı giderip sabahı ortaya çıkaran, geceyi insanlar için bir dinlenme ve rahatlama vesilesi kılan O'dur. Güneş ve ay, O'nun belirlediği bir hesaba göre akıp gitmektedir. Ne güneşin aya erişip onu geçmesi, ne de gecenin gündüzü geçmesi mümkün değildir. Her biri kendi yörüngesinde akıp gitmektedir.

Her şeyi en güzel şekilde yaratan Allah'tır. İnsanın yaratılışına çamurdan başlamıştır. Yapısını tamamladıktan sonra ona üfleyip ruh veren O'dur. İnsana göz, kulak ve kalp veren O'dur. Ama insanlar buna ne kadar az şükretmektedirler. Bütün varlıkları yaratan, kıyamet günü bütün insanları yeniden diriltip toplayacak olan, tuzlu ve tatlı denizlerin birbirine karışmasına mani olan, aralarına engel koyan, kullarına açık ve gizli sayısız nimetler veren, düşünmek ve şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren, insanları bilgi sahibi yapıp onlara ilhamlar veren, sağlam ve doğru yöneten, karar verip uygulayan, kararı geri çevrilmeyen, emrine itiraz edilmeyen, hüküm ve kararı eleştirilmeyen, mülkünde hiçbir ortağı bulunmayan, kendisinden başka İlah ve Rab olmayandır. O'nun dilediği olur, dilediği olmaz. Yüce ve ulu Allah'ın dışında hiçbir gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur.[509]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Her müslüman kendisi için gerçekte Allah'tan başka Rab olmadığını bilmelidir. Buradan hareketle, elinin altında bulunan, eğitim ve bakımı kendisine bağlı olanlara güzel davranmalı, onları en iyi şekilde yetiştirmeye, ihtiyaçlarını karşılamaya ve işlerini bir düzene sokmaya çalışmalıdır. Böylece onları yavaş yavaş yükseltmeli, gelişmelerine yardımcı olmalı ve Allah'ın kendisini koruyup gözettiği gibi o da, onları koruyup gözetmelidir.

İbn Abbas'a, Rabbânî kelimesinin anlamı ve kim olduğu sorulunca şöyle cevap verir: "Rabbânî, insanlara büyük işlerden önce küçük işleri öğretendir." Buna göre Rabbânî alim, rablik ilminin gerçeğini anlayan, sıradan insanları anlayabilecekleri ve taşıyabilecekleri kadar bu ilimle terbiye eden, bu konuda daha da ilerlemek isteyenlere ise, bu ilmin incelik ve derinliklerini, hazineleri-

[509] Meâricü'l-kabûl, 1/80-81.

ni aktarmaya çalışan kimsedir. Böylece her insan, kendisine takdir edildiği kadar Allah'ın fazlından almış ve idrak etmiş olur. Bununla Rabb'ine yalvarır ve *"Ey Rabb'im! Şüphesiz ben nefsime zulmettim, beni bağışla"*[510] diyerek Kur'an'da geçen diğer dualarla birlikte dua eder. Kendisi için Rab ismini kullanmamaya ve bu isimle çağırılmamaya dikkat eder. Zira rivayet edilen sahih bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Sizden biri kölesine ve cariyesine, abdî (kölem) ve emetî (cariyem) demesin. Köle olan da, rabbî (efendim anlamında) ve rabbetî (hanımefendim) demesin. Köle sahibi, fetâtî (uşağım/hizmetçim) desin; köleler de, (seyidî/seyyidetî efendim) desin. Biliniz ki asıl siz, kul ve köle olansınız, Allah da sizin Rabb'inizdir."[511]

* * *

[510] Kasas, 16.

[511] Ebû Davud, 4975. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/395-396.

﴿ اَلرَّحْمٰنُ - اَلرَّحِيمُ ﴾

RAHMÂN - RAHÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hamd, yalnız âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir. O, Rahmân'dır ve Rahîm'dir."[512]

"(Bu Kur'an,) Rahmân ve Rahîm'den indirilmiştir."[513]

Tevbe sûresi dışında bütün sûrelerin başında **Bismillâhirrahmânirrahîm** "Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla" cümlesi bulunur.

"De ki: "İster Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O'nundur."[514]

"O, mü'minleri çok esirgeyicidir."[515]

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği kudsî bir hadiste **Hz. Peygamber**, Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Ben, namazı **kendimle kulum** arasında böldüm. Kul, *"Hamd, yalnızca âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir.* dediğinde Ben, "Kulum bana hamd etti" derim. Kul, "O, **Rahmân'dır Rahîm**'dir." dediğinde Ben, "Kulum beni övdü" derim..."[516]

Rahmân ve Rahîm isimleri aynı kökten **türetilmiştir**. Her ikisi de mübalağa ifade eder. Ancak Rahmân'ın mübalağası **Rahîm**'den daha fazladır. Rahmân daha genel, Rahîm daha özeldir.

Rahmân ve Rahîm isimleri, Yüce Allah'ın **büyük ve geniş** merhamet sahibi olduğunu gösterir. Öyle ki, O'nun **merhameti her şeyi** kuşatmış ve bütün canlıları kapsamıştır. Allah, bu kadar **geniş merhametini** âhirette yalnız peygamberlerin izinden giden ve kendisinden **korkan** takva sahipleri için yazmıştır. Allah'ın mutlak merhametini hak edenler **bunlardır**. Bunların dışındakiler ise Allah'ın merhametinden sadece bir pay alanlardır.[517]

---

[512] Fatiha, 1-2.
[513] Fussilet, 2.
[514] İsrâ, 110.
[515] Ahzab, 43.
[516] Müslim, 395.
[517] Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 1/14.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Azabımı dilediğime isabet ettiririm, rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu korkup-sakınanlara, zekâtı verenlere ve bizim âyetlerimize iman edenlere yazacağım."*[518]

el-Hattâbî der ki: "Rahmân, genel olarak merhamet sahibi demektir. Bu, bütün varlıkların rızıklarını, menfaatlerini ve ihtiyaçlarını kapsayan bir merhamettir. İnanan inanmayan, iyi veya kötü herkes için geneldir. Rahîm ise yalnız inananlara has merhameti ifade eder. Yüce Allah şöyle buyurur: *"O, mü'minleri çok esirgeyicidir."*[519]

İbn Abbas, Rahmân isminin sadece Allah'a mahsus olduğunu ve O'ndan başka kimsenin bu adla adlandırılmasının caiz olmadığını söyler.[520] Yüce Allah şöyle buyurur: *"Hiç O'nun adaşı olduğunu biliyor musun?"*[521]

Âlimlerin çoğunluğu İbn Abbas'ın bu görüşünü destekler. Rahmân'ın yalnız Allah'a ait bir isim olduğunu ve bu adı başkasına vermenin caiz olmadığını söylerler. Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu görmez misin?

"De ki: "İster Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O'nundur."[522]

"Biz, Rahmân'ın dışında tapılacak birtakım ilâhlar kıldık mı (hiç)?"[523]

Bu son âyet, yalnız Rahmân'ın ibadet edilmeyi hak ettiğini haber vermektedir. Rahmân'ın, Allah'ın en büyük isimlerinden (ism-i âzam) olduğu söylenmiştir.[524]

Rahmân, Yüce Allah'ın hem ismi hem de sıfatıdır. Bu isim, Allah lafzına bağlı olarak zikredildiğinde sıfat anlamındadır. Ancak Kur'an'da bu şekilde değil, özel isim olarak kullanılmıştır. Bu isim sadece Allah'a has özel isimlerden olduğu için daha çok bir isme bağlı olarak değil; yalnız zikredilmesi hoş karşılanmıştır. Allah isminin yalnız olarak kullanıldığı gibi. Rahmân'ın bu şekilde kullanılması O'nun Rahmân sıfatına ters gelmez. Çünkü Allah ismi de ulûhiyet sıfatına delalet ettiği hâlde hiçbir zaman başkasına ait bir sıfat olarak zikredilmemiştir.

Oysa Alîm, Kâdir, Semî' ve Basîr gibi diğer sıfatlar böyle değildir. Bu gibi

---

[518] A'raf, 156.
[519] Ahzab, 43.
[520] Beyhakî, a.g.e., s. 50-52.
[521] Meryem, 65.
[522] İsrâ, 110.
[523] Zuhruf, 45.
[524] Kurtubî, a.g.e., 1/62.

sıfatlar daima başka isimlere sıfat olarak gelmişlerdir. Bu yüzden bu ve benzeri sıfatlar yalnız olarak değil sıfat olarak kullanılırlar.[525]

Rahmân ve Rahîm'i Bir Arada Zikretmenin Faydaları

1- İbn Arabî, iki ismi bir arada zikretme nedeni olarak, Rahmân sözcüğünün aslının İbranice olmasını gösterir ve bu ismin, Arapça asıllı Rahîm sözcüğü ile bir arada kullanılması gerektiğini söyler.[526]

2- Rahmân, Allah'ın genel merhametine delalet eden özel bir sıfattır. Bu yüzden bu sıfatın başkasında bulunması imkansızdır. Çünkü rahmeti dost-düşman bütün varlıkları kapsayacak bir varlık yoktur. Rahîm ise, fiillere delalet eden ve başkalarının da sahip olabileceği bir vasıftır. Bu yüzden Yüce Allah kendisini "Hayru'r-râhimîn" (merhamet edenlerin en hayırlısı) ve "Erhamu'r-râhimîn" (merhamet edenlerin en merhametlisi) olarak adlandırır.[527]

3- Rahmân ve Rahîm isimlerinin bir arada zikredilmesi, yukarıda zikredilen anlamlardan daha güzel bir başka anlamın ortaya çıkmasını sağlar. Rahmân ismi, Yüce Allah'ın varlığı ile kâim olan sıfata; Rahîm ise, merhamet edilenle ilgili sıfata delalet etmektedir. Buna göre birincisi vasıf için, ikincisi de fiiller için kullanılmaktadır. Birincisi merhametin Allah'ın bir vasfı ve niteliği olduğunu; ikincisi de bu merhamet vasfı ile kullarına merhamet ettiğini göstermektedir.

Bunu iyi anlamak istiyorsan şu âyetleri iyi düşün: "*O, mü'minlere çok Rahîm (merhamet eden)'dir.*"[528], "*O, onlara (karşı) çok şefkatli ve çok Rahîm (merhametli)'dir.*"[529] Kur'an'da hiçbir âyette "O, mü'minlere çok Rahmândır" geçmemiştir.

Bu, Rahmân'ın merhamet sahibi olduğunu; Rahîm'in ise sahip olduğu bu merhametle varlıklara merhamet ettiğini göstermektedir. Bu ince farkı, başka bir kitapta bulamazsın. Eğer kalp aynanı bu isme tutar ve onu teneffüs edip yansıtırsan, bu farkı daha iyi anlarsın.[530]

---

[525] Bedâiu'l-fevâid, s. 20.
[526] Kurtubî, a.g.e., 1/65.
[527] Kurtubî, a.g.e., 1/65.
[528] Ahzab, 43.
[529] Tevbe, 117.
[530] Bedâiu'l-fevâid, s. 20.

O halde Rahmân ve Rahîm sıfatlarını bir arada zikretmenin faydası, Allah'ın özel ve genel merhametinden ve bu dünyadaki ve âhiretteki merhametinden yararlanmaktır.[531]

Gerçek Rahmet ve Anlamı

Bilinmelidir ki rahmet, kişiye zor gelse de veya nefsi onu hoş karşılamasa da insanlara yarar sağlamayı ve onlara fayda ulaştırmayı gerektiren bir sıfattır. Gerçek rahmet işte budur. İnsanlar arasında sana karşı en merhametli olanı, sana yarar sağlamak ve kötülükleri senden savmak için seni sıkıntıya sokandır.

Babanın çocuğa merhameti; Babanın, çocuğunu ilim öğrenmeye ve onunla amele etmeye zorlaması, hatta gerektiğinde bunun için kendisini dövmesi, onu kendisine zarar verecek arzu ve isteklerden men etmesi bu türden bir merhamettir. Baba eğer bunları yapmaz ve ihmalkar davranırsa, bu, onun çocuğuna olan merhametinin az olduğunu gösterir. Babanın, çocuğunu zorlamamakla ona merhamet ettiğini, ona acıdığını ve rahat etmesini sağladığını sanması doğru değildir. Bu, annenin çocuğuna merhameti gibi duygusal ve bilgisizlikten kaynaklanan sahte bir merhamettir.

Bu yüzden merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın kullarına çeşitli belâ ve musibetler vermesi, O'nun rahmetinin bir gereğidir. Çünkü kullarına yarar sağlayacak ve onlardan kötülükleri defedecek şeyleri en iyi bilen O'dur. Dolaysıyla Allah'ın, kullarına musibetler vermesi, onları çeşitli felaketlerle sınaması, onları birçok arzu ve isteklerinden men etmesi, O'nun kullarına olan merhametinin bir göstergesidir. Ancak insanlar, bilgisizlik ve haksızlıklarından Rablerini belâ vermesi nedeniyle itham etmekte, O'nun belâ ve musibet vermekle kendilerine iyilik ettiğini görememekte ve bilememektedirler.

Rivayet edilen bir eserde şöyle denilmiştir: "Başına bir musibet gelen kimse Allah'a: "Allah'ım! Bana merhamet et" diye dua ettiğinde Allah: "Merhamet ettiğim bir şeyle ona nasıl merhamet edeyim." der."

Bir başka eserde ise şöyle denilir: "Allah bir kulunu sevdiğinde, sizden birinin hastasını koruduğu gibi Allah da onu dünyadan, güzelliklerinden ve zevklerinden korur."

Bu, Allah'ın merhametinin tam oluşundandır; yoksa O'nun cimriliğinden değildir. Çünkü O, cömertlerin cömerdidir; bütün cömertlik yalnız O'na aittir.

---

[531] Bedâiu'l-fevâid, s. 21.

Bütün varlıkların cömertliği, O'nun cömertliğinin yanında dünyadaki bütün dağların ve kumların karşısında küçücük bir zerre misali gibidir.

Allah'ın emir ve yasaklarla kullarını sınaması, O'nun rahmet ve korumasının bir gereğidir. Allah'ın, kullarına emrettiklerine olan ihtiyacından veya yasakladıklarına olan cimriliğinden değildir. Çünkü O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, cömert ve kerîm olandır.

Allah'ın dünyada mü'minleri sıkıntıya sokması, onlara bela ve musibetler vermesi, kulların bu dünyaya bağlanmalarına ve burayı karar yeri edinmelerine mani olmak, asıl karar yeri olan ve sonu olmayan âhiret hayatına yönelmelerini sağlamak içindir. Allah, belâ ve musibetlerle, kullarının öteki dünyaya yönelmelerini sağlamaktadır. Allah âhirette vermek için bu dünyada vermemekte, esenliğe kavuşturmak için musibetler vermekte, diriltmek için öldürmektedir.

Allah merhametinin bir gereği olarak kullarını, merhametine güvenerek kendisine karşı gelmekten ve güzel olmayan davranışlarda bulunmaktan sakındırmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah, sizi kendisiyle (kendisine karşı gelmekten) sakındırır. Allah, kullarına karşı şefkatli olandır."*[532]

Birçok âlim şöyle demiştir: "Allah'ın kendisinden sakındırması, O'nun kullarına olan şefkat ve merhametinin bir gereğidir. Böylece Allah kullarını, merhametine güvenip kendisine karşı gelmekten sakındırmaktadır."[533]

Dalalet ve Gazap

Hidayet ve merhamet (acıma) Allah'ın kulları üzerindeki nimetlerindendir. Bu iki nimetin zıddı, dalalet ve gazaptır.

Yüce Allah bize, her gün ve gece defalarca kendisinden, bizi nimet verdiklerinin yoluna iletmesini, gazap ettiklerinin ve dalalette olanların yolundan uzaklaştırmasını istememizi emretmektedir. Nimet verilenler hidayet ve merhamet ehli, gazap edilenler ve dalalette olanlar ise, hidayet ve merhametten mahrum bırakılanlardır. Dalalette olanların yolu, hidâyette olanların yoluna aykırıdır. Gazap edilenlerin yolu da merhamet edilenlerin yolundan ayrıdır. Bu dua, en kapsamlı, en üstün ve en etkili dualardan sayılmaktadır. Başarı Allah'tandır.[534]

---

[532] Âl-i İmrân, 30.
[533] İbn Kayyim, "İğâsetü'l-lehfân", 2/244.
[534] İbn Kayyim, a.g.e., 2/244.

"Allah'ın Rahmetinin Eserlerine Bak"[535] Âyetinin Anlamı

Bu varlıkta Allah'ın genel ve özel rahmetinin eserlerine bir dön de bak. Bu rahmeti ile bizlere peygamberler gönderen, kitaplar indiren, bizleri bilgisizlikten kurtaran, dalaletten hidayete ileten, yanlışlık ve sapıklıklardan doğruya çıkaran, körlükten kurtarıp görmemizi sağlayan O'dur. Bizler O'nun rahmet ve merhameti ile isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini öğrendik. Böylece O'nun Rabb'imiz ve Mevlâmız olduğunu bildik. O, merhameti ile bize bilmediklerimizi öğreten, bize yararlı olan dinî ve dünyevî maslahatlarımızı gösteren, merhametiyle güneş ve ayı yaratıp insanların faydasına sunandır. O'nun gece ve gündüzü yaratması, yeryüzünü bir döşek gibi sermesi, onu yaşama elverişli hâle getirmesi, ölü ve dirilere bir toplanma yeri yapması, yağmur yüklü bulutlar yaratması, yağmur yağdırması, insanlar için sebze ve meyveler hayvanlar için otlar ve meralar var etmesi, hep O'nun merhametinin bir eseridir. O bu merhameti ile, insanların ve diğer hayvanların yapılarına merhameti yerleştiren, böylece birbirlerine merhamet etmelerini sağlayandır.

İnsanların ve hayvanların kendi aralarındaki merhamet duygusu, Allah'ın merhametinin bir eseridir. O, rahmet kelimeden kendisine Rahmân ve Rahîm isimlerini türeten, en geniş ve kapsamlı sıfatının merhamet olduğunu ilan edendir. Bütün varlıkları kuşatan Arş'ının üzerine, her şeyi kapsayan merhamet sıfatı ile oturmuştur. Allah, rahmet sıfatından türetilen ve başka varlıkların adlandırılmadığı bu isimle Arş'ına oturunca, bu sıfatının bir gereği olarak rahmetinin gazabını geçtiğini yazdı. Bu pek ve önemli yazgısı, bütün kullarına verdiği bir merhamet, günahları affetme ve bağışlama, onları cezalandırmama, ayıpları örtme ve kendilerini bilgi sahibi yapma sözü oldu.

O'nun öfkeden hoşnutluğa ve cezalandırmadan bağışlamaya dönmesi rahmetinin bir eseridir. Erkek canlılar için kendi cinslerinden dişiler yaratması, soylarının tükenmemesi ve çiftlerin karşılıklı birbirlerinden yararlanması için aralarına sevgi ve merhamet bağı koyması, herkesin ihtiyaçlarını karşılaması için varlıkları birbirine muhtaç etmesi, Allah'ın geniş merhametinin birer eseridir. Eğer Allah, hiç kimseyi ihtiyaç sahibi kılmayıp herkesi zengin yaratsaydı, dengeler bozulur ve dünya yaşanmaz hâle gelirdi. Allah'ın zengin ve yoksul, azîz ve zelil, güçlü ve güçsüz, yöneten ve yönetilenler yaratması, sonra da hepsini birbirine muhtaç etmesi ve merhametiyle hepsini kuşatması, O'nun merhametinin bir eseridir.

---

[535] Rum 50.

Yüce Allah yüz parça merhamet yaratmıştır. Her merhametin arası yerle gök arası kadardır. Bu merhametlerden sadece bir tanesini yeryüzüne indirmiştir. İşte bu bir parça merhametle bütün insanlar ve diğer canlılar birbirlerine merhamet etmektedir. Annelerin çocuklarına merhameti, kuşların, vahşi hayvanların ve diğer bütün canlıların yavrularına merhamet etmesi bu bir parça merhametle gerçekleşmektedir. Dünya düzeninin ayakta kalması ve varlıkların varlıklarını devam ettirmeleri bu merhametle olmaktadır.

Varlıklar için belirlenen süre geldiğinde Yüce Allah, yeryüzüne indirdiği bu bir parça merhameti tekrar katına kaldıracak, böylece gebe canlılar karınlarındakini atacak, anneler de süt verdikleri çocuklarını bırakacaklardır. Allah, yeryüzüne indirdiği sonra da kaldırdığı merhameti katındaki doksan dokuz merhamete ekleyecek ve merhametini yeniden yüze tamamlayacaktır. Bu geniş merhameti ile kendisini birleyenlere, peygamberlerini tasdik edenlere ve onların izinden gidip kendisine itaat edenlere merhamet edecektir.

Eğer bu varlık âlemine basiretle bakacak olursan, denizin suyla, havanın havayla dolu olduğu gibi yeryüzünün de bu bir parça merhametle dolu olduğunu ve bu merhametin dışında bir şey olmadığını görürsün. Bu, "Merhametim gazabımı geçmiştir."[536] sözünün bir gereğidir. Ancak bilinmelidir ki geçilmiş (gazap), yavaş da olsa mutlaka onu hak edenlere yetişecektir. Bu, Allah'ın merhametiyle çelişmez. Çünkü bunda bir hikmet ve amaç vardır. O, hüküm verenlerin en Hâkimi ve merhamet edenlerin en merhametlisidir.[537]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Kendine acıyıp, cehennem ateşinden kurtulmaya ve cenneti kazanmaya çalışmandır. Bunu ancak Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak, sınırlarını koruyarak, hoşnut olacağı ameller işleyerek ve hoşlanmadığı fiillerden kaçınarak yapabilirsin. Bunun yanında kendini rahmet sıfatıyla donatmandır. Bu sıfatla boğulmakta olanlara, sıkıntı içinde bulunanlara, susuz ve açlara yardım etmelisin. Bunu kendine bir görev bilmelisin.

Allah'ın sevdiği bir diğer amel, başkalarını kendine tercih etmendir. Yüce Allah bu davranışı şöyle övmektedir: *"Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler."*[538]

---

[536] Buhârî, 6000; Müslim, 2752.
[537] İbn Kayyim, "Muhtasaru's-savâi'ki'l-mürsele"den özetle, s. 349-351.
[538] Haşr, 9.

2- Eğer ihsan sahibi kimselerden olmak istiyorsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet et. Bu, seni daha çok Allah'ın merhametine yaklaştıracaktır.[539]

3- Kul, varlıklardaki merhamet ve şefkat eserlerini gördükten sonra daima Yüce Allah'ın rahmet ve lütfunu dilemelidir.

* * *

[539] Kurtubî, a.g.e., 1/92-93.

﴿ اَلرَّفِيعُ ﴾

REFÎ'

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dereceleri yükselten Allah..."*[540]

Refî', kendisinden daha yüksek bulunmayan demektir. Allah, en yüksektir. O, övgü ve senânın bütün derecelerini hak eden tek varlıktır. O'ndan başka bunu hak eden bir varlık yoktur.

Yusuf b. Musa, Cerîr'den anlatıyor: Bir adamın şöyle dediğini işittim: Rüyamda İbrahim es-Sâiğ'i gördüm. Oysa O'nu hiç tanımam. Ona: "Ne ile kurtuldun?" diye sordum. Bana şu duayla kurtulduğunu söyledi: "Ey Allah'ım! Ey gizlilikleri bilen! Ey dereceleri yükselten! Ey Arş sahibi! Ey kullarından dilediğine ruh veren! Ey günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, cezası pek şiddetli olan! Ey lütuf sahibi! Senden başka ilâh yoktur."[541]

el-Halîmî der ki: "Refî', Allah'ın zatî sıfatlarındandır; övgü ve medhin bütün derecelerini hak eden demektir. Övgü ve medih derece derecedir ve birçok çeşidi bulunmaktadır. Bütün bunları Allah'tan başka kimse hak etmez."[542]

Bu sıfat, "yüksek ve üstün niteliklere sahip", "yedi göğün üstünde", "cennette dostlarının derecelerini yükselten" gibi anlamlara da gelebilir.[543]

İbn Kesir, bu ismi şöyle açıklar: "Büyük ve yüksek Arş'ının, bir tavan gibi bütün varlıkların üstünde olmasıdır."[544]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Bu ismi bilmenin faydası, kişinin Allah'ın katındaki derecelerinin yükselmesini istemesi ve bunun için çaba harcamasıdır. Allah'ın iyilik ve itaat ehlini bu dünya hayatında yükselttiğini de bilmesidir.

* * *

[540] Mü'min, 15.
[541] Beyhakî, a.g.e., s. 16.
[542] Kurtubî, a.g.e., 8/5947.
[543] Kurtubî, a.g.e., 8/5947.
[544] İbn Kesir, "et-Tefsir", 7/100.

﴿ اَلرَّفِيقُ ﴾

REFÎK

Bu isim Kur'an'da ne isim ne de fiil olarak geçmez. Ancak Allah'ın böyle bir isminin olduğu Müslim ve diğer kitaplarda bulunan sahih hadislerde geçmektedir. Hz. Peygamber'in temiz eşi Hz. Aişe anlatıyor: "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Aişe! Elbette Allah yumuşaktır (Refik), yumuşaklığı sever. Allah sertlikle vermediğini yumuşaklıkla verir. Bu verdiğini yumuşaklıktan başkasıyla vermez."[545]

el-Cevherî der ki: "Rıfk, sertliğin zıddı olup yumuşak olmak demektir."

Ebû Zeyd, Rıfk'ın fayda vermek ve yarar sağlamak anlamına geldiğini söyler.

Refîk, yolculukta birlikte olmak, yoldaş anlamına da gelir. Bu ismin, Allah'tan başkaları için söylenmesinde bir sakınca yoktur. Çoğulu "rüfekâ"dır. Ancak Refîk, "sadîk" (arkadaş) gibi tekil için kullanıldığı gibi çoğul için de kullanılabilir. Çünkü Yüce Allah çoğul anlamda şöyle kullanmıştır: *"Ne iyi arkadaştır (refik) onlar."*[546]

Refîk, acemi, beceriksiz ve aptal gibi anlamlara gelen "Ahrak" kelimesinin zıddı olarak da kullanılmıştır. Bu, Refîk kelimesinin birçok anlama gelen müşterek bir kelime olduğunu göstermektedir. Başka dilbilimciler er-rıfk'ın aslının, işleri düzeltmek ve tamamlamak için çözüm bulma anlamında olduğunu söylemişlerdir. Ancak Allah bundan münezzehtir. Çünkü O'nun için çözülecek bir sorun yoktur.

Allah Refîk'tir. Yani yumuşaklığı çok olandır. Zıddı, sertliktir. Allah'ın azabı pek şiddetli ve zordur. Rıfk, vermek anlamında da gelebilir. Yani Allah, hayrı bol olan, onu dağıtan ve iyilik yollarını kolaylaştırandır. Allah'ın insanoğluna sağladığı en büyük kolaylık, Kur'an'ı, ezberleyenlere kolaylaştırmasıdır. Allah bu gerçeği bize şöyle haber verir: *"Andolsun biz Kur'an'ı zikr (ile öğüt alıp-düşünmek) için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp-dü-*

---

[545] Müslim, 2593.
[546] Nisa, 69.

şünen var mı?"[547] Dolaysıyla Allah'ın kolaylaştırması olmadan hiç kimse Kur'an'ı kolaylıkla ezberleyemez. Allah'ın izni ve takdiri olmadan hiç kimse bağışta bulunamaz, iyilik yapamaz.

Rıfk, işlerde acele etmemek ve süre vermek gibi anlamlara da gelebilir.

Özetle; Allah hakkında Refîk, Halîm (Tevbe etmeleri için kendisine isyan edenleri cezalandırmada acele etmeyen, onlara süre tanıyan) anlamındadır.

el-Hattâbî der ki: "Allah Refîk'tir demek, aceleci olmayan demektir. Çünkü ancak kaçırmaktan ve kaybetmekten korkanlar acele eder. Oysa herşey elinde olan, acele etmez. "Allah, yumuşaklığı sever" cümlesinin anlamı ise, Allah, işlerinde ve amellerinde acele etmeyenleri sever demektir. Bunları Allah'ın Halîm adını açıklarken zikretmiştik."

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Bu ismi bilen Müslüman, bütün işlerinde ve durumlarında yumuşak olmalı ve asla acele etmemelidir. Çünkü acele etmek şeytanın bir tuzağıdır. Acele eden, yanlış ve eksik yapmaktan, sonuçta pişman olmaktan kurtulamaz. Hz. Peygamber Eşacc Abdülkays'a şöyle söylemiştir: "Sende, Allah'ın sevdiği iki özellik bulunmaktadır: Yumuşaklık ve acele etmemek."[548]

* * *

[547] Kamer, 32.

[548] Müslim, 18. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/556-557.

﴿ اَلرَّقِيبُ ﴾

RAKÎB

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bilin ki, şüphesiz Allah bağışlayandır, (kullara) yumuşak davranandır."[549]

"Allah, her şeyi gözetleyip-denetleyendir."[550]

Allah Teâlâ, Hz. İsa'nın diliyle şöyle buyurmaktadır: *"Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerlerindeki gözetleyici sen'din."*[551]

Bu ve benzeri âyetler Kur'an-ı Kerîm'de oldukça fazladır.

Meşhur Cibril hadisinde, Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e: "İhsan nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir. Eğer sen O'nu göremiyorsan da O, seni görmektedir."[552]

el-Halîmî bu ismi şöyle açıklar: "Rakîb, yarattığı şeylerden gafil olmayandır. O'nun yarattıklarından gafil olması, eksik olduğunu ve gaflette olduğu noktadan kendisine bir zarar gelebileceğini gösterir. Bu ise Allah hakkında imkansızdır."

Zeccâc ise şöyle söyler: "Rakîb, koruyup gözetleyendir. Öyle ki, hiçbir şey O'ndan kaybolmaz."[553]

er-Râzî ise şöyle açıklar: "Rakîb, gizlilikleri ve sırları bilen, görendir. O, her şeyi bilen ve görendir. Hiçbir söz ve gizli konuşma O'na gizli değildir."[554]

Kurtubî de şunları söyler: "Allah, unutmasının mümkün olmadığı mutlak ilmiyle bütün varlıkları gözetleyip denetleyendir. Allah, görülenleri, uyku ve uyuklamanın tutmadığı gözleriyle görüp denetler. İşitilenleri, her hareket ve sözü işiten kulakları ile işitip denetler. Bu gözetleyici ve denetleyici sıfatları ile Yüce Allah, bütün varlıkları küllî ve cüz'î (bütün ve parça, ayrıntılı) olarak gö-

---

549 Bakara, 235.
550 Ahzab, 52.
551 Maide, 117.
552 Buhârî, 50; Müslim, 9.
553 Beyhakî, s. 77.
554 Râzî, a.g.e., s. 267.

zetler. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan bütün gizlilikleri ve sırları bu sıfatlarıyla denetler. Hiçbir şey O'na gizli değildir. Her şey O'nun gözetleme ve denetleme sıfatının altındadır. Bu açıdan bütün varlıklar O'nun için aynıdır. Allah, gözetlenenlerin bütün durumlarını gören ve gözetleyen, onları bütün ve ayrıntı olarak koruyan, her hareket ve davranışlarını sayıp kayda geçirendir. Bütün bunlar O'nun ilim ve müşahede sıfatıyla gerçekleşir. İşte gerçek bilgi ve idrak budur."[555]

es-Sa'dî ise şunları söyler: "Rakîb, sinelerde saklı olanı ve her canlının yaptıklarını bilen, varlıkları koruyan ve onları en güzel bir sistem ve düzenle yönetip varlıklarını devam ettirendir."[556]

İbn Kesir ise bu ismi şöyle açıklar: "Rakîb, bütün durumlarınızı ve amellerinizi gözetleyip denetleyendir."

Kulun Allah'ın Gözetiminde Olduğunu Bilmesi (Murakabe)

İbn Kayyim der ki: "Murakabe, kulun gizli ve açık bütün durumlarını Yüce Allah'ın gözetlediğini kesin olarak bilmesi ve bunu devamlı aklında tutmasıdır. Kulun bu kesin bilgi ile kendisini daima kontrol altında tutması murakabenin kendisidir. Murakabe, Allah'ın sürekli gözetleyici olduğunu, kendisini gördüğünü ve sözlerini işittiğini bilmenin bir sonucudur. Allah, her an ve her zaman bütün canlıları gözetlediği gibi insanların yaptıklarını da gözetlemektedir. Bundan gafil olmak, Allah'a ulaşma yoluna yeni başlayanların hâllerinden uzak olmak demektir. Bu yolda mesafe alan mürîdlerin veya ârîflerin murakabeden gafil olmaları durumunda acaba hâlleri nice olur?"

el-Cerîrî der ki: "Kendisiyle Allah arasındaki ilişkiyi takva ve murakabe ile güçlendirmeyenler, keşif ve müşahedeye ulaşamazlar."

Bazı ârifler şöyle söylemişlerdir: "Allah, aklına gelen şeylerde bile Allah'ı murakabe edenlerin azalarını, yanlış hareketlerden korur."

Bazı ârîflere: "Çobanlar, ne zaman asası ile koyunları tehlikeli meralardan korurlar?" diye sorulunca: "Orada bir bekçi (gözetleyici) olduğunu bildikleri zaman." diye cevap vermişlerdir.

Cüneyd-i Bağdâdî der ki: "Kendi nefislerinde murakabeyi gerçekleştirenler, bir ânı bile Rablerinden gafil geçirmekten korkarlar."

---

[555] Kurtubî, a.g.e., 1/402.

[556] Teysiru'l-kerîmi'r-Rahmân, 5/301.

Zün'nûn-i Mısrî de şöyle söyler: "Murakabenin âlameti, her durumda Allah'ın indirdiklerini tercih etmek, O'nun yücelttiklerini yüceltmek, küçük gördüklerini küçük görmektir."

Başka arifler de murakabeyi şöyle tanımlamışlardır: "Murakabe, kalbin her an ve her adımda Allah'ın gözetiminde olduğunu bilmesidir."

el-Cerîrî der ki. "Bu işimiz (tasavvuf) iki kural üzerine bina edilmiştir: Nefsini daima Allah'ın gözetimi (murakabe) altında tutmak, dışını da İslâm'a uygun hâle getirmektir."

İbrahim el-Havâs da şöyle söyler: "Murakabe, açık ve gizli bütün hallerini Allah için arındırmaktır."

Bazı ârifler şöyle demişlerdir: "Bu yolda insanın nefsine zorunlu kılacağı en önemli şey, muhasebe, murakabe ve bildikleriyle amel etmektir."

Ebû Hafs, Ebû Osman en-Nisabûrî'ye şöyle tavsiyede bulunur: "Öğüt vermek için insanların arasına oturduğunda, öncelikle kendi kalbine ve nefsine öğüt ver. İnsanların seni dinlemek için toplandıklarına aldanma. Bil ki, onlar senin sadece dışını gözetlemekte, Yüce Allah ise hem dışını hem de içini gözetlemektedir."

Murakabe, Yüce Allah'a Rakîb (gözetleyen), Hafîz (koruyan), Alîm (bilen), Semî' (işiten) ve Basîr (gören) adlarıyla ibadet etmektir. Bu isimleri bilen ve anlamlarını iyi düşünüp onlarla ibadet eden kimse murakabe sahibi olmuş olur. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.[557]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Yüce Allah'ın kendisini ve bütün varlıkları gözetlediğini, onları murakabe ettiğini, bunun için herkese iki melek tayin ettiğini, bu meleklerin insanın her sözünü ve her fiilini yazıp kaydettiğini, Allah'ın âhirette ceza veya mükâfatı bu murakabeye göre vereceğini bilmelidir. Allah'ın kendisini gözetlediğine dair bilgisi kesinlik (yakîn) derecesine ulaşan kimse, ömrünü boş ve yararsız işlerde harcamaz. Vakitlerini Allah'tan gafil şekilde geçirmez. Gece ve gündüz Rabb'ine itaat etmekle meşgul olur. Bütün gücünü ve çabasını bu yönde harcar. Daima Allah'ın murakabesini hatırlar ve alıp verdiği nefeslerini bile O'nun zikriyle almaya çalışır. Açık ve gizli bütün hâllerinde Allah'ı murakabe eden, daima O'nu hatırlayan kimse, Allah'ın emir ve yasaklarını çiğnemekten kaçınır. Böylece bütün işlerinde ve sözlerinde Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket ve davranışlarda bulunur, insanlarla ilişkilerini bu esas üzere düzenler. Rabb'in kendisini gözetlediğini unutmayan

[557] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 2/62-63.

kalp, kalp ilimlerinde ileri derecelere ulaşır. Öyle ki, artık Allah'tan başka kimseyi görmez.

Anlatıldığına göre İbn Ömer, koyun gütmekte olan köle bir gencin yanından geçer ve ona: "Bana bir koyun sat." der. Köle genç: "Bu koyunlar benim değil." deyince İbn Ömer: "Onu kurt yedi dersin." der. Köle genç: "Peki Allah nerede?" diye cevap verir. Bunun üzerine İbn Ömer, bu genç köleyi ve koyunları sahibinden satın alır. Sonra da genci azad eder ve aldığı koyunları ona bağışlar. İbn Ömer uzun süre boyunca gencin söylediği "Peki, Allah nerede?" cümlesini tekrarlar.

Murakabe sahibi kimse, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranmaktan hayâ eder. O'nun heybetinden kaçınır. Oysa günah işlemeyenlerin çoğu, cezasından korktukları için günah işlemeyi terk ederler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O, Allah'ın görmekte olduğunu bilmiyor mu?*"[558] Kalbini gözetim altında tutan kimse, nefes alış verişinin bile Allah için olmasına dikkat eder. Aldığı veya verdiği bir nefesi bile O'nsuz almak veya vermek istemez. Bir an bile O'na itaatten geri durmaz. Nasıl böyle yapmasın ki? Çünkü Allah'ın küçük büyük her şeyde kendisini sorguya çekeceğini bilir.

2- Kendisi Allah'ı görmediği hâlde Allah'ın kendisini gördüğünü ve gözetlediğini bilen kimsenin, daima bu düşünce ve itikat üzere olması ve Allah'a karşı gelmekten sakınması gerekir. Aklı, nefsi üzerinde gözetleyici olmadıkça, kendisi görmese dahi Allah'ın gördüğünü bilerek O'na görüyormuş gibi ibadet etmedikçe insan, murakabe derecesine ulaşamaz. Bu mertebeye ulaşan kimse, daima nefsini murakabe altında tutar. O zaman yanında bulunan koruyucu ve yazıcı melekler, amel defterini merhamet kalemleriyle yazarlar. Kıyamet günü insanlar tekrar diriltilip amel defterleri dağıtıldığında, sen defterini görünce mutlu ve huzurlu olursun. O zaman daima seni gözetleyen Rakîb'i görme şerefine nail olursun. O, artık asla kaybolmayan nurunu senden hiç ayırmaz.[559]

* * *

[558] Alak, 14.
[559] Kurtubî, a.g.e., 1/405-407.

﴿ اَلرَّؤُوفُ ﴾

RAÛF

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz sizin Rabb'iniz şefkatli ve merhametlidir.*"[560]

el-Halîmî der ki: "Raûf, kullarına kolaylık sağlayan demektir. Çünkü Yüce Allah kullarına kaldıramayacakları ibadetler ve yükler yüklememiştir. Yaşlılık, hastalık ve zayıflık gibi hâllerde onları birçok ibadetlerden muaf tutmuştur. Hatta onlara, yapabilecekleri birçok şeyleri de yüklememiştir. Bununla birlikte Allah Teâlâ, güçlülük dönemlerinde emir ve yasaklara uymayı şiddetle emretmekte, zayıflık ve hastalık gibi güçsüzlük dönemlerinde ise emirlerini Hafifletmektedir. Yolcu ve hasta olanları sorumlu tutmadığı şeylerden, yolcu ve hasta olmayanları sorumlu tutmuştur. Her iki durum da sahipleri için şefkat ve merhamettir."

el-Hattâbî ise şöyle söyler: "Bazen merhamet, fayda nedeniyle hoş olmayan zor şeylerdedir. Bu yüzden şefkat ve merhamet çoğu zaman, zor ve nefsin hoş görmediği şeylerde saklıdır."[561]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, onlara Allah'ın dini(ni uygulama) konusunda sizi bir re'fet (acıma) tutmasın.*"[562] Allah Teâlâ burada 'rahmet' sözcüğünü değil, acıma anlamına gelen 're'fet' sözcüğünü kullanmaktadır. Çünkü zina ederek Allah'a isyan eden (bekar) âsilere 100 değnek vurulması, onlar için bir re'fet (acıma ve şefkat) değil Allah'ın bir merhametidir. Zira re'fet sözcüğü insan için, ona hiç bir zararın gelmemesi anlamında kullanılır. Bu yüzden insanın başına dünyada iken uhrevî hayır içeren bir musibet geldiğinde: "Allah bu musibetle ona merhamet etti" denilir. Dünyada iken insana bir zarar vermeden, açık veya gizli, önce veya sonrasında uhrevi hayır içeren bir esenlik ve afiyet geldiğinde ise: "Allah bununla ona şefkat gösterdi (re'fet)" denilir.

---

[560] Nahl, 7.
[561] Beyhakî, a.g.e., s. 57.
[562] Nur, 2.

el-Aklişî de der ki: "Re'fet (şefkat) ve rahmet arasındaki farkı iyi düşün. Aralarında fark nedeniyle şu âyetlerde birlikte zikredilmişlerdir: "*Şüphesiz Allah, insanlara şefkat edendir, esirgeyendir.*"[563], "*Şüphesiz Allah, insanlara karşı şefkatlidir, çok merhametlidir.*"[564] Buna göre re'fet (şefkat), rahmetten daha geniş anlamdadır. Allah kuluna ne zaman merhamet etmek istese, ona rahmet nimetini verir. Bu nimet, bir belâ ve musibetin ardından gelebileceği gibi, belâ olmadan da gelebilir. Oysa re'fet böyle değildir. Yukarıda açıkladığımız gibi onda, insan için bir zorluk veya zarar söz konusu değildir."[565]

es-Sa'dî ise şöyle söyler: "Rahmân, Rahîm, Ber, Kerîm, Cevâd, Raûf, Vehhâb. Bütün bu isimlerin anlamları birbirine yakındır. Bu isimler, Yüce Allah'ın rahmet, iyilik, cömertlik, kerem gibi sıfatlara sahip olduğunu gösterir. O'nun bu sıfatları, hikmeti gereği bütün varlıkları kuşatacak genişliktedir. Ancak bu sıfatlardan yararlanmadaki en büyük payı mü'min kullarına tahsis etmiştir. Bu yüzden şöyle buyurmuştur: "*Rahmetim her şeyi kapsamıştır. Onu korkup-sakınanlara, zekâtı verenlere ve bizim âyetlerimize iman edenlere yazacağım.*"[566] Dolayısıyla bütün iyilikler ve nimetler O'nun merhametinin ve kereminin bir eseridir. Dünyadaki ve âhiretteki bütün servetler ve hayırlar, O'nun merhametinin bir göstergesidir."[567]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Her müslüman Allah'ın dışında mutlak şefkat sahibi kimse olmadığını, O'nun şefkatinin biz insanların şefkati gibi olmadığını bilmelidir. Allah'ın kullarına bol nimetler vermesi, onları çeşitli tehlikelerden koruması, nefislerinin arzu ve isteklerinin peşinden koşmalarına mani olması, O'nun kullarına olan şefkat ve merhametindendir. Bazen bir musibet vererek onları içinde bulundukları gafletten uyandırması, bazen gittikleri yolda onları tökezleterek doğru yola girmelerini sağlaması, O'nun şefkat ve merhametinin bir gereğidir. Bu belâ ve musibetler dıştan böyle görünebilir; ancak gerçekte bunlar, kendileri için bir şefkat ve merhamettir. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: "İnsanlar arasında musibetleri en şiddetli olanlar peygamberlerdir. Sonra onların izinden giden Allah dostlarıdır. Dinine bağlılık derecesine göre

---

[563] Bakara, 143.
[564] Hac, 65.
[565] Kurtubî, a.g.e., 1/173.
[566] A'raf, 156.
[567] Teysiru'l-kerîmi'r-Rahmân, 5/621.

kişinin başına musibetler gelir. Belâlar, hiçbir hatası olmadan yeryüzünde yürüyünceye kadar kişinin peşini bırakmaz."[568]

Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sevabın büyüklüğü belânın büyüklüğüne göredir. Allah bir topluluğu sevdiği zaman onlara belâ verir. Razı olana rıza, olmayana da gazap vardır."[569]

Allah'ın bu ismini bilen kimse, Allah'ın kendisine şefkat ve merhamet ettiği gibi o da, nefsine acımalı, ona gücünden fazla yük yüklememeli ve yapısını aşan şeylerden sorumlu tutmamalıdır. Nefse acımak demek, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından ve tehlikelerden onu korumak demektir. Nefsine acıyıp ona şefkat gösterdiğin gibi, başka insanlara da acımalı ve onlara da şefkat elini uzatmalısın. Böylece şefkatli bir kalbe sahip olur, her iki dünyada Allah'ın şefkat ve merhametinin seni kuşatmasını sağlamış olursun.[570]

* * *

[568] Tirmizî, 2398. Sahih bir hadistir.
[569] Tirmizî, 2396. Hasen bir hadistir.
[570] Kurtubî, a.g.e., 1/175-176.

﴿ اَلسُّبُّوحُ ﴾

SÜBBÛH

Bu isim Kur'an'da değil, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde geçmektedir. Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peygamber rükû ettiğinde: "Ey ulu ve yüce olan! Ey hiçbir ayıbı ve kusuru olmayan! Ey meleklerin ve Rûh'un (Cebrail'in) Rabb'i!" diye dua ederdi."[571]

Müslim'in bir başka rivâyetinde Hz. Peygamber'in bu duayı rükûda ve secdede söylediği nakledilir.

el-Halîmî bu ismin anlamı hakkında der ki: "Sübbûh, var olma yönünden varlıklarda bulunan her türlü ayıp ve noksanlıklardan uzak olan demektir. Tesbîh ve tenzih etmek, yüceltmek, ayıp ve eksikliklerden uzak tutmak anlamlarına gelir."[572]

* * *

[571] Müslim, 487.
[572] Beyhakî, a.g.e., s. 37.

﴿ سَرِيعُ الْحِسَابِ – سَرِيعُ الْعِقَابِ ﴾

SERÎU'L-HİSÂB - SERÎU'L-İKÂB

Her iki sıfatta Kur'an-ı Kerîm'de geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, hesabı pek seri görendir."[573]

"Şüphesiz senin Rabb'in, sonuçlandırması pek çabuk olandır."[574]

"O, hesap görenlerin en süratli olanıdır."[575]

İslâm âlimleri tarafından ittifakla kabul edilen Allah'ın Hasîb ismini açıklarken bu konuya da değinmiştik.

Kâdi Ebû Bekir der ki: "Kûfe'de Şeyh Ebû Bekir et-Turtûşî ile birlikteydim. Onunla, *"Şüphesiz senin Rabb'in, sonuçlandırması pek çabuk olandır. O, bağışlayan ve esirgeyendir."*[576], *"Rabb'in sonuçlandırması pek çabuktur ve gerçekten O, bağışlayandır, esirgeyendir."*[577] âyetlerini müzakere ettim ve: "Lâm'ın âyetlerden birinin başına gelip diğerinin başına gelmemesinin faydası acaba nedir?" diye sordum. Şeyh Ebû Bekir et-Turtûşî sorumu şöyle cevapladı: "Arapça Lâm'ın hükmü, verilen haberi tekit etmektir. Lâm'ın En'am sûresindeki âyetin başına gelmemesinin nedeni, buradaki hitabın, dünyada toplu cezalandırmayı hak etmeyen fakat cezası âhirete ertelenen bir ümmete yapılmasıdır. Durum böyle olunca hükmü, verilen haberi tekit etmek olan Lâm burada gelmemiştir. A'raf sûresindeki âyet ise İsrailoğullarına hitap etmektedir. Bu toplum ise, dünyada topluca cezalandırmayı hak etmiş, hayvanlara dönüştürülmüş ve yerle bir edilmişlerdir. Durum böyle olunca âyetin başına görevi, verilen haberi tekit etmek olan Lâm gelmiştir."[578]

* * *

[573] Bakara, 202.
[574] En'am, 165.
[575] En'am, 62.
[576] En'am, 165.
[577] A'raf, 167.
[578] Kurtubî, a.g.e., 1/483.

﴿ اَلسَّلَامُ ﴾

SELÂM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir; Kuddûs'tur; Selâm'dır..."[579]

Bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir: "Ey Allah'ım! Sen Selâm'sın; Selâm (esenlik) yalnız sendendir. Ey ikram ve celâl sahibi olan! Sen ne yücesin."[580]

İbn Arabî der ki: "İslâm âlimleri, bizlerin Allah hakkındaki "Selâm" sözümüzün nispet anlamında olduğu ve takdirinin "selâmet, esenlik sahibi" olduğu konusunda hemfikirdirler. Ancak nispetin burada ne anlama geldiği konusunda üç farklı görüşe ileri sürmüşlerdir. Bunlar:

1- Selâm, hiçbir ayıbı olmayan, her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olan demektir.

2- Selâm, huzur ve esenlik sahibi demektir. Yani cennetteki kullarına esenlik, mutluluk ve huzur verendir. Şu âyet bu anlamı teyit etmektedir: *"Çok esirgeyen Rab'dan onlara bir de "Selâm" sözü (vardır)."*[581]

3- Selâm, varlıkları karanlıklardan kurtaran demektir. Bu, el-Hattâbî'nin görüşüdür.

İkinci ve üçüncü maddelerdeki anlamlara göre Selâm, Allah'ın fiilî sıfatlarından; birinci maddedeki anlama göre ise zatî sıfatlarındandır.

Selâm'ın, "kullarını esenliğe çıkaran" anlamında olduğu söylenmiştir.

İbn Kesir ise şunları söyler: "Selâm, zatında, fiillerinde ve sıfatlarında mükemmel oluşu nedeniyle her türlü eksiklikten, noksanlıktan, kusur ve ayıptan salim olan demektir."[582]

---

[579] Haşr, 23.
[580] Müslim, 591.
[581] Yasin, 58.
[582] İbn Kesir, 8/63.

Selâm Sözcüğünün Gerçek Anlamı

İbn Kayyim der ki: "Selâm sözcüğünün gerçek anlamı, kötülük ve ayıplardan beri olmak, onlardan kurtulmak ve esenliğe kavuşmaktır. Selâm sözcüğünden türeyen ve kökü buna dayanan bütün sözcükler, bu anlamlar çevresinde dolaşır. "Sellemekellah" (Allah seni kurtarsın) ve "Selleme fülanün mineş-şer" (filanca kötülükten kurtuldu) gibi cümleler bu tür anlamdadır. Mü'minlerin sırat üzerinde "Rabb'i sellim" veya "Allahümme sellim" (Rabb'im, Allah'ım kurtar, selâmet ve esenliğe kavuştur) şeklinde dua etmeleri de bu anlamdadır. Yine "Seleme'ş-şey'u li fülan" (Bu şey filancaya aittir) cümlesinde "seleme" aidiyet ve sahiplik anlamı taşır. Birini zarardan kurtarmak da bu sözcükle ifade edilir. Kur'an'da bütün bu anlamlar kullanılmıştır. Örneğin *"Allah bir örnek verdi: Kendisi hakkında uyumsuz ve geçimsiz bulunan, sahipleri de çok ortaklı olan (köle) bir adam ile yalnızca bir kişiye teslim olmuş bir adam. Bu ikisinin durumu bir olur mu?"*[583] âyetinde geçmekte olan "selem" sözcüğü, yalnız birine ait olmak, başkasının ortaklığı bulunmamak anlamında kullanılmıştır. Selâm, savaş karşıtı olan barış anlamında da kullanılmıştır. Şu âyette bu anlamda kullanılmıştır: *"Eğer onlar barışa eğilim gösterirlerse, sen de ona eğilim göster ve Allah'a tevekkül et."*[584] Çünkü barış ile, savaşan tarafların her ikisi de birbirlerine verdikleri eziyet ve sıkıntılarından kurtulmakta ve rahat etmektedirler. Bu yüzden kelime, müşareke gibi mufaale babında müsâleme (karşılıklı silah bırakma, barışma) olarak kullanılmıştır.

Yine 'selim kalp" ifadesinde selim, temiz, sağlam, kin ve nefretten arınmış kalp anlamındadır. Ancak gerçek anlamı, kalbi yalnız Allah'a teslim etmek, O'nun dışında bir şeyi orda barındırmamak demektir. Böylece kalp, şirkten, kinden, günahların pisliklerinden ve Allah'a muhalefet etme duygusundan kurtulur ve selim bir kalp olur. Samimiyet ve sadakatle Allah'ın yolunda yürür, O'nunla iyi ilişkiler kurar. Sonuçta kıyamet günü Allah'ın azabından kurtulur ve O'nun ikram ve saygınlığını kazanır.

İslâm sözcüğü de bu kelimeden türemektedir. Çünkü İslâm, kayıtsız şartsız Allah'a teslim olmak, O'na boyun eğmek demektir. Müslüman, şirk ve küfrün pisliklerinden temizlenerek yalnız Allah'a teslim olmuş kimsedir. O, tıpkı tamamen efendisinin emrinde olan ve başka sahibi bulunmayan bir köle gibidir. Bu yüzden Yüce Allah, yalnız Rabb'ine inanan ve O'na teslim olanla

---

[583] Zümer, 29.
[584] Enfal, 61.

birçok efendisi bulunan iki kişinin örneğini bize şöyle vermiştir: *"Allah bir örnek verdi: Kendisi hakkında uyumsuz ve geçimsiz bulunan, sahipleri de çok ortaklı olan (köle) bir adam ile yalnızca bir kişiye teslim olmuş bir adam. Bu ikisinin durumu bir olur mu?"*[585]

Yine ticari bir muamele şekli olan selem[586] terimi de bu kökten türemiştir. Selemde, zimmetinde olan şeyin selâmetini Rabb'ine havale ederek satma ve ücreti peşin alma söz konusudur. Bu yüzden bu tür satış usulü selem olarak adlandırılmıştır. Ama gerçeği Yukarıda izah ettiğimiz gibidir. Eğer bu, yılan vb. hayvanların soktuğu kimseye "selim" (kurtulan) denilmesiyle çelişmektedir denilirse, şu cevabı veririz: Bu bir çelişki değildir. Çünkü yılan vb. hayvanların soktuğu kimsenin "selim" olarak adlandırılması, kişinin temel amacını ifade etmek içindir. Yani kişinin iyileşmesi ve bundan kurtulup sağlığına yeniden kavuşmasıdır. Zira bu kimseye göre şu an, bundan kurtulmak ve selâmete kavuşmaktan daha önemli bir isteği bulunmamaktadır. Durum böyle olunca "selim" olarak adlandırılmıştır. Bu, tehlikeli yerin "kurtuluş yeri" olarak adlandırılması gibidir. Tehlikeli yerde bulunana göre buradan kurtulmaktan başka bir amacının olmadığını ifade etmek için bu adlandırma yapılmıştır.

Özetle, yılan vb. hayvanların soktuğu kimsenin "selim", tehlikeli yerin "kurtuluş yeri" olarak adlandırılması, o kişilerin kurtulma ümidini ve onlara yönelik iyimserliği ifade etmek için bu adlandırma yapılmıştır.[587]

Allah'ın Selâm Olarak Nitelenmesi

Allah, bu sıfatı herkesten daha fazla hak etmiştir. Eğer bu bilinirse, bu sıfatın Allah'ın isimlerinden biri olarak kabul edilmesi daha doğru olduğu anlaşılır. Allah, bu isimle isimlendirilenlerden daha fazla bu ismi hak eder. Çünkü her türlü ayıp ve kusurdan beridir. Hiçbir eksiği yoktur. O, her yönüyle gerçek Selâmdır. Oysa varlıkların bu özelliği sınırlıdır. Allah için bu isim ve sıfatta ne de başka isim ve sıfatlarında bir sınırlama yoktur. O'nun bütün isim ve sıfatları sınırsız anlam taşır. O, kendi zatında, isim ve sıfatlarında ve fiillerinde her türlü eksiklikten ve hayallerin vehimlerinden uzaktır. O'nun fiillerinde herhangi bir yanlışlık, haksızlık ve kötülük olmaz. Hiçbir fiili, amaçsız ve geliş güzel değildir. Her fiili bilerek ve yerli yerinde gerçekleşir. Bu yüzden O, her

---

[585] Zümer, 29.

[586] Selem, bedelin peşin ödenerek malın daha sonra teslim edilmesi esasına dayanan bir satış akdi. Çev.

[587] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 2/289.

yönüyle ve her itibarla gerçek Selâmdır. Bu nedenle Yüce Allah bu ismi, kendilerine bu ad verilen kimselerden daha fazla hak eden mükemmel ve eksiksiz varlıktır.

İşte Allah'ın kendisinin beri olduğunu söylediği gerçek tenzih budur. Hz. Peygamber O'nu bu şekilde tenzih etmiştir. O, eşten ve çocuktan beridir. O'na benzeyen hiçbir varlık yoktur. Hiçbir şey O'na denk değildir. O'nun mülkünde kendisine ortak kimse yoktur. O, gerçek Selâm'dır.

Allah'ın bütün mükemmel sıfatlarına baktığında, her sıfatın bu mükemmelliğin zıddı olan sıfattan uzak olduğunu görürsün. O'nun hayat sahibi oluşu, bunun zıddı olan ölümden, uykudan ve uyuklamadan beri olduğunu gösterir. Kayyûm oluşu yine böyledir. Güç ve kudret sahibi oluşu, yorgunluk ve bitkinlikten; ilim sahibi oluşu, ilimsizlikten, unutkanlıktan, hatırlama ihtiyaç ve düşüncesinden beri olduğunu gösterir. Mutlak irade sahibi oluşu, hiçbir amaç, menfaat ve yarar gözetmeden davranmadığını gösterir. O'nun bütün sözleri yalan ve haksızlıktan beridir. Her sözü, doğruluk ve adaletle tamamlanmıştır. O'nun zenginliği, başkasına muhtaç olmadığını, herkesin O'na muhtaç ama O'nun hiçbir şeye ve kimseye ihtiyaç duymadığın gösterir. Mülkünde mutlak mâlik olması, başkasının kendisine ortak, yardımcı veya kendisiyle çekişen olmadığını ve hiç kimsenin O'nun izni olmadan şefaat etmesinin mümkün olmadığını gösterir. Tek ilâh oluşu, ulûhiyetinde başka ortak bulunmadığını ve kendisinden başka ilâh olmadığını gösterir.

Allah'ın hilm, af ve bağışlama sahibi oluşu, günahkar kullarını cezalandırmaktan vazgeçmesi, O'nun güçsüzlüğünden veya buna ihtiyaç duyduğundan değildir. O'nun bu sıfatları, başkasının yaptığı gibi yapay ve suni de değildir. O, gerçek bağışlayıcıdır. Bu, O'nun salt cömertliğinden, ihsan ve keremindendir. Aynı şekilde Allah'ın azabı, intikamı ve yakalaması da pek şiddetlidir. O, çabuk hesap gören ve sonuçlandırması pek çabuk olandır. Ancak O'nun böyle olması, haksızlık etmesine, yanlışlık yapmasına, gereğinden fazla katı ve sert olmasına veya haksız intikam almasına neden olmaz. O, bütün bunları hikmet ve adaleti ile gerçekleştirir. Her şeyi yerli yerinde yapar ve kimseye haksızlık etmez. Böylece ihsan, sevap ve nimetlere karşılık hak ettiği hamd ve senayı burada da hak eder. Eğer Allah, sevabı cezanın yerine koysaydı bu, O'nun hikmet ve izzetiyle çelişirdi. Bu yüzden Allah'ın cezayı yerli yerine koyması, hamd edilmeye değer. Allah'ın hikmet ve izzet sahibi olması, düşmanlarının ve cahillerin buna aykırı vehimlerinden uzak olduğunu gösterir.

Allah'ın kaza ve kaderi, her türlü haksızlık, zulüm, saçmalık ve hikmetten yoksun olarak gerçekleştiği düşüncesinden beridir. Onun koyduğu yasalar ve verdiği emirler her türlü çelişkiden uzaktır. O'nun dininde hiçbir çelişki ve karışıklık yoktur. Bütün emir ve yasakları kullarının yararınadır. Onlara olan merhamet ve şefkati nedeniyle bu emir ve yasakları koymuştur. Her bir emir ve yasağın ayrı ayrı faydası vardır ve hepsi bir amaç için konulmuştur. Kısaca her emir ve yasağı, hikmet, rahmet, maslahat ve adalettir.

Allah'ın kullarına nimetler vermesi, O'nun ihsanının bir gereğidir. Yoksa verilene olan ihtiyacından veya karşılığında bir bedel almak için değildir. Allah'ın nimet vermemesi, cimriliğinden veya fakir düşmek ve muhtaç olmak korkusundan değildir. Aksine Allah'ın vermesi, bir karşılık almak veya bir ihtiyaçtan değil katıksız ihsan ve iyiliğinden; vermemesi ise cimrilik veya yoksulluk korkusu değil katıksız adaletindendir. O'nun hiçbir hükmünde cimrilik veya adaletsizlik yoktur.

Allah'ın göğe yükselerek arşa istiva etmesi, kendisini taşıyacak ve üzerine oturacak bir şeye ihtiyaç duymasından değildir. Aksine arşın kendisi ve O'nu taşıyanlar (melekler) Allah'a muhtaçtır. Allah arştan da onu taşıyan meleklerden de kendisinin dışındaki her şeyden de müstağnidir. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Allah'ın yüceliği ve istivası her türlü eksiklikten beridir. O'nun ne arşa ne de başka bir şeye ihtiyacı bulunmamaktadır. Zira hiçbir şey onu kuşatamaz. O, her şeyin üstündedir; mutlak gani ve Hamîd olandır. Allah'ın arşa istiva etmesi ve bütün varlıklara egemen olması, bir arşa veya herhangi bir yönden başka bir şeye muhtaç olmadan mâlik oluşunun bir gereğidir.

Allah'ın her gece dünya semasına inmesi, O'nun yücelik ve müstağniliğinden bir şey eksiltmez. Allah'ın eksiksiz ve mükemmel oluşu, O'nun her türlü benzetmeden, bir şeyle sınırlı olmasından veya bir şeyin altında kalmasından uzak olduğunu gösterir. Allah, mükemmelliğiyle çelişen her türlü sıfattan beridir, münezzehtir.

Allah'ın zenginliği, işitmesi ve görmesi, Müşebbihe'nin benzetmelerinden ve bu sıfatları yok sayanların iddialarından uzak olduğunu gösterir. Allah'ın dostlarını desteklemesi ve onlara yardım etmesi, insanların birbirlerine yardım etme ihtiyacı duyması ve yardım etmediğinde eziklik ve aşağılanma hissetmesi gibi değildir. O'nun yardımı tamamen hayır ve merhametinden, iyilik ve ihsanından kaynaklanır. Yüce Allah, Azîz kitabında şöyle buyurur: *"De ki: "Övgü (hamd), çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan ve düşkünlükten dolayı yardımcıya da (ihtiyacı) bulunmayan Allah'adır."*[588] Allah Teâlâ burada

---

[588] İsrâ, 111.

mutlak anlamda hiçbir dosta değil, sadece düşkünlükten dolayı bir dosta ihtiyacı olmadığını vurgulamaktadır. Allah'ın, kendisini sevenleri ve dostlarını sevmesi de böyledir. O'nun sevgisi, insanların birbirini sevmesi gibi değildir. Çünkü insanların birbirlerini sevmesi, bir ihtiyaçtan, yakınlıktan, yağcılıktan veya bir menfaat elde etmekten kaynaklanabilir. Oysa Yüce Allah'ın sevgisi böyle değildir. O, böyle bir sevgiden beridir.

Allah'ın eli ve yüzü, Müşebbihe'nin benzetmelerinden ve bunları inkar edenlerin iddialarından beridir. O'nun eli ve yüzü, insanlarınkine asla benzemez. Kendisinin dışında kimse, bunların nasıl olduğunu bilemez.

Bütün bu anlattıklarımız, Allah'ın Selâm ismi ile yüceliğine yakışmayan her türlü şeylerden uzak olduğunu ve mükemmel sıfatlarının zıddı olan bütün sıfatlardan münezzeh olduğunu göstermektedir. Bu ismi ezberleyen nice kimseler, bu ismin delalet ettiği ve bizim işaret ettiğimiz bu gizli anlam ve sırlardan haberdar değildirler. Sen bunları düşün ve anla. Allah yardımcımız olsun.[589]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın kulları arasında Selâmı yaymak. Bu, İslâm'ın en belirgin ve en üstün özelliklerinden biridir.

2- Müslümanların, kulun elinden, dilinden, zulüm ve haksızlığından, zarar ve kötülüklerinden emin olmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir."[590]

3- Dinini her türlü şüphe ve bid'atlerden uzak tutmak, nefsani arzu ve isteklerin peşinden gitmemek.

4- Tarikat makamı olarak selâmet, aklın şehvet ve öfkenin esiri değil, emiri olmasıdır. Çünkü akıl, emir; şehvet ve öfke ise birer köledir.[591]

* * *

[589] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 2/150-152'den özetlenmiştir.
[590] Buhârî, 10; Müslim, 40. Ayrıca bkz. İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 81.
[591] Râzî, a.g.e., s. 184; ayrıca bkz. Rağıb el-Isfahani, "ez-Zeri'a ilâ mekarimi'ş-şeri'a".

﴿ اَلسَّمِيعُ ﴾

SEMÎ'

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır.

"Şüphesiz Allah, işitendir, görendir."[592]

"Elbette Allah işitendir, görendir."[593]

el-Hattâbî der ki: "Semî', mübalağalı ism-i fail vezninde olup işiten anlamına gelir. O, fısıltıları da gizli söylenenleri de işitendir. O'na göre alenilik veya gizlilik, sükut veya konuşmak birdir."[594]

İbn Kayyim ise şunları söyler: "Semî', gizli veya açık söylenen her sözü eşit olarak işitendir. O'nun işitmesi bütün sesleri kuşatmıştır. Varlıkların seslerini asla birbirine karıştırmaz ve şaşırmaz. Birinin sesini işitmek, ötekinin sesini de işitmeye mani olmaz. Talep edenlerin çokluğu, onu şaşırtmaz ve yanıltmaz. Hz. Aişe anlatıyor: "İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah'a hamd olsun. Kocasının Hz. Peygamber'e şikayet etmeye gelen kadın, hayâsından bazı sözlerini gizli söyleyince Yüce Allah şöyle buyurdu: *Allah, aranızda geçen konuşmaları işitiyordu. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir."*[595]

Sem' (işitmek) ile dört anlam kastedilir. Bunlar:

1- Bilme, idrak etme anlamında işitmek. Bu tür işitme seslerle ilgilidir.

2- Anlama, akletme anlamında işitmek. Bu da anlamlarla ilgili işitmedir.

3- Cevap verme ve istenenleri verme anlamında işitmek.

4- Kabul etme ve uyma anlamında işitmek.

Şu âyetler birinci anlama delalet etmektedir:

"Gerçekten Allah, eşi konusunda seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan (kadın)ın sözünü işitti."[596]

---

592 Mü'min, 20.

593 Nisa, 134.

594 Beyhakî, a.g.e., s. 44.

595 Mücadele, 2. Bkz, Tarîku'l-hicreteyn, s. 211. Bu hadis sahihtir. Buhârî, "Vahiy" bölümünde Hz. Aişe'den muallak olarak rivayet eder. Nesâî, 950.

596 Mücadele, 2.

"Andolsun Allah; "Gerçek, Allah fakirdir, biz ise zenginleriz" diyenlerin sözlerini işitmiştir."[597]

Şu âyet ise ikinci anlama delalet etmektedir:

"Ey iman edenler, "Râinâ-Bizi güt, bize bak" demeyin, "Unzurnâ-Bizi gözet" deyin ve dinleyin."[598]

Namazda, rükûdan kalkarken söylenen "Semi'allahu limen hamideh" (Allah, kendisine hamd edeni işitti) duası ve rivayet edilen "Allahüme's-ma" (Ey Allah'ım! İşit. Yani cevap ver, senden istediğimi bana ver demek.) duası üçüncü anlama işaret etmektedir.

Şu âyet de dördüncü anlama işaret etmektedir.

"Onlar, yalana kulak verenler..."[599] Yani yalana kulak verip onu kabul edenler ve inkar etmeyip ona uyanlar... demektir. Bir görüşe göre şu âyette bu anlamdadır:

"İçinizde onlara kulak verenler de vardır."[600] Yani onların sözlerini kabul edip uyanlar da var demektir. Ancak bir diğer görüşe göre bu âyet, gözcü ve ajanlara işaret etmektedir. Fakat biz, bu görüşü doğru bulmuyoruz. Çünkü gözcü ve ajanlar, iç içe olmayan gruplar arasında bulunurlar. İç içe yaşamayan gruplar, birbirlerinden haber almak için gözcü ve ajanlara ihtiyaç duyarlar. Oysa bu âyet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Ve münafıklar sahabelerle iç içe birlikte yaşamaktaydılar. Bu yüzden gözcü ve ajanlara ihtiyaçları yoktu.[601]

Allah'ın Semî' İsmine İnanmanın Gereği

Yüce Allah aşağıdaki âyetlerde bizlere "işitmeyi", "dinlemeyi" ve "uymayı" emretmekte; işitip uyanları methetmekte ve müjdenin bunlara ait olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah'tan korkup-sakının ve dinleyin."[602]

"Dinleyin ve itaat edin."[603]

---

[597] Âl-i İmrân, 181.
[598] Bakara, 140.
[599] Maide, 41.
[600] Tevbe, 47.
[601] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 2/245.
[602] Maide, 108.
[603] Teğabün, 16.

"Eğer onlar: "İşittik ve itaat ettik, sen de işit ve 'Bizi gözet'" deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu."[604]

"Öyleyse kullarıma müjde ver. Ki onlar, sözü işitirler ve en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerini hidayete eriştirdikleridir ve onlar, temiz akıl sahipleridir."[605]

"Kur'an okunduğu zaman, onu dinleyin ve susun."[606]

"Peygambere indirileni dinlediklerinde hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşlarla dolup taştığını görürsün."[607]

Allah, kendi işittirmesi ile kulların işitmesini, kendilerinde hayır bulunduğuna delil göstermiştir. Yani Allah'ın işittirmesi ile kulların işitmesi aynı anda olmadığında bu, onlarda hayır bulunmadığına delalet etmektedir. Yüce Allah bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: *"Eğer Allah, onlardan bir hayır görseydi muhakkak onlara işittirirdi. İşittirseydi bile, arka çevirenler olarak (yine) yüz çevirirlerdi."*[608]

Bir başka âyette Allah bize, düşmanlarının Kur'an'a karşı takındıkları tavrı haber vermekte ve onların Kur'an'ı dinlemeyi terk ettiklerini ve onu dinlemeyi yasakladıklarını bize şöyle bildirmektedir: *"İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve onda (okunurken) yaygaralar koparın."*[609]

Dinlemek, imanın kalbe girmesini sağlayan, ona davet eden ve onu öğreten bir elçi gibidir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde şu âyetler defalarca geçer:

"Yine de işitmiyorlar mı?"[610]

"Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı, böylece onların kendisiyle akledebilecek kalpleri ve kendisiyle işitebilecek kulakları oluversin?"[611]

Dinlemek (semâ), akletmenin ve bunun üzerine kurulu olan imanın temelidir. Bu nedenle semâ, aklın ve imanın öncüsü, sohbet arkadaşı ve yardımcısıdır. Ancak dinlenilen şey, son derece önemlidir. İnsanların birçoğu semâ (dinleme) konusunda ihtilafa düşmüş, kimisi bunu yanlış anlayarak doğru yoldan ayrılmışlardır.

---

[604] Nisa, 46.
[605] Zümer, 17-18.
[606] A'raf, 204.
[607] Maide, 83.
[608] Enfal, 23.
[609] Fussilet, 26.
[610] Secde, 26.
[611] Hac, 46.

Semânın (dinleme) aslı, kalbin dinlenilen şeylerin anlamlarına dikkat kesilmesi ve bu anlamlarla coşmasıdır. Bunların etkisiyle kalp, ya ister ya da nefret eder, ya sever ya da nefret eder.

Semânın çeşitlerini özetle şöyle açıklayabiliriz:

Kimi insanlar, tabiatının, nefsinin ve arzusunun isteğiyle dinler. Bu kimselerin dinlediklerinden payları, tabiatlarına uygun nefsani zevklerdir.

Kimi insanlar manevi halleri, imanları, marifetleri ve akılları ile dinler. Bunların dinlediklerinden payları ise, içinde bulunduğu manevi halin, iman ve düşünme gücünün artmasıdır.

Kimileri de başkalarıyla değil yalnız Allah ile dinler. Bu kimselerin durumu sahih ve kutsi bir hadiste şöyle belirtilir: "Öyle ki, Benimle işitir, Benimle görür."[612] Semâların en üstünü ve hepsinden daha doğru olanı işte budur.[613]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Kur'an'ı dinlemek, onu tefekkür etmek, anlamak ve idrak etmeye çalışmak bu ismi bilmenin bir gereğidir. Allah, her halükarda Kur'an dinleyenleri methetmiş, dostlarına daima Kur'an okumalarını ve dinlemelerini emretmiştir. Gerçek semânın (dinleme) işte budur.

Etkileyici semâ insanın kalbini, gaybı bilenin katına teşvik eden, ruhları mutluluk ülkesine sürükleyen, durgun azimleri en üst derecelere ve makamlara çıkmaya teşvik ederek harekete geçiren semâdır. Bu semâ kişiyi imana çağırır, cennet yolunda yürümesi için ona rehberlik eder, her sabah ve akşam kalpleri, yüce yaratıcı tarafından yapılan "haydi kurtuluşa, haydi kurtuluşa" nidasına icabet etmeye çağırır. Böyle bir semâyı tercih eden, kendisini Allah'a yaklaştıracak birçok deliller bulur, ders alacak ibretler görür, Allah hakkındaki bilgisi (marifeti) artar, âyetlerin anlamlarını daha derinden düşünür, doğru yolu bulur, sapıklıklardan uzaklaşır, şaşkınlık ve körlükten kurtulup hidayete erer, gerçeği görmeye başlar, iyilik ve yararlı olan şeyleri emreder, kötülük ve zararlı şeylerden men eder, karanlıklardan kurtulup aydınlığa kavuşur, nefsine uymaz, takva yolunu tutar, kalp gözü açılır, basireti güçlenir, kalbi yeniden hayat bulur, dinlediği semâ kalbinin gıdası, ilacı ve şifası olur, kurtuluşuna ve-

---

[612] Buhârî, 6502.

[613] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/479.

sile olur, şüpheleri yok eder, hakikati apaçık ortaya koyar, hakkı gerçekleştirir, bâtılı yok eder.[614]

2- Özetle, Allah'ın dinlenmesini farz kıldığı veya teşvik ettiği bütün şeyleri dinlemen gerekir. Buna göre Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in hadislerini ve dinî vaaz ve hutbeleri dinlemelisin. Sana bunların yolunu gösteren ve seni Allah'a yaklaştıracak şeyler dinlemelisin. Yüce Allah'ın şu buyruklarına göre hareket etmelisin: *"Kur'an okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Umulur ki esirgenmiş olursunuz."*[615], *"Bundan böyle vahyolunanı dinle."*[616], *"Dinleyin ve itaat edin."*[617]

* * *

[614] A.g.e., 1/479.
[615] A'raf, 204.
[616] Taha, 13.
[617] Teğabün, 16.

اَلسَّيِّدُ

SEYYİD

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de geçmez, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde geçer. Abdullah b. eş-Şıhhîr anlatıyor. Babam dedi ki: Beni Amir'den bir heyetle birlikte Hz. Peygamber'in yanına geldim. Ona: "Sen seyyidi(efendi)mizsin" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Seyyid (Efendi) Allah'tır" buyurdu. Biz: "Sen en üstünümüz ve en büyüğümüzsün" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Sözlerinizden sadece bir bölümünü söyleyin. Şeytan sizi taşkınlığa sevk etmesin" buyurdu.[618]

el-Halîmî der ki: "Seyyid, mutlak olarak kendisine muhtaç olunan demektir. İnsanların seyyidi (efendisi), onların başı, kendisine başvurdukları, emirlerini uyguladıkları, görüşleriyle hareket ettikleri ve sözlerini dinledikleri kimse anlamına gelir. Melekler, insanlar ve cinler Yüce Allah'ın yarattığı varlıklardır. Bu varlıklar O'nsuz var olmamışlardır. Çünkü her varlık sonradan yaratılmıştır. Allah ise hiçbir varlık yokken vardı. Eğer Allah onları yaratmasaydı bu varlıklar var olmayacaklardı. Aynı şekilde var olduktan sonra eğer Allah, onlara yaşama fırsatı vermeseydi yine var olamayacaklardı. Gerçek bu olduğuna göre Yüce Allah, bütün varlıkların Seyyidi (efendisi) olmaya daha fazla layıktır. Varlıkların bu isimle O'na dua etmeleri Allah'ın onlar üzerindeki bir hakkıdır.[619]

* * *

[618] İbn Sa'd, "Kenzu'l-ummâl", 3/8334. el-Muttaki el-Hindî, bu rivâyeti destekler ve sahih olduğunu söyler.

[619] Beyhakî, a.g.e., s. 22.

﴿ اَلشَّافِيُ ﴾

ŞÂFÎ

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de isim olarak değil fiil olarak şöyle geçmektedir: *"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur."*[620] Ancak bu isim hadis-i şeriflerde hem isim hem de fiil olarak geçer. Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peygamber bir hastanın yanına geldiği zaman şöyle dua ederdi: "Ey insanların Rabb'i! Bu sıkıntı ve derdi gider. Şifa ver! Zira şifa veren sensin. Senden başka şifa veren yoktur. Hastanın, tüm hastalıklarını gideren bir şifa ver!"[621]

el-Halîmî der ki: "Dua sırasında "Ya şâfî, ya kâfî" (Ey şifa veren, ey kafi gelen) demek caizdir. Çünkü Yüce Allah, şek ve şüpheleri, haset ve kini kalplerden silip gönüllere şifa verdiği gibi her türlü hastalığı, bela ve musibeti kaldırıp bedenlere de şifa verir. O'ndan başka kimsenin buna gücü yetmez. Bu yüzden bu isimle yalnız O'na dua edilir."

Şifanın anlamı: Bedene acı ve sıkıntı veren şeylerin kaldırılması, giderilmesidir. el-Cevherî der ki: "Allah ona şifa verdi" denilir. Bu, Allah onu hastalıktan kurtarıp şifa verdi, iyileşti demektir. İstişfa, şifa talep etmek anlamına gelir."

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Her mükellef müslüman, Allah'tan başka şifa veren olmadığına kesin inanmalıdır. Hz. Peygamber bunu şu sözüyle dile getirmektedir: "Senden başka şifa veren yoktur." Buna göre her müslüman, şifanın yalnız Allah'tan geldiğine inanmalıdır. İnsan ancak O'nun şifa vermesi ile iyileşir ve şifa bulur. Kullanılan ilaçlar ancak Allah'ın etkili kılmasıyla şifa vesilesi olabilir. Bu ilaçlar kendiliğinden şifa veremezler. Sadece şifa için bir araç ve vesiledirler. İlacın etkili olmasını sağlayan, Allah'tan başka bir güç ve varlık yoktur. Allah bu gücünü, kendi takdir ettiği şekilde kullanır. İlaç kullanana dilerse şifa verir, dilerse vermez. Akıllı ve düşünen insan, bu cansız varlıkların bir gücü olmadığına, asıl güç ve etkinin Allah'tan geldiğine inanır. Eğer Allah dilese, hiçbir araç ve

---

[620] Şuarâ, 80.
[621] Buhârî, 5675.

vesile olmadan da hastaya şifa verebilir. Ancak içinde bulunduğumuz bu dünya hayatı, sebepler üzerine kurulu olduğundan Allah bildiği bir hikmet gereği, sonuçları sebeplere bağlamayı takdir etmiştir. Cebrail (a.s.), "Allah'ın adıyla seni (büyüden) koruyorum. Allah da sana şifa verendir."[622] derken bu manaya işaret etmektedir. Cebrail (a.s.), bu sözü ile bir sebep olan rukye (büyüden koruma)nin kendisinden, bir sonuç olan şifanın da Allah'tan olduğunu açıklamış olmaktadır.[623]

* * *

[622] Müslim, 2186.
[623] Kurtubî, a.g.e., 1/532-533.

﴿ اَلشَّدِيدُ الْبَطْشِ – اَلْأَلِيمُ الْأَخْذِ ﴾

ŞEDÎDU'L-BATŞ - ELÎMU'L-AHZ

Her iki sıfatta Kur'an'da şöyle geçmektedir:

"Doğrusu, Rabb'inin 'zorlu yakalayışı' şiddetlidir."[624]

"Gerçekten O'nun yakalaması pek acıklı, pek şiddetlidir."[625]

Batş, hızlı, sert ve şiddetle yakalama demektir. Bu anlam Kur'an'da şöyle ifade edilir: *"Büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, elbette biz intikam alacağız."*[626]

Hasan ve İkrime bu âyeti tefsir ederken, bu yakalamanın kıyamet günü gerçekleşeceğini söylemektedirler. İbn Abbas ve İbn Mes'ûd ise, bunun Bedir günü gerçekleştiğini söylerler. Bu görüşlerini âyetin hemen akabinde gelen *"İntikam alacağız"* cümlesine dayandırırlar. Elîmu'l-ahz (acı yakalama) böyledir. Hz. Peygamber bir hadislerinde: "Allah zalime süre tanır. Öyle ki, onu yakaladığında bir daha bırakmaz" buyurur[627] ve şu âyeti okur: *"Allah, kasabaların zalim halkını yakalayınca, böyle yakalar; Gerçekten O'nun yakalayıvermesi pek acıklı, pek şiddetlidir."*[628] Yani Allah'ın yakalaması pek acıklı ve cezalandırması pek şiddetlidir. Yüce Allah, Hud (a.s.)'ın diliyle kendisini "âhiz" (yakalayan, tutan) olarak nitelemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ben gerçekten, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a tevekkül ettim. O'nun, alnından yakalayıp denetlemediği hiç bir canlı yoktur."*[629] "Âhiz", yakalama ve tutma anlamına da gelen "ahaze" kök fiilinden türetilmiş ism-i faildir. Bu isim, Allah'ın güç ve kuvvetinden kaynaklanan fiilî sıfatlar arasında yer alır. Allah her varlığı her yönden yakalama gücüne sahiptir. Zira *"O'nun, alnından yakalayıp denetlemediği hiç bir canlı yoktur."*[630] Yani her şey Allah'ın mülkünde ve kabzasındadır. Bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyu-

---

624 Buruc, 12.
625 Hud, 102.
626 Duhan, 16.
627 Buhârî, 4686; Müslim, 2583.
628 Hud, 102.
629 Hud, 56.
630 Hud, 56.

rur: *"Hani Rabb'in, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine karşı şahitler kılmıştı..."*[631] Yani Allah, insanoğlunu yoktan var etti ve onları kendi mülkü ve kabzasına aldı.

Tevbe sûresinde *"Sadakaları da alır."*[632] âyetinde geçen "ye'hüzü" (alır) fiili, mülkünde ve kabzasında böyle şeylerin gerçekleşmesi nedeniyle verilenleri hoşnutluk ve rızasıyla kabul etmek anlamındadır.

"Allah, kasabaların zalim halkını yakalayınca, böyle yakalar; Gerçekten O'nun yakalayıvermesi pek acıklı, pek şiddetlidir."[633] âyetinde geçen "ahz" sözcüğü ise, intikam ve cezalandırmayı ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in bu âyeti açıklayan hadisini konunun başında belirtmiştik. Diğer âyetlerde geçen "ahz" sözcüklerini de buna göre kıyas et. Bu örnekler oldukça çoktur.[634]

* * *

[631] A'raf, 172.
[632] Tevbe, 104.
[633] Hud, 102.
[634] Kurtubî, a.g.e., 1/492.

﴿ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

ŞEDÎDU'L-İKÂB

Bu sıfat Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde geçmektedir. Bütün İslâm âlimleri de Allah'ın böyle bir sıfatı bulunduğu konusunda müttefiktirler. Sıfatın anlamı son derece açıktır. Allah, inkarcıları inkarları nedeniyle günahkarları da günahları nedeniyle cezalandırır. Dilediğinin cezasını bu dünyada verir, dilediğinin cezasını da âhirete erteler. Hiç kimse bu yaptığı nedeniyle O'nu sorguya çekemez.

İkâb, ceza demektir. Kişi, işlediği bir suç nedeniyle cezayı hak eder. Ceza, işlenen suçun karşılığıdır. Allah kullarını, yasaklanan fiilleri işlediklerinde veya emredilen fiilleri yapmadıklarında cezalandırır. Allah'ın kullarını cezalandırması iki türlüdür:

1- Allah'ın, cezayı hak eden kullarını dünyada cezalandırması. Buna göre Allah, dilediği günahkar kullarından kimini bu dünyada yakıcı yıldırımlarla, şiddetli depremlerle veya başka tehlikeli felaketlerle cezalandırır. Dünyada verilen bu cezalar inkarcılar için bir azap, günahkar mü'minler içinse bir rahmet ve günahlarının kefaretidir. Bu felaketler günahkar mü'minlerin kalplerini arındırır, gafletten uyanmalarına ve işledikleri fenalıkları terk etmelerine vesile olur. Eğer buna rağmen bu mü'minler başlarına gelen felaketten ders almaz, imanlarının gereklerini yerine getirmez ve isyanlarına devam edip günah işlemekte ısrar ederlerse, bu durumda Allah dilerse onları âhirette de cezalandırır dilerse de kendilerini affeder.

Peygamberlerin, Allah dostlarının ve anılmış salihlerin başlarına gelen felaketler, musibetler ve sıkıntılar, kendileri için bir ceza değildir. Çünkü ceza, kulun günah işlemesinin ardından gelir ve bunun ceza olduğu hissedilir.

Allah'ın kendisini küfür, nifak ve günah işlemekten koruduğu, kalplerine imanı sevdirdiği, kalplerini yakîn nuru ile aydınlattığı kimselerin başına gelen belalar, musibetler, sıkıntı ve zararlar, Allah'ın bu kimselere bir ikramıdır. Bunlarla Allah, onları daha da arındırmakta, nurlarını arttırmakta ve onları kendisine daha fazla yaklaştırmaktadır. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasında bela ve musibeti en çok olan peygamberler, sonra onların izinden gidenlerdir."

2- Allah'ın, cezayı hak eden kullarını âhirette cezalandırması. Uhrevi cezalar, ruhun bedenden ayrıldığı ölüm andan itibaren başlar. Kabir azabı, yeniden diriliş sıkıntıları, hesap verme ve cehennem ateşi hep uhrevi cezalardandır. Bu konuyla ilgili detaylar "et-Tezkire" adlı eserimizde bulunmaktadır. İsteyenler oraya müracaat edebilirler.

Fakat şunu belirtmekte yarar görüyorum. Cehennemde bazılarının cezası diğerlerinkinden daha ağır olabilir. Allah bu gerçeği Kur'an'da bize şöyle bildirmektedir: *"Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."*[635] Hz. Peygamber de Amcası Ebû Talip için şöyle söylemiştir: "Cehennem ehli arasında azabı en Hafîf olan O'dur. Cehennem azabı öyle şiddetlidir ki, ateşten bir çift ayakkabı giyen kimsenin beyni, bunların şiddetiyle kaynar."[636] Hz. Peygamber'in burada cehennem ehlinden, inkarcıları kastettiği söylenmiştir.

Mü'minlerden cehenneme girenlerin azabı da birbirinden farklıdır. Kimisinin azabı daha ağır ve uzun, kimisinin de daha Hafîf ve kısa olabilir. Bununla ilgili detayları da Yukarıda adını verdiğimiz "et-Tezkire" adlı eserimizden öğrenebilirsiniz. Fakat sonuçta her müslüman cezasını çektikten sonra buradan çıkacak ve Allah'ın kendisi için hazırladığı nimetlere kavuşacaktır. İnkarcılar ise ebedi olarak burada kalacaklardır. Çünkü inkarcılar için Allah şöyle buyurur: *"Onlar için göğün kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete de girmezler."*[637]

* * *

[635] Nisa, 145.
[636] Müslim, 212.
[637] A'raf, 40.

﴿ اَلشَّكُورُ - اَلشَّاكِرُ ﴾

ŞEKÛR - ŞÂKİR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kim gönülden bir hayır yaparsa (karşılığını alır). Şüphesiz Allah, şükrün karşılığını verendir, bilendir."[638]

"Allah Şekûr'dur, Halim'dir."[639]

"Rabb'imiz, gerçekten bağışlayandır, şükrü kabul edendir."[640]

Şekûr, Kur'an'da birçok yerde geçmektedir. Bu ismin nekre (belirsiz) olarak kullar için kullanılması âlimlerin ittifakıyla caizdir. Şu âyet, buna işaret etmektedir: *"Şüphesiz o, şükreden bir kuldu."*[641] Bu ismin *"Kullarımdan şükretmekte olanlar ne de azdır."*[642] âyetinde marife (belirli) olarak gelmesi ise, burada bizzat bir kişi nitelenmemekte genel bir sıfat olarak zikredilmektedir. Yani burada maksat bir kişi değil, bir türdür.[643]

el-Halîmî der ki: "Şâkir, kendisine itaat edeni metheden, öven ve ona, nimetten çok sevap verendir. Şekûr ise, şükrü devam eden ve büyük-küçük ibadet ayırımı yapmaksızın şükrü bütün itaat edenleri kapsayandır."[644]

Dilbilimciler hamd ve şükür sözcüklerinin aynı anlamda mı yoksa ayrı anlamlarda mı olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Taberî ve el-Müberrid, her iki sözcüğün aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Ancak biz bunu kabul etmiyoruz. Çünkü doğru olan görüş, bunların farklı anlamlarda olduğudur. Buna göre hamd, bir iyilik karşılı olmaksızın methedileni sahip olduğu niteliklerle övmektir. Şükür ise, yaptığı bir iyiliğe karşılığı teşekkür edileni övmektir. Bu, ünlü dilbilimcilerden ez-Züccâcî, el-Kutbî ve diğerlerinin görüşüdür.

---

638 Bakara, 158.
639 Teğabün, 17.
640 Fatır, 34.
641 İsrâ, 3.
642 Sebe, 13.
643 Kurtubî, a.g.e., 1/321.
644 Beyhakî, a.g.e., s. 70.

Allah, her türlü noksanlıktan beri olan zatı ile ve kendisi için zorunlu olan bütün celal ve kemâl sıfatları ile hamd edilmeye layıktır. O, kullarına yaptığı iyilikler nedeniyle de şükredilmeye layıktır. O halde şükür, nimet verenin fiiline karşılık olarak yapılan bir övgü, iyiliğini kabul ve itiraf etmedir. Bu anlama göre Şekûr, kendisine şükredilen (teşekkür yapılan) anlamındadır. Bazılarına göre de şükür, nimet verenin nimetini samimiyetle ve kendisine itaat etmekle kabul etmektir. Çünkü bazen insan nimeti kabul eder ancak bu kabulü, Hafîfe alma veya alay etme amaçlıdır. Böyle birine "şükrediyor" denmez. Bu yüzden "gerçek şükür, nimet verene şükretmekte eksikliğini itiraf etmektir" denilmiştir. Bu yüzden Yüce Allah, *"Ey Davud ailesi, şükrederek çalışın."*[645] deyince Hz. Davud: "Ey Rabb'im! Sana nasıl şükredeyim ki? Benim şükrüm bile senin bir nimetindir" demiş, Yüce Allah da şöyle cevap vermiştir: "İşte şimdi Beni tanıdın ve Bana şükrettin ey Davud! Çünkü şükretmenin de Benim bir nimetim olduğunu bildin".

Nimete şükürle karşılık vermek, nimetlerin daha da artmasına vesile olur. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Rabb'iniz şöyle buyurmuştu: Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım..."*[646]

Allah, kimsede bulunmayan sınırsız ihsan ve nimet sahibidir. O, hiçbir ihtiyacı olmadığı en basit ve küçük bir itaati bile kabul eder. Buna karşılık, kendisinin dışında herkesin faydalandığı büyük nimetler verir.[647]

Allah'ın Şekûr Adının Bazı Görünümleri

Yüce Allah; kendi uğrunda çalışanların, emek harcayanların çalışmalarını asla karşılıksız bırakmaz. Bu çalışmaları, kat kat sevaplar vererek ödüllendirir. Allah, güzel amel işleyenlerin çabalarını da boşa çıkarmaz. O, Azîz kitabında bir iyilik işleyene on ila yedi yüz hatta daha fazla misliyle sevap vereceğini belirtmiştir. Bu, Allah'ın iyi kullarına olan bir ödülü ve mükafatıdır. Kim Allah için bir şeyi terk eder ve ondan vazgeçerse Allah, o kişiye bundan daha hayırlısını verecektir. Mü'minleri kendi hoşnutluğunu kazanacak ameller işlemede başarılı kılan, sonrada bu amellerine karşılık onlara hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir aklın hayal bile edemediği nimetlerinden ve sevabından veren O'dur. Bütün bu nimetler ve sevaplar, O'nun üzerindeki bir hak değil, yalnız kedi fazlı, keremi ve cömertliğinin bir eseridir.

---

[645] Sebe, 13.
[646] İbrahim, 7.
[647] Kurtubî, a.g.e., 1/323-324.

Kullara gelen nimetler ve başlarından defedilen bela ve musibetler, Allah'ın ihsan ve kereminin bir göstergesidir. Allah dilerse kendi ihsan ve kereminin gereği olarak onlara nimetler verir, dilerse adalet ve hikmetinin bir gereği olarak onlara azap eder, başlarına bela ve musibetler verir. O, her iki durumda da hamd edilmeyi hak eder.[648]

Allah Teâlâ kullarını bu dünyada ödüllendirebileceği gibi, ödüllerini âhirete de erteleyebilir. Kur'an-ı Kerîm'in birçok âyetinde Yüce Allah, iyiliklere kat kat sevap vereceğini ve kötülükleri affedip cezalandırmayacağını bize haber vermektedir. O, dilediğini yapandır. Kendisine itaat edenleri ödüllendiren ve şükredenlere nimetle karşılık veren tek varlıktır.[649] Azîz kitabında şöyle buyurmaktadır: *"Öyleyse (yalnızca) Beni anın, Ben de sizi anayım; ve (yalnızca) bana şükredin ve (sakın) nankörlük etmeyin."*[650]

Yüce Allah, hiçbir şeyine muhtaç olmadığı halde sana nimetler verendir. Sen ise her an O'na muhtaç olarak şükretmektesin. O halde ihtiyaç ve zaruret nedeniyle yapılan bir şükür, sadece ihsan ve keremin bir gereği olarak verilen nimetlere karşılık yeterli gelebilir mi?

Bunu bildiğine ve öğrendiğine göre, Allah'ın senin üzerindeki nimet çeşitlerini bir düşün. Seni yoktan var etti. Sonra seni güzel bir biçimde yarattı. Sana varlıkların en üstün sıfatı olan aklı vererek bütün varlıklardan üstün tuttu. Gerçekleri görmen ve duyman için sana göz ve kulak verdi. Sonra da sana kendini tanıma yolunu gösterdi. Yaptığın küçük iyiliklere bile büyük sevaplar verdi. Seni Azîz kitabında defalarca övdü. Dilini "Elhamdülillah" (Allah'a hamd olsun) cümlesiyle hareket ettirdiğinde, dilini bu kelimeleri zikrederek hareket ettirmenin sana verilen nimetlere şükretmeye yeterli geldiğine inanırsan bil ki, böyle bir insan kendisine verilen akıldan nasibini pek almamış demektir.[651] Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler."*[652]

Bu ismi bilmenin faydaları

1- Her müslüman, mutlak Şâkir (Şükre nimet ve sevapla karşılık veren) ve Şekûr (Şükredilen)un Allah olduğunu, âlimlerin ittifakıyla O'na şükretmenin farz olduğunu ve Allah'ın azı da çoğu da kabul ettiğini bilmesi gerekir.

---

[648] el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 70-72.
[649] Kurtubî, a.g.e., 1/325.
[650] Bakara, 152.
[651] Râzî, a.g.e., s. 249-250.
[652] Zümer, 67.

Bil ki, her aza ve organın kendisine has özel bir şükrü vardır. Nasıl ki dil, şükür sözcükleriyle Rabb'ine şükrediyorsa, diğer organlarda kendilerine göre Rablerine şükretmelidir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, bütün organların her sabah dile şöyle söylediğini haber verir: "Allah'tan kork! Bizler seninle birlikteyiz. Eğer doğru olursan biz de doğru olur, eğrilirsen biz de eğriliriz."[653]

Her aza ve organın şükrü, yaratılış amacına göredir. Her organ, Allah'ın emrine uymada ve yasağından kaçınmakta kullanılmalıdır. Buna göre bedenin şükrü, organları Allah'a itaatin dışında kullanmamandır. Kalbin şükrü, onu Allah'ı anma ve bilme dışında şeylerle meşgul etmemektir. Dilin şükrü, onu Allah'tan başka kimseleri övme ve methetmede kullanmamandır. Malın şükrü, Allah'ın sevdiği ve hoşnut olduğu yerlerin dışında harcamamandır.

Bunların dışında, Şâkir ve Şekûr ile ilgili nafile ibadetler vardır. Bir defasında Hz. Peygamber, ayakları şişinceye kadar gece namazı kıldı. Bunun üzerine kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde hala böyle mi yapıyorsun?" denilince Hz. Peygamber: "Şükreden bir kul olmayayım mı?" diye cevap verdi.[654] Hz. Peygamber bu cevabı ile daha fazla istediğini ima etmekte ve şu ayete dikkat çekmektedir: *"Rabb'iniz şöyle buyurmuştu: Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım..."*[655]

2- Allah'a şükretme konusunda bunları bildikten sonra müslüman, insanlar arasında kendisine iyilik yapanlara teşekkür etmeli ve Hz. Peygamber'in şu hadisini unutmamalıdır: "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükretmez."[656] Bir âyette Yüce Allah, kendisiyle birlikte anne ve babaya da şükretmeyi emretmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Hem bana, hem de anne ve babana şükret."*[657] Çünkü onlar var oluşumuza sebep olmuşlardır. Allah burada kendisine şükretmemizi de emretmektedir. Çünkü bizler hiçbir şey değilken yoktan var etti, bize kendisini tanıma yolunu gösterdi, rab oluşunu ve bir olduğunu bize delilleriyle gösterdi. Anne ve babamız da bizlere bunları öğretti. Ayaklarımız üzerine duruncaya kadar bizleri gözetip terbiye ettiler. Allah, bu iyiliklerine karşılık bizlere, onlara şükretmeyi emretti. Bu yüzden eğer onlara kötülük eder, hak ve hukuklarına riayet etmez ve emirlerine aykırı davranırsak sanki bizleri yaratan ve doğru yolu gösteren Allah'a şükretmemiş oluruz. Çünkü her iki iyilik ve ihsan birbiriyle irtibatlıdır.

---

653 Tirmizî, 2407. Hasen bir hadistir.
654 Buhârî, 1130; Müslim, 2819.
655 İbrahim, 7.
656 Tirmizî, 1955. Hasen bir hadistir.
657 Lokman, 14.

Bu açıklamalara göre şükrün üç temel şartı bulunmaktadır:

1- Nimet verenin verdiği nimeti kabul edip bunu ikrar etmek.

2- Verilen bu nimeti Allah'a itaat etmede kullanmak.

3- Allah'ın dilemesiyle bu nimetin ulaşmasına vesile olanlara teşekkür etmek.

Bazı Allah dostlarına: "Şükür nedir?" diye sorulduğunda: "Allah'ın verdiği nimetlerle O'na isyan etmemendir"[658] şeklinde cevap vermişlerdir.

* * *

[658] Kurtubî, a.g.e., 1/326-328.

اَلشَّهِيدُ

ŞEHÎD

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Doğrusu Allah, her şeyin üzerinde şahid olandır."[659]

"Şahid olarak Allah yeter."[660]

"Sen her şeyin üzerine şahid olansın."[661]

el-Halîmî bu ismi şöyle açıklar: "Şehîd, insanların hazır bulunmadıkça bilemedikleri şeyleri bilen, gören ve haberi olandır."[662]

Allah, görünen ve görünmeyen (gaybı ve müşahede edileni) her şeyi bilen ve görendir. Gayb, görülemeyen gizli şeyleri; şehadet ise görülen açık şeyleri ifade eder. Allah'ın ilim sıfatı eğer yalnız olarak zikredilirse, her şeyi bilen "Alîm" anlamında kullanılmıştır. Şayet gayba ve gizli işlere tamlama olarak "Âlimu'l-gayb" şeklinde gelmişse, her şeyden haberdar olan "Habîr" anlamında; eğer görülebilen açık işlere tamlama olarak "Âlimu'ş-şehâde" şeklinde gelmişse, her şeyi gören ve şahit olan "Şehîd" anlamında kullanılmış demektir.[663]

Yüce Allah'ın *"O, gaybı da, müşahede edileni de bilendir."*[664] sözü bunu en güzel şekilde izah etmektedir.

Şeyh es-Sa'dî der ki: "Rakîb ile Şehîd sözcükleri eşanlamlı sözcüklerdir. Her ikisi de Yüce Allah'ın, işitilenleri işiten, görülenleri gören, açık ve gizli bütün bilinenleri bilen, onları kuşatan anlamındadır. O, açık fiillerden de öte akla gelen şeyleri ve anlık hareketleri bile bilen, gören ve gözetleyendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözeticidir."[665]

---

659 Hac, 17.
660 Nisa, 79.
661 Maide, 117.
662 Beyhakî, a.g.e., s. 46.
663 Gazâlî, a.g.e., s. 90.
664 Ra'd, 9.
665 Nisa, 1.

"Allah, her şeye şahid olandır."[666]

Bu yüzden murakabe (Allah'ın gözetiminde olduğunu bilme), kalbi amellerin en üstünü olarak kabul edilmiştir. Dolaysıyla Allah'a Rakîb ile Şehîd isimleri ile dua etmek ve bunlarla ibadet etmek, kalbi amellerin en önemlisi ve en üstünüdür.[667]

Yüce Allah, en gizli şeyleri bile gözetlediğine ve her türlü sırları ve niyetleri görüp bildiğine göre aza ve organlarla işlenen açık ve aleni fiilleri bilmesi, bunları görüp gözetlemesi daha kolaydır.[668]

Bazıları da şöyle söylemişlerdir: "Allah Teâlâ, Şehîd'dir, (Kendisine şahitlik yapılandır). Çünkü şehadet kelimesiyle kullar, O'nun bir olduğuna şahitlik etmekte, böylece kendisine ibadet etmeyi kabul ettiklerini göstermiş olmaktadırlar. Bu anlam şu âyetle teyit edilmektedir: ***"Onları kendi nefislerine karşı şahidler kılmıştı."***[669] Bu âyette Yüce Allah, kullardan kendi birliğine şahitlik yapmalarını talep etmiş, kullar da bu talebi yerine getirerek Allah'ın birliğine şahitlik yapmışlardır. Bu, gerçek şahit olmakla birlikte Allah'a şahitlik yapıldığını göstermektedir."

Her şeye şahit olan Yüce Allah, kendi birliğini, adaletini ve üstün sıfatlarını insanlara açıklamış ve bunların kanıtlarını kendilerine bildirmiştir. Bazı müfessirler, *"Allah, gerçekten kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti..."*[670] âyetini "Bir oluş (tevhid) delillerini ortaya koymakla şahitlik etti" şeklinde tefsir etmişlerdir.[671]

"Şâhid Olarak Allah Yeter."[672] Âyetinin Anlamı

İbn Kayyim der ki: "Yüce Allah: *"Sana iyilikten her ne gelirse Allah'tandır, kötülükten de sana ne gelirse o da kendindendir."*[673] âyetinin hemen ardından şöyle buyurmaktadır: *""Biz seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik; şâhid olarak Allah yeter."*[674] Bu kısa âyetle Yüce Allah, bizlere birçok dersler ve ibretler vermektedir. Bu dersleri özetle şöyle sıralayabiliriz:

---

666 Mücadele, 6.
667 el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 58-59.
668 el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/88.
669 A'raf, 172.
670 Âl-i İmrân, 18.
671 Râzî, a.g.e., s. 278.
672 Nisa, 79.
673 Nisa, 79.
674 Nisa, 79.

a- Allah burada İslâm ümmetinin dikkatini şu önemli noktaya çekmektedir: Peygamber olduğuna şahitlik yaptığı Resûlün başına istemediği bir durumun gelmesi peygamberin yaptığı kendi amelleri nedeniyledir. O halde her insanın başına gelen istenmedik durumlar, kişinin kendi yaptığı ameli veya hatası nedeniyledir.

b- Allah, peygamber göndermekle insanların lehine veya aleyhine şahitlik yapacak delili ortaya koymuştur. Buna göre insanlar, istemedikleri şeylerin başlarına gelmesi nedeniyle Allah'ı zalim olarak (kendilerine haksızlık yapmakla) suçlayamazlar. Çünkü Allah Teâlâ, kendilerine yararlı ve zararlı şeyleri öğreten, bunları yapma veya bırakma yollarını gösteren peygamberler göndermiştir. Bu yüzden kendisine yararlı olanı yapan ve zararlı olanından kaçınan kimseler Allah'a hamd etmeli; aksini yapanlar da kendisinden başkasını kınamamalıdır.

c- Allah, Hz. Peygamber'in peygamberliğine şahitlik yapmıştır. Bu şahitliğini, Hz. Peygamber'in elinde gerçekleşen ve onun doğruluğuna ve gerçek peygamber oluşuna delalet eden birçok mucizelerle göstermiştir. Dolaysıyla peygamberlik nedeniyle uğursuzluğa uğradıklarını iddia eden zalim ve cahil kimselerin Hz. Peygamber'i ve getirdiği mesajı inkar etmeleri, Hz. Peygamber'e hiçbir zarar veremeyecektir. Çünkü göklerin ve yerin Rabb'i olan Allah, O'nun peygamberliğine şahitlik yapmaktadır.

d- İnkarcılar, başlarına gelen kötülükleri ve cezaları, Hz. Peygamber'in peygamberliğini geçersiz kılmaya delil göstermeye çalıştılar. Bunun üzerine Yüce Allah, peygamberliğe kendisinin şahit olduğunu ve bu şahitliğinin yeterli olduğunu bildirdi."[675] İbn Kayyim kitabında daha birçok dersler zikretmektedir. Ancak bizler sadece bu kadarını aktarmakla yetineceğiz.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Rahmetin bolca indiği ve Allah'a yaklaşmanın daha çok hissedildiği zamanları ve anları gözetlemek, bu vakitlerde ibadet yapmak ve yakarışlarda bulunmak. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl. Fecir vakti Kur'an'ını (namazını) da; çünkü fecir vakti (namazda okunan) Kur'an'a şahid olunur.*"[676] Fecir vaktinde (sabah namazında) okunan Kur'an'a Allah'ın ve meleklerin şahitlik yaptığı söy-

[675] İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 297.
[676] İsrâ, 78.

lenmiştir. Kimi müfessirler ise, gece ve gündüz meleklerinin şahitlik yaptığını; çünkü görev değişimi için gökten inen ve göğe çıkan meleklerin sabah namazında buluştuklarını söylemişlerdir. Zira sabah namazı gündüzün ilk, gecenin ise son namazıdır. Bu yüzden gece ve gündüz melekleri bu namazda bir araya gelir ve okunan Kur'an'a şahit olurlar. Bu görüşü (gündüz melekleri ile gece meleklerinin sabah namazında toplandıklarını) ileri sürenler, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği "Cemaatle kılınan namaz, kişinin yalnız kıldığı namazdan 25 derece daha üstündür" sahih hadisinin ardından söylediği şu sözü delil göstermişlerdir: "Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: "*Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl. Fecir vakti Kur'an'ını (namazını) da; çünkü fecir vakti (namazda okunan) Kur'an'a şahid olunur.*"[677]

Bu âyette elbette genel şahitlik kastedilmemektedir. Çünkü Allah, zaten her şeyi gören ve şahit olandır. Dolaysıyla burada kast edilen şahitlik, Allah'ın gecenin son yarısında dünya semasına indiği, ibadet eden kullarına yaklaştığı ve onları merhametle gözleyip hazır bulunduğu özel şahitliktir.

Ebü'd-Derdâ anlatıyor. Hz. peygamber şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ, gecenin kalan son üç saatinde üç kez iner. İlk indiği saatte kendisinden başka kimsenin görmediği defteri açar. Sonra da dilediğini oradan siler, dilediğini de bırakır. Allah ikinci kez Adn cennetine iner. Bu, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan aklının hayal bile edemediği Allah'ın kendi evi ve meskenidir. İnsanoğlundan üç sınıf (ki bunlar, peygamberler, sıddîkler ve şehitlerdir) dışında hiç kimse buraya girip oturamaz. Allah Teâlâ buraya giren kimseleri överek "Sana girecek olanlara ne mutlu!" buyurmuştur. Üçüncü saatte ise Yüce Allah, Cebrail ve diğer yakın meleklerle birlikte dünya semasına iner ve dünyaya: "İzzetim adına kalk" der. Sonra da kullarını müşahede etmeye başlar ve sabah namazına kadar şöyle söyler: "Bağışlanmak isteyen var mı? Onu bağışlayayım. Benden bir istek ve talepte bulunan var mı? İsteğini vereyim. Bana dua eden var mı? Duasını kabul edeyim". Bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl. Fecir vakti Kur'an'ını (namazını) da; çünkü fecir vakti (namazda okunan) Kur'an'a şahid olunur.*"[678] Dolaysıyla sabah nama-

[677] İsrâ, 78. Buhârî, 649.
[678] İsrâ, 78. Buhârî, 649.

zında okunan Kur'an'a, Allah, melekleri, gece ve gündüz melekleri birlikte şahit olurlar."[679]

2- Allah'ın her duruma ve her şeye şahit olduğunu bilerek O'na isyan etmekten korkmak ve günahlarını bağışlayacağını ümit etmek. Allah, gerçekten bu dünyada da âhirette de her türlü gizliliklere ve fısıltılara şahit olan tek varlıktır.[680]

* * *

[679] Kenzu'l-ummâl, 2/4485; İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 325.
[680] Râzî, a.g.e., s. 279.

﴿ اَلصَّادِقُ ﴾

SÂDIK

Bu isim Kur'an'da fiil ve isim olarak geçer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Biz şüphesiz doğru olanlarız."[681]

"Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?"[682]

"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?"[683]

"Dediler ki: "Bize olan vaadinde sâdık kalan ve bizi bu yere mirasçı kılan Allah'a hamd olsun..."[684]

Fakat bu âyetlere rağmen, aralarında Kuşeyrî ve İbnü'l-Hassâr'ın de bulunduğu bir grup İslâm âlimi bu ismi kitaplarında zikretmezler. Belki de bu ismi, Allah'ın kitabından çıkarmak akıllarına gelmedi. ez-Züccâcî der ki: "Allah'ın bu sıfatı *"Şüphe yok, O'nun vaadi yerine gelecektir"*[685] âyetinden elde edilmektedir. Âyette geçen "me'tiyya" sözcüğü gerçekte ism-i meful (edilgen sıfat fiil) olup ism-i fail (etken sıfat fiil) anlamındadır. Dolaysıyla Allah'ın vaadi mutlak gerçekleşeceğine göre O, bu vaadinde Sâdık (doğru)'dır. Allah'ın kullarına vaat ettiği her şey, hiç şüphesiz mutlaka gerçekleşecektir."[686]

Kâdî Ebû Bekir b. el-Arabî, "el-Emed" adlı eserinde şunları söyler: "Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de değil hadis-i şeriflerde geçmektedir. Bu isim, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste fiil olarak geçer."

el-Aklîşî de der ki: "Bu sıfat, ne Kur'an'da ne de Tirmizî'nin hadis kitabında bu şekliyle (Sâdık olarak) geçmez. Ancak Kur'an'da fiil olarak şu âyetlerde geçer: *"Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?"*[687], *"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?"*[688]

---

[681] En'am, 146.
[682] Nisa, 122.
[683] Nisa, 87.
[684] Zümer, 74.
[685] Meryem, 61.
[686] ez-Züccâcî Ebü'l-Kasım, "İştikâku esmaillahi ve sıfâtihi fi't-tenzîl".
[687] Nisa, 122.
[688] Nisa, 87.

İbn Kayyim der ki: "Her biri Allah'ın kitabı konusunda birer umman olmalarına rağmen ben bu imamlara şaşarım. Onlar, Kur'an'ın anlam ve tefsirini derin şekilde araştırdıkları ve gece-gündüz onu okudukları halde nasıl bu büyük isimden gafil kalabiliyor ve: "Bu isim, Kur'an'da isim olarak değil yalnız fiil olarak geçmektedir" diyebiliyorlar. Allah hepsine rahmet etsin. Sanki bunlar, En'am sûresindeki *"Biz şüphesiz doğru olanlarız."*[689] bu âyeti okumuyorlardı? Fakat unutkanlık ve dikkatsizlik pek çok kez insanın başına gelebilir. Mükemmellik ve eksiksizlik yalnız celâl sahibi olan Allah'a mahsustur."

Bu ismin nekre (belirsiz) olarak kullar için kullanılması ittifakla caizdir. Zira Yüce Allah, Kur'an'da bu şekilde kullanmıştır. Aşağıdaki âyetler bu görüşü teyit etmektedir:

"Mü'minlerden öyle erkek-adamlar vardır ki, Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler.."[690]

"İşte bunlar, doğru olanlardır."[691]

"O, vaadinde doğruydu."[692]

Sözünde doğru olan kişiye "sâdık" derler. "Sadûk" sözcüğü de aynı anlamdadır ancak bu, daha çok mübalağa için kullanılır. Allah bizlere, doğrularla birlikte olmamızı şöyle emretmektedir: *"Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve doğru (sadık) olanlarla birlikte olun."*[693] Doğrulukta oldukça ileri olana "sıddîk" denilmiştir. Bu sözcük, mübalağa kipi olan "fa'îl" veznindedir. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'i bununla adlandırmıştır. Hz. Ali sıddîk sözcüğü için şöyle söyler: "Sıddîk, Allah'ın âyetlerini tasdik eden, âyetlerin işaret ettikleriyle amel eden, düşüncesiyle melekut âleminde dolaşan, Allah'a verdiği söze sıkı sıkıya bağlı kalan kimsedir."

Bazen doğruluğu çok olan kimseye de sıddîk denildiği olmuştur.

Doğruluk anlamında olan sıdk, yalanın zıddıdır. Sıdk, daha çok sözde doğruluk anlamında kullanılır. "Musaddık", kişiyi doğrulayan demektir. Fakat koyunların zekat ve sadakasını toplayana da musaddık denilmiştir. Sıddîk, daima doğru söyleyen, doğruluktan ayrılmayan ve doğruluğu fazla olan demektir. Bu sözcük daha çok sözlerini ameliyle doğrulayanlar için kullanılır. Sen de Allah'ın âyetlerini, mucizelerini, delillerini, isimlerini, sıfatlarını, fiille-

---

689 En'am, 146.
690 Ahzab, 23.
691 Bakara, 177.
692 Meryem, 54.
693 Tevbe, 119.

rini, hükümlerini ve sözlerini doğrula, bunları içtenlikle tasdik et ve inan. Yüce Allah, peygamberini şu sıfatı nedeniyle övmektedir: *"O, Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır."*[694]

"Sâdık, Allah'ın zâtî sıfatlarından olup, sözlerinin anlamına dayanır. Yukarıda belirttiğimiz gibi sıdk (doğruluk), söz ve anlamlarıyla alakalı bir sözcüktür. Allah'ın söylediği ve konuştuğu her söz mutlak doğrudur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun, Allah size verdiği sözünde sadık kaldı."*[695] Dolaysıyla Allah, her sözüne sadıktır ve her sözü doğrudur. Allah'ın kullarına verdiği her vaadi gerçekleşecektir. Bu yüzden kullarına hitap ederek onlara, hoşlandığı ve öfkelendiği amelleri haber vermiş, emir ve yasaklarına uyarak kendisini hoşnut ettiklerinde sevap ve ödül vereceğini, uymadıklarında ise cezalandıracağını onlara bildirmiştir. Böylece Yüce Allah, kullarına haksızlık etmeden, onları aldatmadan ve herhangi bir karışıklığa meydan vermeden kendilerine doğru ve net vaatlerde bulunmuştur."[696]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Her müslüman Allah'tan daha doğru sözlü birinin bulunmadığına, her doğru ve doğruluğun O'nun katında olduğuna inanmalıdır. Bu inançla her müslüman, bütün sözlerinde ve fiillerinde doğru olmalı ve yalandan şiddetle kaçınmalıdır. Hz. peygamber şöyle buyurmaktadır: "Doğruluktan ayrılmayınız. Zira doğruluk iyiliğe, iyilik de kişiyi cennete götürür. Kişi doğru olmaya devam eder ve her sözünde doğru olmaya özen gösterirse Allah katında adı sıddîklar arasına yazılır."[697]

Sıddîklik makamı, pek yüce ve üstün bir makamdır. Zira her şey doğruluğa dayanır. Her şeyin temeli doğruluk üzerine kuruludur. Bu yüzden her sözünde ve davranışında doğru olan, doğruluğunu gerçekleştirebilen kurtulmuştur. Sende kurtulmak için daima doğru olmaya çalış ki, adın doğru olanlar arasına kaydedilsin. Unutma ki gerçek sadıklar, kendileriyle Allah'ın arasını düzelten, bunun için üstün çaba harcayan kimselerdir. Yüce Allah, emir ve yasaklarına doğruluk ve samimiyetle uymaya çalışan kimseleri şöyle övmüştür: *"Mü'minlerden öyle erkek-adamlar vardır ki, Allah ile yaptıkları ahi-*

---

[694] A'raf, 158.
[695] Âl-i İmrân, 152.
[696] el-Halîmî'den nakledilmiştir.
[697] Buhârî, 6094; Müslim, 2607.

de sadakat gösterdiler..."[698], "*İşte bunlar, doğru olanlardır...*"[699], "*O, vaadinde doğruydu.*"[700] Buna karşılık Yüce Allah, sözlerinde doğru olmayanları da şöyle yermiştir: "*Şayet onlar Allah'a verdikleri sözde sadık olsalardı bu, onlar için daha hayırlı olurdu.*"[701]

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Doğruluk huzur ve güven, yalan ise huzursuzluk ve kuşkudur."[702] Yani daima doğru olan ve doğru olmaya özen gösteren kimsenin kalbinde gerçek ve doğruya karşı bir huzur ve güven duygusu oluşur. Doğruluğun bereketi ile işinde tereddüt ve kuşkular kaybolur, yerini sükunet alır. Aynı şekilde yalan da kişi üzerinde olumsuz etki bırakır. Yalan söyleyen ve bunu alışkanlık haline getiren kimseler daima kuşkulu ve huzursuz olurlar. Yalan nedeniyle sürekli sıkıntı içinde bulunur ve pek huzurlu olmazlar. Bu yüzden bir işte sebat göstermez ve istikrarlı olmazlar. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in şu tehdidine muhatap olurlar: "Yalandan sakınınız. Çünkü yalan fenalığa, fenalık da sahibini cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye devam eder ve daima yalan peşinde koşarsa Allah katında adı, yalancılar arasına yazılır."[703]

* * *

[698] Ahzab, 23.
[699] Bakara, 177.
[700] Meryem, 54.
[701] Muhammed, 21.
[702] Tirmizî, 2518.
[703] Buhârî, 6094; Müslim, 2607. Bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/453-457.

﴿ اَلصَّبُورُ ﴾

SABÛR

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de geçmemekte, ancak hadis-i şeriflerde geçmektedir. Bir hadislerinde Hz. peygamber şöyle buyurmaktadır: "İşittiği bir ezaya Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur. O'nun çocuğu olduğunu iddia ettikleri halde Allah, onlara sıhhat ve afiyet vermekte, onları rızıklandırmaktadır."[704]

Allah'ın en güzel isimlerinden biri de şüphesiz Sabûr'dur. Sabûr, mübalağalı bir isimdir ve çok sabreden anlamındadır. Aynı anlama gelen Sâbir ve Sabbâr'dan daha beliğdir.

Allah'ın Sabûr sıfatının ne anlama geldiği konusunda üç temel görüş ileri sürülmüştür. Bunlar:

1- Sabûr, Allah'ın zâtî sıfatlarından olup, Halîm (cezalandırmada acele etmeyen) anlamındadır.

2- Sabûr, Allah'ın zâtî sıfatlarındandır. Ancak Halîm anlamında değildir. Çünkü Sabûr, cezayı erteleme; Halîm ise cezayı düşürme iradesine dayanır.

3- Sabûr, Allah'ın fiilî sıfatlarındadır ve cezayı erteleme iradesine dayanır.

Aslında Kurtubî'nin de belirttiği gibi doğru olan ve tercih edilen görüş şudur: Sabûr, sabreden anlamındadır. Sabır ise cezayı erteleme iradesidir. Sabrın bu anlamda olduğu Hz. Peygamber'in Yukarıda geçen "İşittiği bir ezaya Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur. O'nun çocuğu olduğunu iddia ettikleri halde Allah, onlara sıhhat ve afiyet vermekte ve onları rızıklandırmaktadır."[705] hadisi teyit etmektedir. Bu hadis, dünyada işlenen büyük günahların cezasının âhirete ertelendiğine işaret etmekte, böyle büyük günahları işleyenlerin âhirette mutlaka cezalandırılacağını vurgulamaktadır.

O halde sabır, cezanın Allah'ın takdir ettiği ve süresini belirlediği bir zamana kadar ertelenmesidir. Şu âyetler bu anlama işaret etmektedir:

---

[704] Buhârî, 6099; Müslim, 2804.
[705] Buhârî, 6099; Müslim, 2804.

"Eğer Allah, zulümleri nedeniyle insanları hemen cezalandırsaydı, onun üstün (yeryüzünde) canlılardan hiç bir şey bırakmazdı; ancak onları belirli bir süreye kadar ertelemektedir."[706]

"(Ey Muhammed,) sakın Allah'ı zulmedenlerin yapmakta olduklarından habersiz sanma, onları yalnızca gözlerin dehşetle belireceği bir güne ertelemektedir."[707]

el-Akîşî der ki: "Sabûr sıfatı, Allah'ın olumsuz (selbî) sıfatlarından olabileceği gibi zatî veya fiilî sıfatı da olabilir.

Selbî (olumsuz) bir sıfat olarak Sabûr şu anlama gelir: Allah, iftira edenlerin iddialarına sabreden, onları cezalandırmakta acele etmeyip cezalarını âhirete erteleyendir. Allah, acele etmekten ve cezalandırmada tereddüt etmekten münezzehtir. Hz. Peygamber'in "İşittiği bir ezaya Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur." hadisi bu anlama işaret etmektedir.

Zatî bir sıfat olarak Sabûr ise şu anlama gelir: Sabrın özü ve ruhu sebat etmek ve dayanmaktır. Allah, gücünü kaybetmeyen, daima sabit olan ve varlığı devam edendir. Sabır, sebat anlamında olduğu zaman Allah'ın zatî bir sıfatı olması doğru olur.

Fiili bir sıfat olarak Sabûr da şu anlama gelir: Allah sabır sahibidir. Sabrı yaratmakla, sabreden kullarının kalplerini sabretmeye dayanıklı kıldı. Bu sayede onlarda nefislerinin vermek istedikleri tepkilere meyletmediler.

Aslında bu, sabır konusunda söylenen en güzel sözlerden biridir.

Sabûr aynı zamanda -Halîm sıfatını açıklarken belirttiğimiz gibi- isyankarlara süre tanıyan, kendilerinden intikam almayı erteleyen anlamına da gelir. Şu âyetlerde bu anlamda kullanılmıştır:

"Neredeyse bundan dolayı, gökler paramparça olacak, yer çatlayacak ve dağlar yıkılıp-göçüverecekti. Rahmân adına çocuk öne sürdüklerinde (ötürü bunlar olacaktı)."[708]

"Gerçek şu ki, onlar hileli-düzenler kurdular. Oysa onların düzenleri, dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara hazırlanmış düzen (kötü bir karşılık) vardır."[709]

Allah'ta bulunması zorunlu olan üstünlük, yücelik, ululuk, büyüklük ve kemâl sıfatlarını bilen kimse, O'nun dilediğini yapmaya gücü yettiğini, kendi-

---

[706] Nahl, 61.
[707] İbrahim, 42.
[708] Meryem, 90-91.
[709] İbrahim, 46.

sine iftira edenlere ve eziyet vermek isteyenlere sabrettiğini, sabrın, nefsi tepkilerden alıkoymak anlamına gelmediğini, Allah'ın asilere süre tanımakla acı çekmediğini, O'nun kullarına eziyet veren her şeye sabrettiğini bilir. Bütün bunlar yalnız Allah'a mahsus hallerdir. Bu, O'nun dışında başkası için doğru olmaz.[710]

İbn Kayyim, Allah'ın sabır sıfatı ile insanların sabrı ve Halîm ile Sabûr arasında fark olduğunu söyler ve der ki: "Allah'ın sabır sıfatı, kulların sabrından farklıdır. Zira O'nun sabrı, birçok yönden kulların sabrına benzemez. Mesela, Allah tam kuvvet sahibidir. Dilediğini yapmaya kadirdir. Ancak kullar böyle değildir. Onların gücü ve kuvveti sınırlıdır. Bu yüzden her dilediklerini yapamazlar. Yine, Allah yaptığının sonucundan asla korkmaz. Kullar ise çoğu kez, yaptıklarının kötü sonuçlarından korkar. Allah cezalandırmada acele etmez, kullar ise hemen cezalandırmak ister. Sabretme nedeniyle Allah, hiçbir acı ve üzüntü duymaz, hiçbir yönden bir noksanlığı bulunmaz. Ancak sabır, kullara acı, üzüntü ve sıkıntı verir. Halîm isminin bu dünyada pek çok görüntüleri olduğu gibi, Allah'ın Sabûr isminin de bu dünyada pek çok görüntüleri vardır. Düşünenler bu görüntüleri rahatlıkla müşahede edebilirler.

Sabır ile Hilm (Yumuşaklık) Arasındaki Fark

Sabır, hilmin bir ürünüdür. Yumuşak olmak sabırlı olmayı gerektirir. Kişinin sabrı, yumuşaklık derecesine göredir. Yumuşaklığı fazla olanın sabrı da fazla olur. Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak hilm, sabırdan daha geniş ve daha kapsamlıdır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerîm'de Halîm sıfatı daha çok geçer. Halîm sıfatının kapsamlılığı nedeniyle Kur'an'da birçok kez Allah'ın Alîm sıfatıyla birlikte zikredilmiştir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

"Allah, bilendir, (kullara) yumuşak olandır."[711]

"Şüphesiz Allah, bilendir, Halîm'dir."[712]

İnsanlar çoğu zaman ya ne yapacaklarını bilemeden veya güçleri yetmediğinden bağışlar ve sabrederler. Allah ise ne yapacağını bilerek ve tam bir güce sahip olduğu halde bağışlar ve sabreder. İlimle birlikte hilm, güçle birlikte bağışlama ne kadar güzeldir. Bu yüzden sıkıntı anlarında okunan duada

---

[710] Kurtubî, a.g.e., 1/138-140.
[711] Nisa, 12.
[712] Hac, 59.

Yüce Allah, azametle birlikte hilmle anılır. Allah'ın yüce ve Halîm oluşu zatının bir gereğidir.[713]

Allah'ın sabretmesi, kullarının inkarı, şirk koşması, sövmesi, emir ve yasaklarına uymamasıyla ilgilidir. Kulların bu amelleri işlemesi, Allah'a eziyet vermez ve O'nu, hemen cezalandırmaya sevk etmez. Aksine O, bütün bu fenalıklara sabreder, cezalandırmada acele etmez, yumuşak davranır ve kendilerini düzeltmeleri için bu fiilleri işleyenlere süre tanır. Eğer buna rağmen asi ve günahkarlar yaptıklarından vazgeçmez, isyanlarına devam eder ve Allah'ın hilmine ve süre tanımasına aldırış etmezlerse artık Allah, onları güçlülerin yakalayışı ile yakalar ve şiddetli bir cezaya çarptırır. Bundan sonra artık kulların hiçbir özrü kalmaz, hiçbir pişmanlık fayda vermez. Yaptıkları dualara bir karşılık verilmez. Bütün bu durumlar, Allah'ın halîm sıfatının bir gereği gerçekleşir. Bu sıfat, Allah'ın zatî bir sıfatı olup asla kaybolmaz.

Sabır ise, ilgili olduğu durumun ortadan kalkmasıyla yok olur. Tıpkı bir hikmet gereği yaratılan diğer fiillerin, varlık nedeni olan hikmetin kaybolmasıyla ortadan kalktığı gibi. Hilm ile sabır arasındaki bu ince farkı iyi düşün. Zira bu farkı, ikisinin anlamını iyi düşünenler ancak bulabilir. Bu farka dikkat çekenleri dinle ve sende bu farka dikkat çek. Zira birçok kimsenin bu farkı anlaması oldukça zordur. Bunlar, bu anlamın Kur'an'da olmadığını söyler, bu yüzden onunla uğraşmak istemez ve yüz çevirirler. Daha çok kulun sabrı ve çeşitleri konusunda konuşmayı tercih eder, hep bununla meşgul olurlar. Oysa bu kimseler bu ismin hakkını vermiş olsalardı, Yüce Allah'ın Alîm, Rahîm, Kâdir, Semî', Basîr, Hay ve diğer güzel isimleri bütün varlıklardan daha çok hak ettiği gibi bu ismi de daha çok hak ettiğini bilirlerdi. Allah'ın sabrı ile kulların sabrı arasındaki farkın, kendi hayatları ile Allah'ın hayatı, kendi ilimleri ile Allah'ın ilmi, kendi işitmeleri ile Allah'ın işitmesi ve kendi nitelikleri ile Allah'ın sıfatları arasındaki fark gibi olduğunu anlarlardı.[714]

Allah'ın Kullarına Sabrettiğini Gösteren Bazı Görüntüler

1- Yüce Allah'ın sabır ve hilmini ve ikisi arasındaki farkı bilmek istersen şu âyetleri iyi düşün:

"Hiç şüphesiz Allah, gökleri ve yeri yok olmasınlar diye (her an kudreti altında) tutmaktadır. Andolsun, eğer onlar zeval bulacak olsa, kendisinden

---

[713] İbn Kayyim, "Uddetu's-sâbirîn", s. 281-282.

[714] İbn Kayyim, a.g.e., s. 282.

sonra artık onları kimse tutamaz. Şüphesiz O, Halîm olandır, bağışlayandır."[715]

"Eğer Allah, kazanmakta oldukları dolayısıyla insanları (azap ile) yakalayıverecek olsaydı, (yerin) sırtı üzerinde hiç bir canlıyı bırakmazdı, ancak onları, adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Sonunda ecelleri geldiği zaman, artık şüphesiz Allah kendi kullarını görendir."[716]

"Rahmân çocuk edinmiştir" dediler. Andolsun, siz oldukça çirkin bir cesarette bulunup-geldiniz. Neredeyse bundan dolayı, gökler paramparça olacak, yer çatlayacak ve dağlar yıkılıp-göçüverecekti. Rahmân adına çocuk öne sürdüklerinde (ötürü bunlar olacaktı). Rahmân (olan Allah)'a çocuk edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde olan (herkesin her şeyin) tümü. Rahmân (olan Allah)'a, yalnızca kul olarak gelecektir."[717]

"Gerçek şu ki, onlar hileli-düzenler kurdular. Oysa onların düzenleri, dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara hazırlanmış düzen (kötü bir karşılık) vardır."[718]

Yüce Allah bu âyetlerde, hilm ve mağfiret sahibi oluşu nedeniyle gökleri ve yeri tuttuğunu ve onları yok olmaktan koruduğunu bize bildirmektedir. Allah'ın hilmi ile gökleri ve yeri koruması, tutması sabırdır. O, hilmi ile düşmanlarının yaptıklarına sabretmekte ve cezalandırmada acele etmemektedir. Yine âyetler, kulların işledikleri büyük suçların göklere ve yere ağır geldiğine, kulların üzerine çökmek için Allah'tan izin istediklerine işaret etmektedir. Ancak Allah hilm ve bağışlaması ile onları tutup korumakta ve yerlerinde kalmalarını sağlamaktadır. Bu, Allah'ın, kullarını cezalandırmakta acele etmemesi ve cezalarını ertelemesidir. Sabrın gerçeği de zaten budur. Gökleri ve yeri tutmak hilm sıfatının bir gereğidir. Sabır da nefsi tepkilerden alıkoymak (tutmak) ve cezayı erteleyip hemen uygulamamaktır. Ancak insanın bu niteliği ile Allah'ın hilm ve sabrı arasında fark vardır. Bu farkı iyi düşün ve anla."[719]

2- Abdullah b. Mes'ûd der ki: "Rabb'inizin katında gece ve gündüz yoktur. Göklerin ve yerin nuru, O'nun yüzünün nurundan gelmektedir. O'nun katında sizin bir gününüz, on iki saattir. Sizlerin dün işlediğiniz ameller, bu-

---

[715] Fatır, 41.
[716] Fatır, 45.
[717] Meryem, 88-93.
[718] İbrahim, 46.
[719] İbn Kayyim, a.g.e., s. 282.

günün başlangıcında O'na sunulur. Bu amellere yalnız üç saat bakar. Hoşlanmadığı amelleri gördüğünde öfkelenir. O'nun öfkesini ilk olarak, arşı taşıyan melekler bilir. Arşın kendilerine ağır gelmesinden bunu anlarlar. Bunun üzerine arşı taşıyan melekler, otağdaki melekler, bunlara yakın olan melekler ve diğer bütün melekler Allah'ı tesbih etmeye başlarlar. Öyle ki, Cebrail (a.s.) boruya üfler ve bunu işitmeyen hiçbir melek kalmaz. Rahmân olan Allah, öfkesi dinip içi merhametle doluncaya kadar bütün melekler, hep birlikte üç saat boyunca Allah'ı tesbih ederler. İşte on iki saatin altı saati böyle geçer. Sonra ana Rahîmleri getirilir ve Allah, üç saat boyunca bunlara nazar eder. Şu âyetler bu duruma işaret etmektedir:

"Döl yataklarında size dilediği gibi sûret veren O'dur."[720]

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler armağan eder, dilediğine de erkek armağan eder. Veya onları erkekler ve dişiler olarak çift (ikiz) verir. Dilediğini de kısır bırakır."[721]

On iki saatin dokuz saati işte böyle geçer. Sonra rızıklar getirilir. Allah buna da üç saat süreyle nazar eder. Şu âyet buna işaret eder: *"Allah dilediğine rızkı genişletir-yayar dilediğine daraltır."*[722] Böylece on iki saat tamamlanır.

Allah Teâlâ, En'am sûresinde düşmanlarını, inkar edişlerini, şirk koşmalarını ve peygamberleri yalanlamalarını zikrettikten sonra hemen ardından dostu Hz. İbrahim'in durumunu zikretmektedir. Allah burada göklerin ve yerin yaratılışı ve işleyişini Ona gösterdiğini, İbrahim'in Allah'ın dinini ve O'nun bir olduğunu ispatlamak için kavmiyle yaptığı tartışmaları anlatmaktadır. Sonra da O'nun soyundan gelen peygamberleri, onlara nasıl hidayet ettiğini, kitaplar gönderdiğini, hikmet ve peygamberlik verdiğini anlatmakta ardından şöyle buyurmaktadır: *"Eğer onlar bunları tanımayıp-küfre sapıyorlarsa, and olsun, biz buna (karşı) küfre sapmayan bir topluluğu ona vekil kılmışızdır."*[723]

Bu âyetle Yüce Allah, yeryüzünde inkar edenleri, birliğini kabul etmeyenleri ve peygamberleri yalanlayanları yarattığı gibi inkarcıların inkar ettiklerine inanan, gönderilen peygamberleri tasdik edip destek veren, inkarcıların uymadığı ilâhî emir ve yasaklara içtenlikle uyan kimseler de yarattığını haber vermektedir.

---

[720] Âl-i İmrân, 6.
[721] Şûrâ, 49-50.
[722] Ra'd, 26.
[723] En'am, 89.

Böylece Allah, bir denge unsuru ile üstün ve alçak âlemleri (gökleri ve yeri) yerinde tutmakta ve yok olmalarına mani olmaktadır. Aksi halde eğer Allah, düşmanlarının yıkım ve cezayla ilgili istek ve arzularını hemen yerine getirseydi, gökler, yerler ve ikisi arasında bulunan bütün şeyler bozulur ve dünya düzeni tamamen yıkılıp yok olurdu.

Yüce Allah dünyanın yıkım nedenlerini, gökleri ve yeri tutan sebeplerin ortadan kalkmasına bağlamıştır. Bu sebepler, dünyada kendi kelâmının (Kur'an), Ev'inin (Kâbe), dininin (İslâm) ve emir ve yasaklarına uyanların bulunmasıdır. Eğer gökleri ve yeri tutan ve düşmelerine mani olan bu sebepler olmasa, dünya düzeninin yıkılmasına mani olacak başka hiçbir güç yoktur.

Özetle Halîm, Allah'ın zatî sıfatlarından Sabûr ise Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Buna göre sabrın aslı, Allah'ın hilm sıfatına dayanmaktadır. Bu yüzden sabrın aslı olan Allah'ın hilm sıfatı Kur'an'da zikredilmiş ancak Sabûr ismi zikredilmemiştir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.[724]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

1- Bu ismi bilen her müslüman, karşılaştığı zorluklara sabredip sebat göstermeli, çevresine sabırlı olmayı tavsiye etmeli ve sabırda ileri gitmelidir. Yüce Allah sabırlı olmamızı bize şöyle emretmektedir: *"Ey iman edenler, sabredin ve sabırda yarışın. (sınırlarda) nöbetleşin. Allah'tan korkup-sakının."*[725] Müslüman, kendisine eziyet veren ve kötülük yapanlara sabretmeli ve ani tepki vermekten kaçınmalıdır. Bilmelidir ki, Yüce Allah sabredenleri sever ve O, daima sabredenlerle beraberdir. Sabreden, nefsinin istek ve arzularına Hâkim olan ve onu tepki vermekten alıkoyandır. Mütesabbir, sabır niteliğini kazanmak için her defasında kendisini zorlayan demektir. Sabbâr ise, alıştırma ve egzersizlerle sabır niteliğini kazanmış ve sabrı artık ayrılmaz bir niteliği haline getirmiş kimsedir. Sabır, böyle kimselere ağır gelmez. Öyle ki, başına gelebilecek şeyleri hiç düşünmez.[726] Yüce Allah şöyle buyurur: *"Onlara bir musibet isabet ettiğinde, derler ki; "Biz Allah'a ait (kullar)ız ve şüphesiz O'na dönücüleriz. Rablerinden (bir salat) bağışlanma ve rahmet bunların üzerinedir ve hidayete erenler de bunlardır."*[727]

---

[724] İbn Kayyim, a.g.e., s. 283-285.
[725] Âl-i İmrân, 200.
[726] Kurtubî, a.g.e., 1/141-142; İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 84.
[727] Bakara, 156-157.

2- Her müslüman Allah'tan başkasına dönüp bakmamalı, bütün samimiyet ve içtenliğiyle Allah'a güvenip dayanmalı, yalnız O'ndan yardım dilemeli, sadece O'ndan korkmalı ve ümit etmeli, bir zararın defi veya bir hayrın gelmesini yalnız O'ndan dilemelidir. Bilmelidir ki Allah, dilediğine zarar verir dilediğine de yarar sağlar. O, ancak dilediğinden zararı kaldırır. O'nun dilemesinden yalnız O'na sığınılır. O'nun fiillerinden ancak O'nun fiiliyle korunmak mümkündür. Yüce Allah, hoşnut olduğu fiilleri de sabredilecek zorlukları da yaratmıştır. İnsan ve cinlerin günahları, inkarları, şirkleri ve zulümleri O'nu öfkelendirdiğinde, meleklerin ve mü'min kulların tesbihleri, hamdleri, itaat ve ibadetleri O'nu hoşnut eder, öfkesini dindirir. Öfkesinden, rıza ve hoşnutluğuna sığınılan tek varlık O'dur. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir: "Ey Allah'ım! Senin öfke ve kızgınlığından rıza ve hoşnutluğuna sığınırım. Cezalandırmandan bağışlamana sığınırım. Senden yine sana sığınırım."[728]

* * *

[728] Tirmizî, 3566. Hasen garip bir hadistir. Sabır ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için İbn Kayyim'e ait "Uddetü's-sâbirîn" adlı esere başvurulabilir.

﴿ اَلصَّمَدُ ﴾

SAMED

Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: O Allah, birdir. Allah, Samed'dir."*[729]

Hattâbî der ki: "Samed, önemli işlerde başvurulan, felaket ve ihtiyaç anlarında kendisine müracaat edilen demektir. Samed aslen kastetmek ve yönelmek anlamındadır."[730]

Beyhakî, senedini zikrederek İbn Abbas'ın "Samed"i şöyle açıkladığını nakleder: "Samed, reislik ve efendiliği mükemmel olan, üstünlük ve asaleti eksiksiz olan, büyüklük ve ululukta yüksek olan, yumuşaklıkta üstün niteliğe sahip olan, hiç kimseye muhtaç olmayan, istiğnada mükemmel olan, üstün güç ve kuvvet sahibi olan, ilimde kemale eren, hüküm ve kararları tartışmasız uygulanandır. O, bütün üstünlük ve yücelik sıfatlarına haiz olandır. Bütün bu sıfatlar, Allah'tan başka hiçbir varlıkta bulunmaz. Hiç kimse O'na denk değildir. O'na benzeyen hiçbir şey yoktur. Bu yüzden Samed, Allah'tır. Tek ve üstün güç sahibi olan Allah, ne yücedir."

İbn Abbas'tan yapılan bir diğer rivayete göre, Samed, hiçbir ihtiyacı bulunmayan ve hiç kimseye muhtaç olmayandır.

ez-Züccâcî de der ki: "Beyhakî, İbn Abbas'tan yaptığı bu nakille sanki Allah'ın cisim olmadığını ve bir sınırı bulunmadığını ispatlamaya çalışmaktadır."

İbn Arabi ise Samed'i şöyle açıklar:"Samed, tek bir şeyden yapılmış sade şey demektir. Ama kelime aslen el-Hattâbî'nin de söylediği gibi kastetmek ve yönelmek anlamındadır."

Kimisi de Samed'i şöyle tanımlamışlardır: "Samed, parçalara ayrılmayandır." Bu tanım, Allah'ın parçalardan oluştuğu veya parçalara ayrılabileceği görüşünü kesinlikle reddetmektedir.

Özetle Samed, doğurmayan, doğrulmayan ve hiçbir dengi bulunmayandır. Zira doğan her şey mutlaka bir gün ölecek ve her ölen de mutlaka arkasında varisler bırakacaktır. Allah ise asla ölmez ve arkasında varis bırak-

---

729 İhlas, 1-2.

730 Beyhakî, a.g.e., s. 59.

maz. *"Ve hiç bir şey O'nun dengi değildir."*[731] Allah'ın ne bir benzeri ne bir dengi vardır. O'na benzeyen hiçbir şey yoktur.

Buna göre Samed, kendisinden hiçbir şey çıkmayan, yemeyen ve içmeyen, bütün varlıklar yok olduktan sonra da varlığı devam eden, hiç kimseye ihtiyacı olmayan, ama herkesin kendisine muhtaç olduğu, istekler için kendisine yönelip başvurulan, felaket ve sıkıntı zamanlarında yardımı talep edilendir.

O, hiçbir eksiği bulunmayan mükemmel varlıktır. Cömertlik, yumuşaklık, üstünlük, yücelik ve güçlülük gibi bütün reislik ve efendilik sıfatları Samed sıfatından kaynaklanmaktadır.[732]

İbn Kayyim'in Allah'ın "Samed" İsmi Hakkındaki Anlamlı Sözleri

Allah'ın karşı konulamaz büyük orduları vardır. Bu ordular ancak O'nun emri ile inerler. Öndekilerin, arkadakilerin ve arada bulunanların maliki O'dur. O'nu güç ve kuvveti sonsuzdur. Otoritesi, iktidarı ve mülkü her şeyi kuşatmıştır. O, her şeyi bilir, asla hiçbir şeyi unutmaz. Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları yönetip idare eden O'dur. O, bütün bu varlıkların yaratıcısı olduğu gibi bu varlıkların Rabb'i ve Mâliki'dir de. İşte böyle olan bir Rabb'in benzeri asla olmaz. Çünkü O, bütün sıfat ve fiillerinde eşsizdir. Hiçbir sıfatı, fiili veya isimlerinin gerçeği olmayan varlıklar, anlamı olmayan boş isimlerden ibarettir. Bu yüzden yok sayılmışlardır. Yüce Allah'ın şu sözü, bu gerçeği açıkça ispat etmektedir: *"O'nun benzeri olan hiç bir şey yoktur."*[733]

Yüce Allah bu sözü, kendi eksiksiz ve mükemmel, üstün sıfat ve niteliklerini açıklayan şu âyetlerden sonra söylemektedir: *"Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kâf. O, Azîz ve Hâkim olan Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahyetmektedir. Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. O, yücedir, büyüktür. Gökler, neredeyse üstlerinden çatlayıp-parçalanacaklar; melekler de Rablerini hamd ile tesbih ederler ve yerde olanlara mağfiret dilerler. Haberiniz olsun; gerçekten Allah, bağışlayan ve esirgeyendir. Allah'ın dışında birtakım veliler edinenler ise, Allah, onların üzerinde gözetleyicidir. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin. İşte biz sana, böyle Arapça bir Kur'an vahyettik; şehirlerin anası (olan Mekke halkı)nı ve çevresinde olanları uyarıp-korkutman ve kendi-*

---

[731] İhlas, 4.

[732] Kurtubî, a.g.e., 1/177-186; Beyhakî, a.g.e., s.59; Meâricu'l-kabûl, 1/88-89; es-Savâiku'l-mürsele, s. 1023; İbn Kesir, 8/412-413; Râzî, a.g.e., s. 303-305.

[733] Şûrâ, 11.

sinden şüphe olmayan toplanma gününü (haber verip onları) uyarıp-korkutman için. (O gün onların) Bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgınca yanan ateşin içerisindedirler. Eğer Allah dileseydi, onları herhalde tek bir ümmet kılmış olurdu. Ancak O, dilediğini kendi rahmetine sokar. Zalimlere gelince; onlar için ne bir veli vardır, ne de bir yardımcı. Yoksa O'nun dışında birtakım veliler mi edindiler? İşte Allah; veli olan O'dur, ölü olanları da diriltен O'dur. O, her şeye güç yetirendir. Hakkında ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey; artık O'nun hükmü Allah'ındır. İşte benim Rabb'im olan Allah. Ben O'na tevekkül ettim ve yalnızca O'na dönüp-yönelirim. O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Size kendi nefislerinizden eşler, davarlardan da çiftler var etti. Sizleri bu tarzda türetip-yayıyor. O'nun benzeri gibi olan hiç bir şey yoktur. O, işitendir, görendir."[734]

Yücelik, üstünlük, ululuk, büyüklük, güç ve kuvvet, hikmet, mülk, hamd, mağfiret, merhamet, konuşma, dileme, ölüyü diriltme, geniş ve mükemmel kudret, kulların arasında hükmetme, gökleri ve yeri yaratma, işitme ve görme gibi bütün üstün ve mükemmel sıfatlarla nitelenen bu varlığın bir benzeri ve eşi yoktur. Zira O, hiç kimsede bulunmayan sıfatlara, isimlere ve fiillere sahip bir varlıktır. O'nda bulunun bütün bu özelliklerin hiçbirinde bir eksiklik ve kusur yoktur. O'nun özellikleri hiçbir varlığınkine benzemez. Bu yönüyle *"O'nun benzeri olan hiç bir şey yoktur"*[735] denilmiştir."[736]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Allah'tan başka Samed (başkasına ihtiyaç duyma) olmadığını bilmelidir. O'nun tek ve bir olduğunu bilerek yalnız O'na yönelmelidir. Bütün ihtiyaçlarını O'ndan istemeli, her sıkıntıda O'na sığınmalıdır. Reislik ve efendilik ahlakını edinmeli, böylece insanların başvurduğu, ihtiyaçlarını karşılamak için kapısına yöneldiği kimse olmaya çalışmalıdır.[737]

2- İnsanlardan veya başka varlıklardan herhangi bir aracı olmadan direk Allah'tan talepte bulunmalıdır. İstek ve taleplerine ulaşmak için kabirlere koşup sığınan kimseler gibi yapmamalıdır. Zira bu kimseler Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla bir korkuyla kabirlerin önünde eğilir, tam bir içtenlikle dileklerde bulunurlar.

---

[734] Şûrâ, 1-11.
[735] Şûrâ, 11.
[736] İbn Kayyim, "es-Savâiku'l-mürsele", s.1023.
[737] Kurtubî, a.g.e., 1/186.

3- Her türlü anlaşmazlık durumunda Allah'ın dinine başvurmalı ve yalnız O'nun yasalarını hakem kabul etmelidir. Başına gelen bütün olaylarda tek başvuru kaynağı Allah'ın dini olmalı, sıfat ve nitelikleri üstün olanın indirdiği Kitab'a ve peygamberin sünnetine daima müracaat etmelidir.

* * *

﴿ اَلضَّارُّ – اَلنَّافِعُ ﴾

DÂR (ZÂR) - NÂFİ'

Bu isimler Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği hadis-i şerifte geçmektedir. Bütün İslâm âlimleri bu isimleri kabul etmişlerdir. Bu isimler, Allah'ın kitabında ne isim ne de fiil olarak geçmez. Ancak şu iki âyette şöyle geçer:

"Şayet Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O'ndan başka bunu giderecek yoktur. Sana bir iyilik de dokunduracak olursa O, her şeye güç yetirendir."[738]

"De ki: "Allah'ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiç bir şeye) malik değilim."[739]

Her iki âyette geçen "zarar" ve "fayda" sözcükleri, Allah'ın mutlak anlamda varlıkların idaresini elinde bulundurduğuna ve bunun yalnız O'na has olduğuna delalet etmektedir. Allah, bu varlıkta dilediğini yapan, her dileğini varlıklar üzerinde gerçekleştirendir. Bu yüzden yalnız O, varlıklara yarar sağlar veya zarar verir. İkinci âyet bu anlamı açık bir şekilde vurgulamaktadır: *"De ki: "Allah'ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiç bir şeye) malik değilim."*[740] O halde her şey O'nun kabzasındadır. Dilediği ve karar verdiği şekilde hükümlerini varlıklar üzerinde uygular. Ancak aklı kıt bazı kimseler, Rablerin Rabb'ine yakışmayan bir takım sebepler ve eşler uydurdular. Şu âyetler bu kimselere işaret etmektedir:

"Kendi kullarından O'na bir pay çıkardılar/bir parça isnat ettiler. Doğrusu insan, açıkça bir nankördür."[741]

"Yoksa Allah'a, O'nun yaratması gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma, kendilerince birbirine mi benzeşti? De ki: "Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, tektir, kahredici olandır."[742]

---

[738] En'am, 17.
[739] A'raf, 188.
[740] A'raf, 188.
[741] Zuhruf, 15.
[742] Ra'd, 16.

Allah her şeyi yaratan ve yarattığına bir ölçü ve etki koyandır. İlaçlara yarar veya zarar etkisi veren, ölüme ölüm, acıya acı, yiyecek ve içeceklere doyurma ve kanma etkisi koyan Allah'tır. O'nun her uygulaması bir düzen ve sisteme göredir. Her şeyin olumlu ve olumsuz etkisi O'nun yed-i kudretindedir. O'nun iradesi, dilemesi ve izni olmadan hiçbir şey etkisini gösteremez. Allah'ın etkiyi yaratma kararı olmadan hiçbir varlık olumlu ya da olumsuz yönde etkili olamaz. Her şey O'nun irade ve kararı ile gerçekleşir. Allah zalimlerin söylediklerinden beridir.

el-Halimî der ki: "Allah'a sadece Dâr ismiyle dua etmek caiz değildir. Bu nedenle her iki isimle (Dâr, Nâfi') birlikte Allah'a dua edilmelidir."

el-Hattâbî de şöyle söyler: "Bu iki ismin birlikte zikredilmesi, Allah'ın dilediğine yarar sağlamaya dilediğine de zarar vermeye kadir olduğunu gösterir. Zira zarar verme veya yarar sağlama gücüne sahip olmayanın varlığı ve etkisi de olmaz."

İbn Abbas anlatıyor. Bir gün Hz. Peygamber'in terkisindeydim. Bana: "Ey delikanlı! (veya ey oğul!), Allah'ın seni kendisiyle faydalandıracağı bazı sözler öğreteyim mi?" dedi. Ben: "Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Hz. peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ı (emir ve yasaklarını) koru ki, O da seni korusun. Allah'ı gözet ki, O'nu önünde (bir rehber olarak) bulasın. Bollukta O'nu tanı ki, O da şiddet ve sıkıntı anında seni tansın. Bir şey dilediğinde yalnız O'ndan dile. Bir yardım istediğinde yalnız O'ndan yardım iste. Bil ki, kalem olacak şeyleri yazıp artık kurumuştur. Bundan böyle eğer bütün varlıklar, Allah'ın sana takdir etmediği bir yarar sağlamak isteseler buna güçleri yetmez. Yine Allah'ın takdir etmediği bir zarar vermek isteseler, buna da güçleri yetmez. Nimet anlarında şükrederek Allah'a ibadet et. Bil ki, yakîn (sağlam ve kesin bilgi), hoşlanmadığın şeylere sabretmendedir. Zafer (yardım) sabırla; kurtuluş sıkıntıyla; kolaylık da zorlukla birliktedir."[743]

Ebû Muhammed Abdulhak der ki: "Bu hadisi Ebû Bekir b. Sabit el-Hatîb, "el-Faslu'l-musil" adlı eserinde sahih olarak tahric etmiştir. Ayrıca Tirmizî de bu hadisi tahric etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Doğru olan da budur."

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman Allah'tan başka yarar sağlayan veya zarar veren biri olmadığına inanmalı, bu her iki durumun O'nun iradesi ve fiiliyle gerçekleşti-

[743] Tirmizî, 2516.

ğini bilmelidir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi her iki isim de, Allah'ın fiili isimleri arasında yer alır. İttifakla kabul edilen görüş budur. Dolaysıyla bu varlık âleminde Allah'tan başka fail yoktur. Bu dünya hayatında mü'mine yarar sağlayan her şey Allah'tandır. Kuldan gelen her yarar ve menfaat, Allah'ın o kişiyi yönlendirmesi ile gerçekleşmektedir. Aynı durum zarar için de söz konusudur.

Dünya hayatı da âhiret hayatı da yarar ve zarar arasında taksim edilmiştir. Buna göre cennet saf yarar, cehennem de saf zarardır. Dünyada gerçekleşen zarar, âhiret için bir yarara dönüşebilir. Bu durumda bu dünyadaki zarar, mecazi anlamdadır. Eğer dünyadaki zarar, âhiret için de bir zarar ise bu durumda zarar, gerçek anlamdadır. Aynı şekilde dünyadaki bütün iyilik ve yararlar da mecazi veya gerçek anlamdadır. Gerçek yarar, sana âhiret hayatında da yarar sağlayan ve seni daha yüksek makamlara çıkarandır. Bu yüzden dünyada iken sana yarar sağlayan şeylerden âhiret için de fayda çıkarman ve kalbini bu amaca yöneltmen gerekir. Bunun için Allah'ın sana sağladığı yararlardan sen de başkalarını yararlandırmalı ve buna aracı olmalısın. Bu yararları sadece kendine saklayıp cimrilik etmemelisin. Yaptığın iyilik ve başkalarına sağladığın yararlarla, âhirete için kendine yarar sağlamış olursun. Böylece bu yararlar, yarın Allah katında senin şefaatçilerin olur.[744]

2- Müslüman, yalnız Allah dostlarına yarar sağlamalı, düşmanlarına zarar vermelidir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise 'güçlü ve onurludurlar."*[745] Müslüman, Allah'ın dışında kimseden korkmamalı ve kimseye umut bağlamamalıdır. Tamamıyla Allah'a güvenip dayanmalıdır.[746]

3- Müslüman her düşkün ve yoksula yarar sağlamaya çalışmalıdır.[747]

* * *

[744] Kurtubî, a.g.e., 1/352-354.
[745] Maide, 54.
[746] Râzî, a.g.e., s. 331; Gazâlî, a.g.e., s. 105.
[747] İzz b. AbdusSelâm, a.g.e., s. 91.

﴿ اَلْعَدْلُ ﴾

ADL

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Rabb'inin sözü, doğruluk bakımından da, adalet bakımından da tastamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur."*[748] Allah'ın sözleri doğru ve adaletli olduğuna göre kendisi de mutlak adalet sahibidir. Çünkü adil ve doğru sözler, O'nun sözleridir. Allah'ın her fiili, O'nun sözü ile gerçekleşir ve her sözü de doğrudur.[749]

Adalet, Allah'ın zatî sıfatları arasında yer alabileceği gibi O'nun fiilî sıfatları arasında da yer alabilir. Zatî sıfat olduğu zaman, selbî (olumsuz) anlamlar da içerir. Buna göre Allah, adildir. O'nun adalet sıfatı, haksızlık ve zulmetme sıfatlarını yok eder. Bu yüzden O, haksızlık yapan ve zulmeden değildir. Zatî bir sıfat olarak adalet, Allah'ın kulları hakkındaki ezeli hükmüne dayanır. Buna göre adalet, O'nun bu adil hükmünden kaynaklanan bir sıfat fiildir. Allah adalet sahibidir denildiğinde bu anlam kastedilir.

Allah bütün söz ve fiillerinde mutlak adalet sahibidir. O'nun kararı doğru, hükmü adildir. Nimet ve ihsanını dilediğine verir veya vermez, Azîz veya zelil kılar, yükseltir veya alçaltır, ikram eder veya etmez, hemen yapar veya erteler, yarar sağlar veya zarar verir, korur veya korumaz, zengin veya fakir yapar, sağlık verir veya hastalandırır, bela verir veya beladan muaf tutar. Allah, bütün bunları mutlak iktidar sahibi olması nedeniyle dilediği şekilde, verdiği karara göre yapar. Eğer Allah, peygamber ve nebilerin, kendisine en yakın meleklerin ve salih kulların da aralarında bulunduğu bütün varlıklara, isyankar ve inkarcılara azap ettiği gibi azap etse bu O'nun adaletinden sayılır. Aynı şekilde inanan ve inanmayan ayırımı yapmaksızın bütün herkesi cennetine koyup onlara nimetler verse, bu da O'nun adaletinden ve fazlı kereminden sayılır. Ancak Allah'ın varlıkları iki gruba ayırması, bir grubu cennete diğer grubu da cehenneme koyması O'nun hikmetinin bir gereğidir. Allah'ın bütün herkese azap etmesi adaletinden, merhamet etmesi fazlından, onları iki gruba ayırması da hikmetindendir. Bu yüzden bazı âlimler şöyle söylemişlerdir: "Al-

---

[748] En'am, 115.

[749] Kurtubî, a.g.e., 1/441.

lah'ın adaletinden Allah'a sığınırız, O'ndan ihsan ve keremini isteriz, hikmetinin de iyi yönünü talep ederiz."

Adalet ismi, hüküm ve hikmeti ve bunlarla ilgili bütün sıfatları kapsar. Adaletin zıddı olan zulüm sıfatı, hevâ sahibi olan ve bu hevâsına tabi olan veya başkasına ait olan hakkı sahibine vermeyen veya Mevlâ'sının emir ve yasaklarına aykırı hüküm veren kimselere verilir. Hevâ ve arzularıyla mücadele eden, Mevlâ'sının kendisine belirlediği emir ve yasaklara tabi olan kimseler adalet sıfatıyla nitelenirler. Haksızlık ve zulüm sıfatının, âlemlerin Rabb'i olan Allah'ta var olması imkansızdır.[750]

Mutlak adalet sahibi, dilediği her şeyi yapma hakkı olan ve kullar üzerinde hükmü geçerli olandır.[751]

Kullar üzerinde dilediği şekilde tasarruf sahibi olan Allah, mutlak adalet sahibidir. O, bütün sözlerinde, fiillerinde, kulları için belirlediği kaza ve kaderinde, emir ve yasaklarında, sevap veya azabında adildir ve dosdoğru yol üzerindedir. O'nun bütün iyilikleri doğrudur, bütün kaza ve kaderi adildir, her emri kullarının yararına, her yasağı da onların zararınadır. Allah'ın sevabı, merhamet ve ihsanının bir gereği olarak, azabı da adalet ve hikmetinin bir gereği olarak onu hak edenleredir.[752]

Allah'ın zulmetmeye ve haksızlık yapmaya gücü yeter. Ancak O, fazlı, keremi, cömertliği ve kullarına iyiliği nedeniyle asla kimseye haksızlık ve zulüm yapmaz.

Birçok âlim, zulmü şöyle tanımlar: "Zulüm, bir şeyi yerli yerine koymamaktır. Bu durum Allah için imkansızdır ve kesinlikle O'nun şanına yakışmaz."

Übey b. Ka'b der ki: "Eğer Allah yerdeki ve gökteki bütün varlıklara azap etmek isteseydi, onlara azap edebilir ve bundan dolayı zulmetmiş sayılmazdı. Aynı şekilde eğer onlara merhamet etmek isteseydi, bunu da yapabilir ve O'nun bu rahmeti, kulların amellerine karşılık değil onlara olan iyiliğinden sayılırdı. Bu durum İbn Mes'ûd'a sorulmuş, İbn Mes'ûd, aynı cevabı vermiştir. Yine bu durum Zeyd b. Sabit'e sorulmuş, O da Hz. Peygamber'in buna aynı cevabı verdiğini söylemiştir."[753]

---

[750] Kurtubî, a.g.e., 1/443-444.

[751] Râzî, a.g.e., s. 239.

[752] İbn Kayyim, "el-Fevâid", s. 32.

[753] İbn Receb el-Hanbelî, "Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem", s. 323-324. Hadis metni için bkz. Ebû Davud, 4699.

Hüküm ve Kaza (Yargı) Arasındaki Fark

Hüküm ve kaza (yargı) arasında fark vardır. Bu nedenle hüküm için geçerlilik, kaza (yargı) için de adalet esastır. Allah'ın hükmü, dinî (şer'i) ve kevnî (kaderî) olmak üzere iki türlüdür. Her iki hüküm türü de kul için geçerli olup onun üzerinde uygulanır. Dolaysıyla istese de istemese de kul, kendisi üzerinde geçerli olan ve uygulanan iki hüküm altında bulunmaktadır. Kevni hükme muhalefet etmek, ona aykırı davranmak mümkün değildir. Ancak dini hükme muhalefet etmek ve aykırı davranmak mümkündür.

Kaza, tamamlamak, bitirmek ve sonuçlandırmak anlamına gelir. Bu yüzden kaza, ancak hükmün kul üzerinde uygulanması ve geçerli kılınması ile gerçekleşir. Bir hadis-i şerifte: "Benim hakkımdaki kazan (yargın) adalettir" denilmiştir. Yani, kul üzerinde uyguladığın ve geçerli kıldığın, böylece tamamlayıp kemale erdirdiğin hüküm, Senin adaletindendir.

Hüküm ise, Allah'ın verdiği karardır. O, bu kararı dilerse uygular, dilerse uygulamaz. Eğer bu, dinî bir hüküm ise kullar için geçerlidir. Kevnî bir hüküm ise, Allah onu uygularsa geçerli, uygulamaz ise geçersiz olur. Allah dilediği hükmü verir ve sadece dilediğini geçerli kılıp uygular. O'nun bir hükmü uygulamaması, güçsüzlüğünden kaynaklanmaz. Oysa O'nun dışındakiler, bir hüküm verebilir veya bir takdirde bulunabilir ancak bunu uygulama gücüne sahip olamazlar. Allah, hüküm veren ve verdiği hükmü uygulayabilendir. Hüküm vermek ve uygulamak yalnız O'nun hakkıdır.

"Benim hakkımdaki kazan (hükmün) adalettir." hadisinde geçen kaza (hüküm), kul için verilen ve uygulanan bütün hükümleri kapsar. Sağlık ve hastalık, zenginlik ve fakirlik, zevk ve acı, hayat ve ölüm, bağışlama ve cezalandırma. Bütün bu durumlar Allah'ın kul için verdiği hükümlere göre gerçekleşir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet, (ancak) ellerinizin kazanmakta olduğu dolayısıyladır.*"[754], "*Gerçek şu ki, biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman, ona sevinç-duyar. Eğer onlara kendi ellerinin takdim ettikleri dolayısıyla bir kötülük isabet ederse, bu durumda da insan bir nankör kesiliverir.*"[755] O halde kul üzerinde gerçekleşen her hüküm, Allah'ın bir adaletidir.

Soru: Size göre günahlar, Allah'ın takdiri ve kazası ile gerçekleştiğine göre Allah'ın kazadaki adalet yönü nedir? Zira Allah'ın günahkarları cezalandırmasıyla ortaya çıkan adalet, bu durumda açıkça görünmemektedir?

---

[754] Şûrâ, 30.
[755] Şûrâ, 48.

Cevap: Bu gerçekten ciddi bir sorudur. Bu yüzden bir grup "Adalet, ezelde takdir edilendir. Zulüm ise kendi zatında imkansızdır. Çünkü zulüm, başkasının mülkünde tasarruf etmektir. Oysa var olan her şey Allah'ın kendi mülküdür. O'nun kendi mülkünde varlıklar üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunması adalettir" demişlerdir.

Bir grup ise şöyle demiştir: "Adil olan, kendisinin takdir ettiği ve uyguladığı şeyleri cezalandırmaz. Allah'ın günahkarları cezalandırmasından, bu günahların O'nun kaza ve kaderiyle gerçekleşmediğini anlıyoruz. Dolaysıyla adalet, Allah'ın dünyada veya âhirette günah işleyenleri cezalandırmasıdır."

Adalet ile kaderi bir arada kabul etmek bu kimselere zor gelmiştir. Bu yüzden kaderi kabul edenlerin adaletten, adaleti kabul edenlerin de kaderden söz etmelerinin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde tevhid ile Allah'ın sıfatlarını bir arada kabul etmek de bu kimselere zor gelmiştir Bu nedenle Allah'ın sıfatlarını inkar etmedikçe tevhidin sahih olmayacağını iddia etmişlerdir. Böylece bu kimselerin tevhid anlayışı ta'til (Allah'ın sıfatlarını iptal), adalet anlayışları da kaderi yalanlamak olmuştur.

Ehlisünnet ise kaderi ve adaleti birlikte kabul etmektedir. Onlara göre zulüm, bir şeyi yerli yerine koymamaktır. İtaat edeni veya günahsız olanı cezalandırmak gibi. Allah Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde kendisinin böyle bir şey yapmaktan beri olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah, her ne kadar dilediği kimseyi saptırsa da, günah işlemesine imkan verse de bu, O'nun mutlak adaletinin bir gereğidir. Çünkü sapıklığı ve günah işlemeyi uygun biçimde yerli yerine koymuştur. Bu nasıl doğru olmasın ki? O'nun en güzel isimlerinden biri olan Adl, Allah'ın bütün sözlerinin, fiillerinin ve hükümlerinin doğru, gerçek ve adil olduğuna işaret etmektedir. Yüce Allah, hak ve bâtıl olan yolu açıkça izah etmiş, bunun için peygamberler gönderip kitaplar indirmiş, engelleri kaldırmış, hidayet ve itaat yolunu bulabilmesi için insana göz, kulak ve düşünme gücü vermiştir. Bütün bunlar O'nun adalet sahibi oluşundan kaynaklanmaktadır. Allah dilediği kimseye daha fazla ilgi gösterip onun hidayet bulmasını isteyebilir ve onu bunda başarılı kılabilir. Bu, O'nun kendi fazlı ve ihsanıdır. O'nu dilediğine verir. Aynı şekilde başarıyı hak etmeyen kimseye de ilgi göstermeyip onu nefsiyle baş başa bırakabilir. Başarılı olmasını ve hidayet bulmasını istemeyebilir. Bu yüzden destek ve fazlını ondan esirger ama adaletini esirgemez. Bu da iki nedene dayanır:

1- Kulun kendisinden yüz çevirmesi, itaatte düşmanını tercih etmesi, ona uyması, zikrini ve şükrünü unutması nedeniyle Allah onu cezalandırmaktadır.

Bu yüzden Allah böyle kimseleri desteklemez, onlardan fazlını ve ihsanını esirger. Onları nefisleriyle baş başa bırakır.

2- Allah ta başlangıçtan bu kimselerin hidayet bulmasını dilemez. Çünkü ezeli ilmi ile bu kimselerin hidayet nimetinin değerini bilmeyeceklerini, bunun için şükretmeyeceklerini, kendisini hamd ile övmeyeceklerini ve sevmeyeceklerini bilmektedir. Hidayete ehil olmamaları nedeniyle Allah, bu kimselerin hidayet bulmalarını baştan dilemez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Böylece: "Allah içimizden bunlara mı lütufta bulundu?" demeleri için onlardan bazısını bazısıyla denedik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil mi?"[756]

"Eğer Allah, onlardan bir hayır görseydi muhakkak onlara işittirirdi. İşittirseydi bile, arka çevirenler olarak (yine) yüz çevirirlerdi."[757]

Bu yüzden Allah'ın, hidayete ermeleri için bu kimselere yardım etmemesi ve onlara kendisine isyan etme imkanı tanıması mutlak adalettir. Tıpkı yılan, akrep ve kuduz köpeklerin öldürülmesine karar vermesi gibi. Allah, bu varlıkları bu şekilde yaratmasına rağmen onlar için bu kararı vermiştir. Allah'ın bu varlıklar hakkındaki bu kararı mutlak adalettir.[758]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Allah'tan başka mutlak adalet sahibi kimsenin olmadığını, her adil sahibinin ve uyguladığı adaletinin Allah'tan geldiğini, O'ndan olmayan her hükmün zulüm ve bâtıl olduğunu bilmelidir. Sonra da Allah'ın kendisi için takdir ettiği ve uyguladığı (kaza) her şeyi kabullenmeli ve içtenlikle O'na teslim olmalıdır. Bütün sözlerinde, fiillerinde ve hükümlerinde hiçbir zaman adaletten ayrılmamalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhinde bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun."*[759]

Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: "Kendi nefislerine, ailelerine ve yönetimi altında bulunanlara adil davrananlar, kıyamet günü Rahmân'ın sağında -ki O'nun her iki eli de sağdır- nurdan minberler üzerindedirler."[760]

---

[756] En'am, 53.
[757] Enfal, 23.
[758] İbn Kayyim, "el-Fevâid", s. 33-34.
[759] Nisa, 135.
[760] Müslim, 1827. Ayrıca bkz. Kurtubî, a.g.e., 1/ 444-445;

2- Zalim senin adaletinden korkmalı, mazlum da senin adaletine sığınmalıdır. Sen de fakir ile zengini, güçlü ile zayıfı, yakın ile yabancıyı, dost ile düşmanı daima eşit tutmalı ve aralarında adaletle hükmetmelisin. Bununla beraber eşlerin ve çocukların arasında da adaleti gözetmelisin.[761]

* * *

[761] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 87.

﴿ اَلْعَزِيزُ ﴾

AZÎZ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."*[762]

el-Hattâbî der ki: "Azîz, mağlup edilemeyen güçlü demektir. İzzet, galibiyet ve üstünlük, şiddet ve kuvvet, yücelik ve ululuk gibi anlamlara da gelir. Buna göre Azîz, gücüne erişilmeyen, güçlülükte eşi ve benzeri olmayandır."[763]

İbn Kayyim ise şunları söyler: "Azîz, dilediğine karar veren ve uygulayandır. O, izzetinin eksiksiz ve mükemmel oluşuyla kullarına hükmeden ve bu hükmü onlar üzerinde icra edendir. Allah kulların kalplerini ve iradelerini dilediği yöne çevirendir. O dilerse kul ile kalbi arasına da girer. Allah dilediği şekilde kulunu istek ve irade sahibi yapar. Bu, O'nun üstünlük ve izzetinin mükemmel oluşunu gösterir. Zira Allah'tan başka hiç kimsenin böyle bir şey yapmaya gücü yetmez. Bir insan ancak kişinin bedeni ve dış görünümü üzerinde etkili olabilir. Onu kendi iradesi doğrultusunda istek ve irade sahibi yapması mümkün değildir. Buna ancak karşı konulamayan mutlak üstünlük sahibi olan Allah yapabilir."[764]

Gazali ise bu ismi şöyle açıklar: "Azîz, benzeri az bulunan, kendisine şiddetle muhtaç olunan ve ulaşılması zor olandır. Bu üç anlamı kendinde toplamayan kimseye Azîz ismi verilmez. Benzeri az bulunan nice kimseler vardır ki kendisine hiç ihtiyaç duyulmaz. Bu yüzden ona Azîz denilmez. Hatta benzeri bile bulunmayan ve kendisinden çok yararlanılan birine, eğer ulaşmak kolay ise buna da Azîz denilmez. Güneş gibi. Güneşin bir benzeri yoktur ve birçok yararı vardır. Ama kendisine ulaşmak zor olmadığı için Azîz olarak nitelenemez."[765]

Bütün varlıklar her şeyde Allah'ın zatına, sıfatlarına, fiillerine ve bekasına muhtaçtırlar. Hiçbir kimse O'nun gücüne erişemez. Ama O'nun her şeye gücü yeter. Akıl, O'nun gücünü anlamaktan, gözler de O'nun azamet ve yü-

---

[762] İbrahim, 4.
[763] Beyhakî, a.g.e., s. 34.
[764] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/205.
[765] Gazâlî, a.g.e., s. 47.

celiğini müşahede etmekten acizdir. Hiçbir varlık O'nun nimetlerini sayamaz ve şükrünü eda edemez. Bütün bu sıfatlar başkası için değil yalnız Allah için geçerlidir. Bu sıfatlar, O'nun mutlak üstünlük sahibi olduğunu kesin bir şekilde ispatlamaktadır.[766]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Kul, efendisinin gücünü bildiğinde ve O'nu hatırından çıkarmadığında, daima O'nu müşahede etme imkanı bulur. Bu durum kulun günahlardan uzaklaşmasını ve yararlı şeylerle meşgul olmasını sağlar. Zira böyle bir kul, nefsiyle değil mutlak üstün sahibi olan efendisiyle (Allah'la) birliktedir.

2- Kul, Allah'ın kaza ve kaderde mutlak üstünlük sahibi olduğunu, Allah'ın mutlak Hâkim olduğunu, sevk ve idaresinin O'nun elinde olduğunu, O'nun koruma ve himayesi olmadan korunamayacağını, O'nun yardımı olmadan başarılı olamayacağını bilmelidir. Kendisinin zelil ve hakir bir kul olduğunu, Hamîd ve Azîz olan Allah'ın kabzası altında bulunduğunu unutmamalıdır.

3- Kul, kaza ve kaderde daima Allah'ın üstünlüğünü müşahede etmelidir. Her türlü hamd, kemâl, zenginlik ve izzetin Allah'a ait olduğunu, eksikliğin kuldan kaynaklandığını, ancak kulun yerileceğini, her türlü kusur, ayıp, zulüm ve muhtaçlığın kula ait olduğunu bilmelidir. Kul, eksikliğini, ayıbını, muhtaçlığını ve zelilliğini düşünüp müşahede ettikçe Allah'ın izzetini, kemalini, hamdini ve zenginliğini daha çok müşahede eder. Eğer bunun aksini düşünürse bütün bunları müşahede edemez. Dolaysıyla eksikliğini ve zelilliğini samimiyetle kabul etmek, Allah'ın izzetini müşahede etmeyi sağlar.

4- Kul, günah olduğunu bildiği için Mevlâ'sına karşı gelmek ve günah işlemek istemez. Ancak yinede kendisi için takdir edilen gerçekleştiğinde, istemeden, kendi seçimi, dilemesi ve tercihi olmadan günah işlemiş olabilir. Böyle bir durumda sanki o, seçme hakkı olmadan seçen, istemediği halde isteyen ve dilemediği halde dileyen gibidir. İşte bu durum, Allah'ın yücelik, büyüklük ve üstün güç sahibi oluşunu gösterir.[767]

* * *

[766] Râzî, a.g.e., s. 191.
[767] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/205.

﴿ اَلْعَظِيمُ ﴾

AZÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, pek yücedir, pek büyüktür."*[768]

İbn Abbas anlatıyor. Hz. Peygamber sıkıntı anında şöyle dua ederdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur; O, azim ve halim olandır. Allah'tan başka ilâh yoktur; O, büyük arşın sahibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur; O, göklerin ve yerlerin Rabb'i'dir ve O, pek değerli arşın Rabb'i'dir."[769]

el-Halîmî der ki: "Azîm, mutlak olarak kendisinden kaçınmak ve uzak durmak mümkün olmayandır. Çünkü bir toplumun büyüğü, o toplumun bütün işlerini üslenen, kendisine karşı çıkılamayan ve emirlerine aykırı davranılamayandır. Ancak gerçek mahiyeti böyle olmakla beraber bu kimse, çeşitli bela ve musibetler nedeniyle zayıf düşebilir ve gücü elinden gidebilir. Bu durumda kendisine karşı çıkılabilir, hatta mağlup edilip saltanatı yok edilebilir. Oysa Allah Teâlâ, mutlak güç sahibidir ve hiçbir şey O'nu güçsüz kılıp aciz düşüremez. Karşı çıkılıp mağlup edilemez. Emirlerine karşı konulamaz. O, gerçek büyüktür. Bu ismin başkaları için kullanılması mecazi anlamdadır."[770]

el-Hattâbî de der ki: "Azîm, büyüklük ve yücelik sahibi olandır. Bedenlerin niteliği sayılan büyüklüğün dışında şanı yüce ve önemi büyük olandır."[771]

Allah, varlığı ile her büyükten daha büyüktür. Zira O'nun varlığı ezeli (öncesiz) ve ebedi (sonsuz)dur. Başkasının varlığı böyle değildir. O, her büyükten daha büyüktür. Bu yüzden hiçbir akıl, O'nun büyüklüğünü kavrayamaz. Hiçbir göz, O'nun izzetini kuşatamaz. O'nun dışındaki her şey küçük, basit ve hakirdir. Yaratılan bütün varlıklar O'ndan birçok ilimler öğrenmiş olsa bile, bu bilgileri sınırlı ve sonludur. Bütün her şey Allah'ın yüceliğine, büyüklüğüne ve kemaline göre bir hiç gibidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O'nun yüzünden (zatından) başka her şey helak olucudur."*[772]

---

[768] Bakara, 255.
[769] Buhârî, 6345; Müslim, 2730.
[770] Beyhakî, a.g.e., s. 33.
[771] Beyhakî, a.g.e., s. 33.
[772] Kasas, 88.

Akılların, sonsuz nurunu kavramaktan aciz kaldığı, anlayışların izzetinin aydınlığında kaybolduğu Allah ne yücedir. O'nun azametinin başlangıcı, yüceliğinin sonu yoktur.[773]

Allah'ın Büyüklüğünün Anlamı

1- Allah, bütün mükemmel ve eksiksiz sıfatlara sahiptir. Bu yönüyle O'nun herhangi bir eksiği ve kusuru yoktur. O, en büyük, en mükemmel ve en geniş olandır. Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, ululuk ve yücelik sahibidir. İbn Abbas ve diğer sahabelerin söylediği gibi, büyüklüğü nedeniyle gökler ve yer, O'nun avucunda bir toz zerreciği kadardır. Yüce Allah şöyle buyurur:

"Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler. Oysa kıyamet günü yer, bütünüyle O'nun avucu (kabzası)ndadır; gökler de sağ eliyle dürülüp-bükülmüştür. O, onların şirk koşmakta olduklarından münezzeh ve yücedir."[774]

"Gökler, neredeyse üstlerinden çatlayıp-parçalanacaklar."[775]

Hz. Peygamber kutsi bir hadiste, Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu söyler: "Büyüklük benim örtüm, ululuk da elbisemdir. Bu ikisi hakkında benimle çekişene azap ederim."

Bu yüzden büyüklük ve ululuk yalnız Allah'a aittir. Her iki vasfın gerçeği kavranılamaz ve mahiyetine ulaşılamaz.

2- İnsanlardan hiç kimse, Allah'ın yüceltildiği gibi yüceltmeyi hak edemez. Kullar, Yüce Allah'ı kalpleriyle dilleriyle ve bütün azaları ile yüceltirler. Bunun için O'nu daha fazla tanımaya çalışır, O'nu sever, önünde eğilir, yüceliğine boyun eğer, cezalandırmasından korkar, diliyle hamd ve sena eder, azalarıyla ibadet eder, verdiği nimetlere şükreder. Allah'ı yüceltmek, O'ndan gereği gibi korkmayı, itaat edip isyan etmemeyi, hatırlayıp unutmamayı, şükredip nankörlük etmemeyi, zaman, mekan ve amel olarak haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını helal bilmeyi ve bunlara saygı duymayı gerektirir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"İşte böyle; kim Allah'ın şiarlarını yüceltir ve saygı duyarsa, şüphesiz bu, kalplerin takvasındandır."[776]

---

[773] Râzî, a.g.e., s. 246-247.
[774] Zümer, 67.
[775] Şûrâ, 5.
[776] Hac, 32.

"İşte böyle; kim Allah'ın haram kıldıklarını (gözetip hükümlerini) yüceltirse, Rabb'inin katında kendisi için hayırlıdır."[777]

Allah'ın yarattığı, emrettiği veya yasakladığı bir şeyi itiraz etmeden kabul etmek, Allah'a saygının ve O'nu yüceltmenin bir ifadesidir.[778]

Allah'ın bu ismini bilmenin faydası, işte bu anlattıklarımızdır.

* * *

[777] Hac, 30.

[778] el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 27-28; el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/68.

﴿ اَلْعَفُوُّ ﴾

AFÜV

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hiç şüphe yok Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır."[779]

Hz. Aişe anlatıyor. Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resûlü! Kadir gecesine erişirsem ne söyleyeyim?" diye sordum. Hz. Peygamber şöyle söyle dedi: "Ey Allah'ım! Şüphesiz sen affedicisin. Af etmeyi seversin. Beni (veya bizi) affet."[780]

el-Halîmî der ki: "Afüv, kullarının hataları ve günahları nedeniyle oluşan izleri silen ve onları cezalandırmayandır. Kullar işledikleri günahları terk edip tevbe ettiklerinde ve Allah'tan bağışlanma dilediklerinde, Allah onların bu günahlarını affeder. Kulların kötülükleri terk etmeleri ve kendisine yönelmeleri nedeniyle Allah, bu kötülükleri örter ve hatta onları iyiliklere çevirir. Allah, bir şefaatçinin şefaati veya kendi ihsanıyla da kullarını affedip onları cezalandırmaktan vazgeçebilir."

Ebû Süleyman ise şöyle açıklar: "Afüv, "afeve"den faûl vezninde olup mübalağa bildirir. Afv, suçu bağışlamaktır. Afv'ın esen rüzgarın oluşan izleri sildiği gibi günahların izlerini silmek anlamına geldiği söylenmiştir. Bu anlama göre suçları affeden, sanki bu affı ile günahların izlerini silmektedir."[781]

Bu ismin insanlar için kullanılması caizdir. Zira Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*...Ve onlar insanları bağışlayanlardır...*"[782]

el-Halîl der ki: "Cezayı hak edeni cezalandırmadığında affetmiş olursun."

el-Aklîşî de şöyle söyler: "Affetmek, fiilî sıfatlardandır. Allah, bu dünyada tevbe eden günahkar kullarını affeder. Günahlarda ısrar edip tevbe etmeyen mü'min kullarını da âhirette affeder."[783]

---

[779] Hac, 60.
[780] Tirmizî, 3513.
[781] Beyhakî, a.g.e., s. 55.
[782] Âl-i İmrân, 134.
[783] Kurtubî, a.g.e., 1/ 148-149.

O halde Afüv, her zaman affetmekle, bağışlamakla ve cezalandırmamakla bilinendir. O, içtenlikle kendisine yönelip tevbe eden kullarını affeder. Herkes O'nun merhamet ve keremine muhtaç olduğu gibi affına ve bağışlamasına da muhtaçtır. Allah, afv ve bağışlamanın gereklerini yerine getirenleri affedeceğini ve onları bağışlayacağını vaat etmiştir."[784]

Allah hakkında afv, günahların izlerini tamamen ortadan kaldırması, onları Kiramen katibin meleklerinin yazdığı defterden silmesi, kıyamet günü kullarını bu günahlardan sorguya çekmemesi, hatırladıklarında utanmamaları için bu günahları onlara unutturması ve her kötülüğün yerine bir iyilik koymasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır."[785]

"Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amellerde bulunup davranan başka; işte onların günahlarını, Allah iyiliklere çevirir."[786]

Afv, mağfiretten daha kapsamlı ve geniş anlamdadır. Çünkü mağfiret, günahların örtüldüğünü, afv ise onların izlerinin bile silindiğini ifade eder. Bir şeyin kendisini ve oluşturduğu izi bile silmek, o şeyin üzerini örtmekten daha kapsamlıdır.

Allah Afüv'dür. Her varlığa sayısız bağışlarda bulunur. İyilik ve ihsanını dilediğine verir. Kendisine nimet verilen asla bir yorgunluk hissetmez.[787]

Allah'ın Affının Çeşitli Görüntüleri

Allah, geniş ve kapsamlı affını günah işleyen kullarına ayırmıştır. O'nun affı, kulların işlediği bütün günahları kuşatacak genişliktedir. Özellikle günah işlemeyi terk edip tevbe eden, yeniden inanarak ve salih ameller işleyerek Allah'a yönlen, günahlarının bağışlanmasını dileyen kimseler için Allah'ın affı daha fazla geçerlidir. Zira O, kullarının tevbesini kabul eden, günahlarını affeden ve kötülüklerini iyiliklere çevirendir. Allah, affedicidir ve affetmeyi sever. Kullarının, affını elde edecek sebepleri yerine getirmelerini, hoşnutluğunu kazanmak için çalışmalarını ve insanlara iyilik yapmalarını sever. Kul, ne kadar büyük olursa olsun, ne kadar günah işlerse işlesin, eğer tevbe edip Al-

---

[784] es-Sa'dî, a.g.e., 5/623.
[785] Ra'd, 39.
[786] Furkan, 70.
[787] Râzî, a.g.e., s. 325-326.

lah'a yönelirse, Allah o kulun büyük küçük bütün günahlarını affeder ve kulunu bağışlar. Bu, Allah'ın affının ne kadar geniş olduğunu gösterir. İslâm'ın kendisinden önce işlenen günahları yok sayması, tevbenin ise kendisinden önce işlenen günahları silmesi Allah'ın affının genişliğine işaret eder.[788]

2- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: " Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır. esirgeyendir."*[789] Hz. Peygamber kutsi bir hadiste Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Ey ademoğlu! Bana hiçbir şeyi şirk koşmadan yer dolusu günahlarla Bana gelsen, sana yer dolusu mağfiretle gelirim."[790] Bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurur: *"Hiç şüphesiz Rab'in, mağfireti geniş olandır."*[791]

Allah, af ve mağfiretine ulaşmanın yollarını açık tutmuştur. Bu yollar, tevbe, istiğfar, iman, salih amel, insanlara iyilik, hatalarını bağışlama, Allah'ın fazlı ve ihsanından daha fazla isteme ve hakkında iyi zan beslemektir. Allah bütün bu sebepleri, af ve mağfiretine ulaşmanın yolu olarak belirlemiştir. O'nun affı, bu yolda yürüyenlere daha yakındır.[792]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman Allah'ın mutlak affedici olduğunu ve şirk dışında bütün günahları affedebileceğini bilmeli ve böyle inanmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında kalanı ise, dilediğine bağışlar."*[793] Kul, bu vasfı kazanmaya çalışmalı, insanların hatalarını bağışlamalı ve onlara kin beslememelidir. Böyle yapmakla kul, Allah'ın affedenler hakkındaki övgüsüne ve verdiği sevaba kavuşur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kötülüğün karşılığı, onun misli (benzeri) olan kötülüktür. Ama kim affeder ve ıslah ederse artık onun ecri Allah'a aittir."[794]

"...Ve onlar insanları bağışlayanlardır..."[795]

---

[788] el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/86.
[789] Zümer, 53.
[790] Tirmizî, 3540.
[791] Necm, 32.
[792] el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 73-74.
[793] Nisa, 48.
[794] Şûrâ, 40.
[795] Âl-i İmrân, 134.

"Sen af yolunu benimse, (İslâm'a) uygun olanı (örfü) emret ve cahillerden yüz çevir."[796]

Enes b. Malik anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ, öfkesinin gereğini yerine getirme gücü olduğu halde öfkesini tutan kimseyi, kıyamet günü, bütün mahlukatın gözü önünde davet eder ve ona, dilediği huriyi seçme hakkı verir."[797]

2- Sana haksızlık eden ve sana kötülük yapan kimseleri affetmelisin. Bilmelisin ki, Allah affedenleri sever.[798]

* * *

[796] A'raf, 199.
[797] Ebû Davud, 4777; Kurtubî, a.g.e., 1/ 148.
[798] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 85.

﴿ اَلْعَلاَّمُ – اَلْعَلِيمُ ﴾

ALLÂM - ALÎM

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah gaybları çok iyi bilendir."*[799]

Allâm ismi, meşhur istihare duasında da geçer: "Şüphesiz sen, gaybları çok iyi bilensin"[800]

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, sabahladığında, akşamladığında ve yatağına girdiğinde Hz. Ebû Bekir'e şu duayı okumasını tavsiye etmiştir: "Ey görüneni ve görünmeyeni bilen Allah'ım! Ey göklerin, yerin ve her şeyin Rabb'i ve Maliki! Senden başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve şirkinden sana sığınırım. Nefislerimize bir kötülük yapmaktan veya onu bir müslümana zarar vermeye sürüklemekten sana sığınırız."[801]

el-Halîmî der ki: "Alîm, eşyaların hakikatini idrak eden, bilendir. Öncesiz olan Allah'ın bu isimle isimlendirilmesinin zorunlu olması, kendisinin dışındaki bütün varlıkların O'nun bir fiili olması nedeniyledir. İrade ve emir olmadan bir fiilin gerçekleşmesi ise mümkün değildir. Dolaysıyla fiilin gerçekleşmesi iradeye bağlıdır. İrade ise hayat ve bilgi sahibi olmayı gerektirir."[802]

el-Halîmî, Allâm ismini ise şöyle tanımlar: "Allâm, farklı türdeki bütün bilgi çeşitlerini bilendir. Buna göre Allah, şu an var olanı, var olmakta olanları, var olduklarında nasıl olacaklarını, var olmayanları ve eğer var olsalardı nasıl olacaklarını bilendir."

İbn Abbas, *"Şüphesiz O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilmektedir."*[803] âyeti hakkında şunları söyler: "Allah, hem insanoğlunun kendi nefsinde gizlediklerini hem de henüz gerçekleşmeden kendisinin faili olduğu ve insanoğlundan gizlediği gizlilikleri bilendir. Allah, bütün bunları bilmektedir. Allah'ın

---

[799] Tevbe, 78.
[800] Buhârî, 1166.
[801] Tirmizî, 3389.
[802] Beyhakî, a.g.e., s. 20.
[803] Tâ-Hâ, 7.

geçmiş hakkındaki bilgisi ile gelecek hakkındaki bilgisi aynıdır. Bütün varlıkların bilgisi, O'na göre tek bir nefis gibidir."[804]

Allah'ın Bilgisi İle Kulların Bilgisi Arasındaki Farklar

1- Allah'ın bilgisi bütün bilgileri kapsar. Kulların bilgisi ise son derece sınırlıdır.

2- Allah'ın bilgisi, bilgilerin değişmesi ile değişmez. Oysa kulların bilgisi böyle değildir.

3- O'nun bilgisi, duyular vasıtasıyla veya düşünce ile elde edilmemiştir. Kulların bilgisi ise, duyularla veya düşünce ile elde edilir.

4- Allah'ın bilgisi, zorunlu olarak vardır ve asla kaybolmaz. Kulların bilgisi ise kaybolma riski taşır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"O'nu uyuklama ve uyku tutmaz."*[805], *"Senin Rabb'in kesinlikle unutkan değildir."*[806]

5- Allah'ın bilgileri birbirine mani olmaz ve meşgul etmez. Kulların bilgileri ise birbirine mani olabilir ve meşgul edebilir.

6- Allah'ın bilgisi sınırsız, kullarınki ise sınırlıdır.

7- Hiçbir şeyin bilgisi Allah'a gizli kalmaz. O, açık ve gizli bütün şeyleri bilir. O'nun için gizli olan bir şey yoktur. Kulların bilgisi ise böyle değildir.[807]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Allah'ın kendi durumunu bildiğini bilen kimse içinde bulunduğu duruma sabreder, O'nun verdiklerine şükreder, çirkinlikler ve yanlışlıklardan kaçınır. Daha fazla bilgi için Allah'ın Habîr ismindeki açıklamalara bakılabilir.

* * *

[804] Beyhakî, a.g.e., s. 45.
[805] Bakara, 255.
[806] Meryem, 64.
[807] Râzî, a.g.e., s. 228.

﴿ اَلْعَلِيُّ - اَلْأَعْلَىٰ - اَلْمُتَعَالُ ﴾

ALÎ - A'LÂ - MÜTEÂL

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, pek yücedir, pek büyüktür."[808]

"Pek büyüktür, yücedir."[809]

"Rabb'inin yüce ismini tesbih et."[810]

Alî, alçaklığın zıddı olan yükseklik ve yücelik anlamındadır.[811] Allah'ın yüceliğinin üstünde hiçbir yücelik yoktur. Bütün dereceler ve mertebeler O'ndan aşağıdır. Çünkü Alî, alçaklığın zıddı olan uluv (yücelik)dan türemektedir.[812]

Allah'ın ululuk ve yüceliği, akıl sahiplerini hayrette bırakmıştır. Akıllar, O'nun kemalini ve cemalini anlatmaktan ve kavramakta acizdir. O'nun zatı her türlü yakışıksız sıfattan beridir. Akıl, O'nun sıfatlarını tasavvur etmek uzaktır.

Allah, her üstün ve yüksek makamın daha üstündedir. Zira varlıklar ya müessir (etkileyen) veya etkilenendir. Etkileyen etkilenenden üstündür. Allah Teâlâ, her varlığı etkileyendir. Bütün varlıklar O'nun bir eseri ve etkilenenidir. Bu yüzden O, bütün varlıklardan daha üstün ve yücedir.

Allah kendi zatında yücedir. Bu yüzden her şeyden daha yücedir. Yücelikte Allah'ın hiçbir kusur ve ayıbı yoktur. O, mutlak olarak en yücedir. O, ilimde, kudrette, hayatta, cömertlikte, merhamette ve diğer bütün sıfatlarında kusursuz ve mükemmel olduğu gibi yücelikte de eksiksiz ve kusursuzdur. Bu, O'nun aklî derecelerde bütün varlıklardan üstün olduğunu ispatlamaktadır. O'nun bu yüceliği cihet ve mekan bakımından değildir. Zira O, cihet ve mekandan münezzehtir.[813]

---

[808] Bakara, 255.
[809] Ra'd, 9.
[810] A'la, 1.
[811] Râzî, a.g.e., s. 252.
[812] Gazâlî, a.g.e., s. 75.
[813] Râzî, a.g.e., s. 252, 523.

Müteâl, yücelik anlamına gelen Alî ile eş anlamlıdır. Ancak bu isim daha çok mübalağa ifade eder.[814]

Allah'ın Üstünlük Sıfatı ve Bu Sıfatı Kabul Etmeyenlere Cevap

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, kulları üzerinde kahredici olandır."*[815], *"Üstlerinden olan Rablerinden korkarlar."*[816] Buradaki üstünlük, yücelik, ululuk ve büyüklük anlamındadır. Allah, bütün varlıklar üzerinde kadir olandır. Her şey O'nun kudreti ve iktidarı altındadır. Bu anlamda bu isim, Allah'ın manevi sıfatlarından sayılır. Eğer bu ismi, her şeyde tasarruf sahibi olan anlamında alırsak, bu durumda Allah'ın fiilî sıfatlardan sayılır.[817]

2- Allah'ın böyle bir sıfatının bulunduğunu kabul etmemek ve onun sadece manevî bir sıfat olduğunu iddia etmek, bu sıfatı tamamen yok saymayı gerektirir. Özellikle Cehmiyye fırkası bu sıfatla birlikte Allah'ın diğer sıfatlarını ve fiillerini inkar etmektedirler. Bunlara göre Allah'ın hiçbir sübutî sıfatı yoktur. Dolaysıyla Allah'ın başkasından daha yüce, daha büyük ve daha üstün olacak bir sıfatı mevcut değildir. Allah'ın zatının bu tür sıfatları yoktur. Çünkü böyle sıfatlar, tecsimi (Allah'ı cisimlendirme) zorunlu kılar. Bu ise mümkün değildir. Bu yüzden bunlara göre Allah'ın zatı büyüklükle, yücelikle, ululukla ve üstünlükle nitelenemez. O'nu bu sıfatlarla niteleyecek sübutî sıfatlar yok ki, bu tür sıfatlarla nitelensin. Allah'ın sübutî sıfatları olduğunu kabul etmek, O'nun parçalardan oluştuğunu kabul etmek anlamına gelir. Bu ise Allah için mümkün değildir. Allah'ın, kendisini başkasından daha yüce, daha üstün ve daha büyük yapacak fiilleri de yoktur. Çünkü bu zorunlu olarak, Allah'ın olaylara müdahale etmesini ve olayların O'nunla gerçekleştiğini gösterir. Allah için bu da mümkün değildir. Dolaysıyla bunlara göre Allah'ın başkasından daha büyük, daha yüce ve daha üstün olmasının bir gerçeği yoktur. Bu nedenle Allah hakkında bu sıfatların yok sayılması gerekmektedir.

Özetle bunlara göre Allah, âlemin ne içinde ne dışındadır. Kâinatta meydana gelen olaylara bir müdahalesi yoktur. Bu olayların bir maslahat ve hikmeti bulunmamaktadır. O'nun yüzü ve elleri de yoktur. Her gece dünya semasına da inmez. O, arş üzerine istiva etmemiştir. Kıyamet günü hüküm vermek için gelmeyecektir. Mü'minler cennette O'nu göremeyecek ve Allah

---

[814] Râzî, a.g.e., s. 321.
[815] En'am, 18.
[816] Nahl, 50.
[817] Râzî, a.g.e., s. 253.

onlarla konuşmayacaktır. Allah, dünyana ne Musa (a.s) ne de başka birisiyle konuşmamıştır. Parmaklarla O'na işaret edilemez. Güzel sözler O'na yükselmez. Melekler ve Ruh (Cebrail veya iyi ruhlar) da O'na yükselmez. Hz. Peygamber miraca çıkmamıştır. İki yay kadar veya daha fazla O'na yaklaşmamıştır. Bu kimseler işte bütün bu durumları, teşbih (benzetme), tecsim (cisimlendirme) ve terkip (parçalardan oluşma) gerekçesiyle kabul etmemekte ve inkar etmektedirler. Onlara göre bunları kabul etmek Allah'ı teşbihtir, tecsimdir ve terkiptir. Bu yüzden Allah'ın böyle sıfatları olduğunu kabul etmezler. Oysa gerçekte bu, Allah'ın zatını, sıfatlarını ve fiillerini inkar etmektir. Allah, onlara rağmen her şeyden daha büyük, daha yüce, daha üstün ve daha uludur. Bunu kabul etmemek, her şeyi Allah'tan daha büyük kabul etmektir. Çünkü O'nun dışındaki varlıkların zâtları, sıfatları ve fiilleri vardır. Bu özellikleri olan ise olmayandan daha üstündür. Oysa Allah zatı, sıfatları ve fiilleri olan bir varlıktır. Hz. Peygamber, sahabeleri ve onlardan sonra gelenler Allah'ı tekbir etmiş, yüceltmiş ve üstün tutmuş, O'nun her türlü noksanlıktan uzak olduğunu kabul etmişlerdir. Allah, bütün kemâl sıfatlara, fiillere ve zata sahiptir. O'nun zatı, sıfatları ve fiilleri hiçbir varlığınkine benzemez.[818]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Varlıkların en bilgilisi ve en doğru sözlüsü olan Hz. Peygamber'in haber verdiği ve bildirdiği şekilde Allah'ın varlıklar üzerindeki üstünlüğüne, yüceliğine, büyüklüğüne ve arşı üzerinde istiva edişine inanıp bunu müşahede eden kimse, bu sıfatların gereği ile O'na ibadet eder. Kalbinde sonsuzluk nuru ışıldar, içtenlikle O'na yalvarıp yakarır, bir kölenin güçlü efendisinin karşısında durduğu gibi O'nun huzurunda boynu bükük durur. Güzel sözlerinin ve iyi amellerinin, özel ve seçkin dostların amelleriyle birlikte Allah'a yükseldiğini ve kendisine arz olunduğunu hisseder. Bu yüzden kendisini O'nun katında utandıracak ve alçaltacak söz ve fiillerden şiddetle kaçınır. Bu makamda olan kul, hayat-ölüm, görevlendirme-azletme, yükseltme-alçaltma, verme-men etme, üzüntü-sevinç, belâ-nimet, gün ve nimetlerin insanlar arasında dolaşımı gibi çok çeşitli konularda ilâhî emir ve talimatların her an dünyanın çeşitli yerlerine nasıl indiğini müşahede eder. Allah'ın kendi dilediği şekilde mülkünde yaptığı bu tasarruflar hakkında diğer kulların bir bilgisi yoktur. Ama bu ma-

---

[818] İbn Kayyim, "es-Savâiku'l-mürsele", 1/1379.

kamdaki kul, bütün bunlara şahit olur. Allah'ın ne kadar geniş bilgi sahibi olduğunu, emir ve talimatlarının nasıl uygulandığını görür. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Gökten yere her işi O düzene koyar. Sonra (işler,) sizin saymakta olduğunuz bin yıl süreli bir günde yine O'na yükselir."*[819] İşte bu müşahedenin hakkını, marifet ve ibadetle veren kimse bununla yetinir ve başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz.[820]

* * *

[819] Secde, 5.

[820] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 78; "Meâricu'l-kabûl", 1/77-78.

﴿ اَلْغَافِرُ – اَلْغَفَّارُ – اَلْغَفُورُ ﴾

GÂFİR - GAFFÂR - GAFÛR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bu Kitabın indirilmesi, Azîz ve Âlim olan Allah'tandır; günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası pek şiddetli olan ve lütuf sahibi (Allah'tan). O'ndan başka ilâh yoktur."[821]

"Haberin olsun; üstün ve güçlü olan, bağışlayan O'dur."[822]

"Haber ver kullarıma; şüphesiz ben, ben bağışlayanım, esirgeyenim."[823]

Gâfir, Gaffâr ve Gafûr isimleri, "ga-fe-re" kökünden türemektedir. Bu kelimenin aslı örtmek, perdelemek anlamına gelir. Bu yüzden savaşta başı darbelerden korumak için giyilen şeye miğfer denilmiştir. Yine şu cümlede "Câe'l-kavmu cemmen gafirâ" (Topluluk, büyük bir kalabalık halinde 'topluca' geldi) kullanıldığı gibi büyük kalabalık anlamında kullanılır. Başı örten bez parçasına da "Gaffâre" denilir. Bu kelimesinin, yaraların üzerine sürülen ve yaraların iyileşmesini sağlayan bir bitki adından geldiği de söylenmiştir.[824]

el-Halîmî der ki: "Gâfir, günahkarların günahını örten ve onları cezalandırmayıp insanların önünde rezil etmeyen ve aşağılamayandır."[825]

Bu anlamıyla bu isimler Allah'ın fiilî sıfatlarından sayılmaktadır. Gafr, düzeltmek, ıslah etmek anlamına da gelebilir. Bu yüzden "Gafertu'z-zenb" (günahı bağışladım) cümlesinin "onu olabilecek şekilde düzelttim" anlamında olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla kişinin söylediği "Allahüme'ğ-fir lî" (Allah'ım beni bağışla) sözü "Allah'ım beni ıslah et, düzelt" anlamındadır. Özetle bu isim, anlam olarak Allah'ın Afüv isminin anlamına yakındır. Afv, günahın silinmesini; ğafr, ise silinen günahın yerine nuru yerleştirmek ve kulun kusurlarını örtmek anlamını hissettirmektedir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerîm'de birçok

---

821 Mü'min, 3.
822 Zümer, 5.
823 Hicr, 49.
824 Kurtubî, a.g.e., 1/ 152.
825 Beyhakî, a.g.e., s. 55.

yerde, şu âyette olduğu gibi birlikte zikredilmiştir.[826] *"Hiç şüphe yok ki, Allah, Afüv'dür (affedicidir), gafûr'dur (bağışlayıcıdır)."*[827]

el-Halîmî, Gaffâr hakkında ise şunları söyler: "Kulların günahlarını örtmede mübalağa edendir. Öyle ki, bu günahları ne dünyada ne de âhirette ortaya çıkarmaz."[828]

Allah, mutlak anlamda Gâfir, Gaffâr ve Gafûr'dur. Bütün bu isimler, örtmeye, cezalandırmamaya ve aceleciliği terk etmeye delalet eder. Mağfiret, günahları örtmek demektir. Örtmek ise şimdiki zamanda ve mal üzerinde gerçekleşir. Örtmek iki türlüdür. Birisi, hakkından vazgeçmek ve günahları bağışlamaktır. Diğeri, fenalıkların üzerini örtüp başkalarının onları görmesine mani olmaktır. Dolaysıyla mağfiret (örtmek), sabır, yumuşak davranma, cezalandırmada acele etmeme, ihsan ve bağış gibi Allah'ın sıfatlarını kapsadığı gibi bu sıfatların zıddı olan bütün sıfatların Allah'ta bulunmadığını da gösterir.[829]

ez-Züccâcî Gafûr ismi hakkında der ki: "Gafûr, çok bağışlayan, örten anlamında mübalağa ifade eder. Çünkü Allah, kullarını sadece bir kere değil defalarca bağışlar. Öyle ki, O'nun bağışlaması sayılamaz. Ancak bu mübalağa, zatî bir sıfat değil fiili bir sıfattır."

el-Halîmî ise bu ismi şöyle açıklar: "Kullarının günahlarını çok örten, onları cezalandırmayan ve bağışı bol olandır."[830]

Ebû Hüreyre anlatıyor. Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim: "Bir kul günah işlediğinde: "Ya Rabb'i! Bir günah işledim, beni bağışla" derse Rabb'i: "Demek kulum, günahları bağışlayan ve cezalandırmayan bir Rabb'i olduğunu bildi? O halde kulumu bağışladım" der. Sonra Allah'ın dilediği kadar bir süre geçer. Kul yine bir günah işler ve: "Rabb'im! Bir günah daha işledim, beni bağışla" der. Rabb'i yine: "Demek kulum, günahları bağışlayan ve cezalandırmayan bir Rabb'i olduğunu bildi? O halde kulumu bağışladım" der. Sonra tekrar Allah'ın dilediği kadar bir süre geçer. Kul yine bir günah işler ve: "Rabb'im! Bir günah daha işledim, beni bağışla" der. Rabb'i üç defa: ""Demek kulum, günahları bağışlayan ve cezalandırmayan bir Rabb'i olduğunu

826 Kurtubî, a.g.e., 1/ 152.
827 Hac, 60.
828 Beyhakî, a.g.e., s. 56.
829 Kurtubî, a.g.e., 1/ 155.
830 Kurtubî, a.g.e., 1/ 164.

bildi? O halde kulumu bağışladım" der ve şöyle söyler:"Artık o, dilediğini işlesin"[831]

Kulun Günahtan Türeyen Üç İsmi Vardır

1- Zalim. Bu isim şu âyette geçer: *"Artık onlardan kimi kendi nefsine zulmeder.."*[832]

2- Zalûm. Bu isim ise şu âyette geçer: *"Çünkü o (insan), çok zalim, çok cahildir."*[833]

3- Zallâm. Bu da şu âyette geçer: *"Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım!"*[834]

Günah işlemede aşırı giden kimse "Zallâm"dır. Sanki Allah şöyle söylemektedir: "Ey kulum! Zulmetme ve günah işlemede senin üç adın vardır. Buna karşı benim de günahları bağışlama da üç adım vardır. Eğer sen günah işleyerek ve zulmederek "zalim" olursan, tevbe ettiğinde ben de "gâfir" olurum. Eğer "zalûm" olursan ben de "gafûr" olurum. Eğer daha aşırı gider ve "zallâm" olursan, ben de "gaffâr" olurum. Bil ki, senin sıfatların ve günahların sana yakıştığı gibi sonlu ve sınırlıdır. Oysa benim sıfatlarım ve bağışlamam, bana yakıştığı gibi sınırsız ve sonsuzdur. Sınırsız ve sonsuz olan daima sınırlı ve sonlu olana galip gelir. Bu yüzden, ne kadar günahın olursa olsun asla bizden ümidini kesme. İçtenlikle tevbe edersen, kabul ederiz. *"Dedi ki: "Sapıklar dışında Rabb'inin rahmetinden kim umut keser?"*[835]

Kur'an'da Mağfiret İle İlgili Bazı Âyetler

Kur'an-ı Kerîm'de mağfiret ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Kelime, bu âyetlerde geçmiş zaman, gelecek zaman ve mastar olarak geçer.

Geçmiş zaman lafzıyla Hz. Davud'ın kıssasının anlatıldığı şu âyette geçer: *"Davud, gerçekten bizim onu denemeden geçirdiğimizi sandı, böylece Rabb'inden bağışlanma diledi ve rükû ederek yere kapandı ve (bize gönülden) yönelip-döndü. Böylece onu bağışladık."*[836] Bu âyet, Allah'tan mağfiret

---

831 Buhârî, 7507; Müslim, 2758.
832 Fatır, 32.
833 Ahzab, 72.
834 Zümer, 53.
835 Hicr, 56.
836 Sad, 24-25.

talebinde bulunup O'na yönelen herkesin mağfirete kavuşacağına işaret etmektedir.

Gelecek zaman lafzıyla şu âyetlerde geçer: *"Gerçekten, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında kalanı ise, dilediğini bağışlar."*[837], *"Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır. esirgeyendir."*[838]

Emir kipiyle şu âyette geçer: *"Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et."*[839]

Mastar olarak da şu âyetlerde geçer: *"Rabb'imiz bağışlamanı(dileriz)"*[840], *"Şüphesiz senin Rabb'in, zulümlerine karşılık insanlar için bağışlama sahibidir..."*[841]

Özetle Yüce Allah, bu dünyada güzellikleri ortaya çıkaran, çirkinlikleri ve günahları örten, âhirette ise bu çirkinlikleri cezalandırmaktan vazgeçip onları bağışlayandır.[842] O'nun günahları bağışlaması tam ve eksiksizdir. Öyle ki, bağışlamanın en üst derecesinde O'nun mağfireti vardır.[843]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Her müslüman, Yüce Allah'ın mutlak mağfiret sahibi olduğunu ve yalnız O'nun bunu hak ettiğini bilmelidir. O'ndan başka kulların günahlarını bağışlayan kimse yoktur. Allah'ın bağışlamasının, günah işledikten sonra tevbe eden kullar için geçerli olduğu Kur'an'da bizzat belirtilmektedir. Bu konuda âlimler arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Zira bu hususta Kur'an'da geçen ifadeler hususî (özel) değil, umumî (genel) anlam ifade etmektedir. Bu yüzden günah işlemeyi terk edip tevbe eden ve samimiyetle Rabb'ine yönelen kimselerin tevbesini Allah kabul eder, günahlarını bağışlar ve bu yüzden âhirette onları cezalandırmaz. İçtenlikle tevbe eden, sanki hiç günah işlememiş gibidir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Eğer vazgeçerlerse geçmişte (yaptıkları) şeyler bağışlanacaktır."*[844], *"Gerçekten ben, tevbe eden, inanan, salih*

---

837 Nisa, 48.
838 Zümer, 53.
839 Bakara, 286.
840 Bakara, 285.
841 Ra'd, 6.
842 Gazâlî, a.g.e., s. 52.
843 Gazâlî, a.g.e., s. 73.
844 Enfal, 38.

amellerde bulunup sonra da doğru yola erişen kimseyi şüphesiz bağışlayıcıyım."[845]

Allah, günah işlemeyi terk edip samimiyetle tevbe edenin tevbesini kabul edeceğini Kur'an-ı Kerîm'in pek çok âyetinde defalarca tekrarlar. Bu konudaki nakli deliller kesinlik ifade etmektedir.

Ancak bununla birlikte bu isimleri yalnız Ehlisünnet kabul etmekte, Kaderiyye gibi bazı bid'at ehli fırkalar, kul tevbe etmedikçe Allah'ın günahları bağışlamayacağını, tevbe etmeden ölenlerin cehennemde ebedi olarak kalacaklarını ileri sürmektedirler. Mutezile mezhebine bağlı olanlar da, bu görüşe aklın Hâkimiyetini ilave etmekte; tevbe eden kulu affetmenin ve günahını bağışlamanın Allah için bir zorunluluk olduğunu iddia etmektedirler.

Oysa Ehlisünnet inancına göre hiçbir varlığın ve hiçbir şeyin Allah üzerinde bir zorunluluğu yoktur. Kullar için vacip (zorunlu) olan, bağışlaması pek geniş olan Allah'tan günahlarının bağışlanmasını talep etmek ve hiçbir zaman O'ndan ümit kesmemektir. Yüce Allah birçok âyette kendisinden bağışlanma dileyenleri methetmekte ve onlardan büyük bir övgüyle söz etmektedir. Allah bu kullarını şöyle övmektedir:

"Ki onlar, seher vakitlerinde bağışlanma dileyenlerdir."[846]

"Gece-boyunca da pek az uyurlardı. Onlar, seher vakitlerinde istiğfar ederlerdi."[847]

"Ve 'çirkin bir hayâsızlık' işledikleri ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarından dolayı bağışlanma isteyenlerdir. Allah'tan başka günahları bağışlayan kimdir?"[848]

Her müslüman, bir günah işlediğinde onu insanlardan gizlemeli ve asla açığa vurmamalıdır. Günahını yalnızca Allah'a itiraf etmeli ve O'ndan bağışlanma dilemelidir. Hz. Aişe anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kul, günahını itiraf eder ve tevbe ederse, Allah tevbesini kabul eder."[849] Bir başka hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Açıktan günah işleyenler dışında ümmetimin tamamı affedilir."[850]

---

[845] Tâ-Hâ, 82.
[846] Âl-i İmrân, 17.
[847] Zariyat, 17-18.
[848] Âl-i İmrân, 135.
[849] Buhârî, 2661; Müslim, 2770.
[850] Buhârî, 6069; Müslim, 2990.

Bu isimleri bilen her müslüman, kendi günahını örtüp gizlediği gibi, başkalarının da günahlarını örtüp gizlemeli ve açığa vurmamalıdır. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bir müslümanın (hata ve günahını) örterse, Allah da dünyada ve âhirette o kimsenin (hata ve günahını) örter."[851] Hz. Peygamber bir başka hadislerinde ise şöyle buyurur: "Bir kul, dünyada bir kulun (ayıbını) örterse, Allah da kıyamet günü mutlaka o kulun (ayıbını) örter."[852]

Müslüman, Allah'tan bağışlanma dilediği gibi, kendisi de başkalarının kusur ve hatalarını bağışlamalı ve[853] Yüce Allah'ın şu âyetini daima hatırlamalıdır: *"Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?"*[854]

* * *

[851] Müslim, 2699.
[852] Müslim, 2590.
[853] Kurtubî, a.g.e., 1/ 158-162.
[854] Nur, 22.

﴿ اَلْغَنِيُّ - اَلْمُغْنِيُّ ﴾

GANÎ - MUĞNÎ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Rabb'in, hiç bir şeye ihtiyacı olmayan ***rahmet sahibidir.***"[855]

Allah, kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığını şöyle ispat eder: *"Bizim* ***Rabb'imiz,*** *her şeye yapılışını veren, sonra doğru* ***yolunu gösterendir.***"[856]

Allah, kendiliğinden zengindir. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O'nun dışındaki her şey, kendiliğinden O'na muhtaçtır. O'nun fazlı ve rahmeti olmadan bir kimsenin iyilik yapması ve iyilikte zirveye ulaşması mümkün değildir. Aynı şekilde O'nun adaleti ve hikmeti olmadan bir kimsenin kötülük yapması ve kötülükte zirveye ulaşması mümkün değildir. O'nun hitabından itâbı anlaşılır. Günahkar mü'min kullarını en ince ve yumuşak ifadelerle azarlar. Ama bununla birlikte onların birçok hata ve kusurlarını bağışlar, beyan ettikleri özürleri kabul eder, yanlışlıkları ve bozuklukları düzeltir, bela ve musibetlerden korur, düşmanlarına karşı savunur, onları destekler ve yardım eder, menfaatlerini gerçekleştirir, her türlü sıkıntılardan kurtarır ve onlara vaat ettiğini yerine getirir. Allah, onların tek velisi ve dostudur. Bu kulların O'ndan başka dostu yoktur. Allah, onların gerçek Mevlâ'sı ve yardımcısıdır. Düşmanlarına karşı onlara yardım edendir. O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.[857]

Allah, kendi zatında, sıfatlarında ve fiillerinde vâcibu'l-vücud (varlığı zorunlu) olandır. Bu yüzden ganîdir, kendisinin dışında hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O'nun dışındaki her şeyin varlığı ise mümkinü'l-vücuddur (varlığı mümkün olandır). Bu varlıklar, Allah'ın var etmesi ile ancak var olabilirler. Varlıkları tamamıyla Allah'a bağlı ve O'na muhtaçtırlar. Bu nedenle ganî olan (bir şeye ve bir kimseye ihtiyacı olmayan) başkası değil, yalnız Allah'tır. Kimi dil-

---

[855] En'am, 133.
[856] Tâ-Hâ, 50.
[857] İbn Kayyim, "el-Fevâid", s. 38.

bilimciler 'gınâ'yı tam, eksiksiz; Muğnî'yi ise tamdan daha üstün olarak ifade ederler.[858]

Yüce Allah, ne zatı ile ne de zâtî sıfatları ile hiçbir şeye bağlı değildir. O, kendi varlığı ile kaimdir. Varlığının başkasına bağlı olmasından münezzehtir. Zatı veya zatî sıfatlarından biri başkasına bağlı olan, varlığı veya kemali bu dış varlığa dayalı olan her varlık, yardıma muhtaçtır. Başkasının yardımına muhtaç olan ise Ganî (zengin) olamaz. Böyle bir durumun Allah için düşünülmesi mümkün değildir. Bu yüzden O, mutlak Ganî'dir. Allah aynı zamanda Muğnî (zenginlik veren, zenginleştiren)'dir. Ancak her zenginlik verenin mutlak Ganî olması düşünülemez. Zira zenginlik veren zengin olma ihtiyacı duyar. İhtiyaç duyan ise zengin olamaz. Oysa Allah, zengin olmaya ihtiyaç duymaz. Bu yüzden O, mutlak Ganî ve Muğnî'dir. Allah'ın dışında zenginlik verenler, zenginlik verdiklerine daima destek vermek ve bu desteği kesintiye uğratmamak zorundadırlar. Aksi halde zenginlik vermiş olmazlar. Fakat Allah'tan başka hiç kimsenin buna gücü yetmez. Çünkü zenginlikleri ne kadar çok olsa da güçleri ve sahip oldukları şeyler sınırlıdır. Dolaysıyla gerçek zengin, hiçbir şeye ve hiçbir kimseye ihtiyacı olmayan Allah'tır. Başkasına muhtaç olanların zenginliği ise ancak mecazi anlamdadır.[859]

Mutlak Ganî ve zengin, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan Allah'tır. Bütün varlıklar O'na muhtaçtır. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ey insanlar, siz Allah'a (karşı fakir olan) muhtaçlarsınız; Allah ise, Ganî (hiç bir şeye ihtiyacı olmayan)dır, Hamîd (övülmeye layık)tır.*"[860] Yüce Allah bu âyette, kulların muhtaçlığının kendilerinden ayrılmayan zatî bir durum olduğunu, kendi zatının ise gani ve Hamîd olduğunu belirtmektedir. Ganî ve Hamîd oluş, Allah'ın zatî bir niteliğidir. Bu nitelikler herhangi bir sebepten dolayı Allah'ta var olmuş değildir. Bizzat O'nun varlığında var olan niteliklerdir. Kulların ve diğer varlıkların muhtaçlığı da herhangi bir sebepten değil, kendi varlıklarının bir gereği olarak vardır. Dolaysıyla bu muhtaçlık, sonradan var olmanın veya var olma imkanının bir nedeni sayılamaz. O, muhtaç olanın zatî bir özelliğidir. Kulun Rabb'ine muhtaç olması, bu muhtaçlığı gerektiren bir nedenden dolayı değil, zatî varlığının bir gereğidir. Allah'ın Ganî olması, Ganî olmasını gerektiren bir nedenden dolayı değil kendi zatının bir gereğidir. Şeyhülislâm İbn Teymiye, bu gerçeği şu dizelerle ifade eder:

---

[858] Râzî, a.g.e., s. 330.
[859] Gazâlî, a.g.e., s. 154.
[860] Fatır, 15.

Muhtaçlık, benim ebedi olan zatî bir vasfımdır
Gınânın, O'nun ebedî olan zatî bir vasfı olduğu gibi.[861]

Fakirlik ve Zenginlikte İnsanın Durumu

Kendini zengin sanan kul ne kadar zengin olursa olsun yine de, varlığı ve zatı ile kendisini yaratan Rabb'ine muhtaçtır. Allah, kuluna bol nimetler verir, ona merhamet ve ihsanını yağdırır, açık ve gizli cömertlikte bulunur, güzel elbiseler giydirir, gerçekleri anlaması için göz, kulak ve kalp verir, bilgilenmesini sağlar, güç ve kuvvet verir, tasarruflarda bulunmasını ve rahat hareket etmesini sağlar, kendi cinsinden olan insanları istihdam etme gücü verir, at ve develeri emrine amade kılar, deniz hayvanlarından faydalanmasını, gökteki kuşlardan avlanmasını ve vahşi hayvanlardan korunmasını sağlar, kanal açma, ağaç dikme, arazi sürme, yüksek binalar yapma imkanı ve gücü verir, kendisine yararlı olan şeyleri isteme zararlı olanlarından kaçınma ve korunma hissi verir. Miskin kul, geçici olarak bütün bu nimetlere sahip olduğunu görünce, kendisinin de bu kocaman kainatta bir pay sahibi olduğunu zanneder. Allah'la birlikte kendisinin de mülk sahibi olduğunu iddia eder. Kendisine muhtaç bir gözle değil zengin bir gözle bakar. Yoktan yaratıldığını, daha önce içinde bulunduğu muhtaçlık ve yoksulluk durumu unutur. Sanki muhtaç ve fakir olan o değil başka biriymiş gibi davranır.

İmam Ahmed b. Hanbel, "Müsned"inde Busr b. Cuhaş el-Kureşi'den şöyle bir hadis nakleder. Bir gün Hz. Peygamber avucuna tükürdü. Üzerine parmağını koyduktan sonra şöyle dedi: Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ey insanoğlu! Sen beni nasıl aciz bırakabilirsin ki? Seni buna benzer bir şeyden yarattım. Sonra sana bir düzen ve biçim verip kıvama getirdim. Yeryüzünde yürümeye ve sınırlar koymaya başladın. Mal topladın, kimseye dağıtmadın. Can boğaza gelip dayanınca "sadaka vereyim" dedin. Artık şimdi mi sadaka vereceksin?"

İşte kaybeden burada kaybeder, başarılı olan burada başarılı olur. Kendi hakikatini, fakirliğini, muhtaçlığını, Rabb'iyle irtibatlı olma zorunluluğunu unutan, bu yüzden haddini aşıp isyan eden ve bedbahtlığı hak eden kimse burada kaybeder. Yüce Allah şöyle buyurur:

"Hayır; gerçekten insan, azar. Kendini müstağni gördüğünden."[862]

---

[861] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 23.
[862] Alak, 6-7.

"Fakat kim verir ve korkup-sakınırsa ve en güzel olanı doğrularsa, Biz de onu kolay olan için başarılı kılacağız. Kim de cimrilik eder, kendini müstağni görürse ve en güzel olanı da yalan sayarsa, Biz de ona en zorlu olanı (azaba uğramasını) kolaylaştıracağız."[863]

Allah Katında Mükemmel Olan Varlık

Allah katında en değerli ve en mükemmel olan varlık, O'na eksiksiz bir şekilde ibadet eden, O'na muhtaçlığını hiçbir zaman unutmayan, daima Rabb'ine muhtaç olduğunu düşünen, bir an bile O'ndan istiğna etmeyip yüz çevirmeyendir. Bu yüzden Hz. Peygamber daima şu duayı okurdu: "Allah'ım! Benim bütün işlerimi düzelt ve bir an bile beni nefsime ve yarattıklarından başka birine terk etme."[864] Yine Hz. Peygamber, şu duayı çokça okurdu: "Ey kalpleri evirip çeviren! Kalbimi senin dinin üzerine sabit kıl."[865]

Hz. Peygamber kalbinin Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediği yöne çevirebileceğini, bu yüzden hiçbir şeye malik olmadığı biliyordu. Allah bu gerçeği ona şöyle haber vermişti: *"Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, andolsun, sen onlara az bir şey (de olsa) eğilim gösterecektin."*[866] Hz. Peygamber'in Allah'a muhtaçlık bilinci, O'nu tanımasına, O'na yakınlığına ve O'nun katındaki konumuna dayanıyordu. Rabb'ine muhtaç olduğunun bilincinde olarak kulluğunu eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi nedeniyle, varlıklar arasında Allah'a en yakın olan, O'nun katında en üstün mevki ve makama sahip olan O'ydu. O'nun böyle bir konuma sahip olması, işin sadece görünen kısmıydı. Ama buna rağmen O, insanlara şöyle sesleniyordu: "Ey İnsanlar! Beni bulunduğum konumumdan daha üstün bir konuma çıkarmanızı asla istemem ve sevmem. Biliniz ki ben, sadece bir kulum."[867] Bir başka sözünde ise şöyle söylüyordu: "Hıristiyanların Meryem oğlu Mesih'i yücelttikleri gibi sizler de beni yüceltmeyin. Bilin ki ben, sadece bir kulum. Benim hakkımda sadece "O, Allah'ın kulu ve Resûlüdür" deyin."[868]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Kalpler, yüce, merhametli, cömert ve güzel bir Mâlik'in bulunduğunu Kur'an-ı Kerîm'den öğrenip bunu müşahede ettiklerinde ister istemez O'nu sevmeye, O'na yaklaşmaya ve nefeslerini O'nun sevgisini kazanmak için har-

---

[863] Leyl, 5-10.
[864] Ebû Davud, 5090.
[865] İbn Mâce, 199.
[866] İsrâ, 74.
[867] Ahmed, 3/153, 249.
[868] Buhârî, 3445. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 25.

camaya çalışır. O'nu her şeyden daha çok sever. O'nun rıza ve hoşnutluğunu her şeyin hoşnutluğundan daha üstün tutar. Daima O'nu zikreder ve O'nun zikri ile coşar. O'nu sever, O'na kavuşma özlemi duyar. Ancak O'nunla huzur bulur. Gıdası, azığı ve ilacı O'nun zikri ve yakınlığıdır. Eğer bunu kaybederse, huzuru bozulur ve yok olur. Varlığından hiçbir zevk ve tat almaz.[869]

2- İnsanlar arasında en zengin kimse, Allah'a en çok muhtaç olduğunun bilincinde olandır. Allah katında insanların en üstünü bu kimselerdir. O'nun karşısında kendisini zelil gören en üstün, zayıf gören en güçlü, bilgisiz ve cahil gören en bilgili, nefislerine aykırı davranan Allah'ın rızasına en yakın olandır. Allah'a muhtaçlık zenginliğin bizzat kendisidir. Bu yüzden Allah'a muhtaç olma ile zengin olma birbirine bağlıdır. Biri ötekini gerektirir.

Bil ki gerçek zenginlik ancak, Allah ile elde edilir. Zira O, kendi zatında mutlak zengin olan ve asla başkasına muhtaç olmayandır. O'nun dışındaki her şey O'na muhtaçtır. Örneksiz ve eşsiz yaratmak O'nun temel bir özelliği olduğu gibi, O'nun dışındakilerin temel özelliği de muhtaçlıktır. Allah'ın dışında bütün varlıklar yaratılmıştır. Bu nedenle yaratılma ve muhtaçlık, onların zatî bir özelliğidir. Mal, mülk ve zenginlik sahibi olmaları geçici ve izafidir. Çünkü kendi zatının dışında bir şeyle zengin olmuştur. O, bu harici şeyle zengin olmakta ve aynı zamanda ona ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden mutlak zengin olarak nitelenemez. Kendi zatının bir gereği olarak zengin olan ancak mutlak zengin olarak nitelenebilir. Bu durum ise başkası için değil sadece Allah için geçerlidir. O, kendi zâtıyla zengin olan, hiçbir şekilde başkasına muhtaç olmayandır. O, tek, Ganî ve Hamîd olandır.[870]

* * *

[869] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 24.
[870] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 59.

﴿ اَلْفَاطِرُ ﴾

FÂTIR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'ındır."*[871]

Ebû Hüreyre anlatıyor. Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e. "Ey Allah'ın Resûlü! Bana sabahladığımda ve akşamladığımda okuyacağım bir dua öğret" dedi. Hz. Peygamber: "De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan! Görüneni ve görünmeyeni bilen! Her şeyin Rabb'i ve mâliki olan! Allah'ım! Senden başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve şirkinden sana sığınırım." Bu duayı, sabahladığında, akşamladığında ve yatağına girdiğinde oku."[872]

el-Halîmî, bu ismin anlamı hakkında der ki: "Fâtır, yeri ve göğü birbirinden ayırandır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları ayırdık..."*[873] Fâtır, "Gök bir duman halindeydi, ona bir düzen verdik. Yer henüz yaratılmamıştı. Biz onu yarattık ve döşedik" anlamına da gelebilir. Şu âyetler bu anlama işaret etmektedir: *"Göğü (Allah) bina etti. Onun boyunu yükseltti, ona belli bir düzen verdi. Gecesini karartti, kuşluğunu açığa-çıkardı. Bundan sonra yeryüzünü serip döşedi. Ondan da suyunu ve otlağını çıkardı."*[874] Bu anlamı kabul edenler, ""*O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki* "[875] âyetine "Bilmiyorlar mı ki" anlamı vermektedirler. Ancak Fâtır, İbn Abbas'tan rivayet edilen bazı rivâyetlerde olduğu gibi "yarmak" anlamına da gelebilir: *"O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbiriyle bitişik iken, biz onları yardık..."*[876] Allah gökleri yağmurla, yeri de bitkilerle yarmıştır." el-Halîmî der ki: "Allah'ın örneksiz ve mükemmel yaratması, bütün bu anlamları kapsamakta ve gerektirmektedir."

---

[871] Fatır, 1.
[872] Sahih bir hadistir.
[873] Enbiya, 30.
[874] Naziat, 27-31.
[875] Enbiya, 30.
[876] Enbiya, 30.

Ebû Süleyman da der ki: "Fâtır, varlıkları yaratandır. Yani onları yoktan var edendir. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Bizi kim (hayata) geri çevirebilir" diyecekler. De ki: "Sizi ilk defa yaratan."*[877] İbn Abbas der ki: Ben, 'göklerin ve yerin Fâtın'nın ne anlama geldiğini hala bilmiyordum. İki bedevi bir kuyunun başında tartışırken biri, "Ben bunun Fâtır'ıyım deyince mânasını anladım. Bedevi bu sözü ile kuyuyu kendisinin yaptığını kastediyordu."[878]

* * *

[877] İsrâ, 51.
[878] Beyhakî, a.g.e., s. 26-27.

﴿ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ – فَالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوَى ﴾

FÂLİKU'L-İSBÂH - FÂLİKU'L-HABBİ VE'N-NEVÂ

Her iki sözcük de Kur'an'da geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır."[879]

"O sabahı da yarıp çıkarandır."[880]

Bu sözcükler hadis-i şeriflerde de geçmektedir. Ebû Hüreyre anlatıyor. Hz. Peygamber, yatağımıza girdiğimizde bize şöyle söylememizi emrederdi: "Ey göklerin, yerin ve büyük arşın Rabb'i olan Allah'ım! Ey Rabb'imiz! Ey her şeyin Rabb'i olan, taneyi ve çekirdeği yaran Allah'ım!..."[881]

İlk dönem İslâm büyüklerinden Süfyan-ı Servi, Kâbe'yi tavaf ederken şöyle derdi: "Ey sabahı yarıp çıkaran! Rabb'im sensin. Mevlâm sensin. Bana sen yetersin"

Bu isimlerin Allah'tan başkası için kullanılması caizdir.

Felak, yarmak demektir. Felaka, Felak sûresinde olduğu gibi sabah anlamına da gelir. *"De ki: Ben, karanlığı yarıp sabâhı ortaya çıkaran Rabbe sığınırım."*[882] Yani gece ve gündüzün getireceği her türlü kötülükten, sabahı ortaya çıkaran Allah'a sığınırım. Subh ve sabah günün ilk saatlerine verilen isimdir. İsbâh da bu anlamdadır. Allah, her gün karanlıkları yarıp gideren ve sabahı ortaya çıkarandır.

ed-Dahhâk der ki: "Fâliku'l-isbâh, gündüzü ortaya çıkarandır. Allah, taneyi ve çekirdeği yaran, gece karanlığından sonra karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkarandır. Allah, karanlığı yavaş yavaş giderir, yerine aydınlığı getirir. Güneş doğuncaya kadar bu durum devam eder. Güneş doğduktan sonra her tarafa aydınlık saçılır. Allah, taneyi ve çekirdeği de yarandır. O, ölü çekirdek ve taneleri yarar; onlardan, insanlar ve hayvanlar için yararlı olan yeşil ve ta-

---

[879] En'am, 95.
[880] En'am, 96.
[881] Müslim, 2713.
[882] Felak, 1.

ze rızıklar çıkarır. Hasan, Katade ve diğerlerinin dedikleri gibi, "Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır"[883] âyetinin anlamı işte budur.

İbn Abbas, "Fâlik, yaratan" anlamındadır der.

Mücahid, "Fâlik, yarmak anlamındadır. Allah'ın dışında hiçbir güç tane ve çekirdekleri yarıp onlardan yararlı şeyler çıkaramaz" der.

Bu isimler, hayat, kudret, ilim, irade gibi diğer bütün sıfatların anlamlarını kapsamaktadır. Bazı materyalistlerin iddia ettiği gibi bitkilerin var olması için illa da tane ve çekirdeklerin olması gerekmez. Canlıların var olması için spermanın rolü ne ise bitkilerin var olması için de tane ve çekirdeklerin rolü odur. Allah nasıl ki kendi katından spermaya bir canlılık veriyor, böylece insan veya hayvanların var olmasını sağlıyorsa, aynı şekilde Allah kendi katından tane ve çekirdekler bir canlılık vermekte, böylece daha önce görünmeyen çeşitli bitkilerin var olmasını sağlamaktadır. Allah, dilediği bazı insanları spermasız yarattığı gibi hiçbir tane ve çekirdek olmadan bitkileri doğrudan topraktan, hatta sert kayalardan bile var edebilir. Materyalistler, Allah'ın bu hikmetine diyecekler. Bu kimseler, Allah'ın gücünü ve genişliğini bilmemektedirler. Bu yüzden bakışlarını yalnız elementler dünyasına çevirmiş, bu elementlerde saklı olan gizli sırlara ve bunları yaratanın gücüne bakmamışlardır. Bu gizli sırlara ve güce, ancak basiret sahibi kimseler inanır. Bu nedenle ilmin kapısı sayılan Hz. Ali çoğu kez "Hayır, taneleri yarana ve canlıları yaratana yemin olsun ki" şeklinde yemin etmiştir. Çünkü O, bu iki fiildeki hikmetleri bilmekteydi. Bu hikmetleri, Yüce Allah'ın kendilerine öğrettiklerinden başka kimse bilemez.

Bu İsimleri Bilmenin Faydası

Her müslüman, Allah'tan başka mutlak bir yaratıcının bulunmadığına, O'nun eşi ve benzerinin olmadığına, Yukarıda zikrettiğimiz her şeye yalnız O'nun gücünün yetebileceğine inanmalıdır. Mü'min kullarının kalpleri iman için yaran, onları kendi marifeti ile onurlandıran ve kendi ihsan kapılarını onlara açan O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur.[884]

* * *

[883] Rum, 19.

[884] Kurtubî, a.g.e., 1/ 345-347.

﴿ اَلْفَتَّاحُ ﴾

FETTÂH

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, (gerçek hükmünü vererek hak ile bâtılın arasın) açandır, (her şeyi hakkıyla) bilendir."*[885]

el-Halîmî der ki: "Fettâh, hüküm verendir. Allah, verdiği hükümlerle kulları arasında kilitlenen sorunları ve hak ile bâtılın arasını açan, haklıyı yüceltip haksızı alçaltandır. Bu, dünyada olabileceği gibi âhirette de olabilir."

el-Hattabi ise Fettâh ismini şöyle açıklar: "Fettâh, gerçek anlamda açan demektir. Allah, kullarına merhamet ve rızık kapılarını açan, kilitlenen işlerini açan, hakkı görmeleri için kalplerini ve gözlerini açandır. Fatih, yardım eden anlamına da gelir. Şu âyette bu anlamdadır: *"Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi..."*[886]

Müfessirler bu âyette geçen "fetih" sözcüğünü "yardım ve zafer" olarak açıklarlar. Yani "Eğer yardım istiyorsanız işte size yardım geldi" demektir. Müfessirler bu açıklamalarını senediyle birlikte İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadise dayandırır ve ardından şu âyeti zikrederler: "O, Fettâh (açan) ve Alîm (bilen)dir."[887]

Râzî ise şunları söyler: "Allah, kullarına hayır kapılarını açan ve zor olan işleri kolaylaştırandır. O, ilim ile kullarının dini işlerini, zenginlik ile de dünyevî işlerini açandır. Zulme uğrayana yardım eden ve sıkıntısını giderendir. Allah, hak ile bâtılı birbirinden ayırmış ve aralarını açmıştır. Her ikisini de açıkça ortaya koyup açıklamış, hakkı üstün tutup geçerli kılmış bâtılı da geçersiz kılmıştır. O, Fettâh'tır, marifet ve bilgisi ile mü'min kullarının kalplerini; günahkarlara da bağışlama kapılarını açmıştır. İsyan etmeleri nedeniyle onlara nimet kapılarını kapamamış, unutmaları nedeniyle de merhametini onlardan esirgememiştir."[888]

---

[885] Sebe, 26.
[886] Enfal, 19.
[887] Sebe, 26.
[888] Râzî, a.g.e., s. 223-224.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman kesin bir şekilde, Allah'tan başka kullar arasında hükmeden ve hak ile bâtılın arasını açan olmadığına inanmalıdır. Çünkü gerçekte O'ndan başka fail ve Hâkim yoktur. Bu yüzden her müslüman, Allah'tan başka Hâkim olmadığına inanmalı ve O'nun hükmünden başka hüküm kabul etmemelidir. Yüce Allah bu gerçeği Kur'an-ı Kerîm'in pek çok âyetinde açık bir şekilde vurgular. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

"Allah'tan başka bir hakem mi arayayım? Oysa O, size Kitabı açıklanmış olarak indirmiştir.[889]

"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kâfir olanlardır."[890]

"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, zalim olanlardır."[891]

"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, fasık olanlardır."[892]

Müslüman, Allah'ın hükmünü ve bu hükümle lehinde veya aleyhinde verilen hükmü içtenlikle kabul etmeli ve ona boyun eğmelidir. Şu âyetlerde bu duruma işaret edilmektedir:

"Hayır, öyle değil; Rabb'ine andolsun, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükme, içlerinde hiç bir sıkıntı bulmaksızın, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."[893]

"Onlar derler ki: "Allah'a ve Resule iman ettik ve itaat ettik" sonra da bunun ardından onlardan bir grup sırt çevirir. Bunlar iman etmiş değildirler. Aralarında hükmetmesi için onlar Allah'a ve Resûlüne çağrıldıkları zaman, onlardan bir grup yüz çevirir. Eğer hak onların lehlerinde ise, ona boyun eğerek gelirler. Bunların kalplerinde hastalık mı var? Yoksa kuşkuya mı kapıldılar? Yoksa Allah'ın ve Resûlünün kendilerine karşı haksızlık yapacağından mı korkmaktadırlar? Hayır, onlar zalim olanlardır. Aralarında hükmetmesi için, Allah'a ve Resûlüne çağrıldıkları zaman mü'min olanların sözü: "İşittik ve itaat ettik" demeleridir. İşte felaha kavuşanlar bunlardır. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse ve Allah'tan korkup O'ndan sakınırsa, işte 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenler bunlardır."[894]

---

[889] En'am, 114.
[890] Maide, 44.
[891] Maide, 45.
[892] Maide, 47.
[893] Nisa, 65.
[894] Nur, 47-52.

2- Müslüman, kapalı olan her şeyi ancak Allah'ın açabileceğini bilmelidir. Kullarına rızık ve merhamet kapılarını açan, zor ve kitlenen işleri çözüp açan, hakkı görmeleri için kalplerini ve gözlerini açan, sıkıntı ve darlıktan sonra gönüllerini açıp ferahlık veren, anlaşılmayan kapalı her sorunu kolaylıkla açan O'dur. *"Gaybın (açacak) anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka hiç kimse onu (gaybı) bilemez."*[895], *"Allah, kimin göğsünü İslâm'a yarıp-açmışsa, artık o, Rabb'inden olan bir nur üzerindedir."*[896]

Allah'tan başka hiç kimse göğüsleri İslâm'a açamaz, gayb kapılarını açmaya gücü yetmez. Ancak her mü'min bunda bir pay sahibidir. Allah dilediğini dilediği kimseye ihsan eder. Gaybten en büyük payı alanlar peygamberler, sonra veliler, sonra âlimler, sonra da sıradan mü'minlerdir. Allah, inkarcıların dışında hiç kimseyi bu paydan mahrum bırakmamıştır.

Ey Allah'ın kalp kilitlerini açtığı ve kendi katından üzerine nurlar yağdırdığı kişi! Allah'ın kapılarını sana açtığı gibi sen de, ilim anahtarlarıyla cahil ve bilgisiz kimselerin kapalı kalplerini aç ve onların gönüllerini fethet. Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu unutma: *"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sende ihsanda bulun."*[897] Eğer Allah sana bu kapıyı açmamış ama sana bol zâhiri rızık vermişse, sen de açık kalpli ve cömert bir ele sahip ol. Cimrilik etme. Anahtarı kaybolmayan ve asla kapanmayan ve tükenmeyen hazinelerden infak ettiğini unutma. Eğer bu kapı da sana açılmamışsa, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi elinde kötülüğe kapalı hayra açık anahtar bulunan kimse gibi olmaya çalış. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kimi insanlar kötülüğe kapalı hayra açıktırlar. Kimi insanlar da kötülüğe açık iyiliğe kapalıdırlar. Allah'ın hayır anahtarlarını eline verdiği kimseye ne mutlu! Allah'ın kötülük anahtarlarını eline verdiği kimseye de ne yazık!"[898]

* * *

[895] En'am, 59.
[896] Zümer, 22.
[897] Kasas, 77.
[898] İbn Mâce, 237; Kurtubî, a.g.e., 1/224-226.

﴿ اَلْقَادِرُ – اَلْقَدِيرُ – اَلْمُقْتَدِرُ ﴾

KÂDİR - KADÎR - MUKTEDİR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"(Allah,) Ölüleri diriltmeye güç yetiren değil midir?"[899]

"Gerçekten O, her şeye güç yetirendir."[900]

"Allah, her şeyin üzerinde güç yetirendir."[901]

el-Halîmî der ki: "Bu isimler, hiçbir şeyin Allah'ı aciz bırakamayacağına delalet eder. O, dilediğini yapandır. Hiç kimse O'na mani olamaz. O'nun fiilleri apaçık ortadadır. Bu fiiller canlı ve bilen biri olmadan gerçekleşmeyeceği gibi, güçlü ve aciz olmayan biri olmadan da gerçekleşemez."[902]

Muktedir, gücünü fiillerle ortaya koyup gösterendir. Allah'ın gücü yettiği halde yapmadığı nice fiilleri vardır. Eğer dilerse bunları yapabilir. Bu gücü nedeniyle O, Muktedir ismini hak etmiştir.

el-Hattâbî der ki: "Muktedir, gücü ve kuvveti tam olandır. Öyle ki hiçbir şey O'nun gücüne karşı duramaz, O'na mani olamaz. Hiçbir güç O'nu aciz bırakamaz. Muktedir, "mufteil" babındandır ve diğer isimlerden (Kâdir ve Kadîr) daha kapsamlı olup, mutlakıyet ifade eder."[903]

Kâdir, Kadîr ve Muktedir, güç ve kudret sahibi demektir. Ancak bu isimler arasında Muktedir, daha mübalağalı bir anlam ifade eder. Kudret, bir şeyin bilgi ve iradenin takdir ettiği şekilde ve bunlara uygun olarak gerçekleşmesini sağlayan güç ve kuvvet anlamındadır. Kâdir, bir şeyi dilediğinde yapan veya yapmayandır. Kâdir için dilemek, bir şeyi yapmak için mutlaka olması gereken bir şart değildir. Allah, kıyameti şuanda da gerçekleştirmeye kadirdir. Eğer O, bunu dilerse yapabilir. Ancak kıyamet şu an gerekleşmediğine göre Allah, bunu şu an için dilememektedir. Allah'ın ezeli ilmiyle kıyamet için bir süre ve saat belirlemesi, O'nun güç ve kudretinde bir kusur olduğunu göstermez.

---

[899] Kıyamet, 40.
[900] Ahkaf, 33.
[901] Kehf, 45.
[902] Beyhakî, a.g.e., s. 21.
[903] Beyhakî, a.g.e., s. 28.

Mutlak Kâdir, her varlığı tek başına ve kendi dilemesi ile hiç kimseden yardım alma ihtiyacı duymadan yoktan var edendir. Bu da ancak Allah için geçerlidir. Kul da birtakım şeyler yapmaya kadirdir. Ancak onun kudreti oldukça sınırlıdır. O, bu gücünü sadece varlığı mümkün olan bazı şeyler üzerinde gösterebilir. Yüce Allah gibi, bir şeyi yoktan var edemez. Yoktan var etme özelliği yalnız Allah'a mahsustur. Kulların gücünü de yaratan O'dur.[904]

Allah'ın Kudretinin Bazı Görüntüleri

1- Allah mükemmel kudret sahibi oluşuyla dilediği kimselere hidayet verir, dilediği kimseleri de saptırır. İnançlıyı inançlı, inkarcıyı da inkarcı kılan, iyiyi iyi, kötüyü de kötü yapan O'dur. Hz. İbrahim ve ailesini inançlı kılıp insanları kendisine davet etmelerini ve kendi emriyle onlara hidayet yolunu göstermelerini sağlayan, buna karşılık Firavun ve kavmini inkarcı kılıp insanları cehenneme çağıran davetçiler yapan O'dur.

2- Allah mükemmel kudret sahibi olması nedeniyle, hiç kimse O'nun ilmini kuşatamaz. O, dilediği kadarını ancak insanlara öğretir. Eksiksiz ve mükemmel bir güce sahip olan Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan bütün varlıkları altı günde yaratmış ve kendisine hiçbir yorgunluk gelmemiştir. Varlıklardan hiçbirisi O'nu aciz bırakamaz. Hiçbir şey O'nun gücünün dışında değildir. Nerede bulunursa bulunsun, nereye kaçarsa kaçsın her şey O'nun kabzasındadır. Bütün aşamalar O'nun avucundadır.

3- Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. Bu yüzden O'na eş ve oğul isnat etmek, O'na ortaklar koşmak ve O'nun izni olmadan şefaatçiler olduğunu söylemek mümkün değildir. O'nun bu yüceliği ve büyüklüğü nedeniyle kürsüsü, gökleri ve yeri çevrelemiştir. Ne yer ne gökler ne de hiçbir varlık O'nu çevreleyemez. O, her şeyin üstünde yüce olan ve her şeyi çevreleyendir. O'nun sözleri tükenmez ve değiştirilmez. Eğer bütün denizler ve onların yedi misli kadar deniz mürekkep olsa, bütün ağaçlar da kalem olsa ve bu kalem ve mürekkeplerle sözleri yazılsa, mürekkepler tükenir, kalemler biter. Ama O'nun sözleri tükenmez ve bitmez. Çünkü sözleri, yaratılanlar gibi değildir. Yaratılan mürekkep ve kalemin tükenmemesi ve bitmemesi mümkün değildir. Bazılarının iddia ettiği gibi Allah'ın sözleri yaratılmış (mahluk) değildir. Bunu iddia edenler Allah'ın gücünü takdir edemeyen ve gereği gibi O'nu övemeyenlerdir. Bu yüzden iddiaları kalem ve mürekkepten daha çabuk yok olur. Eğer Allah'ın sözleri yaratılmış olsaydı, onlar da diğer yaratılanlar gibi yok

---

[904] Gazâlî, a.g.e., s. 96.

olur, kendileri gibi yaratılmış olan (kalem ve mürekkep) bir şeyi tüketmeleri mümkün olmazdı. Allah'ın sözler baki, diğerleri ise fanidirler.

3- Allah hiç kimseyi suç (günah) işlemeden veya başkasının işlediği bir suç nedeniyle cezalandırmaz. Aynı şekilde Allah kişiyi, yapma gücü olmadığı şeyleri terk etmesi veya terk etmesi mümkün olmayan şeyler nedeniyle de cezalandırmaz. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibi, Kerîm, cömert ve yüce olandır. Kullarına iyilik eden, onları seven, cezalandırmada acele etmeyen, iyilikleri karşılıksız bırakmayan ve bağışlayandır. O'ndan daha çok özürleri kabul eden ve ihsanda bulunan yoktur. O, Muhsin'dir, ihsan edenleri sever; Şekûr'dur, şükredenleri sever; Cemîl'dir, güzelliği sever; Tayyib'dir, güzel ve hoş olanı sever; Nazîf'tir, temizliği sever; Alîm'dir, bilgili kullarını sever; Kerîm'dir, ikram eden kullarını sever; Kavî'dir, güçlü mü'mini zayıf mü'minden daha çok sever; Ber'dir, iyi olanları sever; Âdil'dir, adalet ehlini sever; Hayî ve Sittîr'dir, hayâ eden ve günahları gizleyip açığa çıkarmayanları sever; Afüv ve Gafûr'dur, kullarından affeden ve bağışlayanları sever; Sâdık'tır, doğruları sever; Refîk'tir, yumuşaklığı sever; Cevâd'dır, cömertliği ve cömert olanları sever; Rahîm'dir, merhamet sahibi olanları sever; Vitr'dir, tek olanı sever. Allah kendi isimlerini ve sıfatlarının hepsini sever. Bu isim ve sıfatlarla kendisine ibadet edenleri, bunlarla istekte bulunanları, dua edenleri ve bunları kendi nefislerinde gerçekleştirmek isteyenleri sever. Allah, bu isim ve sıfatları biliptanıyan, anlamlarını düşünen ve bunlarla kendisini tesbih edip hamd eden, öven ve methedenleri sever. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Allah'a, kendisin övüp metheden kimseden daha sevimli bir kimse yoktur. Zira O, bu övgülerle kendisini metheder. Allah'tan daha gayretli kimse yoktur. Bunun için açık ve gizli bütün fenalıkları yasaklamıştır. Allah'tan daha fazla mazeretleri kabul eden yoktur. Bunun için müjdeleyiciler ve uyarıcılar göndermiştir."[905] Bir başka hadislerinde ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İşittiği eziyete Allah'tan daha fazla sabreden kimse yoktur. Oğlu olduğunu iddia ettikleri halde O, kendilerini rızıklandırmakta ve onlara esenlik vermektedir."[906]

5- Allah, isim ve sıfatlarını sevmesi nedeniyle kullarına, bu isim ve sıfatların gereklerini yerine getirmeyi ve bunlarla amel etmeyi emretmiştir. Bu yüzden kullarına adaleti, iyiliği, ihsanı, affı, cömertliği, sabrı, hoşgörüyü, merhameti, doğruluğu, ilim öğrenmeyi, şükretmeyi, yumuşaklığı, acele etmemeyi ve

---

[905] Buhârî, 4634; Müslim, 2760.

[906] Bu hadisin kaynağı daha önce belirtilmişti.

sebatkar olmayı emretmiştir. Allah, bu isim ve sıfatlarını sevdiği için, insanlar arasında en çok bu isim ve sıfatlara sahip olmaya çalışanları sever. Sevmediği sıfatlara sahip olan ve bu sıfatlara sahip olmaya çalışanları da sevmez. Allah, büyüklenen, başkalarını hor gören, aşağılayan, alay eden, zorbalık yapan, haksızlık edenleri nasıl sevsin ki? Bu sıfatlara sahip olmak, en büyük zulümdür. Bu yüzden bu sıfatlardan hiçbiri Allah'a yakışmaz. O, bu tür sıfatlardan beridir. Bu sıfatlara sahip olanlar, Allah'a kulluk etmekten uzaktırlar. Bunlar Allah'ın emirlerinden ayrılan, O'na karşı çıkan, isyan eden ve hadlerini aşanlardır. Bu sıfatların hiçbiri Yukarıda saydığımız ilim, adalet, rahmet, ihsan, sabır, şükür gibi sıfatlarla asla bağdaşmaz. Bu güzel sıfatların hiçbiri, kullukla çelişmez. Aksine inanan bir kulun bu sıfatları kazanması, kulluğunun kemalinden sayılır. Çünkü bu sıfatlara sahip olan bir kul, asla haddini aşmaz ve kulluk dairesinin dışına çıkmaz.

Özetle Allah, eksiksizliği ve mükemmelliği nedeniyle bütün kemâl sıfatlara sahiptir. Her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzaktır. Bütün iyi övgüler ve hamdler O'nadır. Güzel olmayan bir fiil O'ndan sadır olmaz. Daima en güzel isimlerle isimlendirilir. En mükemmel övgüler O'na yapılır. O, her zaman övülen ve sevilendir. Yarattığı bütün varlıklardan yüce, cömert ve ikram sahibidir. [907]

Bu İsimleri Bilmenin Faydası

Bu isimleri bilen kul, daima Allah'ı yüceltir ve O'na saygı duyar. Yararlı zararlı, iyi kötü bütün her şeye gücü yeten, mutlak kâdir olan ve kudreti her şeyi kuşatan O'dur. Bu yüzden kul, böylesine güçlü olandan kendisine nimet vermesini umut eder; kendisinden intikam almasından da korkar.[908]

* * *

[907] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 211.
[908] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 73.

﴿ اَلْقَاهِرُ - اَلْقَهَّارُ - اَلْغَالِبُ ﴾

KÂHİR - KAHHÂR - GÂLİB

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, kulları üzerinde kahredici olandır."[909],

"Allah, tektir ve kahredici olandır."[910]

el-Halîmî der ki: "Kâhir, kullarının işlerini dilediği şekilde düzenleyen, idare eden, onlara üstün ve egemen olandır. Bu isim, zor ve ağır olan, üzen ve sıkıntıya sokan bir anlam içerir. Allah dilediği kimselerin hayatını veya bazı organlarını çekip alır. Hiç kimse buna karşı koyamaz. Dolayısıyla Allah'ın takdirinin dışına çıkmak veya O'nun sevk ve idaresini geri çevirmek mümkün değildir. Kahhâr ise, hiçbir şekilde mağlup edilemeyen ve üstün gelinemeyendir."

el-Hattâbî ise bu ismi şöyle açıklar: "Kâhir, canlılar arasında haddini aşıp kendisine isyan eden zorbaları azap ile diğer bütün canlıları da ölüm yok edendir."[911]

Allah'ın Varlıklar Üzerindeki Üstünlüğü

1- Mülkün, üstünlüğün, güç ve kuvvetin tamamı tek ve kahhâr olan Allah'a aittir. O'nun dışındaki her şey, mağlup ve yeniktir. Bütün her şeyin zıddı, karşıtı ve ortağı vardır. Yalnız O'nun zıddı, karşıtı ve ortağı yoktur. Rüzgarları yaratan sonra da onları birbirine musallat edip bir kısmını diğerine üstün kılan, böylece etkisini kırıp yok eden O'dur. Suları yaratan sonra da üzerlerine rüzgarları musallat eden, böylece onlar üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunan O'dur. Ateşi yaratan sonra da suyu ona musallat edip etkisini kıran ve söndüren O'dur. Demiri yaratan sonra da ateşi ona musallat edip gücünü kıran ve erimesini sağlayan O'dur. Taşı yaratan sonra da demiri ona musallat edip kırılmasını ve dağılmasını sağlayan O'dur. Âdem'i ve soyunu yaratan sonra da İblis ve soyunu onlara musallat eden O'dur. İblis'i ve soyu-

---

[909] En'am, 18.
[910] Ra'd, 16.
[911] Beyhakî, a.g.e., s. 61.

nu yaratan sonra da melekleri onlara musallat edip her tarafta aranmalarını ve kovalanmalarını sağlayan O'dur. Sıcaklığı-soğukluğu ve yazı-kışı yaratan sonra da birini ötekine musallat eden, böylece birbirlerinin etkilerini giderip birbirlerini yok etmesini sağlayan O'dur. Gece ve gündüzü yaratan sonra da onları birbirine musallat eden O'dur. Aynı şekilde her türden deniz ve kara hayvanlarını yaratan sonra da onları birbirine musallat eden O'dur. Özetle, her varlığın zıddı ve kendisini mağlup eden bir başka varlık vardır.[912]

2- Allah, yer ve gök ehlini kendisine boyun eğdirmiştir. Gök ehlini kendisine hizmet etmekle, yer ehlini de kendisine ibadet ve itaat etmekle boyun eğdirmiştir. Zalim ve zorbaların belini kıran, isyankar ve haddi aşanların boyunlarını büken, dünyadaki emellerine kavuşmalarına mani olan Allah'tır. Çocuk sahibi olmak istediği halde olamayan, ihtiyarlamak istemediği halde ihtiyarlayan, güçlü ve üstün olmak istediği halde bir türlü zilletten kurtulamayan, zengin olmak istediği halde fakirleşen kimselerin isteklerini Allah, bildiği bir hikmet gereği engellemektedir. Onların iradesi hiçbir zaman Allah'ın iradesinin önüne geçemez ve yenemez. Allah'ın istek ve iradesi daima onların isteklerinin üstündedir. Bu durum Allah'ın mutlak Kâhir ve Gâlip, varlıkların da mağlup olduklarının bir göstergesidir.[913]

3- Bütün varlıklar, Allah'ın dilemesi ve hükmü altındadırlar. O'nun izzeti altında ezilmeyen, sonsuz gücüne boyun eğmeyen hiçbir şey yoktur. Varlıkların dilek ve istekleri dahi O'nun dilemesi altındadır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*[914]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Bu isimleri bilen müslüman, Allah'a karşı derin bir korku duyar. Nefsine, şeytana ve düşmanlara galip gelir. Onların isteklerine boyun eğmez, Mevlâ'sına itaati tercih eder. âhiret için çalışmasına mani olan her şeyden uzaklaşır.[915]

2- Müslüman, gücü yettiğince Allah düşmanlarını mağlup etmeye ve onlara üstünlük sağlamaya çalışmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Öyleyse, küfredenlerle karşı karşıya geldiğiniz zaman, hemen boyunlarını vurun; so-*

---

[912] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 233.
[913] Kurtubî, a.g.e., 1/213-214; Râzî, a.g.e., s. 216-217.
[914] İnsan, 30.
[915] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 84.

nunda onları iyice bozguna uğratıp zafer kazanınca da artık (esirler için) bağı sımsıkı tutun."[916]

3- Müslüman hiçbir zaman zayıf veya yetim birini ezmemeli ve sert davranmamalıdır. Zira Allah, bu tür davranışları şu âyetlerle açıkça yasaklamıştır: *"Bir yetim iken, seni bulup barındırmadı mı? Ve seni yol bilmez iken, doğru yola yöneltip iletmedi mi? Bir yoksul iken seni bulup zengin etmedi mi? Öyleyse, sakın yetimi üzüp-kahretme. İsteyip-dileneni de azarlama."*[917]

Bu âyet Hz. Peygamber'e üç duruma karşılık üç şeyi emretmektedir. *"Bir yetim iken, seni bulup barındırmadı mı?"* durumuna karşılık *"Sakın yetimi üzüp-kahretme"* emri gelmektedir. *"Seni yol bilmezken, doğru yola iletmedi mi?"* durumuna karşılık *"İsteyip-dileneni azarlama"* emri gelmektedir. Yani senden doğru yolu göstermesini isteyenlere doğru yolu göster. Senden bir istek ve talepte bulunana cevap ver ve onu azarlama. *"Bir yoksul iken seni bulup zengin etmedi mi?"* durumuna karşılık *"Rabb'inin nimetini anlat"* emri gelmektedir.

Âyette sözü edilen nimet, Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği nübüvvet, dostluk, sevgi, ilim ve hikmet nimetidir. O'na verilen en büyük nimetler bunlardır. Allah, Hz. Peygamber'e bu nimetleri ortaya koymasını, yaymasını, anlatmasını ve başa kakmadan, minnet etmeden ve ezip aşağılamadan bilmeyenlere öğretmesini emretmektedir.[918]

Allah'ın Gâlib ismi şu âyette geçer: *"Allah, emrinde Gâlib olandır."*[919] Gâlib, Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Allah'ın galip gelmesi dilediği kimseye kadir olması, gücü yetmesi ve onu dilediği şekilde yakalaması demektir. Hiç şüphe yok ki, Allah'ı mağlup etmek isteyen kesinlikle yenilecektir.

Her müslüman, Allah'ın mutlak galip olduğunu bilmeli ve her işinde yalnız O'na dayanmalıdır. Zira samimiyetle Gâlib olana dayanan, bütün yeryüzündekiler aleyhinde olsa bile sonuçta mutlaka o galip olacaktır. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah, "Andolsun ki Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz" diye yazmıştır."*[920]

---

[916] Muhammed, 4.
[917] Duha, 10.
[918] Kurtubî, a.g.e., 1/ 215-216.
[919] Yusuf, 21.
[920] Mücadele, 21.

Allah'tan yüz çevirip başkasına dayananlar mutlaka mağlup olacak, şeytanın elinde birer oyuncak olacaklardır. Allah şöyle buyurur: "*Şeytanın dostlarıyla savaşın. Hiç şüphesiz, şeytanın hileli-düzeni pek zayıftır.*"[921]

Allah'ın Gâlib ismini, Kâhir ve Kahhâr isimleriyle birlikte zikrettik. Zira anlam olarak birbirlerine çok yakındırlar.

* * *

[921] Nisa, 76.

﴿ اَلْقُدُّوسُ ﴾

KUDDÛS

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. O, Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır..."*[922]

Kuddûs, her türlü kötülük ve eksiklikten uzak, temiz, kutsal, yüce ve saygın olan demektir.

el-Halîmî der ki: "Kuddûs, bütün üstün ve güzel sıfatlarla övülen, methedilen demektir. Dolaysıyla Allah'ı takdîs etmek, O'nu tesbih etme; Allah'ı tesbih etmek, O'nu takdîs etme anlamını kapsar. Bir bakıma ikisi iç içedir. Allah'tan kötü sıfatları nefyetmek, O'nun güzel sıfatlara sahip olduğunu kabul etmek demektir. Örneğin, "O'nun ortağı ve benzeri yoktur" dediğimizde bu, Allah'ın bir ve tek olduğunu kabul ettiğimizi ispat eder. Aynı şekilde "Hiçbir şey O'nu aciz bırakamaz" dediğimizde bu, O'nun güçlü ve her şeye gücü yeten Kâdir olduğunu kabul ettiğimiz anlamına gelir. Yine "O, hiç kimseye zulmetmez" dediğimizde bu, O'nun bütün hükümlerinde ve fiillerinde âdil olduğunu kabul ettiğimizi gösterir. Diğer yandan Allah'ın güzel sıfatlara sahip olduğunu kabul etmek, kötü sıfatların O'nda bulunmadığı anlamına gelir. Örneğin, "Allah, Âlim'dir, bilendir" dediğimizde bu, O'nun bilgisiz ve cahil olmadığını ispat eder. Yine "O, Kâdir'dir" dediğimizde bu, acizlik sıfatının O'nda bulunmadığını gösterir. Özetle "O, şöyledir" dediğimizde bu sözün zâhiri, takdîs; "O, şöyle değildir" dediğimizde bu sözün zâhiri de tesbihtir. Yani Allah'ı takdîs etmekte zımnen tesbih anlamı, Allah'ı tesbih etmekte de zımnen takdîs anlamı bulunmaktadır. Yüce Allah bu ikisini İhlâs Sûresinde bir araya getirmiştir. İhlâs Süresinin ilk iki âyeti olan "Kul huvallâhu Ehad. Allâhu's-Samed" (De ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir -her şey varlığını ve devamını O'na borçludur. O hiç bir şeye muhtaç değildir-) âyetleri takdîsi; "Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven Ehad" (Kendisi doğurmamıştır ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi değildir) âyetleri ise tesbîhi ifâde eder. Bunların her ikisi de yani hem takdîs hem de tesbîh; Yüce Allah'ın vah-

[922] Haşr, 23.

daniyetini ve tek varlık olduğunu, O'nun benzeri ve ortağının bulunmadığını ispat etmektedir."[923]

Kurtubî de der ki: "Kuddûs, her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzak olan, her türlü kusurdan temiz olan demektir."[924]

Kuddûs Hakkında İbn Kayyim'in Açıklamaları

Kuddûs, her türlü eksiklik, kötülük ve ayıptan beri olan demektir. Müfessirler şöyle söylemişlerdir: "O, kendisine yakışmayan her türlü ayıptan uzak ve temiz olandır." Dilbilimciler de bu tanımı kabul etmektedirler. Kuddûs sözcüğünün aslı, arılık ve temizlikten gelmektedir. Beytülmakdis (Kutsal ev) ismi de buradan gelmektedir. Burada günah ve kirlerden temizlenildiği için bu isim verilmiştir. Sırf namaz kılmak için buraya gelen kimse, annesinden doğduğu günkü gibi hatasız ve günahsız olarak geri döner. Dünyevî sıkıntılardan ve belâlardan uzak olduğu için cennete "Haziretu'l-kuds" (Kutsal alan) denilmiştir. Hz. Cebrail'e de "Ruhulkudüs" (Kutsal ruh) denmiştir. Çünkü o, her türlü kusurdan arınmış ve temizlenmiştir.

Kuddûs sözcüğünü, aşağıdaki âyette geçtiği gibi melekler de kullanmıştır. Allah şöyle buyurmaktadır: *"Melekler:"Biz seni övüp-yüceltir ve (sürekli) takdis edip dururken, orada fesat çıkaracak ve orada kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?" dediler."*[925] Yani bizler Seni, Sana yakışmayan her türlü eksiklikten uzak tutmakta ve Seni tenzih etmekteyiz.

İbn Cerir bu âyeti şöyle açıklar: "İnkar edenlerin Sana izafe ettikleri her türlü iddiadan ve pislikten Seni tenzih ediyor, bütün güzel ve temiz sıfatların Sende bulunduğunu kabul ediyoruz. Seni saygıyla zikrediyor ve Seni yüceltiyoruz."

Ebû Salih ve Mücahid ise şöyle açıklar: "Seni tekbir ediyor ve seni yüceltiyoruz."

Kimisi de şöyle açıklamıştır: "Seni her türlü kötülükten ve kusurdan tenzih ediyor, Sana hiçbir eksiklik yakıştırmıyoruz."

Bu âyette melekler, Allah'ı tenzih etmekte, yüceltmekte ve takdîs etmektedirler. Âyette tesbîh ile takdîs yan yana zikredilmektedir. "Seni hamd ile tesbîh ediyor ve seni takdîs ediyoruz."[926] Tesbîh, Allah'ı her türlü kötülükten

---

[923] Beyhakî, a.g.e., s. 38.
[924] Kurtubî, a.g.e., 1/ 10/6769; İbn Kesir, 8/63.
[925] Bakara, 30.
[926] Bakara, 30.

ve kusurdan tenzih etmektir. Meymun b. Mahran der ki: "Subhanallah" sözü, Allah'ı yüceltmek ve O'nu her türlü kusurdan tenzih etmek demektir." İbn Abbas'ta bu sözün "Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih etmek, uzak tutmak" anlamına geldiği söyler. Zaten sözcüğün aslı da "uzaklık" anlamına gelmektedir.[927]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Bu ismi bilen her müslüman daima Allah'ı yüceltmeli ve O'nu her türlü noksanlıktan tenzih etmelidir. Sonra da bütün Haramlardan, mekruhlardan, şüpheli şeylerden ve yararsız mubahlardan kendisini arındırıp temizlemeli ve Mevlâ'sına ibadet etmekle meşgul olmalıdır.[928]

2- Ruhunu ve bedenini, maddi zevklerden arındırmalı, bu tür şeylere önem vermemelidir. Kendisi için yararlı olan ilimleri öğrenmeye ve güzel ahlaki davranışlar kazanmaya çalışmalıdır. Beden ve ruhu arındırmanın yolu, Allah'ı tanımak ve yararlı ilimler öğrenip onunla amel etmektir.[929]

* * *

[927] İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 319.
[928] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 81.
[929] Râzî, a.g.e., s. 182.

﴿ اَلْقَرِيبُ - اَلْمُجِيبُ ﴾

KARÎB - MÜCÎB

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır.

"Kullarım beni sana soracak olursa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm."[930]

"Hiç şüphe yok O, işitendir, yakın olandır."[931]

Ebû Musa el-Eş'ari anlatıyor. Hz. Peygamberle birlikte bir seferdeydik. Yukarıdan her bir vadiye baktığımızda Allah'ı tekbîr ve tesbîh ediyorduk. Seslerimiz çok yükselince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Nefislerinize sahip olun. Sizler işitmeyen veya uzakta olan birine seslenmiyorsunuz. O, sizinle birliktedir. Sizi işiten ve yakın olandır."

Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Dua edip çağırmakta olduğunuz size, bineğinizin boynundan daha yakındır."[932]

el-Halîmî der ki: "Karîb (yakın olan), kul ile Rabb'i arasında bir mesafe olmadığı anlamına gelir. Bu yüzden kulun durumu O'ndan gizli değildir. O, kulun yaptığı her duayı işitir. Allah'ın yakınlığı bir mesafe ifade etmez. Zira mesafe, bir sınırın olmasını gerektirir. Oysa Allah için sınır yoktur."

el-Hattâbî de der ki: "Karîb, bütün varlıklara ilmiyle, dua edenlere de duaları kabul etmekle yakın olandır."[933]

Allah'ın Kullarına Yakınlığı

Allah'ın kullarına yakınlığı iki türlüdür. Bunlar:

1- Genel yakınlık: Allah'ın bütün eşyalar ilmiyle yakın olmasıdır. O, insanlara şah damarlarından bile daha yakındır. Bu, Allah'ın genel sevgisi anlamına gelir.

2- Özel yakınlık: Kendisine dua eden ve kendisine sevenlere gösterdiği yakınlıktır. Bu tür yakınlık bütün hareket ve davranışlarda sevgiyi, yardımı ve

---

[930] Bakara, 186.
[931] Sebe, 50.
[932] Buhârî, 2992; Müslim, 2704.
[933] Beyhakî, a.g.e., s. 40.

desteği gerektirir. Allah, dua ve ibadet edenlerin dualarını ve ibadetlerini kabul eder, ödüller verir. Allah bu gerçeği kullarına şöyle haber vermektedir: *"Kullarım beni sana soracak olursa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm. Öyleyse, onlar da benim çağrıma cevap versinler ve bana iman etsinler."*[934]

Genel ve özel yakınlık bu şekilde anlaşıldığında, bunun, Allah'ın arşı üzerinde bulunduğu gerçeğiyle çelişmediği anlaşılır.[935]

Mücîb ismi de Kur'an'da birçok yerde geçer. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

"Andolsun, Nuh bize (dua edip) seslenmişti de, ne güzel icabet etmiştik."[936]

"Şüphesiz benim Rabb'im, yakın olandır, (duaları) kabul edendir."[937]

Mücîb, birçok yerde de fiil olarak şöyle geçer:

"Ya da sıkıntı ve ihtiyaç içinde olana, kendisine dua ettiği zaman icabet eden..."[938]

"Rabb'iniz dedi ki: "Bana dua edin, size icabet edeyim..."[939]

Mücîb, "cavebe" kök fiilinden türeyen ism-i fail olup, cevap veren anlamına gelir. Bu sözcük aynı zamanda "kesmek, biçmek ve oymak" anlamlarına da gelmektedir. Kur'an'da bu anlamda şöyle kullanılmıştır: *"Ve vadilerde kayaları oyup-biçen Semud'a?"*[940] Eğer el-icabe, bu anlamda kabul edilirse bu durumda "Mücîb", kesen anlamına gelir. Yani, kendisi ile dua edenin arasını "kabul ile" kesendir. Buna göre Allah, dua edenin duasını hemen kabul etmekte ve imdadına yetişmektedir.[941]

el-Halîmî der ki: "Bu isim genellikle el-Karîb ismiyle birlikte zikredilir ve "el-Karîbu'l-mücîb" veya "Mücîbü'd-duâ" (duaları kabul eden) denilir. "Mücîbu da'vete'l-muttarrîn" (Çaresizlerin dualarını kabul eden), isteyene istediğini veren demektir. Allah'tan başka kimsenin gücü buna yetmez.[942]

---

934 Bakara, 186.
935 el-Herrâs, "Şerhu'n-nûniyye", 2/ 92.
936 Saffat, 75.
937 Hud, 61.
938 Neml, 62.
939 Mü'min, 60.
940 Fecr, 9.
941 Kurtubî, a.g.e., 1/ 188-189.
942 Beyhakî, a.g.e., s. 67.

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman bu isimlere inanmalı ve onlarla Rabb'ine dua etmeli-. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Rabb'iniz dedi ki: "Bana dua edin, size icabet edeyim. Doğrusu bana ibadet etmekten büyüklenenler; cehenneme boyun bükmüş kimseler olarak gireceklerdir."* [943] Âyetteki bu tehdit, dua yapmanın vacip olduğuna delalet etmektedir.

Şunu bil ki, duaların kabul edilmesi bir takım şartlara bağlıdır. Bu şartların bir kısmı dua edenin durumuyla, bir kısmı dua edilen ve istenen şeylerle, bir kısmı da zaman ve mekanla ilgilidir. Duanın kabul edilmesine mani olan şeyler ise sayılamayacak kadar çoktur.

2- Müslüman daima Allah'a muhtaç olduğunun bilincinde olmalı ve yalnız O'na güvenip dayanmalıdır. O'nun duaları işittiğini, başına gelen bela ve musibetleri bildiğini, sıkıntı ve zorluklarından haberdar olduğunu unutmamalı ve ümitsizliğe kapılmamalıdır. Dua yaptığı ve talepte bulunduğu istekler, kendisini Allah'a yaklaştıracak istekler olmalıdır. Bunun yanında Mevlâ'sını hoşnut edecek itaat ve ibadetlere çağıran her davetçiye icabet etmelidir.[944]

* * *

[943] Mü'min, 60.

[944] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 93.

﴿ اَلْقَوِيُّ – اَلْمَتِينُ ﴾

KAVÎ - METÎN

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz Allah, güç sahibidir, azizdir."[945]

"Hiç şüphesiz, rızık veren, metin kuvvet sahibi olan Allah'tır."[946]

el-Hattâbî der ki: "Kavî, Kâdir (gücü yeten) anlamında olabileceği gibi, her hangi bir şekilde acizliğin kendisine Hâkim olamadığı tam ve mutlak güç sahibi anlamında da olabilir. Allah'ın dışındaki varlıklar her ne kadar güç sahibi olarak nitelenseler de, bunların gücü sınırlı ve sonludur. Birçok şeylere güçleri yetmez."[947]

el-Halîmî, Metîn ismi hakkında der ki: "Metîn, güç ve kuvveti azalmayan, güçsüz düşmeyendir. Bu durum yalnız Allah için geçerlidir. O'nun dışındaki bütün varlıklar, zamanla güçlerini kaybeder ve zayıf düşerler. Bu değişim, Allah için imkansız varlıklar için mümkündür."

İbn Abbas, âyette geçen "Metîn" sözcüğünü **"Şedîd"** (çetin, zorlu) şeklinde açıklamıştır.[948]

Allah'ın isimlerini açıklamaya çalışanlar **"Zü'l-kuvveti'l-metîn"** (metin kuvvet sahibi olan) ifadesini tam ve mükemmel güç olarak açıklamışlardır. Aynı kök kelimeden türeyen metanet de, tam ve eksiksiz güç anlamındadır. Buna göre "el-kuvvetu'l-metîn", güç ve kuvvetin sonudur, ötesi yoktur. Kavî, kendi üzerinde eser ve iz kabul etmez. Aksine yarattıkları üzerinde iz ve etki bırakır.

el-Hattâbî der ki: "Metîn, ilahlık ve birlik sıfatlarında durumu pek açık olandır. Buna göre "Zü'l-kuvveti'l-metîn", açık kuvvet sahibi demektir."[949]

---

[945] Hac, 74.
[946] Zariyat, 58.
[947] Beyhakî, a.g.e., s. 43.
[948] Beyhakî, a.g.e., s. 43.
[949] Râzî, a.g.e., s. 284-285.

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın güç ve kuvvetini bilen, kendi güç ve kuvvetiyle övünmeyi terk eder, Yüce güç sahibine yönelir.

2- Bu isimler kişiye, Allah'ın heybet ve ihtişamını, yüceliğini bilmeyi ve gücüne dayanmayı öğretir.

3- Bu isimleri bilen, dini bağlarını güçlendirmeli, bilgilerini arttırmalı, hiç-bir şekilde sarsılmayan sağlam ve kesin bir inanca sahip olmalıdır. Bunun için yaşamı boyunca Rabb'ine itaat etmekle meşgul olmalı, O'na ibadet etmekten zevk almalıdır.[950]

* * *

[950] Râzî, a.g.e., s. 286; İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 96.

﴿ اَلْكَبِيرُ – اَلْمُتَكَبِّرُ ﴾

KEBÎR - MÜTEKEBBİR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, gaybı da, müşahede edileni de bilendir. Pek büyüktür, yücedir."[951]

"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir. Kuddûs'tur; Selâm'dır; Mü'min'dir; Müheymin'dir; Azîz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir."[952]

el-Hattâbî der ki: "Kebîr, şanı büyük ve yüce olandır. O'nun dışındaki her büyük, O'nun büyüklüğünün altında ve küçüktür. İnsanlar arasında Kebir (büyük), daha çok yaşı ileri olanlar için kullanılır."[953]

Mütekebbir ise, varlıkların sıfatlarından uzak ve yüce olandır. Allah Mütekebbir'dir. Yücelik ve azamette kendisine karşı çıkan azgın varlıkların bellerini kırıp güçlerini yok edendir. Mütekebbir'de bulunan "ta" harfi, teklik bildirmekte ve büyüklüğün yalnız Allah'a mahsus olduğunu belirtmektedir. Büyüklük, varlıkların gerçek bir sıfatı değildir. Çünkü varlıkların özelliği itaat etmek ve boyun eğmektir. Gerçek büyüklük yalnız Allah'a mahsustur."

Bazı dilbilimciler Mütekebbir'in, insanlara yasaklanan ve büyüklenme anlamına gelen "kibir"den değil, Allah'ın büyüklük ve azametini ifade eden "Kibriyâ"dan türediğini söylemiş ve Hz. Peygamber'in bir kudsi hadiste Allah'tan naklettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: "Büyüklük (Kibriyâ) benim ridam (örtüm)dır. Kim bu örtü üzerinde benimle çekişirse, O'nu yok ederim." Hadiste geçen rida (örtü)den maksat, sıfattır. Mesela "Filancanın şiarı zühd, ridası verâdır" denilir. Yani verâ, (haram korkusuyla şüpheli şeylerden sakınma) o kişinin bir sıfatı ve niteliğidir.[954]

Yüce Allah bütün üstünlük, yücelik ve büyüklük sıfatlarına sahiptir. O, her şeyden daha büyük, daha üstün ve daha yücedir. O'nun bu sıfatları, seçkin ve veli kullarının kalplerine yansır. Bu kulların kalpleri, Allah'ın büyüklük, üstünlük ve yücelik sıfatlarıyla dolup taşar. Böylece O'na daha çok ibadet

---

951 Ra'd, 9.
952 Haşr, 23.
953 Beyhakî, a.g.e., s. 35.
954 Beyhakî, a.g.e., s. 72-73.

eder, büyüklüğüne ve yüceliğine teslim olup boyun eğer ve huzurunda saygıyla eğilirler.[955]

Allah şöyle buyurur: *"Sizin (durumunuz) böyledir. Çünkü bir olan Allah'a çağırıldığınız zaman inkâr ettiniz. O'na şirk koşulduğunda da inandınız. Artık hüküm, yüce (Alî), büyük (Kebîr) olan Allah'ındır."*[956]

Mütekebbir'in anlamı hakkında bazı müfessirlerin görüşleri şöyledir:

Katâde: "Kötülükten (bir rivayete göre kötülüklerden) imtina ederek büyüklenendir."

Mukâtil: "Her türlü kötülükten uzak ve yüce olandır."

Ebû İshak: "Kullarına zulmetmekten uzak ve yüce olandır."[957]

ez-Zeccâc: "Büyüklüğünün sonu olmayan Kebîr ve yüceliğinin sonu bulunmayan Azîm'dir. O'nun bütün isimleri ve sıfatları en üstün ve en yücedir. Kullarına asla zulmetmez."[958]

Gazali: "Mütekebbir, kendi zatından başka bütün her şeyi küçük gören, büyüklük, üstünlük ve yüceliği yalnız kendisinde gören; başkasına, kralların kölelere baktığı gibi bakandır. Eğer bu bakış gerçek ve doğru ise gerçek tekebbür budur. Böyle bakan, gerçek büyüklüğü hak etmiştir. Bu durum, Allah'tan başka hiçbir varlık için düşünülemez. Zira bu yalnız O'nun hakkıdır. Eğer bu bakış gerçek değil ve büyüklük yalnız kendisine ait değilse, bu durumda büyüklük iddiası geçersiz ve bâtıldır. Böyle bir bakış yasaklanmış ve kötülenmiştir. Kudsi bir hadiste Allah şöyle buyurmuştur: "Büyüklük ridam (dış elbise), yücelik ise izarımdır (iç elbise). Bu ikisinden biri üzerinde benimle çekişeni ateşe atarım." Bu durum, büyüklük ve yüceliğin Allah'ın kemâl sıfatlarından olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer varlıkların bu sıfatlara sahip olduklarını iddia etmeleri, gerçek dışıdır. Böyle bir iddia onların eksikliğini ve haddi aştıklarını gösterir."[959]

Râzî: "Mütekebbir, büyüklük ve hükümranlıkta eşsiz, yücelik ve ululukta tek, mutlak iyilik, ihsan ve mağfiret sahibi olan, mülkü hiç yok olmayan ve yüceliği asla değişmeyendir."[960]

---

955 "Teysîru'l-kerîmu'r-rahmân", 5/622.
956 Mü'min, 12.
957 İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 319.
958 Râzî, a.g.e., s. 196.
959 Gazâlî, a.g.e., s. 48.
960 Râzî, a.g.e., s. 198.

Kebîr, büyüklük sahibi demektir. Büyüklük, zatın kemale kavuşmasından ve varlığının mükemmel oluşundan ibarettir. Bu, yalnız Allah için geçerlidir. O'nun varlığı ezeli (öncesiz) ve ebedi (sonsuz)dur. O'nun yok olması düşünülemez. Böyle bir şey O'nun hakkında mümkün değildir. Bütün varlıkların varlığı, O'nun varlığından sudur eder. O'nun varlığı ve zatı, mükemmel ve eksiksiz olduğuna ve bütün varlıkların varlığı O'nun varlığından sudur ettiğine göre, O, her varlıktan daha fazla büyüklüğü ve yüceliği hak edendir.[961]

Kurtubî: "Mütekebbir, Rab oluşuyla her varlıktan üstün ve büyük olandır. O'nun benzeri, eşi ve dengi yoktur. Her türlü kötülükten uzaktır. Kendisine yakışmayan bütün olumsuz ve çirkin sıfatlardan münezzehtir. Mütekebbir sözcüğünün aslı, imtina etmek ve boyun eğmemektir. Buna göre Allah, bütün kötü sıfatlardan imtina eder ve hiçbir varlığa boyun eğmez. Zira mutlak büyük ve yüce olan yalnız O'dur."[962]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Müslümanlar hakkında teşvik edilen ve övülen tekebbür (büyüklenme), Allah'ın dışındaki her şeyden yüz çevirmek ve yalnız Allah'a yönelmektir. Müslüman, sevap elde etmek veya cezadan kurtulmak için değil, sadece Hak için hakka ibadet etmelidir. Aksi halde yaratılmış olan bir şeyi amaç edinmiş ve buna ulaşmak için de hakkı aracı yapmış olur. Oysa Hak ve doğru olan bu değildir. Hiçbir karşılık beklemeden yalnız Hak için hakka ibadet etmek, bütün durumlarda Allah'ı yüceltmeyi, büyüklüğüne içtenlikle saygı duymayı, adi ve alçak olan bütün şeylerden uzak durmayı gerektirir.

* * *

[961] Gazâlî, a.g.e., s. 77.
[962] Kurtubî, a.g.e., 1/ 176-177.

﴿ اَلْكَاشِفُ - اَلْكَافِي - اَلْكَفِيلُ ﴾

KÂŞİF - KÂFÎ - KEFÎL

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şayet Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O'ndan başka bunu giderecek yoktur."[963]

"Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O'ndan başka bunu senden kaldıracak yoktur."[964]

el-Halîmî der ki: "Kâşif ismi tamlama olarak kullanılmadıkça yalnız olarak onunla dua edilmez. "Kâşife'd-dur" (zararı gideren, kaldıran) veya "Kâşife'l-kerb" (sıkıntı ve zorluğu gideren, kaldıran) şeklinde dua edilebilir. Anlamı, sıkıntı ve zorluğu veya bir zararı giderip kalbe ferahlık veren, üzüntü ve kederi kaldırıp yerine sevinç ve mutluluk getirendir."[965]

Kâfî ismi Kur'an'da ve hadislerde şöyle geçer: *"Allah, kuluna kâfi değil mi?"*[966] Enes b. Malik anlatıyor. Hz. Peygamber yatağına girdiği zaman şöyle dua ederdi: "Bizi yediren, içiren, ihtiyaçlarımızı karşılayan (Kâfî) ve barındıran Allah'a Hamd olsun. Barınağı olmayan ve ihtiyaçları karşılanmayan nice kimseler vardır."[967]

Gerçekte bütün varlıkların ihtiyaçlarını karşılayan Allah'tır. Diğer hususlarda olduğu gibi bu hususta da O'nun bir ortağı, eşi ve benzeri yoktur. Bütün ihtiyaçlar yalnız O'nun tarafından karşılanmaktadır. Bu yüzden yalnız O'na ibadet etmek, O'na yönelmek ve O'ndan ümit etmek gerekir.[968]

Kefîl ismi Kur'an'da ve hadislerde şöyle geçmektedir: *"Allah'ı kendinize kefil kılarak sağlama bağladığınız yeminleri bozmayın."*[969] Ebû Hüreyre anla-

---

963 En'am, 17.
964 Yunus, 107.
965 Beyhakî, a.g.e., s. 62; Kurtubî, a.g.e., 1/228.
966 Zümer, 36.
967 Müslim, 2715.
968 Beyhakî, a.g.e., s. 15.
969 Nahl, 91.

tıyor. Hz. Peygamber, malı daha sonra teslim almak üzere parasını peşin veren bir adam hakkında şöyle buyurmuştur: "Kefîl olarak Allah, ona yeter."[970]

el-Halîmî der ki: "Kefîl, ihtiyaçları karşılamayı kabul eden demektir. Ancak bu kabul, insanların birbirlerine kefil olduklarını belirten kefalet akdi gibi yazılı bir akit ile gerçekleşmez. Allah, muhtaç varlıklar yaratıp onları kendisine muhtaç olma zorunda bırakınca ve varlıklarının devam etmesini bu ihtiyaçların karşılanmasına bağlayınca, bu varlıkların ihtiyaçlarını karşılamayı üzerine almış böylece belirli bir süreye kadar varlıklarını devam ettirmelerini sağlamıştır. Böyle bir şeyi ancak Allah yapabilir. Rızık verdiğini iddia edenlerin böyle bir şey yapmaları mümkün değildir. Zira Allah bütün insanların, hayvanların ve annesinin karnında bulunan ceninlerin bile rızklarını verendir. Sabahları yuvalarından aç çıkıp akşamları tok dönen kuşların, yerin altında yaşayan haşerelerin, çöllerdeki yırtıcı hayvanların rızklarını veren yine O'dur. Allah'tan başka buna kimin gücü yetebilir?[971]

Kefil, sorumluluk yüklenendir. Bu yönüyle kefalet, kelam ile ilgili bir sıfattır. Allah kullarının ihtiyaçlarını karşılamayı (kefaletini) üzerine almış ve bu konuda onlara garanti vermiştir. Kefil, geçimini sağlayan ve infak eden anlamına da gelebilir.

İnsanların dinî ve dünyevî ihtiyaçlarını karşılamayı üzerine alan Allah, gerçek kefildir. Bu yüzden, çalışan bir kimsenin amelini boşa çıkarmayacağını bize şöyle haber vermiştir: "*Şüphesiz ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden bir amel işleyenin amelini çıkarmam.*"[972] İnsanlar bu vaade dayanarak Allah'ın hazinelerine kavuşmak için çalışmış ve azabından O'na sığınmışlardır.[973]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Her müslüman, Allah'tan başka zorluk ve sıkıntıları kaldıran, üzüntüleri ve kederleri gideren olmadığına inanmalı; sonra da gücü yettiğince malı veya bulunduğu makam ve mevkisi ile üzüntülü kardeşlerinin üzüntülerini, sıkıntılı olan akraba ve dostlarının sıkıntılarını gidermeye çalışmalıdır.

Ebû Katâde, kendisine borcu olan birinin yanına gitti. Adam kendisinden gizleniyordu. Bir süre sonra onu buldu. Adam: "Zordayım" dedi. Ebû Katâde:

---

[970] Buhârî, 2291.
[971] Beyhakî, a.g.e., s. 67.
[972] Âl-i İmrân, 195.
[973] Kurtubî, a.g.e., 1/ 509.

"Allah'a andolsun, gerçekten öyle misin?" dedi. Adam: "Allah'a andolsun ki öyleyim" deyice Ebû Katâde dedi ki: Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim: "Allah'ın kendisini kıyametin sıkıntılarından kurtarmasını sevenler, zorda olanı (süre tanıyarak) rahatlatsın veya (alacaklarından vazgeçip) onu kaldırsın."[974]

Ebû Hüreyre anlatıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kim bir mü'minin dünyevî sıkıntılarından birini giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim zorda olan birine kolaylık sağlarsa Allah da dünyada ve âhirette ona kolaylık sağlar."[975]

* * *

[974] Müslim, 1563.
[975] Müslim, 2699; Kurtubî, a.g.e., 1/ 229.

﴿ اَللَّطِيفُ ﴾

LATÎF

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gözler O'nu idrak edemez; O gözleri idrak eder; O Latif'tir, her şeyden haberdardır."*[976]

el-Hattâbî der ki: "Latîf, bilmedikleri yönden **kullarına** lütuflarda ve iyiliklerde bulunan, onlara düşünemedikleri yönden **yararlar sağlayandır**. Allah şöyle buyurur: *"Allah, kullarına karşı lütuf sahibi olandır; dilediğini rızıklandırır."*[977]

İbn Arabi'nin Latîf'i şöyle tanımladığı rivayet **edilir**: **"Latîf, seni** ihtiyaç ve amacına kibarlıkla ulaştırandır. "Allah sana lütfetti" **denildiğinde** bu, "Allah güzellikle seni amacına kavuşturdu" demektir."

Bazı kimseler Latîf'i, "Keyfiyeti idrak edilemeyen, **gizli olan" şeklinde** tanımlamışlardır.[978]

Gazali Allah'ın Latîf ismi hakkında şunları söyler: **"Latîf, yararlı** olan şeylerin gerçeklerini ve inceliklerini bilen, sonra da **bunları, sert** olmayan yumuşak bir yolla hak edenlere ulaştırandır. Bu bilgi **ve yumuşak** fiil, herhangi bir şeyde bir arada bulunduğunda lütuf anlamı **gerçekleşmiş olur**. Bu anlamın Allah'tan başkası için gerçekleşmesi düşünülemez. **Çünkü Allah'ın** her şeyin inceliklerini, gizliliklerini ve gerçeklerini bildiği **kuşkusuzdur**. O'na göre gizli ve açık şeyleri bilmek aynıdır. Allah'ın, fiillerinde yumuşak olmasının ise zaten bir sınırı yoktur."[979]

Kurtubî der ki: "İslâm âlimleri Latîf'i birçok **değişik** anlam ve ifadelerle tanımlamışlardır. Yirmi ikiye kadar çıkan bu tanımları **şöyle** sıralayabiliriz:

1- İbn Abbas *"Allah, kullarına karşı lütuf sahibi olandır."*[980] âyetini, "Onlara hoş ve güzel davranandır" şeklinde açıklamıştır.

2- Onlara iyilik edendir.

---

[976] En'am, 103.
[977] Şûrâ, 19.
[978] Beyhakî, a.g.e., s. 62-63.
[979] Gazâlî, a.g.e., s. 70.
[980] Şûrâ, 19.

3- İyi kimseye de kötü kimseye de iyilik yapandır. İsyanları nedeniyle onları açlıktan öldürmez.

4- Kullarına yumuşak davranandır.

5- Huzuruna çıkışta ve hesaba çekilişte onlara yumuşak davranandır.

6- Rızık vermede kullarına iki yönde iyilik yapandır. Birincisi, onları güzel şeylerle rızıklandırması; ikincisi ise, rızklarını bir defada kendilerine vermeyip israf etmelerine ve savurganlık yapmalarına mani olmasıdır.

7- Kendisini tanımalarını sağlamakla veli kullarına; inkarları nedeniyle hemen cezalandırmamakla da düşmanlarına pek lütufkardır.

8- İnsanlardan ümidini kesip kendisine sığınan, yönelen ve dayanan kullarına lütuflarda bulunan, onları kabul eden ve onlara yönelendir.

9- İnsanlar arasında kullarının iyiliklerini yayan, kötülüklerini örtendir.

10- Azı kabul edip çoğu verendir.

11- Dünyada rızkını keserek kimseden öç almayan, âhirette de kimsenin merhametinden ümit kesmediğidir.

12- Adaletinden korkulan ve iyilikleri (ihsanı) umulandır.

13- Kuluna çalışmasından daha fazlasını veren ve ona gücünden fazlasını yüklemeyendir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan etti."*[981], *"Allah (ağır yükleri) sizden hafifletmek ister."*[982]

14- Kendisine isyan edeni cezalandırmakta acele etmeyen, umut edenin de umudunu boşa çıkarmayandır.

15- Dinine hizmet edene yardım eden ve çokça övendir.

16- İsteyeni geri çevirmeyen, ümit edeni ümitsiz kılmayandır.

17- Hataları affedendir.

18- Kendi nefsine acımayana acıyandır.

19- Ariflerin müşahede ettikleri sırlarla etrafı aydınlatan, dosdoğru yolu onların metodu yapan ve bardaktan boşanırcasına gökyüzünden yağmur yağdırandır.

20- Hayal ile kendisine ulaşılamayandır. (Hayal edilemeyendir.)

21- Fiillerin en gizli inceliklerini bilendir. Anne karnında cenini yaratması, fışkı ile kan arasından göğüslerden halis süt çıkarması gibi.

22- Her zorluğu kolaylaştıran ve her kırığı onarıp iyileştirendir.[983]

---

[981] Lokman, 20.
[982] Nisa, 28.

Allah'ın Lütfünün Bazı Görüntüleri

1- Râzî der ki: "Burada Allah'ın gökleri, yıldızları, elementleri, insanları, hayvanları ve bitkileri yaratmasının hikmetinden ve bunların inceliklerinden söz edebiliriz. Eğer Yüce Allah'ın, bir kulun hiç zorlanmadan kolaylıkla alıp yediği bir lokmadaki lütfünü düşünecek olursak, bunda aciz kalırız. Zira bu lokma ağzımıza gelinceye kadar birçok aşamadan geçmiş, öyle önümüze gelmiştir. Bu lokmanın hazır hale gelmesi için nice kimselerin emeği geçmiştir. Çiftçisinden bakıcısına, sulayıcısından taşıyıcısına, yoğurucusundan pişirenine ve satıcısına kadar daha nice kimselerin bu lokmada emeği vardır. Bütün bu kimselere güç veren Allah, her işinde hikmet sahibidir. Her işi en ince detayına kadar idare eden O'dur. Allah, işleri idare etme yönüyle Hâkim; var etme yönüyle Cevâd (cömert); tertip ve düzenleme yönüyle Musavvir (şekillendiren); her şeyi yerli yerine koyma yönüyle Âdil; hiçbir inceliği gözden kaçırmaması ve her şeyi yumuşaklıkla yapması yönüyle de Latîf'tir. Bu fiillerin yaratılış gerçeklerini bilmeyenler, bu isimlerin gerçek anlamlarını da bilemezler."[984]

2- Latîf ismi, eşyaların gizli ve inceliklerini bilme, varlıklara nimetlerini gizli yollarla, kibarlık ve yumuşaklıkla ulaştırma anlamlarını da kapsar. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Oldukça nazik davranın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."*[985]

Hz. Yusuf'un babasından ayrı düşmesi, köle olarak satılması, ardından evinde bulunduğu kadının saldırısına uğraması, kendisine iftira edilmesi ve hapse atılması gibi Zâhiren musibet ve sıkıntı olarak görülen birçok durum, gizli bir nimet ve fethe dönüşmüştür. Allah bütün bu sıkıntıları, O'nun dünya ve âhiret mutluluğu için bir sebep yapmıştır.

3- Allah'ın kullarına belâ ve musibetler vermesi, istemedikleri ve hoşlanmadıkları şeyleri onlar emretmesi, buna karşılık arzuladıkları şeyleri onlara yasaklaması bu tür gizli nimetlerden sayılır. Bütün bunlar, dünyada ve âhirette kendilerini mutluluğa kavuşturacak nimetlerdir. Unutulmamalıdır ki cennet, istenmeyen şeylerle, cehennem de istenilen şeylerle çevrilmiştir. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın mü'min için takdir ettiği her şey, kendisi için hayırdır. Bir bolluk geldiğinde şükreder. Bir dar-

---

983 Kurtubî, a.g.e., 1/ 333-336.
984 Râzî, a.g.e., s. 241.
985 Kehf, 19.

lık geldiğinde ise sabreder, böylece sevap kazanır. Bu durum sadece mü'min olan içindir."

4- Şükür ve sabır ihsan edilen kimse için Allah'ın takdir ettiği her şeyde hayır vardır. Buna göre Allah'ın Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yaptığı, dışardan belâ ve musibet görünen bütün fiiller onlar için gizli birer nimet olmuş, bu nimetler sayesinde kemale ermiş ve mutluluğa kavuşmuşlardır.

Örnek olarak Hz. Musa'nın kıssasını düşünelim. Musa, firavunun doğan bütün bebekleri boğazladığı bir dönemde doğdu. Ama O, bundan kurtuldu. Allah, annesine onu nehre bırakmasını emretti. Annesi emir üzerine onu nehre bıraktı. Allah kendi lütfü ve inâyeti ile onu, doğan her erkek bebeği boğazlayan ve ilerde kendisini helak edeceği düşmanının sarayına sürükledi. Böylece Allah onu, bizzat düşmanının evine ve yatağına attı. Sonra bir sebep takdir ederek onu, Mısır'ın dışına çıkarıp firavunun hükmünün olmadığı bir yere ulaştırdı. Ardından yine bir sebep takdir ederek onu bekârlıktan ve yoksulluktan kurtardı. Evlenmesini ve zenginleşmesini sağladı, sonra da düşmanının ülkesine geri gönderdi. Musa, firavunla mücadele etti ve kendisine verilen bütün mucizeleri ona gösterdi. Ancak firavun ve ileri gelenler inanmadılar. Ona ve inananlara baskı ve şiddet uyguladılar. Bunun üzerine Musa, kendisine inananlarla birlikte kaçak bir şekilde oradan çıktı. Firavun ve askerleri onları yakalamak için peşlerine düştü. Oysa bu, onlar için sonun başlangıcıydı. Düşmanlarına karşı Musa'ya ve inananlara Allah'ın yardımı gelmişti. Kendilerini takip edenler, gözlerinin önünde denizde boğulup helak olmuşlardı.

Bu olay bize, Allah'ın dilediği kimseye güzel, dilediği kimseye de kötü akıbet verdiğini ve istediğini istediği şekilde gerçekleştirdiğini açıklamaktadır. İnsanların aklı, Allah'ın fiillerinde saklı bulunan merhamet ve nimetleri anlamaktan acizdir. İnsanlar bu fiillerin hikmetlerini, Allah'ın isim ve sıfatlarının gerçeğini bilemez ve kavrayamazlar. Hz. Âdem'in kendisine yasaklanan ağaçtan yemesi ve bu yüzden cennetten çıkarılmasının nice hikmetleri vardır. Ancak insan aklı, bu hikmetlerin ayrıntılarını bilemez. Aynı şekilde akıl, gizli yollarla gelen ve en güzel sonuçlar doğuran sayısız hikmetlerin sırlarını da bilemez.[986]

---

[986] İbn Kayyim, "Şifâu'l-alîl", s. 80.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Allah'ın kullarına karşı son derece yumuşak olmak, Allah'a davet ederken hoş ve tatlı dil kullanmak. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O'na yumuşak söz söyleyin."*[987] Âlimler der ki: " Allah'ı tanıyan ve bilen (ârif) kimse, bir iyilik emrederken öğüt veren bir üslupla ve yumuşaklıkla emreder. Sert ve kaba bir üslup kullanmaz. Allah'ın kaderdeki sırrını bilip-gören bir kimse, nasıl böyle davranmasın ki?"[988]

2- Sana gizli lütuflarda bulunan, bolluk ve darlıkta sana iyilikleri ulaşan Allah'a her daim şükretmekle meşgul olmalısın. En gizli hallerini, bütün söz ve amellerindeki sırları bildiği için O'ndan hayâ etmelisin. Bilmelisin ki, gökte ve yerde ne varsa zerre ağırlığınca bile olsa hiçbir şey, mutlak Yaratıcıdan gizli değildir.[989] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yaratan bilmez mi? O, Latîf'tir; Habîr'dir."[990]

* * *

[987] Tâ-Hâ, 44.
[988] Râzî, a.g.e., s. 241.
[989] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 67.
[990] Mülk, 14.

﴿ اَلْمُبْدِئُ – اَلْمُعِيدُ – اَلْمُحْصِي – اَلْمُحِيطُ ﴾

MÜBDİ' - MUÎD - MUHSÎ - MUHÎT

Aralarındaki anlam yakınlığı nedeniyle bu isimleri bir arada zikretmeyi uygun bulduk. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz O, ilkin var eden, (sonra dirilterek) döndürecek olandır."*[991]

Ebû Süleyman der ki: "Mübdi', insanı ilkin var edendir. Yani onu yoktan yaratıp var edendir. Muîd, hayattan sonra ölüme, ölümden sonra da ikinci kez hayata döndürendir.[992] Şu âyet bu anlamı ifade etmektedir: *"Ölü iken sizi O diriltti; sonra yine sizi öldürecek, yine diriltecektir ve sonra yalnızca O'na döndürüleceksiniz."*[993]

Bütün varlıkları yoktan var eden, onları inşa edip ortaya koyan Allah'tır. Varlıklar yok iken Allah tarafından yaratılmış ve varlık âlemine çıkarılmışlardır. O, istediği her an, olmayan bir şeyi var edebilir, sonra da onu ilk haline döndürebilir. Sonradan yaratılan her varlık böyledir. İkinci kez yaratılış, başka bir şekilde yaratılış değildir. Var olup yok olan bir şey, başka şekilde değil aynen yaratılacaktır. Dünyadaki insan nasıl ise, kıyamet gününde de aynı olacaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi (bugün de) 'teker teker, yapayalnız ve yalın (bir tarzda)' bize geldiniz..."[994]

"Yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur; bu O'na göre pek kolaydır."[995]

"Kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek verdi; dedi ki: "Çürümüş-bozulmuşken, bu kemikleri kim diriltecekmiş?" De ki: "Onları, ilk defa yaratıp-inşa eden diriltecek. O, her türlü yaratmayı bilendir."[996]

Bu âyetlerde Yüce Allah ilk yaratılışı, ikinci yaratılışın gerçekleşeceğine delil göstermekte sonra da şu benzetmeyi yapmaktadır: *"Ki O, yaş ağaçtan si-*

---

[991] Burûc, 13.
[992] Beyhakî, a.g.e., s. 74.
[993] Bakara, 28.
[994] En'am, 94.
[995] Rum, 27.
[996] Yasin, 78-79.

ze ateş çıkarandır. Siz de ondan ateş yakıyorsunuz."[997] Yüce Allah bu âyetlerde, yeşil ve yaş ağaçlardan ateş çıkarmayı, ölüp yok olmuş hayatları ve çürümüş kemikleri yeniden diriltmeye delil göstermekte, hemen ardından şöyle buyurmaktadır: *"Gökleri ve yeri yaratan, onların bir benzerini de yaratmağa kadir değil mi? Hiç tartışmasız (öyledir); O, yaratandır, bilendir."*[998] Allah bu âyette de, bir şeyi yaratmadaki gücünü, onun bir benzerini yaratma gücüne delil göstermektedir. *"Hiç tartışmasız (öyledir); O, yaratandır, bilendir."*[999] Allah, bütün bu âyetlerden sonra varlıkların neyle var olduklarını ve ne ile yaratıldıklarını bize şöyle haber vermektedir: *"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri, ona yalnızca: "Ol" demesidir; o da hemen oluverir."*[1000] Bu âyet, ilk ve sonraki yaratılışın Allah için ne kadar kolay olduğunu vurgulamaktadır.[1001]

Muhsî ismi Kur'an'da fiil şekliyle şöyle geçer: *"Allah, her şeyi sayı olarak sayıp-tesbit etmiştir."*[1002]

el-Halîmî der ki: "Muhsî, insanların ilimlerinin kuşattığı ve kuşatmadığı bütün olayların sayısını ve miktarını bilendir. O, canlıların alıp verdiği her nefesi, rızkı, insanların itaat ve günahlarını, yakınlığını, yağmur ve kum tanelerinin sayısını, bütün bitkileri, hayvan türlerini, ölüleri ve canlıları bilendir. Kısaca Allah, bütün varlıkların sayısını, kalanları ve yok olanları bilendir. Bu sıfat Allah'ın, insanlar gibi çoklukları nedeniyle varlıkların sayılarını idrak etmekten aciz olmadığını ispatlamaktadır. O, bütün varlıkları ve sayılarını bilendir. Varlığı bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun adı en yücedir."[1003]

Kimi âlimler Muhsî ismini şöyle tanımlamışlardır: "O, açıkta olanı gören, gizli olandan haberdar olandır. O, senin zâhirini görüp müşahede eden, batınını da gözetleyip kontrol edendir. O, senin itaatlerini sayıp kayda geçiren ve bütün hallerini bilendir."[1004]

Muhît ismi Kur'an'da şöyle geçmektedir: *"Gerçekten O, her şeyi sarıp-kuşatandır."*[1005]

---

997 Yasin, 80.
998 Yasin, 81.
999 Yasin, 81.
1000 Yasin, 82.
1001 Kurtubî, a.g.e., 1/ 387-388.
1002 Cin, 28.
1003 Beyhakî, a.g.e., s. 42.
1004 Râzî, a.g.e., s. 290.
1005 Fussilet, 54.

el-Halîmî bu ismi şöyle açıklar: "Muhît, kendisinden kaçış mümkün olmayandır. Allah'tan başka su sıfatı hak eden bir varlık yoktur. Bu sıfat aynı zamanda Allah'ın ilim ve kudretinin mükemmelliğini, gaflet ve acizlikten uzak olduğunu ispatlamaktadır."

Ebû Süleyman ise bu ismi şöyle açılar: "Muhît, gücü bütün varlıkları kuşatandır. O, *"İlmiyle her şeyi sarıp-kuşatan"*[1006] ve *"Her şeyi sayı olarak sayıp-tesbit eden"*[1007]dir."[1008]

Allah, ilmi, gücü, merhamet ve üstünlüğü ile her şeyi kuşatmıştır. O, ilmi ile bütün bilgileri, görmesi ile bütün görülenleri, işitmesi ile bütün işitilenleri kuşatandır. O'nun dilemesi ve kudreti bütün varlıklar üzerinde geçerlidir. Merhameti, göklerdeki ve yerdeki bütün varlıkları kapsayacak genişliktedir. Bütün varlıkları, izzet ve üstünlüğü ile yenmiştir. Her şey O'na boyun eğmiştir.[1009]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Allah'ın ilk kez ve (âhirette) ikinci kez yaratan olduğunu bilmelidir. O, bütün varlıkları örneksiz ve mükemmel bir şekilde yaratmıştır. Yok olduktan sonra onları tekrar yaratacak olan O'dur. O'nun tekrar yaratması bir ihtiyaçtan değil, bir hikmet gereği kudretinin bir göstergesi içindir. Allah, kullara baştan nimetler verendir. Dilerse bu nimetleri geri alır, sürdürür veya keser. Bu nimetler, şükürle korunur, zikirle devam etmesi sağlanır. Allah şöyle buyuruyor: *"Rabb'iniz şöyle buyurmuştu: -Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, benim azabım pek şiddetlidir."*[1010] Hz. Aişe'nin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Nimetleri şükürle koruyun. Bir toplulukta şükredenler azaldıkça nimetler de azalır."

2- Ruhunun ve bedenindeki bütün organların Allah tarafından yaratıldığını ve şekillendirildiğini, bu varlıkta tıpkı sana benzer bir başka kimsenin yaratılmadığı bil. Bu gerçekten büyük bir yaratılıştır. Ardından öleceğini ve kıyamette tekrar aynı şekil üzere diriltileceğini düşün. Gerçek mutluluk veya bedbahtlık işte orada ortaya çıkar. Bu yüzden dünyada daima hayır ve iyilik

---

[1006] Talak, 12
[1007] Cin, 28.
[1008] Beyhakî, a.g.e., s. 40.
[1009] Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 2/179.
[1010] İbrahim, 7.

yap ki, âhirette mutlu olasın. Başladığın iyi amelleri sürdür ve sana ölüm gelinceye kadar bunları kesintiye uğratma. Böyle yaparsan bil ki, ikinci diriliş senin için daha güzel olacaktır. İyiliklerle nefisler arınır ve kemale erer. Unutma! Amellerin en hayırlısı, az da olsa sahibinin işlemeye devam ettiğidir.[1011]

3- Kul, Rabb'inin büyük küçük bütün amellerini saydığını, gizli ve saklı her şeyinden haberdar olduğunu bildiğine göre, o da kendi iyilik ve kötülüklerini saymalı ve daha dikkatli davranmaya özen göstermelidir.

Bazıları Davud et-Tâî'ye atıcılık hakkında soru sorunca şöyle cevap verdi: "Atıcılık güzeldir. Ancak, neyi attığına (günlerini nasıl geçirdiğine) iyi bak."[1012]

* * *

[1011] Kurtubî, a.g.e., 1/ 389-390.
[1012] Râzî, a.g.e., s. 290.

﴿ اَلْمَجِيدُ ﴾

MECÎD

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir, ey ev halkı şüphesiz O, övülmeye layık olandır, Mecîd'dir."[1013]

"Arşın sahibidir; Mecîd (pek yüce)dir."[1014]

el-Hattâbî der ki: "Mecîd, kerem ve ihsanı bol olandır. Mecd, bolluk ve genişlik anlamındadır. Araplar, pek cömert, bağışı bol ve geniş olan kimseye "Raculü'n-mâcid" derler."[1015]

Mecd, zengin (Ganî) ve zenginlik veren (Muğnî) anlamına da gelebilir. Allah'ın isimlerinden Vâcid, istediği her şeyi yapmaya gücü yeten anlamına gelir. Mâcid ise, güç ve kudrette mükemmel olmasının yanında cömertliği, rahmeti, keremi ve ihsanı bol olan anlamına gelir. Allah, zatında ve bütün sıfatlarında en mükemmel ve eksiksiz olan, yüce ve üstün olandır."[1016]

Mecîd, mecd sıfatına sahip olandır. Mecd, sıfatların bol, geniş ve büyük olmasıdır. Dolaysıyla Allah'ın bütün sıfatları, bol, geniş ve büyüktür. O, Alîm'dir, ilminde mükemmeldir. O, Rahîm'dir, rahmeti bütün şeyleri kapsamıştır. O, Kâdir'dir, hiçbir şey O'nu aciz bırakamaz. O, Halîm'dir, hilminin sonu yoktur. O, Hâkim'dir, hükmünde ve hikmetinde eşsizdir. O'nun diğer bütün isim ve sıfatları böyle eşsiz ve mükemmeldir. Hiçbirinde herhangi bir kusur ve noksanlık yoktur. O'nun hakkında böyle bir kusur düşünülemez. [1017]

Allah'ın zatı en yücedir. Bütün fiilleri güzeldir. Bağışı, ikram ve ihsanı pek boldur. Zatın yüceliği ile fiillerin güzelliği bir araya geldiğinde mecd ortaya çıkar. Her ikisi de Allah'ta bulunduğu için O, Mâcid'dir. Fakat Mecîd, mübalağa ifade ettiği için Mâcid'den daha geniş anlamlıdır. Allah, bağışı, ihsan ve ikramı pek geniş olandır.[1018]

[1013] Hud, 73.
[1014] Burûc, 15.
[1015] Beyhakî, a.g.e., s. 47.
[1016] Râzî, a.g.e., s. 275.
[1017] el-Hakku'l-vâdihu'l-mübîn, s. 33.
[1018] Gazâlî, a.g.e., s. 87.

Hamîd İle Mecîd Arasındaki Fark

Mecd, büyüklük, genişlik, bolluk ve üstünlük ifade eden bir sıfattır. Hamd ise ikram sıfatına delalet eder. Allah hem üstünlük hem de ikram sahibidir. Kulun "Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber" sözünün anlamı şudur: "Lâ ilâhe illallah" sözü Allah'ın ilahlığına ve bir oluşuna delalet etmektedir. O'nun eşsiz ve tek ilâh olması, O'nu tam bir sevgiyle sevmeyi zorunlu kılar. "Vallahu ekber" sözü ise Allah'ın büyüklüğüne ve yüceliğine delalet etmektedir. Bu ise O'nu yüceltmeyi, ululamayı ve büyük tutmayı zorunlu kılar. Bu yüzden Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde Hamîd ve Mecîd birlikte zikredilmiştir. Şu âyetler bu anlama işaret etmektedir:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir, ey ev halk. Şüphesiz O, Hamîd (övülmeye layık) olandır, Mecîd'dir."[1019]

"Övgü (hamd), çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan ve düşkünlükten dolayı yardımcıya (ihtiyacı) bulunmayan Allah'adır. O'nu tekbir edebildikçe tekbir et."[1020]

Allah bu âyette Hz. Peygamber'e, kendisine hamd etmeyi ve kendisini yüceltmesini emretmektedir.

"Celal ve ikram sahibi olan Rabb'inin adı ne yücedir."[1021]

"Celal ve ikram sahibi olan Rabb'inin yüzü (zatı) bakî kalacaktır."[1022]

İmam Ahmed'in Müsned'inde, Ebû Hatim'in Sahih'inde ve başka hadis kitaplarında, Enes b. Malik'ten rivayet edilen Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ya Ze'l-celâli ve'l-ikram'a (ey celâl ve ikram sahibi olan!) sarılınız." Hadiste geçen celâl ve ikram, Allah'ı hamd ve mecd (yüceltme)dir. Buna benzer âyetlerden bir kaçı şöyledir:

"Gerçekten benim Rabb'im Ganî (kimseye ve hiç bir şeye karşı ihtiyacı olmayan)dır, Kerîm olandır."[1023]

"Şüphesiz Allah, affedicidir, güç yetiricidir."[1024]

"Allah, güç yetirendir. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."[1025]

[1019] Hud, 73.
[1020] İsrâ, 111.
[1021] Rahmân, 78.
[1022] Rahmân, 27.
[1023] Neml, 40.
[1024] Nisa, 149.
[1025] Mümtehine, 7.

"O, çok bağışlayandır, çok sevendir. Arş'ın sahibidir; Mecîd (pek yüce)dir."[1026]

Kur'an-ı Kerîm'de bu ve buna benzer birçok âyet bulunmaktadır.[1027]

Hamîd ve Mecîd'in Etkileri

Allah Hamîd (övgüye layık) ve Mecîd (yüce) olandır. Bu her iki isim de bazı etkiler gerektirir. Allah'ın günahları affetmesi, sürçmeleri bağışlaması, kötülükleri örtmesi ve kullarına yumuşak davranması bu etkilerden sadece bir kısmıdır. Allah, hakkını alma ve cezalandırma gücüne sahip olduğu halde, cezanın miktarını ve günahın büyüklüğünü bildiği halde kullarını bağışlar. O'nun hilmi (yumuşaklığı), bilgisinden sonra ortaya çıkar. Affı, kudretinden sonra gelir. Bağışlaması, hikmet ve üstünlüğünden sonradır. Hz. İsa'nın söylediği gibi: *"Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Azîz olan da Hâkim olan da sensin sen."*[1028] Yani Senin bağışlaman, kudretinin ve hikmetinin mükemmelliğindendir. Sen, acizlikten dolayı affedenler gibi değilsin. Haklarının değerini bilmediklerinden, onları çiğneyenlere hoşgörülü ve yumuşak davrananlar gibi de değilsin. Aksine sen, hakkını ve değerini çok iyi bilensin. Hakkını almaya ve onları cezalandırmaya kadirsin. Ama böyle olmana rağmen sen, bu sıfatların gereklerini yapmaz, affedersin.

İsim ve sıfatların dünyadaki etkilerini ve işlerin nasıl gerçekleştiğini düşünürsen, bütün kötülüklerin kullardan kaynaklandığını; Allah'ın bütün isim, sıfat ve fiillerinde mükemmel olduğunu, hiçbir eksiğinin bulunmadığını görürsün. Bu isim ve sıfatlar Allah'ın Rablik ve ilahlığını gerektirdiği gibi, O'nun hamd edilmeye ve yüceltilmeye layık olduğunu da gerektirir.

Allah'ın takdir ettiği ve gerçekleşmesini sağladığı her fiilde sayısız hikmetler ve sırlar vardır. Bu fiiller sayesinde kullar, Allah'ın isim ve sıfatlarını tanıyabilmekte, O'nu sevmekte, anmakta, şükretmekte, bu isim ve sıfatlarla O'na ibadet etmektedirler. Her ismin ilim, marifet ve hal olarak kendisine has bir ibadet türü vardır. İnsanlar arasında ibadette en ileri olanlar, insanların bildikleri bu isim ve sıfatların tamamıyla Allah'a ibadet edenlerdir. Bu kimselere için bir isimle dua ve ibadet etmek, başka bir isimle dua ve ibadet etmeye mani olmaz. Oysa diğer insanlar Kâdir ismiyle Allah'a dua ve ibadet

---

[1026] Burûc, 14-15.
[1027] İbn Kayyim, "Celâu'l-efhâm", s. 243.
[1028] Maide, 118.

ederken genelde Allah'ın Halîm ve Rahîm isimlerini o an düşünemezler. Dolaysıyla Kâdir ismi, diğer isimleri perdelemiş olur. Aynı şekilde Mu'tî (veren) ismiyle dua edenler, o an Mâni' ismini düşünemezler. Böylece Mu'tî ismi, Mâni' ismini perdelemiş olur. Veya Rahîm, Afüv, Gafûr isimleriyle dua edenler Allah'ın Müntakım olduğunu düşünmezler. Böylece bu isimler, el-Müntakım ismini perdelemiş olurlar. Vedûd, Latîf, Ber, Muhsin gibi isimlerle dua edenler Allah'ın Adl, Cebbâr, Azîm, Kebîr isimlerini düşünmezler. Oysa ibadette ileri olan kullar, bütün bu isimleri birlikte düşünür, dua ve ibadet eder, biriyle ötekisini perdelemezler.

Allah'a yönelen ve O'nun yolunda yürüyenlerin mükemmel metodu işte budur. Bu metot, Kur'an'ın kalbinden şu âyetten çıkarılmıştır: *"İsimlerin en güzeli Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla dua edin."*[1029] Bu isimlerle dua etmek, Allah'tan istemek ve O'na ibadet etmek anlamına gelir. Bu şekilde Allah, kullarından kendisini bu isim ve sıfatlarla tanımaya, övmeye ve bunlarla kendisine ibadet ederek nasiplerini almaya çağırmaktadır.[1030]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Bu ismi bilen, daima Allah'ı yüceltir; O'nun hakkındaki bilgisi (marifeti) artar. Bu ismin "Zü'l-celali ve'l-ikram"ın kapsadığı bütün isimleri kapsadığını anlar. Allah'ın iyiliğinin güzel, bağış ve ihsanının bol, üstünlüğünün aşılmaz ve hiçbir fiilinin çirkin olmadığına kesin bir bilgiyle inanır.[1031]

* * *

1029 A'raf, 180.
1030 İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 1/ 419.
1031 Râzî, a.g.e., s. 276.

﴿ اَلْمُحْسِنُ ﴾

MUHSİN

Bu isim Kur'an-ı Kerîm'de isim olarak değil, fiil olarak şöyle geçer: *"Doğrusu Rabb'im bana iyilik etti de beni zindandan çıkardı ve sizi çölden buraya getirdi."*[1032]

Muhsin kelimesi, iyilik yapan, iyilik sahibi, bağışta bulunan ve minnet etmeden veren gibi anlamlara gelir.

İbn Arabî der ki: "Muhsin (iyilik yapan), Mücmil (güzelleştiren) ve Mufaddil (fazlından veren) gibi isimler, Kur'an ve hadislerde isim olarak değil, fiil ve daha değişik şekillerde geçmektedir. Hepsi de güzel anlamlı kelimelerdir. Ancak Allah, kendisini isimlendirdiği isimlerle isimlendirilir. Muhsin ismi Kur'an'da fiil olarak şöyle geçer: *"Doğrusu Rabb'im bana iyilik etti de beni zindandan çıkardı."*[1033] Cemîl ismi Hz. Peygamber'in hadislerinde geçer. Bu ismi daha önce açıklamıştır. Cemîl isminin "Mücmil" (güzelleştiren) anlamında olduğu söylenmiştir. Mufaddil ismi de Kur'an ve hadislerde isim olarak geçmez. Fiil ve değişik şekillerde geçer. Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah büyük fazl sahibidir."*[1034] Mün'im ismi de Kur'an'da fiil olarak şöyle geçer: *"Rabb'im, bana verdiğin nimetler adına, artık suçlu-günahkârlara destekçi olmayacağım."*[1035] Nimet, sonucu güzel çıkmasa da kişiye yarar sağlayan her bağış ve ihsandır. Allah'ın inkarcılara söyledi şu söz, nimetin bu anlamda olduğuna işaret etmektedir: *"Allah'ın nimetlerini hatırlayın..."*[1036]

Mün'im ve Mufaddil, Kur'an'da bu söylediğimiz şekilde geçmektedir. Muhsin, "ahsene" fiilinden ism-i fail (etken sıfat fiil) olup, iyilik eden, ihsanda bulunan anlamındadır. Allah'ın, kullarına ve bütün varlıklara ihsanı pek açıktır. Öyle ki, onları adeta ihsana, fazlına, cömertlik ve inama boğmuştur. el-Aklîşî der ki: "Allah'ın kullarına inam ve ihsanı üç türlüdür. Bunlar, temel ihsanlar, aracı ihsanlar ve tamamlayıcı ihsanlardır.

[1032] Yusuf, 100.
[1033] Yusuf, 100.
[1034] Bakara, 105.
[1035] Kasas, 17.
[1036] A'raf, 69.

Temel ihsanlar, üç bölümden oluşur.

1- Allah, kerem ve cömertlik sıfatları gereği insanı yoktan var ederek ona büyük ihsanda bulunmuştur. Allah bu nimet ve ihsanını insanlara şöyle haber verir: *"Gerçek şu ki, insanın üzerinden, daha kendisi anılmaya değer bir şey değilken, uzun zamanlardan (dehr) bir süre gelip-geçti."*[1037]

2- Allah, insanı yarattıktan sonra ona, diğer varlıklardan daha güzel bir biçimde şekil vermiştir. Bu ihsanını da onlara şöyle haber verir: *"Allah sizi şekillendirdi ve şeklinizi de en güzel yaptı."*[1038] Bu manada Kur'an'da birçok âyet bulunmaktadır.

3- Diğer canlılardan farklı olması, düşünebilmesi ve hidayet yolunu görebilmesi için ona akıl verdi. Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde Allah, insanların dikkatini bu nimete çeker: *"Biz ona yolu gösterdik; (artık o,) ya şükreder ya da nankörlük yapar."*[1039], *"Biz ona iki yol gösterdik."*[1040], *"Size, şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve gönüller (düşünen beyinler) verdi."*[1041] Bu ve buna benzer âyetler Kur'an'da oldukça çoktur.

Aracı ihsanlar, temel ihsanlar ile tamamlayıcı ihsanlar arasında bağ oluşturan ihsanlardır. Bu ihsanlar altı bölümden oluşur. Şöyle ki:

1- İslâm'a hidayet etmesi. Allah'ın kuluna en büyük ihsanı ve inamı budur. Kur'an'da sözü edilen hidayet, nur ve göğüsleri açma (ferahlatma)dan bu anlam kastedilmektedir. Bu anlamda Vehb b. münebbih'ten şöyle bir söz rivayet edilmiştir: "Nimetlerin başı üçtür. Bunların ilki, İslâm nimetidir. Bütün nimetler ancak bununla tamam olur. İkincisi, sağlık ve esenlik nimetidir. Hayat, ancak bu nimetle anlam kazanır. Üçüncüsü de zenginlik nimetidir. Bu nimet olmadan hayatın tadı olmaz."

2- Onu, nebilerin en hayırlısı olan Hz. Muhammed'in ümmetinden yapması. Bu ümmetin, diğer ümmetlerden daha üstün olduğuna şu âyet işaret etmektedir: *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."*[1042] Yani sizler, gayb âlemindeydiniz. Allah'ın ilmine uygun olarak varlık âlemine çıkarıldınız.

[1037] İnsan, 1.
[1038] Mü'min, 64.
[1039] İnsan, 3.
[1040] Beled, 10.
[1041] Nahl, 78.
[1042] Âl-i İmrân, 110.

3- En değerli kitabı olan Kur'an-ı Kerîm'i ona öğretmesi ve ezberletmesi. İnanan insan, Rabb'inin kelamını diliyle okur ve kalbiyle ona derinden inanır. Bu, Allah'ın inanan kuluna büyük bir ihsanı ve ikramıdır. İbn Abbas, *"De ki: "Allah'ın bol ihsanıyla (fazlıyla) ve rahmetiyle, sevinsinler. Bu, onların toplayıp yığmakta olduklarından hayırlıdır"*[1043] âyetinde geçen bol ihsan ve rahmeti "Kur'an" olarak açıklamıştır.

4- Kitabını ezberlettikten sonra onun anlamını, peygamberin yolunu, ilmini ve birçok kimsenin bilmediği gerçekleri teorik ve pratik olarak ona öğretmesi, değerini yükseltmesi. Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah, sizden iman etmekte olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."*[1044], *"De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"*[1045]

5- Öğrendikleri ile amel etmesini ihsan etmesi. İlmin ve bilginin semeresi işte budur. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kulları içinde, Allah'tan ancak âlimler içleri titreyerek-korkar"*[1046]

6- Öğrendiklerini insanlar arasında yaymasını sağlamakla ihsanda bulunması. Kul, Allah'ın bu ihsanıyla ülkesinde bir ışık olur. Herkes onun ışığından faydalanır, hayatının her alanında onu kendisine rehber edinir. Böylece kul, gök ehli arasında saygın bir yer edinir. Yeryüzünde de nebilerin varisi olan âlimlerden olma şerefeni elde eder.

Tamamlayıcı ihsanlar, Allah'ın kuluna inam ve ihsan ettiği gizli bilgiler ve manevi latifelerdir. Allah bu inam ve ihsanlarla kulunu mükemmelleştirir, hemcinsleri arasında onu yüceltip onurlandırır. Bu tür ihsanlar beş bölümdür. Bunlar:

1- Allah'ın kuluna güzel bir biçim, uyumlu bir beden, açık ve etkileyici bir dil, her türlü çirkinlikten, organ eksikliğinden veya bir hastalığın etkisiyle oluşmuş kalıcı izlerden uzak bir sağlam bünye vermesi. Kul bu ihsan sayesinde sağlıklı ve huzurlu bir hayat yaşar. Allah'a itaat ve ibadet etmekle doğru ve sağlam bir yol üzerinde yürür. Gözler ve basiretler onun şekline ve yaratılışına bakmaktan hoşlanır. Karakteri yaratılışına uygun olur. Bu, Allah'ın ona bir ihsanı, ikramı ve bağışıdır.

2- Mali durumunun düzenli ve iyi olması. Bu ihsan sayesinde kul, rızkını kazanmak için başkalarına muhtaç olmaz. Aksine başkaları ona muhtaç olur.

[1043] Yunus, 58.
[1044] Mücadele, 11.
[1045] Zümer, 9.
[1046] Fatır, 28.

Kendisine muhtaç olanların ihtiyaçlarını karşılayınca da hayır ve iyilikler bol olur. Bu nimet ve ihsan çokça şükretmeyi gerektirir. Çünkü bu nimet öyle herkese verilmez.

3- Güçlü ve saygın bir aşiret mensubu olması, kendisini seven ve saygı duyan, düşmanlarına karşı bir kalkan gibi onu koruyan dost ve bağlılarının çok olması. Allah'ın bu ihsanı sayesinde kul, bütün varlıklardan özellikle düşmanlarından gelebilecek zararlardan korunur, huzur ve güven içinde yaşar. Kendisine saygı duyulur, büyük gözüyle bakılır. Kendi ülkesinde veya başka ülkelerde her ihtiyacı karşılanır. Parmaklar onu işaret eder, insanlar onu över. Kendisine bağlı olanlar, onun övülmesi ile iftihar eder.

4- Allah'ın ona uygun, itaatkar, iyi ve güzel bir eş ihsan etmesi. Bu ihsan sayesinde nefsi, eşiyle huzur bulur. Ona olan sevgisi ve şefkati artar, soyunun devam etmesini sağlar. Böylece iman eden ve imanları ile amel eden, Allah'ın nimetlerini anıp O'na şükreden Hz. Muhammed ümmetinin daha da çoğalmasına katkıda bulunur. Bu salih nesil, dünyada kendisine destek olur; âhirette de yükünün ve sorumluluğunun hafiflemesini sağlar.

5- Allah'ın kendisine beden sağlığı, zihin duruluğu (boş vakit) vermesi. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "İnsanların birçoğunun gaflette olduğu iki nimet vardır: Sağlık ve boş vakit."[1047]

Vehb b. Münebbih anlatıyor: Elli yıl Allah'a ibadet eden bir âbid vardı. Allah kendisine: "Seni affettim" diye vahyetti. Âbid: "Ey Rabb'im! Beni neden affedersin? Ben günah işlemedim ki!" der. Bunun üzerine Allah, boynundaki bir damara hızlıca atmasını emreder. Atmanın şiddetinden âbid ne uyuyabildi ne de namaz kılabildi. Ağrı gittikten sonra uyumaya başladı. Rüyasında yanına gelen meleğe, damarın hızlı atmasından duyduğu acıyı şikayet etti. Melek ona: "Rabb'in sana diyor ki: Senin elli yıllık ibadetin, sadece bu damarın sükun bulmasına eşittir" dedi.[1048]

* * *

[1047] Buhârî, 6412.
[1048] Kurtubî, a.g.e., 1/513-517.

﴿ اَلْمُصَوِّرُ ﴾

MUSAVVİR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O Allah ki, yaratandır, kusursuzca var edendir, 'şekil ve sûret' verendir.*"[1049]

el-Halîmî der ki: "Musavvir, eşyaların görünümlerini dilediği şekil ve biçimde düzenleyendir. Allah'ın mükemmel ve örneksiz yarattığını kabul etmek, bu yaratılışın ardından gelecek şeyleri kabul etmeyi gerektirir."

el-Hattâbî ise Musavvir ismini şöyle açıklar: "Musavvir, birbirleri ile tanışmaları için varlıkları değişik sûretlerde yaratandır. Tasvir, planlamak ve şekil vermek demektir. Allah, insanı annesinin karnında üç evreden geçirmiştir. Bu evrelerin her biri birbirinden farklıdır. İnsan, annesinin karnında önce bir kan pıhtısıdır. Sonra bir et parçasına dönüşür. Ardından bir şekil alır. İşte insan, bu evrede şekil ve sûretini kazanır. "*Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.*"[1050]

Kasım b. Muhammed anlatıyor. Hz. Aişe bana şöyle haber verdi: "Üzerinde çeşitli resimler bulunan bir çarşafla örtünmüştüm. Hz. Peygamber yanıma girince çarşafın üzerindeki resimleri gördü. Bunun üzerine yüzü kızardı ve çarşafı alıp elleriyle yırttı. Ardından şöyle söyledi: "İnsanlara arasında kıyamet günü azabı en şiddetli olanlar, Allah'ın yarattıklarına benzer şeyler yapanlardır."[1051]

Buhârî, Ebû Zür'a'dan rivayet ediyor. Ebû Hüreyre'nin yanına girdim. Ebû Hüreyre ellerini koltuk altlarına kadar, ayaklarını da dizlerine kadar yıkadığını görünce: "Bu nedir ey Ebû Hüreyre?" dedim. Ebû Hüreyre: "Bu, bir süs ve ziynettir" dedi. Sonra duvarı süsleyen bir resmi görünce dedi ki: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah şöyle buyuruyor: "Benim yarattıklarıma benzer şeyler yapanlardan daha zalim kim olabilir? Böyle yapanlar bir tane ve zerre yaratsınlar bakalım!"[1052]

[1049] Haşr, 24.
[1050] Mü'minûn, 14.
[1051] Müslim, 2107.
[1052] Buhârî, 2953; Müslim, 2111; Beyhakî, a.g.e., s. 27.

Kurtubî der ki: "Musavvir, resim çizen ve onlara çeşitli şekiller verendir. Musavvir, daha çok insan, hayvan ve benzeri şeylerin resimlerini çizenler için kullanılır. Fakat tasvirin asıl manası, planlamak ve şekil vermektir. Allah, insanı annesinin karnında üç aşamadan geçirerek yaratmıştır. Öncelikle insanı bir kan pıhtısına sonra da bir et parçasına dönüştürmüş, ardından ona bir şekil ve biçim vermiştir. İşte tasvir bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Allah, insanın tanınacağı ve başkasından farklı olacağı şekil ve biçimi bu evrede vermektedir. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.

İbn Kesir ise şunları söyler: "Musavvir, bir şeyi dilediği zaman ona sadece: "ol" der, o da istediği şekil ve biçimde oluverir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dilediği bir sûrette seni tertip etti."*[1053] Bu yüzden Musavvir, yaratmak istediğini istediği şekil ve biçim üzere yaratandır."[1054]

Musavvir, organları birbiriyle uyumlu halde yaratan ve onlara dilediği biçimi veren anlamına da gelir. Allah, insanı en güzel şekilde yarattığını bize şöyle haber verir: *"Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."*[1055]

Musavvir'in, "Genel olarak insanların dış görünümlerini (zâhirini) süsleyen ve sırlarını aydınlatan" anlamına geldiği de söylenmiştir.[1056]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Kul, Allah'ın bu isim ve sıfatını bilmekle Rabb'ine daha çok ibadet etmesi ve kulluk yapması gerektiğini anlamalıdır. Kulluk, içtenlik ve samimiyetle yerine getirilen ibadetlerdir. Böyle bir kulluk ancak, bütün varlıkları yaratan, zamanı evirip çeviren ve varlıkları oluşturan Allah'a yapılabilir.

* * *

[1053] İnfitar, 8.
[1054] Kurtubî, a.g.e., 1/ 677; İbn Kesir, 8/63.
[1055] Tin, 4.
[1056] Râzî, a.g.e., s. 205.

﴿ اَلْمُحْيِي - اَلْمُمِيتُ ﴾

MUHYÎ - MÜMÎT

Her iki ismin anlamı pek açıktır. Mümît isim olarak Kur'an'da ismi geçmez, fiil olarak geçer. Muhyî ismi ise hem isim hem de fiil olarak Kur'an'da geçer. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"De ki: "Allah sizi diriltiyor, sonra sizi öldürüyor, sonra da kendisinde hiç bir kuşku olmayan kıyamet günü O sizi bir araya getirip-toplayacaktır."[1057]

"Gerçek şu ki, dirilten ve öldüren biziz, biz. Ve dönüş de bizedir."[1058]

"Hiç şüphesiz O, ölüleri de gerçekten diriltecektir."[1059]

Her iki isim, Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste birlikte geçmekte olup, Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alırlar. Zira yaşatmak ve öldürmek Allah'ın bir fiilidir.

el-Hattâbî bu isimleri şöyle açıklar: "Muhyî, ölü spermayı diriltip ondan canlı bir varlık çıkarandır. Öldükten sonra ruhları tekrar iade ederek çürümüş bedenleri yeniden diriltendir O'dur. Kalpleri marifet nuru ile aydınlatıp diriltен, ölümünden sonra üzerine yağmur yağdırarak toprağı yeniden dirilten ve ondan bitkiler çıkaran da O'dur.

Mümît ise, canlı varlıkları öldürendir. Allah ölüm ile sağlıklı ve güçlü olanların gücünü yok eder. O, her şeyi yaşatan ve öldüren, her şeye kadir olandır. Allah, yaşatma sıfatı ile övündüğü gibi, öldürme sıfatı ile de övünür. Bu, hayır ve şerrin, yarar ve zararın yalnız O'ndan geldiğini, mülkünde hiçbir ortağı bulunmadığını, yalnız kendisinin bâki ve ebedi olduğunu, kendisinin dışındaki bütün varlıkların fani olduğunu bilmemiz içindir. Kalpler, ilimle, marifetle, iyi ve erdemli insanlarla oturmakla aydınlanıp hayat bulduğu gibi, cehalet ve bilgisizlikle, iyi ve erdemli insanlardan uzak durmakla, arzularının peşinden gitmekle, oyun ve eğlencelere dalmakla, dünya metaı elde etmeye çalışmakla ve Allah'tan gafil olmakla da katılaşır ve karanlığa bürünüp hayatiyetini kaybeder."[1060]

[1057] Casiye, 26.
[1058] Kaf, 43.
[1059] Rum, 50.
[1060] Kurtubî, a.g.e., 1/ 383-384; Râzî, a.g.e., s. 290-291.

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Her müslüman, mutlak olarak yalnız Allah'ın yaşatan ve öldüren olduğunu bilmeli ve inanmalıdır. Lanetli Nemrut ve Kaderiye mezhebinin iddia ettiklerine inanmamalıdır. Allah dostu İbrahim Peygamber Nemrut'a gelip: "Benim Rabb'im, dirilten ve öldürendir"[1061] deyince, inkarcı Nemrut: "Ben de diriltir ve öldürürüm"[1062] demiş, sonra da zindandan ölüme mahkum edilmiş bir mahkumu çağırtıp serbest bırakmış, suçu olmayan birini de tutup öldürmüş ve: "İşte bak! Ben de diriltip öldürdüm" demişti. Oysa Nemrut, bu iddiasında yanılmıştı. Çünkü O, gerçekte diriltmemiş ve öldürmemişti. Kendisinden başka kimselerin de yapabileceği, insanın iradesine bağlı öldürme ve affetme fiilini işlemişti. Ancak O, gerçek delili yalanlamak, halkı aldatmak ve zihinlerini bulandırmak için gerçek delilin karşısına mecazi bir anlamla çıkmıştı. Bunun üzerine Allah dostu İbrahim peygamber, insanların iradesine bağlı olmayan ve mecaz bir anlam ifade etmeyen başka bir gerçek delille Nemrut'a karşı çıkmış ve: *"Şüphe yok ki, Allah güneşi doğudan getirir, (hadi) sen de onu batıdan getir..."*[1063] deyince inkarcı Nemrut, afallayıp kalmış ve pes olmuştu. Ancak buna rağmen İbrahim Peygambere inanmamış ve başka gerekçeler uydurmuştu.

İbrahim peygamber, Rabb'ini mecaz ve gerçek anlam ifade eden diriltme ve öldürme sıfatları ile tanımladığında gerçek anlamı kastediyordu. Ancak Nemrut, buna mecaz anlamla cevap vererek kavminin zihnini bulandırmıştı. Bunun üzerine İbrahim Peygamber, bu tartışmayı burada bırakıp kesinlikle mecaz ifade etmeyen, zihinleri bulandırmayacak başka bir somut örneğe geçti. İşte burada inkarcı Nemrut afallayıp kaldı ve İbrahim'e hiçbir cevap veremedi. Ona: "Ben de güneşi doğudan getirebilirim" diyemedi. Çünkü akıl sahibi herkes kendisini yalanlardı. Nemrut, başka gerekçeler ileri sürerek İbrahim Peygamberin ateşe atılmasını emretti. Ancak Allah, İbrahim Peygamberi ateşte yanmaktan korudu. Zorbaların adeti işte böyledir. Bir şeyden yüz çevirdiklerinde ve delil getirmekte acze düştüklerinde, hemen cezalandırma yolunu tercih ederler.[1064]

* * *

[1061] Bakara, 258.
[1062] Bakara, 258.
[1063] Bakara, 258.
[1064] Kurtubî, a.g.e., 1/ 384-385.

﴿ اَلْمَلِكُ – اَلْمَلِيكُ ﴾

MELİK - MELÎK

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hak Melik olan Allah pek yücedir. Ondan başka ilâh yoktur; Kerîm olan Arş'ın Rabb'idir."[1065]

"Oldukça kudretli, mülkünün sonu olmayan (Allah)ın yanında doğruluk makamındadırlar."[1066]

"De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır senin elindedir. Gerçekten sen, her şeye güç yetirensin."[1067]

Allah, gerçek mülk sahibidir. O'nun bu sıfatı, yücelik, büyüklülük ve üstünlük sıfatlarındandır. Her şeye egemen olan, bütün işleri bir düzen içinde yürütüp idare eden O'dur. Kulları üzerinde mutlak tasarruf sahibidir. Emir ve yasaklar koymak, sonra da bunlara uyanları ödüllendirmek, uymayanları da cezalandırmak O'nun hakkıdır. Yer ve gökler O'nundur. Bütün her şey O'nun mülküdür. İnsanlar O'nun kölesidirler ve daima O'na muhtaçtırlar.[1068]

Melik ismi, gerçek anlamda her yönüyle yalnız Allah içindir. Bu sıfat, Allah'ın diğer bütün kemâl sıfatlarının var olmasını zorunlu kılar. Çünkü gerçek bir melik olan varlığın hayat, kudret, irade, görme, işitme ve konuşma gibi sıfatlara sahip olmaması düşünülemez. Emretmeyen ve yasaklamayan, ödüllendirmeyen ve cezalandırmayan, veren veya vermeyen, aziz veya zelil kılmayan, ikram ve ihsanda bulunmayan, intikam alan veya affeden, alçaltan veya yükselten, emir ve yasaklarını kullarına tebliğ edecek peygamberler göndermeyen bir varlık nasıl melik olarak nitelenebilir ki? Gerçek melik olan bir varlıkta, bu sıfatlardan hangisi bulunmaz ki?

Görünen o ki, Allah'ın isim ve sıfatlarını inkar edenler, kendi meliklikleri ni Allah'ın melikliğinden daha mükemmel ve üstün görmektedirler. Bunlar

---

[1065] Mü'minûn, 116.
[1066] Kamer, 55.
[1067] Âl-i İmrân, 26.
[1068] Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 5/620.

kendileri için kabul ettiklerini Allah için kabul etmemektedirler. Oysa gerçek meliklik sıfatı, emrinde bulunan şeyler üzerinde tasarruf edebilmeyi zorunlu kılar. Bu varlıkta olan her şey Allah tarafından yaratılmıştır. Bu yüzden O'nun eksiksiz ve mükemmel melikliği başkasına dayanmaz. Buna karşılık her varlık O'na dayanır. Var olmaları, O'nun yaratması ve dilemesine bağlıdır.

Allah'ın gerçek mülk sahibi olması, O'nu övmekle yakından ilgilidir. Bu yüzden "Mülk de O'nun, hamd de O'nun" denilmiştir. Allah'ın hamd ve mülk sahibi olması konusunda insanlar üç kısma ayrılmışlardır. Peygamberler ve onların izinden gidenler, mülk ve hamdin yalnız Allah'a ait olduğunu kabul ettiler. Bunlar, Allah'ın mutlak Kâdir olduğunu, hüküm ve hikmet sahibi olduğunu ve bütün kemâl sıfatların O'nda bulunduğunu kabul etmişler, O'nu her türlü eksiklikten ve varlıklara benzemekten tenzih etmişlerdir. Ehlisünnet ve'l-cemaatin görüşü budur. Bunun dışındaki mezhep ve grupların iddiaları geçerli değildir, peşlerinden gidilmez.

Allah, gerçek Rab, gerçek melik ve gerçek ilâhtır. O, Rab oluşu ile bütün varlıkları yaratmış, Melik oluşu ile hepsine üstün gelmiş, ilâh oluşu ile de onlara kendisine ibadet etmelerini emretmiştir. Bu üç sözcüğün içerdiği derin anlamları, yücelik ve ululuğu iyi düşün. Allah bu üç sözcüğü en güzel bir ifade ve üslup ile Nas sûresinde birlikte zikretmiştir: "İnsanların Rabb'i, İnsanların Mâliki ve İnsanların İlâhı". Bu üç tamlama, imanın bütün temellerini ve Allah'ın güzel isim ve sıfatlarının anlamlarını kapsamaktadır. Bu üç tamlama, el-Esmâü'l-hüsnâ'nın anlamlarını şöyle kapsar:

İnsanların Rabb'i tamlaması Allah'ın şu isim ve sıfatlarını kapsamaktadır: Kâdir, Hâlik, Bâri', Musavvir, Hay, Kayyûm, Alîm, Semî', Basîr, Hasen, Mün'im, Cevâd, Mu'tî, Mâni', Dâr, Nâfi', Mukaddim, Muahhir, Mudil ve Hâdî. Allah bu ve benzeri birçok isim ve sıfatı hakkıyla hak edendir.

İnsanların Maliki tamlaması, Allah'ın emreden, yasaklayan, aziz veya zelil kılan gibi kulları üzerinde dilediği şekilde tasarruf sahibi olduğunu belirten isim ve sıfatları kapsar. Allah'ın gerçek Mâlik olduğunu belirten isim ve sıfatlar şunlardır: Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hakem, Adl, Hâfıd, Râfi', Muiz, Mudil, Azîm, Celîl, Kebîr, Hasîb, Mecîd, Velî, Müteâlî, Mâliku'l-mülk ve Muksit. Tüm bu isim ve sıfatlar, Allah'ın mülk sahibi oluşuna ve dilediği şekilde tasarruf yetkisine sahip olduğuna işaret etmektedir.

İnsanların İlâhı tamlaması ise, Allah'ın bütün celâl ve kemâl sıfatlarını kapsar. Güzel ve yüce isim ve sıfatların tamamı bu tamlamanın kapsamına girer. Böyle bu üç isim (Rab, Mâlik, İlâh) esmâ-i hüsnânın bütün anlamlarını

kapsamış olmaktadır. Allah'ın bu isimlerle kendisine sığınanları koruması, himayesine alması, insan ve cinlerin musallat olmasına ve vesvese vermesine mani olması haktır.[1069]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Allah bizim tek Rabb'imiz, Malik'imiz ve İlâh'ımız olduğuna göre sıkıntı ve musibet zamanlarında O'na sığınmaktan başka çaremiz yoktur. Bizim O'ndan başka bir sığınağımız, barınağımız ve mabudumuz yoktur. Bu yüzden sadece O'na dua edilmeli, yalnız O'ndan korkulmalı ve O'na umut bağlanmalıdır. O'ndan başka kimse sevilmemeli, boyun eğilmemeli ve itaat edilmemelidir. Yalnız O'na güvenip dayanılmalıdır. Zira umut bağladığın, korktuğun, dua ettiğin, kendisine güven duyup dayandığın, seni terbiye eden, işlerini üslenip onları bir düzene koyan ve idare eden Rabb'indir. O'ndan başka Rab yoktur. O, aynı zamanda senin ve bütün varlıkların gerçek Malik'idir. Sen de dahil bütün varlıklar O'nun mülküdür. Rabb'in ve Malik'in olan, aynı zamanda senin gerçek İlâh'ın ve mabudundur. Bir an bile O'na ibadet etmekten uzak durmamalısın. Senin O'na olan ihtiyacın, hayata ve ruha olan ihtiyacından daha fazladır. O, senin ve bütün varlıkların gerçek İlâh'ıdır. O'ndan başka gerçek İlâh yoktur.

Gerçek bir Rabb'e, Mâlik'e ve İlâh'a sahip olduğunun bilincinde olanlar, O'ndan başkasına sığınmaz, O'nun dışında kimseden yardım istemez ve O'nun himayesinden başka himaye aramazlar. Allah, gerçek Rab, Mâlik ve İlâh olmakla, kendisine inananların tek koruyucusu, hamisi, yardımcısı, destekleyicisi ve dostudur. Onların bütün işlerini üslenmiş ve himayesine almıştır. Kul, sıkıntı ve felaket anlarında, düşmanlarıyla karşılaştığı anlarda nasıl Rabb'ine, Mâlik'ine ve İlâh'ına sığınmasın ki?[1070]

* * *

[1069] İbn Kayyim, "el-Fevâid", 2/249.
[1070] İbn Kayyim, "Bedâiu'l-fevâid", 2/248.

﴿ اَلْمُعِزُّ - اَلْمُذِلُّ ﴾

MUİZ - MÜZİL

Bu her iki isim, Hâfıd ve Râfi' isimlerinin hemen peşinden gelir. Muiz ve Müzil isimleri Kur'an'da isim olarak geçmez, sadece fiil olarak geçer. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir."*[1071] Buna karşılık iki isim de hadis-i şeriflerde isim olarak geçmektedir. İslâm âlimleri bu iki ismin el-Esmâü'l-hüsnâ'dan olduğunda müttefiktirler. Allah kimi yükseltmişse onu aziz, kimi de alçaltmışsa onu da zelil kılmıştır.

Aziz veya zelil olmak dünyada gerçekleştiği gibi âhirette de gerçekleşir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Artık kitabı sağ-eline verilen kişi, der ki: "Alın, kitabımı okuyun. Çünkü ben, gerçekten hesabıma kavuşacağımı sanmış (anlamış)tım. Artık o, yüksek bir cennette, hoş bir yaşayış içindedir."*[1072]

Âhirette kitabı sağdan verilenler aziz kılınmıştır. Sağın karşılığı sol veya arkadır. Kitabı bu yönden verilenler ise zelil kılınmış ve aşağılanmışlardır.

el-Hattâbî der ki: "Muiz, düşmanlarına karşı dünyada dostlarına destek verip onları üstün kılan, âhirette de onları en güzel şekilde ağırlayıp aziz kılandır. Müzil ise, inkar edenleri dünyada kölelikle, cizye vermekle ve alçaltmakla zelil kılan, âhirette de onları cezalandırmakla ve ebediyen cehennemde kalmakla zelil kılandır. Bu her iki isim, Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Bazı âlimler Muiz isminin Allah'ın zatî bir sıfatı olduğunu ve bu sıfatla üstünlüğünü bize haber verdiğini söylemişlerdir. Ancak âlimlerin çoğunluğu bu görüşe rağbet etmemiş, bu ismin fiilî bir sıfat olduğunu kabul etmişlerdir. Allah, *"Onlar O'nu sever, O da onları sever"*[1073] âyetinde olduğu gibi dostlarını methetmekle onları aziz kılmıştır. Düşmanlarını da *"Ebû Leheb'in iki eli kurusun ve kurudu da"*[1074] âyetinde olduğu gibi yererek onları zelil kılmış ve aşağılamıştır.

Allah, dostlarını kendisine ibadet ve itaat etmede başarılı kılarak onları onurlandırmış ve aziz kılmıştır. Zira Allah'a itaat etmekten daha üstün bir izzet yoktur. Allah asilere destek vermeyerek onları zelil kılmıştır. Bu yüzden asiler,

---

[1071] Âl-i İmrân, 26.
[1072] Hakka, 21.
[1073] Maide, 54.
[1074] Mesed, 1.

günah bataklığına saplanmışlardır. Allah, dostlarını kanaatkarlıkla aziz, diğerlerini dünyaya düşkünlükle zelil kılmıştır. Allah, dostlarını, amellerde samimi ve ihlaslı olmakla aziz, diğerlerini riya ve gösterişle zelil kılmıştır. Allah, dostlarını nefislerinin arzu ve isteklerini terk etmekle aziz kılmış, diğerlerini ise arzu ve istekierine uymakla zelil kılmıştır.

Denilmiştir ki: "Allah, bir kulunu aziz etmek istediğinde onu kendisine yakınlaştırır ve kendisine münacatta bulunanlar arasına katar. Bir kulunu da zelil kılmak istediğinde onu arzu ve isteklerine düşkün yapar, kendisiyle onun arasına bir perde çeker ve onu kendisine dua etmekten uzaklaştırır."

Anlatıldığına göre Feth el-Mûsilî bir yerde otururken kendisine, arzu ve isteklerinin peşinden gidenlerin sıfatları soruldu. Feth'in yakınlarında, birinin elinde sadece ekmek, diğerinin elinde ise ekmekle birlikte turşu olan iki çocuk vardı. Elinde sadece ekmek olan çocuk arkadaşına: "Elindeki turşudan bana da versene" dedi. Arkadaşı: "Bir şartla. Eğer benim köpeğim olursan veririm" deyince, elinde sadece ekmek olan çocuk: "Tamam" dedi. Bunun üzerine ekmeğinin yanında turşusu olan çocuk, arkadaşının boynuna bir ip geçirdi ve tıpkı köpeklerin çekildiği gibi onu çekmeye başladı. Feth, soru sorana dönüp dedi ki: "Eğer bu çocuk elindeki ekmekle yetinmiş ve turşuya rağbet etmemiş olsaydı, arkadaşının köpeği olmazdı."[1075]

Ruhun kemâle ermesi ve olgunlaşması ancak, hakkı tanıyıp-bilmek ve onu uygulamak ile mümkün olur. Eğer kul bunda sabreder ve tamahkarlık etmezse, Rabb'inin ilâhî nurlarını müşahede etmeye gark olur; Allah'ın dışında her şeyle ilişkisi kesilir ve O'ndan başkasını düşünemez. İşte mutlak izzet budur. Eğer bunun aksi olursa, o da mutlak zillet olur.

Bu iki uç arasında farklı mertebeler vardır. Kimisi izzete, kimisi de zillete daha yakındır. Kimisi de orta yerlerdedir. İzzet, başkasına ihtiyaç duymamayı gerektirir. Bu anlamıyla mutlak ve en üstün izzet yalnız Allah'a mahsustur. Bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz, bütün izzet (onur ve yücelik) Allah'ındır."*[1076] Allah Teâlâ, kendisine daha yakın olanların izzet sahibi olduğunu, kendisine yaklaştıkça izzetin daha da arttığını bize şöyle haber vermektedir: *"İzzet Allah'ın, Resûlü'nün ve mü'minlerindir."*[1077]

Ruhlar âlemiyle ilgili izzet ve zillet durumu böyledir. Bedenler âlemiyle ilgili izzet ve zillet ise, sağlık, güzellik, mal, makam, asalet, çok arkadaş ve dost,

---

[1075] Kurtubî, a.g.e., 1/370-372.
[1076] Nisa, 139.
[1077] Münafikun, 8.

insanların kendisine muhtaç olması, buna karşılık kendisinin başkalarına pek muhtaç olmamasıdır.

Açıkladığımız bu ruhi ve bedeni izzet anlamlarına göre aziz ve zelil kılma, Allah'ın fiilî sıfatları arasına girmektedir. Fakat kimi âlimler, Muiz'i, Allah'ın kendisini methetmesi, Müzill'i de kendisine yakışmayan sıfatlardan uzak olması şeklinde açıklamışlardır. Bu anlama göre, her iki isim Allah'ın zatî sıfatları arasına girmektedir.[1078]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Kalp, marifet ve Allah'a kulluk etmekle yükselir. Allah'ın dini ve ona bağlı olanlar daima en üstün ve onur sahibi olanlardır.

2- Bu isimleri bilenler, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranarak zelil olmaktan korkarlar. Bu yüzden Allah'a itaatten aynılmazlar. Buna karşılık Allah da onları aziz kılar. Emir ve yasaklarına aykırı davrananları, kendisinin belirlediği yolda yürümeyenleri ve kendisine düşmanlık edenleri de zelil kılıp alçaltır.

3- Nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmeyerek onu Allah'a boyun eğdirmek. Nefsin onur ve izzeti işte bundadır.[1079]

* * *

[1078] Râzî, a.g.e., s. 232.

[1079] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 86; Râzî, a.g.e., s. 232.

﴿ اَلْمُعْطِي - اَلْمَانِعُ ﴾

MU'TÎ - MÂNİ'

Muğire b. Şu'be anlatıyor. Allah Resûlü her farz namazdan sonra şöyle söylerdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir. Hiçbir ortağı yoktur. Mülk ve hamd yalnız O'na aittir. O, her şeye kadirdir. Ey Allah'ım! Senin verdiklerine mani olacak, mani olduklarını da verecek kimse yoktur. Senin yardım ve ihsanın olmadıkça hiç kimsenin yardımı fayda etmez."[1080]

Hz. Peygamber bir başka hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "Eğer Allah meyvenin yetişmesine mani olursa, kardeşinin parasını ne ile helal sayacaksın?"[1081]

Âlimler, bu her iki ismin kullar için de kullanılabileceğini kabul etmişlerdir. Zira Allah, inkârcıları kötülerken bu isimleri kullanmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ve onlar, yardıma engel (mani) olurlar."*[1082]

Mâni', "menea", Mu'tî ise "a'ta" kök fiilinden türetilmiş ism-i fail kelimelerdir. Araplar sarp dağlar için "Cebelu'n-mâni'", sağlam kaleler için de "Hisnu'n-mâni'" derler. Çünkü bu tür kaleler, kendisine sığınanları korur, zarar görmelerine mani olur. Bu ifade Kur'an'da da kullanılmıştır: *"Onlar kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı."*[1083]

Allah, gerçek anlamda mani olan ve verendir. Mani olma ve verme kelimelerinin anlamı pek açıktır. Anlamlarını kısıtlayacak her hangi bir gerekçe yoktur. Men, vermenin zıddıdır. Hz. Peygamber'in, "Ey Allah'ım! Senin verdiklerine mani olacak, mani olduklarını da verecek kimse yoktur" duasındaki maksadı budur.

Allah'ın Mâni' olması, dünyada olabileceği gibi âhirette de olabilir. Allah'ın dünyada bir şeye mani olup onu vermemesi, zımnen verme (atâ) içerebilir. Bazen de mani olmak, belâ vermekten daha ağır olabilir. Allah'ın kendisine dünya malı vermediği bir kimse, eğer kalbiyle Allah'a yönelir ve iç-

---

[1080] Buhârî, 744; Müslim, 593.
[1081] Buhârî, 2199; Müslim, 1555.
[1082] Ma'un, 7.
[1083] Haşr, 2.

tenlikle O'na itaat ederse, bu mani o kimse için üstün bir onur ve şeref, büyük bir nimet olmuştur. Bu yüzden Allah ve Hz. Peygamber, akıl sahiplerini daha çok yoksulluğa ve fakirliğe teşvik etmiştir. Ancak dünya malı ve nimetleri bir kimseyi hasret ve üzüntüye sokuyor, kendisine dünyalık verilmemesini bir nimet olarak değil, bir azap ve belâ olarak görüyorsa, bu kimse her iki dünyada da hayırdan mahrum edilmiş demektir.

Allah bu dünyada kimi, marifet ve ibadetinden men eder, zikrini onun temel azığı yapmazsa, bu kimse gerçek anlamıyla bütün hayırlardan mahrum edilmiş demektir. Dünyada bu hayırlardan mahrum olan, âhirette de hayırlardan mahrum olur. En büyük musibet işte budur. Hem dünyada hem de âhirette ilâhî ihsanlardan men edilenler, hiçbir zaman mesut olamazlar. âhiretteki güzelliklerden mahrum olanlara, dünyada sahip oldukları mal ve mülkleri hiçbir yarar sağlamaz.

el-Halîmî der ki: "Mu'tî, kullarına nimet veren; Mâni' ise, nimet vermeyen, onu engelleyendir. Mu'tî ismiyle birlikte zikredilmedikçe Mâni' ismiyle dua edilmez."

el-Hattâbî de der ki: "Allah, nimet verme ve vermemeye kadir olandır. O'nun vermemesi cimriliğinden değil, bir hikmetinin gereğidir. Vermesi ise merhametinin ve cömertliğinin gereğidir."

Bazı âlimler Mâni' isminin, koruyan, kuşatan ve yardım eden anlamında olduğu söylenmişlerdir. Yani Mâni' olan Allah, düşmanlarına karşı dostlarını koruyup himaye eden ve onlara yardım edendir. Araplar bu sözcüğü koruma ve himaye etme anlamında kullanmışlardır. Mesela "fülanun fi menatin min kavmih" (Filanca, kendisini koruyan, himaye eden ve yardım eden bir topluluğun himayesindedir) denilir. Yine Tufeyl b. Amr ed-Devsî, Hz. Peygamber'e: "Senin sağlam bir kalen ve koruman var mı?" demiştir. Beyhakî der ki: "Bu anlamda Mu'tî ismi olmadan sadece Mâni' ismi ile dua etmek caizdir. Bu yüzden Allah'ın isimlerinin sayıldığı haberleri zikrederken, Mâni' ismini Mu'tî isminden ayrı olarak zikrettik." Kimisi de Mâni' ismi yerine Dâfi' ismini tercih etmiştir. Bu da, Mâni' isminin korumak ve himaye etmek anlamını güçlendirmektedir.

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Her müslüman, Allah'tan başka veren olmadığına inandığı gibi O'ndan başka men eden ve engelleyen olmadığına da inanmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, insanlar için rahmetinden her neyi açacak olsa, artık onu kısıp-tutacak olan yoktur; her neyi de kısar-tutarsa, artık onu da ondan sonra salı-verecek olan yoktur."[1084]

"Allah'tan başka tapmakta olduklarınız, eğer Allah bana bir zarar dileyecek olsa, O'nun zararını onlar kaldırabilirler mi? Ya da bana bir rahmet vermeyi istese, O'nun rahmetini onlar tutup-engelleyebilecekler mi" De ki: "Allah, bana yeter. Tevekkül edecek olanlar, O'na tevekkül etsinler."[1085]

Gerçek veren ve mani olanın Allah olduğunu bilen kimsenin, kalbini insanlarla meşgul etmemesi, onlara güvenip dayanmaması, kanaatkar ve hoşnut bir kalple Rabb'ine yönelmesi gerekir. Allah kendisine zenginlik verdiğinde, bu zenginliği O'nun yolunda harcaması; bir şey vermediğinde ise haline kanaat ederek sabretmesi ve bunun Allah'ın cimriliğinden veya yokluktan olmadığını bilmesi gerekir. Böyle davrandığı takdirde bu vermeyişin, kendisini dünyevî zenginlikten daha üstün, daha değerli ve onurlu bir makama çıkaracağını bilmelidir. İnsanlar tarafından kendisine bir rızık geldiğinde bunun gerçekte Allah'tan geldiğine inanmalı, insanın sadece bir aracı olduğunu görmelidir. Aynı şekilde insanlardan biri mani olduğunda, gerçek mani olanın Allah olduğuna inanmalı, aracılan bir kenara iterek onlarla meşgul olmamalıdır. Allah'ın bütün varlıklar üzerinde güç sahibi olduğunu, gölgenin gölgesi olduğu şey üzerinde bir etkisi olmadığı gibi insanların da gerçekte bir etkisi olmadığını bilmelidir. Bu yüzden gerçek fail olan Allah'ı düşünmeden mani olan insanları kötülememeli, verenleri de methedip övmemelidir. Allah, iyilik yapan ve vereni övdüğü için övmeli, hayra mani olanı kötülediği için kötülemelidir.[1086]

* * *

[1084] Fatır, 2.
[1085] Zümer, 38.
[1086] Kurtubî, a.g.e., 1/ 355-357.

﴿ اَلْمُقَدِّمُ - اَلْمُؤَخِّرُ ﴾

MUKADDİM - MUAHHİR

Her iki isim Kur'an'da bu şekilde geçmemektedir. Hatta Mukaddim ismi, fiil olarak bile Kur'an'da geçmez. Ancak Muahhir ismi Kur'an'da fiil olarak şöyle geçer: *"Onları gözlerin dehşetle belireceği bir güne ertelemektedir."*[1087]

Bu iki isim yalnızca hadislerde geçmektedir. İbn Abbas anlatıyor. Hz. Peygamber Teheccüt (gece) namazı için geceleyin kalktığında şöyle dua ederdi: "... Öne alan (geçiren) ve erteleyen (arkaya bırakan) sensin..."[1088]

Bütün İslâm âlimleri Allah'ın bu isimleri olduğunu kabul etmiş ve üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Birini zikretmeden yalnız ötekiyle dua etmek caiz değildir. Her iki ismin anlamları açıktır. İkisi de Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Dilediğini yükseltip dilediğini alçaltan, dilediğini aziz kılıp dilediğini zelil eden, dilediğini kendisine yakılaştırıp dilediğini uzaklaştıran O olduğu gibi, öne alan ve arkada bırakan da O'dur. Öne alınan kimse yüksek mertebeler çıkar. Geri bırakılan ise en aşağı mertebelere iner.

el-Halîmî der ki: "Mukaddim, yüksek mertebelere çıkartan; Muahhir, yüksek mertebelerden indirendir. Allah, nebileri ve dostlarını kendisine yakınlaştırarak ve onlara hidayet vererek yükselten, düşmanlarını da kendisinden uzaklaştırarak alçak mertebelere indiren ve kendisiyle onlar arasına perde koyandır. Allah, henüz varlıkları yaratmadan önce bütün ölçüleri koymuş ve her şeyi takdir etmiştir. Sevdiği kullarını diğer insanlardan üstün tutmuş ve insanları birbirinden üstün kılmıştır. Bu O'nun dilemesidir. *"O, yaptıklarından sorulmaz, oysa onlar sorguya çekilirler."*[1089]

İbn Kayyim'in bu isimler hakkındaki görüşü şöyledir: "Mukaddim ve Muahhir sıfatları, Allah'ın hem fiilî hem de zatî sıfatlarındandır. Zira her ikisi de şu üç sıfata (Kudret, İrade ve Hikmet) dayanmaktadır. Bu üç sıfat, Allah'ın kendi zatı ile kâimdir. Allah bu sıfatlara sahip olduğu gibi, bunların gerektirdiği diğer bütün sıfatlara da sahiptir. Dolaysıyla öne almak-arkaya bırakmak,

---

[1087] İbrahim, 42.
[1088] Buhârî, 1120; Müslim, 769.
[1089] Enbiya, 23.

yarar sağlamak-zarar vermek, vermek-mahrum bırakmak, yükseltmek-alçaltmak gibi kâinatta meydana gelen her şey O'ndan kaynaklanmaktadır. Bu konuda duyu organları ve akılla kavranan şeyler arasında fark olmadığı gibi din ve dünya ile ilgili olan şeyler arasında da bir fark yoktur. Bu isimlerin fiilî sıfatlardan olmasının anlamı işte budur. Kelamcıların iddia ettiği gibi değil."[1090]

Mukaddim ve Muahhir isimleri hakkında el-Hattâbî der ki: "Eşyayı yerli yerine koyandır. O, dilediğini öne koyar dilediğini de arkaya koyar. O, daha varlıkları yaratmadan her şeyi takdir etmiştir. Sevdiği dostlarını diğer insanlardan üstün tutmuş ve kendisine yakınlaştırmıştır. İnsanları birbirinden üstün kılan yine O'dur. Allah, dilediği kimseleri başarılı kılıp öne çıkarmış, dilediklerini de geri bırakmıştır. Her şey O'nun ilmi, iradesi ve hikmeti doğrultusunda gerçekleşmektedir. Geri bıraktığını öne çıkarmaz, öne çıkardığını da geriye bırakmaz. Bu iki ismi birlikte zikretmek, ayrı zikretmekten daha güzeldir.[1091]

Allah, bazı insanlara ilim, ibadet ve başarı vermekle üstün kılmış ve onları öne geçirmiştir. Bazılarını da bu dereceler ulaşmaktan mahrum bırakarak geri bırakmıştır. Hz. Muhammed'i en üstün mertebeye çıkarmış ve şöyle buyurmuştur: *"Senin zikrini (şanını) yücelttik."*[1092] Buna karşılık Ebû Leheb'i en aşağı mertebeye indirmiştir. Bu iki mertebe, pek açıktır. Aralarında birbirinden farklı çeşitli mertebeler vardır.[1093]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Yüce Allah'ın mutlak öne çıkaran (Mukaddim) ve geri bırakan (Muahhir) olduğuna inanmalıdır. Allah, insanlar arasında yaratılış ve derece bakımından veya sadece derece bakımından dilediğini öne çıkarıp yükseltir, dilediğini de arkaya koyup alçaltır. O, mutlak irade sahibidir, dilediğini yapmaya kadirdir.

Allah, öne çıkarırken veya arkaya koyarken bunu kendi iradesine göre aşamalı bir şekilde yapar. Gökleri ve yeri altı günde yarattığı gibi... Allah, Kur'an'da göklerin ve yerin altı günde yaratıldığını bize açık bir şekilde haber vermiştir. Gökleri iki günde, yeri ve içinde bulunanları da dört günde yaratmıştır.

[1090] es-Sa'dî, "Tavdihu'l-kâfiyetu'ş-şâfiye", s. 131-132.
[1091] Beyhakî, a.g.e., s. 86.
[1092] İnşirah, 4.
[1093] Râzî, a.g.e., s. 308.

Bu nedenle müslüman da, Hâfıd ve Râfi' isimlerinde açıklandığı gibi Allah'ın öne çıkardığını öne çıkarmalı, arkaya koyduğunu arkaya koymalıdır. Allah'ın ibadet etmekle yükseltip aziz kıldığı kimseye saygı duymalı ve ona yakın olmalı, günah işleyerek zelil kıldığı kimseden de uzak durmalıdır. Bu kimse günah işlemeyi terk eder ve tevbe ederse, o zaman kendisine yaklaşmalı ve saygı duymalıdır.[1094]

2- Allah'ın Mukaddim ve Muahhir olduğunu bilen kimse, ibadet ve iyiliklerinin çokluğuna güvenmez, günah ve kötülüklerinin çokluğu nedeniyle de Allah'tan ümit kesmez. Zira Allah'a uzak gibi görünen nice kimseler yakın, yakın gibi görünen nice kimseler de gerçekte O'ndan uzaktır.

Anlatıldığına göre Bağdat'ta salih bir adam vardı. On beş yıldır ezan okuyordu. Bir gün minareye çıktığında gözü hıristiyan bir kadını gördü ve ona aşık oldu. Bir süre sonra onunla buluşmaya başladı. Kadın, İslâm'ın yasakladığı fiilleri ona işletti. Adam içki içtikten sonra sarhoş oldu. Sarhoşluk yüzünden ayağı kaydı ve damdan düşerek öldü. Bu nedenle daima kötü sondan, günahları öne alıp ibadetleri geriye bırakmaktan Allah'a sığınırız.[1095]

* * *

[1094] Kurtubî, a.g.e., 1/ 374-375.
[1095] Râzî, a.g.e., s. 310-311.

﴿ اَلْمُدَبِّرُ - اَلْمُقِيتُ ﴾

MÜDEBBİR - MUKÎT

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz sizin Rabb'iniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra da arşa istiva eden, işleri evirip-çeviren Allah'tır. Onun izni olmadıktan sonra, hiç kimse şefaatçi olamaz."*[1096]

el-Halîmî der ki: "Müdebbir, işleri, sonucu güzel olacak şekilde evirip çeviren, idare eden anlamına gelir. Kelime, arka, son gibi anlamlara gelen "dübür" kökünden türemektedir. Dolaysıyla Allah, ilminin bir gereği olarak işlerin sonuçlarına bakar ve ona göre olaylara müdahale eder. Allah, her şeyi daha olmadan önce nasıl olacağını ezeli ilmiyle bilir. Bu yüzden sonucu O'na gizli olan hiçbir şey yoktur."[1097]

Mukît ismi Kur'an'da şöyle geçer: *"Allah her şeye azığını verir."*[1098]

Mukît, her insana ve hayvana zamanına göre ve peş peşe azığını veren demektir. Allah bütün canlıların rızık ve azıklarını, varlıklarını devam ettirecek şekilde veren, daha sonra da kendileri için belirlediği süre bitince bu azıkları kesip varlıklarına son verendir."[1099]

Mukît ismi bu yönüyle Müdebbir ismiyle ilişkilidir. Çünkü Müdebbir, işleri düzenlemek ve idare etmek anlamındadır. Bu düzen ve idarenin en başında ise, varlıkların yaşamalarını sağlayan azık ve rızkları düzenleme ve bunları zamanında kendilerine ulaştırma işlemi gelir.

Mukît ismi için çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

* Mukît, bir şeyi koruyandır.

* Mukît, her canlıya azığını verecek güçte olandır.

[1096] Yunus, 3.
[1097] Beyhakî, a.g.e., s. 47.
[1098] Nisa, 85.
[1099] Kurtubî, a.g.e., 1/ 273.

* Mukît, güçlü ve kuvvetli olandır. Buna göre Mukît ismi Allah'ın zatî bir sıfatıdır. Mukît azık veren anlamında olduğunda ise, tıpkı Vehhâb ve Rezzâk isimleri gibi Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alır.[1100]

* İbn Abbas, Mukît ismini Muktedir (güç ve kuvvet sahibi) veya amellerin karşılığını veren şeklinde açıklamıştır.

* Mücahid ise bu ismi, şahit olan, gören, hesaplayan şeklinde açıklamıştır.

* Katâde ve İbn Kesir, koruyan şeklinde tanımlamışlardır.

* Mukît, gücü yetendir.

* Mukît, rızık verendir. O, ilmi gereğince takdir ettiği miktarda herkese rızık ve azık verendir.[1101]

Allah her varlığa, varlığını sürdürecek kadar azık ulaştırır. Bütün varlıkların rızklarını yalnız kendi düzeni, tedbiri ve hikmeti gereğince dilediği şekilde dağıtır.[1102]

Şunu bil ki, azıkların durumu türlü türlüdür. Allah kimi varlıkların azıklarını yiyeceklerden, kimilerinkini zikir ve ibadetten, kimilerinkini de ilâhî keşif ve müşahedeler türünden yaratmıştır.[1103] Allah insanı yaratırken ta baştan şöyle buyurmuştur: "*Yerde olanların tümünü sizin için yaratan O'dur.*"[1104]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, Allah'tan başka kulların ihtiyaçlarını karşılayan, işlerini düzenleyip yürüten, onlara azık ve rızık veren olmadığını ve en üstün rızkın akıl nimeti olduğunu bilmelidir. Allah bu nimeti kime vermişse onu yükseltmiş, kimi de bu nimetten mahrum bırakmışsa onu da alçaltmıştır.[1105]

2- Bu isimleri bilen her müslüman, gücü yettiğince yakın-uzak ve güçlü-zayıf ayırımı yapmaksızın muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalıdır. Öncelikle yakınlarını tercih etmeli, eğer yoksa başkalarına yönelmelidir. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: "Azık isteyene vermemek, kişiye günah olarak yeter."[1106]

[1100] Kurtubî, a.g.e., 1/ 273.
[1101] İbn Kesir, a.g.e., 2/144.
[1102] Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 5/625.
[1103] Râzî, a.g.e., s. 260.
[1104] Bakara, 29.
[1105] Kurtubî, a.g.e., 1/ 276.
[1106] Ebû Davud, 1692; Müslim, 996. Daha geniş bilgi için bkz. İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 89.

اَلْمَنَّانُ

MENNÂN

Bu isim Kur'an'da fiil olarak şöyle geçmektedir:

"Andolsun ki Allah, mü'minlere lütufta bulunmuştur."[1107]

"Aksine, sizi imana yöneltip-ilettiği için Allah size minnet etmektedir."[1108]

Mennân ismi, Enes b. Malik'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçmektedir: "O, Mennân (iyilik ve lütufta bulunan)'dır. Gökleri ve yeri örneksiz yaratandır."[1109]

el-Halîmî der ki: "Mennân, büyük bağışlarda bulunandır. Allah, insanı yaşatan, ona akıl, mantık ve güzel bir şekil verendir. Ona bol nimetler veren, sayısız bağış ve lütuflarda bulunandır."[1110] Öyle ki Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkarsanız, onları sayamazsınız."*[1111]

el-Hattâbî bu ismi "Kendisinden isteyene veren" şeklinde açıklar.

ez-Züccâcî ise şöyle söyler: "Mennân, minnet etmek, iyilik yapmak anlamına gelen "menne" kökünden türemektedir. Bu Allah için, kullarını rızıklandırmak, onlara inam ve ihsanda bulunmak, nimetler vermek anlamına gelir."[1112]

Allah'ın Lütuflarından Bazı Örnekler

1- Allah kendi katından bir lütuf ile kullarına peygamberler göndermiş, böylece onları dalaletten kurtarmış ve helak olmaktan korumuştur. Allah bu lütfünü bize şöyle haber vermektedir: *"Andolsun ki Allah, mü'minlere, kendi içlerinden bir peygamber göndermekle onlara lütufta bulunmuştur. (Bu peygamber) Onlara O'nun âyetlerini okuyor, onları arındırıyor ve onlara Kitabı ve hikmeti öğretiyor. Oysa onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler."*[1113]

[1107] Âl-i İmrân, 164.
[1108] Hucurât, 17.
[1109] Sahih bir hadistir.
[1110] Beyhakî, a.g.e., s. 65.
[1111] Nahl, 18.
[1112] Kurtubî, a.g.e., 1/ 260.
[1113] Âl-i İmrân, 164.

2- Allah, kullarını yoktan yaratmakla, rızık ve beden sağlığı vermekle, ülkelerinde güven içinde kılmakla, açık ve gizli ihsan ve inamlarda bulunmakla onlara lütufta bulunmuştur. Şüphesiz bu nimet ve lütufların en üstünü, en yaralısı ve en mükemmeli, onları İslâm'a hidayet edip, iman etmelerini sağlamasıdır. Bu, her şeyden daha önemli ve daha üstün bir lütuftur.[1114]

Övülen ve Yerilen Minnet

Övülen minnet, kulun dünyevî bir amaca kavuşma arzu ve isteği olmadan, sadece Allah rızası için yaptığı iyilik ve bağıştır. Hz. Peygamber şu sözlerinde bu tür minnete vurgu yapmaktadır: "İnsanlar arasında malıyla bana en çok minnet eden (iyilik yapan) Ebû Bekir'dir." Bir başka hadiste ise şöyle buyurmuştur: "Bana, Ebû Kuhafe'nin oğlundan (Hz. Ebû Bekir) daha fazla minnette (iyilikte) bulunan yoktur."[1115] Burada minnet, büyük yardımlar yapmak anlamındadır. Şu âyetler bu anlamı pekiştirmektedir:

"Andolsun ki, Allah mü'minlere lütufta bulunmuştur."[1116]

"Bundan önce siz de böyle idiniz; ancak Allah size lütufta bulundu..."[1117]

"Andolsun, biz Musa'ya ve Harun'a lütufta bulunduk."[1118]

"Allah, bize lütufta bulundu ve bizi kavurucu azaptan korudu."[1119]

"Allah kullarından dilediğine lütufta bulunur..."[1120]

Bu âyetlerde geçen minnet sözcüğü gerçek anlamıyla lütufta bulunmak anlamındadır. Bu ise yalnız Allah için geçerlidir. Kullarına böyle büyük lütuflarda bulunan Allah'a, razı oluncaya kadar hamd olsun. Razı olduktan sonra da O'na hamd olsun. Başta da sonda da hamd yalnızca O'na aittir. Övülen bütün bu lütuflar Allah'ın fiilleriyle alakalıdır.[1121]

Yerilen minnet ise, insanın yaptığı bir iyiliği hatırlatması, tekrarlaması ve başa kakmasıdır. Bu tür minnet yerilmiş ve sahipleri kötülenmiştir. Yüce Allah Şöyle buyurur: *"Ey iman edenler, başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın."*[1122] Hz. Peygamber de bir hadislerinde şöyle buyur-

---

[1114] Teysiru'l-kerîmi'r-rahmân, 5/449.
[1115] Kurtubî, a.g.e., 1/ 259.
[1116] Âl-i İmrân, 164.
[1117] Nisa, 94.
[1118] Saffat, 114.
[1119] Tur, 27.
[1120] İbrahim, 11.
[1121] Rağıb el-Isfahani, "Müfredatu garibi'l-kur'an", s. 474.
[1122] Bakara, 264.

muştur: "Allah, kıyamet günü üç kişi ile konuşmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için acı bir azap vardır. Bunlar, yolu kapatan, iyiliği başa kakan ve yalan yeminle malını satanlardır."[1123]

Allah, sözlü ve ameli her türlü minneti kötülemiş ve yasaklamıştır. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.*"[1124] İbn Kesir bu âyeti, "Yaptığın amelleri çok görerek Rabb'ine minnette bulunma" şeklinde tefsir etmiştir.[1125]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman mutlak manada Allah'tan başka lütuf ve ihsanda bulunan olmadığını bilmelidir. O, kul henüz istekte bulunmadan lütufta bulunandır. Bu yüzden kul, gerçek lütuf sahibinin O olduğunu kabul etmeli ve bunu itiraf etmelidir. Hz. Peygamber ensârı toplamış ve onlara şöyle söylemişti: "Sizler dağınık halde iken, Allah benimle sizi bir araya getirip toplamadı mı? sizler fakir iken, Allah benimle sizi zenginleştirmedi mi? sizler ülkenizde korkuyorken, Allah benimle sizi huzur ve güvene kavuşturmadı mı?" Hz. Peygamber'in bu sorusuna ensâr: "Evet, Allah ve Resûlü bizi huzur ve güvene kavuşturdu" şeklinde cevap veriyorlardı."[1126] Ensar böyle cevap vermekle Allah'ın ve Hz. Peygamber'in üzerlerindeki lütuf ve ihsanlarını itiraf ediyor, kendilerine verilen nimetleri gerçek nimet sahibinin ve Resûlünün yolunda harcıyorlardı.

Bu ismi bilen müslüman, Allah'ın kendisine verdiği nimetlerle herhangi bir kimseye iyilik yaptığında, bu iyiliğini asla başa kakmamalı, iyiliğini küçük görüp onu unutmalıdır. Üstünlüğü kendinde değil, bu iyiliği kabul edende görmelidir.

2- Minnet ve lütuf sıfatının nuru kalbe ulaştığı zaman kalp, Mennân isminin anlamını müşahede etmeye başlar. Allah, bu isimle birlikte kulun kalbine ilâhî tecelliler verir. Kalp ve ruh artık bu isimle kendinden geçer. Kul, Mevlâ'sının bu ihsan ve lütfünden dolayı O'na ne kadar muhtaç olduğunu daha iyi anlar. Artık hiçbir şeyi kendisinin yapmadığına, bütün şeylerin gerçekte Allah tarafından yapıldığına bütün kalbiyle inanır. Kendisini ve diğer varlıkları görmez, yalnız O'nu görür. Zira varlıkları gördüğü zaman bunların, kendisini

---

[1123] Müslim, 106.
[1124] Müddesir, 6.
[1125] İbn Kesir, 8/442.
[1126] Buhârî, 4330; Müslim, 1061.

Mevlâ'sından uzaklaştırdığını ve O'nun üstün sıfatlarını müşahede etmeye mani olduklarını bilir.

İlahi müşahede sahipleri, Allah dışında her şeyle ilişkileri kesilmiştir. Onlar sadece Rablerini ve kendilerine bağışladığı lütuf ve ihsanları düşünürler. O'nun sebepleri var eden olduğunu bildikleri için olaylarla ilgilenip kendilerini boş yere meşgul etmezler. Mevlâ'sını müşahede etmesi, başka varlıkları görmesine mani olur. Bu durum, bütün içtenliğiyle Allah'a muhtaç olduğuna inanan bu kulun, tüm hayatına yansır. Her şeyde Mevlâ'sının izzet ve üstünlüğünü, lütuf ve ihsanını görür. İzzet ve onuru başka yerde aramaz.[1127]

* * *

[1127] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 50; Kurtubî, a.g.e., 1/ 229-261.

﴿ اَلْمُؤْمِنُ - اَلْمُهَيْمِنُ ﴾

MÜ'MİN - MÜHEYMİN

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir..."*[1128]

Müfessirler, Allah'ın Mü'min ismini şöyle açıklamışlardır.

İbn Abbas: Kullarına, kendilerine zulmetmeme güvencesi verendir.

Katâde: Sözünün doğru olduğunu ispatlayandır.

İbn Zeyd: Mü'min kullarını imanlarında yanıltmayan, onlar doğru çıkarandır.

Mücahid: Kendisinin tek ve eşsiz olduğunu doğrulayandır. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Allah, gerçekten kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti..."*[1129]

Allah, kıyamet günü azap gören mü'minleri cehennemden çıkardıktan sonra onlara der ki: "Mü'min benim, sizler de mü'minlersiniz"

Peygamberleri mucizelerle, mü'minleri vaat ettiği sevabı vermekle, inkarcıları da vaat ettiği azabı vermekle doğrulayandır. Dostlarını, azabından ve onlara zulmetmekten güvende kılan, kullarını da korkudan kurtarıp güvene kavuşturandır.[1130]

el-Hattâbî der ki: "İman, sözlükte tasdik etmek, doğrulamak anlamına gelir. Buna göre Mü'min tasdik eden, doğrulayan anlamındadır. Bu anlama göre Allah'ın Mü'min ismi iki anlama gelebilir:

Birincisi, kullarına vaat ettiğini (ki bu, dünyada paylarına düşen rızkı vermek ve iyi amellerine karşılık âhirette onlara sevap vermektir) yerine getirerek onları doğrulayandır.

İkincisi, mü'minlerin kendisi hakkındaki zanlarını doğru çıkarmak, onların ümitlerini boşa çıkarmamaktır. Hz. Peygamber kutsi bir hadiste Yüce Allah'ın

---

[1128] Haşr, 23.
[1129] Âl-i İmrân, 18.
[1130] İbn Kesir, 8/343; Kurtubî, a.g.e., 10/676.

şöyle buyurduğunu nakleder: "Ben, kullarımın beni zannettikleri gibiyim. Artık benim için dilediği zanda bulunsun."[1131]

Müheymin ismi Kur'an'da Haşr sûresinin son âyetlerinde şöyle geçmektedir: *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir..."*[1132]

ez-Züccâcî, el-Hattâbî ve diğerleri bu ismi şöyle açıklarlar: "Müheymin kelimesinin aslı "Müeymin"dir. Kolaylık için kelimedeki hemze harfi "ha" harfine dönüştürülmüştür. Arap dilinde bu tür dönüşümler vardır."

el-Halîmî der ki: "Müheymin, kıyamet günü, kendisine ibadet edenlerin ibadetinden ve sevabından bir şey eksiltmeyendir. Allah, sevap vermekten aciz kalmadığı gibi onu zorlanarak veren de değildir. Bu yüzden kullarının bazı iyi amellerini gizleme veya inkar etme ihtiyacı duymaz. O, cimri değildir ki, verdiği sevapları çok görsün ve bu nedenle bazı amelleri gizlesin. Sevap vermekle kendisinden ve mülkünden bir şey eksilmez ki, sevabını kısıp sınırlasın. O, mülkünden faydalanan değil ki, başkası faydalandığında mülkünden bir şey eksilsin.

Allah, iyilerin iyiliklerinden ve sevabından bir şey eksiltmediği gibi, asilerin de isyanlarından ve hak ettikleri cezalardan bir şey arttırmaz. Zira yalan ve haksızlık O'nun hakkında mümkün değildir. Allah, cehennem ehlinin azabını "ceza" (amellerin karşılığı) olarak adlandırmıştır. Bu yüzden günah olmayan şeyin cezası (karşılığı) yoktur. Bu da Allah'ın inkarcıların ve asilerin cezalarını arttırmayacağını göstermektedir.

Müfessirler, Allah'ın Müheymin ismini "Güvenilir" olarak işte böyle açıklamışlardır. İbn Abbas, Maide sûresi 48. âyette geçen "Müheyminen aleyh" ifadesini doğrulayıcı olarak açıklamış ve şöyle söylemiştir: "Müheymin, doğrulayıcı, tasdik edici ve güvenilir anlamındadır. Kur'an, kendisinden önceki kitapları doğrulayan bir kitaptır."

Mücahid de söz konusu ifadeyi benzer şekilde açıklamış ve şöyle söylemiştir: "Müheyminen aleyh", kendisinden önceki semavi kitapları tasdik eden, doğruluğuna tanıklık edendir."

[1131] Ahmed, "Müsned", 3/491. Sahih bir hadistir.
[1132] Haşr, 23.

Ebû Süleyman ise bu ismi şöyle açıklamıştır: "Müheymin, kullarının sözlerine ve fiillerine şahit olandır. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur'an'dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) daldığınızda, biz sizin üzerinizde şahidler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiç bir şey Rabb'inden uzakta (saklı) kalmaz."*[1133]

Bazı âlimler Müheymin'i "Bir şeyi gözetleyen ve koruyan" şeklinde tanımlamışlardır. Zira bazı dilbilimciler kelimenin aslı olan "heymene"nin, bir şeyin başında durmak, gözetlemek ve korumak anlamında olduğunu söylemiş ve şu mısrayı delil göstermişlerdir:

Peygamberden sonra insanların en hayırlısı

İyilik ve kötülükte Allah'ın yolunu koruyanlardır[1134]

İbn Kesir der ki: "İbn Abbas ve diğerleri, aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi bu ismi gören-gözetleyen anlamında, "Kullarının amellerini görüp-gözeten" şeklinde açıklamışlardır.[1135]

"Allah (c.c.) her şeyin üzerinde şahid olandır."[1136]

"Her nefsin bütün kazandıkları üzerinde gözetici olana mı (başkaldırılır?)"[1137]

Râzî ise Müheymin ismini şöyle açıklar: "Müheymin, doğrulayan, güvende kılan anlamındaki Mü'min ile eşanlamlıdır." Hasan Basri bu ismi "Tasdik eden, doğrulayan" şeklinde açıklamıştır. Özetle bütün bu tanımlamalar, Müheymin isminin Mü'min ismine yakın anlam ifade ettiğini göstermektedir. Elbette Allah, en doğrusunu bilir."[1138]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Bu ismi bilen her müslüman, Allah'ı gönülden tasdik etmeli, O'nun indirdiği her şey içtenlikle inanmalıdır. Daima O'nun adını zikrederek kalbini huzur ve güvene kavuşturmalıdır.

[1133] Yunus, 61.
[1134] Beyhakî, a.g.e., s. 63.
[1135] İbn Kesir, 8/343.
[1136] Burûc, 9.
[1137] Ra'd, 33.
[1138] Râzî, a.g.e., s. 188.

2- İsyan edip günah işleyeceğinde, O'nun seni gördüğünü hatırlayıp O'ndan hayâ etmeli ve cezalandırmasından korkmalısın. Kendisine itaat ettiğinde yine O'nun seni gördüğünü hatırlamalı, O'nun affını, lütuf ve ihsanını ümit etmelisin.

3- Sana fayda veya zarar versin, sevindirsin veya kızdırsın daima doğru şahitlik yapmalısın. Senin, anne babanın ve yakın akrabaların aleyhinde bile olsa doğru şahitlik yapmaktan kaçınmamalısın.[1139]

* * *

[1139] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 82-83.

﴿ اَلْمَوْلَى - اَلْوَلِيُّ ﴾

MEVLÂ - VELÎ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a sarılın, sizin Mevlâ'nız O'dur. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."*[1140]

el-Berâ anlatıyor. Hz. Peygamber Uhud günü, elli kişiden oluşan okçuların başına Abdullah b. Cübeyir'i koymuş ve onlara şöyle söylemişti: "Kuşların bizi kapıp kaçırdıklarını görseniz bile, sakın yerlerinizden ayrılmayınız."

el-Berâ şöyle anlatmaya devam ediyor: "Allah'a yemin olsun ki, inkarcılar yenilmiş, kadınların ziynetlerini ve örtülerini bırakarak çıplak bir şekilde dağlara tırmandıklarını görüyordum. Bu durumu gören okçular, yerlerini terk edip gitmeye başlayınca emirleri olan Abdullah b. Cübeyir kendilerine Hz. Peygamber'in sözünü hatırlattı. Ancak onlar, emirlerini dinlemediler ve çekip gittiler. İşte bundan sonra olan oldu. Gece olunca Ebû Süfyan: "aranızda Muhammed var mı?" diye seslendi. Kimse ona cevap vermedi. Bu sözünü üç kez tekrarladı ve hiç kimse ona cevap vermedi. Ardından: "aranızda Ebû Bekir var mı?" diye seslendi. Buna da kimse cevap vermedi. Bu sözünü de üç kez tekrarladı, fakat her üçü defasında da kimse cevap vermedi. Sonra: "Aranızda Hattaboğlu (Ömer) var mı?" diye seslendi. Bu soruya da kimse cevap vermedi. Ebû Süfyan bu sözünü de üç kez tekrarladı. Ama hiç kimse kendisine cevap vermedi. Bunun üzerine Ebû Süfyan: "İşte onlardan kurtuldunuz" dedi. Kendisini tutamayan Hz. Ömer: "Yalan söyledin ey Allah düşmanı! İşte Allah Resûlü de, Ebû Bekir de, ben de buradayız ve hayattayız. Bu kötü bir günümüz" dedi. Ebû Süfyan: "Savaş bir rekabettir. Bu günümüz Bedir günüdür" dedi ve ekledi: "Hübel en yücedir!" Hz. Peygamber: "O'na cevap veriniz" buyurunca, "Ne cevap verelim?" diye sordular. Hz. Peygamber: "Allah en yüce ve en üstündür" deyin dedi. Ebû Süfyan: "Bizim Uzza'mız (Taptıkları putlardan biri) var, sizin Uzza'nız yoktur" dedi. Hz. Peygamber: "O'na cevap verin" dedi. Oradakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Ne cevap verelim?" diye sordular. Hz. Peygamber: Deyiniz ki: "Allah bizim Mevlâ'mızdır, sizin Mevlâ'nız yoktur." Bunun üzerine Ebû Süfyan: "Sizler bu yenilginin benzerini görecek-

[1140] Hac, 78.

siniz. O sözü söylemeyeceğim" dedi ve ekledi: "Bana bir kötülük yapamadınız".[1141]

el-Halîmî der ki: "Mevlâ, kendisinden yardım ve destek beklenendir. Allah gerçek mülk sahibi olduğu için kulun, O'na sığınmaktan başka çaresi yoktur. Zira köle, ancak sahibinden yardım bekler."[1142]

Velî ismi Kur'an'da şöyle geçer: *"O, Velî'dir, Hamîd'dir."*[1143]

el-Halîmî bu ismi şöyle açıklar: "Velî, işleri düzenleyen, yöneten ve idare edendir. Bu yüzden şehrin yöneticisine vali, yetimin haklarını üslenene de "Yetimin velisi" denilmiştir."

el-Hattabi ise bu ismi, "yardım eden, destek veren" şeklinde açıklamış ve Allah'ın, mü'min kullarına yardım ettiğini, düşmanlara karşı onları desteklediğini söylemiştir. Şu âyetler bu anlamı pekiştirmektedir[1144]:

"Allah, iman edenlerin Velî'si (dostu ve destekçisi)'dir. Onları karanlıklardan nura çıkarır..."[1145]

"Allah, iman edenlerin Velî'si'dir; kâfirlerin ise, velisi yoktur."[1146] Yani onların yardımcısı ve destekçisi yoktur.

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

1- Bu isimleri bilen her müslüman, Yüce Allah'ın aşağıdaki âyette buyurduğu gibi inkarcılarla olan dostluğunu kesmelidir: *"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah'tan kendilerine hiç bir şey (yardım) yoktur."*[1147] Ancak Allah, bu ifadelerin hemen peşinden, onlardan korunma durumunu müstesna tutmakta ve şöyle buyurmaktadır: *"Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınma(nız) başka..."*[1148] Hasan Basrî, bu âyetin hükmünün kıyamete kadar devam edeceğini söylemiştir.

2- Müslüman, kendilerinden olmayan (inanmayan) kimseleri sırdaş ve dost edinmemelidir. Bu konudaki âyetler pek çoktur. Biz sadece şu iki âyeti zikretmekle yetinelim: *"Ey iman edenler, kendinizden olmayanı sırdaş edin-*

[1141] Buhârî, 3039.
[1142] Beyhakî, a.g.e., s. 68.
[1143] Şûrâ, 28.
[1144] Beyhakî, a.g.e., s. 67.
[1145] Bakara, 257.
[1146] Muhammed, 11.
[1147] Âl-i İmrân, 28.
[1148] Âl-i İmrân, 28.

meyin. Onlar size kötülük ve zarar vermeye çalışırlar, size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar."[1149], *"Beni bırakıp onu (İblisi) ve onun soyunu veliler mi edineceksiniz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır."*[1150]

3- Müslüman, kendisini dost edineni dost edinmeli ve ona yardım etmelidir. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Mü'minler bir binanın tuğlaları gibidirler. Birbirlerine destek verirler."[1151] Dini dostluk sabit olduktan sonra mü'minlerin birbirlerini sevmesi ve yardım etmesi dini bir yükümlülüktür.

4- Kulun Allah'a dost olması demek, O'na inanması, O'ndan gelen her şeyi doğrulayıp tasdik etmesi, emirlerini uygulaması, yasaklarından kaçınması, yalnız O'na güvenip dayanması, açık ve gizli, bolluk ve darlık gibi bütün hallerinde O'na teslim olması, yalnız O'nu ve Resûlünü sevmesi demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin..."*[1152] Bu âyet, Allah sevgisinin O'nu dost edinmeye bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Bir başka âyette Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsanlar onlara: "Düşmanlarınız olan insanlar size karşı toplandılar, onlardan korkun" dediklerinde, bu onların imanlarını arttırdı ve: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler. Bundan dolayı, kendilerine hiç bir kötülük dokunmadan bir bolluk (fazl) ve Allah'tan bir nimetle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük fazl (ve ihsan) sahibidir."*[1153]

Allah, bir diğer âyette kendi taraftar ve dostlarının galip geleceğini bize şöyle haber vermektedir: *"Kim Allah'ı, O'nun Resûlünü ve iman edenleri dost (veli) edinirse, hiç şüphe yok, galib gelecek olanlar Allah'ın taraftarlarıdır."*[1154]

O halde ey müslümanlar, Allah'ın inam ve ihsanına şükürle, O'na itaat etmekle ve O'nu birlemekte karşılık verin. Eğer böyle yaparsanız Allah, hidâyetini, yardımını ve marifetini dostlarından asla esirgemez.[1155]

* * *

[1149] Âl-i İmrân, 118.
[1150] Kehf, 50.
[1151] Buhârî, 498; Müslim, 2585.
[1152] Âl-i İmrân, 31.
[1153] Âl-i İmrân, 173-174.
[1154] Maide, 56.
[1155] Kurtubî, a.g.e., 1/ 301-303.

اَلنَّصِيرُ

NASÎR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."*[1156]

Nasîr birçok anlama gelmektedir. Bu anlamların bir tanesi de yardım etmektir. Nasîr, "Nasara" kök fiilinden türemekte ve mübalağa ifade etmektedir. Anlamı, "Çokça yardım eden"dir. Araplar "Allah, düşmanına karşı ona yardım etti" ifadesini sıklıkla kullanırlar. Nasîr'in çoğulu "Ensâr" (Yardım edenler)dir. Şerîf ve Eşraf gibi. Aynı kökten gelen "İstinsar" kelimesi yardım istemek, "Tenasere" ise, birbirine yardım etmek, yardımlaşmak demektir. Yine aynı kökten türetilen "İntisar" kelimesi, taraf olmak, taraf tutmak, zulmedene galip gelmek, ona karşı zafer kazanmak ve ondan intikam almak gibi anlamlara gelir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Zulme uğradıktan sonra hakkını alan kimselerin aleyhine artık bir yol yoktur."*[1157]

Nasr, korumak ve savunmak anlamına da gelir. Kur'an, bu anlama şöyle işaret eder: *"Eğer O'na isyan edecek olursam Allah'a karşı kim beni savunur (korur?)"*[1158] Şu mısralar da bu anlamı pekiştirmektedir:

Haram aylar girdiği zaman, terk et Temim topraklarını
Amir topraklarını savun (Koru)

Nasîr ismi, Mevlâ (destekleyen), Muğîs (yardım eden, imdada yetişen), Mücîb (çağrıya cevap veren) gibi isimlerle aynı manaya delalet eder. aralarındaki fark şudur: Nasr, daha çok birbirine denk veya denklikten üstün olan durumlarda kullanılır. Kelime aynı zamanda, hazırlık yapmak, başarılı olmaya çalışmak, gayret etmek, dayanmak ve direnmek gibi bazı gizli anlamlar da içerir. İmdada yetişmek, daha çok sıkıntı anlarında kullanılan bir kelimedir. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Bil ki, dayanmakla (sabret-

[1156] Enfal, 40.
[1157] Şûrâ, 41.
[1158] Hud, 63.

mekle) birlikte zafer, sıkıntıyla birlikte kurtuluş, zorlukla birlikte kolaylık vardır."[1159]

Yüce Allah, sabırla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Sabredin! Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir."*[1160] Yani zafer ve yardımı ile onlarla beraberdir.

Soru: Nasr, yardım etmek anlamında olduğuna göre, *"Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder..."*[1161] âyetini nasıl açıklayacaksınız? Zira ne sözlerle ne de fillerle O'na yardım etmek caiz değildir. O'nun hakkında böyle bir şey nasıl düşünülebilir?

Cevap: Bu soruya birkaç yönden cevap verilebilir. Şöyle ki:

1- Bu âyet, "Eğer cihad ederek Allah'ın dinine yardım ederseniz..." anlamındadır.

2- Bu âyet, "Eğer dualarla Allah dostlarına yardım ederseniz..." anlamındadır.

3- Bu âyet, "Eğer Allah'ın gönderdiği peygambere yardım ederseniz..." anlamındadır.

Âyette Nasr sözcüğü Allah'a izafe edilmiştir. Bu, Allah'ın kendi dinine, peygamberine ve dostlarına verdiği önemi vurgulamakta ve böylece onları yüceltmektedir. Aşağıdaki âyette de, yoksulların gönlünü almak için borç almayı kendisine izafe etmiştir: *"Allah'a güzel bir borç verecek olan kimdir?"*[1162]

Nasîr isminin kök kelimesi olan "Nasr" sözcüğü, Kur'an'ın birçok yerinde fiil yapısıyla ve genellikle Allah'ın kendileriyle yardım gönderdiği meleklere ve mü'minlere izafet şeklinde geçer. Bu isim, Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alır. Zafer anlamına da gelen Nasr sözcüğü, gerçekte, dostluk ve sevgiden kaynaklanan yardımlaşmaları ve mü'minlerin düşmanlarına karşı elde ettikleri üstünlüğü ifade etmek için kullanılır. Fenalıklar hususunda yapılan yardımlaşmaları veya inkarcıların üstünlüklerini ifade etmek için bu sözcük kullanılmaz. Bu yüzden kafirler mü'minleri yendiklerinde "Zafer kazandılar" denmez, "Galip geldiler" denilir. Bu ince anlam, Kur'an ve hadislerde de vurgulanmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah dileseydi, onları size galip kılar-*

[1159] Tirmizî, 2516.
[1160] Enfal, 46.
[1161] Muhammed, 7.
[1162] Bakara, 245.

dı."[1163] Hz. Peygamber, âhir zamanda zorba imamlardan söz ettiğinde, onların inkarcılara karşı "zafer kazanacak"larını haber vermiştir. Bu dönemde gelen Allah'ın yardımı, dinini yüceltmek ve kelamını baki kılmak içindir. Zira Allah, günahkar kimselerle dinini güçlendirebilir. Hz. Peygamber, bir hadislerinde bu gerçeği şöyle ifade eder: "Elbette Allah, bu dini, facir (günahkar) kimselerle de güçlendirir."[1164]

Dolaysıyla "nasr" sözcüğü inkarcılar için kullanıldığında bu, zafer anlamında değil galibiyet anlamındadır. Gerçekte bu sözcük bu anlamıyla yalnız mü'minler için kullanılır. Hz. Peygamber'in zorba imamlar için kullandığı "Zafer kazanacaklardır" sözü, "kendilerine dünyalık mal ve mülk verilecektir" anlamında olabilir. Çünkü Nasr sözcüğü bazen, vermek anlamında da kullanılır. Araplar "Unsurûnâ nasarakumullah" (Bana veriniz, Allah da size versin) derler.[1165]

el-Halîmî der ki: "Nasîr, dostunu teslim etmeyeceğine ve onu yardımsız bırakmayacağına güvenilendir."[1166]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Her müslüman, mutlak manada yardım ve zaferin yalnız Allah'tan geleceğine inanmalıdır. Bilmelidir ki, *"Eğer Allah size yardım ederse, artık hiç kimse size galip gelemez..."*[1167]

Müslüman, başarısızlık ve mağlubiyetin de yalnız Allah'tan geldiğine inanmalıdır. Ancak Allah için "Başarısız" ve "Mağlup" denilemez. Zira İslâm bu şekildeki adlandırmaları yasaklamıştır. Zafer ve yardım, üç öğenin bulunmasını gerekli kılar: Yardım eden, yardım edilen ve aleyhine yardım edilen. Allah'ın mü'min dostlarını meleklerle desteklemesi, düşmanlarına karşı onlara yaptığı bir yardımdır. Allah, Bedir günü Hz. Peygamber'i ve sahabelerini meleklerle destekleyip yardım etmiş ve düşmanlarına karşı onlara zafer nasip etmiştir. Mü'minlerin düşmanları Allah'ın ve meleklerin de düşmanıdırlar. Bu yüzden Allah, onlara karşı dostları olan mü'minlere yardım etmiştir.

Allah'ın yardımı bazen, kullarını kendisine ibadet etmeye ve anmaya teşvik etmek şeklinde de gelebilir. Bu durumda aleyhinde yardım edilen bir

---

[1163] Nisa, 90.
[1164] Buhârî, 3062; Müslim, 111.
[1165] Kurtubî, a.g.e., 1/319-320.
[1166] Beyhakî, a.g.e., s. 70.
[1167] Âl-i İmrân, 160.

düşmanı yoktur. Bu Allah'ın kuluna ihsan ettiği açık bir nurdur. Hiçbir karanlık onu bu nurdan uzaklaştıramaz. Bu tür yardım, aleyhine yardım edilen bir şeyin var olmasını gerektirmez.

Fakat insanın baş düşmanı İblis ve nefsanî arzu ve istekleridir. İblis ve nefis, insanı daima kötülük işlemeye teşvik eder. Allah'ın görünmeyen gizli yardımı işte bunlara karşı gelir. Allah'ın görünen yardımı ise, inkarcı düşmanlara ve zalimlere karşı gelir. Eğer müslüman, Allah'ın yardımıyla bu görünen düşmanlarına karşı galip gelirse zafer elde etmiş olur. Eğer düşman galip gelir ve müslüman buna karşı dininde sebat gösterip sabrederse, yine Rabb'inin yardımını görmüş olur. Çünkü düşmanla savaşmakta sebat göstermesi, mağlup olduğunu görerek nefsani arzularına uymaması ve yılmaması, onun için en büyük zaferdir. Ancak bu zafer görünmeyen gizli bir zaferdir. Bu kararlılığı nedeniyle Allah, kıyamette ona bol sevap verecektir. Müslümanın, görünür düşmanına mağlup olduğu halde, görünmeyen düşmanı olan İblise mağlup olmaması, Allah'ın ona büyük bir yardımıdır. Zira İblis, insanın daima başarısız ve umutsuz olmasını ister, bunun için çalışır.

2- Bu ismi bilen müslüman, var olan güç ve kuvvetini zalime engel olmak, mazluma yardım etmek için harcamalıdır. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: "Zalim de olsa, mazlum da olsa kardeşine yardım et!" Bunun üzerine orada bulunanlar: "Tamam, mazluma yardım edelim. Ama zalime nasıl yardım edeceğiz?" dediler. Hz. Peygamber: "O'nun elinden tutarsın" diye cevap verir. Yani onun elinden tutar ve zulmetmesine engel olursun.

* * *

﴿ اَلْوَاحِدُ – اَلْأَحَدُ – اَلْوِتْرُ ﴾

VÂHİD - EHAD - VİTR

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Sizin ilahınız tek bir ilahtır; O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur."[1168]

"De ki: O, Allah birdir."[1169]s

Vâhid, bölünmeyen ve parçalanmayan "Bir" anlamındadır. Sayı olan "Bir" anlamında değildir.

el-Vâhidu'l-Ehad, bir ve tek olandır. Zatında, sıfatlarında ve bilgisinde Allah'a denk bir varlık yoktur. O, sonu olmayan bütün bilgilere sahiptir.

ez-Züccâcî der ki: "Ehad, sözlükte Vâhid (bir) anlamındadır. el-Vâhidu'l-Ehad, Rahmân ve Rahîm sıfatları gibi genellikle birlikte kullanılır. Rahmân sıfatı yalnız Allah'a mahsus olduğu gibi Ehad sıfatı da yalnız Allah'a mahsustur. Bu yüzden başkası için kullanılması caiz değildir. Ehad, yalnız Allah'a özel bir sıfat olması nedeniyle belirlilik takısı olan "el" kullanılmamış, "el-Ehad" yerine "Ehad" sözcüğü kullanılmıştır: *"De ki: O, Allah Ehad'dir (birdir)"*[1170]

el-Vâhidu'l-Ehad'in Çeşitli Anlamları

Allah'ın bir ve tek olması anlamına gelen el-Vâhidu'l-Ehad için çeşitli anlamlar zikredilmiştir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

1- Ezelde yalnız Allah vardı. Başka hiçbir şey yoktu. Hz. Peygamber bir hadislerinde bu anlama şöyle işaret etmiştir: "Sadece Allah vardı. O'nunla birlikte başka hiçbir şey yoktu."

2- Bütün celâl ve kemâl sıfatları sadece Allah'ta bulunmaktadır. Bu yönüyle yalnız O, bir ve tektir.

3- Bütün varlıkları idare eden ve işlerini yürüten yalnız O'dur. Bir şeyi yaratmak ve yapmak için herhangi bir maddeye, süreye, alete ve hazırlığa ihtiyacı yoktur.

[1168] Bakara, 163.
[1169] İhlas, 1.
[1170] İhlas, 1.

Cüneyd-i Bağdâdî Tevhid'i şöyle tanımlar: "İçinde şekillerin kaybolduğu, bilginin gerçeğine erişemediği ve Allah'ın hiçbir değişikliğe uğramadan olduğu gibi devam ettiği bir manadır."[1171]

Vitr, çift olmayan, tek anlamındadır. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur: "Allah'ın, yüzden bir eksik doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayarsa (öğrenip, ezberlerse) cennete girer. Allah Vitr (tek)'dir, vitr (tek)i sever."[1172]

Allah'tan başka ezelî (öncesiz) olan başka bir varlık olmadığına göre, O'nun dışında tapılacak ve ibadet edilecek başka bir ilâh ve varlık da yoktur. Eğer O'nun dışında başka bir ilâha tapılırsa bu iki ilâhın var olduğunu kabul etmeyi zorunlu kılar. Oysa Allah, tektir ve başka bir ortağı da yoktur.[1173]

Kulun, Allah'ın Birliğine Şahitlik Yapması

Tevhit, Allah'ın bir ve tek olduğuna inanmaktır. Buna göre Allah, mutlak yaratıcıdır. Dilediği bütün şeyleri yapmaya kadirdir. Mutlak uygulama gücüne sahiptir. Bütün varlıkları var eden ve varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan O'dur. Bütün varlıkların varlığı O'na bağlıdır. O'nun hükmü bütün varlıklar üzerinde geçerlidir. Ezelî ilmiyle belirlediği ve kaleminin yazdığı bir süre sonunda tüm varlıklar O'na döneceklerdir. Emretme ve yasaklama yetkisi yalnız O'na aittir. Allah, dilediği kuluna mükafat, dilediğine de ceza verir. Ancak Allah'ın kullarını ödüllendirmesi veya cezalandırması, işledikleri amellere göredir. İyilik işleyenleri mükafatlandırır, kötülük işleyenleri de cezalandırır. Allah, mükafat için iyilikleri, ceza için de kötülükleri bir sebep olarak takdir etmiştir. O'nun bu takdiri, kulların bilemeyeceği bir hikmet gereğidir.

Kulun, Allah'ın bir olduğunu, mutlak ve tek yaratıcı olduğunu, dilediği her şeyi yapmaya kadir olduğunu, takdir ettiği her şeyin zamanı geldiğinde gerçekleştiğini müşahede etmesi, onu daima Allah'a sığınmaya, himayesine girmeye ve ihtiyaçlarını O'na iletmeye sevk eder. Her an Allah'a muhtaç olduğunu görmesini sağlar. Hayat, ölüm, diriliş, fayda ve zarar gibi her konuda hiçbir güce sahip olmadığını, Allah'ın kapısında yoksul, aciz ve miskin bir kul olduğunu anlar. O'na daha bir içtenlik ve samimiyetle kulluk yapmaya çalışır.

Kulun, emretme ve yasaklama, ödüllendirme ve cezalandırma yetkisinin yalnız Allah'a ait olduğunu müşahede etmesi, onu Allah'a hamd ve şükür

---

[1171] Râzî, a.g.e., s. 301-302.
[1172] Buhârî, 6410; Müslim, 2677.
[1173] Beyhakî, a.g.e., s. 15.

etmeye, emir ve yasaklarına titizlikle uymaya sevk eder. Bir hata işlediğinde kendisinin kusurlu olduğunu görür ve nefsini kınar. Kusuru başkasında değil kendisinde arar. Böylece Allah'a doğru yaptığı yolculukta, hem Rabb'inin mutlak üstünlüğünü, derin hikmetini, mükemmel gücünü, ezeli ilmini ve büyük ihsanını müşahede eder hem de kusurun kendisinde olduğunu görerek hatalarını düzeltmeye ve nefsini arındırmaya çalışır.

İşte ubûdiyet makamına çıkarılarak başarılı kılınmış, yardım edilmiş, lütuf ve ihsanlarda bulunulmuş kul budur. Böyle bir kul için başarı garantilenmiştir. Tüm peygamberler ve nebiler bu sınıftandır. İnsanlığın atası Âdem peygamber, *"Rabb'imiz, biz nefislerimize zulmettik, eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğrayanlardan olacağız"*[1174] diyerek kusuru kendisinde bulmuş ve Allah'ın mağfiretine, bağış ve ihsanına kavuşmuştur. İnsanlığın ikinci atası Nuh peygamber, *"Rabb'im, bilgim olmayan şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve beni esirgemezsen, hüsrana uğrayanlardan olurum"*[1175] diyerek kusuru kendisinde bulmuş ve Rabb'inden bağışlanma dilemiştir. Haniflerin lideri ve nebilerin üstadı İbrahim peygamber, *"Beni yaratan ve bana hidayet veren O'dur. Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek olan da O'dur. Din (ceza) günü hatalarımı bağışlayacağını ummakta olduğum da O'dur"*[1176] diyerek Rabb'ini yüceltmiş ve O'ndan bağışlanma dilemiştir. Rabb'ine, *"Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara kulluk etmekten uzak tut"*[1177] diye dua eden de yine odur. Hz. İbrahim bu duasıyla, kul ile puta tapma ve şirk koşma arasına ancak, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'ın girebildiğine dikkat çekmekte ve bu yüzden O'ndan, kendisini ve soyunu puta tapmaktan uzak tutmasını istemektedir.

Hz. Musa da şu sözleriyle Rabb'inden bağışlanma dilemektedir: *"Rabb'im, (Şimdi) içimizdeki beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helak edecek misin? O da senin denemenden başkası değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğini hidayete eriştirirsin. Bizim tek Veli'miz sensin. Öyleyse bizi bağışla, bizi esirge; Sen bağışlayanların en hayırlısısın."*[1178] Bu âyette geçen "fitne" sözcüğü, imtihan, deneme ve sınama anlamına gelmektedir. *"Mü'min*

[1174] A'raf, 23.
[1175] Hud, 47.
[1176] Şuarâ, 78-82.
[1177] İbrahim, 35.
[1178] A'raf, 155.

erkeklerle mü'min kadınlara işkence (fitne) uygulayanlar..."[1179] ve "*(Yeryüzünde) fitne kalmayıncaya ve din (yalnız) Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın...*"[1180] âyetlerinde geçen ve kötülerin yaptıkları fiil ve eylemleri ifade eden "fitne" anlamında değildir. "*Seni birçok fitnelerle denemiştik*"[1181] âyetinde geçen fitne sözcüğü de yine denemek, sınamak ve imtihan etmek anlamındadır. Bu cümle şu anlama gelmektedir: "Ey Musa! Doğduğun andan sana hitap ettiğimiz ve kitap verdiğimiz şu ana kadar seni birçok evrelerden geçirdik ve çeşitli musibetlerle seni sınayıp denedik."

Hz. Musa, başına gelen durumun Allah'ın bir sınaması olduğunu bildiği için "*O da Senin denemenden başkası değildir*" demiştir. Musa (a.s) Yüce Allah'ın tek ilâh, mutlak yaratıcı ve hüküm sahibi olduğunu müşahede edip buna karşılık beyinsizlerin yaptıklarını ve Allah'a eş koşmalarını görünce, O'na izzet ve üstünlüğü ile yalvarmış, kusuru O'na değil onu işleyene izafe etmiştir. Bir başka âyette belirtildiği gibi Hz. Musa, kendisini kusurlu görmüş ve: "*Rabb'im, gerçek şu ki, ben kendi nefsime zulmettim, artık beni bağışla.*"[1182] diyerek dua etmiş, buna karşılık Allah da şöyle cevap vermiştir: "*Böylece (Allah da) onu bağışladı. Hiç şüphe yok ki, O bağışlayandır, esirgeyendir.*"[1183]

Aynı şekilde Yunus Peygamber de kendisini kusurlu bulmuş, zulmü kendisine izafe ederek Rabb'ini her türlü ayıptan tenzih etmiş ve şöyle dua etmiştir: "*Senden başka ilâh yoktur, sen yücesin, gerçekten de ben zulmedenlerden oldum.*"[1184]

Hz. Peygamber, büyük istiğfar olarak tanımladığı duada kusurun kulda olduğunu, Allah'ın her türlü kusurdan uzak olduğunu vurgulanmış ve şöyle buyurmuştur: "Ey Allah'ım! Benim Rabb'im sensin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın ve ben, Senin kulunum. Gücüm yettiğince sana verdiğim ahde ve vaade bağlıyım. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Bana verdiğin nimetleri de günahlarımı da itiraf ediyorum. O halde beni bağışla. Çünkü senden başka günahları bağışlayan yoktur." Bu büyük istiğfar, Allah'ın mutlak ve tek yaratıcı olduğunu, her dilediğini yapmaya ve uygulamaya kadir olduğunu ifade eden rubûbiyet tevhidi ile yalnız Allah'a ibadet etmeyi ve O'nu sevmeyi ifade eden ulûhiyet tevhidini birlikte kapsamaktadır.

[1179] Burûc, 10.
[1180] Bakara, 193.
[1181] Tâ-Hâ, 40.
[1182] Kasas, 16.
[1183] Kasas, 16.
[1184] Enbiya, 87.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer her ikisinde (gökte ve yerde) Allah'ın dışında ilâhlar olsaydı, hiç tartışmasız, ikisi de bozulup gitmişti. Arşın Rabb'i olan Allah onların nitelendire geldikleri şeylerden yücedir."*[1185] Gökleri, yeri ve varlıkları ayakta tutan, onların var olmasını ve varlıklarının devam etmesini sağlayan gerçek ilahtır. Bu gerçek ilâh, ilâh olarak kabul edilmelidir. Göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahların bulunduğu iddia edilirse, bu ilahların hiçbiri gerçek ilâh değildir. Zira gerçek ilâhın eşi ve ortağı olmaz. Eşi, ortağı ve benzeri olan ilâhlar, gerçek ilâh olarak adlandırılmaz. Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, gökyüzünün ve yeryüzünün düzeni bozulur, varlıklarını devam ettiremezlerdi. Göklerin ve yerin bir düzen içinde varlıklarını sürdürmeleri ve bozulmamaları, tek ve gerçek bir ilâhın varlığına delalet etmektedir. İşte O gerçek ilâh, Allah denilen varlıktır. Başta gökler ve yer olmak üzere bütün varlıkların varlığı, tek ve Kahhâr olan Allah'a dayanmaktadır. Varlıkların varlığının benzer iki ilâha dayanması mümkün olmadığı gibi birbirine eşit iki ilâha dayanması da mümkün değildir.[1186]

Kulun Tek Bir İlâha İbadet Etme İhtiyacı

Yukarıda açıkladığımız gerçekleri öğrendikten sonra bil ki, kulun eşi ve ortağı olmayan tek bir ilâha ibadet etmeye duyduğu ihtiyaç, bedenin ruha ve gözün ışığa duyduğu ihtiyaçtan daha fazladır. Hatta bu ihtiyacın kıyas edileceği bir şey yoktur. Bu yüzden kul, sevgide, korkuda, umutta, tevekkülde, amelde, yeminde, adakta, itaatte, ihtiyaçlarını iletmede, saygı duymada, yüceltmede, secde etmede ve kendisine yaklaşmada Allah'a hiçbir ortak koşmamalıdır.

Kulun gerçeği, bedeni değil ruhu ve kalbidir. Ruh ve kalp ise, kendisinden başka ilâh olmayan gerçek ilâha ibadet etmedikçe düzelmez ve huzur bulamaz. İnsan bu dünyada ne kadar çabalarsa çabalasın, ne kadar mal ve mülk edinirse edinsin, Allah'ın adını anıp zikretmedikçe, yalnız O'nu sevip ibadet etmedikçe ve hoşnutluğunu kazanmaya çalışmadıkça mutlu ve huzurlu olması mümkün değildir. Dünyevî zevk ve lezzetler, ne kadar çok ve çeşitli olursa olsun insana huzur vermez. Çünkü bu zevk ve lezzetler sınırlıdır. Son-

---

[1185] Enbiya, 22.
[1186] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 1/262.

suza kadar devam etme imkanı yoktur. İnsan belirli bir süre bunlardan yaralandıktan sonra hayatı son bulur. Öldükten sonra da yaptıklarının cezasını mutlaka çeker.[1187]

Allah'ı tanımanın, O'nun varlığını, birliğini ve eşsizliğini müşahede etmenin bazı faydaları işte bulardır.

* * *

[1187] İbn Kayyim, "Tarîku'l-hicreteyn, s. 1/99.

﴿ اَلْهَادِي – اَلْمُضِلُّ ﴾

HÂDÎ - MUDİL

Her iki ismin anlamları pek açıktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hiç şüphe yok Allah, iman edenleri dosdoğru yola yöneltip-iletmektedir."[1188]

"Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabb'in yeter."[1189]

Her iki isim, Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde fiil olarak da geçmektedir. Bunun yanında aynı anlamı ifade eden birçok âyetler de bulunmaktadır. Bu âyetlerden bir kaçı şöyledir:

"Allah, kimi hidayete eriştirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü, sanki göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı kılar."[1190]

"Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet kılardı; ancak O, dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. Yapmakta olduklarınızdan muhakkak sorulacaksınız."[1191]

"Biz hiç bir peygamberi, kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki, onlara apaçık anlatsın. Böylece Allah, dilediğini şaşırtıp-saptırır, dilediğini hidayete yöneltip-iletir."[1192]

İmam Malik "Muvatta" adlı eserinde Abdullah b. Zübeyr'den Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini nakleder: "Şüphesiz Allah, hidayete erdiren ve fitneye düşürüp saptırandır."[1193]

İbn Arabî der ki: "Bil ki, selef-i salihin fiillerden isimler, isimlerden de fiiller türetmişlerdir. Sizlerde onlara uyun ki, doğruyu bulursunuz. Âlimlerimiz hidâyetin iki türlü olduğunu söylerler. Birincisi, yol göstermek, davet etmek

---

[1188] Hac, 54.
[1189] Furkan, 31.
[1190] En'am, 125.
[1191] Nahl, 93.
[1192] İbrahim, 4.
[1193] Malik, "Muvatta", 1729.

ve uyarmak anlamındadır. Bu anlamda hidayet, peygamberlerin temel görevlerinden biridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Sen, yalnızca bir uyarıcısın. Her milletin bir yol göstereni vardır."[1194]

"Şüphesiz sen, dosdoğru olan bir yola yöneltip-iletiyorsun."[1195]

Bu âyetler, peygamberlerin insanlara doğru yolu gösterdiklerini, onları buna davet ettiklerini ve uyarıda bulunduklarını ispat etmektedir.

Hidâyetin ikinci anlamı ise, desteklemek, korumak ve başarılı kılmaktır. Bu tür hidayet yalnız Allah'a mahsustur. Hiçbir varlığın bu hidayet türünde bir etkisi yoktur. Yüce Allah, Ebû Talip hakkında Hz. Peygamber'e şöyle buyurmuştur: *"Gerçek şu ki, sen, sevdiğini hidayete eriştiremezsin, ancak Allah, dilediğini hidayete eriştirir; O, hidayete erecek olanları daha iyi bilendir."*[1196] Bu anlama göre hidayet, kalplerde imanı yaratmak anlamına gelmektedir. Bu ise yalnız Allah'ın emrinde olan bir durumdur. Şu âyet bu anlama işaret emektedir: *"İşte onlar, Rablerinden olan bir hidayet üzeredirler."*[1197] Allah bu âyette "Nefislerinden olan bir hidayet üzeredirler" demekte aksine "Rablerinden olan bir hidayet üzeredirler" buyurmaktadır. Böylece Mu'tezile ve diğer fırkaların iddia ettiği gibi hidâyetin insandan değil, kendi katından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Allah, bu kimselerin iddialarından beri ve yücedir. Bu anlamıyla hidayet, Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alır."

Hidayet, doğru yola irşad etmek ve doğru planı açıklamak anlamına da gelir.

Ebü'l-Muâlâ der ki: "Hidayet, mü'minlere cennet yollarını ve bu yollara ileten yolları göstermek anlamına da gelebilir. Aşağıdaki âyetler bu anlama işaret etmektedir: *"(Allah) kesin olarak onların amellerini boşa çıkarmaz. Onları hidayete erdirecek ve onların durumlarını düzeltip-ıslah edecektir."*[1198], *"Onları cehennemin yoluna yöneltip götürün."*[1199] İbn Abbas anlatıyor. Hz. Peygamber hutbeye şöyle başlardı: "Şüphesiz hamd, yalnız Allah'a mahsustur. Biz de O'na hamd eder ve O'ndan yardım dileriz. Allah kime hidayet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Kimi de saptırırsa, artık onu hidayet kavuşturacak yoktur."[1200] Yüce Allah, hidâyetle ilgili olarak başka âyetlerde şöy-

---

[1194] Ra'd, 7.
[1195] Şûrâ, 52.
[1196] Kasas, 56.
[1197] Bakara, 5.
[1198] Muhammed, 4-5.
[1199] Saffat, 23.
[1200] Müslim, 868.

le buyurmaktadır: "*Şimdi sen, kendi hevasını ilâh edinen ve Allah'ın bir ilim üzere kendisini saptırdığı, kulağı ve kalbi üzerine mühür vurduğu ve gözü üstüne de bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Artık Allah'tan sonra ona kim hidayet verecektir?*"[1201], "*Allah, kime hidayet verirse, işte hidayet bulan odur, kimi de saptırırsa onun için asla doğru-yolu gösterici bir veli bulamazsın.*"[1202] İbn Abbas, "*Eğer dilemiş olsaydık, gözlerinin üstüne bastırır-kör ederdik...*"[1203] âyetini "Eğer dileseydik onları hidâyetten saptırırdık; bu durumda nasıl hidayet bulurlardı?" şeklinde açıklamıştır. Bir başka rivâyette ise, "Onları kör edip hidâyeti görmemelerini sağladık" şeklinde açıklamıştır. Yine İbn Abbas, "*Allah, kimin fitne(ye düşme)sini isterse, artık onun için sen, Allah'ın karşısında hiçbir şey yapamazsın*"[1204] âyetini "Allah kimi saptırmak isterse, onun için Allah katında sen bir şey yapamazsın" şeklinde açıklamıştır.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cafer el-Medainî, Süfyan-ı Sevrî'ye "*Allah, kimi hidayete eriştirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü, sanki göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı kılar.*"[1205] âyetinin ne anlama geldiğini sordu. Süfyan-ı Sevrî: "O, Allah'ın içe (kalbe) attığı bir nurdur. Göğüs onunla açılır ve huzur bulur" diye cevap verdi. Ona: "Peki, onu bilecek bir alamet var mı?" diye soruldu. Süfyan-ı Sevrî: "Evet. Ebedî yurda yönelmek, bu aldatıcı dünyadan yüz çevirmek ve ölüm gelmeden evvel ona hazırlık yapmaktır" dedi. Bu manada bir hadis, munkatı' (kopuk) bir senetle Hz. Peygamber'den de rivayet edilmiştir.[1206]

Bu İsimleri Bilmenin Faydaları

Her müslüman, Allah'ın kendisini yarattığını bildiği gibi, merhameti ile hidayete erdirenin veya adaleti ile saptıranın da Allah olduğunu bilmesi gerekir. Bu bilgiden sonra daima Allah'tan kendisine hidayet etmesini ve İslâm üzere öldürmesini talep etmeli ve bunun için dua etmelidir. Zira Allah'ın, kul ile kalbi arasına girdiğini unutmamalıdır. Yüce Allah bu gerçeği bize şöyle haber vermektedir: "*Ey iman edenler, size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'a ve Resûlüne icabet edin. Ve bilin ki muhakkak Allah, kişi ile*

[1201] Casiye, 23.
[1202] Kehf, 17.
[1203] Yasin, 66.
[1204] Maide, 41.
[1205] En'am, 125.
[1206] Kurtubî, a.g.e., 1/379.

kalbi arasına girer."[1207] Bu gerçek, onu bilen kimseleri korkutan ve ürküten büyük bir konudur. Bu yüzden Hz. Peygamber daima şu duayı tekrarlardı: "Ey kalpleri evirip çeviren! Kalbimi Senin dinin (bir rivayete göre, Senin itaatin) üzere sabit kıl."[1208]

Müslüman, peygamberlerin, âlimlerin ve Allah dostlarının insanları hidayete çağırdıklarını, onlara doğru ve iyilik yolunu gösterdiklerini, onların birer hidayet rehberi olduklarını bilmelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Her milletin bir yol göstereni (rehberi, önderi) vardır.*"[1209], "*Semûd'a da gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik.*"[1210] Yani kendilerine peygamber gönderip, hidayet yolunu onlara açıkladık. Şu âyetler bu anlamı pekiştirmektedir: "*Sen sadece bir uyarıcısın.*"[1211], "*Allah her şeye şahit olandır.*"[1212], "*Sana düşen yalnızca tebliğ etmektir.*"[1213]

Allah, imanı kimin kalbinde yaratırsa anca o hidayet bulur. Ne peygamber ne de bir başkası, hiç kimse buna müdahale edemez. Öyle ki Yüce Allah, Ebû Talip hakkında Hz. Peygamber'e şöyle buyurmuştur: "*Gerçek şu ki, sen, sevdiğini hidayete eriştiremezsin, ancak Allah, dilediğini hidayete eriştirir; O, hidayete erecek olanları daha iyi bilendir.*"[1214]

Ehlisünnetin kabul ettiği görüş budur. Bunu iyi bil.

"*De ki: "Bizim Rabb'imiz, her şeye yapılışını veren, sonra da doğru yolunu (hidâyetini) gösterendir*"[1215] âyetinde geçen hidayet ile bütün canlıları kapsayan genel hidayet kastedilmektedir. Eğer bu hidayet olmasaydı, erkekler dişilere yönelmez, hayvanlar otlaklara gitmez, bal arıları altıgen peteklerini yapmaz, örümcekler ağlarını örmezlerdi. Bu konuda örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Ancak konumuzun dışına çıkmamak için sadece bu kadarla yetineceğiz.[1216]

* * *

[1207] Enfal, 24.
[1208] Sahih bir hadis olup, tahrici daha önce yapılmıştı.
[1209] Ra'd, 7.
[1210] Saffat, 17.
[1211] Hud, 12.
[1212] Mücadele, 6.
[1213] Şûrâ, 48.
[1214] Kasas, 56.
[1215] Tâ-Hâ, 50.
[1216] Kurtubî, a.g.e., 1/ 380-383.

﴿ اَلْوَارِثُ ﴾

VÂRİS

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz biz, gerçekten biz yaşatır ve öldürürüz ve Vâris olanlar biziz."*[1217]

Vâris, başkasının gitmesi ve yok olasından sonra Bâkî olan (kalan) demektir. Bu özelliğe sahip olan tek varlık Yüce Rabb'imiz olan Allah'tır. Çünkü O, bu dünyada kendilerine verdiği sürenin dolmasıyla yok olan bütün varlıkların ardından baki kalacak tek varlıktır. Bütün varlıkların varlığı O'nun elinde ve yalnız O'na bağlıdır. O'nun varlığı ise hiçbir varlığa bağlı değildir.[1218]

Râzî bu isim hakkında der ki: "Şunu bil ki, varlığı mümkün olan bütün varlıkların maliki ve sahibi Allah'tır. Fakat Allah kerem ve ihsan sahibi oluşu nedeniyle, bazı eşyayı geçici olarak kullarının mülkiyetine vermiştir. İnsanlar ölümlü Allah ise Bâkî'dir. Bu yüzden insanlar öldüklerinde sahip oldukları eşyalar, ilk sahibi olan Allah'a kalır. Allah'ın Vâris olmasından maksat işte budur. Şu âyet bu anlama işaret etmektedir: *"Bugün mülk kimindir? Bir ve Kahhâr olan Allah'ındır."*[1219]

* * *

[1217] Hicr, 23.
[1218] Beyhakî, a.g.e., s. 13.
[1219] Mü'min, 16. Râzî, a.g.e., s. 337.

﴿ اَلْوَاسِعُ ﴾

VÂSİ'

Bu isim, Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah geniş olandır, bilendir."*[1220]

el-Halîmî der ki: "Vâsi', bilgileri ve gücü çok geniş olan demektir. Öyle ki, hiçbir şey O'nu aciz bırakamaz ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz. O'nun merhameti her şeyi kapsayacak genişliktedir."

Ebû Süleyman ise bu ismi şöyle açıklar: "Vâsi', zenginliği kulların bütün ihtiyaçlarını karşılayacak, rızıklandırması da bütün varlıkların rızkını kapsayacak genişlikte olan demektir."[1221]

Allah'ın sıfat ve nitelikleri pek çok ve geniştir. O, var olan her şeyi kuşatmıştır. Bu yüzden hiç kimse O'na gereği gibi hamd ve sena edemez. O, ancak kendisini övdüğü gibidir. Yüceliği, iktidarı, mülkü, fazlı ve keremi, iyilik ve ihsanı, cömertlik ve keremi pek geniştir. O'nun varlığı bütün zamanları, hatta zaman öncesini ve sonrasını bile kuşatmıştır. Zira O öncesiz (ezelî) ve sonsuzdur(ebedîdir). O'nun bilgisi bütün bilgileri kapsamıştır. Bir bilgi, O'nu öteki bilgilerle uğraşmaktan men etmez. O'nun gücü bütün güçlerin üstündedir. Hiçbir güç O'nu başka bir güçle meşgul edemez. Hiçbir durum, O'nu başka bir durumla ilgilenmekten men edemez. O'nun işitmesi, işitilen bütün sesleri kapsayacak genişliktedir. Hiçbir ses ve dua, O'nu başka ses ve duaları işitmekten men etmez. O'nun iyilik ve ihsanı, bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun sıkıntıda olan birine yardım etmesi, başkalarını ihmal etmeye veya yardımı ertelemesine mani olmaz.[1222]

* * *

[1220] Bakara, 247.
[1221] Beyhakî, a.g.e., s. 41.
[1222] Râzî, a.g.e., s. 269.

اَلْوَاقِي

VÂKÎ

Kur'an-ı Kerîm'de Vâkî ismi, Hafîz (koruyan) ismi anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ve onları kötülüklerden koru. O gün sen, kimi kötülüklerden korumuşsan, gerçekten ona rahmet de etmişsin. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur."[1223]

"Rabb'imiz, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik (ver) ve bizi ateşin azabından koru."[1224]

Allah Teâlâ mutlak anlamda Vâkî (koruyan)'dir. Allah, kendisine inanan kulları sapıklıklardan koruyup himaye eder, kötülükleri onlardan savar. Bu isim, Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Yüce Allah şöyle buyurur:

"Allah, kimi saptırırsa, artık onun için hiç bir yol gösterici yoktur."[1225]

"Dünya hayatında onlar için bir azap vardır, âhiretin azabı ise daha zorludur. Onları Allah'tan (kurtaracak) hiç bir koruyucu da yoktur."[1226]

Bir hadiste şöyle denilmiştir: "Allah'a isyan eden kimseyi, hiçbir koruyucu Allah'tan (azabından) koruyamaz."[1227]

Hz. Ali de şöyle söylemiştir: "Savaş kızıştığı zaman bizler bir kalkan gibi Hz. Peygamberle düşmandan korunurduk."

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Her müslümanın mutlak koruyucunun Allah olduğunu bilmesi sonra da kendisi ve başkaları için koruyucu tedbirler alması gerekir. Yüce Rabb'inin şu emrini yerine getirmelidir: *"Ey iman edenler, kendinizi ve yakınlarınızı ateşten koruyun."*[1228]

[1223] Mü'min, 9.
[1224] Bakara, 201.
[1225] Ra'd, 33.
[1226] Ra'd, 34.
[1227] Bu bir hadis değil, bazı salih kullardan rivayet edilen bir sözdür.
[1228] Tahrim, 6.

Gerçek anlamda korunmak ancak, Allah'ın emirlerini yerine getirerek, yasaklarından da kaçınarak gerçekleşebilir. Allah korkusu (takva) olmadıkça korunmak mümkün değildir. Bu yüzden büyük küçük ayırımı yapmaksızın her günahtan sakınılmalı ve başkalarını da sakındırmaya ve günahları terk ettirmeye çalışmalıdır. Böylece kendisini ve başkalarını korumuş olur. Gerçek takva sahibi işte böyle kimselerdir. Allah'ın yasaklarından birini çiğneyen veya Allah'ın emirlerinden birine aykırı davranan kimse Allah'tan korunmamış demektir. Bu kimse kendisiyle Allah'ın azabı arasına bir kalkan koymamış, Allah'ı bir koruyucu olarak belirlememiş ve kendisini tehlikeye atmış demektir.[1229]

* * *

[1229] Kurtubî, a.g.e., 1/ 313-315.

﴿ اَلْوَدُودُ ﴾

VEDÛD

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Gerçekten benim Rabb'im, esirgeyendir, sevendir."[1230]

"O, çok bağışlayandır, çok sevendir."[1231]

Vedûd'ün iki anlamı vardır. Bunlar:

1- Fail vezninde seven anlamındadır. Yani Allah, peygamberleri, nebileri, dostlarını ve inanan kullarını sever.

2- Mef'ul vezninde sevilen anlamındadır. Yani Allah, sevilmeyi hak edendir. O, kulun bütün sevdiklerinden daha üstün bir sevgiyi hak eder. Hatta O, kulun kendi gözünden, kulağından ve nefsinden daha sevimlidir.[1232]

Vud (sevgi) burada merhamete daha yakın bir anlam ifade eder. ancak aralarında fark vardır. Merhamet, zayıf olan birine acımayı ve merhamet etmeyi çağrıştırır. Vud (sevgi) ise, bu çağrışımı yapmaz. Aksine sevginin bir sonucu olarak başlangıçtan itibaren nimet vermeyi gerektirir.

Allah mutlak Vedûd (seven)'dür. O'nun iyilik ve ihsanı, kullarına ve dostlarına kesintisiz olarak ulaşır. Yüce Allah bu gerçeği şöyle ifade eder: *"İman edenler ve salih amellerde bulunanlar ise, Rahmân (olan Allah), onlar için bir sevgi kılacaktır."*[1233]

Allah, marifeti ile dostlar tarafından, af ve merhameti ile günahkarlar tarafından, rızık vermesiyle de bütün canlılar tarafından sevilendir.[1234]

Allah'ın Kulunu Sevmesi

Varlıkları düşündüğün zaman Yüce Allah'ın seven ve sevilen olduğunu görürsün. Allah, peygamberleri, melekleri ve mü'min kulları sever, onlar da O'nu sever. Hatta onlar için Allah'tan daha sevimli başka bir şey yoktur. Al-

---

[1230] Hud, 90.
[1231] Burûc, 14.
[1232] İbn Kayyim, "Celâü'l-efhâm", s. 28.
[1233] Meryem, 96. Bkz. Râzî, a.g.e., s. 274.
[1234] Râzî, a.g.e., s. 274.

lah sevgisi, hiçbir yönden başka sevgilere benzemez. Bu tür sevginin aslı, biçimi ve ilgili şeyleri başka sevgilerde bulunmaz. Kuldan istenen sevgi işte budur.

O hâlde Allah sevgisi, her kulun kalbinde mutlaka bulunması ve her sevgiden önce gelmesi gerekir. O'nun sevgisi her sevgiden üstün gelmelidir. Sevilenin her isteği yerine getirilmeli ve O'na bağlı kalınmalıdır. Allah sevgisi amellerin özü ve ruhudur. Açık ve gizli bütün ibadetler, Allah sevgisinden kaynaklanmaktadır. Kulun Rabb'ini sevmesi, Allah'ın kuluna bir fazlı ve ihsanıdır. Kulun bu sevgide bir gücü, kudreti ve müdahalesi yoktur. Kulun kendisini sevmesini sağlayan ve sevgisinin kulun kalbine yerleştiren Yüce Allah'tır. Allah'ın muvaffak kılması ile kul, kendisini sevince Allah onu başka bir sevgi ile ödüllendirmiştir. İşte gerçek ihsan ve iyilik budur. Zira sebep de sebep olan da O'dur. Bu ödül, Allah'ın kendisini seven kulunu sevmesidir. Tıpkı şükretmeleri nedeniyle şükreden kullarını sevmesi gibi. Her iki durumda da kul fayda görmektedir. Seçkin kullarının kalplerine kendi sevgisini yerleştirerek diğer bütün sevgileri zayıflatan, onlara sevgiliden uzak kalma sabrı ve zorluklara karşı tahammül gücü veren, ibadetlerin zorluklarından zevk almalarını sağlayan, böylece onlardan dilediğine çeşitli kerametler ihsan eden, hoşnutluğunu kazanıp yakınlığıyla huzur bulmalarını sağlayan Allah ne yücedir.

Kulun Rabb'ini Sevmesi

Kulun Rabb'ini sevmesi, Rabb'in iki sevgisiyle kuşatılmıştır. Bu sevginin ilki, kulun Rabb'ini sevmeden önce gerçekleşir. Kul bu sevgi ile Rabb'ini sevmeye başlar. İkincisi ise, kulun seçkin ve samimi kullardan olmasını sağlayan sevgiye karşılık Allah'ın kulunu sevmesidir. Bu sevgi, Allah'ın kuluna bir teşekkürü sayılır. Kulun Rabb'inin sevgisini kazanacağı sebeplerin en büyüğü ve önemlisi, Allah'ı çokça zikretmek, O'na hamd ve sena etmek, daima O'na yönelmek, O'na dayanmak, farz ve nafile ibadetlerle O'na yaklaşmaya çalışmak, bütün söz ve fiillerde samimiyet ve içtenliği gerçekleştirmek, gizli ve açık hallerde Hz. Peygamber'e tâbi olmaktır.[1235] Yüce Allah bu gerçeği şöyle ifade eder: *"De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin..."*[1236]

[1235] Kahtânî, "Esmau'l-llahi'l-hüsna", s. 121-123.

[1236] Âl-i İmrân, 31.

Bu İsmin Bazı İnce Anlamları

İbn Kayyim der ki: "Vedûd, Allah'ın üstün sıfatlarından biridir. Bu kelimenin aslı, sevgi anlamına gelen "meveddet" köküne dayanmaktadır. Dilbilimciler Vedûd isminin anlamı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisi ism-i fail olarak "seven" anlamında olduğunu ileri sürmüştür. Tıpkı "Darûb"un "Dârib" (vuran), "Katûl"un "Kâtil" (öldüren), "Neûm"un "Nâim" (uyuyan) anlamında olduğu gibi. Allah'ın diğer sıfatlarından "Gafûr"un "Gâfir" (bağışlayan), "Şekûr"un "Şâkir" (teşekkür eden), "Sabûr"un "Sâbir" (sabreden) anlamına gelmesi bu görüşü teyit etmektedir. Kimi dilbilimciler de Vedûd'ün ism-i mef'ul olarak "sevilen" anlamında olduğunu ileri sürmüş ve Buhârî'nin "Sahih" kitabında bu ismi böyle açıkladığını iddia etmişlerdir. Ancak bize göre ilk görüş daha doğrudur. Çünkü bu isim, Kur'an-ı Kerîm'de "Gafûr" (bağışlayan) ve "Rahîm" (esirgeyen) sözcükleriyle birlikte kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, çok bağışlayandır, çok sevendir."[1237]

"Gerçekten benim Rabb'im, esirgeyendir, sevendir."[1238]

Burada ince bir anlam ve sır bulunmaktadır. O da, Yüce Allah tevbe eden kullarını sever ve buna karşılık günahlarını bağışlar. Allah, günahlarını bağışladıktan sonra kullarını daha çok sever. Zira onları günah kirlerinden temizleyip arındırmıştır. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Şüphesiz Allah, tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever."*[1239] Dolayısıyla tevbe edenler, Allah'ın sevdiği kullardır. Vud (sevgi), yine sevgi anlamına gelen "hub"dan daha üstün ve daha derin anlam taşır.[1240]

Bu İsmi Bilmenin Faydası

Allah'ın Vedûd ismini bilen her müslüman, insanlarla sevgi ve muhabbete dayalı ilişkiler kurmalı, itaat ve ibadetlerle Allah'ın sevgisini kazanmaya çalışmalı, Allah'ı, peygamberleri ve salih kulları sevip onlara yaklaşmalıdır.[1241]

* * *

[1237] Burûc, 14.
[1238] Hud, 90.
[1239] Bakara, 222.
[1240] İbn Kayyim, "Ravdatu'l-mühibbin", s. 46.
[1241] İzz b. Abdüsselâm, a.g.e., s. 89.

﴿ اَلْوَكِيلُ ﴾

VEKÎL

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Vekîl olarak Allah yeter."[1242]

"Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir."[1243]

"Benden başka vekîl edinmeyin."[1244]

Vekîl, vekalet verenin ihtiyaç duyduğu bütün şeyleri adına yapmaya izin verdiği (yetkili kıldığı) kimsedir. Kişinin vekîl tayin etmesi, kendi işini yapması için başkasına yetki vermesi ya vekalet verenin acizliğinden veya rahatlığındandır. "Filanı vekîl tayin ettim" dediğinizde bunun anlamı, o kişiyi kendi yerime koydum demektir. Bu ifade, vekalet verenin acizliğini göstermez. Ancak "Filana vekalet verdim" dediğinizde bu ifade, vekalet verilene tam bir teslimiyeti ve nasıl bir sonuca ulaşacağınızı bilmemenizi gösterir. Özetle vekalet, bütün varlıkların ihtiyaç duyduğu mahsus (hissedilen) ve makul (akılla anlaşılan) bütün işleri gerçek ve bağımsız tek Vekîl olan Allah'a havale temektir. İnsanı ilgilendiren bütün işlerde Allah'a güvenip dayanmak, O'na sığınmak ve yalnız O'ndan yardım dilemektir.[1245]

Buna göre Vekîl, koruyan, himaye eden, kefil olan, adaletli davranan ve yeterli olan anlamlarına gelmektedir.

el-Halîmî der ki: "Vekîl, varlıkların kendisine ait olduğunu, emir verme yetkisinin yalnız kendisinde bulunduğunu, kendisinden başka hiç kimsenin bir şeye malik olmadığını bilerek her işin kendisine havale edildiği yüce varlıktır."

el-Hattâbî der ki: "Vekîl'in anlamının "Kulların rızklarına kefil olan ve onların ihtiyaçlarını karşılayan" olduğu söylenmiştir. Ancak bu ismin hakikati, kendisine havale edilen işleri yapandır. Müslümanların "Allah bize yeter. O,

---

[1242] Nisa, 81.
[1243] Âl-i İmrân, 173.
[1244] İsrâ, 2.
[1245] Kurtubî, a.g.e., 1/ 504-506.

ne güzel vekildir" sözünün anlamı: O, işlerimize bakan, idare eden ve kefil olandır."

Musa ve Şuayb Peygamberin kıssasında geçen *"Allah, söylemekte olduklarımıza Vekîl'dir"*[1246] âyetindeki "Vekîl" sözcüğünü İbn Cüreyc "şahit" olarak açıklar.[1247]

İmam Kurtubî, güzel bir soruya dikkat çeker ve şöyle söyler: "Eğer dersen ki, madem Allah bütün kulların rızkını ve işlerini üstlenmiş onlara kefil olmuş, o hâlde açlıktan ve susuzluktan ölenlerin durumu nedir?"

Buna şöyle cevap verilebilir: "Yüce Allah, hiç kimsenin ruhunu, bu dünyada kefil olduğu ve garanti ettiği rızkını tamamlamadıkça almaz. Hz. Peygamber bir hadislerinde bu noktaya şöyle işaret eder: "Hiçbir kul, rızkını tamamlamadıkça ölmeyecektir."[1248] Bu hadis, daha fazla açıklama gerektirmeyecek kadar açıktır.

Vekîl isminin anlamını böylece açıkladıktan sonra Allah'ın bu yüce ismiyle ilgili dört önemli hükmü şöyle açıklayabiliriz:

1- Allah, bütün varlıkları koruyandır.

2- Allah, bütün varlıklar için yeterlidir.

3- Allah, bütün bunları yapabilecek güçtedir.

4- İyi kötü, yararlı zararlı her şey O'nun eliyle gerçekleşmektedir. O, doyma ve kanma hissini yarattığı gibi kalplerde hidâyeti de yaratmıştır.[1249]

Kur'an ve Sünnette Tevekkül

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Eğer inanıyorsanız, yalnızca Allah'a tevekkül edin."[1250]

"Artık mü'minler, yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler."[1251]

"Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter."[1252]

Allah, dostlarının şöyle dua ettiğini haber vermektedir:

[1246] Kasas, 28.
[1247] Beyhakî, a.g.e., s. 87.
[1248] Hâkim, 2/4. Zehebî de, bu hadisin sahih olduğunu tasdik eder.
[1249] Kurtubî, a.g.e., 1/ 507.
[1250] Maide, 23.
[1251] Âl-i İmrân, 122.
[1252] Talak, 3.

"Ey Rabb'imiz, biz sana tevekkül ettik ve içten sana yöneldik. Dönüş sanadır."[1253]

Hz. Peygamber'e şöyle emretmiştir:

"De ki: "O (Allah) Rahmân (bizi esirgeyip koruyan)'dır; biz O'na iman ettik ve O'na tevekkül ettik."[1254]

"Sen, artık Allah'a tevekkül et; çünkü sen apaçık olan hak üzerindesin."[1255]

"Sen de onlardan yüz çevir ve Allah'a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter."[1256]

"Sen, asla ölmeyen ve daima diri olan (Allah)a tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et."[1257]

"Eğer azmedersen artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."[1258]

Yüce Allah, Peygamber ve nebilerin şöyle dediğini bize haber verir:

"Bize ne oluyor ki, Allah'a tevekkül etmeyelim? Bize doğru olan yolları O göstermişti. Ve elbette bize yapmakta olduğunuz işkencelere karşı sabredeceğiz. Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etmelidirler."[1259]

Hz. Peygamber'in sahabesinin şöyle dediklerini haber verir:

"Onlar, kendilerine insanlar: "Size karşı insanlar toplandılar, artık onlardan korkun" dediklerinde bu, onların imanlarını arttırdı ve: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler."[1260]

"Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, O'nun âyetleri okunduğunda imanlarını arttırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler."[1261]

Kur'an-ı Kerîm'de tevekkül ile ilgili bu ve benzeri âyetler doludur. Biz sadece bu aktardıklarımızla yetineceğiz. Hz. Peygamber'inde tevekkül ile ilgili birçok hadisi bulunmaktadır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir.

[1253] Mümtehine, 4.
[1254] Mülk, 29.
[1255] Neml, 79.
[1256] Nisa, 81.
[1257] Furkan, 58.
[1258] Âl-i İmrân, 159.
[1259] İbrahim, 12.
[1260] Âl-i İmrân, 173.
[1261] Enfal, 2.

Buhârî ve Müslim'de geçen ve yetmiş bin kişinin hesaba çekilmeden cennete gireceğini beyan eden hadiste Hz. Peygamber, bu kişilerin özelliklerini şöyle açıklar: "Onlar, başkalarını gizli dinlemezler, uğursuz saymazlar, ateşle dağlanmazlar ve Rablerine tevekkül ederler."[1262]

Buhârî'nin naklettiğine göre İbn Abbas şöyle söylemiştir: "Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman "Hasbünallahü ve ni'me'l-vekîl" (Allah bize yeter. O ne güzel Vekîl'dir) sözünü söylemiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabı da aynı sözü söylemiştir.[1263] *"insanlar, "Size karşı insanlar toplandılar, artık onlardan korkun" dediklerinde bu, onların imanlarını arttırdı ve: "Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir" dediler."*[1264]

Buhârî ve Müslim naklediyor. Hz. Peygamber şöyle dua ederdi: "Ey Allah'ım! Sana teslim oldum ve sana inandım. Yalnız sana tevekkül ettim ve sana yöneldim. Senin için mücadele ettim. Allah'ım! Beni saptırmandan senin izzetine sığınıyorum. Senden başka ilâh yoktur. Sen daima diri olan ve ölmeyensin. İnsanlar ve cinler ise ölürler."[1265]

Tirmizî, Hz. Ömer'den merfû' olarak naklediyor: "Eğer hakkıyla Allah'a tevekkül etseydiniz Allah, kuşları rızıklandırdığı gibi sizleri de rızıklandırırdı. Onlar aç olarak gider, tok olarak dönerler."[1266]

Yine Tirmizî, Enes'ten naklediyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kim evinden çıkarken "Allah'ın adıyla, Allah'a tevekkül ettim. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur" derse, kendisine "Hidayete erdin, korundun ve himaye edildin" denilir. Bunun üzerine şeytan diğer bir şeytana: "Hidayete eren, korunan ve himaye edilen bir adamı nasıl saptırabilirsin?" der.[1267]

Allah'a tevekkül, dinin yarısı sayılır. Diğer yarısı ise Allah'a yönelmektir. Özetle din, yardım istemek ve ibadet etmektir. Tevekkül, yardım istemek; yönelmek ise ibadet etmektir.

Tevekkülün Konumu

En kapsamlı ve en geniş konum, tevekkül konumudur. Tevekkülle ilgili konuların çokluğu ve ihtiyaç sahiplerinin fazlalığı nedeniyle bu konum, tevek-

---

[1262] Buhârî, 2705; Müslim, 220.
[1263] Buhârî, 4563.
[1264] Âl-i İmrân, 173.
[1265] Müslim, 2717.
[1266] Tirmizî, 2344.
[1267] Tirmizî, 3426.

kül edenler tarafından daima mesken tutulur. Tevekkül pek geniş bir alandır. Zira inananlar, inanmayanlar, iyiler, kötüler, kuşlar, vahşi ve evcil hayvanlar, her ihtiyaç sahibi Rabb'ine güvenip dayanır. Yalnız O'na tevekkül eder. Mükellef olsun olmasın bütün yer ve gök ehli, amaç ve istekleri farklı olsa da mutlaka tevekkül makamında bulunurlar. Allah'ın özel ve seçkin dostları, imanla, dinine yardım etmekle, sözünü yüceltmekle, düşmanlarına karşı cihad etmekle, O'nu sevmekle ve emirlerini uygulamakla Allah'a tevekkül ederler.[1268]

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

1- Tevhidin hakikatini elde etmek için kul, kalbini işlerden uzak tutmalı, bütün işleri Allah'a havale etmeli, bu işlerin sıkıntı ve zorluklarıyla kalbini meşgul etmemelidir.

2- Vekil olan Allah, pek zengindir. Fakat buna rağmen kul, Allah'tan çok isteklerde bulunmamalı ve O'nun verdiklerine razı olup sabretmelidir. Bu yüzden şöyle denilmiştir: "Tevhidin alameti, tevekkül sergisinde birçok ihtiyacın bulunmasıdır."

3- Vekîl'inin pek zengin, vefakar ve cömert olduğunu bildiğine göre bu dünyandan yüz çevir ve Mevlâ'na ibadet etmeye yönel. Zira Allah'ı tanıyan kimsenin, bütün işlerinde O'na tevekkül etmesi ve her işini O'na havale etmesi gerekir.[1269] Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"İnananlar Allah'a tevekkül etsinler."*[1270]

* * *

[1268] İbn Kayyim, "Medâricu's-sâlikîn", 2/109.
[1269] Kurtubî, a.g.e., 1/508.
[1270] Âl-i İmrân, 122.

﴿ اَلْوَهَّابُ ﴾

VEHHÂB

Bu isim, Kur'an-ı Kerîm'de birkaç yerde geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Yoksa güçlü ve üstün olan, karşılıksız bağışlayan (Vehhâb olan) Rabb'inin hazineleri onların yanında mıdır?"[1271]

"Rabb'imiz, bizi hidayete eriştirdikten sonra kalplerimizi kaydırma ve yanından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz, bağışı en çok (Vehhâb) olan sensin Sen."[1272]

Süleyman (a.s.)'ın şöyle dua ettiğini haber verirken şöyle buyurur:

"Rabb'im, beni bağışla ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir mülkü bana armağan et. Şüphesiz sen, karşılıksız armağan edensin (Vehhâb olansın)."[1273]

Mevhib, Mevhibe ve Vehhâb isimleri, bahşetmek, armağan etmek, karşılıksız vermek ve ihsanda bulunmak gibi anlamlara gelen "ve-he-be" kökünden türemektedirler. Aynı kökten türeyen îhâb, hibe edileni kabul etmek; el-istihâb, hibe etmesini istemek demektir.

Bu isim Allah hakkında, kapsamlı ve geniş bağışa; hiçbir karşılık beklemeksizin ve hiçbir amaç gütmeksizin zorlanmadan daima vermek anlamına gelir. Oysa O'nun dışında bağışta bulunan herkesin dünyevî veya uhrevî, er veya geç bir amacı ve çıkarı vardır. Bu yüzden mutlak hibe, yalnız Allah için geçerli olup, bu sıfatın O'ndan başkası için kullanılması doğru değildir. Zira hibeler, dünyada ve âhirette hiçbir kesintiye uğramadan ve tükenmeden daima Allah'tan kullarına doğru akar. Allah'tan gelen hibeler, bu şekilde sonsuza dek artarak devam eder. Vehhâb ismi, Allah'ın bütün fazlını, ihsanını, keremini, geniş mülkünü ve adaletini kapsar.

İbn Arabi der ki: "İslâm âlimleri bu ismin Allah'ın zatî sıfatlardan mı yoksa fiilî sıfatlardan mı olduğu konusunda ihtilafa düştüler. Bu ismi Allah'ın zatî

[1271] Sad, 9.
[1272] Âl-i İmrân, 8.
[1273] Sad, 9.

sıfatı olarak kabul edenlere göre hibe, hibe edenin "sana verdim" veya "sana hibe ettim" şeklindeki sözüdür. *"Yerde olanların tümünü sizin için yaratan O'dur."*[1274] âyeti Allah'ın hibe sözüne işaret etmektedir. Dolaysıyla hibe, söze dayanmaktadır. Bu yüzden zatî sıfatlardan sayılmalıdır. Ancak onların bu iddiaları doğru değildir. Çünkü hibe edenin "sana hibe ettim" sözü, hibeyi haber vermek veya hibe etmeyi emretmek içindir. Oysa hibenin aslı, kula ulaşan ve ona yarar sağlayan şeydir. O halde hibe, bir fiildir. Bu fiilin Allah'ın emriyle gerçekleşmesi, tıpkı diğer fiillerin Allah'ın "Ol!" emriyle gerçekleşmesi gibidir. Bu isim (Vehhâb) hibeye, hibeye muhtaç olana (kul) ve hibe edene (Vehhâb olan Allah'a) işaret etmektedir."

el-Hattâbî ise bu isim hakkında şunları söyler: "Hibe ettiği şeyler çok çeşitli olmadıkça, daima fazla vermedikçe ve bağışı devam etmedikçe Vehhâb adı hak edilmez. İnsanlar ancak sahip olabildikleri mal ve erzakı hibe olarak verebilirler. Dolaysıyla onların hibe etme güçleri sınırlıdır. Bu yüzden hastaya şifa, kısır olana çocuk, dalalette olana hidayet, sıkıntı ve belâda olana esenlik ve afiyet veremezler. Oysa Allah, bütün bunları vermeye ve hibe etmeye kadirdir. O'nun cömertlik ve merhameti bütün varlıkları kuşatmıştır. O'nun bağış ve hibeleri asla kesintiye uğramaz. İyilik ve ihsanı süreklidir."[1275]

Kadı Ebû Bekir b. el-Arabî de der ki: "Allah'ın hibe ve vergisi, herhangi bir nimet ve iyiliğe bağlı olmaksızın gelendir. O'nun hibe ve vergisinde hiçbir acı ve zarar bulunmaz. İçinde acı, zarar veya zorluk bulunan nimet ve iyilikler hibe sayılmaz. *"...ve yanından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz, bağışı en çok olan sensin sen"*[1276] âyetinin anlamı budur. Allah bu âyetle salih kullarına nasıl ibadet ve dua etmeleri gerektiğini, içinde bir zorluk ve zararın bulunmadığı nimet ve ihsanının nasıl isteneceğini, inkarcıların sapıklığını arttırmak için Allah'ın kendilerine üst üste verdiği iyiliklerden (istidrâc)den nasıl korunmak gerektiğini öğretmektedir. İnkarcıların istidracı, görünürde bir iyilik ve ihsan olmasına karşın gerçekte kendileri için bir zarar ve helaktir. Oysa Allah'tan içinde hiçbir zarar ve acı bulunmayan, kesintiye uğramayan, eksilmeyen ve değişmeyen hibe ve bağışı istenmelidir."[1277]

[1274] Bakara, 29.
[1275] Beyhakî, a.g.e., s. 76.
[1276] Âl-i İmrân, 8.
[1277] Kurtubî, a.g.e., 1/ 395-396.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Her müslüman Yüce Allah'ın gerçek hibe ve bağış sahibi olduğunu bilmeli, O'nun mutlak Vehhâb olduğuna inanmalıdır. Hangi yönden, hangi halde, helal veya haram, bir sebebe bağlı veya sebepsiz olarak kula ulaşan her şey Allah'ın bir hibesi, bağışı ve vergisidir. O, dilerse hibe ettiği bütün şeyleri çekip alır, dilerse bırakır.

Her müslüman, bu üstün niteliği kazanmaya çalışmalı, insanlara ve diğer varlıklara dünyevî veya uhrevî bir karşılık beklemeksizin hibe ve bağışlarda bulunmalıdır. Şu âyet bu üstün niteliğe işaret etmektedir: *"Ey iman edenler, rükû edin, secdeye varın, Rabb'inize ibadet edin ve hayır işleyin, umulur ki kurtuluş bulursunuz."*[1278]

Müslümanın bir vacibi yerine getirmek için yaptığı iyilik ve yardımlar hibe sayılmaz. Kendisine vacip olmayan, yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığı hayırlar ve iyilikler hibe sayılır. Hz. Peygamber müslümanları bu tür iyilikler yapmaya teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Sabahlayan her eklemeniz için bir sadaka vermek gerekir. Her tesbîh (sübhanallah) bir sadakadır. Her tekbir (Allahu ekber) bir sadakadır. Her tahlîl (lâ ilâhe illallah) bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır. Kötülükten alıkoymak bir sadakadır. Bütün bunların yerine kuşluk vaktinde iki rekât namaz kılmak yeterlidir."[1279] Kişinin gücü yettiğince bu zikir ve namaza devam etmeli ve daha fazla kılmaya çalışmalıdır.

Allah'ın sana hibe ettiklerinden sen de başkalarına hibe et. Allah'ın geçici olarak sana emanet ettiği şeylerde sakın cimrilik etme. Zira O, sen verdikçe sana daha fazla vereceğini vaat etmiştir. Cimrilik edip vermeyenin malını da yıkıma uğratacağını bildirmiştir. Eğer Allah sana, kişileri yüksek derecelere çıkaran önemli bilgiler ve ilimler vermişse sen de hiçbir karşılık beklemeksizin bu bilgi ve ilimleri, ihtiyaç duyan kimselere öğretmelisin. Bu aydınlık bilgileri onlardan gizleyip saklama ki, kıyamet günü ağzın ateşten bir gemle gemlenmesin. Ancak gizli sırlar ve bilgileri ehil olmayanlara vermemeye dikkat etmelisin. Bu bilgileri ehil olmayanlara verirsen, onların bilgisizliklerini daha da artırır ve kafalarının karışmasına dolayısıyla sapmalarına neden olursun. Bil ki, bilgiyi ehil olandan gizlemek zulüm ve haksızlık olduğu gibi onu ehli olmayana vermek de en büyük zulüm ve haksızlıktır. Bu yüzden iyi düşünmeli, bilgiyi kime verip vermeyeceğine öyle karar vermelisin. Allah'ın sana bağışla-

---

[1278] Hac, 77.

[1279] Müslim, 720.

dığı ve hibe ettiği şeyleri uygun olmayan yerlerde kullanmamalısın. Aksi halde sana verilen dünyevî ve uhrevî değerli hibeleri heba etmiş olursun. Onları uygun yerlerde kullan ki, Allah'ın daha fazla hibe ve bağışını hak edebilesin.

Bu büyük isme bağlı kalmaya ve onu daima okumaya özen göster. Böylece bol miktarda mal ve mülk sahibi olursun. Anlatıldığına göre eş-Şiblî, Ebû Ali es-Sakafî'nin bazı dostlarına: "Ebû Ali'nin dilinde Allah'ın en çok hangi isim vardı?" diye sormuş. Ebû Ali'nin dostları: "Vehhâb ismi" demişler. Bunun üzerine eş-Şiblî: "Demek bu yüzden çok malı varmış." der.

Allah'ın Vehhâb olduğuna içtenlikle inanan ve bunu kendi nefislerinde gerçekleştirenler, her türlü ihtiyaçlarını yalnız Allah'a iletir ve O'ndan başkasına dayanıp güvenmezler. Allah'a gösterdikleri bu içtenlik ve inançla, zillet ve acizlikle O'nun hibe ve bağışlarına kavuşurlar.[1280]

Dualarımızın sonu, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd etmektir.

* * *

[1280] Kurtubî, a.g.e., 1/ 398-400; Râzî, a.g.e., s. 218-220.

ESMÂULLÂHİ'L-HÜSNÂ

İBN KAYYİM el-CEVZİYYE

Derleyenler

Yûsuf Alî BÜDEYVÎ
Eymen Abdurrezzâk es-SEVVÂ

Çevirenler

Hanifi AKIN – Muhittin KORKMAZ

[Derleyenlerin önsözü ile "el-Latîf" isminden kitabına sonuna kadar olan kısım, Hanifi AKIN; Kitabın başından "el-Latîf" ismine kadar olan kısım, Muhittin KORKMAZ tarafından tercüme edilmiştir.]

Son Okuma: Hanife AKIN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RAHMÂN VE RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Hiç kuşkusuz yüce Allah, her istek ve arzunun gerçekleşmesini bir sebebe bağlamış ve her gayeye götüren yolu göstermiştir. İman ise, gaye ve arzuların en büyüğü ve en önemlisidir. Allah, imanı zayıflatan ve ortada kaldıran sebepleri var ettiği gibi, elde edilmesini ve güçlenmesini sağlayan sebepleri de var etmiştir.

Kişiyi imana götüren ve imanını kuvvetlendirmesine en büyük sebeplerden birisi; yüce Allah'ı layık olduğu şekliyle tanımaktır. Allah'ı zatıyla tanıma gücüne ve yeteneğine sahip olamadığımıza göre O'nu ancak isimleri ve sıfatlarıyla tanıyabiliriz.

İmanın elde edilmesini ve kuvvetlenmesini sağlayan en önemli hususlardan birisi de; yüce Allah'ın Kur'an ve Sünnette geçen güzel isimlerini bilmek, onların manalarını anlamaya çalışmak ve onlarla Allah'a kulluk etmektir. Çünkü yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"En güzel isimler (el-Esmâü'l-hüsnâ), Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"[1281]

Kur'an-ı Kerim'de **"isim"** kelimesi, Allah lafzına veya onun yerini tutan zamire, ayrıca Rab kelimesine izafet yoluyla nispet edilmiş, çoğul şekli olan **"Esmâ"** ise bağlı "en güzel" anlamındaki **"el-Hüsnâ"** kelimesiyle sıfat tamlaması oluşturarak **"el-Esmâü'l-hüsnâ"** şeklinde dört defa Allah'a nispet edilmiştir.

İslam dininin telkin ettiği yüce yaratıcının öz adı, "Allah" kelimesidir. Bunun dışında O'nu hatırlatacak kelimeler seçilirken, hem zât-ı ilahiyyeyi niteleyen kavramlara uygun düşmeli ve hem de tazim ile hürmet unsurlarını taşı-

---

[1281] A'râf, 7/180

malıdır. Bu ikinci şartın gerçekleşebilmesi için, isimlerin, naslardan seçilmesi ve naslarda yer almayan kelimelerin O'na nispet edilmemesi gerekir. Çünkü isim, işaret ettiği varlık için ifade edeceği mana açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla bazı kelimelere ilahlık makamına yakışmayacak anlamlar yükleyerek bunları yaratıcıya nispet etmek veya O'na ait kavramları ve bunları dile getiren isimleri O'ndan başkasına vermek, Esmâu'l-Hüsnâ konusunda eğri yola sapmak kabul edilmiştir.

Esmâu'l-Hüsnâ'nın sayısı konusunda başvurulacak kaynak,şüphesiz ki Kur'an ve hadistir. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kelime kalıplarıyla zât-ı ilâhiyyeye nispet edilmiş olarak yer alan kavramların sayısını 313'e ulaştıranlar vardır.[1282]

Allah'ın doksan dokuz isminin olduğunu ve bunları benimseyenlerin cennete gireceğini ifade eden hadisi, Buhârî ile Müslim gibi otoriterler rivayet etmiş, Tirmizî'nin rivâyetinde ise bu isimler tek tek zikredilmiştir. Bu isimlerden 93'ü Kur'an-ı Kerim'de yer almış, diğer 6 isim ise başka kelimelerle yine O'na izafe edilmiştir. İşte bu liste, İslam dünyasında meşhur olmuş ve dua ile niyaz amacıyla okunmuştur. Bununla birlikte Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgilenen alimlerin çoğunluğuna göre, ilahi isimler, bu 99'dan ibaret değildir.[1283]

Sayıları ne olursa olsun, çeşitli kelime kalıplarıyla Allah'a nispet edilen isimler, şüphe yok ki aşkın yaratıcıyı nitelendiren ve O'nu insan anlayışına yaklaştıran kavramlardır. Naslarda yer alan bu kavramları tereddütsüz benimsedikten sonra kelam alimleri, nasla sabit olmayan bir kavramı Allah'a izafe etmenin meşruiyetini tartışmışlardır. Nasların nitelendirdiği genel uluhiyyet anlayışına ters düşmemek şartıyla bunu meşru görenler olduğu gibi, doğru bulmayanlar da olmuştur.

Bu görüşü meşru gören imam Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî'ye göre, bu konuda "isim" ile "vasıf" birbirinden ayrı düşünülmelidir. Nasla sabit olmayan bir ismi Allah'a nispet etmek meşru değildir. Bununla birlikte uluhiyyete ters düşmeyen bir kavramla O'nu nitelendirilmesi mümkündür.[1284] İsim veya sıfat olarak Allah'a nispet edilen bütün kavramlar, tek bir zatı nitelendirdiğinden tevhidi zedeleyici herhangi bir çokluğa sebep teşkil etmez. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v)'in, bir münacatında Allah'a ait isimlerin bilinme derecele-

---

[1282] Kureşî, el-Cevâhiru'l-Mudiyye, I/12-15 (ç)

[1283] Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât, s. 6-8; Gazzâlî, el-Maksadu'l-Esnâ, s. 131-133 (ç)

[1284] Gazzâlî, el-Maksadu'l-Esnâ, s. 139-141; Fahreddin er-Râzî, Levâmiu'l-Beyyinât, s. 36-37 (ç)

rini sayarken sonuncu derece olarak, "yada gayb ilminde bırakıp kendin için tercih ettiğin isimlerin"[1285] demek sûretiyle Hz. Peygamber (s.a.v)'inde bilmediği ilahi isimlerin bulunduğu fikri ortaya çıkmaktadır.

Bu görüşü kabul etmeyen Selef ekolü alimleri ise; yüce Allah'ın isimlerinin, tevkifî olduğunu, çünkü bu isimlerin, naslarla bildirildiğini, bu konunun aklın sahasına girmediğini, o halde Esmâu'l-Hüsnâ konusunda Kur'an ve Sünnetin bildirdiklerinin dışına çıkmamak gerektiğini, yüce Allah'a kendisinin vermediği bir ismi vermenin veya O'nun, kendisine verdiği bir ismi inkar etmenin, Allah'a karşı yapılmış bir haksızlık olduğunu belirtmişlerdir.

Esmâu'l-Hüsnâ listesinde yer alan 99 ismi çeşitli şekillerde gruplandırmak mümkündür. Konu ile ilgilenen ve eserleri günümüze kadar ulaşan ilk dönem kelamcılarından Ebu Abdullah el-Hâlimî, Esmâu'l-Hüsnâ'yı; Allah'ın varlığını, birliğini, yaratıcılığını, benzersiz oluşunu ve kainatı yönettiğini ifade eden isimler olmak üzere beş gruba ayırmış ve her gruba giren isimlerin ne anlama geldiğini açıklamıştır.[1286]

Yüce Allah'ın isimlerinin hepsi güzeldir. Bu isimlerin tamamı mutlak kemâle ve mutlak övgüye delalet eder. Bu isimlerin her biri, kendi sıfatlarından türemiştir. Dolayısıyla da sıfat olmak, isim olmaya engel değildir. Kulların sıfatları ise, isim olmaya engeldir. Çünkü bu sıfatlar, onlarından fiillerinden meydana gelmiş olup kullar arasında ortaktır. Bu ortaklık, özel isim olmalarını engellemektedir.

Yüce Allah'ın isimlerinden bazısı, O'nun fiilleriyle ilgilidir. Hâlık, Rezzâk, Muhyî, Mumît gibi. Bu tür isimler, O'nun fiillerine delalet eder.

O'nun isimlerinden bazısı, **"el-Azîz"**, **"el-Hâkim"** gibi tek başına ifade edilebildiği gibi, pek çoğu **"Ya Azîz"**, **"Ya Halîm"** gibi başka bir ekle birlikte de söylenebilir.

Yüce Allah için kullanılan isimlerden mastar ve fiil türetilerek bunlarla Allah'tan haber verilmesi caizdir. Örneğin, **"es-Semî'"**, **"el-Basîr"**, **"el-Kadîr"** isimleri, yüce Allah'a ait isimler olmakla birlikte, bu isimler, **"Sem'"** (=işitmek), **"Basar"** (=görmek), **"Kudret"** (=güç yetirmek) şeklinde de kullanılabilir.

Yüce Allah'ın en güzel isimlerini, Kur'an ve sahih Sünnetin ışığında bizlere tanıtan bu eser, bazen kelamî ve akademik tartışmalara yer vermiş olsa bi-

---

[1285] Ahmed b. Hanbel, I/391 (ç)

[1286] Ebû Abdullah el-Hâlimî, el-Minhâc, I/187-209 (ç)

le, Allah'ın isimlerini, bazen sade ve bazen de ilmi bir üslupla ele almış olup inancımızı hurafelerden ve yanlışlıklardan korumayı esas almıştır.

Kitap, her ne kadar bazı kaynaklarda, İbn Kayyim'e nispet edilmiş olunsa bile, elyazması asıl nüshaya ve bununla ilgili bir nüshaya ulaşılamamıştır. İbn Kayyim'in basılı eserlerinden bu konu ile ilgili bilgiler, kitabı derleyenler tarafından bir araya getirilmiştir.

İbn Kayyim, bu eserde, Esmâu'l-Hüsnâ'nın manalarına, kelimenin Arapça dilbilimi yönüne, dil yapısına, etimolojik ve belağat yönüne işaret etme hususunda alimlerin, tefsircilerin, hadisçilerin ve dilbilimi bilginlerinin görüşlerinin özünü sunmuştur.

Ayrıca Arapça dilbilimcilerin isimlerle ilgili filolojik görüşlerine de yer vermiştir. Örneğin, **"Allahümme"** (=Allahım/Ya Allah) sözünün anlamı ve bu kelimenin aslı hakkında farklı dilbilimi bilginlerinin görüşlerini açıklaması gibi. Yine Kur'an'da Allah'ın sıfatı olarak geçen **"Tebâreke"** (=yüceler yücesi) kelimesinin aslı ve Arapça dil sözlüklerinde, Meâni'l-Kur'an ve tefsir kitaplarında bu kelimenin delalet ettiği manayı açıklama hususundaki görüşleri de böyledir. Ayrıca İsim ile ismin ifade ettiği mana (=müsemma) arasındaki farklılığın, dil ve sözlük ile ilgili kitaplardan kaynaklandığına dair açıklamaları da bu şekildedir.

İbn Kayyim, Allah'ın bazı isimlerini, manzum şiirler içerisinde anmak sûretiyle edebi kişiliğini de ortaya koymuştur.

Bu kitapta, başlık halinde, yüce Allah'ın isimlerinden sadece 43 tanesinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra bazen dipnotlarda ve bazen de konu içerisinde diğer isimlere değinildiği de olmuştur.

Bu isimlerin çoğu, Tirmizî'de geçen konu ile ilgili hadiste geçerken, bazısı da diğer hadislerde geçen ifadelerden seçilmiştir.

Kitabın sonunda, "es-Semîu'l-Basîr" ile "es-Semîu'l-Alîm" isimlerinin niçin bu şekilde kullanımı hakkında güzel açıklamalara yer verilmiştir.

Âyet yada hadis metinleri içerisinde veya normal metin içerisinde yer alan bir takım kelimeleri açıklamaya yönelik müellifin bazı açıklamaları, ya âyet ve hadis metni içerisinde açıklandığından yada normal metin içerisinde çevrildiğinden yada Türkçe çeviride faydalı görülmediğinden dolayı tercüme edilmemiştir.

Kitabın müellifi İbn Kayyim el-Cevziyye, amelde Hanbelî ve kelamî konularda ise Selefiyye ekolüne mensup olması hasebiyle, kelamî konulara ait kitaplarını bu ekole göre ele almış ve konu ile ilgili meseleleri de, yine bu eko-

le göre değerlendirmiş ve kendi metodu açısından kelamcılara, filozoflara ve sufilere çeşitli tenkitler yöneltmiştir.

Geçmişte ve günümüzde suistimal edilen kavramlardan birisi de, Ehl-i Sünnet kavramı olmuştur. Bazı alimlerin, görüşlerinin halk arasında değer kazanmasını sağlamak ve doğruluğunu ortaya koymak için Ehl-i Sünnet kavramını kullandıkları görülmüştür. Geçmişte ve günümüzde yer alan bazı ekol ve mezhep müntesipleri, diğer ekol ve mezheplerin düşüncelerinden farklı olan görüşünü ispat etmeye çalışıp daha sonra da bu görüşün, Ehl-i Sünnetin görüşü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle de müellifin, bazı yerlerde kullandığı Ehl-i Sünnet kavramıyla, bağlı olduğu Selefiyye ekolüne ait görüşü kast ettiği unutulmamalıdır.

Kitabın sonuna; okuyucunun, kitapta geçen hadislerin, Allah'ın isimlerinin ve kitapta geçen kitapların isimlerinin neler olduğunu bilmesi için bir fihrist ve kaynakça konulmuştur.

Dipnotta verilen bilgilerin bize ait olanını belirtmek için (ç) sembolü kullanılmıştır.

Çeviri sırasında metne bağlı kalınmıştır. Özet çeviriden kaçınılmıştır.

Müellif, bazı konularda, Arap dili ile ilgili kurallara da yer vermiş, fakat bu kurallar genellikle Arapça'ya vakıf olan kimselerin bileceği konulardır. Bu tür konularda okuyucu sıkmamak için dipnotta gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Kitap, Yûsuf Ali Büdeyvî ile Eymen Abdurrezzâk es-Sevvâ tarafından derlenmiştir. Kitabı derleyenlerin kitap ve yazar hakkında yaptıkları açıklamalar okuyucu için faydalı olduğu için tercüme edilmiştir.

Âyetlerin meali, farklı meallerden alınmıştır. Hadislerin kaynağı; kütübü tis'ada yer alan kitaplar için Concordance usulü kullanılmış, kütübü tis'a dışında yer alan kitaplar için ise cilt ve sahife numaraları gösterilmiştir.

Yıllardır Esmâu'l-Hüsnâ konusu üzerinde yoğunlaşmamıza katkı sağlayan değerli dostum Vedat Öztürk ile kitabın çevrilmesine büyük önem gösteren Karınca Yayınları'nın sahibi değerli dostum Feyzullah Birışık'a teşekkür ederim. Allah'ı tanıyıp gerçek anlamda O'na kul olanlara ne mutlu!.

Hanifi AKIN
Şehitkamil/GAZİANTEP
26.02.2004

KİTABI DERLEYENLERİN ÖNSÖZÜ

Hamd, kendisinden başka ilâh olmayan ve en güzel isimler O'nun olan Allah'a mahsustur. Allah'ın salatı; yüce ahlaka ve en üstün makama sahip, ümmi peygamber olan efendimiz Muhammed (s.a.v)'in, onun aile halkının ve büyük mevkilere sahip sahabilerinin üzerine olsun.

Bundan sonra:

Biz, değerli bir kitap ve büyük bir yazar hakkında bilgi vermek istiyoruz...

Kitap; **"Esmâullahi'l-Hüsnâ"**dır. Yazarı ise, **allame İbn Kayyim**'dir.

"Esmâu'l-Hüsnâ" konusu, İslam akidesinin en açık konularından biridir. Çünkü Kur'an, yüce Allah'ın, **"En güzel isimler (=el-Esmâü'l-hüsnâ), Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"**[1287] sözünden dolayı bu isimleri tanımayı, bu isimlerin gerekli olduğunu ve bu isimlerle dua edilmesini bize emretmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'de,

إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Doğrusu Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bu isimleri sayarsa, cennete girer"[1288] buyurmasından dolayı bu isimleri ezberleyen, uygulayan, bu isimleri uygun bir biçimde yerine getiren ve sınırlarını koruyan kimseyi cennetle müjdelemektedir.

Konunun önemine binaen, alimler ve tefsirciler bu konu ile ilgili çeşitli sözler söylemektedirler.

Sahih, Sünen ve Müsned türü kitaplarda, yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları ile ilgili geniş bilgiler bulunmktadır.

Bu isimler ile sıfatların bazısı, Kur'an'da ve bazısı da Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen hadislerde geçmektedir.

Hadis kitaplarında bu isimler ile sıfatlar hakkında bölüm başlıkları oluşturulmuştur. "Kitabu't-Tevhid" (=Tevhid Bölümü) gibi. Bu bölüm, Buhârî'nin **"Sahîh"** adlı kitabının sonunda yer almaktadır. Ebu Dâvud'un **"Sünen"**inde ise "Kitâbu Reddi alâ'l-Cehmiyye" (=Cehmiyye Mezhebine Reddiye Bölü-

---

[1287] A'râf: 7/180

[1288] Buhârî, Tevhid 12, Da'vât 69, Şurût 18; Müslim, Zikr 6; Tirmizî, Dua 82; Müsned, 2/258, 267, 314, 427, 499, 503, 516 (ç)

mü) ve Nesâî'nin **"Sünen"** adlı eserinde ise "Kitâbu'n-Nuût" (=Sıfatlar Bölümü) gibi. İşte bu kitaplardaki bu bölümler, sıfatlar ile ilgili hadisleri bir araya getiren müstakil bir bölümü oluşturmaktadır. Yine İbn Mâce'nin **"Sünen"**inde yer alan "Kitâbu's-Sünnet" (=Sünnet Bölümü), konu ile ilgili diğerlerinin içermediği farklı şeyleri içermektedir. Yine Müslim'in **"Sahîh"**inde, Tirmizî'nin **"Sünen"**inde, İmam Mâlik'in **"Muvatta"**sında, İmam Şâfiî'nin **"Müsned"**inde, İmam Ahmed b. Hanbel'in **"Müsned"**inde, Ebu Dâvud'un **"Sünen"**inde, İbn Hibbân'ın **"Sahîh"**inde, Hâkim'in **"Müstedrek"**inde ve bununla birlikte bazı temel eserler ile İbn Hacer el-Askalânî'nin **"Fethu'l-Bârî"**si, Mubârekfûrî'nin **"Tuhfetu'l-Ahvazî"** gibi hadis şerhi kitaplarında konu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Örneğin, İbn Hacer el-Askalânî, Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili farklı rivâyetleri toplamış ve bu rivâyetlerden müstefiz[1289] olanları nakletmiştir.

Bununla birlikte biz, Akide, Tevhid ve Usul kitaplarında; zata, sıfatlara ve fiillere delalet etmesi yönüyle Esmâu'l-Hüsnâ'yı, bu isimlerin manaları ile kısımlarını açıklama mahiyetinde geniş bölümler oluşturulduğuna rastlamaktayız. Nitekim Bağdâdî **"Usûlu'd-Dîn"**de, İmam Harameyn el-Cüveynî **"el-İrşâd"**da, Beyhakî **"el-Esmâ' ve's-Sıfât"**ta, **"el-İ'tikad ve'l-Hidâye"**de ve bunların dışında daha birçok alim bu konuyu eserlerinde işlemiştir.

Yine bu kitap, bu yönüyle ve önemi gereği tefsir kitaplarıyla da bağlantılıdır. Çünkü müfessir, **"Allah"** ismi ile ilgili bağlamı açıklayıp Kur'anî bağlamda bu kelimenin Belağatla ilgili yönü ile Beyân ilmi ile ilgili yönünü ortaya koymakta, Allah'ın isimlerinin cümle içerisinde öne ve geriye alınması yada marife ve nekre gelmesinin inceliklerine değinmekte ve Allah'ın isimlerin bu şekilde gelmesinin hikmet yönünü açığa çıkarmaktadır.

Bazı alimler, yüce Allah'ın isimlerini tasnif edip içerdiği güzel manaları açıklamakta ve bu isimlerin delaletinden yaratıcının büyüklüğünü ortaya koymaya çalışmaktır.

[1289] **Müstefiz:** Fıkıh alimlerinin tarifine göre, meşhur hadisin karşılığıdır. Hadisçilere göre meşhur hadisin tarifi ise; ikiden fazla geliş yolu olan, fakat mütevatir derecesine ulaşmayan hadistir. Bununla birlikte meşhur ile müstefiz arasında farklılık olduğunu söyleyen alimler de vardır.
Bunlardan kimine göre, meşhur; ilk asırda aslı olup ümmet tarafından kabul edilen sonradan yaygın olan hadistir. Müstefiz ise; tevatür derecesine varmaksızın en az üç sahabi tarafından naklolunan hadistir. Buna göre her müstefiz hadis meşhur ise de, her meşhur hadis müstefiz değildir. (ç)

Bazı alimlerde, tevhidin ve akidenin temellerini sağlam bir şekilde yerleştirme hususunda yüce Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiillerini delil getirmeye çalışmıştır.

Bazı alimler ise, bu isimleri, manzum şiirler çerçevesinde açıklamaya gayret göstermişlerdir. Dolayısıyla Allah'ın isimleri, manzum şiir çerçevesinde açıklanmıştır.

İmam Nevevî, Aynî, İbn Hacer el-Askalânî, Kastallânî, Suyûtî ve daha birçok nebevî hadis şerhçileri, bu yüce isimlerin manalarını açıklamaya çalışmışlardır. Böylece Allah'ın isimleri ile ilgili hadisler, bariz ve ayırt edici bir özelliğe sahip olmuştur.

İlk dönem Tevhid alimleri ile Tasavvuf ehli alimleri, bu konuya büyük önem vermiş ve ilgi göstermişlerdir.

Görüldüğü üzere Allah'ın isimleriyle her istenilen şey elde edilmekte ve her arzu edilen şey bu isimlerle tevessül edilmektedir. Bu isimleri anlamaya çalıştıkça; önemi ortaya çıkmakta, kapalı görünen hususlar açığa çıkmakta ve gayb ile ilgili sırlara vakıf olunmaktadır. İşte Allah'ın isimleri ile ilgili ortaya çıkan bu durum, şer'an ve aklen inkar edilemeyecek ilimlerden büyük bir sırrı teşkil etmektedir.

Buradan şu husus ortaya çıkmaktadır: Yapmamız gereken şey, ancak taatleri işlemek, hayr işleri yapmak ve Allah'ın isimleri ile ilgili gerçek yakarışı yapmaktır. Çünkü bu isimler ve sıfatlar, insan için ilahi sırları ve rahmanî manaları ihtiva eden bir sûret gibi bir görüntü ve bir aynadır. Zira yüce Allah, kullarına, isimleriyle tecelli eder. Dolayısıyla da bu isimlerin etkilerini; şekillerinde, renklerinde, hallerinde, mizaçlarında ve yaratılışlarında görürler.

Yine isimler ile ilgili değişik tecelliler ve günler ile ömürler sona erse bile son bulmayan sırlar vardır. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye bakmadılar mı?"[1290]

İsimlerin büyüklüğü, akıl sahipleri için, Allah'ın yarattığı bu tür şeylerin ortaya çıkmasından yada bu tür şeylerin hakikatine ve azametine ulaşılmasından daha büyüktür. Nitekim yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

[1290] A'râf: 7/185

"İşte bu (hususlar), bizim ihsanımızdır. İster ver, ister tut. Bunun hesabı yok."[1291]

Mutlu kimse, Allah'ın başarıya ulaştırdığı kimsedir. Dolayısıyla da mutlu kimse, başka bir amele ve işe dayanmaksızın sadece Rabb'ine taat etmekle meşgul olur. İlerlemek isteyen kimse, Allah'ın sıfatlarının, varlıklar aleminde etkisini tanıdıktan sonra ancak idrak etmekle ve tanıma dereceleri olan bilgi mertebelerinin değeriyle bilir.

Yüce Allah, bize, **"En güzel isimler (=el-Esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"**[1292] buyurmak sûretiyle duanın yolunu kolaylaştırmıştır. Görüldüğü üzere yüce Allah burada, **"dua edin"** derken; O'nu tesbih edin, anın ve bu isimlerle O'na ibadet edin demektedir. Çünkü bu konuda en yüce gayeye bu isimlerle ulaşabiliriz ve çok lezzetli marifet içeceğinden bu isimlerle içebiliriz.

Resulullah (s.a.v)'de bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Doğrusu Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bu isimleri sayarsa, cennete girer."[1293]

Hadisin metninde geçen **"Kim bu isimleri sayarsa"** ifadesinin anlamı: "Kim bu isimleri ezberlerse", "bu isimlerle amel ederse", "dua ederse", "bu isimlerin manasını bilen kimsenin bu isimleri okuyarak tekrarlarsa" demektir. Çünkü yüce Allah, kendisini bu isimlerle isimlendirmiştir. Dolayısıyla bütün isimlerin varacağı yer, Allah'tır.

Müfessir İbnu'l-A'râbî bu konu ile ilgili olarak şöyle der:

"Kim Allah'ın isimleri hakkında bu manaları anlarsa, her yoldan güzelliği elde etmiş ve kendisi için başarıya götüren yolu kazanmış olur."[1294]

İlim adamları, bu konuda değerli eserler yazmış olup bu isimlerin manalarını açıklamışlar ve bu isimlerden çıkarılan hikmetler ile faydaları insanlara bildirmişlerdir. Şüphesiz ki, yüce Allah'ı isimleriyle ve sıfatlarıyla tanımak, en yüce gaye ve en şerefli değerdir. Çünkü bu isimler, Resulullah (s.a.v)'in;

[1291] Sâd: 38/39

[1292] A'râf: 7/180

[1293] Buhârî, Tevhid 12, Da'vât 69, Şurût 18; Müslim, Zikr 6; Tirmizî, Dua 82; Müsned, 2/258, 267, 314, 427, 499, 503, 516 (ç)

[1294] İbnu'l-A'râbî, Ahkâmu'l-Kur'an, 2/804

"Kim bu isimleri sayarsa, cennete girer" buyurması sebebiyle cennete girmenin yoludur.

Yine müfessir İbnu'l-A'râbî konu ile ilgili olarak şöyle der:

"Alimler, bu isimlerin manaları üzerinde durup bu isimler hakkında görüş belirttiler.

Allah'ın isimleri, Kur'an'ın 33 sûresinde geçmektedir. Bu surelerden bazısı, bu isimlerden sadece birisine yer vermiştir: Tevbe, Kehf, Meryem, Hac, Neml ve daha birçok sure gibi. Bazı sureler ise, iki ismi bir arada getirmiştir: Enfâl, Ra'd, Fâtır sureleri gibi. Bazı sureler ise, bu isimlerin çoğunu derlemiştir: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Haşr ve daha birçok sure gibi.

Şimdi de size, Kur'an-ı Kerim'de, yüce Allah'ın isimlerinin geçtiği yerleri genişçe bir şekilde açıklayalım.

Fâtiha Sûresi: Bu surenin içerisinde Allah'ın şu isimleri yer almaktadır. **Allah** ismi (Fâtiha: 1/1), **er-Rab** ismi Fâtiha: 1/1), **er-Rahmân** ve **er-Rahîm** ismi Fâtiha: 1/2), **el-Mâlik** ismi Fâtiha: 1/3).

Bakara Sûresi: Bu surenin içerisinde şu isimler yer almaktadır: **el-Muhît** ismi (Bakara: 2/19), **el-Kadîr** ismi (Bakara: 2/20), **el-Alîm** ismi (Bakara: 2/32), **el-Hâkim** ismi (Bakara: 2/33), **et-Tevvâb** ismi (Bakara: 2/37), **el-Bâriu** ismi (Bakara: 2/54), **el-Basîr** ismi (Bakara: 2/96), **el-Vâsi'** ismi (Bakara: 2/115), **es-Semî'** ismi (Bakara: 2/127), **el-Azîz** ismi (Bakara: 2/129), **er-Raûf** ismi (Bakara: 2/143), **eş-Şâkir** ismi (Bakara: 2/158), **İlah** ismi (Bakara: 2/163), **el-Vâhid** ismi (Bakara: 2/162), **el-Gafûr** ismi (Bakara: 2/173), **el-Garîb** ismi (Bakara: 2/186), **el-Hâkim** ismi (Bakara: 2/225), **el-Hayy** ismi (Bakara: 2/255), **el-Kayyûm** ismi (Bakara: 2/255), **el-Aliyy** ismi (Bakara: 2/255), **el-Azîm** ismi (Bakara: 2/255), **el-Ganiyy** ismi (Bakara: 2/263), **el-Veliyy** ismi (Bakara: 2/257), **el-Hamîd** ismi (Bakara: 2/267), **el-Habîr** ismi (Bakara: 2/234), **el-Bedîu** (Bakara: 2/117)

Âl-i İmrân Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Vehhâb** ismi (Âl-i İmrân: 3/8), **en-Nâsır** ismi (Âl-i İmrân: 3/150), **el-Câmi'** ismi (Âl-i İmrân: 3/9).

Nisâ Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **er-Rakîb** ismi (Nisâ: 4/1), **el-Hasîb** ismi (Nisâ: 4/6), **eş-Şehîd** ismi (Nisâ: 4/33), **el-Kebîr** ismi (Nisâ: 4/34), **en-Nasîr** ismi (Nisâ: 4/45), **el-Vekîl** ismi (Nisâ: 4/81), **el-Mukît** ismi (Nisâ: 4/85), **el-Afuvv** ismi (Nisâ: 4/43).

En'âm Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Kâhir** ismi (En'âm: 6/18), **el-Latîf** ismi (En'âm: 6/103), **el-Hâsib** ismi (En'âm: 6/62), **el-Kâdir** ismi (En'âm: 6/65), **el-Hâkim** ismi (En'âm: 6/73).

A'râf Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Fâtih** ismi (A'râf: 7/89).

Enfâl Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Kaviyy** ismi (Enfâl: 8/52), **el-Mevla** ismi (Enfâl: 8/40).

Tevbe Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Âlim** ismi (Tevbe: 9/9).

Hûd Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Hafîz** ismi (Hûd: 11/57), **el-Mucîb** ismi (Hûd: 11/61), **el-Mecîd** ismi (Hûd: 11/73), **el-Vedûd** ismi (Hûd: 11/90).

Yûsuf Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Müsteân** ismi (Yûsuf: 12/18), **el-Kahhâr** ismi (Yûsuf: 12/39), **el-Gâlib** ismi (Yûsuf: 12/21).

Ra'd Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Müteâlî** ismi (Ra'd: 13/9), **el-Vâli** ismi (Ra'd: 13/11).

Hicr Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Hâfiz** ismi (Hicr: 15/9), **el-Vâris** (Hicr: 15/23), **el-Hallâk** ismi (Hicr: 15/86).

Kehf Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Muktedir** ismi (Kehf: 18/45).

Meryem Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Hafiyy** ismi (Meryem: 19/47).

Tâhâ Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Gaffâr** ismi (Tâhâ: 20/82), **el-Melik** ismi (Tâhâ: 20/114), **el-Hakk** (Tâhâ: 20/114).

Hac Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Hâdî** ismi (Hac: 22/54).

Nûr Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Mubîn** ismi (Nûr: 24/25), **en-Nûr** ismi (Nûr: 24/35).

Neml Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Kerîm** ismi (Neml: 27/40).

Rûm Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Muhyî** ismi (Rûm: 30/50).

Sebe' Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Fettâh** ismi (Sebe': 34/26).

Fâtır Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Fâtır** ismi (Fâtır: 35/1), **eş-Şukûr** ismi (Fâtır: 35/30).

Zümer Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Kâfî** ismi (Zümer: 39/36).

Mü'min Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Hâlık** ismi (Mü'min: 40/62).

Duhân Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Muntekim** ismi (Duhân: 44/16).

Zâriyât Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **er-Rezzâk** ismi (Zâriyât: 51/58), **el-Metîn** ismi (Zâriyât: 51/58).

Tûr Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Berr** ismi (Tûr: 52/28).

Kamer Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Melîk** ismi (Kamer: 54/55).

Rahmân Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **Zu'l-Celâli ve'l-İkrâm** ismi (Rahmân: 55/27).

Hadîd Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın** isimleri (Hadîd: 57/3).

Haşr Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Musavvir** isimleri (Haşr: 59/23).

A'lâ Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-A'lâ** ismi (A'lâ: 87/1).

Alak Sûresi: Bu surede şu isim yer almaktadır: **el-Ekrem** ismi (Alak: 96/3).

İhlâs Sûresi: Bu surede şu isimler yer almaktadır: **el-Ahad** ismi (İhlâs: 112/1), **es-Samed** ismi (İhlâs: 112/1).

* * *

ALLAH'IN İSİMLERİNİN MANALARI HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

Allah'ın isimlerinin manalarını açıklama mahiyetinde yazılan eserlerin metotları farklıdır. Metotların farklı olmasının nedeni; yazarların bağlı olduğu mezheplerin değişik olması ve müfessirlerin, hadis alimlerinin, tevhid ve tasavvuf alimlerinin, Arap filologu ve lügat fıkhı alimlerinin uzmanlık alanlarının çeşitli olmasıdır.

Bu ilimlerin her birinde, yüce Allah'ın isimleri ile ilgili hadis hakkında müstakil bölümlere yer verilmiştir. Bu bölümler, araştırılıp tedvin edilmeye muhtaç zengin bir bilgi servetini oluşturmaktadır.

* * *

İBN KAYYİM'İN ESMÂU'L-HÜSNÂ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Diğer uzman alimler gibi, İbn Kayyim'de; imanı sağlamlaştırmak, sahih akideyi tespit etmek, fert ile toplum hayatına yüce İslam hakikatini yerleştirmek, İslam hakikati ile ilgili yolları açıklamaya çalışmak, Allah'ın hakları ile kulların hakları hususunda bu hakikatin gerektirdiğini yapmak, bu hakikatin delalet ettiği şeyi anlamak ve bu hakikatle amel etmek, bu hakikati akıllara, nefislere ve kalplere sağlamca yerleştirmeye gayret sarf etmek sûretiyle Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili hadis hakkında çeşitli açıklamalar yapmış ve bunların manaları hakkında bilgiler vermiştir.

İbn Kayyim, Allah'ın isimleri ve bu isimleri sayma ile ilgili ilmin, diğer ilimler gibi temel bir ilim olduğunu doğrulamıştır. Yaratığın bütün ilimleri sayması gerektiği gibi, Allah'ın isimlerini sayması da doğal bir şeydir. Çünkü Allah'ın isimlerini saymak, her bilinenin sayılmasına temel oluşturmaktadır. Zira bilinen şeyler, bu isimlerin gereğidir ve bu isimlere bağlıdır.[1295]

Selef ekolü, Kur'an'da ve Sünnette yüce Allah'ın şanına uygun bir biçimde O'nun isimleri ve sıfatları ile ilgili gelen her türlü haberleri ve halleri, ispat etmek sûretiyle doğrulamıştır.[1296]

Yine Selef ekolü; Allah'ın sıfatlarını ve Allah'ın isimleri ile ilgili gerçekleri inkar etmelerinden dolayı Cehmiyye, Mu'tezile, Kaderiyye mezheplerini reddetmiştir.

Bu kitabın içeriği, Allah'ın isimleri ve sıfatları ile ilgili bilgiler verip Kitap ve Sünnetten isimlerin delillerini ortaya koymakta ve yüce Allah'ın isimlerine iman etmenin İslam'ın temel meselelerinden olduğunu bize bildirmektedir. Bu konuda insanın olgunluğa erişmesi ve mutluluğa kavuşması, ancak yaratıcısını bilmekle ve O'nun isimleri ile sıfatlarını tanımakla tamam olur. Bu gerçek ise, isimler ile sıfatların durumunu araştırmakla elde edilir. Böylece bu konu, varlığı tanımanın ancak en güzel isimler ve yüce sıfatlarla bağ kurmak sûretiyle açığa çıkmış olur.

Akide, Esmâu'l-Hüsnâ'nın gerektirdiklerini açıklama hususunda alanını genişletmekte ve yüce Allah'ın isimleriyle nasıl övüleceği, Kur'an ile Sünnette

---

[1295] Bedâiu'l-Fevâid, 1/163

[1296] Muhammed Ebû Zehra, el-Mezâhibu'l-İslâmiyye, s. 38

Allah'ın isimlerinin kaynaklarının nasıl olduğu ve işlenen konuların, Allah'ın isimleriyle tevessül ile duanın nasıl yapılacağını bildirmektedir.

Bu konuda Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili, kötülükten tenzih etmeyi açıklama mahiyetinde bir bölüm oluşturulmuş ve Kur'an ile Sünnetin sınırlarını belirlediği gibi, bu isimleri genelleştirmede edeb ile ilgili gereklilik belirtilmiştir.

İbn Kayyim, bu eserde, Esmâu'l-Hüsnâ'nın manalarına, dilbilimi yönüne, dil yapısına, etimolojik ve belağat yönüne işaret etme hususunda alimlerin, tefsircilerin, hadisçilerin ve dilbilim bilginlerinin görüşlerinin özünü sunmuştur.

Yine Arapça dilbilimcilerin konu ile ilgili filolojik meselelerine de yer vermiştir. **"Allahümme"** (=Allahım) sözünün anlamı ve bu kelimenin aslı hakkında farklı dilbilimcilerin görüşlerini açıklaması gibi. Yine Kur'an'da Allah'ın sıfatı olarak geçen **"Tebâreke"** (=yüceler yücesi) kelimesinin aslı ve Arapça dil sözlüklerinde, Meâni'l-Kur'an ve tefsir kitaplarında bu kelimenin delalet ettiği manayı açıklama hususundaki görüşleri de böyledir. Ayrıca İsim ile ismin ifade ettiği mana (=müsemma) arasındaki farklılığın, dil ve sözlük ile ilgili kitaplardan kaynaklandığına dair açıklamaları da bu şekildedir.

İbn Kayyim, Allah'ın isimlerini, **"el-Kâfiyetu fî Beyâni Akîdeti Ehli's-Sünnet"** adlı kitabında ele aldığı manzum şiir hakkındaki düşüncesini ve bunun dışında ayrıca konu ile ilgili birçok kimsenin yazdığı eserlerde az bulunan filolojik konular, yorumlar, belağatlı nükteler ve aydınlatıcı fikirler hakkındaki görüşünü ortaya koymuştur.

Son olarak; okuyucu, kitabın içerisinde fıkıh, yasama, yorum, hadis şerhi, akaid ve tevhid ile ilgili ifadeler görmektedir. Dolayısıyla bu kitap; içerisinde şiir, nesr, edebî ve filoloji ile ilgili bazı sözler içermekle birlikte bir eğitim ve bir ahlak kitabıdır.

* * *

İBN KAYYİM'İN BU KİTAPTAKİ METODU

İbn Kayyim, bu kitapta, her okuyucunun faydalanabileceği bu nefis bölümlerde, göklerin ve yerin yaratılmasındaki asıl gayeyi açıklamaktadır. Bu asıl gaye ise, kulların, yüce Allah'ı ve O'nun kemâl sıfatlarını tanıyıp O'na ibadet etmelerini ve hiçbir şeyi O'na şirk koşmamalarını istemektedir. İşte o zaman Esmâu'l-Hüsnâ, tevhidin ve mutlak ibadetin yalnızca Allah'a has kılınması ile ilgili hususun, her bölüm ve her bab başlığı içerisinde tecelli eder.

Kur'an âyetlerinin, alemin yaratılması ile ilgili konusu; kulların, O'nun kudretini tanımalarını ve O'nun ilminin genişliğini anlamaya yönelik çalışmalarınıf gerektirir. İşte bu da, O'nu tanımayı, isimleri ile sıfatlarını tanımayı ve O'nun bir olduğunu tanımayı sağlar.

İbn Kayyim'in yaptığı bu araştırmaların sırrı, Allah'ın güzel isimleri ile O'nun yüce sıfatları arasında bağ kurmak ve mahlukatın kaç gruba ayrıldığı, bu mahlukatın ise yaratıcının varlığına, tevhide, ahirete ve peygamberlik ile ilgili konulara karşı konumlarını ortaya koyma hususunda insanı irşad etmede Kur'an'ın metodunu açıklamaktır.

Peygamberler de, yüce Allah'ın isimlerini, sıfatlarını, bir olduğunu, O'na kavuşmayı ve meleklerin varlığını haber vermişlerdir.

Şüphesiz ki bu, iman konuları içerisine giren büyük bir konudur. Allah ancak bu konuyu, ebedi ahiret mutluluğunu kendi istek ve arzularının önüne geçiren kimseye açar.

Allah'ın isimleri ve sıfatları ile ilgili hadis, bu dünyada kulun elde edebileceği en değerli bir ilimdir.

Görüldüğü üzere bu kitap; içerisinde aydınlatıcı ve kuşatıcı bir yapının olduğu, aşırı gitme, sahtelik ile ilavenin olmadığı, mükemmel bir üslubu yücelttiği ve süslediği, dikkatli olma, ilmi kapasite ile fenni bir yeterliliğe sahip olma hususunda belli bir metot ile bir gayeyi ortaya koyan bir tablo ve bir bilgi mahiyetindedir.

Bununla birlikte okuyucuyu; en görünümlü, en süslü ve en yüce kelimelerle belli bir gayeye yöneltir.

Eğer bazen konu dışına çıkılsa yada konu uzatılmış olunsa bile, kitap; kendine özgü üslubuyla, yapısıyla, bilgi donanımıyla, hüküm çıkarmasıyla ve görüş belirtmesiyle müellif İbn Kayyim (rh.a)'in istediği amaç ve metodu

içermektedir. Çünkü İbn Kayyim, bu kitapta, her türlü melekeleri önümüze koymaya çalışmaktadır. Zaten İbn Kayyim, bütün kitaplarında; şeriatın güzellikleri, akidenin temelleri, ibadetin asıl yönleri ile incelikleri ve konu hakkında Hz. Peygamber (s.a.v)'in tavrı ile ilgili mükemmel bir tablo oluşturmada İslam dininin sahih yönünü tanıtmayı hedeflemektedir. İşte bu metot, eski ve yeni alimlerin eser yazarken kullandığı benzeri az bulunur bir metottur.

* * *

KİTABIN İÇERİĞİ

Bu kitapta var olan düşünceler, üç bölüm halinde ele alınmıştır. Bu bölümler şunlardır:

1. Allah'ın güzel isimlerini tanımak.
2. Allah'ın isimlerini kısımlara bölmek.
3. Allah'ın isimlerinin delaleti.

Kitabın içeriğini şu şekilde sunmamız mümkündür:

• Bu kitap; üzerinde Kur'an'ın, Sünnetin ve bu ümmetin selefinin icma ettiği yüce Allah'ın isimleri ile sıfatlarını haber vermektedir.

• Allah'ın her sıfatı; ya Kur'an'da gelmiş, ya mütevatir haberlerde gelmiş yada haberi ahad yoluyla rivayet edilmiş olması. Her sıfatın, Kur'an'da bir aslı vardır. Bununla birlikte biz, sıfatın gerektirdiğini belirtiriz ve keyfiyetsiz bir şekilde sıfatın dış görünüşüne göre hareket ederiz.

• Yüce Allah'a verilmesi mutlak anlamda caiz olmayanı ve O'nun sıfatlarına uygun olmayanı haber vermek.

• Allah'ın isimlerini; sarf, etimolojik ve lüğat fıkhı ile ilgili dilbilgisi manalarının hakikatini açıklamak.

• Yüce Allah'tan teşbihi nefyetmek.

• İbn Kayyim, sahabe ile tabiunun, yüce Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının manalarından anladıklarını ve bununla ilgili inançlarını anlatmaktadır.

• Manası yüce Allah'a ait olmayan sıfatların, O'na isnad edilmemesi gerektiğini haber vermek. Bu tür sıfatların manaları, kullara aittir. İnsanların, Adem oğullarının niteliklerinden olan sıfatları, yüce Allah'a isnad etmeleri caiz değildir.

• Allah'ın isimlerinden, Resulullah (s.a.v)'in diğer hadislerinde metin ve mana olarak gelenleri zikretmek.

• Allah'ın isimleri, insanın bilmesi ve öğrenmesi gereken kurallardandır.

• Bazı durumlarda içerdiği manadan dolayı yüce Rabb'imize bir isimle değil de iki isimle birlikte dua edilmesi gerekmektedir. **"el-Muzill"** (=Düşmanlarını zelil eden) isminin, **"el-Muizz"** (=Dinine sarılanı galip kılan, yardım ve galibiyetini ona ihsan eden) ismiyle birlikte; **"el-Kâbıd"** (=Ruhları alan veya kullarından dilediğinin rızkını daraltan) isminin, **"el-Bâsıt"** (=Dilediğinin rızkını genişleten) ismiyle birlikte ve **"ed-Dârr"** (=Düşmanlarına cezasını indiren) isminin, **"en-Nâfi'"** (=Kullarını ve âlemi iyiliğiyle kuşatan) ismiyle birlikte dua edilmesi gibi.

• Yüce Allah, tanıklık ettiği andaki ilmini, onay verdiği anındaki kudretini, yaratma ile emretme anındaki hikmetini, peygamberler göndermeyi zikretme anındaki rahmetini, kullarının günahlarını ve masiyetlerini zikretme anında ceza vermede acele etmediğini, dua anında istenileni işittiğini ve hüküm verme ile kudreti anındaki izzetini haber vermektedir.

* * *

BU KİTABIN ASLI

Yüce Allah, bize; imam İbn Kayyim'in temel kitaplarını tahric etme,[1297] mezhebi ile dilbilimi ile ilgili görüşlerini tedris etme ve şeriat ilimlerindeki değerini açıklamayı kolaylaştırma hususunda bizi başarılı kılmıştır. Bununla birlikte bu kitap ile ilgili olarak, İbn Kayyim'in bütün basılı kitaplarını araştırmak ve bu fayda verici konu ile ilgili her türlü eserini ortaya koymak bize gerekmektedir.

İbn Kayyim'in biyografisini yazan kimseler, çoğunlukla, konumuzla ilgili olan **"Şerhu Esmâillâhi'l-hüsnâ"** adlı kitabı, İbn Kayyim'e nispet etmişlerdir.[1298]

İbn Receb **"ez-Zeylu alâ Tabâkati'l-Hanâbile"**de, İbnu'l-İmâd ise **"Şezerâtu'z-Zeheb"**de ve Dâvudî'de **"Tabakâtu'l-Müfessirîn"**de İbn Kayyim ile ilgili yazdıkları biyografilerde bu kitaptan zımnen bahsetmişlerdir.

Bununla birlikte bu kitabın elyazması nüshasına ulaşamadık ve bununla ilgili bir eseri bulamadık. Yine de biz, İbn Kayyim'in basılı eserlerinden bu konu ile ilgili her türlü bilgiyi toplamaya çalıştık. Çünkü İbn Kayyim'in bizzat kendisinin güvenilir birisi olması hasebiyle, bu kitabın, insanlara fayda vereceğini umuyoruz.

İbn Kayyim (rh.a), bu konuya büyük önem vermiş ve bu konuya, şer'i ilimlerin en yücesi olan Tevhid ilmi içerisinde yer vermiştir.

İbn Kayyim'in güvenilir birisi olması, **"Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ"** adlı kitabının da kapsamlı ve geniş bir kitap olmasını gerektirmektedir. Çünkü İbn Kayyim bu konuda şöyle demiştir:

"Allah'ın, **"Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ"**yı açıklamaya lütfuyla yardım etmesi umulur. Çünkü bu kitapta, Allah'ın isimleri hususunda sapmaktan ve sıfatlarını iptal etmekten uzak olmak ile bu isimler ile ilgili kuralların hükümlerine önem verme yer almaktadır. Dolayısıyla Allah, lütfuyla Mennân'dır. Zira Allah, üstünlük ve yücelik sahibidir.

* * *

[1297] Yusuf Büdeyvî, İbn Kayyim'in bazı kitaplarını tahkik etmiştir. Bunlar şunlardır: "ed-Dâu ve'd-Devâ", "el-Hâdi'l-Ervâh ilâ bilâdi'l-Efrâh", "er-Rûh", "et-Tarîku'l-Hicreteyn", "el-Vâbilu's-Sayyib" gibi.

[1298] Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd ise, İbn Kayyim'in Esmâu'l-Hüsnâ konusundaki görüşlerini bir araya getirerek "et-Takrîb li Ulûmi İbni'l-Kayyim" adlı kitabında toplamıştır. (ç)

BU KİTAPTA YAPTIĞIMIZ UYGULAMA

Bu kitaptaki uygulamamızı şu şekilde ortaya koyduk:

1. İbn Kayyim'in basılı eserlerini saymak,
2. Bu eserlerden, Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili olanları ortaya çıkarmak,
3. İsimler ve sıfatlarla ilgili maddeleri sıralamak,
4. Konu ile ilgili başlıkları dağıtmak,
5. Konu ile ilgili âyetleri ortaya koymak,
6. Konu ile ilgili rivayet edilen hadisleri derlemek,
7. Bazı yerlerde, İbn Kayyim'in kitaplarından ve diğer başka kitaplardan alıntılar yapmak,
8. Bu kitapta, İbn Kayyim'in metodunu açıklamakla birlikte, Esmâu'l-Hüsnâ'yı tedvin etmeye yönelik önemli bir önsöz yazmak. Çünkü bu kitap, bu tahkikle, Esmâu'l-Hüsnâ'yı anlatan kitapların en kapsamlısı olur. Dolayısıyla da bu kitap, konu ile alakalı sahih akideyi yerleştirmek ve bu akideyi, Allah'ın kitabı ve Resulullah (s.a.v)'in sünneti doğrultusunda anlama hususunda okuyucunun zihninde şekillenen düşüncelere cevap verme mahiyetinde kapsamlı ve faydalı bir kitap olma özelliği kazanmaktadır.
9. Kitabın sonuna ilmi ve faydalı fihristler koymak.

Biz, yüce Allah'ın isimlerinin bereketiyle faydalanmayı umuyoruz. O, ne güzel bir Mevla ve ne güzel bir yardımcıdır.

Allahım! İsimlerinden ve sıfatlarından nasıl faydalanabileceğimizi bize öğret ve bize öğrettiğinle faydalanmamızı sağla. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Bize dünyada ve ahirette fayda sağlayacak bir ilim ver.

Duamızın sonu, "Hamd, alemlerin Allah'a mahsustur."

Yûsuf Alî Büdeyvî – Eymen Abdurrezzâk es-Sevvâ

DIMEŞK, 14.05.1416 Hicri – 08.10.1995 Miladi

YÜCE ALLAH'IN İSİMLERİNİ VE SIFATLARINI TANIMAK

Muhakkak ki Allah (c.c.)'ı, isimlerini ve sıfatlarını bilmek bilindiği üzere ilimlerin en şereflisidir. Allah (c.c.)'ı isimlerini ve sıfatlarını bilmek, maksadın, murad edilenin ta kendisidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Emir bunlar arasında iner durur ki, böylece Allah'ın gerçekten her şeye kâdir olduğunu ve muhakkak Allah'ın, ilmi ile her şeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye"** (Talak: 65/12). Şüphesiz Yüce Allah gökleri ve yerleri yarattığını ve fermanın bunlar arasında inip durduğunu bildirdi ki, kullar O'nun her şeyi bildiğini ve her şeye gücünün yettiğini bilsinler. İşte bu bilgi kastedilen yaratmanın gayesidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur"** (Muhammed: 47/19). Allahu Teâlâ'nın vahdâniyetini ve Ondan başka ilâh olmadığını bilmek asıl istenilendir. Yalnız bilmekle de yetinilmez bilakis bu bilgi ile birlikte yalnızca hiçbir ortağı olmayan Allah'a ibadet etmek gerekir.

İşte bu ikisi; Rab Teâlâ'yı isimleriyle, sıfatlarıyla, fiilleriyle, hükümleriyle tanımak ve bunların gerektirdiği şekilde O'na kulluk etmek, kuldan asıl talep edilenlerdir [1299]

Sıfatların Delillerinin, Kur'ân'dan ve Sünnet'ten Olması

Sıfatlara delalet eden ve kendileriyle sıfatların tanındığı deliller; Kitap'tan, Sünnet'ten, akli delillerden, fıtrattan ve Rabb'in yarattığı sanat eserlerinden bilinir. Kul tevhîd inancında karar kıldığı zaman Hakk Teâlâ'nın sıfatlarını kendinin öğrettiğini , kulun kendi başına sıfatları tanımadığını, Hakk'ın kula tanıtması olmaksızın bu işin olmayacağını, kulun kalbine bu delilleri Hakk'ın koyduğunu ve o delillerden hareketle sıfatları ve sıfatların sahibini tanıyacağını idrak eder.

O -hakikatte kendi zatını bilen- noksan sıfatlardan berîdir. Çünkü sıfatları hakkındaki bütün bu delillerin ana kaynağı kendisidir. Buyruğu ile fiili ile ve tanınması için delil yaratması ile kendi zatını kullarına bildirip açıklamıştır. O (c.c.) Evvel ve Âhirdir. Kul bu konuda sadece bir alet, bir yaratık, delillerin, delilerin eserlerinin ve hükümlerinin üzerinde cereyan ettiği bir mahaldir.Ve

---

[1299] Miftâh'us-Saâdet, 2/208

kulun bu işlerde hiçbir rolü yoktur. İşte bu sıfatların deliller üzerine tecellî etmesidir. Allahu Teâlâ'nın sıfatları deliller üzerine tecellî ettiği zaman asıl hükmün sıfatlar için olduğu, delillerin ise sadece sıfatların birer eseri olduğu ortaya çıkar ki bu bir yönüdür.

Diğer yönü ise; delillerin kul için ortaya çıkan parıltılar ve tecelliyat olduğudur. Ve sıfatlar bu delillerin üzerine tecellî ettiği zaman o parıltıların ve tecelliyatın hükmü sıfatlarda gizlenir ve hüküm yalnız sıfatlara mahsustur. Böyle olunca da kul Zatının delillerine ilmî ve irfânî bir şekilde yükselir.

Allah'ın İsimlerini ve Sıfatlarını Bilmenin, İlimlerin En Yücesi Olması

Muhakkak ki bir ilmin şerefi konusunun şerefine, varlığının delillerine ve kanıtlarına şahsın itimadına, tanınmasına olan ihtiyacın şiddetine ve kendisiyle sağlanan faydanın büyüklüğüne tabidir. Kendisinden başka ilâh olmayan, alemlerin Rabb'i[1300], göklerin ve yerlerin Kayyûm'u[1301], açık bir şekilde Melik[1302] ve Hakk[1303] olan, bütün kemâl sıfatlarla vasıflanmış, bütün ayıplardan ve noksan sıfatlardan münezzeh olan ve bütün temsillerden, teşbîhlerden en mükemmel bir şekilde berî olan Allah (c.c.) konusunun en büyük, en yüce, en ulvî konu olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Muhakkak ki Allah (c.c.)'ın isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini bilmenin ilimlerin en yücesi ve en faziletlisi olduğunda hiç şüphe yoktur. Onun diğer ilimlere nisbeti konusunun diğer ilimlerin konularına nisbeti gibidir. Nitekim Allah (c.c.)'ı bilmek, ilimlerin en yücesi, en şereflisi ve bütün ilimlerinde aslıdır. Her varlık var oluşunda apaçık Melik ve Hakk olana dayandığı ve zatının hakikatini bilmede O'na muhtaç olduğu gibi O'nu bilmekte bütün ilimlerin aslıdır. O bütün noksan sıfatlardan berî olan her şeyin Rabb'i, her şeyin Melik'i ve her şeyin yaratıcısıdır.

Bir ilmin tam bir illet ile olması ve onun illet olduğunun bilinmesi sebep olanın bilinmesini gerektirdiği gibi, ilmin kemalinin tam bir sebep ile oldu-

---

[1300] **er-Rabb:** Müslih (=islah edici), terbiye edici, Mabûd ve itaat edilen efendi manalarındadır. (ç)

[1301] el-Kayyûm: Her varlığın kendisine bağlı olduğu kainatı yöneten yüce varlık. Her şeyi yaratan, her canlıya rızık vererek hayatlarını daim eden, besleyen, ayakta tutan, ölümü- hayatı taktir eden ve kendisinden hiçbir şey eksilmeyen Allahu Teâlâ 'Kayyûm' dur. (ç.)

[1302] el-Melik: Görünen ve görünmeyen bütün alemlerin sahibi ve yöneticisi. (ç.)

[1303] el-Hakk: Fiilen var olan, mevcûdiyet ve ulûhiyyeti gerçek olan. (ç.)

ğunda ve onun sebep olmasının müsebbibini bilmeyi gerektirdiğinde de hiç şüphe yoktur. Allah (c.c.) hariç bütün varlıklar varoluşlarında Allah (c.c.)'a isnat edilirler. Her sanat, onu yapan sanatçıya ve her yapılan iş onu yapan failine isnat edilir. İşte bundan dolayı bütün noksan sıfatlardan münezzeh olanın zatını, sıfatlarını ve fiillerini bilmek O'nun haricindeki eşyayı bilmeyi gerektirir. O kendi zatında bütün eşyanın Rabb'i ve Melikidir. Ve O'nu bilmek bütün ilimlerin aslı ve köküdür. Böyle olunca da kim Allah (c.c.)'ı tanırsa O'nun haricindeki eşyayı tanır ve kimde Rabb'i hususunda cahil olursa O'nun yarattığı mahlukatı hakkında en cahil kimse olur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ı unuttukları için Allah'ında kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın" (Haşr, 59/19).[1304]

Bu âyet hakkında iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu âyetin altında çok yüce ve çok büyük bir mana bulunmaktadır. Bir kimse Rabb'ini unuttuğunda Rabb'i de ona kendi şahsiyetini ve kendi nefsini unutturur da o kendi şahsını unutan kimse kendi hakikatini ve kendi maslahatlarını bilemez. Çünkü o ahireti hakkında ve varacağı yeri hakkında istikametini ve kurtuluşunu unutmuş böylelikle de başıboş salıverilmiş hayvanlar makamında terk edilmiş ve atılmış olur. Halbuki nice hayvanlar vardır ki yaratıcılarının kendilerine bahşettiği hidayet üzerine devamlı oldukları için maslahatlarını, faydalarını ve menfaatlerini o kimseden daha iyi bilirler. İşte bu kimse yaratılmış olduğu fıtrattan çıkmış, Rabb'ini unutmuş ve Rabb'i de ona bundan dolayı zatını ve zatının sıfatlarını unutturmuştur. Unutulan nefis ise ahiretinde ve varacağı yerde kişiyi kemale erdirmez, konumunu arttırmaz ve muvaffak etmez.[1305]

Kul noksan sıfatlardan berî olan Rabb'in ezeliyette, ebediyette ve fiilde tek olduğunu, Ondan başka her kesin bir zerreyi veya bir zerrenin cüz'ünü yaratma kudretinden aciz olduğunu ve varlığının kendi nefsinden olmadığını bildiği zaman varlığının kendisine ait olmadığını, varlığının kendisi sebebiyle olmadığını ve kendiliğinden olmadığını anlar.

Bu bilgi, kalpteki diğer zikirleri Allah'ın zikrinden ayırır. Kişinin zenginliği, malikiyeti, mülkü ve kudreti kaybolup gittiği gibi hafızasından ve zihninden Allah (c.c.)'tan başkasının zikri de kaybolur gider.

[1304] Zeccâc, "Onlar Allah'ı unuttular" âyeti kerîmesi hakkında şöyle dedi: Onlar Allah'ı anmayı ve kendilerine emrettiklerini unuttular. Bundan dolayı da Allah (c.c.) onları rahmet ve tevfik ile anmayı terk etti.

[1305] Miftâh'u Dâr'us-Saâdet, 2/86.

İşte böyle olunca Allahu Teâlâ tek ilâh ve tek zikredilen olur.Nitekim O tek yaratıcı, tek Mâlik,[1306] tek Ganiyy[1307] ve ezelî ve ebedî olarak kendi zatıyla var olan tek ilahtır.

Allah'tan başkasına gelince, onun varlığı ve varlığının tabi olduğu sebepler emanettir, kendisine ait değildir. Her ne zaman kul Allah'tan başkasının zikrinden ve delillerinden yüz çevirirse işte o zaman kalbinde bu bilgi yayılır.[1308]

Allahu Teâlâ'yı tanıma hususunda bahtlı olarak insanların en yücesi Allahu Teâlâ'yı hakkı ile övemediğini itiraf eden kimsedir. Ve bu kişi diğer hamd ve sena edenlerden üstündür.

Şairin dediği gibi:

"Ne kadar mübalağa yapsa da övgüde
Hoşnut olan sana ulaşamaz.
Muhakkak ki en yücesi sendedir,
Senindir hamd hem de hepsi.
Başlangıcı yok sonu yok
Allah'tır en iyi bilen hamdi.[1309]

Yüce Sıfatlara İmanın, İslâm'ın Esaslarından Olması:

Rabb (c.c.)'in sıfatlarına iman edinceye kadar bilgide ileri gitmek kula bir fayda sağlamaz. Yani imanda ileri gitmiş olmaz. Sıfatları sadece bilmek kulu Rabb'i hususunda cehalet sınırından çıkarır.

Böyle oluca da sıfatlara iman etmek ve onları araştırmak İslâm'ın esası, imanın kaidesi ve ihsan ağacının meyvesidir. Kim Yüce Allah'ın sıfatlarını inkar ederse irfan ehlinden olmaktan uzaklaşarak İslam'ın esasını, imanı ve ihsan ağacının meyvesini kesinlikle yıkmıştır.

Muhakkak ki noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, sıfatlarını inkar eden kimseyi kötü zan sahibi olarak addetti ve şirk ehlinden, küfür ehlinden ve büyük günah işleyenlerden saydı. Hiç kimseyi tehdit etmediği şeyle onu tehdit etti. Ve Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: **"Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmı-**

[1306] el-Mâliku'l-Mülk: Mülkün sahibi, mülkünde dilediği gibi tasarruf eden. (ç.)
[1307] el-Ganiyy: Nimet rahmet hazineleri sonsuz olup hiçbir şeye muhtaç olmayan, zengin. (ç.)
[1308] Medâric'us-Sâlikîn, 2/263
[1309] Aynı yer

yordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Sizin Rabb'iniz hakkında ki bu zannınız, sizi helak etti de hüsrana uğrayanlardan oldunuz" (Fussilet, 41/22-23)

Ve Allahu Teâlâ sıfatlarından bu sıfatı inkar etmelerinin kötü zanlarından ibaret olduğunu ve onları helak edeceğini bildirdi.

Allahu Teâlâ kötü zan sahipleri hakkında şöyle buyurdu: **"Kötü âkıbet onların üzerine olsun. Allah da onlara karşı gazablanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü bir dönüş yeridir!"** (Fetih, 48/6)

Allahu Teâlâ hakkında kötü zanda bulunanlardan başka hiç kimse hakkında bu tehdidin misli gelmemiştir. Sıfatlarının inkarı ve isimlerinin hakikatlerinin inkarı kötü zannın en büyüklerindendir.

Allahu Teâlâ'ya en sevimli olan şey isimleriyle, sıfatlarıyla ve fiilleriyle övülmesi ve methedilmesidir. Sıfatların inkarı ise sapmanın ve küfrün en büyüğüdür. Ve bu şirkten daha şerlidir. Sıfatları inkar eden kafir ise müşrikten daha şerlidir. Böyle olunca da Melik'in sıfatlarını inkar etmek ile mülkünün hakikatini inkar etmek veya sıfatları hakkında itiraz etmek ve yahut ta mülkte O'nun ile bir başkası arasında ortaklık isnat etmek bir olmaz. Sıfatları inkar edenler bizatihi resullerin düşmanlarıdır. Alemdeki her şirkin asl[1310] ta'tîldir.[1311]

* * *

[1310] Medâric'us-Sâlikîn, 3/347

[1311] Ta'tîl: Dilde ta'tîl, boşaltmak (bir şeyin veya kavramın içini boşaltmak) ve terk etmek demektir. Terim olarak ise, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tamamını veya bir kısmını inkar etmektir. (ç)

YÜCE ALLAH'IN EN GÜZEL İSİMLERİNİN ASILLARI

Muhakkak ki insanın kemali ve saadeti yaratıcısını tanımakla, yaratıcısının isimlerini ve sıfatlarını tanımakla ve yaratıcısına ulaştıran yolu tanımakla tamam olur.

Ve bunların hepsini Fâtiha sûresi içerip en mükemmel intizam ile derleyip toplamıştır.

Muhakkak ki Allahu Teâlâ'nın **"Hamd, âlemlerin Rabb'i, Rahmân, Rahîm ve Din günün sahibi olan Allah'a mahsustur"** (Fâtiha, 1/1-4) sözü, birinci aslı içermektedir. O da Rabb Teâlâ'yı, isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini tanımaktır. Bu surede zikredilen isimler Esmâu'l-Hüsnâ'nın asıllarıdır. **Allah**, ismi celâldir ve Ulûhiyet sıfatlarını içerir. **Rabb** ismi Rubûbiyet sıfatlarını içerir. **Rahmân** ismi Berr[1312], ihsân ve cömertlik sıfatlarını içerir. Ve isimlerinin manaları bunun etrafında dönüp dolaşır.

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" (Fâtiha, 1/5) sözü, O'na ulaşacak yolu tanımayı içerir. O'na ulaşacak yol ise ancak ve ancak O'nun sevdiği ve razı olduğu ile O'na ibadet etmektir. Ve O'nun yardımı kulun ibadeti üzerinedir.

"Bizi dosdoğru yola ilet" (Fâtiha, 1/6) sözü, kulu saadete ulaştıracak yolun ancak onun sıratı mustakîm üzere istikamet sahibi olmasıyla mümkün olacağını, istikamet sahibi olmanın yolunun ise sadece Rabb'inin kendisine hidayet etmesiyle olacağını açıklamayı içerir. Kulun ibadetine giden yolun ancak ve ancak Rabb'inin yardımı ile olduğu gibi kulun istikametine giden yolda ancak Rabb'inin hidâyeti iledir

"Gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil" (Fâtiha, 1/7) sözü, sıratı müstakimden sapan iki gurubu açıklamayı içerir. Bu iki guruptan birincisinin, ilmi ve itikadı bozan bir sapıklığa meyletmek olduğunu ve diğerinin ise doğru yolu ve ameli bozmak sûretiyle gazaba yönelmek olduğunu açıklar.

Surenin evvelinde rahmet, ortasında hidayet ve sonunda nimet vardır. Kulun nimetten nasibi hidâyetten nasibi kadar, hidâyetten nasibi ise rahmetten nasibi kadardır.[1313]Ve bütün işler O'nun nimetine ve rahmetine döner.

[1312] el-Berr: Kullarına karşı iyiliği bol olan. (ç.)

[1313] Yazar yedinci âyetin baş tarafını galiba tüm müslümanlar bildiği için zikretmedi. (ç.)

Nimet ve rahmet, rububiyyetin gerekli kıldığı şeylerdendir. O (c.c.) ancak Rahim'dir[1314] ve nimet ihsan edendir. İşte bu O'nun ilahlığının gerektirdiklerindendir. Her ne kadar inkar ediciler inkar etse de müşrikler Ondan sapsa da O Hakk[1315] olan ilahtır.

Kim Fâtiha sûresinin manalarının hakikatini ilmen, marifeten, amelen ve keyfiyeten bilirse elbette O (c.c.)'nun kemalinden ihsan edilen daha bol bir nasibe ulaşır ve kulluğu ibadet eden avam halkın derecesinden daha yüksek halis bir kulluk olur. Allah (c.c.), kendisinden yardım talep edilendir.[1316]

Bütün Peygamberlerin, Akidenin Esasları Üzerinde İttifak Etmesi:

Asıllar üzerine sabit olan tevhîd üzerinde bütün Peygamberler ittifak etmişlerdir.

1- Bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah (c.c.) yücedir, ezelîdir, başlangıcı yoktur, birdir, mülkünde hiçbir ortağı yoktur, eşi, benzeri, zıtı, yardımcısı, nasihatcısı, yol göstericisi yoktur. Ancak O'nun izninden sonra şefaatçi şefaat edebilir.

2- Kesinlikle babası yoktur, çocuğu yoktur, dengi yoktur, hiçbir yönden nesebi yoktur, zevcesi yoktur.

3- Kendi zatıyla Ganiyy'dir.[1317] Yemez, içmez ve hiçbir şekilde yarattıklarının ihtiyaç duyduklarına ihtiyaç duymaz.

4- O hiçbir zaman bir halden başka bir hale değişmez. İhtiyarlık, hastalık, uyuklama, uyuma, unutkanlık, pişmanlık, korku, keder ve bunlar gibi afetlere hedef olmaz.

5- Yarattıklarından hiçbir şeyle benzeşmez. Bilakis ne zatında ne sıfatlarında nede fiillerinde O'nun misli gibi hiçbir şey yoktur.

6- O yarattıklarından hiçbir şeye hulûl[1318] etmez ve yarattıklarından hiçbiride O'nun zatına hulûl edemez. Bilakis O zatı ile yarattıklarından ayrı, yarattıkları da Ondan ayrıdır.

[1314] er-Rahim: Esirgeyen, bağışlayan, engin merhamet sahibi, dünyada kendisine inanıp emirlerini yerine getirenleri ahirette ebedi nimetlerle mükafatlandıracak olan. (ç.)

[1315] el-Hakk: Fiilen var olan, mevcudiyet ve ulûhiyyeti gerçek olan. (ç.)

[1316] Fevâid, s. 19-20

[1317] el-Ganiyy: Nimet rahmet hazineleri sonsuz olup hiçbir şeye muhtaç olmayan. (ç.)

[1318] Hulûl: Girme, içine sokulma, dahil olma, geçişme, sızma. Tenasuh inancına göre ruhun bir bedenden çıktıktan sonra başka bedene girmesi. Gulatı Şîanın; Allah (c.c.) Ali (r.a.)'nin bedenine girdi ve O'nun dili ile kullarına hitap etti gibi batıl bir inanış. (ç.)

7- O her şeyden daha yüce, her şeyden daha büyük, her şeyin üzerinde, her şeyden daha yüksektedir. Elbette O'nun üzerinde hiçbir şey yoktur.

8- O her şeye Kâdir'dir.[1319] Dilediğini yapmakta hiçbir şey O'nu acze düşüremez. Bilakis O her dilediğini yapar.

9- O her şeyi bilir[1320]. Sırrı ve daha gizli olanı da bilir. Olanı da, olacağı da, olmayanı da bilir. Olmayan şayet olsaydı nasıl olurdu, nasıl olacaktı onunda keyfiyetini bilir. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: **"O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içerisindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır"** (En'âm, 6/59). Hiçbir kıpırdayan varlık yoktur ki Allah (c.c.) onun hakikatini bilmesin.

10- O Semî[1321] ve Basîr'dir.[1322] O bütün seslerin feryadını; lügatler farklı farklı, ihtiyaçlar çeşit çeşit olmasına rağmen işitir ve gecenin karanlığında büyük katı kayanın üzerinde siyah karıncanın kıpırtısını dahi görür. Muhakkak ki O'nun işitmesi işitilen her şeyi kuşatmıştır. O'nun görmesi bütün görünenleri kuşatmıştır. O'nun ilmi, tüm malumatı kuşatmıştır. O'nun kudreti her şeyi kuşatmıştır. O'nun iradesi tüm yaratıklara nüfuz etmiştir. O'nun rahmeti tüm yaratıklarını kapsamıştır. Ve O'nun kürsisi yeri ve gökleri kuşatmıştır.

11- O kesinlikle gayba şahittir.[1323] Mülkünün idaresinde hiç kimseyi vekil tayin etmez. Kullarının ihtiyaçlarını kendisine yükseltecek veya kulları hakkında O'na yardım edecek veya kulları için şefkat ve merhamet dileyecek her hangi bir kimseye ihtiyaç duymaz.

12- O ezeli[1324] ve Bakî'dir.[1325] Zayıflamaz, yok olmaz, terk edip gitmez ve ölmez.

13- O Mütekellim'dir.[1326] Emredici ve yasaklayıcıdır. Hakkı söyler, yol gösterir, Resuller gönderir, kitaplar indirir, hayrdan ve şerden kazandıkları sebebiyle her kulun üzerinde durur, iyilik yapanı iyiliği sebebiyle mükafatlandırır ve kötülük yapanı kötülüğü sebebiyle cezalandırır.

[1319] el-Kâdir: Dilediği gibi yapmaya gücü yeten; dilerse yapan, dilemezse yapmayan. (ç.)

[1320] el-Alîm: Ezeli ilmiyle, büyük-küçük, gizli-aşikar,yaratılmış yaratılmamış her şeyi bilen. (ç.)

[1321] es-Semî': İşitmeye konu olan her şeyi hakkıyla işiten. (ç.)

[1322] el-Basîr: Tüm her şeyi kusursuzca gören. (ç.)

[1323] eş-Şehîd: Bilinen ve bilinmeyen her şeye şahittir. (ç.)

[1324] el-Evvel: Başlangıcı olmayan. (ç.)

[1325] el-Bâkî: Varlığının sonu olmayan. Tüm yaratıklar yok olduktan sonra varlığı devam eden. (ç.)

[1326] el-Mütekellim: Konuşan demektir. Ancak vasıtasız konuşur kul keyfiyetini bilemez."Ve Allah Mûsâ ile gerçekten konuştu" (Nisâ, 4/164) (ç.)

14- O vaadinde sadık, haberinde doğru sözlüdür. Ondan daha doğru sözlü hiç kimse yoktur. Ondan daha doğru haber verecek hiç kimse yoktur. Ve O asla sözünden dönmez.

15- O yüceler yücesi Samed'dir.[1327] Tüm ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını karşılar ve Onun samediyetin de çelişki söz konusu olmaz.

16- O Kuddûs'dür,[1328] Selâm'dır.[1329] O her türlü ayıplardan, afetlerden ve noksanlıklardan berîdir.

17- O her yönden mutlak kemâl sahibidir. Kâmildir.

18- O Adl'dır.[1330] Zulmetmez, eziyet etmez ve kulları Ondan zulmeder diye korkmazlar.

İşte bunlar bütün kitapların ve resullerin ittifak ettiklerindendir. Bunun zıttına bir şeriatın gelmesi caiz olmayan ve hiçbir nebinin aslen aksini haber vermeyeceği hükümlerdendir.

İsimlere ve Sıfatlara Bakış Açısı:

Bu bakış açısına vakıf olmak, varlığın yaratma ve idare olarak en güzel isimlerle ve en yüce sıfatlarla alakalı olduğunu bilmektir. Varlık onlarla irtibatlıdır. Çünkü alem içindeki her şey ile isim ve sıfatların eserlerinin bazılarından ve onların gerekli kıldıklarındandır.

İşte bu, bilgilerin en yücesi ve en şereflilerindendir. Allah'ın her ismine has özel bir sıfatı vardır. Çünkü Onun isimleri övülen kemâl sıfatlarıdır. Ve her bir sıfatın ise bir gereği vardır.

Fiil, ya lazımdır (=geçişsiz) yada muteaddidir (=geçişli). Muteaddi fiilin, bir mef'ule taalluk etmesi gerekir. Bu, onun için zaruridir. İşte bu Onun yaratmasında, yönetmesinde, mükafat vermesinde ve cezalandırmasında tecelli eder. Ve bunların hepsi, Esmâu'l-Hüsnâ'nın eserleri ve gerekli kıldıklarıdır.

Yüce Allah'ın isimlerini, isimlerinin sıfatlarından ve manalarından ta'til etmek; sıfatları, fiillerden ve gerekli kıldıklarından ta'til etmek ve fiilleri mef'ullerinden ta'til etmek mümkün değildir. Nitekim yüce Allah'ın fiillerin-

---

[1327] es-Samed: Her şey kendisine muhtaç olduğu halde, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan eksiksiz varlık. (ç.)

[1328] el-Kuddûs: Hatadan, gafletten, acizlikten ve her türlü eksiklikten çok uzak, pek temiz. (ç.)

[1329] es-Selâm: Her çeşit arıza, ayıp, afet ve eksiklikten salim olan her türlü tehlikelerden kullarını selamete çıkaran. Cennetteki bahtiyar kullarına selam eden. (ç.)

[1330] el-Adl: Bütün icraatları hak ve adalet üzere olan. (ç.)

den mef'ulünü, sıfatlarından fiillerini, isimlerinden sıfatlarını ta'til etmek ve isimlerini ve sıfatlarını zatından ta'til etmek mümkün değildir.

Yüce Allah'ın vasıfları kemâl sıfatlar, fiilleri de hikmet ve maslahatlar, isimleri ise en güzel isimler olduğuna göre, O'nun hakkında onları sonuçlarından ayrı düşünmek imkansızdır. İşte bundan dolayı Yüce Allah emrini, yasağını, mükafat vermesini ve cezalandırmasını ta'til eden kimseyi kınamıştır. Çünkü bu kimse böyle yaparak Yüce Allah'ı layık olmadığı ve münezzeh olduğu şeye nisbet etmiştir. Bu ise Yüce Allah hakkında hükmeden kimsenin kötü hükmüdür. Kim yüce Allah'ı buna nisbet ederse Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde taktir edip tanıyamamış ve Onu hakkıyla ta'zim edememiştir.

Nitekim yüce Allah; nubuvveti, resullerin gönderilmesini ve kitapların indirilmesini inkar eden kimse hakkında şöyle buyurmuştur: **"Allah'ı (şanına yakışacak bir şekilde) hakkıyla tanımadılar. Çünkü 'Allah hiçbir insana bir şey indirmedi' dediler."**[1331]

Ve ahireti, kulların mükafatlandırılmasını ve cezalandırılmasını inkar eden hakkında şöyle buyurmuştur: **"Allah'ı (şanına yakışacak bir şekilde) hakkıyla tanımadılar. Kıyamet günü bütün yeryüzü Onun kabzasındadır, gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır"**[1332]

Salihler ve günahkarlar, mü'minler ve kafirler gibi zıtları eşit görmeyi caiz gören kimse hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, iman edip salih amel işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar."**[1333]

Yüce Allah, bunun, Zatına layık olmayan kötü bir hüküm olduğunu bildirmiştir. O'nun isimleri ve sıfatları bu kötü hükümden berîdir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Yoksa siz, Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz? Melik ve Hakk olan Allah'ın şanı yücedir! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O yüce Arşın Rabb'idir."**[1334] Bu zandan ve hesaptan da yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları berîdir.

[1331] En'âm, 6/91

[1332] Zümer, 39/67. Bu âyeti kerime Buhârî ve Müslim de geçen hadislerinde işaret ettiği gibi, yüce Allah'ın Kıyamet günündeki ortaksız ve mutlak egemenliğini ifade etmektedir: **"Allah arzı kabzasına alacak ve gökleri de sağında dürecek sonra şöyle buyuracaktır: 'Melik benim. Nerede yeryüzünün hükümdarları?"** (Buhârî, Tefsiru sure-i 39) (ç)

[1333] Câsiye, 45/21

[1334] Mü'minûn, 23/115,116

Bunun benzeri âyetler Kur'an da çoktur. Yüce Allah o âyetlerde isimlerinin ve sıfatlarının gerekli kıldıklarının hilafına olanı kendi Zatından nefyetmektedir. Çünkü bunlar isimlerinin ve sıfatlarının noksan ve sonuçsuz olmalarını gerektirmektedir.

Böyle olunca da Yüce Allah'ın el-Hamîd ve el-Mecîd [1335] ismi, emrolunmayacak, nehyolunmayacak, mükafatlandırılmayacak ve cezalandırılmayacak bir şekilde boşu boşuna ihmal edilmiş ve başıboş salıverilmiş olarak insanın terk edilmesini men etmektedir. el-Hâkim[1336] ismi de aynı şekildedir ve noksanlıktan berîdir.

el-Melik ve el-Hayy[1337] isimleri de fiilden atıl olmayı men etmektedir. Bilakis hayatın hakikati mutlak fiildir. Ve her diri faal (=birçok fiil işleyendir. Yüce Allah'ın, el-Hâlık ve el-Kayyûm olması O'nun hayatını ve sıfatlarının vacib kıldıklarını gerekli kılmaktadır. es-Semî ve el-Basîr isimleri işitileni ve görüleni gerektirir. el-Hâlık ismi mahlûku gerektirir.

Aynı şekilde er-Rezzâk[1338] sıfatı da mahlûku gerektirir. el-Melik isimi hükmetmeyi, tasarruf da bulunmayı, yönetmeyi, vermeyi, men etmeyi, ihsanda bulunmayı, adaleti, mükafat vermeyi ve cezalandırmayı gerektirmektedir.

el-Berr, el-Muhsin, el-Mu'tî, el-Mennân[1339] ve diğer isimleri, eserlerini ve vacib kıldıklarını gerektirmektedir. Bu bilindiği zaman diğerleri de idrak edilir. el-Gaffâr, et-Tevvâb ve el-Afuvv yüce Allah'ın isimlerindendir.

Ve bu isimler için taalluk edecekleri fiiller, lazımdır. Şöyle ki; mağfiret olunacak günah, kabul olunacak tevbe ve affolunacak cinayet lazımdır.

el-Hâkim ismi için kendisinde hükmünün zuhur edeceği bir taalluk lazımdır. Bu isimlerin eserleri için gerekli kıldıklarıdır. Çünkü el-Hâlık için mahlûk, er-Razzâk için rızıklanan, el-Mu'tî için alan ve el-Mâni' için korunması gereken birileri lazımdır. Bu isimlerin hepsi Esmâ'ul-Hüsnâ 'dır.

[1335] el-Hamîd: Fiilleriyle ve nimetleriyle övgüye layık olan. EL-MECÎD: Şanı yüce ve kadri büyük olan. (ç.)

[1336] el-Hakim: Hüküm ve hikmet sahibi, her şeyi olduğu gibi bilen, gerekeni en güzel ve en faydalı şekilde yapan. (ç.)

[1337] el-Hayy: Ezeli hayata sahip olan. (ç.)

[1338] er-Razzâk: Rızkları yaratan, kullarına bahşeden ve her canlının rızkına kefil olan. (ç.)

[1339] el-Muhsin: İhsanda bulunan. el-Mu'ti: Dilediğine dilediği kadar veren. el-Mennân: Çok ihsan eden. (ç.)

Rabb Teâlâ, Zatını, sıfatlarını ve isimlerini sever. Ve O el-Afuvv olup affetmeyi sever, mağfireti sever, tevbeyi sever ve kulu O'na tevbe ettiği vakit kulunun tevbesine akla gelemeyecek kadar büyük bir sevinçle sevinir.

Mağfiret etme, suçun failini affetme, ona halim davranma, tevbesini kabul etme ve ona müsamaha gösterme takdiri, yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının gereğidir. Sevgisinin ve rızasının hasıl olması bundan dolayıdır. Yüce Allah bunun ile kendi zatını över. Semavatının ve arzının ehlide O'nu bunun ile överler. Bu ise O'nun kemalinin vacib kıldıklarından ve hamdinin gerektirdiklerindendir.

Şanı yüce Allah, el-Hamîd ve el-Mecîd'dir. O'nun hamdi ve mecdi eserlerini gerektirmektedir. Bunlar ise, zellelerin mağfiret edilmesi, sürçmelerin bağışlanması, günahların affedilmesi ve suçlara müsamaha gösterilmesidir. Bu ise hakkını tam olarak alma hususunda kudretinin kemali ile ve yüce Allah'ın suç hakkındaki ilminin ve suçun cezasını bilmesinin mükemmelliği iledir. Böyle olunca da yüce Allah bilmesine rağmen ona halim davranmış ve kudret sahibi olmasına rağmen de onu affetmiştir. O'nun mağfireti izzetinin ve hikmetinin kemalindendir.

Nitekim Yüce Allah Hz. İsa (a.s.)'ın şu sözünü bizlere Kur'an da bildirmektedir: **"Eğer onlara azab edersen şüphesiz onlar senin kullarındır. Ve eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen Azîz ve Hâkim[1340] olansın"** (Mâide, 5/118) Yani Senin mağfiretin, kudretinin ve hikmetinin kemalindendir. Sen, aczinden dolayı mağfiret eden ve hakkının değerini bilmeyerek müsamaha eden kimse gibi değilsin. Bilakis Sen, hakkını en iyi bilen, hakkının tamamını almaya Kadîr ve onu alma hususunda Hâkim'sin.

Alemde ve buyrukta yüce Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının eserlerinin etkisini düşünen kimseye kuldan hasıl olan bu suçların kazalarının ve kaderlerinin çıkış yerinin yüce Allah'ın isimlerinin, sıfatlarının ve fiillerinin kemalinden olduğu aşikar olur. Ve onların nihâyetleri de aynı şekilde Rubûbiyyetinin ve Uluhiyyetinin gerektirdiği gibi hamdinin ve mecdinin gerekli kıldıklarındandır.

Yüce Allah'ın her hükmünde ve her takdirinde düşünen kimse için açık bir hikmet, göz kamaştıran mucizeler ve kullarına isimlerini ve sıfatlarını ta-

---

[1340] el-Aziz: Eşi, benzeri ve dengi bulunmayan; değerli, şerefli ve güçlü; asla yenilmeyen, daima galip olan.
el-Hakim: Hüküm ve hikmet sahibi, her şeyi olduğu gibi bilen, gerekeni en güzel ve en faydalı şekilde yapan. (ç.)

nıtması vardır. Bu ise onların Yüce Allah'a muhabbetlerini, O'nu zikretmelerini, O'na şükretmelerini ve O'na Esmâu'l-Hüsnâ'sı ile kulluk etmelerini gerektirmektedir. Çünkü her ismin ilim, bilgi ve durum olarak kendine has bir ibadeti vardır.

Kulluk olarak insanların en mükemmeli, beşer olarak vakıf olabildiği isimlerin ve sıfatların tamamı ile kulluk eden kimsedir. Yüce Allah'ın el-Kadîr ismi ile kulluk etmesi el-Halîm[1341] ve er-Rahîm ismi ile kulluk etmesine, el-Mu'tî ismi ile kulluk etmesi el-Mâni'[1342] ismi ile kulluk etmesine, er-Rahîm, el-Afuvv ve el-Gafûr[1343] ismi ile kulluk etmesi el-Muntekim[1344] ismi ile kulluk etmesine ve yahut ta et-Teveddüd[1345], el-Berr, el-Lütuf[1346] ve el-İhsân gibi isimleriyle kulluk etmesi de el-Adl, el-Ceberrût[1347], el-Azamet, el-Kibriyâ[1348] ve diğer isimleriyle kulluk etmesine engel olan kimse gibi bir isim ile kulluk etmesi diğer bir isim ile kulluk etmesine engel olmaz.

Bu, Allah'a yürüyenlerden kemale erenlerin yoludur. O, Kur'ân'ın kalbinde meydana gelen bir yoldur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin"** (A'râf, 7/ 180) Onlarla dua etmek her hangi bir hacet için dua etmeyi, senâ için dua etmeyi ve kulluk için dua etmeyi kapsamına alır.

Yüce Allah kullarını isimleri ve sıfatlarıyla kendini tanımaya, onlarla kendine övmeyi ve onlarla kulluktan nasiplerini almaya çağırmaktadır.

Çünkü Yüce Allah isimlerinin ve sıfatlarının icap ettirdiği şeyi sever. O el-Alîm'dir tüm alimleri sever. el-Cevvâd'dır[1349] tüm cömertleri sever. el-Vitr'dir[1350] teki sever. el-Cemîl'dir[1351] güzeli sever. el-Afuvv'dur affı ve affedeni

---

1341 el-Halim: Cezalandırmaya gücü yettiği halde, hemen ceza vermeyen, kullarının isyanlarına karşı hemen öfkeye kapılmayan. (ç.)

1342 el-Mâni': Koruyucu sebepler yaratarak zararları önleyen, istemediği bir şeyin meydana gelmesini engelleyen. (ç.)

1343 el-Gafûr: Bütün günahları bağışlayan, affediciliği tam olan. (ç.)

1344 el-Muntekim: Zulüm etmeksizin intikam alan. (ç.)

1345 et-Teveddüd: Mahlukatını seven ve onların hayrını isteyen, iyi kullarını seven, onları rahmet ve rızasına erdiren. (ç.)

1346 el-Lutuf: Allah'ın muvaffak kılması, koruyup himaye etmesi. EL-LATİF: En ince ve gizli işleri, bütün incelikleri ile bilen ve onlara çok kolay nüfuz eden. Kullarına sezilmez yollardan faydalar ulaştıran. (ç.)

1347 el-Ceberrût: Kudret, azamet, kahır ve üstünlük. (ç.)

1348 el-Kibriyâ: Ululuk, yücelik, azamet. (ç.)

1349 el-Cevvâd: Cömertliği çok. (ç.)

1350 el-Vitr: Tek, eşsiz. (ç.)

1351 el-Cemil: Güzellik sahibi, güzel. (ç.)

sever. el-Hayiy'dir[1352] hayayı ve hayalı olanı sever. el-Berr'dir iyi şeyleri ve iyi kimseleri sever. eş-Şekûr'dur[1353] şükredenleri sever. es-Sabûr'dur[1354] sabredenleri sever. el-Halîm'dir[1355] hilm ehlini sever.

Yüce Allah tevbeyi, mağfireti ve affetmeyi sevdiğinden dolayı kendisinden bağışlanmayı isteyen kullarını yaratmıştır. Onun tevbesini kabul eder ve onu bağışlar. Sevdiği ve razı olduğu sonucun doğması için kulun O'nun sevmediği ve buğz ettiği fiili işlemesini taktir etmiştir. Bunun vasıta kılınması ise; sevilen sonuca ulaştıran hoşlanılmayan sebeplerin vasıta kılınması gibidir.

Bir şair şiirinde şöyle demektdir:

"Kulların sevmediği nice işler vardır ki sevilene ulaştıran sebeptir. Onun gibi sebepte yoktur"

Sonuçlarıyla birlikte sebepler dört kısımdır:

Birincisi, sevilen ve sevilen sonuca ulaştıran sebeptir.

İkincisi, sevilmeyen ama sevilen sonuca ulaştıran sebeptir. Bu iki kısım Yüce Allah'ın sevdiği ve kerih gördüğü şeylere nisbetle kazasının ve kaderinin cereyan ettiği noktadır.

Üçüncüsü, sevilmeyen ve sevilmeyene ulaştıran sebeptir. Dördüncüsü; sevilen ama sevilmeyene ulaştıran sebeptir. Bu ikisi ise Yüce Allah hakkında imkansız olan şeylerdir. Çünkü Yüce Allah'ın kazasından ve kaderinden murat edilen gayeler, yarattıklarının ve hükmettiklerinin ancak vuku bulup meydana gelmesidir. Bunlar ise ancak Rabb'in sevdiği ve razı olduğu türden olur. Bunlara ulaştıran sebepler ise Yüce Allah tarafından sevilen ve sevilmeyen şeklinde ikiye ayrılmıştır.

İtaatler ve tevhîd, yüce Allah'ın sevdiği sebeplerdir. İhsana ulaştırır. Aynı şekilde sevilen mükafata ulaştırır. Şirk ve günahlar ise, kızdığı sebeplerdir. Bu da, sevilen adalete ulaştırır. Fazilet, O'na adaletten her ne kadar daha sevimli ise de melikliğin ve hamdin o ikisinde kemâl derecesinde olmasından, övgünün çeşitli olmasından ve kudretin kemâl derecesinde olmasından dolayı adalet ve faziletin bir arada olması birinin diğerinden ayrılmasından O'na daha sevimlidir.

[1352] el-Hayiy: Haya sahibi. (ç.)

[1353] eş-Şekûr: Kendisine yapılan şükürleri kabul eden ve çok ecirle karşılık verendir. (ç.)

[1354] es-Sabûr: Çok sabırlı. Azab etmekte acele etmeyen, cezayı belli bir vakte kadar erteleyen. (ç.)

[1355] el-Halim: Cezalandırmaya gücü yettiği halde, hemen ceza vermeyen, kullarının isyanlarına karşı hemen öfkeye kapılmayan. (ç.)

Şayet şöyle sorulsa: Sevilmeyen bir şeyi vasıta kılmaksızın bu sevilen sonucun hasıl olması mümkün değimlidir?

Denir ki: Bu, batıl bir sorudur. Çünkü melzumun (=gerekli olan), varlığı lazımının (=gerekli kılanın) varlığı olmaksızın imkansızdır. Zihinde varlığı taktir olunan şey ayrı, yüce Allah'ın sevdiği sonuç ise ayrıdır. "Zihinde olanın Rabb'in sevdiği sonuç olması gerekir" diye hükmetmek cahilce bir hükümdür.

Aksine hikmetine aykırı olduğundan dolayı Rabb Teala'nın buğz ettiği bir şey olabilir. Böyle olunca da zihnin, bu, O'nun tarafından sevilen bir şeydir diye hükmetmesi Allah o işten yüce olduğu halde Onu layık olmadığı bir şeye nisbet etmektir.

Akıl sahibi olan iyice düşündükten sonra bu konunun hakkını versin. Çünkü bu konu ayakların kaydığı, zihinlerin saptığı bir konudur. Şayet cahil kimseler kelamı terk etselerdi ihtilaf da az olurdu.

Bu bakış açısı bir kitaba sığmayacak veya cümlelerin kuşatıp kapsamına alamayacağı kadar geniş bir konudur. Biz sadece geride kalan kısmı aydınlatacak kadar bir temasta bulunuyoruz. Muvaffak kılan ve yardım eden Allah'tır.

* * *

ESMÂU'L-HÜSNÂ'NIN GEREKTİRDİKLERİ

Muhakkak ki Kur'ândaki her âyet; tevhidi içermekte, ona delil olmakta ve ona çağırmaktadır. Çünkü Kur'ân, ya yüce Allah'tan, O'nun isimlerinden, sıfatlarından ve fiillerinden haber verir –Bu ilmî haberî tevhiddir- yada Ondan başka tapılan her şeyden soyutlanarak hiçbir ortağı olmayan sadece yüce Allah'a ibadete çağırır –Bu da irâdî talebî tevhiddir- veyahut ta emir ve nehiydir ve emrinde ve nehiyinde itaati zorunlu kılar. Bunlar ise tevhidin hakikatleri ve en mükemmel noktalarıdır.

Esmâu'l-Hüsnâ ve yüce sıfatlar, eserleri olarak yaratmayı ve var etmeyi gerektirdiklerinden dolayı bunların sonuçları olarak kulluğu ve buyruğu gerektirmektedirler. Böyle olunca da her sıfatın vacip kıldığı ve gerekli kıldığı şekilde özel bir ibadet vardır. Yani onları bilmenin ve tanımanın gerekli kıldığı özel bir ibadet vardır. Bu ise kalp ve organlarla yapılan bütün ibadetlerde düzeni sağlar.

Kulun Yüce Allah'ı, zararı yaratmasında, menfaati vermesinde, ihsanda bulunmasında, yasaklamasında, yaratmasında, rızık vermesinde, yaşatmasında ve öldürmesinde eşsiz ve tek olduğunu bilmesi Yüce Allah'a tevekkül etme ibadetinde kulu olgunlaştırır.

Zahiri olarak, tevekkülün gereği ve faydaları vardır. Kulun, yüce Allah'ın her şeyi işittiğini, gördüğünü, bildiğini, göklerde ve yerde hardal tanesi kadar bir şeyin dahi O'na gizli kalmadığını, hain gözleri ve kalplerin gizlediğini bildiğini bilmesi, kulu; lisanını, organlarını, aklına gelebilecek ve yüce Allah'ın razı olmayacağı her şeyden korunma hususunda olgunlaştırır. Ve organlarının yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeylere sarılması hususunda onu olgunlaştırır. Bu ise batini olarak kulu haya yönünden olgunlaştırır.

Bu haya ise onu haramlardan ve kabahatlerden kaçınma hususunda olgunlaştırır. Kulun, yüce Allah'ın zengin, cömert, kerem sahibi, iyiliği bol olan, ihsanda bulunan ve merhamet sahibi olduğunu bilmesi kulun ümidinin artmasını sağlar. Bu da kulu bilgisine ve ilmine uygun olarak zahiri ve batini ibadetlerinde olgunlaştırır. Aynı şekilde yüce Allah'ın celalini, azâmetini ve izzetini bilmek, kulu; tevazu, vakar ve muhabbet yönünden olgunlaştırır.

Çeşitli olarak bu batini haller ise isim ve sıfatların gerektirdiği şekilde zahiri ibadetler açısından kulu olgunlaştırır.

Ve yine aynı şekilde yüce Allah'ın kemalini, cemalini ve yüce sıfatlarını bilmek, kulluğun her makamında özel bir sevgi oluşturur. Böyle olunca da kulluğun tamamı, isimlere ve sıfatlara döner ve onlarla irtibatlanır.

Yaratmanın irtibatı, isimler ve sıfatlar iledir. Yüce Allah'ın yaratması ve buyruğu alemde isimlerini ve sıfatlarını, bunların sonuçlarını ve gerektirdiklerini lazım kılmaktadır. Çünkü yüce Allah ne kullardan hasıl olacak itaatlerle süslenir, bezenir ve ne de onların günahları O'na zarar verebilir.

Rasulullah (s.a.v.)'den gelen şu hadisi kudsi hakkında iyi düşünmek gerekir: **"Ey kullarım! Sizler asla bana zarar verecek (bir dereceye) ulaşamazsınız ki bana zarar veresiniz. Ve keza sizler asla bana fayda verecek (bir dereceye) ulaşamazsınız ki bana fayda veresiniz"**[1356] Bu, yüce Allah'ın şu sözünün devamıdır: **"Ey kullarım! Sizler gece gündüz hatalar yapıyorsunuz. Ben ise bütün günahları bağışlarım. O halde bana bağışlanmayı talep ediniz ki size bağışlayayım."**

Bu hadis-i şerif, yüce Allah'ın günahları bağışlamasının, dualara icabet etmesinin ve gamları, kederleri gidermesinin kullardan gelecek her hangi bir menfaati celp etmek için veya onlardan gelebilecek herhangi bir zararı def etmek için olmadığını vurgulamaktadır.

Nitekim bu; görmüş olduğu faydanın misli ile mükafatlandırmak veya ondan gelebilecek her hangi bir zararı uzaklaştırmaya çalışmak yaratılmış olan kulların adetindendir. Yüce Allah ise kendini mükafatlandırsınlar ve zararları kendinden uzaklaştırsınlar diye kullarına ihsanda bulunmaz. O şöyle buyurur: **"Sizler asla bana zarar verecek (bir dereceye) ulaşamazsınız ki bana zarar veresiniz. Ve keza sizler asla bana fayda verecek (bir dereceye) ulaşamazsınız ki bana fayda veresiniz."** Çünkü ben, siz hidayet istediğiniz zaman size hidayet ettiğimde, sizi doyurmamı istediğinizde sizi doyurduğumda, sizi giydirmemi istediğinizde sizi giydirdiğimde, susuzluğunuzu gidermemi istediğinizde susuzluğunuzu giderdiğimde, düşmanınızdan kurtulmayı istediğinizde düşmanınızı sizden uzaklaştırdığımda, bağışlanmayı istediğinizde sizi bağışladığımda sizden her hangi bir menfaat talep edecek değilim veya her hangi bir zararı benden def etmenizi talep edecek de değilim. Çünkü siz, Ben el-Ganiyy ve el-Hamîd[1357] olduğum halde böyle bir şeye asla güç yetiremezsiniz.

[1356] Müslim, Birr 55 (2577); Tirmizî, Deavat 82; İbn Mâce, Dua 10

[1357] el-Ganiyy: Nimet rahmet hazineleri sonsuz olup hiçbir şeye muhtaç olmayan.
el-Hamîd: Fiilleriyle ve nimetleriyle övgüye layık olan. (ç.)

Yüce Allah'ın taktir ettikleri, kolaylaştırdıkları ve yarattıkları haricindeki işlere güç yetirmeye aciz oldukları halde yaratılmış olan kulların bu fiilleri yapması nasıl mümkün olur? Güç yetiremedikleri işleri nasıl yapabilirler? el-Ganiyy ve es-Samed olana fayda sağlayacak dereceye nasıl ulaşırlar? Ki O kendisi için başkasından fayda talep etmek veya zararın def edilmesini istemek hakkında imkansız olan bilakis hakkında bu düşüncelerin muhal olduğu Zat'tır.

Yüce Allah aynı hadisin devamında şöyle buyurur: **"Ey kullarım! Sizin evveliniz (öncekileriniz) ve ahiriniz (sonrakileriniz), insanlarınız ve cinleriniz içinizden en fena kalpli bir adam gidişinde olsa dahi o benim mülkümden hiçbir şey eksiltmez"**

Yüce Allah kullarına emrettiği itaatleri ve yasakladığı günahları açıkladı. Bunlar ise, emredenin ve emrolunanın fayda gördüğü işlerde, nehyedenin ve nehyolunanın zarar gördüğü işlerde efendinin kölesine, babanın çocuğuna, imamın cemaatine emri gibi onlardan gelecek bir menfaati celp etmeyi veya bir zararı def etmeyi içermez. Yüce Allah kullarına yapmış olduğu ihsanında ve onlara iyiliği emretmesinde onlardan gelecek faydanın yada zararın kendisine ulaşmasından münezzeh olduğunu açıklamıştır. İşte bundan dolayı bu iki aslı zikrettikten sonra şu anlaşılmaktadır: onların itaatleri olan takvaları ve günah ve isyanları olan masiyetleri O'nun mülkünde ne bir şey arttırır nede bir şey eksiltir. Onların hepsinin yüce Allah'tan istedikleri nisbette yüce Allah onları yanındakine ulaştırır ama bu kesinlikle mülkünün tamamı değildir.

İşte bu O'nun, buyruğunun, dualara icabet ederek, günahları affederek ve gamları, kederleri gidererek ihsanda bulunmasının her hangi bir menfaati sağlamak yada her hangi bir zararı def etmek için olmadığını içermektedir.

Şayet yüce Allah'a kullarının hepsi istisnasız itaat etselerdi O'nun mülkünde hiçbir şey artmazdı. Veya O'na hepsi asi gelselerdi O'nun mülkünden hiçbir şey eksilmezdi. O el-Ganiyy ve el-Hamîd'dir. Bu sıfatlarla vasıflanan kullarının itaati ile süslenip bezenmez ve onların günahları O'nu ayıplayıp lekelemez.

Fakat Yüce Allah'ın kullarına teklifinde, tam bir hükümranlığını, hamdini ve hikmetini gerektiren emirlerinde ve nehiylerinde gayesine ulaşan hikmetler vardır. Bu ise ancak, kullara kuvvetlerinin ve takatlerinin hesabı ile sayamayacakları ve yüce Allah'ın şanına yakışacak bir hesap ile de sayamayacakları kadar çok olan nimetlerinin şükrünü gerektirmektedir. Yüce Allah yarattıklarının kendisine güç yetirmesinden çok büyük ve çok yücedir. Fakat Yüce Al-

lah, tabiatlarında ve güçlerinde cömert davranmaları sebebiyle kullarından razı olur. Hiçbir şey akıllarda ve fıtratlarda el-Mün'im'in şükründen daha güzel değildir. Ve hiç kimse kula Ondan daha faydalı değildir.

Güzel Teklifde, Emirde ve Nehiydeki İki Yol:

Birincisi: Yüce Allah'ın layık olduğu şekilde cemalinin, kemalinin, isimlerinin ve sıfatlarının kullarına azami sevgiyi, tevazu ve itaati gerektirdiği şekilde zatına ve sıfatlarına taalluk etmesidir .

İkincisi: Özellikle kullarından daha zengin olmasıyla ve ancak kendisinden bir rahmet, cömertlik ve kerem olarak kullarına ihsanda bulunmasıyla ihsanına ve nimetlendirmesine taalluk etmesidir. Bu ise bir karşılık olarak veya menfaat sağlamak yada bir zararı def etmek için değildir.[1358]

Kişi yüce Allah'ın isimlerinden olan el-Hayy'a itibar ettiği zaman O'nun kemâl sıfatlarından olan ilmini, işitmesini, görmesini, kudretini, iradesini, rahmetini ve dilediğini yapmasını gerektirir halde olduğunu görür.

Aynı şekilde el-Kayyûm isminin de ulvî ve suffî alemin işlerini yönetmeyi gerektirdiğini, idare ve düzenini icra edip yürütmeyi ve onu muhafaza etmeyi gerektirdiğini görür. Kim O'nun kemâl sıfatlarını inkar ederse O'nun el-Hayy ve el-Kayyûm olduğuna iman etmemiş olur. Şayet bunu ikrar ederse isimler hakkında doğru yoldan sapmış ve hakikatlerini terk etmiş olur. Oysa yüce Allah'ın isimlerinin lafızlarını ta'til etmeye kimsenin gücü yetmez. Başarı ancak Allah'tandır.[1359]

Tevekkül, Esmâu'l-Hüsnâ'ya taalluk etmede makamların en kapsamlılarındandır. Çünkü tevekkül için fiillerin isimlerinin umumuna ve sıfatların isimlerinin umumuna özel bir taalluk vardır.

el-Gaffâr, et-Tevbe, el-Afuvv, er-Raûf, er-Rahîm, el-Fettâh, el-Vehhâb, er-Razzâk, el-Mu'tî ve el-Mâni' isimlerine tevekkülün taalluku vardır. Bu işe yüce Allah'ın dininin düşmanlarını zelil kılmak, onları alçaltmak ve yardım sebeplerinden alıkoyma hususlarında kulun O'na tevekkülü yönündendir.

Kudret ve İrâde isimlerine taalluk, tevekkülün Esmâu'l-Hüsnâ'nın tamamına umumi bir taalluku olduğunu gösterir. Bundan dolayı imamlardan açıklama yapan kimse bu meseleyi yüce Allah'ı tanımaktır diye tefsir etmiştir.

[1358] Miftâhu's-Saadet, 2/ 197.
[1359] Tibyân, s. 102

Ancak yüce Allah kulun bilmesi hesabıyla olmasını murat etti. Bu ise kul için tevekkül makamının en salim şeklidir. Kul ne zaman Rabb'ini en iyi şekilde tanırsa o zaman O'na olan tevekkülü en kuvvetli şekli alır.[1360]

Murakabe (=gözetleme, takip); er-Rakîb, el-Hafîz, el-Alîm, es-Semî ve el-Basîr isimleriyle kulluk etmektir. Kim bu isimleri ve bu isimlerin gereği ile kulluğu idrak ederse onun için murakabe meydana gelmiştir. Allah en iyi bilendir.[1361]

Bu, yüce Allah'ı tanımada, isimlerini ve isimlerinin manalarını tanımada ve onlara tutunmada ziyadeyi gerekli kılar.

Muhakkak ki korkarak ümit eden Esmâu'l-Hüsnâ'ya tutunur, onlarla kulluk eder ve onlarla dua eder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"En güzel isimler (=el-Esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na onlarla dua edin"** (A'râf, 7/180)

Dua eden kimsenin kendileriyle dua ettiği en yüce isimler olan Yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâsı ile dua etmeyi terk etmek kula yaraşmaz.

Yüce Allah'ın İsimlerinin, İfade Ettiği Manayı ve Bağlantı Kurduğu Şeyleri Gerektirmesi:

Allah; el-Hâkim, el-Kerîm, el-Cevvâd, el-Muhsin, el-Vedûd, es-Sabûr ve eş-Şekûr'dur. Kendisine itaat edilince karşılığını verendir. Kendisine isyan edilince bağışlayandır. İşittiği ezaya karşı hiç kimse O'ndan daha sabırlı değildir. Övgüyü O'ndan daha çok seven hiç kimse yoktur. Affetmeyi O'ndan daha çok seven hiç kimse yoktur. İhsânı O'ndan daha çok seven hiç kimse yoktur.

O Muhsîn'dir ihsanda bulunmayı sever. Şekûr'dur şükredenleri sever. Cemîl'dir güzeli sever. Tayyib'dir tüm temizleri sever. Alîm'dir kullarından alim olanları sever. Kerîm'dir kerem sahibi cömert kimseleri sever. Kaviyy'dir kuvvetli mü'min O'na zayif mü'minden daha sevimlidir. Berr'dir ebrârı sever. Adil'dir adalet ehlini sever. Hayiyy ve Sittîr'dir haya ehlini ve iffetli bir şekilde örtüneni sever. Gafûr ve Afuvv'dur kullarını affedeni sever ve onları bağışlar. Sâdık'tır doğru kimseleri sever. Refîk'dir yumuşak huylu olanı sever. Rahîm'dir merhamet sahiplerini sever. Tektir teki sever. İsimlerini ve sıfatlarını sever ve kendisine onlarla kulluk edenleri, onlarla isteyen ve onlarla dua

---

[1360] Medâricu's-Sâlikîn, 2/125.
[1361] Aynı yer.

eden kimseleri sever. Onları bilen, idrak eden onlarla Yüce Allah'ı sena eden, onlarla hamd eden ve onlarla Yüce Allah'ı öven kimseyi sever.

Nitekim Rasûlullah (s.a.v) sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: **"Yüce Allah kadar övülmek ve sena olunmak kendisine sevimli olan hiçbir kimse yoktur. İşte bundan dolayıdır ki yüce Allah kendisini (Kur'ânda birçok güzel sıfatlarla) övmüştür. Yüce Allah kadar hamiyetli (kullarını kayıran) hiçbir kimsede yoktur. Bu hamiyetlilikten ötürüdür ki fuhşiyyâtın (çirkin fiillerin) açığını da gizlisini de haram kılmıştır. Yüce Allah kadar özrü (=tevbeyi) kabul etmek kendisine sevimli olan hiçbir kimse yoktur. İşte bundan dolayı Yüce Allah müjdeleyici ve uyarıcı resuller göndermiştir"**[1362]

Ve başka bir sahih hadiste de şöyle buyurmuştur: **"İşitmekte olduğu ezaya karşı yüce Allah'tan daha sabırlı hiçbir fert yoktur. Çünkü insanlar, Allah onları rızıklandırdığı ve afiyete çıkarttığı halde O'na oğul isnat ediyorlar"**[1363]

Yüce Allah isimlerini ve sıfatlarını sevdiği için onların gereğini emretmiştir. Onlara adaleti, ihsânı, iyiliği, hataları örtmeyi, affetmeyi, cömertliği, sabrı, bağışlamayı, merhamet etmeyi, doğruluğu, ilmi, şükrü, yumuşak huylu olmayı, idrak etmeyi ve hakikati tesbit etmeyi emretmiştir. Yüce Allah isimlerini ve sıfatlarını sevince de O'na kullarının en sevimlisi zatının sevdiği sıfatlarla (yüce Allah'ı) vasıflandıran kimse oldu. Kullarından en çok buğz ettiği kimseler ise kerih gördüğü sıfatlarla vasıflandıranlar oldu.

Esmâu'l-Hüsnâ'yı tanımak, yaratmada ve buyrukta onların sonuçlarını araştırmak kime nasip olursa yaratmayı ve buyruğu Esmâu'l-Hüsnâ sebebiyle düzenli bir halde intizamın en mükemmeli olarak görür. Yaratma ve emretmede sonuçlarının nasıl cereyan ettiğini görür. İlmi miktarınca, O'nun yaptığı icraatın kemaline ve cemaline layık olduğunu bilir. O'na layık olmayan şeyi de tanır. Böylece O'nun isimlerini yaptığı ve yapmadığı şeylere delil olarak getirir. Çünkü O hamdinin ve hikmetinin gereğine zıt olan bir şeyi yapmaz.

Aynı şekilde, O'na layık olan emrini ve şeraitini O'na layık olmayandan ayırır. Hamdinin ve hikmetinin gereğinin aksine bir şeyi emretmediğini bilir. Böyle olunca da ahkâmın bazısında sapıklık, zulüm, cahillik, abeslik ve bo-

---

[1362] Buhârî, Tevhîd 3, Edeb 71; Müslim, Tevbe (2760).

[1363] Buhârî, Edeb 71; Müslim, Sıfatu'l-Kıyamet (2804). Burada ezâ ile kastedilen; Yüce Allah'a mahlukatın zulümlerinin ulaşması imkansız olduğundan dolayı Yüce Allah'ın Resullerine ve salih kullarına yapılan ezâdır. Çünkü bu eksik bir sıfattır. Yüce Allah ise noksan sıfatlardan münezzehtir. B.k.z: İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, 13/360-361.

zukluk gördüğünde veya hamdi ve senayı gerektirmediğini gördüğünde O'nun ahkamından ve dininden olmadığını, O'nun ve Resûlünün bundan berî olduğunu bilir. Çünkü yüce Allah sadece adaleti emretmiştir zulmü değil, faydalı olanı emretmiştir zararı değil, hikmeti emretmiştir abes olmayı veya cehaleti değil. Yüce Allah, Resûlünü ancak Hanîf (=şerden hayra meyleden), cömertlik ve yumuşaklık ile gönderdi, katılık ve sertlik ile değil. O Resûlünü rahmet ile gönderdi, taş yüreklilik ve kabalıkla değil. Çünkü O, merhamet sahiplerinin en merhametlisidir.

O'nun Resûlü (s.a.v), rahmet ve alemlere yol göstericidir. O'nun dininin tamamı rahmettir. Ve O (s.a.v) rahmet nebisidir. O'nun (s.a.v) ümmeti, merhamet olunan ümmettir.

Bunun hepsi Esmâu'l-Hüsnâ'sının, yüce sıfatlarının ve övülen fiillerinin gereğidir. O'ndan ancak övgü ile bahsedilir. İsimlerin en güzeli ile isimlendiği gibi senaların en güzeli ile O'na hamd edilir.[1364]

Esmâu'l-Hüsnâ ile Yüce Allah'ı Övmenin Üslubu:

Muhakkak ki Yüce Allah'ı övmek umumidir. Zamir hariç zahir (=isim) olan Esmâu'l-Hüsnâ'sına mudaf (=isim tamlaması) gelmez. Ancak zahir ismin zikredilmesinden sonra zamir gelebilir.

Bunun örneği ise namaz kılan kişinin;

الْحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ

"Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. O Rahmân ve Rahîm'dir. Din (=ceza) gününün sahibidir. Ancak sana kulluk ederiz" demesi, rükuda; {سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ} "Azîm (=yüce) olan Rabb'imi noksan sıfatlardan tenzîh ederim" demesi secdede; {سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى} "Â'lâ (=en yüce) olan Rabb'imi noksan sıfatlardan tenzîh ederim" demesidir. Bunda, kemâl sıfatların ve yüce na'tların[1365] manalarını içermesinden dolayı övgünün Esmâu'l-Hüsnâ ile iç içe olması sırrı vardır.

Yüce Allah bunlarla vasıflandığından dolayı O'nu öven mana üzerine delalet eden zahir ismi getirdi. Zamir ise tek başına böyle bir övgüye delalet etmez. Bundan dolayı, karşı karşıya hitap ile O'nu övmek gerektiği zaman zahir ismi, isim ve sıfatların tamamına delalet eden cemi (çoğul) mimini bitiştirerek

---

[1364] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 168-169.

[1365] Sıfat ile na't arasındaki fark, daha sonra müellif tarafından açıklanacaktır. (ç)

getirdi. Rükûdan başını kaldırdığında; {اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْد} "Ey Allahım! Ey Rabb'imiz! Hamd, yalnızca sana mahsustur" diyenin sözü buna örnektir. Çoğu zaman, lafzı bu mana üzerine delalet ettiğinden dolayı yüce Allah'ın zikri üzerinde kısaltma yapılır. Bunu iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu gerçekten büyük bir inceliktir.

"Allahümme" lafzı ile, övgü ve talebi içeren duanın nasıl sadır olduğunu düşünmek gerekir. Nitekim Rasulullah (s.a.v.) "Seyyidu'l-İstiğfâr" duasında şöyle buyurmuştur: {اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَ أَنَا عَبْدُكَ} **"Ey Allahım! Sen benim Rabb'imsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Senin kulunum"**[1366]

Ve mücerret duanın Rabb lafzı ile sadır olarak nasıl geldiğini düşünmek gerekir. Bunun misali de müminlerin şu sözleridir {رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا} "Ey Rabb'imiz! Günahlarımızı bağışla" (Âl-i İmrân, 3/193.) {رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا} "Ey Rabb'imiz! Biz kendimize zulmettik" (A'râf, 7/23.) {رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي} "Rabb'im, ben nefsime zulmettim, beni bağışla!" (Kasas. 28/16.) {رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ} "Ey Rabb'im! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım" (Hûd, 11/47.)

Nebî (s.a.v.) iki secde arsında şöyle diyordu: {رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي} **"Ey Rabb'im! Beni bağışla. "Ey Rabb'im! Beni bağışla"**[1367]

Bunun sırrı; yüce Allah'ın kudretini, ihsânını, kulunu terbiye etmesini ve kulunun işini yoluna koymasını kapsayan bir Rubûbiyyetinin olmasının istenmesi ve O'nun yüce sıfatlarını ve Esmâu'l-Hüsnâyı gerektiren isbâtı içeren Uluhiyyeti ile övülen olmasıdır. Kur'â'nın yoluna uyan kimse ona bu kitapta zikrettiğimiz şekilde misalleri bulur.

Duaya gelince; dua hakkında birçok misaller zikrettik. Duanın Kur'ânda vaki olduğu yerlerde hep Rabb ismi öne geçerek gelmiştir. Senâya (övgüye) gelince, onun vaki olduğu yerlerde de Esmâu'l-Hüsnâ öne geçmiştir. Öne geçen isimlerin en yücesi ise Allah (c.c.)'ın ismi celali olan "Allah" lafzıdır.

Örnekler: **"Hamd, Allah'a mahsustur"** (Fâtiha, 1/2.) **"Arş'ın Rabb'i olan Allah, onların vasfetmekte oldukları şeylerden (bütün noksanlık-**

[1366] Buhârî, Deavât 15; Tirmîzî, Deavât 15 (3393); Ebû Dâvud, Edeb 101; İbn Mâce, Dua 14; Ahmed b. Hanbel, 4/122, 125, 6/356

[1367] Ebû Dâvud, Salat (874); İbni Mâce, İkâme (897); Hâkim, Müstedrek, 1/213.

lardan) beridir, münezzehtir" (Enbiyâ, 21/22.) **"Senin güç ve kuvvet sahibi Rabb'in, onların yakıştırdıkları vasıflardan münezzeh ve yücedir"** (Sâffât, 37/180.) **"Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, Azîzdir, Hâkimdir"** (Hadîd, 57/1.) **"Alemlerin Rabb'i olan Allah Yüce'dir"** (A'râf, 7/54.) **"Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!"** (Mü'minûn,23/14.) **"Furkân'ı alemlere bir uyarıcı olsun diye, kuluna indiren (Allah) ne yücedir!"** (Furkân, 25/1.) Ve diğer örneklerde böyledir. Mesîh'in duasında şöyle gelmiştir: **"Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: "Ey Allahım, Ey Rabb'imiz, bizim üzerimize gökten bir sofra indir"** (Mâide, 5/114.)

Dua ve senâ, Kur'ân'da bu şeklin dışında gelmediği halde bunu talep eden ve bu konu hakkında tembihte bulunan kimseyi görmedim. Bu âyeti kerîmede Hz. İsa (a.s.)'ın Rabb'ini tanımasının ve O'na ta'zîm etmesinin mükemmelliğine işaret eden harikulade bir sır vardır. Çünkü O'nun bu talebi kavminin şu sorusunun hemen arkasından gelmiştir: **"Hani havârîler 'Ey Meryem oğlu İsa, Rabb'in bize gökten, donatılmış bir sofra indirebilir mi?' demişlerdi. O, 'İman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun' cevabını vermişti"** (Mâide, 5/112.) ve hemen onları Allah hakkında korkutmuş, O'ndan böyle bir şeyin istenmesinin uygun olmadığını ve imanın kendisine engel olduğunu onlara bildirmiştir. Ama onlar bu talepte ısrar edince Hz. İsa (a.s.), dualarına icabet olunmadığı taktirde kalplerine şüphenin girmesinden korkarak duasına isimlerinin ve sıfatlarının tamamı ile yüce Allah'ı övmeye delalet eden **"Allahümme"** ismi ile başladı. Bunun kapsamında O'nun tasavvuru, Rabb'inin isimlerini öven, hamd eden ve zikreden kimse gibi O'nu isimleriyle öven kimse olmasıdır.

Bu duadan ve bu haceti gidermekten maksat ancak onun, Rabb'ini bu isimlerle övmesi, yüceltmesi, nimetlerini hatırlaması, kudretinin ve rubûbiyyetinin delillerini ortaya koymasıdır. Bu O'nun resulünün doğruluğuna delil olur. Ve bunun ile imanın artması hasıl olur. Yüce Allah'ı övmek, kendisiyle birlikte duanın güzel olduğu bir iştir. Duada senâ etmek aczi ortaya koymak gibidir. Makam, dua ve senâ makamı olunca iki isim getirdi; birincisi, kendisiyle yüce Allah'ın senâ edildiği "Allah" ismi celâlidir. İkincisi, kendisiyle dua edilen ve istenilen "Rabb" ismidir. Bu harikulade sırda iyice düşünmek gerekir. Ve kişinin idraki bundan uzaklaşmamalıdır. Çünkü Yüce Allah Kitabı hakkındaki bu anlayışı dilediğine verir. Hamd ancak O'nadır.[1368]

[1368] Bedâiu'l-Fevâid, 2/194-195.

ESMÂU'L-HÜSNÂ İLE TEVESSÜL

Muhakkak ki yüce Allah'a isimleriyle ve sıfatlarıyla tevessül[1369] etmek O'na daha sevimlidir. Ve kul için O'na mahlukatı ile tevessül etmekten daha faydalıdır.

[1369] Tevessül: "el-Vesile" kelimesinden türemiştir. el-Vesile: Bir şeye "istek" ile ulaşmadır. İstek-arzu anlamını içerdiğinden "el-Vasile" ifadesinden daha dar anlamdadır. Allah (c.c.) şöyle buyurur: **"O'na vesile (=yaklaşma yol) arayın" (el-Maide, 5/35).**
Allah (c.c.)'a (yaklaştıran) gerçek vesile; ilim ve ibadetle onun yolundan gitmek ve şeriatın güzelliklerini benimsemektir. Kurbet (Allah'a yakınlık) gibi. el-Vasil, Allah'ı arzulayandır (Rağıb el-İsfahan, Müfredât, s. 560-561).
el-Vesîle; yakınlık, vasıta ve kendisiyle birşeye ulaşılabilen ve yakınlaşma sağlanabilen şey anlamındadır. Çoğulu, "vesâil'dir (en-Nihâye, 5/185).
"el-Vesile" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde kullanılmıştır:
1. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na (yaklaşmaya yol) vesile arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz"** (el-Maide, 5/35).
İbn Cerîr, âyeti şöyle tefsir eder; "O'na vesile arayın" yani **"onu hoşnud edecek ameller işleyerek** ona yaklaşmayı dileyin" (Tefsir'üt-Taberî, VI/226).
Hafız İbn Kesir de şunu kaydediyor: **"O'na vesile arayın"** İbn Abbas (r.a)'dan "yaklaşma" diye nakledilmiştir. Mücahid, Ebû Vail el-Hasen, Katâde, Abdullah b. Kesîr, Süddî, İbn Zeyd ve daha birçok kişi aynı görüşü paylaşıyor. Katâde âyeti şu şekilde tefsir eder: O'na boyun eğerek ve onu hoşnud edecek ameller işleyerek ona yaklaşın. Mezkûr imamların söylemek istedikleri de budur ve bu konuda müfessirler arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur (İbn Kesir Tefsîr, II/53).
2. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: **"Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınmağa değer"** (İsrâ, 17/57).
Selef ekolü müteahhirinin örfünde yaygın olan tevessül şu şekildedir:
Hakkında Kitab'dan ve sahih hadislerden bir delil bulunan tevessül üç kısma ayrılır.
a. Allah (c.c.)'ın **güzel isimlerinden veya yüce sıfatlarından biriyle** O'na tevessül. Örneğin şöyle dua etmesi gibi: "Allah'ım! sen Rahmân ve Rahim'sin, senden merhamet diliyorum..."
b. Dua eden kişinin işlediği **amel-i salihle** tevessülü. "Allah'ım sana olan inancımla ve senin için olan sevgimle ve rasulüne tabi olmamla beni bağışla." Veya dua eden kimsenin, Allah (c.c.)'a olan sevgisi, ondan korkusu ve dilekleri için yaptığı iyi işleri zikreden ve duasında bunlarla tevessül eder. Konuyla ilgili delil şudur: **"Öyle kullar ki, "Ey Rabbimiz! İman ettik, öyleyse bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!" derler"** (Âl-i İmrân, 3/16). Görüldüğü gibi Allah (c.c.)'ın bâğışlamasına vesile kılarak ameli salih (iman)'leri anarak dua edilebilir. Şu hadis de bunu ifade eder:
"Üç kişi mağaraya girmişler ve (büyük bir kaya ile) mağara üzerlerine kopanmış. Her biri yapmış olduğu iyi işlerle tevessül ederek Rabbine yalvarmış ve kaya kapının (çıkış bölümünün) önündeki kaya yarılmış ve böylece çıkmışlar..." (Buharî, İcâre,12; Müslim, Zikr, 100).

"İsm-i Âzâm" hadisinde geçtiği gibi diğer hadislerde de aynı şekilde gelmiştir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Ey Allahım! Muhakkak ki ben hamdi Sana has kılarak Senden istiyorum. Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen Mennânsın. Göklerin ve yerin yaratıcısısın. Ya Ze'l-Celâli ve'l-İkrâm"**[1370] ve başka bir hadiste ise **"Muhakkak ki ben, Senden başka Tek, Samed, doğurmamış ve doğrulmamış, eşi ve dengi olmayan Allah olduğuna şehadet ederek senden istiyorum."**[1371] Diğer bir hadiste de şöyle buyurmuştur: **"Ey Allahım! Muhakkak ki ben kaybı bilen ilmin ile ve yaratmaya muktedir olan kudretin ile Senden istiyorum"**[1372]

Bunların hepsi; İbni Hibbân'ın, İmam Ahmed'in ve Hâkim'in rivayet ettikleri sahîh hadislerdir. Bu hadisler, yüce Allah'ın şu sözünü tasdik etmektedir: **"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla (=Esmâu'l-Hüsnâ) dua edin"** (A'râf, 7/180.)

Rasûlullah (s.a.v.)'ın, **"Kur'ân'ı, kalbime, bereket yağmuru ve kalbime nur kılmanı istiyorum"**[1373] sözü iki aslı içermektedir. Bunlardan biri hayat diğeri ise nurdur. Çünkü "rebî" kelimesi yeryüzüne hayat veren yağmur manasınadır. Ve bu yağmur yeryüzünün nebatının yeşermesine vesile olur.

---

c. Yaşamakta olan salih bir insanın **duasıyla** yapılan tevessül: Sahabe-i Kiram (r.a) zor duruma düştüklerinde Rasulüllah (s.a.s)'a gider ve ondan kendileri için dua etmelerini dilerlerdi (Bkz. Buharî, Cum'a 34). Enes (r.a)'dan nakledildiğine göre, Hz. Ömer b. Hattab - onlara kuraklık bastığında- Abbas b. Abdulmuttalib (r.a) ile istiska eder ve şöyle derdi: "Allah'ım biz (zamanında) nebimizle sana tevessül ediyorduk ve sen bize su gönderiyordun. (Şimdi ise) Nebimizin amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize su gönder." (Enes) diyor ki: "Ve sulanıyorlardı" (yağmur yağıyordu)." (Buharî, İstiska 3, Fedail eshabinnebî 11). Bu hadiste kastedilen mana şudur: "Yağmursuz kaldığımızda, Nebimize (s.a.s.) gider. O'ndan bizim için dua etmesini talep eder ve onun duasıyla sana yaklaştırdık. Şimdi ise o vefat etti. Artık bizim için dua etmesi imkansız. Bu yüzden amcası Abbas'a yöneliyor ve ondan bizim için dua etmesini diliyor ve onun duasıyla Allah (c.c.)'a yaklaşıyoruz."
A'mâ hadisi de bu kabildendir. O Rasulüllah (s.a.s)'a gelmiş ve ondan dua etmesini istemiştir. O da a'maya, duasıyla Allah (c.c.)'a tevessül etmeyi öğretmiştir (Tirmizi, Da'avât 118; İbn Mâce, İkame 189).
Görüş ayrılığı olan vesîle ise; makam, hürmet, büyüklük; ölmüş kimselerle, dirilerle, hali hazırda bulunmayanlarla dua etmek ve menfaat sağlamak, sıkıntıları gidermek için onlardan yardım istemek yada onlardan şefaat ve dua dilemek gibi. (ç)

1370 Ebû Dâvûd, Salat (1495); Tirmîzî, Deavât 100 (3544); İbni Mâce, Dua (3858); Ahmed b. Hanbel, 3/120, 157, 245, 265.

1371 Ebû Dâvûd, Salat (1493); Tirmîzî, Deavât 63 (3473); İbn Mâce, Dua (3857); Ahmed b. Hanbel, 5/349-360.

1372 Ahmed b. Hanbel, 4/264; Hâkim, Müstedrek, 1/524; İbn Hibbân, Sahîh, 3/213.

1373 Ahmed b. Hanbel, 1/391, 452; Hâkim, Müstedrek, 1/509.

Böylece yüce Allah'tan ubûdiyeti, tevhîdi, isimleri ve sıfatları ile alemlere ruh ve kalbi için nur ve hayat kıldığı kitabını, yeryüzünü hayata geçiren su menzilesinde ve yeryüzünü aydınlatan güneş menzilesinde kılmasını istemektedir. Hayat ve nur bütün hayrları toplayandır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?"** (En'âm, 6/122.) ve başka bir âyeti kerimede şöyle buyurmuştur: **"(O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner"** (Şûrâ, 42/53)

Yüce Allah, ruh ve nur ile hayatın meydana geldiğini, nur ile hidâyetin hasıl olduğunu ve o nura tabi olanlar için hayat ve hidayet olduğunu, o nura muhalefet edenler için ise ölüm ve sapıklık olduğunu bildirmiştir.[1374]

* * *

[1374] Şifâu'l-Alîl, s. 277.

5. ESMÂU'L-HÜSNÂ'YI KORUMADA EDEB

Yüce Allah'ın, her kemâl sıfatın en mükemmeli ve en yücesi ile vasıflandığının bilinmesi gerekir. O dilemenin en mükemmeli olan İrâde sıfatıyla vasıflanmıştır.

O hikmettir. Ve Yüce Allah'ın Kur'an'da buyurduğu gibi İrâde sıfatı ile dilediği her şeyin meydana gelmesidir. O şöyle buyurmuştur: **"Dilediği şeyleri mutlaka yapandır"** (Burûc, 85/16) O zorluğu değil kolaylığı dilemiştir: **"Allah size kolaylık diliyor, zorluk dilemiyor"** (Bakara, 2/185.) O, ihsânı ve kullarının üzerindeki nimetini tamamlamayı dilemiştir: **"Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister; şehvetlerine uyanlar (kötü arzuların esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler"** (Nisâ, 4/27) Allah'a tevbe etmeyi ve kullarının şehvetleri arzulamaya meyletmelerini diler: **"Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz"** (Mâide, 5/6)

Kelâm sıfatı da aynı şekildedir. O kendi Zatını, Sıdk, Adl ve Hakk gibi kelam çeşitlerinin en yücesi olan Kelâm sıfatı ile vasıflandırır.

Fiil de aynı şekildedir. O Zatını fiillerin en mükemmeli ile vasıflandırır. O Fiil, Adl, hikmet, maslahat ve nimettir.

Yine muhabbet de böyledir. O, Zatını, muhabbetin en yücesi ve en şereflisi ile vasıflandırdı. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Allah onları sever, onlarda Allah'ı severler"** (Mâide, 5/54.) **"Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever"** (Bakara, 2/222.) **"Allah ihsanda (iyilik yapanları) bulunanları sever"** (Bakara, 2/195.) **"Allah sabredenleri sever"** (Âl'i İmran, 3/146.)

Bunların dışında olan, dostluk, meyil, sevgi, aşk, gönül bağı ve bunların bezerleri ile Zatını vasıflandırmadı. Çünkü el-Muhabbet ile isimlenmesi bu isimlerle isimlenmesinden daha şerefli ve daha mükemmeldir. Dolayısıyla Yüce Allah hakkında, bunların dışındaki almış olduğu isimler (Kur'ân ve Sünnet'te) gelmiştir.

Bu isimler gereklerinden ve manalarından ayrılmazlar. Yüce Allah ise bunlarla vasıflanmaktan münezzehtir. Aynı şekilde kendi Zatını vasıflandırmış olduğu yüce sıfatların tamamı, Zatını vasıflandırmadıklarından manen ve lafzen daha mükemmeldir. el-Alîm ve el-Habîr isimleri el-Fakîh ve el-Ârif'den

daha mükemmeldir. el-Kerîm ve el-Cevvâd isimleri es-Sahiy'den (=cömert adam) daha mükemmeldir. el-Hâlik,el-Bârî ve el-Musavvir isimleri es-Sâni' (=yapan) ve el-Fâil'den daha mükemmeldir. İşte bundan dolayı bunlar Yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sının içinde gelmemiştir. er-Rahîm ve er-Raûf isimleri de eş-Şefîk (=şefkatli) isminden daha mükemmeldir.

Yüce Allah'ın Zatına vermiş olduğu isimleri ve sıfatları korumak, onların üzerinde durmak ve yüce Allah'ın kendi Zatını, isimlerinin ve sıfatlarının manasına uygun olmadığı için isimlendirmediği şeylerle isimlendirmemeye dikkat etmek gerekir. Özellikle mücmel (=manası kapalı, zor anlaşılan) veya övgü ve övgü dışında birkaç manaya geldiği zaman lafız ile değil de manaya uygun olan ile isimlenir. Çünkü yüce Allah bunlarla ancak mukayyed olarak isimlenir. Bu ise el-Fâil ve es-Sâni' gibidir. Bunlar ise Esmâu'l-Hüsnâ'nın arasında yer almaz. Ancak âyeti kerimede Yüce Allah'ın kendi Zatını isimlendirdiği gibi mukayyed olarak isimlenir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Dilediği şeyleri mutlaka yapandır"** (Burûc, 85/16) **"Allah dilediğini yapar"** (İbrâhim, 14/27), **"(Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır"** (Neml, 27/88) Çünkü Fâil ve Sâni' isimleri hem övmek hem de yermek manalarına gelebilir.

Bu manadan dolayı –Allah daha iyi bilir- el-Mürîd (=dileyen) kelimesi, es-Semî' ve el-Basîr isimlerinin Esmâu'l-Hüsnâ'nın içinde geldiği gibi gelmemiştir. Aynı şekilde el-Mütekellim (=konuşan, kelam eden), el-Âmir (=emreden) ve en-Nâhî (=nehyeden, yasaklayan) kelimeleri de bir kaç manaya geldiğinden dolayı Esmâu'l-Hüsnâ'nın içinde gelmemiştir. Çünkü Yüce Allah Zatını sıfatların en mükemmelleri ile ve onların en şereflileri ile vasıflandırmıştır.

Buradan da bazı muteahhirrin alimlerinin (sonradan gelen alimler) yanıldıkları ve işledikleri çirkin günah anlaşılmaktadır. Çünkü onlar Yüce Allah için her fiilden bir isim türetmişlerdir. Halbuki o fiilleri ile ilgili isimleri Zatı hakkında mutlak isim olarak bildirmiş ve Esmâu'l-Hüsnâ'nın içinde de zikretmiştir. Masala onlar Yüce Allah için el-Mâkir (=tuzak kuran), el-Hâdiu (=oyun kuran, hile yapan), el-Fâtin (=imtihan eden), el-Mudil (=saptıran), el-Kâtib (=yazan) gibi isimleri şu âyeti kerimelerden türetmişlerdir: {وَيَمْكُرُ اللّهُ} **"Allah da (onlara) tuzak kuruyor"** (Enfâl 8/30) {وَهُوَ خَادِعُهُمْ} **"Allah onlara oyun kurar"** (Nîsâ, 4/142.) {لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ} **"Kendilerini denemek için"** (Tâhâ,20/131.) {يُضِلُّ مَن يَشَاء} **"Dilediğini saptırır"** (Ra'd, 13/27.)

Bu birçok yönden hatadır;

Birincisi: Yüce Allah bu isimlerle kendi Zatını isimlendirmemiştir. Böyle olunca da bu isimlerle O'nu isimlendirmek caiz olmaz.

İkincisi: Yüce Allah mukayyed özel fiiller ile kendi Zatından haber vermiştir. Halbuki mutlak isimlendirme esnasında bu fiilleri O'na isim olarak nisbet etmek caiz olmaz.

Üçüncüsü: Bu isimlerle isimlenmek hem övgü manası hem de yerme manası taşır. Bir yerde güzel manaya diğer bir yerde de kötü manaya gelir. Böyle olunca da Yüce Allah'ın bir yerde isimlendirilmesi ve o ismin başka bir yerde kötü bir manaya gelmesi uygun olmaz. Açıklama olmaksızın Yüce Allah'ın böyle bir isim ile isimlenmesi imkansızdır.

Dördüncüsü: Bunlar Yüce Allah'ın kendi Zatını isimlendirdiği Esmâu'l-Hüsnâ'dan değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"En güzel isimler Allah'ındır"** (A'râf, 7/180.) Yüce Allah, başka isimlerle değil de ancak bu isimlerle övülmeyi ve hamd edilmeyi seviyor.

Beşincisi: Bir kimse bu isimlerle isimlense ve ona denilse ki bu isimler seni övmek ve seni methetmek içindir. Bu isimlerle isimlenmekten razı olur ve bunları kendisi için övgü sayarsa sen Mâkir, Fâtin, Muhadiu, Mudil, Lâin, Fâil, Sâni' ve bunlar gibi sıfatlar sahibisin denilir. Bu isimlerin daha yüceleri Allah'a mahsustur.[1375]

* * *

[1375] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 404.

ESMÂU'L-HÜSNÂ'YI KÖTÜLÜKTEN TENZİH ETMEK

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin"** (Âl-i İmrân, 3/26.)

Yüce Allah âyeti kerimeye bütün mülkün yegane sahibi olduğunu, mülkünü dilediğine verdiğini ve dilediğinden de çekip aldığını açıklayarak başladı.

Birincisi, mülkün yegane sahibi olmasıdır. İkincisi ise, mülkte yegane tasarruf sahibi olmasıdır. Bu ise Yüce Allah'ın dilediği şerefi dilediğine vermesi, dilediğinden de bu şerefi çekip alarak onu zelil kılmasıdır. Muhakkak ki hayrın tamamı O'nun iki elindedir. Hiç kimsenin beraberinde o hayırdan bir şey yoktur. Yüce Allah bu âyeti kerimeyi şu sözüyle bitirdi: **"Gerçekten sen her şeye kadirsin"** (Âl-i İmrân, 3/26.)

Âyeti kerime tek olan yüce Allah'ın mülkünü, mülkün tasarrufunu ve kudretinin umumunu almış ve bu tasarrufların hepsinin O'nun elinde olduğunu ve bu tasarrufun tamamının hayır olduğunu içermiştir. Elinden mülkü çekilip alınarak zelil olan kimseye göre her ne kadar şer olsa da dilediğinden mülkü çekip alması ve dilediği kimseyi zelil kılması hayırdır. Çünkü bu tasarruf adalet, fazilet, hikmet ve maslahatın arasında dönüp durmaktadır. Ve bunlardan dışarıda çıkmaz.

Bunun hepsi, yüce Allah'ın övülerek ve hamd edilerek şerden tenzih edildiği gibi Yüce Rabb'in övüldüğü ve hamd edildiği hayırdır. Nitekim Rasulullah (s.a.v.) "Sahih-i Müslim"de geçen istiftâh duasında[1376] Rabb'ine bununla sena ediyordu. Şöyle ki:

"Ey Rabb'im! İşte Senin davetine, emrine icabet ediyorum. Hayrın tamamı Senin elindedir. Şer Sana ulaşamaz. Benin varlığım Seninledir. Varlığımın sonu da yine Sanadır. Senaya müstahaksın, yücesin, azamet sahibisin"[1377]

Yüce Allah kendisine şerrin nisbet edilmesinden çok yüce ve çok büyüktür. O'na nisbet edilen her şey hayırdır. Şer ancak O'na nisbetinin ve O'na

---

[1376] Bu, gece namazında yapılan istiftâh duasıdır. (ç.)

[1377] Müslim, Salâtu'l- Musafirîn (771); Tirmîzî, Deavât 32 (3422)

izafetinin kesilmesinden sonra şer olur. İlerde açıklaması da geleceği gibi şayet şer O'na izafe edilirse o şer olmaz. Yüce Allah hayrın da şerrin de yaratıcısıdır. Çünkü şer O'nun mahlukatının bazısındadır. Yaratmasında ve fiilinde değildir. O'nun yaratması, fiili, kazası ve kaderinin tamamı hayırdır.

İşte bundan dolayı Yüce Allah zulümden münezzehtir. Ki zulmün hakikati bir şeyin yerinden başka bir yere konmasıdır.[1378] Eşya ancak layık olduğu yerlere konur. Bu ise tamamen hayırdır, şer ise bir şeyin mahallinden başka bir yere konmasıdır. Eğer o yerine konmuşsa şer olmaz. Bununla şerrin O'na ulaşamayacağı bilinir. Ve Esmâu'l-Hüsnâsı da buna delildir.[1379]

Rasulullah (s.a.v.)'in "Kötülük Sana ulaşamaz" Sözünün Manası:

Muhakkak ki nimet ve sevab, Yüce Allah'ın rahmetinin, mağfiretinin, birr (=ihsan da bulunma)nın ve kereminin gerekli kıldıklarındandır. Bundan dolayı bunları Zatına izafe etmiştir. Azaba ve cezaya gelince bunlar ancak mahlukatının kendisinden kaynaklanır. Bundan dolayı da Zatını Muâkib (=cezalandırıcı) ve Muazzib (=azab edici) diye isimlendirmemiştir. Aksine bu iki unsuru (=nimet-sevab ve ceza-azap) birbirinden ayırmıştır ve bunları vasıflarından kılmıştır. Bu da mefullerinden dolayıdır. Hatta âyeti kerimelerde şöyle buyurmaktadır {نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الأَلِيمُ} **"(Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir"** (Hicr, 15/49-50. { اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ } **"Biliniz ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve yine Allah'ın bağışlaması ve esirgemesi sınırsızdır"** (Mâide, 5/98.) {إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ} **"Şüphesiz Rabb'in cezayı çabuk verendir. Ve O çok bağışlayan, pek esirgeyendir"** (A'râf, 7/167.)

Bu âyetin aynısı, En'âm sûresinin sonunda da geçmektedir.

Ceza ve azab, isim ve sıfatların gerektirdiklerinden değildir. Muhakkak ki yüce Allah özellikle O'nun sevdiği sonuç olduğu zaman isim ve sıfatlarının sürekliliği ile daimidir. Bu ise isim ve sıfatlarda asıl olan gayedir. Azab olan şerre gelince, her ne kadar da hayrın hilafına hasıl olduğu zaman zail olan ve biten bir hikmet gereği mefullerine dahil olmuşsa da isimlerinin ve sıfatlarının

---

[1378] Zulüm, hikmet ve adaletin zıttıdır. (ç.)

[1379] Şifâu'l-Alîl, s. 178-179.

arasına dahil olmaz. Çünkü yüce Allah iyiliği devamlı olandır. İhsanı ezeli ve ebedi olandır. Sürekli olarak Muhsin olmuştur ve ihsanda bulunmaya devam edecektir. Devamlı olarak cezalandırıcı, gadablanıcı, ve intikam alıcı olması isimlerinin ve sıfatlarının gereklerinden değildir.

Bu yönü Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda derinlemesine iyice düşünmek gerekir. İleride yüce Allah'ı tanımak ve sevmekle ilgili konular gelecektir.

Yüce Allah'ı yarattıklarının içerisinde en iyi bilenin ve O'nun isimlerini ve sıfatlarını yarattıklarının içerisinde en iyi tanıyanın **"Şer (=kötülük) Sana ulaşamaz"** sözü, bu meseleyi en güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Kastedilen mananın üzerinde başka bir cümleyle durmadı. Bilakis şer, O'nun Zatında, sıfatlarında, fiillerinde ve isimlerinde hiçbir yönden O'na izafe edilmez. Çünkü O'nun Zatının her yönden mutlak kemâl sıfatları vardır. Bütün sıfatları övülen kemâl sıfatlardır. Ve bu sıfatlarla O'na sena edilir. O'nun fiillerinin tamamı hayr, rahmet, adalet ve hikmettir. Onlarda asla hiçbir yönden şer yoktur. Ve O'nun bütün isimleri isimlerin en güzelleridir. Öyleyse şer O'na nasıl izafe edilir? Aksine şer, O'nun mef'ullerinde yani mahlukatındadır. O ise şerden ayrıdır. Çünkü O'nun fiili, mef'ulünden ayrıdır. O'nun fiilinin hepsi, hayrdır. Mef'ul olan mahluka gelince, onda hayrda vardır şerde vardır. Şer, ayrı bir mahluk ve yüce Allah ile kaim olmayan bir şey olunca da yüce Allah'a izafe edilmez. Rasulullah (s.a.v.), **"Sen şerri yaratmazsın"** demedi ki, O'nun sözünün te'vili aransın. Aksine Nebî (s.a.v.) vasıf, isim ve fiil olarak şerrin yüce Allah'a izafe edilmesini yasaklamıştır.[1380]

* * *

[1380] Hâdi'l-Ervâh, s. 264-265.

YÜCE ALLAH'IN, EN GÜZEL İSİMLERİYLE VE YÜCE SIFATLARIYLA TECELLÎ ETMESİ

Yüce Allah'ın, Zatını, sıfatlarla sıfatlandırdığında ve isimlerle isimlendirdiğinde hiç şüphe yoktur. Yüce Allah, sevdiğini, kerih gördüğünü, kızdığını, razı olduğunu, hiddetlendiğini, öfkelendiğini, geldiğini, dünya semasına indiğini, Arşının üzerine istivâ ettiğini, ilim ve hayat sahibi olduğunu, kudret ve irâde sahibi olduğunu, işitmek, görmek ve vech (=yüz, cemal) sahibi olduğunu, iki eli olduğunu, kullarının üzerinde olduğunu, meleklerin O'na yükseldiğini ve O'nun katından buyrukları indirdiklerini, yakın olduğunu, muhsinlerle, sabredenlerle ve muttakilerle beraber olduğunu ve göklerin sağ elinde dürülmüş olduğunu bildirmiştir. Ve O'nun Resûlü de, O'nu; sevinmekle, gülmekle, kullarının kalplerinin O'nun parmaklarının arasında olmasıyla ve diğer şeylerle vasıflandırmıştır.

Yeterli olan sıfatlarıyla, kulların maslahatını korumasıyla, rızklarını onlara göndermesiyle, onlardan musibetleri gidermesiyle, veli kullarına yardımı ve onları himaye etmesiyle, onlarla özel bir beraberliği ile tecelli ettiği zaman kula, kulunun üzerinde vuku bulan her şeyde yüce Allah'a tevekkül gücü, O'na güvenme gücü ve yüce Allah'tan razı olma gücü verir. Yüce Allah razı olduğu şeylerde onu sabit kılar.

Tevekkül manen kulun ilminden dolayı yüce Allah'ın kafi olduğuna, kulu için seçtiğinin güzel olduğuna güvenip dayanması, yüce Allah'ın fiiline ve onun için seçtiğine razı olmasıdır.

İzzet ve Kibriya sıfatlarıyla tecelli ettiği zaman kula, yüce Allah'ın Azametinden dolayı gelen zayıflığa karşı, İzzetinden dolayı ulaşan alçak gönüllüğe, Kibriyasından dolayı tevazusuna ve kalbin ve azaların korku ve itaat ile O'na kulluk etmesi hususunda mutmainlik verilir. Bu mutmainlikte onu kalpte, dilde ve azalarda olgunluğa, sükunete ve vakara yükseltir ve onun sersemliğini, şiddetini ve hiddetini giderir.

Bunun toplamı; yüce Allah'ın kuluna bazen İlâhi sıfatları tanıtması ve bazen de Rubûbiyet sıfatlarını tanıtmasıdır. Böyle olunca da İlahi sıfatların delilleri O'na özel bir sevgiyi, O'nun huzuruna çıkma şevkini, O'nun dinine hizmet etmek ile mutlu olmayı, sevinmeyi ve ferahlamayı, O'na yaklaşmakta yarışmayı, O'na itaatte dostluk ve muhabbet göstermeyi, O'nun zikrine düşkün

olmayı, yarattıklarından O'na sığınmayı gerektirir. Kulun gayesi yalnızca O (c.c.) olur.

Rubûbiyet sıfatlarının delilleri, yüce Allah'a tevekkül etmeyi, O'na muhtaç olmayı, Ondan yardım istemeyi, alçak gönüllülüğü, tevazuyu, huşuyu, itaati, boyun eğmeyi gerektirir.

Bunun kemali, Uluhiyyetin de Rubûbiyyetinin delil olması, Rubûbiyyetin de Uluhiyyetinin delil olması, mülkünde hamdinin, affında izzetinin, kazasında ve kaderinde hikmetinin, belasında nimetinin, yasaklamasında vermesinin, Kayyum olmasında iyiliğinin, lutfunun, ihsânının ve rahmetinin, mağfiretin de, günahları örtmesinde ve göz yumarak müsamaha göstermesinde adaletinin, intikamının, cömertliğinin ve kereminin delil olmasıdır. Emrinde ve nehyinde hikmetinin ve nimetinin, rızasında ve gazabında izzetinin, mühlet vermesinde hilminin, bolluk ve genişlikte zenginliğinin ve kereminin delil olmasıdır.

Kişi Kur'ân üzerinde iyice düşündüğü, O'nu tahriften koruduğu, kelamcıların görüşlerinden ve mütekelliflerin[1381] fikirlerinden muhafaza ettiği zaman o kimseyi Arşının üzerinde semâvâtının üzerinde Melik ve Kayyûm olana şahit eder. Ve kullarının işlerini yöneten, emreden ve nehyeden, resuller gönderen, kitaplar indiren, razı olan ve gazablanan, mükafat veren ve cezalandıran, men eden, izzetli kılan ve zelil kılan, alçaltan ve yükselten, yedi kat göğün üzerinden gören ve işten, sırrı ve aleniyeti bilen, dilediği her şeyi yapan, bütün mükemmel sıfatlarla vasıflanan, tüm ayıplardan münezzeh olana şahit eder.

O'nun izni olmadan ne bir zerre nede ondan daha küçük şeyler hareket edemez, O'nun ilmi olmaksızın bir yaprak dahi düşmez, O'nun izni olmadan O'nun katında hiç kimse şefaat edemez, kullarına Ondan başka ne bir dost ve nede bir şefaatçi vardır.[1382]

* * *

[1381] **Mütekellifler:** Adeti olmayan işleri yapmaya çalışan, ehil olmayan kimselerdir. (ç.)
[1382] Fevâid, s. 70-71.

ESMÂU'L-HÜSNÂ'NIN, YÜCE ALLAH'IN ZATINA VE BİRLİĞİNE DELALET ETMESİ

Muhakkak ki yüce Allah kalpleri sıfatlarında ve ahlaklarında kamil olan muhsin kimsenin sevgisi üzere yaratmıştır. Bu, kullarının kalplerini yaratmış olduğu fıtrat üzere Fıtratullah (=Allah'ın yaratması) olduğu zaman yüce Allah'tan ihsan bakımından daha büyük hiç kimsenin olmadığı, hiçbir şeyin Ondan daha mükemmel ve daha güzel olmadığı bilinir. Mahlukattaki bütün mükemmellikler ve güzellikler Yüce Allah'ın yaratmasının eserlerindendir. Yüce Allah, Kemali tarif edilemeyen, Celâli ve Cemâli vasıflandırılamayan ve mahlukatında hiç kimsenin sıfatlarının Cemâli ile İhsânının yüceliği ile fiillerinin eşsiz yaratıcılığı ile O'nu övmeye güç yetiremediğidir. Aksine O kendi Zatını övdüğü gibidir.

Kemâl olma, Zatı için sevilen bir şey olduğu zaman yüce Allah'ın Zatının ve sıfatlarının sevilmesi gerekir. Çünkü hiçbir şey O'ndan daha mükemmel değildir.

O'nun isimlerinden her bir isim, sıfatlarından her bir sıfat ve fiilleri O'na delalet eder. O yaptığı ve emrettiği her şey ile sevilen ve övülendir. Çünkü O'nun fiillerinde hiçbir abeslik, emirlerinde hiçbir iradesizlik ve ilimsizlik yoktur. Aksine O'nun bütün fiilleri hikmetten, maslahattan, adaletten, faziletten ve rahmetten çıkmaz. Ve bunlardan her biri O'na hamd etmeyi sena etmeyi ve muhabbeti gerektirir. O'nun Kelamı doğruluk ve adalettir. O'nun cezalandırması ve mükafatlandırması fazilet ve adalettir. Çünkü O eğer verirse bu O'nun faziletinden, rahmetinden ve nimetindendir. Eğer men ederse yada cezalandırırsa bu O'nun adaletinden ve hikmetindendir.

Bu husus, şu şiirde şöyle geçmiştir:

"Kulların O'nun üzerinde hiçbir hakkı yoktur.
Kesinlikle hiçbir çalışma O'nun yanında zayi olmaz.
Eğer azaba uğratılırlarsa O'nun adaletidir.
Eğer nimetlendirilirlerse O'nun faziletidir.
O Kerîmdir ve rahmeti bol olandır."[1383]

[1383] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 391.

Yüce Allah isimlerini tevhîdi üzere ve şirkten uzaklaştırmak üzere delil getirir.

Şayet o isimlerin birer manası olmasaydı buna delalet etmezlerdi. Nitekim buzağıya tapanlara Hârûn (a.s.) söylediği şu söz buna misaldir: **"Ey kavmim! demişti, siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabb'iniz şüphesiz Rahmân (=çok merhametli olan Allah)'tır."** (Tâhâ, 20/90.) ve Yüce Allah kıssada şöyle buyurmuştur: **"Sizin ilâhınız, yalnızca, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır"** (Tâhâ, 20/98) Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir"** (Bakara, 2/163.) Haşr sûresinin sonunda yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır.) O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir."** (Haşr, 59/22-23.)

Yüce Allah bu iki âyette Tevhîdini gerektiren ve bir ortağının varlığının imkansızlığını bildiren Esmâu'l-Hüsnâ'sı ile Zatını övmesinin hemen akabinde müşriklerin koştuğu şirkten Zatını tenzih etmiştir.

Kim Kur'ân'daki bu mana üzerinde iyice düşünürse Kur'ân onu ilmî bir terbiyeye taşır. Allah o ilmi, Allah'ın Kitabından ve O Kitaptan hidayet yollarını öğrenmekten yüz çevirenlerin hepsinin yalanlarından korur.

Aynı şekilde Yüce Allah isimlerini zarflardan, câr ve mecrûrlardan ve diğerlerinden oluşan mamullere taalluk ettirmiştir. Şayet bu isimler sırf alem olsalardı bu taalluk onlarda uygun olmazdı.[1384] Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: {وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ} **"Allah her şeyi bilmektedir"** (Nisâ, 4/176.) {وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ} **"Allah zalimleri iyi bilir"** (Bakara, 2/95.) {فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ} **"Şüphesiz Allah, bozguncuları hakkıyla bilendir"** (Al-i İmrân, 3/63.) {وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا} **"Allah, müminlere karşı çok merhametlidir"** (Ahzâb, 33/43.) {إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ} **"Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir"** (Tevbe, 9/117.) {وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} **"Allah her şeye**

[1384] Arapça dilbigisinde; zarfların, câr ile mecrûrların taallukundan bahsedilmiştir. Bunlar, Arapça dilbilgisi kurallarıyla alakalıdır. (ç.)

kadirdir" (Bakara, 2/284.) {واللّهُ مُحيطٌ بالْكافِرينَ}**"Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır"** (Bakara, 2/19.) {وَكانَ اللّهُ بِهِم عَليمًا}**"Allah onların durumunu hakkıyle bilmektedir"** (Nisâ, 4/39.) {وَكانَ اللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمًا} **"Allah her şeyi hakkıyla bilendir"** (Ahzâb, 33/40.) {إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ} **"Çünkü Rabb'in, onların yapmakta olduklarından haberdardır"** (Hûd, 11/111.) {وَاللّهُ بَصيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ} **"Allah yaptıklarınızı görendir"** (Hucurât, 49/18.) {إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ}**"Çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir"** (Şûrâ, 42/27.) Bu âyeti kerimelerin benzerleri, Kur'ân'ı Kerimde çoktur. Aynı şekilde yüce Allah isimlerini, kemâl sıfatlarını yalanlayarak inkar edenlere karşı delil kılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır"** (Mülk, 67/14.)[1385]

Esmâu'l-Hüsnâ'nın, Yüce Allah'ın Hikmetine ve Kudretine Delalet Etmesi:

Yaratmanın, buyruğun, hükmün ve şerîatın âyetlerde Rabb'in ilminden, izzetinden ve hikmetinden önce geldiğinin bilinmesi gerekir. İşte bundan dolayı Yüce Allah çoğunlukla bu üç isimden ikisini bir arada zikretmiştir. Nitekim âyetlerde şöyle buyurulmuştur: {وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ} **"(Resûlüm!) Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir"** (Neml, 27/6.) {تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ}**"Bu Kitap izzet ve hikmet sahibi Allah katından indirilmiştir"** (Zümer, 39/1.) {حم* تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ} **"Hâ Mîm. Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir"** (Mü'min, 40/1-2.) Fussilet sûresinde alemin yaratılışını zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur: {ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ} **"İşte bu, azîz, Alîm Allah'ın takdiridir"** (Fussilet, 41/12.) bunun benzeri bir âyeti kerimede de şöyle buyurmuştur: {فَالِقُ الإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ} **"O, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, Azîz olan (ve her şeyi)**

[1385] Cilâu'l-Efhâm. s. 95-96.

için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, Azîz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir" (En'âm, 6/96.)

Yaratmanın yüce Allah'ın tam olan kudreti ile irtibatı, varlığın O'nun kudretinden çıkmamasını gerektirir. Yaratmanın tam olan ilmi ile irtibatı, ilmin yaratmayı kuşatmasını ve yaratmadan önce gelmesini gerektirir. Yaratmanın hikmet ile olan irtibatı, her yönüyle en mükemmel bir şekilde en güzel bir şekilde ve istenen ve övülen en güzel sonucu kapsayacak şekilde meydana gelmesini gerektirir.[1386]

Bu alemdeki ibret hakkında, onun parçalarının bir araya gelişi, parçalarının en güzel nizam ve intizam üzere dizilişi ve bu alemin yaratıcısının kudretinin, ilminin, hikmetinin ve lutfunun kemaline en mükemmel bir şekilde delalet edişi hakkında iyice düşünmek gerekir. Çünkü kişi alem hakkında iyice düşündüğü zaman onu içinde ihtiyaç duyulan tüm aletlerin, maslahatların, eşyaların ve mükemmel bir sistemin bulunduğu bina edilmiş hazır bir ev gibi bulur.

Gökyüzü onun üzerinde yükseltilmiş bir tavan, yer yüzü yayılmış bir zemin, bir yatak, bir döşek ve sakinleri için bir yerleşme makamı, güneş ve ay onda parlayan iki kandil, yıldızlar onun kandilleri ve süsü ve bu evin yollarında yolculuk yapanlar için yol gösteren işaretlerdir. Mücevherler ve madenler, saklanan hazineler ve hazırlanmış süzülen madenler gibi onda gizlenmiştir. Bunların hepsi ona ihtiyaç duyanlar için uygun hale getirilmiştir. Bitki çeşitleri ona ihtiyaç duyanlar için hazırlanmıştır. Hayvan sınıfları da insanın maslahatları içindir. Binit develeri, sağmal develer, gıda elde edilen hayvanlar, kendisinden elbise, eşyalar ve aletler elde edilen hayvanlar bu maslahatlardandır.

Ve yine insan uyurken ve otururken onu öldürmek veya ona zarar vermek için bekleyen canlılardan korumak için görevlendirilmiş bekçide (kedi, köpek v.b.) bu maslahatlardandır. Eğer insanı koruyanın zıttı ona musallat olmasaydı insan için onların arasında bir mekan söz konusu olmazdı. İnsan muhkem olan bu alemde kendisine bahşedilmiş fiili ve emri ile mutasarrıf bir melik gibi kılındı.

İşte bunda alemin, Hâkim, Kadîr ve Alîm olan yüce Allah tarafından yaratılmış olduğuna en büyük ve en açık deliller vardır. O, alemi en güzel bir şekilde taktir etmiş ve ona en güzel nizamı vermiştir. Muhakkak ki alemin iki yaratıcısının olması imkansızdır. Çünkü ilâh bir tanedir ve Ondan başka ilâh

---

[1386] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 125.

yoktur. O, yüce ve büyük olarak zalimlerin ve inkarcıların söylediklerinden münezzehtir.

Eğer göklerde ve yerde yüce Allah'tan başka bir tane dahi ilâh olsaydı her ikisinin de işleri fesada gider, düzeni bozulur ve maslahatları atıl duruma gelirdi. Bir bedende iki ruhun birleşerek ve eşit bir şekilde o bedeni yönetmesi imkansızdır. Şayet böyle bir şey söz konusu olsaydı üçüncü bir üstünlüğün altında olmasının da mümkünlüğü ile birlikte o bedenin düzeni bozulur ve helak olurdu. Bu ise akılların ve fıtratların ilk bakışların da dahi imkansız olduğunu bildiği bir meseledir. **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı,her ikisi de (yer ve gök) kesinlikle fesada uğrardı (bunların nizamı bozulup gitmişti). Demek ki Arş'ın Rabb'i olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir"** (Enbiyâ, 21/22.) **"Allah evlât edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine üstünlük sağlardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. Allah, gizliyi de açığı da bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir"** (Mü'minûn, 23/91-92.)

Bu âyettekiler açık delillerdir. Öncekilerde sonrakilerde bu delilleri reddetmekten veya bunlardan daha güzellerini getirmekten aciz kalmışlardır. Ancak bu delillerdeki muradı anlamayanlar buna itiraz ederler. Eğer sözün uzaması korkusu olmasaydı burada o göz kamaştıran delilleri ve o delillerin içermiş oldukları harikulade sırları açıklardık. İnşallah Tevhîdin delileri için ilerde müstakil bir kitap hazırlayacağım.[1387]

* * *

[1387] Miftâhu's-Saâdet, 2/206-207.

AHKÂM ÂYETLERİ VE YÜCE ALLAH'IN SIFATLARIYLA İLGİLİ ÂYETLER

İnsanlar ahkam âyetlerinin çoğunda ihtilaf etmişlerdir.[1388] Fakat bir yerde dahi sıfat ile ilgili âyetlerde ve haberlerde îhtilaf etmemişlerdir. Bilakis sahabe ve tâbiûn sıfat âyetlerinin, manalarının ve hakikatlerinin sabitliği hakkında ittifak etmişlerdir. Bu, sıfat âyetlerinin açıklanmasının ahkam âyetlerinin açıklanmasından daha önemli ve onların açıklanmasına yardım etmenin daha mühim olduğuna işaret etmektedir. Çünkü sıfatlarla ilgili âyetler iki şehadetin (=Kelime-i Şehadet) gerçekleşmesinin tamamlanmasıdır. Ve onların isbatı Tevhîdin gereklerindendir. Yüce Allah ve Resulü açık bir şekilde onları beyan etmiştir. O beyanda ilimde derinleşen alimleri tehlikeye düşürecek bir kapalılık meydana gelmez.

Ahkam âyetlerinin manaları insanların havassı[1389] tarafından anlaşılmaktadır. Sıfatlarla ilgili âyetlere gelince, onların manalarının anlaşılmasında hâs ve âm müşterektir. Tabi burada mananın aslının anlaşılmasını kast ediyoruz yoksa künhünü yada keyfiyetini değil. İşte bundan dolayı sahabeden bazıları ahkam âyetleri hakkında müşkül[1390] duruma düşmüşlerdir. Örneğin Yüce Allah'ın şu buyruğunda: {حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ} **"Beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar"** (Bakara, 2/187.)[1391] fecirden sözüyle beyan edilinceye kadar sahabeden bazıları bu ahkam âyeti hakkında müşkül duruma düşmüşlerdir.

Sıfat âyetlerinden biri olan şu âyette ve sıfatları açıklayan diğer âyetlerde sahabe ve diğerleri müşkül duruma düşmemiştir. **"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım"** (Bakara, 2/186.)

Önceki âyette olduğu gibi ahkam âyetleri mücmeldir ancak sünnetin onları açıklamasıyla anlaşılır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir"** (Bakara, 2/196.) bu kefâret oru-

---

[1388] Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Bölüm 43.

[1389] Havass: ilimli, kültürlü alim. Avamın zıttı. (ç.)

[1390] Müşkil: Karışık olan, mücmel olan (kapalı olan) (ç.)

[1391] İmam Taberî bu âyet hakkında Suddî'den şu sözü nakletmiştir: Gündüz geceden ayrılıncaya kadar. Sonra geceye kadar orucu tamamlayın. Bunun benzeri İbni Abbâs'tan nakledilmiştir. (Taberî Tefsiri, 1/171-173.)

cunun miktarında ve kaç fakirin doyurulacağı hakkında mücmel bir ayettir. Burada orucun üç gün olduğunu, altı fakirin doyurulacağını veyahut ta bir koyun kurban edileceğini sünnet açıklamıştır. Hırsızlık, namaz, zekat ve hac âyetlerinde olduğu gibi benzeri âyetler çoktur.

Sıfatlarla ilgili âyetlerde ve hadislerde haricen açıklanmasına ihtiyaç duyulan bir mücmellik (kapalılık) yoktur. Her ne kadar beyanı ve tafsilatı ile ilgili sünnet gelmişse de aksine onların beyanı kendilerindedir.[1392]

* * *

[1392] Muhtasaru Savâiki'l-Mürsele, s. 7

YÜCE ALLAH'IN SIFATLARI HAKKINDAKİ ÂYETLERDE TE'VİLİN OLMAMASI

Kelamcıların maksadına delalet etmesi için ortaya bir kelam konduğu zaman onun maksadı ancak onun kelamı ile anlaşılır.

Yüce Allah'ın Kelâmı üç kısımdır:

1. Yüce Allah'ın maksadı nass (=tevile ihtimali olmayan asıl)dır.

2. Her ne kadar ondan başkasının kast edilmesi ihtimali varsa da O'nun maksadı zahirdir

3. O'nun maksadı ne nastır nede zahirdir. Aksine ihtimalli ve açıklanması gerekir.

Birincide tevil yapılması imkansızdır. Çünkü onun tevili Mütekellimi açık bir şekilde yalanlamaktır. Bu, Kur'ân'ın açık olan naslarının manalarında umumi bir durumdur. Hususi olarak ta sıfatlarla ve Tevhîd ile ilgili âyetler hakkındadır. Muhakkak ki yüce Allah; mütekellim, emreden, nehyeden, söyleyen, haber veren, icat eden, hükmeden, vadeden, korkutan, açıklayan, hidayet eden ve Dâru's-Selâm'a çağırandır. O, kullarının üzerindedir. Her şeyden yücedir. O, Arşına istivâ etmiştir.[1393] Buyruk, O'nun katından iner ve O'na yükselir. O, gerçek {فعّال} **Fa'âl**'dir[1394]. O her an bir iştedir. Dilediği her şeyi yapandır. O'ndan başka mahlukat için ne bir dost ne bir itaat olunan şefaatçi nede bir yardımcı vardır. O Rubûbiyyetin de, yönetmesinde ve Kayyûmiyyetin de tektir. O şöyle buyurmaktadır: **"O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir"** (Tâhâ, 20/7.) **"O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez"** (Enâm, 6/59.)

Yüce Allah açıkta olanları işittiği gibi gizli olanları da işitir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini görür. Mahlukattan bir zerre dahi O'na gizli kalmaz.

[1393] Dr. Said Ramazan el-Bûtî, müteşâbih naslar ve sıfatları içeren ayetler hakkında şöyle der: "Buradaki bakış açısı müteşâbihlerin ve sıfatları içeren ayetlerin lafızlarının tefsirinin zahirine göre yapılmasıdır.Yüce Allah'ı yaratılanlara benzetmekten ve ortaktan tenzih etmekle birlikte bu mesele üzerinde ittifak oluşmuştur. Bu ittifak ise bu ayetlerin uzuv ve cisim olarak tefsir edilmesini reddetmeyi içermektedir. Misal olarak şöyle denmiştir: 'Yüce Allah Arşına istivâ etmiştir.' Nitekim şöyle denmiştir: 'İstivâ, O'nun yüceliğine ve birliğine yakışır bir şekildedir. O'nun eli vardır ancak Ulûhiyetine ve Celâline yakıştığı şekildedir." B.k.z: es-Selefiyyetu Merhaletun Zamaniyyetun Mubareketun s. 132

[1394] **Fa'âl:** Mubalağa ismi fail kalıbıdır. "Çok iş yapan", "çok faal" manasındadır.

Muhakkak ki O her şeye kadirdir. İlminden ve yaramasından çıkmadığı gibi elbette kadir olunan hiçbir şey O'nun kudretinden çıkamaz. O'nun emri ile alem için görevlendirilmiş melekleri vardır. O melekler yükselir ve inerler. Hareket eder ve bir mekandan başka bir mekana intikal ederler. Yüce Allah dünyayı götürür, bu alemi yok eder ve ahireti getirir. Kabirdekileri diriltir. On ve üç sayılarının medlullerine[1395] delalet ettiği gibi ve güneş, ay, gece, gündüz, kara, deniz, at, katır, deve, inek, erkek ve dişi kelimelerinin medlullerine delalet ettiği gibi maksatlarına delalet eden naslardan bu misallere ulaşmak mümkündür. Elbette bunların arasında hiçbir fark yoktur.[1396]

* * *

[1395] **Medlul:** taşıdığı mana ile kendisiyle isimlenen şey. Her ismin delalet ettiği şeye medlul denir. Mesela, güneş kelimesi bazı harflerin birleşmesiyle mana taşıyan bir kelime olmuştur. Bu kelimenin medlulü ise her gün dünyamızı aydınlatan ve ısıtan bir yıldızdır. (ç.)

[1396] Savâiku'l-Mürsele, s. 50-51.

YÜCE ALLAH'IN ZATI, SIFATLARI VE İSİMLERİ HAKKINDA BAHİS

Yüce Allah'a, sıfat ve haber olarak muteber olanlar altı kısımdır:

1. Yüce Allah'ın Zatına nisbet edilir. Bir kimsenin Zat, mevcûd ve şey demesi gibi.

2. el-Âlîm, el-Kadîr ve es-Semî' gibi manevi sıfatlarına nisbet edilir.

3. el-Hâlık ve er-Razzâk gibi sıfatları, fiillerine nisbet edilir

4. Sadece tenzihe nisbet edilir. Ve subûtu (=devamlılığı) içermesi gerekir. Çünkü yoklukta kemâl (=mükemmellik) yoktur. el-Kuddûs ve es-Selâm gibi.

5. İnsanların çoğu bunu zikretmez. Bu sayılan birçok sıfatın tamamına delalet eden isimdir. Belirli bir sıfata özgü kılınmaz. Bilakis o, tekil bir manaya değil de kendi manasına delalet eder. Örneğin, el-Mecîd, el-Azîm ve es-Samed gibi. Çünkü el-Mecîd, kemâl sıfatlardan bir çoğu ile sıfatlanan kimsedir. Ve onun lafzı da bu manaya delalet eder. Çünkü bu isim; genişlik, çokluk ve ziyadelik için zikredilmiş bir isimdir. Örneğin, "me-ce-de" kökünden türemiş "istemcede" (=bol oldu, geniş oldu) ve "emcede" (=çayır bol meraya uğradı) manalarında kullanılmıştır: "İstemcede'l-merhu ve'l-afâr" (=merh ve afâr ağaçları[1397] ateş bakımından bol oldular) denilir. Ve "emcede'n-nakatu'l-ulf" (=Deve, ulf ağacına uğradı) gibi.

Kur'ân'dan örnek ise { ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ } **"O, Şerefli Arş'ın sahibidir"** (Burûc, 85/15.) el-Mecîd sıfatı; genişliğinden, büyüklüğünden ve şerefinden dolayı Arşın sıfatı olmuştur. Rasûlullah (s.a.v.)'in bize öğrettiği gibi yüce Allah'tan Resûlüne salat ve selamın talebiyle birlikte bu ismin nasıl geldiğini iyice düşünmek gerekir.[1398] Çünkü yüce Allah, vermenin genişliğinden, çokluğundan ve devamlılığından dolayı arz etme ve ziyadesiyle talep makamındadır.

[1397] Merh (=badiye ağacı) ve Afâr, iki ağacın isimleridir. Bu ağaçlar, yaş olmasına rağmen çakmak taşı gibi ateş çıkarırlar ve onlardan ateş elde edilir. (ç.)

[1398] Salat ve selamın sonunda "İnneke Hamîdun Mecîd" denir. (ç.)

Dua eden kimse **"Beni affet, bana merhamet et! Muhakkak ki Sen Gafûr ve Rahîmsin"** demesiyle talep ettiği şeyi gerektiren ismi getirir. Eğer **"muhakkak ki Sen Semî' ve Basîr'sin"** deseydi dua diğeri kadar güzel olmazdı. Dua, isimleriyle ve sıfatlarıyla kendisine tevessül edilene ulaşır. Bu, vesilelerin en yakını ve yüce Allah'ın en çok sevdiği tevessüldür.

İmam Ahmed'in **"Müsned"**inde ve Tirmizî'nin (**"Sünen"**)indeki bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ya Ze'l-Celâli ve'l-İkrâm'a sarılıp ayrılmayın[1399]"

Başka bir hadiste: **"Ey Allahım! Muhakkak ki ben hamdi Sana has kılarak Senden istiyorum. Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen Mennânsın. Gökleri ve yeri yaratansın. Ya Ze'l-Celâli ve'l-İkrâm"**[1400]

Bu, O'na hamd ederek dua ve tevessüldür. el-Mennân olandan başka hiçbir ilâh yoktur sözü isimleri ve sıfatlarıyla O'na tevessüldür. Bu tevessül icabete daha müstahak ve Allah katında gerçekleştirilmeye daha layıktır. Bu, Tevhîd konularının içerisinde en büyük konudur. Biz burada konuya işaret etmeye çalıştık. Yüce Allah'ın öğüt verdiği kimse için bu konu açıldı.

el-Azîm, kemâl sıfatlardan bir çoğu ile vasıflanan kimsedir. es-Samed'de böyledir.

İbn Abbâs (r.a) Samed hakkında şöyle der: "Samed, yücelikte ve şerefte kemale eren kimsedir"

İbn Vâil ise şöyle der: "O, şerefi son haddine ulaşan kimsedir."

İkrime'de şöyle der: "O'nun üzerinde hiç kimse yoktur."

Zeccâc'da şöyle der: "O, şerefte son hadde ulaşmıştır. Böylece her şey O'na muhtaç olmuştur."

Enbârî'de şöyle der: "Samed'in, üzerinde hiç kimsenin olmadığı efendi olduğuna ve insanların ihtiyaçlarında ve işlerinde O'na muhtaç olduğuna lugat ehli arasında hiçbir ihtilaf yoktur."

Ondan türeyen kelimede aynı manaya delalet eder. Çünkü bu toplamak ve ona yönelmeyi içeren bir teveccühtür. Efendiliğin ve şerefin tüm sıfatları O'nda toplanır. Bunun sözlükteki asıl ismi için şu şiir delil getirilmiştir:

"Beni Esedin şereflisi Seyyid ve Samed olan Amr bin Yerbû'nun haberini ölüm habercisi erken getirdi"[1401]

[1399] Ahmed b. Hanbel, 4/177; Tirmizî, Deavât 92 (3525). Tirmizî bu hadis hakkında "garib" demiştir.

[1400] Bu hadisin tahrici daha önce geçmişti.

Araplar, "ileri gelenlerini", kendilerine yönelen kimselerin güvenlerini topladığı ve kendilerinde efendiliğin tüm sıfatlarının bulunduğu için "Samed" diye isimlendirirler.

6. Sıfat olan iki ismin birleşmesiyle meydana gelen sıfattır. Bunun kadri tek gelmesinden daha yücedir. Örneğin, el-Ganiyyu'l-Hamîd, el-Afuvvu'l-Kadîr ve el-Hamîdu'l-Mecîd gibi. Kur'ân'da birleşen isimlerin ve birleşen sıfatların hepsi böyledir. Muhakkak ki el-Ganiyy, kemâl bir sıfattır. Hamd'da aynı şekilde kemâl bir sıfattır. el-Ganiyy ve el-Hamîd'in birleşmesiyle bambaşka bir kemallik oluşur. Yüce Allah için el-Ğaniyy sıfatından dolayı bir övgü vardır. el-Hamîd sıfatından dolayı da bir övgü vardır. Bunun ikisinin birleşmesinden dolayı da bambaşka bir övgü vardır. el-Afuvvu'l-Kadîr, el-Hamîdu'l-Mecîd ve el-Azîzu'l-Hâkim'de aynı şekildedir. Bunu üzerinde çok iyi düşünmek gerekir. Çünkü bu, ilimlerin en şereflilerindendir.[1402]

* * *

[1401] Zeccâc, Meâni'l-Kur'ân, 5/378; İbnu'l-Manzûr, Lisân'l-Arab, "ha-mi-de" maddesi
[1402] Bedâiu'l-Fevâid, 1/159-164.

ESMÂU'L-HÜSNÂ VE ESMÂU'L-HÜSNÂ'DAN SELBİN NEFYEDİLMESİ

Selbî sıfatlar,[1403] yüce Allah'ın sıfatlarına dahil olmazlar. Ancak subûtu[1404] içerenler bunun dışındadır. Mesela, Ahad, Ulûhiyyet'te ve Rubûbiyyet'te bir

---

[1403] **SIFÂT-I SELBİYYE:** Yüce Allah'ın zâtına ve varlığına yakışmayan, o yüce zât hakkında mümteni' (=imkansız) olan vasıflar. Zaten "selbetmek"; kaldırmak, uzaklaştırmak, tenzih etmek anlamındadır. İşte bu sebeple yüce Allah'ın zâtî ve sübûtî sıfatlarının zıtlarına **"sıfât-ı selbiyye"** denmiştir ki; bunlar, yüce Allah'ın zâtına mümteni' olan, yaraşmayan sıfatlardır. Başka bir deyişle Cenab-ı Hakk, bu çeşit zıt sıfatlarla, yaratıklara mahsus olan bu olumsuz özelliklerle muttasıf değildir. Bu yüzden sıfât-ı selbiyye denmiştir ki; şayet böyle bir sıfat verilmemesi düşünülmüş ise, bu vasıf O'ndan selbedilsin, yani bu özellik O'nun yüce zâtından kaldırılsın. İşte bunun için sıfât-ı selbiyyeye "Tenzihât" da denir. Bunun anlamı, "bütün bu olumsuz özelliklerden, noksanlık ve eksikliklerden Yüce Allah "berîdir, uzaktır" demektir.

Sıfât-ı selbiyye veya Yüce Allah'ın zâtından selbedilen hususlar, sıfât-ı zâtiyye ve sıfât-ı sübûtiyye başlıkları altında sayılan on dört sıfatın zıtlarıdır. Bunlar şunlardır:

1. Adem (yokluk); 2. Hudûs (sonradan varolmak, öncesinde yokluk bulunmak), 3. Fenâ (varlığının sonu olmak, belli bir süre sonra yok olup gitmek), 4. Teaddüt (birden fazla olmak, eşi, ortağı, yardımcıları olmak), 5. Müşâbehet (=sonradan yaratılmış bir şeye benzemek, benzeri ve dengi olmak), 6. Başkasına muhtaç olmak, kendi kendine var olamamak, 7. Ölü veya cansız olmak, 8. Câhil (bilgisiz, ilimsiz) olmak, 9. İradesiz olmak, bir şeyi bir başka şeye tercih edememek, 10. Âciz (=gücü yetmez) olmak, 11. Görmemek, kör olmak, 12. İşitmemek, sağır olmak, 13. Konuşamamak, dilsiz olmak, 14. Yaratmamak, hiç bir şeyi var edip icad edememek.

İşte sıfât-ı selbiyye denilen bu olumsuz özellikler, Yüce Allah'ın zâtından kaldırıldığı için, "tenzihât" olarak değerlendirilmiş ve sıfat olarak kabul edilmemiştir. Zira Cenab-ı Hakk, akıl ve hayâle gelen ve gelebilecek olan her türlü eksikliklerden ve noksanlıklardan münezzeh bütün kemâl sıfatlarla ve özelliklerle muttasıftır.

[1404] **SIFÂT-I SÜBUTİYYE:** Yüce Allah'ın zatının gereği olan ve bu zattan ayrılmayan, ezelî ve ebedî olan vâcib sıfatlar. Bu sıfatların hepsi Kur'an ayetleriyle sabit oldukları ve bu ayetlerden çıkarıldıkları için ve varlıkları Yüce Allah'ın zatında isbat edilmiş olduğu için, **"sübutî sıfatlar"** diye isimlendirilmişlerdir. Yüce Allah bu sıfatlarla ta ezelde vasıflanmış idi. Bu sıfatların hiç biri sonradan kazanılmış (hâdis) sıfatlardan değildir. Bunların da her biri Yüce Allah'ın zatıyla kaimdir. O'nun Yüce zatı ve varlığı düşünülmeden bu sıfatlardan bahsetmek de mümkün olmaz. Bu sıfat-ı sübutiyye şunlardır:

1. **Hayat Sıfatı:** Yüce Allah'ın diri, canlı ve ezelî bir hayat ile hayat sahibi olması demektir. Bunun zıddı olan ölü ve cansız olmak, Allah hakkında düşünülemez, mümteni'dir. Allahu Teâlâ'nın bu sıfatına işaret eden pek çok âyet vardır. Meselâ, **"Ölümsüz, diri olan Allah'a güven ve O'nu tesbih et!..."** diye buyurulmaktadır (Furkân, 25/58).

2. **İlim Sıfatı:** Allahu Teâlâ'nın ezelî ilmiyle her şeyi bilmesi demektir. O'nun ilmi, kâinattaki her şeyi kuşatmıştır. Evrendeki hiç bir şey O'nun ilminin dışında meydana gelemez. Olmuşu, olmakta olanı ve olacağı gerek küll halinde (genel kurallarıyla); gerekse ayrı ayrı,

olmayı içermektedir. es-Selâm kemaline zıt olan tüm noksanlıklardan berî olmasını kapsamaktadır. Yüce Allah'ın Zatından subûtu içeren selb ile haber vermek aynı şekildedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O'nu ne bir uyuklama nede uyku tutar" (Bakara, 2/255.)

---

hepsini bilir. O'nun ezelî olan ilim sıfatıyla muttasıf olduğunu gösteren pek çok âyet-i kerime vardır:

"İçinizde (sinelerinizde) olanı gizleseniz de açıklasanız da Allah onu bilir. Göklerde olanları da yerde olanları da bilir..." (Âl-i İmrân, 3/29).

3. İrade Sıfatı: Yüce Allah'ın istediğini dileyip tercih etmesi demektir. Yani O'nun, bir işin şöyle olmasını değil de, böyle olmasını veya böyle olmasını değil de, şöyle olmasını dilemesi, dilediği gibi tâyin ve tahsis etmesidir. Evrende olmuş ne varsa, hepsi O'nun dilemesi, iradesi ile olmuştur. O'nun iradesi ve isteği dışında hiç bir şey var veya yok olamaz.

4. Kudret Sıfatı: Allah Teâlâ'nın bütün mümkünâta gücünün yetmesi, her türlü tasarrufta bulunması demektir. İradesiyle bütün mümkünâtı kuşattığı gibi, kudretiyle irade ettiklerini bir fiil meydana getirerek, yaratarak bunlara kadir olur. Allah Teâlâ'nın nihayetsiz, bitmek tükenmek bilmeyen kudreti vardır. Bu sıfat da diğerleri gibi ezelî ve ebedîdir.

5. Basar Sıfatı: Cenâb-ı Hakk'ın görmesi demektir. O her türlü vasıta, organ ve bağıntılar olmaksızın her şeyi görür. O'nun görmesi, göz gibi bir organa, ışığa, uzaklığa ve yakınlığa bağlı değildir. Yüce Allah'ın görme sıfatı da ezelîdir, sonradan olma değildir. Bu sıfat da bütün mevcudâta, görmek şanından olan her şeye tealluk eder.

6. Semi' Sıfatı: Yüce Allah'ın işitmesi, duyması demektir. O bu sıfatla ezelde muttasıftır. O, her çeşit, her kuvvette ve zayıflıktaki sesleri işitir, duyar. İşitilmek şanından olan her şeyi işitir. Allahu Teâlâ'nın işitip duyması, kulların işitmesi gibi, bir takım kayıt ve şartlara, vasıtalara ve organlara bağlı değildir. O, işitilmek şanından olan her şeyi, en gizli ve pek hafif sesleri, fısıltıları bile duyar. Özellikle kullarının duâlarını, zikirlerini, gizli ve aşikar niyazlarıyla yalvarışlarını işitir, kabul eder ve mükâfatlandırır. Bu sıfatla ilgili pek çok âyet vardır, ekserisi görmek sıfatıyla beraber yer almaktadır. Meselâ, Nisâ sûresi 134. âyet meâlen şöyle nihayet bulur: **"...Allah işitir ve görür".**

7. Kelâm Sıfatı: Yüce Allah'ın söylemesi ve konuşması demektir. O, harf ve seslere muhtaç olmadan konuşur ve söyler. Allahın "Kelâm" sıfatı, ezelî ve ebedîdir; yüce zatı için vacib olan sıfattır. O'nun dilsiz olması, konuşamaması düşünülemez. İşte yüce Rabbimiz bu sıfatıyla peygamberlerine söylemiş, emirler vermiştir. Kitablarını ve şeriatini bu kadîm kelâmıyla bildirmiştir.

8. Tekvîn Sıfatı: Allah Teâlâ'nın bilfiil yaratması, yoktan var etmesi demektir. Allah'ın bu sıfatı ezelidir. Tekvîn sıfatı da diğer sıfatları gibi, O'nun yüce zatıyla kaim ve O'nun hakkındâ vacib olan sübutî sıfatlarından biridir. Tekvin sıfatı, irade sıfatının muktezasına göre, mümkünâta tesir eder, yaratır ve icad eder. Nitekim Allah Teâlâ meâlen şöyle buyurur: **"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu, sadece o şeye "ol!" demektir ve o hemen oluverir"** (Yasin, 36/82).

Yüce Allah'ın alemleri yaratmak, rızık vermek, nimetler ihsan etmek, yaşatmak, öldürmek, diriltmek, azab etmek, mükafatlandırmak gibi bütün fiilleri Tekvîn sıfatına râcidir, yani Tekvîn sıfatının tealluklarının başka başka olmasıyla bu isimleri alır. İşte Tekvîn sıfatının bütün bu tealluklarına **"sıfât-ı fiiliyye"** de denir.

Bu, âyet hayatının ve Kayyûm olmanın kemalini içermektedir. Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Bize hiçbir yorgunluk çökmedi" (Kâf, 50/38.)

Bu âyette kudretinin kemalini içermektedir. Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb'inden uzak (ve gizli) kalmaz" (Yûnus,10/61.)

Bu da, ilminin kemalini içermektedir. Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Doğurmadı ve doğrulmadı" (İhlâs, 112/3)

Bu âyet, Samed olmasını ve zenginliğini içermektedir. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O'nun hiçbir dengi yoktur" (İhlâs, 112/4)

Bu da, kemâl olmada tek olduğunu ve hiçbir denginin, benzerinin olmadığını içermektedir. Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Gözler O'nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır" (Enâm, 6/103.)

Bu âyeti kerimede azametini ve her hangi birinin O'nu kuşatacak bir görüşle idrak etmesinden yüce olduğunu kapsamaktadır. Bu, yüce Allah'ın Zatını sıfatlandırdığı selbî haberlerin tamamı hakkında genel durumdur.

Burada bazı maddelerin bilinmesi gerekir.

1. Yüce Allah'ın Zatından haber verme konusu, yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları konusuna girenlerden daha geniş değildir. Şey, Mevcut ve Zatıyla Kaim gibi. Bunlar, Esmâu'l-Hüsnâ'nın ve yüce sıfatların içerisine girmez. Çünkü bunlarla, sadece O'nun Zatından haber verilmektedir.

2. Bir sıfat, hem kemâl manaya ve hem de noksan manaya geldiği zaman O'nun isimlendiği isimleri arasına mutlak olarak girmez. Bilakis onların kemâl olanlarıyla isimlenir. Bunlar da Mürîd, Sâni' ve Fâil gibidir. Bunlar ise isimlerinin arasına girmezler. Bundan dolayı isimlendirme esnasında mutlak Sâni' diye isimlendiren hata yapmıştır. O, dilediği her şeyi yapandır. Muhakkak ki irade ve fiil kemâl manaya da gelir noksan manaya da gelir. İşte bundan dolayı yüce Allah kendi Zatını, fiil ve haber olarak bunların en mükemmelleriyle isimlendirmiştir.

3. Mukayyed bir fiilden mutlak isim türeterek yüce Allah'ın Zatından haber vermek gerekli değildir. Nitekim bazı son devir âlimleri, Mudil

(=saptıran), Fâtin (=imtihan eden) ve Mâkir (=tuzak kuran) gibi isimleri Esmâu'l-Hüsnâ'dan sayarak hata yapmışlardır. Yüce Allah, onların bu sözlerinden münezzehtir. Çünkü yüce Allah kendi Zatını bu isimlerden ancak özel ve muayyen olan fiillerle isimlendirmiştir. O fiillerin isimleriyle mutlak olarak isimlendirmek caiz değildir. Allah en iyi bilendir.[1405]

4. O'nun Esmâu'l-Hüsnâ'sı, özel isimleri ve sıfatlarıdır. Kulların sıfatlarının hilafına Esmâu'l-Hüsnâ ile vasıflanmak, o vasfın özel isim olmasına aykırı değildir. Çünkü kulların vasıfları müşterek olduğundan dolayı Yüce Allah'ın vasıflarının hilafına onlara özel isim olmaya aykırıdır.

5. Yüce Allah'ın isimlerinden her bir isimde O'na delaletler vardır. Kimisi Zatına ve sıfatlarına delalet eder. Kimisi ikisinden birisinin içerdiklerine delalet eder. kimisi de O'ndan hiç ayrılmayan diğer sıfatlarına delalet eder.

6. Yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sı için iki itibar vardır. Biri Zatı yönünden itibar diğeri ise sıfatları yönünden itibardır. Birincisi eş anlamlıdır. İkincisi ise zıt anlamlıdır.

7. İsimler ve sıfatlar konusunda yüce Allah'ın isimlenmesi, Tevkîfî'dir.[1406] Ve birde Tevkîfî olması gerekmeyen haberî isimlerle isimlenmesidir. Mesela, Kadîm, Şey, Mevcut ve Zatıyla Kaim olma gibi. Bu isimler, tevkîfî midir? yoksa işitildiği zaman reddedilmeyen isimlerin bazılarıyla O'nu isimlendirmek câiz midir?[1407] meselesindeki ihtilaf, lafzidir.

8. Yüce Allah bir isimle isimlendiği zaman o isimden, masdarın ve fiilin türemesi ve bununla yüce Allah'tan haber verilmesi caizdir. Örneğin, Semî, Basîr ve Kadîr isimlerinden türeyen Sem' (=işitmek), Basar (=görmek) ve Kudret (=güçlü olma) gibi. Şu âyetlerde olduğu gibi fiilleriyle O'ndan haber vermek caizdir: **"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir"** (Mücadele, 58/1.) **"Biz buna güç yetirmişizdir. Biz ne güzel güç yetirenleriz!"** (Mürselât, 77/23.) Bu ise eğer

---

[1405] Muhakkak ki Sahabe ve İslam alimleri Esmâu'l-Hüsnâ'yı saydıkları zaman türemiş olanı, izafe olanı ve bir yerde almış olduğu ismi asıl üzere icra ederek ve nahiv kaidelerine dayandırarak zikretmişlerdir. (İbnu'l-A'râbî, Ahkâmu'l-Kur'ân, s. 803.)

[1406] Tevkifî: Bir şeyin vahye dayanmasına denir. (ç.)

[1407] Şihabu'l-Haffâci şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın isimleri mutlak manada tevkîfîdir. Bu meşhur olan görüştür. İsimler hakkında birçok görüş vardır. Kimileri, tevkîf; isimlerindedir, sıfatlarında değil dediler. Kimileride noksanlığın düşünülmediği yerde mutlak olarak isimlendirilmesi caiz olur dediler. Bazıları da Yüce Allah'ın sözünde ismin bir maddesinin bulunması yeterlidir dediler. Doğru olan birinci görüştür." Hâşiyetu'ş-Şihâb, 4/239

fiil muteaddî (=geçişli) olursa caizdir. Şayet lazimî (=geçişsiz) olursa bununla, O'ndan haber vermek caiz olmaz. Örneğin, Hayy gibi. Bilakis bunda isim ve masdarıyla isimlenir ancak fiil ile isimlenmez. Yani "ha-yi-ye" denmez.

9. Yüce Allah'ın fiilleri isimlerinden ve sıfatlarından meydana gelir. Mahlukatın ise isimleri fiillerinden meydana gelir. Yüce Allah'ın bütün fiilleri kemalindendir. Mahlukatın kemali ise yapmış olduğu fiillerden meydana gelir. Mahlukatın isimleri ancak fiilleri sebebiyle kemale erdikten sonra türemiştir. Yüce Allah ise ezelden beri kemâl sıfatlarla vasıflanmıştır. Ve O'nun kemalinden dolayı fiilleri vuku bulmuştur. Çünkü O, zatıyla ve sıfatlarıyla kemâl derecesindedir. O'nun fiilleri kemalinden dolayı meydana gelmiştir. O tüm sıfatlarında kâmildir ve yapar. Mahlukat ise işlemiş olduğu fiillerin derecesine layık olan bir kemallik ile kâmil oldur.

10. Esmâu'l-Hüsnâ'yı saymak ve onları bilmek bütün malumu bilmek için asıldır. Çünkü yüce Allah'ın dışındaki bütün malumlar (=bilinenler) ya O'nun yaratmasıdır veya emridir yada O'nun yarattığını bilmektir veyahut ta O'nun şeriatını bilmektir. Yaratmak ve emretmek, yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sından kaynaklanmaktadır. Yaratma ve emretme, Esmâu'l-Hüsnâ ile irtibatlıdır. Gereken irtibat, O'nun gerekli kılması sebebiyledir. Emretmenin tamamı, Esmâu'l-Hüsnâ'dan kaynaklanır. Bunların hepsi güzeldir ve kulların maslahatlarından dışarı çıkmaz. Onlar için şefkat ve merhamettir. Onlara emretmesi ve yasaklamasıyla kemale erdirerek onlara ihsanda bulunmasıdır. Çünkü O'nun bütün emirleri maslahat, hikmet, rahmet, lütuf ve ihsandır. Çünkü emrin çıkış kaynağı, yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sıdır. Ve O'nun bütün fiilleri adalet, hikmet, maslahat ve rahmetten dışarı çıkmaz. Çünkü onların çıkış kaynakları da Esmâu'l-Hüsnâ'sıdır. O'nun yaratmasında asla bir uygunsuzluk ve abeslik yoktur. O mahlukatını batıl olarak, başı boş salıverilmiş yada abes olarak yaratmamıştır. Nitekim yüce Allah'ın dışındaki her şey O'nun yaratması iledir. Yüce Allah'ın dışındaki her şeyin varlığı O'nun varlığına tabidir. Mahluk olan meful yaratıcısına tabi olmuştur. Aynı şekilde Esmâu'l-Hüsnâ'yı bilmek, yüce Allah dışındaki her şeyi bilmek için asıldır. Yüce Allah'ın isimlerini bilmek ve saymak, diğer ilimler içinde asıldır. Bir mahluk için gerektiği şekilde kim Esmâu'l-Hüsnâ'yı sayarsa ilimlerin tamamını saymış olur. Çünkü Esmâu'l-Hüsnâ'yı saymak bütün ilimleri saymak için asıldır. Muhakkak ki malumatın tamamı Esmâu'l-Hüsnâ'nın gerekli kıldıklarıdır. Ve onlarla irtibatlıdırlar. Yüce Allah'ın ilminden ve hikmetinden kaynaklanan yaratma ve buyruk hakkında iyice düşünmek gerekir. İşte bundan dolayı kişi onlarda bir düzensizlik ve uygunsuzluk bulamaz. Çünkü meydana

gelen düzensizlik ya kulun emrettiği şeyde yada yaptığı şeyde olur. Buda ya yaptığı iş hakkındaki cehaletinden dolayı yada hikmetsizliğinden dolayı kaynaklanır. Yüce Allah'a gelince O Alîm ve Hâkim'dir. O'nun fiiline ve buyruğuna düzensizlik, uygunsuzluk ve çelişkiye tabi olmaz.

11. Yüce Allah'ın isimlerinin tamamı en güzelleridir. Onların arasında asla bunların dışında bir isim yoktur. Fiile itibar ederek yüce Allah'ı isimlendirmenin O'nun isimlerinden olduğu konusu daha önce geçti. Örneğin, Hâlık, Razzâk, Muhyî ve Mumît gibi. Bu, O'nun bütün fiillerinin sırf hayır olduğuna delalet etmektedir. Kesinlikle onlarda hiçbir şerr yoktur. Eğer O, şerri yapsaydı O'nun için o şerden bir isim türerdi. O zaman O'nun bütün isimleri güzel olmazdı. Yani Esmâu'l-Hüsnâ olmazdı. Bu da, batıldır. Şer, O'na ulaşamaz.[1408] Sıfatlarının arasına girmeyeceği, Zatına tabi olmayacağı ve fiillerine dahil olmayacağı gibi şer, O'na ulaşamaz. Fiil ve vasıf olarak O'na izafe edilemez. Ancak O'nun mef'ullerine dahil olur. Fiil ile mef'ul ayrı ayrı şeylerdir. Şer, yüce Allah'ın yapmış olduğu fiil ile değil, O'ndan ayrı olan mef'ulü ile beraberdir. Bunun üzerinde iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu mesele kelamcılardan çoğuna gizli kalmıştır. Ve bu meselede ayaklar kaymış, fikirler sapmıştır., Allah'ın izni ile hak ehli ihtilaf ettiği zaman yüce Allah onlara hidayet etti. Allah, dilediği kimseyi sıratı müstakîme ulaştırır.

12. Bu madde onları sayan kimsenin cennete gireceği, yüce Allah'ın isimlerini saymanın mertebelerini açıklama hususundadır. Bu saadet, kurtuluş ve felah vesilesidir.

Birinci mertebe, onların lafızlarını ve adetlerini saymaktır.

İkinci mertebe, manalarını ve medlullerini anlamaktır.

Üçüncü mertebe, yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi onlarla dua etmektir: **"En güzel isimler (=Esmâu'l-Hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"** (A'râf, 7/180.) Bu ,da iki mertebedir.

a. Senâ (=övgü) duası ve ibadettir.

b. Talep duası ve istemektir. O'na ancak Esmâu'l-Hüsnâ'sı ve yüce sıfatları ile senâ edilir. Aynı şekilde ancak onlarla istenir. Ve; "Ey Mevcud!, Ey Şey! Ey Zat beni bağışla ve bana merhamet et" denmez. Bilakis her talepte o talebin gereği olan isim ile istenir. Böylece dua ederek isteyen kimse o isim ile Yüce Allah'a tevessül etmiş olur. Peygamberlerin dualarını iyice düşünen

---

[1408] Bu hadis daha önce geçmişti. Müslim, Salâtu'l- Musafirîn (771); Tirmîzî, Deavât 32 (3422) (ç.)

1- MAHLUK

kimse özellikle dualarının sonu ile başını bu şekle uygun olarak bulur. Peygamberlerin dualarındaki bu ibareler **"Allah'ın isimleri ile ahlaklanır"**[1409] diyen kimsenin söz ünden daha evladır. Çünkü bu isabetli bir ibare değildir. Bu, gücü belli bir miktar üzere olan bir ilâha benzeterek felsefecilerin uydurduğu bir sözdür. Daha güzel ifade ise Ebu Hâkim b. Berrecan'ın[1410] şu ifadesidir; "Kulluk", Ondan daha güzel ibare ise Kur'ân'a uygun olan ifadedir. O da kulluğu ve istemeyi kapsayan duadır.[1411] Bunlar dört kısımdır. Birincisi: inkar olarak en şiddetlisi olan felsefecilerin ifadesidir. O da Yüce Allah'ı yarattığı mahlukata benzetmektir. Bundan daha hafif olanı "ahlaklanmak" ifadesidir. Bu ikisinden daha güzel olanı da "kulluk" ifadesidir. Ama bunların hepsinden daha güzel olanı ise Kur'ân'ın lafzı ile duadır.

13. Düşünürler; Hayy (=diri), Semî (=işiten), Basîr (=gören), Alim (=bilen), Kadîr (=güç kuvvet sahibi), Mâlik (=mülk sahibi) gibi yüce Allah'ın isimlendiği isimlerle kulların sıfatlandığı isimler hakkında ihtilafa düştüler.

Kelamcılardan bir taife; bunlar kulda hakiki manada, yüce Allah'ta ise mecazi manadadır dediler. Bu, cehmiye mezhebinin aşırı gidenlerinin sözüdür. Bu sözlerin en çirkini ve fesat olarak da en şiddetlisidir.

İkincisi, birinci görüşün zıttıdır. Yüce Allah'ta hakiki manada kulda ise mecazi manadadır dediler. Bu, Ebu Abbâs en-Nâşî'nin sözüdür.

Üçüncüsü, her ikisinde de hakiki manada olduğudur. Bu ehli sünnetin görüşüdür. Doğru olan da budur. O ikisindeki hakikatler hakkındaki ihtilaf, bu isimleri her ikisinde de hakiki olmaktan çıkarmaz. Yüce Allah, celaline yakışır bir şekilde bu isimlerle isimlenmiş kulda yaratılışına yakışır bir şekilde aynı isimlerle vasıflanmıştır. Fâil (=yapan), Âmil (=bir işle amel eden), Müktesib (=çalışıp kazanan), Kâsib (=gayret eden), Sânî (=fâil, yapan),

---

[1409] Gazzâlî **"el-Maksadu'l-Esnâ"** adlı eserinde şu hadisleri zikretmiştir: Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Yüce Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın"** başka bir hadiste şöyle buyurmuştur: **"Muhakkak ki Yüce Allah'ın ahlakı şöyle ve şöyledir. Kim onlardan birisi ile ahlaklanırsa cennete girer"** el-Maksadu'l-Esnâ, s. 150. Birinci hadis sabit değildir. İkinciye gelince, imam Irâkî, Taberânî'nin **"el-Evsat"**ta bu hadisi rivayet ettiğini zikretmiştir. Hakîm et-Tirmizî, bu hadisin bir benzerini **"Nevâdiru'l-Usûl"** adlı eserinde zikretmiştir.

[1410] Ebû Hakîm b. Berrecan'ın asıl adı, Abdusselam b. Abdurrahman Ebû Hakîmdir. **"Tefsîru'l-Kur'ân"** ve **"Esmâu'l-Hüsnâ Şerhi"** adlı eserleri vardır. Hicri 536 yılında Marekeş'te ölmüştür. Biyografisi için b.k.z: Fevâtu'l-Vefayân, 1/274; Lisânu'l-Mizân, 4/13; A'lâm, 4/6

[1411] Bu Yüce Allah'ın şu âyeti kerimesidir: **"En güzel isimler (=Esmâu'l-Hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"** (A'râf, 7/180.) Buhârî'nin **"Sahîh"** adlı eserinin Tevhîd bölümünde "Yüce Allah'ın isimleri ile dua" bahsine bakınız.

Muhdis (=sonradan îcâd eden), Câil (=yapan, kılan), Muessir (=etkileyen, tesir eden), Munşî (=inşa eden, yaratan), Mûcid (=îcâd eden), Hâlık (=yaratan, yapan), Bârî (=yaratan) Musavvir (=şekil veren), Kâdir (=güç yetiren) ve Murîd (=irâde eden, dileyen) lafızlarına gelince bu lafızlar üç kısımdır.

Birinci kısım: Bârî (=yaratan), Bedî ve Mubdî (=numunesiz yoktan yaratan) gibi sadece yüce Allah'ın isimlendiği isimlerdir.

İkici kısım: Müktesib (=çalışıp kazanan), Kâsib (=gayret eden) gibi sadece kulun isimlendiği isimlerdir.

Üçüncü kısım: Sânî (=işleyen, yapan), Fâil (=yapan), Âmil (=bir iş ile amel eden), Munşî (=inşa eden, yaratan), Kâdir (=güç yetiren) Murîd (=irâde eden, dileyen) yüce Allah'ın da kulun da isimlendiği isimlerdir.

Hâlık (=yaratan, yapan) ve Musavvir (=şekil veren)'e gelince eğer kayıtsız ve mutlak olarak kullanılırlarsa onlarla ancak yüce Allah isimlenir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"O, Hâlık (=yaratan), Bâriu (=var eden), Musavvir (=varlığa getirdiklerine biçim veren) Allah'tır"** (Haşr, 59/24) Şayet mukayyed olarak kullanılırlarsa bu ikisi ile kul isimlenir. Nitekim bir şeye güç yetiren kimse için **"onu yaptı denir"**[1412]

Şair şöyle demiştir: "Sen ölçtüğün şeyi yarıyorsun. Kavmin bazısı ölçüyor sonrada yarmıyor"[1413]

Yani senin gücün var yapıyorsun bu kabiliyetle ölçtüğün şeyi yapıyorsun (tamamlıyorsun). Diğerleri yapmaktan ve tamamlamaktan aciz oldukları halde ölçüyorlar. Bu itibarla kula hâlık isminin verilmesi âyette de olduğu gibi uygun olmuştur:

"Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir" (Mu'minûn, 23/14.).

Yani şekil verenlerin ve ölçüp biçenlerin en güzelidir. Su tulumu, kırba ve benzeri şeyleri ondan kesmek için gereğince ölçtükleri zaman Araplar şöyle der: "Deriyi ölçtüm ve onu oranladım".

[1412] Burada HA-LA-KA fiili yaptı manasına kullanılmıştır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da İsâ (a.s.)'nın şu sözlerini bildirmiştir: "O, İsrâil oğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir" Bu ayette {أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ الطِّينِ} **"size çamurdan yaparım"** ifadesinde HA-LA-KA fiili kullanılmıştır. (ç.)

[1413] Züheyr, Şerhi Divan, s. 94. Sibeveyh, eş-Şâhid, 2/289. Zeccâc, Tefsiru Esmâi'l-Hüsnâ, s. 36.

Mücâhid bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Onlar işliyorlar. Allah'ta işliyor. Allah işleyenlerin en hayırlısıdır."

Leys de şöyle der: "Yapan adam. Yani işleyen adam. Kadınlar içinde 'Onlar işleyici kadınlardır' demiştir."

Mukâtil ise şöyle demiştir: "Yüce Allah şöyle der: 'O (c.c.), hiç hareket etmeyen heykeller ve benzerlerini yapanlardan yaratma olarak daha güzeldir."

"Bârî" ismine gelince, bununla ancak yüce Allah isimlenir. Çünkü O (c.c.) mahlukatı yok iken yaratan, var eden ve icat edendir.

14. Bu kısımdan olan isimler ve sıfatlar için üç itibar vardır.[1414]

Birincisi: Yüce Allah'a veya kula kayıtlamamakla birlikte oluşan itibardır.

İkincisi: Sadece yüce Allah'a izafet olarak oluşan itibardır.

Üçüncüsü: Kula bir kayıt ile izafet olarak oluşan itibardır. Bu itibardaki isim kendisi ve hakikati için gerekmemektedir. Bu isim hem Yüce Allah için hem de kul için sabittir. Yüce Allah için o isimden kemaline layık olan mana kul için ise ona layık olan mana vardır. Bu, işitilen her şeyi idrak etmenin gerekli kıldığı Semî, görülen her şeyi görmenin gerekli kıldığı Basîr, Alîm, Kadîr ve diğer isimler gibidir. Çünkü onlarla isimlenmenin uygun olmasının şartı onlarla vasıflanan kimse için manalarının ve hakikatlerinin meydana gelmesidir. Bu itibardaki isimler kendileri ve hakikatleri için gerekmemektedirler.

Yüce Allah için bu isimlerden birinin sabit olmasında herhangi bir şekilde hiçbir mahzur yoktur. Aksine bu isimler Yüce Allah için yarattıklarının o isimde O'na benzememesi ve O'nun da onlara benzememesi yönüyle sabit olur. Kim Yüce Allah'ı o isimden kulları isimlendirmek için olumsuzlaştırırsa, yüce Allah'ın isimleri hakkında sapmış ve O'nun yüce sıfatlarını inkar etmiş olur.

Her kim bir isimde mahlukatıyla benzeştirme yönüyle yüce Allah'ı o isim ile isimlendirirse, yüce Allah'ı yarattıklarına benzetmiş olur. Ve kim yüce Allah'ı yarattıklarına benzetirse kafir olur. Bilakis, Celaline ve Azametini yakışır bir şekilde yüce Allah'ı yarattıklarına benzetmeksizin kim yüce Allah'ın isimlerini O'na sabit kılarsa yüce Allah'ı teşbih pisliğinden ve ta'tîl kanından tenzih etmiş olur.

[1414] Bu; Sibeveyhi'nin, tasrîf, cem, tasğîr, hazf, ziyade, nisbet ve bunlar gibi Arap dili sanatlarında kuralların düzenli olması için koymuş olduğu bir kaidedir. Çünkü bunları gözetmek, Arapça'nın yollarıdır.

İşte bu, ehli sünnetin[1415] yoludur. Kula izafesi gereken bir sıfatın yüce Allah'tan nefyedilmesi gerekir. Nitekim uykuya, uyuklamaya, gıdaya ve benzerlerine ihtiyaç duymalarından dolayı kul için hayat lazımdır.

Aynı şekilde menfaati elde etmek ve zararı uzaklaştırma hususunda hareket edebilmesi için kula irade sıfatı lazımdır.

Yine aynı şekilde kendinden yüce olana ihtiyacından, O'na isnadından ve O'nun tarafından kuşatılmış olmasından dolayı yüce olması lazımdır.

Bunun hepsinin Kuddûs ve Selâm olan yüce Allah'tan uzaklaştırılması gerekir. Ve yüce Allah'a has olan sıfat gerekir. Çünkü, kıdem (=evveli olmayan), vucûb (=varlığı gerekli olan) ve ihata (=her şeyi kuşatan) olmasını gerektiren İlim, Kudret, İrade ve diğer sıfatları gibi Yüce Allah'ın vasıflandığı bir sıfat mahluk için hiçbir yönden sabit olmaz. Muhakkak ki yüce Allah'a has olan bir sıfatın mahluk için sabit olması imkansızdır.

Kişi bu kaideyi bilgi olarak idrak ettiği ve gereği gibi düşündüğü zaman kelamcıların bazısının belasının aslı olan şu iki afetten kurtulmuş olur. Bu afetlerden biri ta'tîl afeti diğeri ise teşbih afetidir. Doğrusu bir kimse bu meseleyi tasavvur ederek bu makamın hakkını verdiği zaman Allahu Teâlâ için Esmâu'l-Hüsnâ'yı ve yüce sıfatları hakikaten sabitlemiş olur. Böyle olunca da kişi ta'tîlden kurtulmuş olur.

Esmâu'l-Hüsnâ ve yüce sıfatlardan mahlukun özelliklerini ve benzetmelerini nefyettiği zamanda teşbihten kurtulmuş olur. Burada iyi düşünmek ve bu kaideyi bu konuda devamlı kendisine müracaat edilen bir kalkan kılmak gerekir. Allah (c.c.) doğruya muvaffak kılandır.[1416]

15. Sıfat, muvsûfa (=vasıflanana) bitiştiğinde o sıfata dört şey lazımdır. Bunlardan ikisi lafzî, ikisi de manevidir.

Lafzî olan, subûtî ve selbîdir.

Lafzî olan subûtî: Mevsûf için sıfattan bir ismin türemesidir.

Lafzî olan selbî: onun dışında bir ismin türemesi imkansızdır.

Manevi olan da, subûtî ve selbîdir.

Manevi olan da subûtî: hükmünün mevsûfa dönmesi ve o sıfat ile mevsûfdan haber verilmesidir.

[1415] Burada "Ehl-i Sünnet"le kastedilen, Selefiyye ekolüdür. (ç)

[1416] İbn Kayyim sıfatların isbatı ve sıfatları tanımak, tahrîfin ve ta'tîlin naslardan nefyedilmesi ve temsîlin ve tekyîfin sıfatların manalarından nefyedilmesi konularını "Savâiku'l-Mürsele" ve "Medâricu's-Sâlikîn" adlı eserlerinde genişleterek anlatmıştır.

Manevi olan selbî: sıfatın hükmünün onun haricine dönmemesi ve ondan haber vermemesidir. Bu isimlerin ve sıfatların tanınmasında büyük bir kaidedir. Buna bir misal olarak Kelam sıfatını örnek verelim. Şöyle ki kelam bir yerde meydana geldiği zaman onun dışındakiler için söz söyleme olur. O sıfatla ondan haber verilir. Ve bu sıfatın hükmü mütekellime (=konuşana) döner başkasına değil. Yani o dedi, emretti, yasakladı, çağırdı, fısıldadı, haber verdi, hitap etti ve konuştu denir. Bu hükümler başkası için imkansızdır. Bu hükümlerle delil getirilir. İsimlerde sıfatların kaim olması üzeredir. O sıfatın başkasından tenzih edilmesi ise onunla sıfatlanmamış olmasından dolayıdır. Bu, Mu'tezile ve Cehmiyye'nin görüşlerini reddeden sünnetin aslıdır. Bu yanlış görüşleri uzaklaştırmak ve geri çevirmek, usullerin en sağlamıdır.

16. Esmâu'l-Hüsnâ'yı bir sayıya hasretmek ve bir adet ile sınırlandırmak doğru olmaz. Muhakkak ki yüce Allah'ın katında bulunan gaybî ilminde kendisine ayırdığı, mukarrebûn meleğinin ve elçi olarak gönderilen nebilerin dahi bilmediği isimleri ve sıfatları vardır. Nitekim sahih bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöle buyurmuştur:

"Zatını isimlendirdiğin bütün isimlerinle, Kitabında indirdiğin bütün isimlerinle ve katındaki kaybî ilimde kendine ayırdığın (seçtiğin) bütün isimlerinle senden istiyorum"[1417]

Yüce Allah, isimlerini, üç kısma ayırmıştır.

Birinci kısım: Kendi Zatını isimlendirdiği, melekler ve diğerlerinden dilediklerine açıkladığı ama Kitabında indirmediği isimlerdir.

İkinci kısım: Kitabında indirdiği ve kullarına öğrettiği isimlerdir.

Üçüncü kısım: Gaybî ilminde kendine ayırdığı ve mahlukattan hiç kimseye bildirmediği isimlerdir. İşte bundan dolayı Rasûlullah (s.a.v.) **"İlmini sadece Kendine has kıldığın"** diye buyurdu.

Burada maksat, yüce Allah'ın bir isimle isimlenmede tek olması değildir. Çünkü bu münferitlik Kur'ân'da indirdiği isimlerde sabittir.[1418] Şefaatle ile ilgili hadis de Rasûlullah (s.a.v.)'in şu sözü bundan dolayıdır:

"Şimdi muktedir olamayacağım hamdlerle O'na hamd ederim"[1419]

Buradaki hamdler, yüce Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını tamamlar.

[1417] İmam Ahmed b. Hanbel, 1/391, 452.

[1418] Bazı isimleri ile kulların da bazı kayıtlarla sıfatlandığı gibi. (ç.)

[1419] Buhârî, Tevhîd 36; Müslim, İman 326-327 (193); Tirmizî, Kıyamet 10

Bir başka hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ben Sana olan övgüleri saymaya güç yetiremem Sen kendi Zatını övdüğün gibisin"[1420]

Rasûlullah (s.a.v.)'in **"Muhakkak ki Yüce Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayarsa cennete girer"**[1421] sözüne gelince, buradaki kelam, tek bir cümledir[1422] ve **"kim onları sayarsa"** sözü sıfattır müstakil bir haber değildir. O zaman mana şöyle olur:

Yüce Allah'ın o isimlerinin makamında birçok isimleri vardır. Kim onları sayarsa cennete girer. Bu, yüce Allah'ın bunlardan başka isimlerinin olmasını olumsuzlaştırmaz. Bu bir kimsenin şöyle demesi gibidir: "Filan sahip olduğu yüz köleyi cihad için hazırladı." Bu, o adamın başka bir cihad için hazırlanmış olan başka kölelerinin olmasını nefyetmez. Bu, İslâm alimleri arasında hakkında hiçbir ihtilafın bulunmadığı bir meseledir.[1423]

17. Yüce Allah'ın isimlerinin bazılarının yalnız bazılarının da bir başka ismi ile beraber gelmesidir. Bu, Kadîr, Semî, Basîr, Azîz ve Hâkim gibi isimlerin çoğunda olur. Yalnız bir isim ile veya başka bir isim ile birleşik olarak dua etmek caizdir.

Bir kişi 'Ya Azîz Ya Halîm! Ya Gafûr Ya Rahîm! diyebilir veya her bir ismi tek tek getirerek de dua edebilir. Ve yine tek tek veya birleşik olarak caiz olan şekli ile Yüce Allah'a senâda ve Ondan haber vermede durum aynıdır.[1424]

Ama bazı isimleri ile tek olarak isimlendirilmez. Aksine o isme uygun olan bir isim ile birleştirilerek isimlendirilir.

[1420] Müslim, Salat 222 (486); Ebû Dâvûd, Salat 148 (879), Vitr 5; Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 51; Tirmizî, Deavat 75, 112; İbn Mâce, Dua 3, İkamet 117; Muvatta, Messu'l-Kur'an 31; Ahmed b. Hanbel, 1/96, 118, 150, 6/58

[1421] Müslim, Zikir 6 (2677); Tirmizî, Deavât (3506); Ahmed b. Hanbel, 2/367

[1422] Arapça da "Kelam" manası tamam olan cümledir. Her cümlenin manası tamam olmadığı için ona kelam denmez. Böyle olunca da her kelam cümledir ama her cümle kelam değildir. Ve bir kelam birkaç cümleden oluşa bilir. (ç.)

[1423] İbn Kayyim, **"Şifâu'l-Alîl"**de, İbni Hazm'ın ulemaya muhalefet ederek isimlerin muayyen bir sayıya münhasır olduğunu iddia ettiğini zikretmiştir. Kurtubî, **"Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ"**da, İbn Hazm'ın Esmâu'l-Hüsnâ'yı sadece seksen küsur tane zikretmesi hayret verici bir şeydir. Halbuki Yüce Allah, **"Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** buyurmaktadır. Bkz: İbn Hazm, Muhallâ, 8/31; İbnu'l-A'râbî, Ahkâmu'l-Kurân, s. 803

[1424] Haber vermek bir şeyi bildirmektir. Yüce Allah'tan haber vermek O'nun isimlerini ve sıfatlarını bildirmektir. Mesela: "Allah Alîmdir Hakîmdir" gibi. (ç.)

Mesela, Mâni', Dârr ve Muntekîm gibi. Bu isimlerin birleştirilmesi uygun olandan ayrı bir şekilde tek başına getirilmesi caiz olmaz. Çünkü bu isimler Mûtî, Nâfî, Afuvv ile birleşiktirler.

Örneğin, Mûtî'l-Mânî'dir. Dârru'l-Nâfî'dir. Muntekimu'l-Afuvv'dur. Muizzu'l-Muzill'dir gibi. Çünkü kemâl olma, bu isimlerden her bir ismin kendisine uygun olanla birleşmesindedir. Çünkü yüce Allah, birleşen ismi ile O'nun Rubûbiyyette, mahlukatı yönetmesinde, onlar hakkında tasarrufta bulunmasında, vermesinde, men etmesinde, fayda vermesinde, zarar vermesinde, affetmesinde ve intikam almasında tek olduğu kast edilmektedir.[1425]

Sadece men, intikam ve zarar ile yüce Allah'ı övmeye gelince, bu caiz olmaz. Bu birleşik isimler diğer isimlerden bazı harflerinin bazılarından ayrılması imkansız olan bir ismin yerine geçmektedir. Bu durumda şayet o ismin sayısı fazla olursa ancak bir ismin yerine geçer. Bundan dolayı tek başına gelmez ve ancak birleşik olarak bununla Yüce Allah isimlenir. Bunu gerçekten iyi öğrenmek gerekir.

Şayet birisi; Ya Muzill! Ya Dârr! Ya Mânî! dese, bununla ancak haber vermiş olur. Ta ki bu isimlere uygun olan bir ismi bunlarla beraber zikredinceye kadar yüce Allah'ı övmüş ve O'na hamd etmiş olmaz.

18. Sıfatlar üç kısımdır. a) Kemâl (olgun) sıfatlardır. b) Noksan (eksik) sıfatlardır. c) Ne kemalliği nede noksanlığı gerektirmeyen sıfatlardır.

Eğer dördüncü kısmı gerektiren takdirî olan bir kısmı olsaydı iki itibarla kemâl ve noksan sıfatların olması olurdu ki Yüce Allah bu üç kısımdan münezzehtir ve ancak birinci kısım ile vasıflanır. O'nun bütün sıfatları sırf kemâl sıfatlardır. O sıfatların en mükemmelleri ile vasıflanmıştır ve O'nun için kemâl sıfatlardan en mükemmelleri vardır.

Yine O'nun sıfatlarına delalet eden isimleri, isimlerin en güzelleri ve en mükemmelleridir. İsimleri arasında hiçbir isim O'nun isimlerinden daha güzel değildir. O isimleri dışında hiçbir isim o isimlerin yerine geçmez ve onların manasını vermez. O isimlerden bir ismin başka bir isim ile tefsir edilmesi sırf eş anlamlı tefsiri olmaz. Aksine o yaklaştırma ve anlatma yolu üzere bir tefsir olur.

[1425] Zeccâc, Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ'da şöyle der: el-Kâbid ve el-Bâsid isimlerinde edeb ikisinin birlikte zikredilmesidir. Çünkü kudretin tamamı bu ikisinin beraber zikredilmesiyledir. Ed-Dârru'n-Nâfî'ninde beraber zikredilmesi kudrete ve hikmetin tamamına delalet eder. Aynı şekilde beraber zikredilen her iki isimin bir manaya delalet ettiklerinden dolayı beraber zikredilmeleri gerekir. Tefsîru Esmâi'llâhil-Hüsnâ, s. 40-63

Yüce Allah'ın kemâl sıfatlarından her biri ismin en güzeli en mükemmeli ve manen en tamamıdır. Aynı şekilde bu isimler ayıp şaibesinden veya noksanlıktan en uzak ve en münezzeh olanlarıdır. Yüce Allah'ın idrak sıfatları el-Âlimu'l-Habîr, es-Semîu'l-Basîr'dir. Ve bunların yerine el-Âkilu'l-Fakîh, es-Sâmi, el-Bâsir ve en-Nâzir gelmez. İhsân sıfatları; el-Berr, er-Rahîm ve el-Vedûd'dur. Bunların yerine er-Refîk, eş-Şufûk ve benzerleri gelmez. Yine el-Aliyyu'l-Azîm'dir. Bunların yerine er-Rafîu'ş-Şerîf gelmez. Aynı şekilde el-Kerîm'in yerine es-Sehiyy gelmez. el-Hâliku'l-Bârîu'l-Musavvir'in yerine el-Fâil, es-Sâni ve el-Müşekkil gelmez. el-Gafûru'l-Afuvv'un yerine es-Safûhu's-Sâtir gelmez.

Yine yüce Allah'ın diğer isimleri de Zatında muteber olan en mükemmel ve ne güzel isimlerdir. Bu isimlerin makamına başka bir isim asla geçemez. Bunu iyi düşünmek gerekir. sıfatları sıfatların en mükemmeli olduğu gibi isimleri de isimlerin en güzelleridir (Esmâu'l-Hüsnâ'dır). Sen yüce Allah'ın Zatını vasıflandırdığı ve Resûlünün O'nu vasıflandırdığı sıfatlarda sınır aşarak ibtalcilerin ve ta'tilcilerin O'nu vasıflandırdığı sıfatlara müracaat etmediğin gibi Yüce Allah'ın kendi Zatını isimlendirdiği bu isimlerden başkasına da meyletme!

19- Esmâu'l-Hüsnâ'dan bir isim birçok sıfata delalet eder ve bu isim onların hepsini kapsar. Bir sıfata delalet eden isim onların hepsini kapsamıştır. Nitekim açıklaması öncede geçmişti. Örneğin, el-Azîm, el-Mecîd ve es-Samed gibi. es-Samed'in tefsiri hakkında İbni Ebî Hâtim İbni Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir: "Samed, ululuğunda ve şerefinde kemale ermiş efendi, şerefinde kemalliğe ermiş Şerîf, azametinde kemale ermiş Azîm, hilminde kemale ermiş Halîm, ilminde kemale ermiş Alîm ve hikmetinde kemale ermiş Hâkim'dir. O, yüceliğinin ve şerefinin bütün çeşitlerinde kemale ermiş olandır. O, tüm noksan sıfatlardan münezzeh olan Yüce Allah'tır. İşte bu, O'nun sıfatıdır. Ancak O'na layıktır. Hiçbir şey O'na denk değildir. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Bir ve Kahhâr olan Yüce Allah tüm noksan sıfatlardan berîdir.

Bu, Esmâu'l-Hüsnâ'nın tefsirinde kelamı alan birçok kimseye gizli kalan bir meseledir. Bundan dolayı da ismin manasını başka şeyle tefsir etmiş ve o ismi bilmediği yönden noksanlaştırmıştır. Her kim bu ilme sahip olmazsa yüce ismin hakkını ve manasını eksilir. Bunun sonucunu düşün!

20. Bu konu geçen konuların tamamını içermektedir. O da yüce Allah'ın isimlerinde meydana gelmemesi için 'ilhâd'ı tanımaktır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"En güzel isimler (el-Esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır" (A'râf, 7/180.)

Yüce Allah'ın isimlerinde ilhâd;[1426] isimlerde, isimlerin hakikatlerinde ve manalarında o isimler için sabit olan haktan sapmaktır. Bu kelime meyilden alınmıştır. Nitekim bu kelimelerin kökü olan 'le-ha-de' buna delalet etmektedir. Ortasından bir tarafa meyleden kabrin kenarındaki yarık manasına gelen 'lahd' kelimesi de bundan türemiştir. Aynı şekilde dinde haktan batıla meylederek sapan kimse için kullanılan 'mulhid' kelimesi de bu kelimeden türemiştir.

İbn Sekkît[1427] şöyle demiştir: "Mulhid, haktan sapandır. Hakka, ondan olmayan şeyi sokan kimsedir. 'Mufteil' vezninden olan 'multehid'de aynı manadadır."

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Rabb'inin Kitabı'ndan sana vahyedileni oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın" (Kehf, 18/27.)

Yani kim O'na döner, O'na koşar, O'na sığınır ve O'na boyun eğerek yalvarırsa Ondan başkalarını terk edip O'na yönelmiş olur. Bir kişi birine döndüğü zaman Araplar falan falana meyletti der.

Yüce Allah'ın isimlerinde ilhâd beş çeşittir.

Birincisi: İlah isminden türeterek Lât'ı, Azîz isminden türeterek Uzzâ'yı isimlendirmeleri gibi Yüce Allah'ın isimleri ile putlarını isimlendirdiler. Bu şüphesiz ilhaddır. Çünkü onlar Yüce Allah'ın isimleri ile putlarına ve batıl ilahlarına meylettiler.

İkincisi: Hıristiyanların Yüce Allah'ı celâline yakışmayacak bir şekilde "baba" diye isimlendirmeleri, felsefecilerin "kendi zatını gerekli kılan" veya "yaratmanın fail olan sebebi" ve bunların bezerleri ile isimlendirmeleridir.

[1426] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 9/133-134; Zeccâc, Meâni'-Kur'ân, 2/392, Zemahşerî, Keşşâf, 2/132; İbn Kayyim el-Cevziyye, Zadu'l-Mesîr, 3/293; Ebû Hayyân, Bahru'l-Muhît, 4/429; Haşiyetu'ş-Şihâb, 4/239; İbnu'l-Manzûr, Lisan, "le-ha-de" maddesi

[1427] Sekkît'in asıl adı, Yakûb İbni İshak'dır. Kendisi Kufilerden olup nahiv, Kur'ân, lugat ve şiir de alimdir. güvenilir bir râvidir. Basra ve kufe ehlinden rivayetler almıştır. Nahiv, meânî, şiir ve arap divanlarının tefsiri hakkında birçok eserleri vardır. Hicri 244 de vefat etmiştir. Buğyetu'l-Vuât, 2/349

Üçüncüsü: Yüce Allah'ı berî olduğu şeylerle ve münezzeh olduğu noksanlıklarla vasıflandırmaktır. Nitekim Yahudilerin en bozukları şöyle dediler: **"Muhakkak ki O (Allah), fakirdir. O mahlukatı yarattıktan sonra istirahat etti."** Onların bu sözünü yüce Allah bizlere şöyle bildirdi: **"Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır (=sıkıdır), dediler"** (Mâide, 5/64.) Yüce Allah'ın isimleri ve sıfatlarında ilhâd hakkında bu sözlerin benzerleri çoktur.

Dördüncüsü: İsimlerin manalarından ta'tîl edilmesi ve hakikatlerinin inkar edilmesidir. Nitekim Cehmiyye mezhebi ve onlara tabi olanlar şöyle demişlerdir:

"Onlar mücerret lafızlardır. Onlar sıfatları ve manalarını içermezler."

Yüce Allah'ı Semi, Basîr, Hayy, Rahîm, Mütekellim ve Murîd isimleri ile isimlendiriyorlar ve diyorlar ki; O'nun (c.c.) kendisiyle kaim olan hayatı, işitmesi, görmesi, kelamı ve iradesi yoktur. Bu, aklen, şeran, lisanen ve fıtraten isimler ve sıfatlar hakkında ilhâdın en büyüklerindendir. Bu müşriklerin ilhâdı ile aynıdır. Çünkü onlar Yüce Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını ilahlarına veriyorlardı.

Bunlar ise yüce Allah'ı kemâl sıfatlarından tenzih ediyor onları inkar ediyor ve ta'tîl ediyorlar. Bunların her ikisinde yüce Allah'ın isimlerinde mulhidtirler. Sonra Cehmiyye ve onların zelil olanları, bu ilhâd da birbirinden uzaklaşmışlardır. Kimileri haddi aşmış, kimileri ilhâd da vasat olmuş, kimileri ise saptırılmıştır. Yüce Allah'ın kendi Zatını vasıflandırdıklarından ve Resûlünün O'nu vasıflandırdıklarından herkim bir şey inkar ederse ister az olsun ister çok olsun bu meselede kesinlikle ilhâd etmiştir.

Beşincisi: Yüce Allah'ın sıfatlarını mahlukatın sıfatlarına benzetmektir. Yüce Allah, yüce ve büyük olarak, Müşebbihe mezhebindekilerinin söylediklerinden berîdir, münezzehtir. Bu ilhâd, Muattıla mezhebindekilerin ilhâdıyla aynı durumdadır. Çünkü onlar yüce Allah'ın kemâl sıfatlarını nefyediyor ve inkar ediyorlar. Bunlar da, yüce Allah'ın sıfatlarını mahlukatın sıfatlarına benzetiyorlar.

İlhâd bunları toplamış ama yolları onları ayırmış. Allah, Resûlüne tabi olanlar ve sünnetini yaşayan mirasçılarını bütün bunlardan korumuştur. Onlar Yüce Allah'ı kendi Zatını vasıflandırdığı gibi vasıflandırmış, O'nun sıfatlarını inkar etmemiş, sıfatlarını mahlukatın sıfatlarına benzetmemiş, sıfatlar hakkında lafzen ve manen Resûlüne indirilenlerden sapmamışlardır. Bilakis isimleri ve sıfatları, yüce Allah için isbat etmiş, O'ndan mahlukata benzemeyi nefyetmişlerdir. Onların isbatı teşbihten berî, tenzihleri ta'tîlden kopartılmıştır.

Onlar teşbih yaparak, puta tapalar gibi ta'tîl yaparak yokluğa tapanlar gibi değildirler.

Ehli İslâmın dinler içerisinde vasat olduğu gibi ehli sünnet de akideler içerisinde vasattır. Onların çehrelerinin kandilleri doğuya da batıya da nisbet edilmeyen mübarek zeytin ağacından tutuşturulur. Yağı neredeyse, kendine ateş değmese dahi ışık verir. Nur üstüne nurdur. Allah (c.c.) dilediği kimseyi nuruna kavuşturur. Yüce Allah'tan bizi nuruna kavuşturmasını, rızasına ve Resûlüne (s.a.v.) tabi olmaya ulaştıran yolu bize kolaylaştırmasını diliyoruz. Muhakkak ki O (c.c.), yakındır ve dualara icabet edendir.

Bunlar, yüce Allah'ın vasıflanmasıyla ilgili kısımda başladığımız kaideye izafe olan yirmi kaidedir. Bunları iyice anlaman ve koruman gerekir. Sonra, şayet düşünen bir kalp, söyleyen bir lisan ve kabul eden bir mahal bulursan Esmâu'l-Hüsnâ'yı yay. Ancak bunları bulamasan senin susman daha evladır. Rubûbiyet ciheti bir şeyi hatırlamaktan daha yüce ve daha şereflidir. Veyahut ta Ondan (c.c.) şu söz söylenir: **"Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır"** (Yûsuf, 12/76.) Ta ki ilim, ilmi ile her şeyi kuşatana ulaşıncaya kadar bu böyledir.

* * *

ALLAH

"Allah" ismi, yüce Allah'ın tüm isimlerini toplayıcıdır. Bundan dolayı Esmâu'l-Hüsnâ'nın tamamı O'na izafe edilir. Rahmân, Rahîm, Azîz,[1428] Gaffâr[1429] ve Kahhâr[1430] yüce Allah'ın isimlerindendir denir. Allah, Rahmân'ın isimlerindendir denmez. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"En güzel isimler (=Esmâu'l-Hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin" (A'râf, 7/180.)

Bu tecelli, bütün tecelli eden isimleri kendisinde toplamıştır. "Allah" lafzı celâli hariç her tecelli ancak O'nun sıfatlarından bir sıfatın tecellisidir. Zatı ilahiyyenin sıfatlarına kalbi genişleyen, tevazunun ve tazimin olgunluğuyla sevginin olgunluğu olan kulluktan O'nun hakkını yerine getiren ve ibadet vazifelerini yerine getiren kimse için hak olan ilâh ile onun zenginliği tamamlanır ve o kulların en zenginlerinden birisi olur.

Bunun misali olan lisanı hal şöyle der:

"Mal olmaksızın insanların tamamından zengin oldum muhakkak ki her şeyden yüce olan zenginlik mal ile değildir"

Ey şerefini ve kadrini yükselten zenginliğin sahibi! Onun dışındaki köleler ve diğerleri hakirleşti. Ona nisbetle onu taşıyan gölge gibi oldular. Uykuda nefes sesinin getirdiği aniden gelen sayıklama; uykudan uyanmak onu uzaklaştırır. [1431]

* * *

[1428] **el-Aziz:** Eşi, benzeri ve dengi bulunmayan; değerli, şerefli ve güçlü; asla yenilmeyen, daima galip olan.

[1429] **el-Gaffâr:** Daima affeden, tekrarlanan günahları bağışlayan.

[1430] **el-Kahhâr:** Kudretinin karşısında her şeyi aciz bırakan, her şeyi hükmüne itaat ettirebilen galibiyet ve hakimiyet sahibi, düşmanlarını kahrederek zelil ve perişan hale getiren.

[1431] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 68.

﴿ اَلرَّحْمَنُ – اَلرَّحِيمُ ﴾

er-RAHMÂN - er-RAHÎM

Bir topluluk Rahmân[1432] isminin Yüce Allah için sıfat olmasını uzak bularak "Bismillehirrahmânirrahîm" sözümüzden dolayı Rahmân alem (=özel isim)dir. Ve alemler (=özel isimler), sıfat olmaz dediler. Sonra şöyle dediler: Rahmân Yüce Allah'ın ismi celâlinden bedeldir ve sonra sözlerine şöyle devam ettiler: bunun üzerine Rahmân'ın Yüce Allah'a has bir özel isim olduğuna, Onda yüce Allah'tan başkasının müşterek olmadığına delalet etmektedir. Rahmân ismi; Alîm, Kadîr, Semî ve Basîr gibi değildir. İşte bundan dolayı da bunlarla yüce Allah'ın dışındakiler isimlenmiştir.

Aynı şekilde Kur'ân'ı Kerîmde Rahmân lafzının kendisinden önce geçen bir isme tabi[1433] olmaması da buna delalet etmektedir: **"Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir"** (Tâhâ, 20/5.) **"Rahmân Kur'ân'ı öğretti"** (Rahmân, 55/1-2.) **"Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir?"** (Mülk, 67/20.) Bu sadece özel isimlerin makamıdır. Çünkü mevsûf (=vasıflanan) olmaksızın sıfatların zikri ile yetinilmez.

1432 Rahmân, Allah Teâlâ'nın güzel isimlerinden ve sıfatlarından biri. Rikkat, ihsan, bağışlama, acıyıp esirgeme anlamlarına gelen rahmet kelimesinden türemiş olan Rahmân, mübalağa sigalarından olduğundan rahmetin en yüce derecesiyle muttasıf olan demektir.
Rızıkları, ihtiyaçları ve her türlü iyilikleri ihsan hususunda rahmetini mahlukatından (yarattıklarından) hiç esirgemeyen anlamında olan Rahman, Rahîm isminden daha geniş kapsamlı bir mana ifade eder. Kur'an'ın ilk âyeti olan Besmeledeki Rahmân ve Rahîm sıfatları arasındaki fark, "Allah Teâlâ; dünyanın Rahmanı ve ahiretin Rahimidir" cümlesinde veciz bir şekilde dile getirilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de daima elif-lamlı olarak (=belirli) er-Rahmân şeklinde geçen bu ilâhî sıfat, Allah'ın ikinci bir ismi durumunda kullanılmıştır.
er-Rahmân vasfı gereği Cenab-ı Hakk, dünyada bütün canlılara, Mü'min-kâfir ayırımı yapmaksızın bütün insanlara, şefkat ve merhametle davranmayı kendi zatına farz kılmıştır. Kur'an'da insanlar için hiç kullanılmayan er-Râhmân ismi, ilahî kelâmın elli yedi yerinde geçmektedir.
Kur'an'da bu isimle bir de sure vardır: er-Rahmân Sûresi. Bu surede Allah Teâlâ; insanlar, cinler ve hayvanlar için rahmet olarak yarattığı nimetleri saymakta, insanların ve cinlerin, bunların kıymetlerini bilip nankörlük etmemelerini defalarca vurgulamaktadır.

1433 Tabi; bedel, atfı beyan, sıfat, tekid ve atfı nesaktır. (ç)

Süheyli şöyle der: Bizim yanımızda Rahmân isminin bedel olması ve aynı şekilde atfı beyan olması imkansızdır.[1434] Çünkü birinci isim beyan etmeye ihtiyaç duymaz. Çünkü o marifelerin (=belirli isimler) tamamından daha marife ve daha açıktır. İşte bundan dolayı müşrikler şöyle dediler:

"Onlara: Rahmân'a secde edin! denildiği zaman: "Rahmân da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler ve bu emir onların nefretini arttırır" (Furkân, 25/60.) Allah da neymiş demediler.

Fakat her ne kadar da bu özel isimlerin makamında gelse de o kendisi ile senânın murat edildiği sıfattır. Rahîmde[1435] aynı şekildedir. Ancak Rahmân,

---

[1434] Bedel ve atfı beyan, Arapça gramer kurallarındandır. (ç)

[1435] Rahîm, çok merhametli, merhamet olunan; "rahmet, merhâmet ve ruhm" mastarından ism-i fail ve ism-i mef'ûl anlamlı bir sıfat. Kök anlamı, acımak, merhamet etmek ve bağışlamak demektir. Rahîm'in çoğulu "ruhamâ"dır. Merhamet, iyilik ve nimet anlamına da gelir. Aynı kökten "rahman" sözcüğü de merhameti bol olan demektir. Kur'an-ı Kerim'in 115 âyetinde büyük çoğunluğu çok bağışlayıcı anlamına gelen "gafur" sıfatı ile birlikte olmak üzere "rahîm" sıfatı kullanılmıştır. Bu da, Cenab-ı Hakk'ın ne kadar bağışlayıcı ve merhametli olduğunu gösterir. Dört ayette de "erhamü'r-râhimîn" (=merhametlilerin en merhametlisi) tamlaması kullanılmıştır. Allahu Teâlâ'nın rahmân ve rahîm sıfatları her ikisi de "rahmet" mastarından türemiş olmakla birlikte, aralarında anlam farkları vardır. Rahman sıfatı Kur'an'da 57 ayette geçmektedir. Bunlardan beş ayette rahman ve rahîm birlikte zikredilmiştir (Bkz. M. Fuad Abdülbâkî, el-Mu'cemul-Müfehres Li Elfazıl- Kur'anil-Kerim, "Rahman" ve "Rahim" maddeleri).

Rahmân sıfatı ezelle, rahîm sıfatı ise daha çok ebedle ilgilidir. Bu yüzden Yüce Allah için dünyanın rahmanı, fakat ahiretin rahîmidir, denilmiştir. Bunun anlamı şudur: Cenab-ı Hakk'ın varlıkları yaratması, onları yaşatması, insanlar arasında Mü'min-kâfir, âdil-zalim, çalışkan-tembel ayırımı yapmaksızın hepsine rızıklarını vermesi, çalışma ve gayretlerinin semerelerini ihsan etmesi, Rahman sıfatının tecellisidir. Küfre, zulme, şerre ve kötülüklere müdahale etmeksizin akıl ve irade-i cüz'iyyenin kullanılmasına fırsat verilmesi, ehl-i küfrün çalışmalarının karşılığını dünyada tam olarak görmesi hep bu sıfatın bir sonucudur. Rahîm sıfatının tecellileri ise daha çok ahirette görülecek, Cenab-ı Hakk'ın oradaki ikram ve ihsanları Mü'minler için olacaktır. Pek çok ayette Rahîm sıfatı zikredilerek, Cenab-ı Hakk'ın Mü'minleri bu sıfatla bağışlayacağı belirtilmiştir. Nisâ: 4/ 16, Furkân: 25/68-71, Ahzâb: 33/43, Feth: 48/14

Hz. Peygamber'in hadislerinde de Cenab-ı Hakk'ın rahmet sıfatı açıklanmış, O'nun kullarına ve bütün yaratıklara olan merhametine yer verilmiştir. İnsanlarda ve bütün canlılarda bulunan acıma, merhamet duygusunun Allah'ın rahmân sıfatından bir cüz olduğunu Allah elçisi şöyle ifade buyurmuştur: **"Şüphesiz acıma, merhamet duygusu Rahmân'dan bir cüzdür"** (Buhârî, Edeb 13; Tirmizî, Birr 16; Ahmed b. Hanbel, I/190, 321, II/295). Başka bir hadiste rahmetin bütün yaratıkları kapsamak üzere Arş'ta asılı bulunduğu belirtilir (Müslim, Birr 17; Ahmed b. Hanbel, II/163, 190). Bir hadis-i kudside; **"Şüphesiz rahmetim gazabımdan öne geçmiştir"** (Buhârî, Tevhîd 15, 22, 28, 55, Bedül-Halk 1; Müslim, Tevbe 1416; Tirmizî, Deavât 99). Diğer yandan insanların merhametli davranışının Cenab-ı Hakk'ın da merhametine sebep olduğu şöyle ifade buyurulur: **"Güçsüzlere merhamet edenlere Rahman olan Allah da merhamet eder"** (Ebû Davûd, Edeb 58;

gadbân ve benzerleri gibi mübalağa kalıbındandır. Rahmân kelimesi tesniye gibi sonunda elif ve nun harfi olmasından dolayı mübalağa manasına girdirilmiştir. Çünkü tesniye hakikatte harf ziyade etmektir. Bu sıfatta aynı şekildedir. Gadbân (=öfkeli) ve sekrân (=sarhoş) sanki gadab ve sekar lafızlarından harf ilavelerini taşıyorlarmış gibidirler. Böyle olunca da lafız tesniye lafzına benzemiştir. Çünkü tesniye hakikatte iki harfin ziyade olmasıdır. Aynı şekilde bu kalıbı mütelazım olan iki harfin bu kalıptan var olmasından dolayı tesniyeye[1436] benzettiklerini görmezmisin? İşte bundan dolayı hükmân (=iki hüküm) ve ilmân (=iki ilim) dediler ve sanki o bir şeyin ismiymiş gibi nun ile irab yaptılar. Gadbân ve tesniye kalıpları müşterektir dediler. Rahmân ve Rahîm sıfatlarının bir arada zikredilmesi bu dünyada ve ahirette umumi ve hususi olarak rahmetten haber vermeyi ifade etmektedir.

Rahmân ve Rahîm sıfatlarının bir arada zikredilmesi gelince onda ikisinin tek tek zikredildiğindeki manadan daha güzel bir mana vardır. O da Rahmânın yüce Allah'ın kendisiyle kaim olan sıfata delalet ettiği, Rahîm'in ise merhamet olunana taallukuna delalet ettiğidir. Böyle olunca da birincisi sıfat için ikincisi de fiil için oldu. O zaman da birincisi rahmetin Yüce Allah'ın sıfatı olduğuna delalet etti, ikincisi de rahmeti ile mahlukatına merhamet ettiğine delalet etti.

Eğer sen bunları iyi anlamak istersen yüce Allah'ın şu âyeti kerimelerini iyi düşün:

"Allah, müminlere karşı çok merhametlidir" (Ahzâb, 33/43.)

"Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir" (Tevbe, 9/117.)

'Rahmânun bihim' hiç gelmedi. İşte bundan da anlaşıldı ki Rahmân rahmet ile vasıflananın sıfatıdır. Rahîm ise rahmeti ile merhamet edendir.

Bu, her hangi bir kitapta bulamayacağın bir nüktedir. O nükte esnasında şayet kalp görüşün nefes alıp verirse o nüktenin sûreti senin için açığa çıkmaz.[1437]

* * *

Tirmizi, Birr 16); **"Allah insanlardan ancak merhametli olanları bağışlar"** (Buhârî, Cenâiz 32, Eymân 9, Tevhîd 25; Müslim, Cenâiz 9, 11; Ebû Dâvud, Cenâiz 24); **"Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz"** (Buhârî, Edeb 18, 27; Müslim, Fazâil 65; Ebû Dâvud, Edeb 145).

[1436] **Tesniye:** bir kelimeyle iki şeyi belirtmektir. İkildir. Mesela Arapça da; kalem, bir kalemi ifade eder, kalemân iki kalemi ifade eder. (ç)

[1437] Bedâiu'l-Fevâid, 1/23.

﴿ اَلْمَلِكُ – اَلْحَقُّ ﴾

el-MELİK - el-HAKK

Allah'ın isimlerinden biri de Melik'tir.[1438] Hakiki mülkün manası her yön-

---

[1438] el-Melik, Allahu Teâlâ'nın güzel isimlerinden biridir. Hükümdar ve kral anlamında bir kelimedir.
Me-Le-Ke fiilinden gelir. Me-le-ke, malik ve sahip olmak' demektir. Kelime, hem bir şeye sahip olmayı, hem de kuvvetli olmayı çağrıştırır. Sahip ve malik anlamında 'melik, malik, melîk' kelimeleri kullanılır. Masdarı olan mülk veya milk, üzerinde sahip ve tasarrufta bulunulan şeyi ifade ettiği gibi, tasarrufta bulunmayı da ifade eder. Bu tasarruf, hem insanlar, öncelikle insanlar, hem de mallar üzerinde tasarruftur. Nitekim Allah Teâlâ için insanların meliki denirken, O'nun insanlar üzerinde mutlak tasarruf sahibi olduğu anlatılmak istenir. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi, şirk koşan insanlar, Allah'ın melikliğini, yeryüzünde ve dolayısıyla insanlar üzerinde tasarruf sahibi olmak ve yeryüzündeki servetleri, yani mülkü diledikleri gibi kullanmak için gasbetmeğe çalıştılar. İblis de, Âdem'i önce bu noktada kandırmıştır:
"Dedi: Ey Âdem! Seni sonsuzluk ağacına ve tükenmez bir mülke götüreyim mi?" (Taha, 20/120).
Demek ki, insan Allah'ın hakimiyeti altında değil, arzuları doğrultusunda sınırsızca yeryüzünün meliki olmak isteğindedir. Nitekim, tüm diğer Fir'avnlar gibi, Hz. Musa'nın Allah'ı Rabb, ilâh ve melik olarak kabul etmeğe çağırdığı Mısır Fir'avn'ı da Mısır mülkünün kendisine ait olduğu iddiası içindeydi (ez-Zuhruf, 43/51). Melik ya da malik olma, malik olunan şey üzerinde isten ildiği biçimde tasarrufta bulunmayı gerektirir. Bu anlamda, mutlak melik ancak ve ancak Allah'tır; çünkü, Kur'an'da mülkün yalnızca Allah'a ait olduğu defalarca tekrarlanmaktadır. Bütün kâinat Allah'ın mülküdür ve Allah mülkünde dilediği gibi tasarruf sahibidir. Ama, Allah adil, hakk ve tek ilâh olduğu için kâinatta dengesizlik ve haksızlık olmaz.
İnsan yeryüzünde halife olduğu, yani Allah adına yeryüzünde tasarrufta bulunacağı için, kendisine yeryüzü mülkü üzerinde izafî bir meliklik yetkisi tanınmıştır. Bu yetki, hiç bir zaman mutlak anlamda olmadığı ve insanın keyfine bırakılmadığı gibi, Allah'ın yeryüzündeki hayatının gereği olarak çeşitli biçimlerde, renklerde, yeteneklerde ve mesleklere sahip olacak şekilde yarattığı insanlar da, önce bütün olarak bu meliklik yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla, herkesin belli bir tasarruf sahası vardır. Fakat bu tasarruf, hiç bir zaman mutlak değil, sınırlı ve Allah'ın tanıdığı alanda sadece bir emanettir. Öte yandan, tek tek insanların nasıl mülk sahibi olacaklarını ve mülklerinde nasıl tasarruf edeceklerini belirten kuralları da Allah her insana ayrı ayrı değil, insanlar arasından seçtiği elçiler vasıtasıyla bildirmiş ve genel anlamda yeryüzündeki mülkiyetini bu elçiler aracılığıyla yürütmeği dilemiştir. Bu durum Kur'an'da oldukça açıktır:
"Göklerin ve yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü Allah'ındır " (el-Maide, 5/18).
"De ki: Allah'ım, mülkün sahibi; mülkü dilediğine verir, mülkü dilediğinden alırsın" (Âl-i İmran, 3/26).

den Yüce Allah için sabittir. Bu sıfat sair kemâl sıfatları da gerektirmektedir. Çünkü tam ve hakiki mülkün, hayatı, kudreti, iradesi, işitmesi, görmesi, kelamı ve kendisiyle kaim olan ihtiyari fiili olmayan biri için sabit olması imkansızdır. Emretmeyen, nehyetmeyen, mükafatlandırmayan, cezalandırmayan, vermeyen, men etmeyen, şereflendirmeyen, zelil kılmayan, hakir görmeyen, ikram etmeyen, nimetlendirmeyen, intikam almayan, alçaltmayan, yükseltmeyen, memleketinin dört bir köşesine elçiler göndermeyen, kullarına emirlerini ve yasaklarını vasiyet etmeyen bir kimse nasıl meliklik ile vasıflanır. Hakikatte hangi melikte bu sıfatlar yoktur.

Bu, kullarını, yüce Allah'tan daha mükemmel kılarak O'nun isimlerini ve sıfatlarını inkar eden muattileyi (ta'tîlcileri[1439]) açıklamaktadır. Onlar Rableri hakkında söylediklerini emirleri ve melikleri hakkında söylemekten kaçınırlar. Hak olan mülkiyet sıfatı, ancak O'nun ile tasarrufun tamam olduğu Zatın varlığını gerektirmektedir.

Hepsi yüce Allah'tandır. Mülkün kemali yüce Allah'tan başkasında durmaz. Çünkü yüce Allah'ın dışındaki her şey O'na dayandırılır. Yapması ve yaratması üzere O'nun varlığında durur. Bu, O'nun mülkünün kemalinin O'nun hamdi ile beraber olduğunu açıklamaktadır. Mülkün ve hamdin tamamı yüce Allah'a mahsustur.

Bu makamda insanlar üç guruba ayrılmıştır:

Birincisi: Resuller ve onlara tabi olanlar, yüce Allah'a mülk ve hamdi sabit kılmışlardır. Bu, kaderi, hikmeti, isimlerin ve sıfatların hakikatlerini Yüce Allah için isbat edenlerin ve noksan sıfatlardan ve mahlukata benzetmekten tenzih edenlerin mezhebidir. Bu makamda, kelam ehlinden kendisine uyulanların akidesine ve görüşüne katılmayan ehli sünnetin dışındaki bütün taifelerin azığı tükendi.

Allah, gerek meliklik, gerekse mâliklik olarak mülkü dilediğine verir, dilediğinden alır. O, yeryüzünde insanlar üzerindeki tasarrufu, yani meliklik, yöneticilik olarak mülkü, yukarıda da söylendiği gibi, elçilerine vermiştir. Aynı zamanda, mülk ile bilgi ve hikmet bir arada bulunmak durumundadır. Bunlarda en fazla Allah'ın elçilerinde mevcuttur; öyleyse ilim ve hikmet, melikliğin şartlarındandır.

"(Yusuf dedi:) Rabbim, bana gerçekten mülkten verdin ve bana olayların" te'vilini (yorumunu) öğrettin" (Yusuf, 12/101). "Allah ona (Davud'a) mülk ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti" (el-Bakara, 2/251). (ç)

[1439] **Ta'tîl:** Sözlükte, ta'tîl, boşaltmak (=bir şeyin veya kavramın içini boşaltmak) ve terk etmek demektir. Terim olarak ise, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tamamını veya bir kısmını inkar etmektir. (ç.)

İkincisi: Yüce Allah için mülkü sabit sayıp hamdin hakikatini inkar edenlerdir. Bunlar hikmeti ve ta'lîli (delillerle ispat etmeyi); mümkün olan her şey Yüce Allah için caizdir, çirkin olan fiilden tenzih edilmez aksine hepsi mümkündür. Çünkü o Ondan çirkin sayılmaz diyerek nefyederler. Ancak imkansız olan kötülük zatı içindir. İki zıttın bir arada toplanması gibi. Böyle olunca da meleklerine, nebilerine, resullerine ve itaat eden kullarına azap etmesi, naîm cennetin de veli kullarının üzerinde kılarak iblise ve ordusuna ihsanda bulunması caiz olur.

Ve bizim için bunun imkansızlığını bilmeye hiçbir yol yoktur. Sadece O'nun hakkındaki zürriyet haberini nefyetmek müstesnadır. Kendi iradesine buyrukta bulunması, nebilerinin iradesine emretmesi, putlara secde etmeyi, yalanı, günahı, kan dökmeyi, malları gasp etmeyi emretmesi, iyiliği, doğruluğu, iffetli olmayı, ihsanı yasaklaması caiz olur. Buyruğun kendisinde, emretmesiyle yasaklaması arasında hiçbir fark yoktur. Bu ancak sırf irade ile tahakkümdür. O'nun bir şeyi emretmesi ve onu yasaklaması muhabbetini ve onunla emretmesini gerektirecek güzel bir sıfatı olmaksızındır. Yine bir şeyi kerih görmesini ve onu yasaklamasını gerektiren kötü bir sıfatı olmaksızındır derler.

İşte bunlar, hakikatte mülkü yüce Allah için sabit kılmamakla beraber, hamd olmaksızın mülkü O'nun için sabit kıldıkları halde hakikatte Yüce Allah'ın hamdini inkar ettiler. Çünkü onlar Yüce Allah'ı, ezelde ve ebette elbette O'nunla birlikte kaim olan bir fiil yoktur diyerek (haşa) atıl (işlevsiz) kıldılar. Onlardan çoğu, ancak melik, rabb, ve ilâh olmanın onlarla mümkün olacağı kemâl sıfatlardan Yüce Allah'ı atıl kıldılar. Onların sabit kıldığı ne bir mülk nede bir hamd vardır.

Üçüncü fırka: hamdden bir kısmını Yüce Allah için sabit kıldılar ve O'nun mülkünün kemalini inkar ettiler. Bunlar, hikmetten bir kısmını isbat eden ve bu hikmet sebebiylede Yüce Allah'ın kudretinin kemalini nefyeden kaderiyedir. Bunlar hamdden bir kısmını muhafaza ettiler Yüce Allah'ın mülkünün kemalini de inkar ettiler. Hakikatte bunlar ne bunu nede diğerini sabit kılmadılar. Çünkü, onların sabit kıldığı hikmet mahlukata nisbet edilen hikmet olup hükmü ve sabit kıldıkları mülk Yüce Allah'a dönmemektedir. Çünkü onlar ancak, hakikatte hak olan melikin ancak onlarla mümkün olacağı sıfatların kaim olmasını nefyettiklerinden ve ihtiyari fillerin kaim olmasını nefyettiklerinden dolayı mülkü nefyetmekte karar kıldılar.

Onlara göre O'nunla kaim olan bir vasıf ve fiil yoktur. O'nun irade, kelam, işitme, görme, fiil, sevgi ve öfke gibi vasıfları yoktur. O mülkün ve hamdin hakikatinde işlevsiz durumdadır. Burada kastedilen, mülkünün umumiyetinin kaderin isbatını ve mülkünde O'nun dilemesi dışında bir şeyin olmamasını gerektirir. Allah bundan daha büyük ve daha yücedir. Ve O'nun hamdinin umumiyeti, yaratmasında ve buyruğunda hiçbir hikmetin ve övülen gayenin -ki o gaye için yapıyor ve emrediyor- olmamasını gerektirir. Allah bundan daha büyük ve daha yücedir.

Melik emreder, yasaklar, ikram eder, alçaltır, mükafatlandırır, cezalandırır, verir, men eder, aziz kılar, zelil kılar ve ana- baba ve zürriyetini bu hükümlerin üzerlerinde cereyan edeceği diyara indirir. Onlar imanlarının tam olacağı diyara indirilmişlerdir. Çünkü iman sözdür, ameldir, cihaddır, sabırdır ve nimet karşılığında şükretmektir. Bunların hepsi ancak imtihan diyarında olur. Naim cennetinde olmaz.

İlim ehlinden bir kişi değil, Ebu'l-Vefâ b. Akîl ve onun dışında ilim ehlinden birçok kişi, resullerin, nebilerin ve müminlerin bu dünyadaki amelleri naim cennetinden daha efdaldır dediler.

Ve şöyle dediler: Çünkü cennetin nimeti onların nasipleri ve uzun müddet faydalanacakları şeylerdir. İmana, onun amellerine, namazlara, Kur'ân okumaya, Allah yolunda cihada, O'nun rızası için canları feda etmeye ve onu hevalara ve şehvetlere üstün saymaya nerede kıyaslanır. İman Yüce Allah'a taalluk eder. Ve o Yüce Allah'ın kullar üzerindeki hakkıdır. Cennet nimetleri ise kullara taalluk eder ve onların nasipleridir. Onlar ancak ibadet için yaratılmışlardır cennet ise nimet diyarıdır. Teklif ve ibadet diyarı değildir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın hükmü ve hikmeti yeryüzünde bir halife kılmak için geçti. Ve bunu meleklerine bildirdi. Yüce Allah bu meselede kendine has olan hikmetten ve hamdin gayelerinden dolayı bu halifenin ve zürriyetinin yeryüzünde olmasını mutlak sûrette murad etmişti. Onları cennetten, onların meskeni olarak onu yaratmadan önce taktir ettiği diyara çıkarması gerekiyordu. Bu taktir sebepler ve hikmetler ileydi. O ağaçtan nehyetmek, ona o ağaçtan yemesini vesvese edinceye kadar düşmanıyla onu baş başa bırakması ve günah işleyinceye kadar onu nefsiyle baş başa bırakması O'nun hikmetlerinden bazılarıdır.

Bu sebepler, istenen övülen sonuçlara ulaştırır. Ve bu da, onun cennetten çıkmasını gerektirmektedir. Sonra, diğer hikmetler için gayeler kılınan

başka sebepler onun çıkmasını gerektirmektedir. En mükemmel yönleriyle Yüce Allah'ın sebeplere yönelmesi bu gayelerdendir. Bu takdir ve bu sebepler ve gayeleri, göklerin, yerin, dünyanın ve ahiretin ehlinin Yüce Allah'ı onunla övdüğü açık olan katıksız hikmetten kaynaklanmaktadır. Hakimler hakimi olan yüce Allah bunu batıl olarak taktir etmedi, abes olarak tedbir etmedi ve açık olan hikmetinden ve tam olan hamdinden başı boş kılmadı.

Yüce Allah meleklerine şöyle dedi: **"Hatırla ki Rabb'in meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek (insanı mı) halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi"** (Bakara, 2/30)

Sonra Yüce Allah, tanımadıkları bu halifenin durumundan meleklere gizli kalan ilminden ve hikmetinden, onun neslinden veli kullarını, sendiği kullarını, resullerini, çeşit çeşit vesilelerle O'nun yakınlığını isteyerek O'na yaklaşmaya çare arayan nebilerini, sevgisi ve rızası için canını feda eden, gece saatlerinde, gündüzün başında ve sonunda O'nu hamdi ile tesbih eden, ayakta iken, otururken ve yanlarının üzerine yatarken, O'nu zikreden, bollukta, darlıkta, afiyette, belada şiddette ve rahatta O'na kulluk eden O'nu zikreden ve O'na şükreden, O'nun zikrinden, şükründen ve O'na ibadetten şiddetin, belanın, fakirliğin ve hastalığın vaz geçiremediği, şehvetlerin yan çizmesiyle, hevaların galip gelmesiyle, ahkamları için huyların yardımlaşmasıyla, kendi cinsinin ve diğerlerinin ona düşmanlık etmesiyle birlikte O'na kulluğa devam eden kullarını yaratacağını açıkladı.

Tüm bunlar o kulu, yüce Allah'a ibadetten, O'na şükretmekten, O'nu zikretmekten ve yaklaşmaktan alıkoyamaz. Eğer sizin ibadetiniz, yan çizmeksizin ve yapmamak için mücadele etmeksizin benim için olursa; bu yan çizmelerle, yapmamak için mücadele etmelerle ve alıkoymalarla birlikte onların ibadetleri benim içindir.

Yine yüce Allah, tazim ettikleri ve yücelttiklerinin durumundan onlara gizli kalanları açıklamayı murad etti. Onlar onun nefsindeki kibiri, hasedi ve şerri bilmiyorlardı. Bu hayrı ve nefislerde gizlenen bu şerri bilmiyorlardı. Yüce Allah'ın şanına yakışır bir şekilde o hayır ve şerrin mukabilindeki hakimler hakiminin hikmetinin bilinmesi için onun ortaya çıkartılması ve bariz kılınması gerekiyordu.

Yine yüce Allah, çeşit çeşit ve sınıflar halinde mahlukatı yarattığında hükmünde ve hikmetinde onların kulluğunu diğerlerinin kulluğundan daha

mükemmel kılarak Adem'in ve zürriyetinin, faziletli olarak yarattıklarının çoğundan daha faziletli olması hükmü geçti. Bu kulluk diğerlerinin hallerinden daha faziletli ve derecelerinden daha yüksektir. Burada kerhen ve zorla değil de isteyerek ve seçerek ortaya koydukları ihtiyari kulluğu kastediyoruz. İşte bundan dolayı yüce Allah, Cebrâil'i bu insan çeşidinin efendisine resul olan kul veyahut ta nebi olan melik olması arasında muhayyer bırakmak için gönderdi. Ve yüce Allah, kendi tevfîkiyle, Hz. Muhammed (s.a.v)'i, resul ve kul olarak seçti. Davet, meydan okuma, miraç ve Kur'ân'ın indirilmesi gibi makamlarının en şereflisinde ve hallerinin en faziletlisinde yüce Allah kulluğun en mükemmeliyle Hz. Muhammed (s.a.v)'i zikrederek şöyle buyurdu:

"Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi" (Cin, 72/19.)

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın" (Bakara, 2/23)

"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir" (İsrâ, 17/1.)

"Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkân'ı indiren, Allah, yüceler yücesidir" (Furkân, 25/1.)

Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i övdü ve Allah'a olan tam kulluğundan dolayı ismini yüceltti. İşte bundan dolayı mahşer ehli şefaat talep ettikleri zaman şöyle dediler:

"Muhammed'e gidin O geçmiş ve gelecek bütün günahları Allah tarafından affedilmiş bir kuldur."[1440]

Kulluk insan oğlunun durumlarının en şereflisi ve Yüce Allah'a en sevimlisi olunca o kulluk için gerekli olan ve onun ancak koşulan bazı şartlarla meydana geleceği sebepler vardır. Hikmetin en yücelerinden biride orada kulluğun hükümlerinin, sebeplerinin, şartlarının ve gerektirdiklerinin onların üzerinde cereyan edeceği diyara çıkartılmaları idi. Onların cennetten çıkartılmaları yüce Allah'ın sendiği sonuçların medyana gelmesiyle birlikte onları kemale erdirmek ve yüce Allah'ın nimetinin onların üzerinde tamamlanması içindir. Çünkü o dualara icabet etmeyi, kederleri gidermeyi, üzüntülere icabet etmeyi, hataları bağışlamayı, günahları yok etmeyi, belaları def etmeyi, şerefe

[1440] Buhârî, Rikâk 8, 51; Müslim, İmân 322 (193)

layık olanı şereflendirmeyi, zillete layık olanı zelil kılmayı, mazluma yardım etmeyi, kırık kemiği düzeltmeyi, mahlukatının bazısını bazısının üzerinde yüceltmeyi ve onun faziletinin ve hususiyetinin kıymeti bilinsin diye onlara rütbeler vermeyi sever. Tam olan mülkü ve kemâl olan hamdi her ne kadar Yüce Allah'ın sevmediği yollar ve sebepler olsa da Yüce Allah'ın orada sevdiği sonuçların hasıl olacağı diyara onları çıkartmasını gerektirdi. Bir şeyin üzerinde durmak onun dışında bir şey değildir. Adaletin gereğinin yaratılmasının adaletten olduğu gibi hikmetin gereğinin yaratılması da hikmetten dolayıdır.[1441]

Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yaratılması olan hak bu mahlukatın varlığı ile beraber olan haktır. Bu hak mahlukatın sayfalarında yazılıdır. Katip olsun veya olmasın muvaffak olan her kes onu okur. Nitekim şiirde şöyle geçmektedir:

"Kainatın satırlarında iyi düşün.
Çünkü o Melei'l-Âlâ'dan sana gönderilen risalelerdir.
Onda hat (=yazı) vardır, eğer onun hattında düşünürsen:
Dikkat edin! Allah'ın dışındaki her şey batıldır."

Onun yaratılmasının gayesi olan hakka gelince; oda kullardan murad edilen ve kullara murad edilendir. Kullardan murad edilen; onların yüce Allah'ı ve kemâl sıfatlarını tanımaları ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmadan kulluk etmeleridir. Böyle yaptıkları zaman sadece O (c.c.) onların ilâhı, mabudu, itaat ettikleri ve sevdikleri olur.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz" (Talak, 65/12.)

Yüce Allah bu âyeti kerimede kulları kudretinin kemalini ve ilminin her şeyi kuşattığını bilsinler diye alemi yarattığını bildirdi. İşte bu, yüce Allah'ı tanımayı, isimlerini, sıfatlarını ve tevhîdini tanımayı gerektirmektedir.

Yine yüce Allah şöyle buyurdu:

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Zâriyât, 51/56.)

[1441] Şifâu'l-Alîl, s. 220.

Bu gaye, kullardan murad edilen gayedir. O da, onların Yüce Rab'lerini tanıyıp yalnızca O'na kulluk etmeleridir. Kullara murad edilen gayeye gelince; o da adaletle, faziletle, sevapla ve ceza ile karşılık vermesidir.

Yüce Allah âyeti kerimelerde şöyle buyurmuştur:

"Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir" (Necm, 53/31.)

"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim" (Tâhâ, 20/15.)

"Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecek)" (Nahl, 16/39.)

"Şüphesiz ki Rabb'iniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah'dır. Onun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte O Rabb'iniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâla düşünmüyor musunuz! Allah'ın gerçek bir vâdi olarak hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Çünkü O, mahlûkatı önce (yoktan) yaratır, sonra da iman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için (onları huzuruna) geri çevirir. Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlar için kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azap vardır" (Yûnus, 10/3-4.)

Yüce Allah'ın bu sözü, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yaratılışını, başında, ortasında ve sonunda nasılda kapsadı. Şimdi bunu iyi düşün! Onlar hak ile hak için yaratılmış ve hakka delildir.[1442]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Mutlak hakim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur, O, yüce Arş'ın sahibidir" (Mu'minûn, 23/116.)

el-Melik ve el-Hakk[1443] düşmanlarının zannı olan bu hesabı bozduğundan

---

[1442] Bedâiu'l-Fevâid, 4/164.

[1443] **el-Hakk:** Allâhu Teâlâ'nın isimlerinden biri. Kur'ân-ı Kerim, yakîn, sâbit ve şüphe olmayan şey. Hüküm, fasıl ve kaza olunmuş iş, adâlet, İslâm, mal, mülk, vâcip, sâdık, lâyık, yaraşır, şans ve hisse. Çoğulu; hukuk ve hıkâk'tır. Hakkın, bu çeşitli anlamları, "kesin olarak sâbit olma ve gerekli olma (sübût ve vücûb) "kavramında toplanır.
Kur'ân-ı Kerim'de Hakk kelimesi ve türevleri 285 kadar âyette geçer. **"Şüphesiz, onların çoğunun üzerine o söz (=azab) hak olmuştur"** (Yâsîn, 36/7). Burada "hak oldu"; sâbit ve vâcip oldu, anlamındadır. **"O günahkarlar istemese de, Allah hakkı sâbit ve üstün**

dolayı bu iki isim hakkında iyi düşün. Çünkü bu zan mülkünün kemaline ve hak olmasına zıttır. Çünkü el-Meliku'l-Hakk olan emreder ve yasaklar. Mahlukatında sözüyle ve emriyle tasarrufta bulunur. İşte bu Melik ve Mâlik arasındaki farktır. Çünkü Mâlik sadece fili ile tasarrufta bulunur. Melik ise hem fili ile hem de emri ile tasarrufta bulunur. Yüce Allah Mâliku'l-Mülk'tür. O hem fiili ile hem de emri ile tasarrufta bulunur. Her kim, O mahlukatını abes olarak yarattı, onlara emretmez ve nehyetmez diyerek zanda bulunursa o kimse Yüce Allah'ın mülkünü yalanlamış ve O'nu gereği gibi tanımamıştır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü 'Allah hiçbir beşere bir şey indirmedi' dediler" (Enâm, 6/91.)

Her kim yüce Allah'ın şeriatını, emrini ve nehyini inkar ederse ve mahlukatı başı boş salıverilmiş hayvanlar makamında kılarsa kesinlikle yüce Allah'ın mülkünü yalanlamış ve O'nu gereği gibi tanımamıştır. Yüce Allah'ın, mahlukatın ilâhı olması zatının, sıfatlarının, isimlerinin ve fiillerinin her yönden en mükemmeli ve kemali üzere meydana gelmesini gerektirir. Nitekim O'nun Zatı, sözü, vadi, emri ve fiillerinin hepsi haktır. Ahiret gününde şeriatını ve dinini gerektiren cezası haktır. Kim bundan bir şey inkar ederse Yüce Allah'ı her yönüyle ve her itibarla mutlak hak olarak vasıflandırmamıştır. O'nun hak olması şeriatını, dinini, sevabını ve cezalandırmasını gerektirir. Mahlukatını abes olarak yaratan, başı boş bir şekilde terk eden, onlara emretmeyen, nehyetmeyen, onları mükafatlandırmayan ve cezalandırmayan el-Meliku'l-Hakk nasıl düşünüle bilir? Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!?" (Kıyamet, 75/36.)

İmam Şâfî (rh.a) konu ile ilgili olarak şöyle der: "Mühmel (=ihmal edilen, başı boş bırakılan), kendisine bir şey emredilmeyen ve bir şeyden nehyedilmeyendir."

---

kılacaktır (el-Enfâl, 8/8). **"De ki: Hak geldi, bâtıl yok oldu"** (el-İsrâ, 17/81) **"Boşanan kadınların da ma'ruf şekilde yararlanmaları hakları olup, bu, Allah'tan korkanlar için bir vaciptir"** (el-Bakara, 2/241). Burada "hak", vâcip anlamındadır. Bazen zulmün aksi olan "adâlet" anlamı görülür. **"Allah, hak (ve adâletle) hükmeder"** (el-Mü'min, 40/20). Şu âyette de hisse, pay anlamındadır. **"Mallarında, hâlini arz eden ve edemeyen yoksular için belli bir hak (=pay) vardır"** (el-Meâric, 70/24).

İslâm nazarında, hakkın kaynağı ilâhi iradedir. Bu yüzden İslâm'da haklar, kendisinden şer'î hükümlerin çıkarıldığı kaynaklara (kitap, sünnet, icmâ, kıyas) dayanan ilâhi ihsanlardır. Bir delile dayanmayan şer'î haktan söz edilemez. Hakkın kaynağı Allâhü Teâlâ'dır, çünkü ondan başka hâkim yoktur.

Bir çok alimde bu konu ile ilgili olarak şöyle der: "Bu kelime, hayr ve şer ile karşılık görmeyen yani mükafatlandırılmayan ve cezalandırılmayan manasınadır."

Bu iki söz birbirinden ayrılmaz. İmam Şâfî (rh.a.) karşılığın, sevabın ve cezanın sebebini zikretti. O da, emir ve nehiydir. Diğer alimler ise emrin ve nehyin gayesi olan sevab ve cezayı zikrettiler. Bundan sonra yüce Allah'ın şu sözünü düşün:

"O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra bu, alaka (aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti" (Kıyamet, 75/37-38.)

O başı boş bir nutfe iken onu terk etmeyen kimdir? Aksine onu nutfeye çevirdi ve o ondan daha mükemmel oluncaya kadar ona şekil verdi. Ve o, kan pıhtısı oldu. Kan pıhtısını da, ondan daha mükemmel oluncaya kadar şekillendirdi. Ve sonra onu yarattı ve yaratılışına şekil verdi. Onun çeşitli olgunlukların da onu kendi yönlendirmesi ve hikmetiyle yönlendirdi. Ta ki onun olgunluğu düzgün bir insan şekline ulaştı. Nasıl onu başı boş terk eder ve sevk etmez?[1444]

Muhakkak ki Yüce Allah Âyeti kerimelerde buyurduğu gibi, mahlukatı bir gaye için ve hikmet için yaratmadı diyerek iddiada bulunanları reddetti.

"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mu'minûn, 23/115.)

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?!" (Kıyamet, 75/36.)

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar" (Duhân, 44/38-39.)

Hak, hikmetler ve her şeyin kendisi sebebiyle övülen gayelerdir. Hak, birçok kısımlara ayrılır.

1. Yüce Allah'ın; isimleriyle, sıfatlarıyla, fiilleriyle ve âyetleriyle tanınmasıdır.

2. Yüce Allah'ın sevilmesi, O'na ibadet edilmesi, şükredilmesi, zikredilmesi ve itaat edilmesidir.

3. Yüce Allah'ın emretmesi, nehyetmesi ve hükümler koymasıdır.

[1444] Bedâiu'l-Fevâid, 4/165

4. Yüce Allah'ın buyruğu idare etmesi, hükmü sağlam yapması, idaresi altındakileri çeşitli yöntemlerle yönetmesidir.

5. Yüce Allah'ın mükafatlandırması, cezalandırması, ihsanda (=iyilikte, ikramda) bulunan kimseyi ihsanı ile mükafatlandırması, kötülük yapan kimseyi azabı ile cezalandırmasıdır. Varolan ve görülen adaletinin ve faziletinin eserini yaratır. Bundan dolayı da O'na hamd edilir ve şükredilir.

6. Yüce Allah'ın kullarına kendisinden başka hiçbir ilâh ve Rabb olmadığını öğretmesidir.

7. Doğru olanı tasdik edip ona ikram etmesi ve yalancıyı yalanlayıp onu zelil kılmasıdır.

8. Zihnî ve haricî varlıkta eserlerin çokluğu ve çeşitliliği üzere isimlerinin ve sıfatlarının sonuçlarının meydana gelmesi ve yüce Allah'ın bunu kullarına meydana gelişlerine uygun olan bir ilim olarak öğretmesidir.

9. Tüm mahlukatın, yüce Allah'ın birliğine, O'nun Rabbleri, yaratıcıları, Melikleri ve sadece O'nun ilahları ve mabudları olduğuna şehadet etmeleridir.

10. Mukaddes kemalinin eserlerinin meydana gelmesidir. Yaratmak ve yapmak O'nun kemalinden hiç ayrılmaz. Çünkü Hayy O (diri) ve her şeye kadirdir. Bu sıfatlara sahip olan faildir ve irade sahibidir.

11. Mahlukatın tamamının layık oldukları şekilde yaratılmalarında O'nun hikmetinin eserinin ortaya çıkması ve akılların ve fıtratların güzelliğine ve göz kamaştıran hikmetine şahit olmaları yönüyle O'nun muhabbetinin eserinin ortaya çıkmasıdır.

12. Yüce Allah ikram etmeyi, nimetlendirmeyi, affetmeyi, mağfiret etmeyi ve müsamaha göstermeyi sever. Bu fiillerin gereği olarak mahlukat ve hüküm lazımdır.

13. Yüce Allah senâ edilmeyi, methedilmeyi, övülmeyi, noksan sıfatlardan beri kılınmayı ve tazim edilmeyi sever.

14. Rubûbiyyetinin, Vahdâniyyetinin, İlâhiyyetinin ve diğer sıfatlarının delillerinin çokluğu mahlukatın içerdiği hikmetlerden dolayıdır. Mahlukatını hak sebebiyle yaratmıştır. Hak için yaratmıştır. Ve onların yaratılması hakka katılmıştır. O kendi zatında haktır. Onun başlatması haktır. Onun gayesi haktır. Ve O hakkı içermektedir. Yüce Allah'ı, mahlukatı başı boş ve gayesiz yaratmaktan tenzih ettiklerinden dolayı yüce Allah iman eden kullarını övmüştür.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabb'imiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!" (Al-i İmrân, 3/191.)

Bu zannın veli kullarının zannı olmadığını aksine düşmanlarının zannı olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur:

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!" (Sâd, 38/27.)

Yüce Allah'ın, mahlukatı kendisinin dilediği bir hikmet için yaratmadığını, emrinin ve nehyinin bir hikmet için olmadığını ancak yaratmak ve emrin dilemesinden ve sırf kudretinden ibaret olduğunu hiçbir hikmet ve amaçlanan gaye için olmadığını söyleyen kimsenin, yüce Allah'ı tanıdığı nasıl düşünülür? Bu, O'nun hamdinin hakikatini inkardan başka bir şey değildir. Aksine yaratmak ve buyruk ancak O'nun hamdini ve hikmetini ortaya koyan hikmetleri ve gayeleri ile kaim olmasıdır. Hikmetin inkarı, yaratmanın ve buyruğun inkarıdır. Çünkü yüce Allah'ın münezzeh olduğu ve onun kendisine nisbet edilmesinden yüce olduğu şeyi O'na sabit kıldılar. Onlar yaratmayı ve buyruğu sabit kılarak onda hiçbir rahmeti, maslahatı ve hikmeti sabit kılmadılar. Aksine onların yanında, mükellef için maslahat olmayan şeyi emretmesi ve maslahat olandan da yasaklaması caizdir. O'na nisbet ettiklerinin hepsi eşittir. Onların yanında nehyettiği her şeyi emretmesi ve emrettiği her şeyi de nehyetmesi caizdir. Bununla bunun arasında hiçbir fark yoktur ancak bunlar mücerret emir ve mücerret nehiy içindir.

Ve onların yanında, ömrünü yüce Allah'a itaat ile, O'na şükretmek ile ve O'nu zikretmekle tüketen ve bir göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa O'na isyan etmeyen kuluna azap etmesi ve ömrünü O'nu inkarla, şirk ile ve zulüm ile geçirmiş olan ve bir göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa O'na itaat etmeyen kulunu cennette nimetlendirmesi caizdir. Ondan bunun hilafına olanı bilmeye hiçbir yol yoktur. Ancak Resûlün bildirmesi bunun dışındadır. Eğer Resûl böyle bir şey bildirmemişse yüce Allah için bu caiz olur. Bu, yüce Allah hakkında zannın ve kötü düşüncenin en çirkinlerindendir. Bu zandan O'nu tenzih etmek O'nu zulümden tenzih etmek gibidir. Bilakis bu Yüce Allah'ın münezzeh olduğu zulmün ta kendisidir.

Hayret verici ve enteresan olan şey, yüce Allah'ın kendi zatını vasıflandırdığı kemâl ve yüce sıfatlardan O'nu tenzih (=uzaklaştıran) eden bu mezhebin erbabının çokluğudur. Onlar bu isim ve sıfatların isbatının tecsim (=cisme benzetmek) ve teşbih (=mahlukata benzetmek) olduğunu iddia ederler. Bu zulümden yüce Allah'ı tenzih etmezler. Bunun adalet ve hak olduğunu iddia ederler. Onların yanında tevhîdin (=yüce Allah'ı birlemek) ancak yüce Allah'ın arşına istivasını, semavatının üzerinde yüce olduğunu, konuştuğunu, kelam sahibi olduğunu ve kemâl sıfatlarını inkar etmekle tamam olacağını iddia ederler. Bu taifenin yanında tevhîd ancak bu olumsuzlaştırmak ve bu isbatla tamam olur. Yüce Allah başarının sahibidir.[1445]

* * *

[1445] Şifâu'l-Alîl, s. 198.

اَلْقُدُّوس

el-KUDDÛS

"el-Kuddûs",[1446] tefsircilerinde dediği gibi, tüm şerlerden, noksanlıklardan ve ayıplardan münezzeh (=uzak) olandır.

[1446] Kuddûs: Temiz, hiç bir lekesi olmayan, bütün eksiklik ve kusurlardan münezzeh olan, herhangi bir eksikliği kabul etmeyen, fazilet ve güzel sıfatlardan dolayı öğülen.
İstılahta ise; Kuddûs denilince, yüce Allah'ın isimlerinden birisi akla gelir ki, bu isme göre O, zatına yakışmayan her şeyden münezzeh, bütün vasıflarda en mükemmel, tahdîd ve tasvire sığmayan, öğülmeye lâyık kemâl, fazilet ve güzellik sıfatları kendisinde olandır.
Kur'ân-ı Kerîm'de Kuddûs kelimesi, yüce Allah'ın ismi olarak iki yerde el-Melik ismiyle birlikte geçmektedir (bk. el-Haşr, 59/23; el-Cum'a, 62/1). Ayrıca bir yerde de, Allahü Teâlâ'nın meleklere insan neslini yaratacağını bildirdiğinde, onların verdiği cevapta "nukaddisu" kalıbıyla zikredilmektedir (el-Bakara, 2/30). Burada da aynı luğât ve ıstılâh anlamlar sözkonusudur.
Yüce Allah'ın bu ismi, O'nun, teşbîh ve tecsîmden, bir başka şeye benzemekten, beşerî sıfatlardan münezzeh olduğunu ifâde etmektedir. Nitekim Beyhakî, bu Kuddûs ismini, kendi yaptığı ayırıma göre, Allah'tan teşbîhi nefyeden isimler arasında saymaktadır (Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât, Beyrut ty., s.38).
Yukarıda sözü geçen Bakara sûresi 30. âyette "nüsebbihu" ve "nukaddisu" kalıplarıyla "tesbîh" ve "takdîs" bir arada kullanılmıştır. Bu iki kelime, aralarında bazı farklılıklar olmasına rağmen iç içedir ve birbirini bütünleyicidir. Açık bir tesbîhde takdîs, açık bir takdîsde de tesbîh vardır. Zirâ, tesbihde de, Allah'ı her türlü noksan Sıfatlardan uzak tutmak anlamı görülmektedir. Aradaki fark; takdisde isbâtın tesbîhde ise nefyetmek sûretiyle isbâtın ağırlıkta olmasıdır. Bunu şöyle îzah etmek mümkündür:
Kötülenen ve âcizlik ifâde eden sıfatların nefyedilmesi, ortadan kaldırılması, aynı zamanda öğülen ve kemâl sıfatlarının isbât edilmesi demektir. Nitekim "Ortağı ve benzeri yok" demek, O'nun tek ve yegane varlık olduğunu isbât etmek olur. Yine aynı şekilde "O hiç bir şeyde âciz kalmaz" demek, O'nun güçlü ve kuvvetli olduğunu; "O kimseye zulmetmez " demek de O'nun hükmünde âdil olduğunu ortaya koyar. Zirâ, âciz kalmak ve güçlü, kuvvetli olmak, zulmetmek ve adaletli olmak birbirinin zıddıdır. Dolayısıyla birisinin isbâtı, diğerinin nefyini, ortadan kaldırılmasını gerektirmiş olur.
İşte tesbîh ile tasdîs arasındaki fark burada ortaya çıkar. "O şöyledir" dediğimizde yani bir şeyin varlığını isbât ettiğimizde "takdîs"; "O şöyle değildir" dediğimizde, bir şeyin öyle olmadığını isbât ettiğimizde de tesbîh sözkonusu olmuş olur. Fakat netice itibariyle daha önce de sözü geçtiği gibi, esas itibariyle aralarında pek büyük bir fark yoktur. Tesbîhde takdîs, takdîsde de tesbîh sözkonusudur. Her ikisi içiçedir. Nitekim Yüce Allah bu ikisini İhlâs Sûresinde bir araya getirmiştir. İhlâs Sûresinin ilk iki âyeti olan **"Kul huvallâhu ehad. Allâhu's Samed"** (Deki: O Allah birdir. Allah Sameddir, yani her şey varlığını ve

Dil bilimciler, bu kelime ilgili olarak şöyle derler: Allah, bütün ayıplardan temiz ve O'na layık olmayan tüm vasıflardan münezzehtir.

Bu kelimenin aslı, "taharet"ten ve "nezahet"ten gelmektedir. **"Beytu'l-Mukaddes"** bu kelimeden alınmıştır. Çünkü orası, tüm günahlardan arınılan yerdir. Oraya yönelen kimse orada duadan başka hiçbir şeyi murad etmez ve anasının onu doğurduğu ilk gün gibi günahlarından arınmış bir şekilde döner. Yine cennette, dünyanın afetlerinden arınmış temiz bir yer olduğundan dolayı **"Hazîratu'l-Kuds"** diye isimlendirilmiştir. Cebrâil (a.s.)'de **"Rûhu'l-Kuds"** diye isimlendirilmiştir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) tüm ayıplardan uzaktır. Meleklerin şu sözü de aynı şekildedir:

"Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler" (Bakara, 2/30.)

Bu âyetin manası "Senin için nefsimizi temizleriz" demektir ve buradaki lam harfi, fiili geçişli kılmak içindir denmişse de bu doğru bir görüş değildir. Doğru olan ise mananın; "Sana layık olmayan şeylerden Seni takdis ve tenzih ederiz" demektir. Bu ise tefsir ehlinin cumhurunun (=çoğunluğunun) görüşüdür.

İbn Cerîr dedi ki: {وَنُقَدِّسُ لَكَ}**"Seni takdis ederiz"** demek; tüm kötülüklerden arınmış olan sıfatlarına Seni nisbet ederiz ve Seni inkar eden küfür ehlinin Sana izafe ettiği şerlerden Seni tenzih ederiz demektir.

Ebu Salih der ki: "Bazıları şöyle dediler: 'Seni tazim eder ve Seni yüceltiriz' (demektir.)"

Mücâhid der ki: "Seni tazim eder ve Seni yüceltiriz" (demektir.)[1447]

Tefsircilerden bazıları da şöyle derler: "Kötülüklerden Seni tenzih ederiz ve onları Sana nisbet etmeyiz (demektir.)"

Âyetin metninde geçen "lam" harfi, yüce Allah'ın şu âyeti kerime buyurduğu "lam" harfiyle aynı anlamdadır: {رَدِفَ لَكُم} **"Size yaklaştı"** (Neml,

---

devamını O'na borçludur. O hiç bir şeye muhtaç değildir) âyetleri takdîsi, geriye kalan **"Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven ehad"** (Kendisi doğurmamıştır ve bir başkası tarafından da doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'nun dengi olmamıştır) âyetleri ise tesbîhi ifâde eder. Bunların her ikisi de yani hem takdîs ve hem de tesbîh; Yüce Allah'ın vahdaniyetini ve yegane tek varlık olduğunu, O'nun benzeri ve ortağının bulunmadığını isbâta yöneliktir (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1/301, 7/4954; Beyhakî, a.g e, 38) (ç)

[1447] İbni Cerîr, Câmiu'l-Beyân, 1/211.

27/72.)[1448] Çünkü mana, yüce Allah'ı tenzih etmektir. Yoksa bu olaydan dolayı onların nefislerini tenzih etmek değildir.

İşte bundan dolayı bu lafız, âyeti kerimede meleklerin şu sözüyle birlikte geldi: {وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ} **"Bizler hamdinle seni tesbih ederiz"** (Bakara, 2/30.)

Muhakkak ki tesbih Yüce Allah'ı tüm kötülüklerden tenzih etmektir.

Meymûn b. Mihrân der ki: " **'Subhânallah'**, kendisiyle yüce Allah'ın tazim edildiği ve kötülüklerden uzak tutulduğu bir kelimedir."

İbn Abbâs der ki: " **'Subhânallah'** kelimesi, yüce Allah'ı bütün kötülüklerden tenzih etmektir."

Bu kelimenin[1449] aslı "Mubâade" (=Uzaklaştırmak) kelimesinden alınmıştır. Araplar bir yerden uzaklaştıkları zaman {سَبَحت فِي الأَرْضِ}**"Sebbahtu fi'l-ardi"** derler. Şu âyeti kerimede aynı manadadır:

[1448] Burada "Radife lekum", "Sizin **hakkınız için" ve** "Size ulaştı" manasındadır. Öncesiyle beraber âyetin tamamı **şöyledir**: " **Onlar**: **Eğer doğru** sözlü iseniz (söyleyin bakalım) bu tehdit ne zaman **gerçekleşecek? Derler. De ki**: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azabın) bir kısmı herhalde yakında **başınıza gelecektir"** (Neml, 27/71-72.)

[1449] Tesbih, Allah'ı **noksan sıfatlardan tenzih etme**, ululama, Allah'a seri bir şekilde ibâdet ve "sübhânellah" deme. **"Sebbehe" fiilinin masdarıdır**. İsim olarak tesbih, Allah'ın sıfatlarını tesbih ederken, sayı saymak **için kullanılan ve** otuzüç veya katları kadar tanenin ipe dizilmesiyle meydana **gelen halka demektir**.

Tesbih'in çoğulu tesâbihtir. **Tesbih, subbûh ve subhan** gibi kelimelerle aynı kökten gelmektedir. Bu kelimelerin kökü, "sebeha"dır. **O da**, havada veya suda hızlı hareket etmek, geçip gitmek demektir (el-İsfahanî, el-Müfredât, İstanbul 1986, 324, sebeha mad.).

Tesbih kelimesi türkçede **tespih şeklinde de kullanılır**. Namazdan sonra 33 defa sübhanellah, 33 defa elhamdülillah ve 33 defa Allahuekber dualarını okumaya da tesbih denir. Bunların ilki subhanellah olduğu için, **hepsine** birden bu isim verilmiştir.

Tesbih kelimesinin kökünden gelen ve Yüce Allah'ı tesbih eden, ululayan kelimeler Kur'an'da yüze yakın yerde geçmektedir.

Ayetteki "Her şey Allah'ı tesbih etmiştir" ifâdesi, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Canlı varlıkların Allah'ı tesbih etmeleri, O'nun her çeşit noksanlıklardan ve yüce şanına yakışmayan şeylerden berî olduğunu dil ile ifade etmeleridir. Bütün alimler, canlı varlıkların Allah'ı bu şekilde tesbih ettiklerini söylemişlerdir. Fakat, canlı olmayan varlıkların Allah'ı tesbih etmeleri hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı alimlere göre, canlı olmayan varlıkların Allah'ı tesbih etmeleri, O'nun yaratıcılığına, gücünün her şeye yettiğine delil olarak gösterilmeleridir. Bu şeylerin varlığı, Allah'ın yüceliğini göstermektedir. Onların bu hali, tesbihleridir. Bazı alimler de, cansız varlıkların canlı varlıklar gibi Allah'ı zikrettiklerini söylemişler ve bu hususta delil olarak da şu âyeti göstermişlerdir:

"Yedi gök, arz ve bunların içinde bulunanlar, O'nu tesbih ederler. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur, ama siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir, çok bağışlayandır" (el-İsrâ, 17/44) .

"Her biri bir yörüngede yüzmektedirler" (Enbiyâ, 21/33.)

Her kim yüce Allah'ı över ve O'nu kötülüklerden tenzih ederse muhakkak ki yüce Allah'ı tesbih etmiştir.

Şöyle denir: **"Sebbahallah"** (Allah'ı tesbih etti). **"Sebbaha lehu"** (O'nu tesbih etti.) **"Kaddese lehu"** (O'nu takdis etti) ve **"Kaddesehu"** (O'nu takdis etti.)[1450]

* * *

Bu görüşü savunan alimlere göre, cansız sanılan her şeyde, insanların fark edemedikleri bir canlılık vardır. Bütün eşya, atomlardan meydana gelmiştir. Atomun çekirdeği etrafındaki elektronlar, akla şaşkınlık verecek bir hızla dönmektedir.

Diğer bazı âlimlere göre, ise, kâinattaki her şey, canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah'ın emrindedirler. Yüce Allah, dilediği gibi bu varlıklarda tasarrufta bulunur. Her şey onun emrinin karşısında teslimiyet içerisindedir. Onların tesbihleri, bu teslimiyetleridir (Muhammed Ali es-Sabûnı, Safvetü't-Tefâsîr, İstanbul 1987, III/319 vd.).

Bir de, yüce Allah, "her şey Allah 'ı tesbih etmiştir" derken, mazi fiil kullanılmıştır. Yani geçmiş zaman ifâdesi ile anlatılmıştır. Başka birkaç ayette aynı mana dile getirilmiş; ancak muzari fiil kullanılmıştır. Bu durumda mana: "Her şey Allah'ı tesbih eder" (el-Haşr 59/24; el-Cuma 62/1; et-Teğâbun 64/1) şeklinde olur. Kur'an'da, bu gibi durumlarda fiil mazi olarak kullanılsa da, muzari manasında kabul edilir ve aynı mana ile yorumlanır. Buna göre, Her şey Allah'ı tesbih etmiştir" ve "Her şey Allah'ı tesbih eder" âyetinin manası aynıdır (ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, Mısır 1977, VI, 81).

[1450] Şifâu'l-Alîl, s. 179.

اَلسَّلاَمُ

es-SELÂM

"es-Selâm, yüce Allah'ın isimlerindendir. Bu isim, "feâlun" kalıbında "kelâm" gibi masdar ismidir. Selamet manasındadır. Bu isimle isimlenmeye yüce Allah diğer mahlukattan daha müstahaktır. Çünkü O, tüm afetlerden, ayıplardan, noksanlıklardan ve karalamalardan Selâmdır.

Yüce Allah, her yönüyle mutlak kemâl sahibidir. O'nun kemalliği zatından hiç ayrılmaz ve durum devamlı böyledir. Selâm; fiillerinin abeslikten, zulümden ve hikmete muhalif olmaktan selametini, sıfatlarının mahlukatın sıfatlarına benzemesinden selametini, zatının tüm noksanlıklardan ve ayıplardan selametini ve isimlerinin bütün karamalardan selametini içermektedir.

Selâm ismi, Yüce Allah'ın kemalatının (=mükemmelliklerinin) tümünün isbatını ve noksan sıfatların tümünün O'ndan uzaklaştırmayı içermektedir. Bunun manası şöyledir: "Subhânallahi ve'l-Hamdu lillah." Bu tesbih, yüce Allah'ın Ulûhiyyette ve tazimde tek olduğunu kapsamaktadır. Ve aynı şekilde; "Lâ ilehe illallahu vallahu ekber"'de Ulûhiyyette ve tazimde tek olduğunu kapsamaktadır. Böyle olunca da Selâm ismi, Rabb celle celaluhu'nun kendileriyle senâ edildiği "el-Bâkiyâtu's-Sâlihât"[1451] ları derleyip toplamıştır.

Bunun tafsilatının bazısı şöyledir; yüce Allah, hayatı ölümden, uyuklamaktan, uyumaktan ve değişikliğe uğramaktan selamette (=uzak, salim) olan Hayy'dır. O, kudreti yorulmaktan, zorluk çekmekten, takatsiz düşmekten ve dilediğini yapmaya aciz olmaktan selamette olan Kâdir'dir. O, hardal tanesi kadar bir şeyin dahi ilminden uzak kalmasından ve bilgilerden bir bilginin dahi ilminden uzak kalmasından ilmi selamette (=uzak, salim) olan Alîm'dir. Yüce Allah'ın diğer sıfatları da aynı şekildedir.

[1451] "el-Bâkiyâtu's-Sâlihât"ın manaları, yüce Allah'ın şu âyeti kerimesinden anlaşılmaktadır: **"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; el-Bâkiyâtu's-Sâlihât (=ölümsüz olan iyi işler) ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır"** (Kehf, 18/46.) Muhakkak ki bunlar beş vakit namazdır. Ve birde şunların olduğu rivayet edilmiştir: **"Sübhânallahi ve'l-Hamdu lillah"**, **"Lâ ilehe illallahu vallahu ekber"** ve **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah"**

Yüce Allah'ın rızası, öfkenin onunla beraber olmasından Selâmdır. O'nun Hilmi,[1452] intikamın onunla beraber olmasından Selâmdır. İradesi, ikrâhın (=zorlamanın) onunla beraber olmasından Selâmdır. Kudreti, aczin onunla beraber olmasından Selâmdır. Dilemesi, dilediği şeyin gereğinin zıttının onunla beraber olmasından Selâmdır. Kelâmı, yalanın ve zulmün onda meydana gelmesinden Selâmdır. Bilakis O'nun sözleri doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır.[1453] O'nun vadi (=sözü) çelişkinin ona karışmasından Selâmdır. Yüce Allah kendisinden önce ve sonra bir şeyin olmasından ve altında ve üstünde bir şeyin olmasından Selâmdır. Aksine O, her şeyin üzerinde yücedir. Her şeyin üzerinde, her şeyden önce ve her şeyden sonradır. O, her şeyi kuşatmıştır. O'nun vermesi ve vermemesi, yeri ve (zamanı) dışında meydana gelmekten Selâmdır. O'nun bağışlaması, adam kayırmaktan veya kullarının günahlarından dolayı daralmaktan yada insanların bağışlaması gibi hakkını almaktan aciziyetinden ötürü bağışlamaktan Selâmdır. Rahmeti, ihsânı, şefkati, iyiliği, cömertliği, veli kullarına olan yardımları, onlara sevgi göstermesi, onlara olan merhameti, onları anması ve onları bağışlaması onlara olan bir ihtiyaçtan veya onların vesilesiyle şereflenmekten yada onların vesilesiyle artmaktan Selâmdır. Özet olarak Yüce Allah, mukaddes kelamının her yönüyle aykırı olduğu her şeyden Selâmdır.

Bu ismin selbî[1454] isimlerden olduğunu iddia eden kimse hataların en büyüğünü yapmıştır. Çünkü sırf selb kemalliği içermez. Aksine Selâm ismi, O'na zıt olan her şeyden salim olan kemalliği içermektedir. Bu ismin hakkını tam veren kimse onun manasını eda etmiş olur. Ve resuller göndermeyi, kitaplar indirmeyi, ahiretin sabitliğini, alemin sonradan yaratıldığını, kazanın ve kaderin sabitliğini, Yüce Allah'ın mahlukatının üzerinde olmasını, onların fiillerini görmesini, seslerini işitmesini, sırlarına ve alenen yaptıkları işlerine vakıf olmasını, onların işlerini yönetmede tek olmasını, her yönüyle şirkten mukaddes olan kemaliyle bir olmasını gerektirir bir halde bulur. O, her yönden beşerin noksanlıklarından temiz ve münezzeh olduğu gibi her yönüyle hak olan Selâm'dır.

[1452] el-Halîm: Cezalandırmaya gücü yettiği halde, hemen ceza vermeyen, kullarının isyanlarına karşı hemen öfkeye kapılmayan. (ç.)

[1453] Doğruluğuna delil şu âyeti kerimedir: **"Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir"** (En'âm, 6/115.)

[1454] İkinci Konu: Esmâu'l-Hüsnâ ve Esmâu'l-Hüsnâ'dan Selbin Nefyedilmesi

Yüce Allah, her ikisinde de solun söz konusu olmadığı iki "El" ile vasıflanmıştır. Aksini her ikisi de mübarek sağdırlar.[1455] Yüce Allah'ın tüm isimleri aynı şekilde hüsnâ (=en güzel)dır. O'nun tüm fiilleri hayır sıfatları ise kemaldir. Yüce Allah Selâmı dünyada ve ahirette (O'nun huzuruna çıkma gününde) dostları arasında selamlaşma kıldı. Yüce Allah Adem (a.s.) yaratıp, yaratmasını tamamlayıp insan şekli verdiği zaman ona şöyle buyurdu:

"Meleklerden ileri gelen şu cemaate git ve seni nasıl selamladıklarına kulak ver. Çünkü o bundan sonra senin ve zürriyetinin selamlaşmasıdır"[1456]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Rableri katında onlara esenlik yurdu (=Daru's-Selâm=cennet) vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur"** (Enâm, 6/127.)

Başka bir âyeti kerimede şöyle buyurmuştur: **"Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir"** (Yûnus, 10/25.)

Cennetin "Dâru's-Selâm" diye isimlendirilmesinde ihtilaf edilmiştir.

Şöyle denildi: Selâm, yüce Allah'tır cennet ise O'nun yurdudur.

Ve şöyle denildi: Selâm selamettir. Cennette tüm afetlerden, ayıplardan ve noksanlıklardan selamet yurdudur.

Ve bir de şöyle denildi ki: "Dâru's-Selâm" ile isimlendi çünkü cennet ehlinin oradaki selamlaşması Selâm'dır. Bu manaların hiç birinin arasında çelişki olmaz.

Müslim'in sözüne gelince: "es-Selâmu aleykum" kendisine selam verilene, müslümanın hile ile öldürmesinden, aldatmasından, zorlamasından ve kendisine ondan gelecek çirkin şeyden selametini bildirmektir. Oda aynı şekilde karşılık verir (ve Aleykum Selâm der). Yani yüce Allah aynısını sana da nasip etsin. Onu sana helal kılsın (demektir).[1457]

Selâm, ayıplardan ve noksanlıklardan salim olandır. Selâm ile isimlenmesi sâlim diye isimlenmesinden daha belagatlıdır (=daha fasih, daha açık). Selâm ile vasıflanması mahlukatına yapacağı zulmünden mahlukatının selametini gerektirmektedir. Böyle olunca da yüce Allah zulmü ve şerri irade et-

---

[1455] Buradaki sağ ve sol kavramları cihet (=yön) anlamlarında değildir. Çünkü Yüce Allah cihetten münezzehtir. Buradaki sağ ve sol kavramları hayır ve şer anlamlarındadır. Yüce Allah iki el ile kemaline ve azametine yakışır bir şekilde vasıflanmıştır. O (c.c.) yarattığı hiçbir şeye benzemez. (ç.)

[1456] Buhârî, Enbiya 1, İsti'zan 1; Müslim, Cennet 28 (2841)

[1457] Ahkâmu Ehli'z-Zimmet, 1/193.

mekten, onlarla isimlenmekten, o fiillerden ve onlara nisbet edilmekten Selâm'dır. Yüce Allah noksan sıfatlardan, noksan fiillerden ve noksan isimlerden Selâm'dır. Mahlukatını zulümden selamete çıkarandır. İşte bundan dolayı Yüce Allah Kadir gecesini "Selâm", Cenneti "Daru's-Selâm", Cennet ehlinin selamlaşmasını "Selâm" diye vasıflandırmış ve veli kullarını Selâm sözü ile övmüştür. Bunların hepsi ayıplardan selâmdır.[1458]

O zaman şöyle bir soru sormamız mümkün olur: Rahmet ve Bereketin Yüce Allah'a izafe edilmesinde ve Selâm'ın izafeden mücerret olarak tek başına gelmesindeki hikmet nedir?[1459]

Bunun cevabı şöyledir: Selâm, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olunca mutlak olarak Yüce Allah'ın ismi celaline izafe olarak zikredilmesine ihtiyaç kalmadı. Rahmet ve berekete gelince, eğer onlar, yüce Allah'a izafe edilmezlerse kimin rahmetinin kimin bereketinin istendiği bilinmez.

Şayet, Aleykum ve rahmetun ve bereketun (=Rahmet ve bereket sizin üzerinize olsun) dense bu lafızda kendisinden rahmet ve bereketin talep edildiği merhamet edenin ve bereket verenin kim olduğuna işaret yoktur.

İkinci cevap: Selâm, kendisiyle "Selâmun Aleykum" diyen kimsenin sözünün murad edilmesidir. Bu ise hakikatte selam verene izafe edilir. Bunun ile de Selâm olan Yüce Allah'tan talep edilen selametin hakikati murad edilir. Bu da, yüce Allah'a izafe edilir. Böyle olunca da masdar olan bu isim bazen bunu zikrederek selameti talep edene izafe edilir bazen de kendisinden selamet talep edilene (Yüce Allah'a) izafe edilir. Böyle olunca da kesinlikle izafe edilmeden getirilir.

Rahmet ve berekete gelince, bu ikisi yalnızca Yüce Allah'a izafe edilirler. Bundan dolayı da "Benim rahmetim ve bereketim sizin üzerinize olsun" denmez. "Benden selam sizin üzerinize olsun" veya "Falandan selam falanın üzerine olsun" denir. (Falanın falana selamı var veya benden selam söyleyin gibi)

Bunun sırrı, rahmet ve bereketin zıttına "Selâm" lafzının sözlü bir cümle için isim olmasıdır.[1460] Çünkü rahmet ve bereket, lafızları için değil de kendi manaları için birer isimdirler. Bunu iyi düşünmek gerekir. Çünkü bu güzel bir misaldir.

[1458] Şifâu'l-Alîl, s. 179.

[1459] Selam verenin şu sözü gibi: "es-Selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu"

[1460] Selâm söyle denildiği zaman "es-Selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu" anlaşılır. Ama rahmet söyle veya bereket söyle denmez. (ç.)

Üçüncü cevap: Rahmet ve bereket, selamet kelimesinin mücerret (=soyutlanmış, sade) gelmesinden daha mükemmeldir. Çünkü selamet, şerden uzaklaştırmaktır. Rahmet ve berekete gelince; onlar hayrı tahsil etmek, onu devam ettirmek, sabit kılmak ve çoğaltmaktır. Bu ise daha mükemmeldir. Çünkü asıl maksat budur. Birincisi selamete vesiledir. Bundan dolayı cennet ehli için hasıl olan nimetler onların mücerret olarak sadece cehennemden selamete ermelerinden daha mükemmeldir. Her iki mananın da en olgunu ve en mükemmeli lafzen Yüce Allah'a izafe olmuştur. Diğeri (bereket) ona nisbet edilmiştir. Atıftan ve içinde bulunduğu karineden dolayı manen Yüce Allah'a izafe edildiği anlaşılmaktadır. Bu lafız en mükemmel şekil ve en güzel üslup üzere gelmiştir.

Diğer bir soru şöyledir: Selâm ve rahmetin müfret (=tekil) gelmesinde ve bereketin cemi (=çoğul) gelmesindeki hikmet nedir?

Cevap şöyledir: Selâm, ya sırf masdardır. Ve oda bir şeydir. Cemi olması için de hiçbir mana yoktur yada Yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Bunun da cemi olması imkansızdır. Bu iki taktir üzere onu cemi yapmaya imkan yoktur.

Rahmete gelince; aynı şekilde şefkat ve merhamet manasında masdardır. Bir önceki (Selâm) gibi cemi olmaz. Rahmetin sonundaki "te" hillet (=dostluk), muhabbet ve rikkat (=şefkat) kelimelerindeki "te" ile aynı makamdadır. Darbeten (=bir kez vurmak) ve temraten (=bir hurma)deki "te" gibi sınırlamak için değildir.

Nitekim rikkâtun (=şefkatler), hillâtun (=dostluklar) ve ra'fâtun (=merhametler) denmediği gibi rahmâtun (=rahmetler) denmez. Burada ceminin gelmesi sınırlamayı ve bir adetle kayıtlı kılmayı bildiriyor. Onun müfret olması ise kendisiyle isimlenenin mutlak olarak sınırsız olduğunu bildirir. Öyleyse burada müfret olması cemi olmasından manen daha mükemmel ve daha olgundur. Bu, tekil olanın manasının çoğul olanın manasından daha mükemmel olması (hadisesi) cidden harikuladedir. İşte bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi" (Enâm, 6/149.)

Bu buyruk "kesin **deliller** ancak Allah'ındır" denmesinden daha umumi ve daha mükemmeldir.

Yüce Allah'ın **"Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız"** (İbrâhim, 14/34.) buyruğu; "Allah'ın **nimetlerini** sayacak olsanız sayamazsınız" denmesinden daha mükemmeldir.

Ve yine yüce Allah'ın, **"Onlardan bir kısmı da: Ey Rabb'imiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler"** (Bakara, 2/201.) buyruğu, "Ey Rabb'imiz! Bize dünyada da **iyilikler** ver, ahirette de **iyilikler** ver. Bizi cehennem azabından koru!" denmesinden daha mükemmeldir.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın şu buyruğu da diğerleri gibidir:

"Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler" (Al-i İmrân, 3/171.)

Bu âyetlerin benzerleri gerçekten çoktur.

Berekete gelince; o hayrın çokluğu ve peş peşe devamlı olarak gelmesiyle isimlenmiştir. Her ne zaman o hayırdan bir şey sona erse onun arkasından hemen başka bir hayır gelir. Bu devam eden hayırdır. Hayr olan şeyler peş peşe birbirini takip etmeye devam ederler. Cemi lafzı bereket kelimesinde, bereket ile kastedilen manaya delalet ettiğinden dolayı daha evladır. Ve bundan dolayı yüce Allah'ın Kur'ân'ı Kerim'deki şu buyruğunda şöyle gelmiştir:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir" (Hûd, 11/73.)

Burada yüce Allah, rahmeti müfret bereketi ise cemi zikretmiştir. Teşehhütteki (=namazdaki oturuş) selâmda da aynı şekildedir:

"Ey Nebi! Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketleri Senin üzerine olsun"[1461]

Müslim'in **"Sahîh"**inde Sevbân'dan rivayet ettiği hadiste Nebi (s.a.v.)'in namazdan çıkış esnasındaki şu sözünü düşünmek gerekir:

"Allahumme ente's-Selâmu ve minke's-Selâmu tebârekte yâ ze'l-Celâli ve'l-İkrâm" (=Ey Allah'ım! Sen Selâm'sın ve Selâm Sendendir. Sen yücesin. Ey Celâl ve İkrâm sahibi)[1462]

Bu mübarek lafızları iyi düşünmek gerekir. Senâ çeşitlerini, yani tenzih senâsını, tesbih senâsını, hamd senâsını ve yüceltme senâsını lafzın en belagatlısı en vecizi ve mana olarak en mükemmeli ile nasılda bir araya ge-

---

[1461] Bedâiu'l-Fevâid, 2/181.
[1462] Müslim, Mesacid 135 (591)

tirmiş. Bu şekilde Yüce Allah'ın Selâm olduğunu, Selâm'ın O'ndan olduğunu ve Selâm'ın O'nun vasfı ve mülkü olduğunu bildirmiştir.[1463]

Bu bilindiği zaman şu da anlaşılır: Yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olarak Selâm ile isimlenmesi bunun hepsinden daha evladır. Yüce Allah, her yönüyle tüm ayıplardan ve noksanlıklarsan selamette olduğundan dolayı bu isimle isimlenmeye bu isimle isimlenen herkesten daha müstahaktır. O (c.c.) bütün itibarlarla hak olan Selâm'dır. Mahlukat ise izafe ile selâmdır.

Yüce Allah kendi zatında tüm ayıplardan ve vehmin hayal etmiş olduğu tüm noksanlıklardan Selâm'dır. O (c.c.) sıfatlarında tüm ayıplardan ve noksanlıklardan Selâm'dır. O (c.c.) fiillerinde tüm ayıplardan, noksanlıklardan, şerlerden, zulümden ve hikmet yönünün dışında meydana gelecek fiillerden Selâm'dır. Bilakis O (c.c.) her yönden ve her itibarla hak olan Selâm'dır.

Yüce Allah'ın bu isme müstahak olması bu isimle isimlenen her şeyin müstahak olmasından daha mükemmeldir. Bu, Yüce Allah'ın kendi zatını tenzih ettiği ve Resûlünün O'nu tenzih ettiği tenzihin hakikatidir. O (c.c.), zevceden ve çocuk edinmekten Selâm'dır. O (c.c.), eşi, dengi, adaşı ve benzeri olmaktan Selâm'dır. O (c.c.), ortaktan Selâm'dır. Bundan dolayı kemâl sıfatlarının her birine baktığın zaman her sıfatı kemaline zıt olan şeylerden Selâm olarak bulursun.

O'nun hayatı ölümden, uyuklamadan ve uykudan Selâm'dır. Kayyûmiyyeti ve Kudreti yorgunluktan ve zorluk çekmekten Selâm'dır. O'nun ilmi Ondan bir şeyin ayrılmasından veya O'na unutkanlığın isabet etmesinden, hatırlamaya ve düşünmeye ihtiyaç duymaktan Selâm'dır. O'nun iradesi hikmetten ve maslahattan çıkmaktan Selâm'dır.

O'nun kelimeleri yalandan ve zulümden Selâm'dır. Bilakis Rabb'in sözleri, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun zenginliği hiçbir yönden başkasına ihtiyaç duymaktan Selâm'dır. Aksine O'nun dışındaki her şey O'na muhtaçtır. O (c.c.) kendi dışındaki her şeyden zengindir. Mülkünde zıtlık olmasından, ortağı olmasından, muavini veya yardımcısının olmasından yada O'nun izni olmadan O'nun katında bir şefaatçinin bulunmasından Selâm'dır.

O'na Ulûhiyyetinde bir ortağının olmasından Selâm'dır. Aksine O, kendisinden başka hiç bir ilâh olmayan Allah'tır. O'nun Hilmi, affetmesi, bağışlaması, mağfiret etmesi ve kulların günahlarından vazgeçmesi O'nun dışındaki-

---

[1463] Bedâiu'l-Fevâid, 2/187.

lerde olduğu gibi ihtiyaçtan, zayıflıktan yada menfaatten dolayı olmaktan Selâm'dır. Aksine O'nun cömertliği, ihsanı ve keremi saf ve halistir. Aynı şekilde azabı, intikamı, yakalamasının şiddeti ve cezalandırmasının sürati zulüm, öfke, katılık ve sertlikten dolayı olmaktan Selâm'dır. Aksine O (c.c.)'nun hikmeti, adaleti ve eşyayı yerli yerine koyması saf ve halistir.

O (c.c.), ihsanda bulunmaya, mükafatlandırmaya ve nimetlendirmeye müstahak olduğu gibi hamda ve senâya da müstahaktır. Bilakis mükafatı cezanın yerine koysaydı bu hikmetiyle ve izzetiyle çelişirdi. O (c.c.) cezayı yerli yerine koymuştur. Bu ise O'nun hamdından,[1464] hikmetinden ve izzetinden dolayıdır. O (c.c.) düşmanlarının ve cahillerin hikmetine muhalif olan vehimlerinden Selâm'dır.

Onun kazası ve kaderi abeslikten, zulümden ve açık olan hikmetine muhalif olarak meydana gelmesinin düşünülmesinden Selâm'dır. O (c.c.)'nun şeriatı ve dini çelişkiden, ihtilaftan, bozulmaktan, kulların maslahatına zıt olmaktan, onlara rahmet olmaktan, ihsan olmaktan ve hikmetine zıt olmaktan Selâm'dır. Aksine O'nun şeriatının tamamı hikmettir, maslahattır ve adalettir.

Aynı şekilde O (c.c.)'nun (nimetler) vermesi yaltakçılık olmaktan ve nimet verdiği kimseye ihtiyaç duymaktan Selâm'dır. O (c.c.)'nun bir şeyi men (=yasak) etmesi katıksız adalet ve cimriliğin ve acziyetin karışmayacağı hikmettir.

Yüce Allah'ın Arşına istivası ve onun üzerinde olması, Arşı taşımaya ihtiyaç duymasından yada ona istivaya muhtaç olmaktan Selâm'dır. Aksine Arş ve onu taşıyanlar O (c.c.)'na muhtaçtır. O (c.c.) Arş'tan, onu taşıyanlardan ve her şeyden Ğaniy'dir.[1465] O (c.c.) yüce ve yüksektir. O'na (c.c.) hiçbir sınır ulaşamaz. Arş'a ve diğer mahlukata hiçbir ihtiyaç duymaz. Yüce Allah'ı hiçbir şey kuşatamaz. Her şeyi kuşatan Arş değil bilakis O (c.c.)'dur. O (c.c.) 'nunla birlikte Arşa ihtiyacın olması söz konusu değildir. O (c.c.) Ğaniy ve Hamîd[1466] Aksine Arşına istivası ve mahlukatını kuşatması, herhangi bir yönden Arşa veya bir başkasına ihtiyaç duymaksızın mülkünün ve üstünlüğünün gerektirdiklerindendir.

Her gece dünya semasına inmesi[1467] O (c.c.)'nun yüceliği ile ve zenginliği

---

[1464] Adaletinden dolayıdır.

[1465] **el-Ganiyy**: Nimet rahmet hazineleri sonsuz olup hiçbir şeye muhtaç olmayan, zengin. (ç.)

[1466] el-Hamîd: Fiilleriyle ve nimetleriyle övgüye (senâya) layık olan. (ç.).

[1467] Ebû Hureyre (r.a.)'dan gelen bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Rabbimiz Tebareke ve Teâla her gece dünya semasına gecenin son üçte biri kaldığı zaman iner ve şöyle der: Bana dua eden yokmu ona icabet edeyim. Benden isteyen yokmu ona vere-

ile çelişmekten Selâm'dır. O'nun kemali, Muattıla (=sıfatları inkar eden) ve Müşebbihe (=O'nu mahlukata benzeten)'nin tüm vehimlerinden Selâm'dır. O (c.c.) bir şeyin altında olmaktan veya bir yerde mahsur kalmaktan Selâm'dır. Rabb'imiz olan Allah kemaline ve zenginliğine zıt olan her şeyden yücedir. İşitmesi ve görmesi müşebbihenin tüm hayallerinden ve muattilenin uydurduğu her şeyden Selâm'dır.

Yüce Allah'ın veli kullarını dost edinmesi, mahlukatın birbirini dost edindiği gibi acizlikten dolayı değildir. Aksine O (c.c.)'nun dostluğu yardım, rahmet, ihsan ve iyiliktir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim de ve tekbir getirerek O (c.c.)'nun şanını yücelt!" (İsrâ, 17/111.)

Bu âyette yüce Allah kendisine dost edinmeyi mutlak olarak nefyetmedi (=olumsuzlaştırmadı). Aksine acziyetten dolayı dost edinmeyi nefyetti.

Aynı şekilde O (c.c.)'nun sevdiklerine ve dostlarına muhabbeti, ihtiyaç duyulan sevgiden dolayı mahlukatın birbirine olan sevgi ihtiyaçlarından veya yalan sevgi göstererek yaltaklık yapmaktan yada yakınlığı ile menfaat elde etmekten Selâm'dır. O (c.c.)'nun muhabbeti hakkında muattilenin uydurduklarından Selâm'dır.

Aynı şekilde kendi zatına **"el"** ve **"yüz"**ü izafe etmiştir. Muhakkak ki O (c.c.) müşebbhenin hayallerinden ve muattilenin uydurduklarından Selâm'dır.

Yüceler yücesi olan Allah'ın münezzeh olduğu her şeyi Selâm isminin nasılda kapsadığını gerçekten iyi düşünmek gerekir. Bu ismi nice ezberleyenler vardır ama içerdiği sır ve manalarını idrak edemez.[1468]

Selâm masdarmı yoksa masdar ismimi? diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Tahiyyat (=Selâm demek) manasında olan Selâm "selleme" fiilinden masdar ismidir selleme'nin masdarı alleme-talîmen, fehheme-tefhîmen ve kelleme-teklîmen gibi teslîmen olarak gelir. Kelleme'den kelâm'ın geldiği gibi Selâm'da selleme'den gelmiştir.

Şayet şöyle sorulsa: masdar ile isim arasındaki fark nedir?

---

yim. Bağışlanmak isteyen yokmu onu bağışlayayım" Buhârî, Teheccüd 14, Tevhid 35, Deavat 13; Müslim, Müsafirin 168-170; Ebû Dâvud, Sünnet 19; Tirmizî, Salat 211, Savm 38, Deavat 78; İbn Mâce, İkamet 191; Dârimî, Salat 168; Muvatta, Kur'an 30; Ahmed b. Hanbel, 4/16

[1468] Buhârî, İsti'zân 61

Şöyle cevap veririz: O ikisinin arasındaki fark lafzî ve manevî'dir.

Lafzî olana gelince: Masdar, efale'den ifâl, fa'ale'den tefîl, infeale'den infiâl, tefa'lele'den tefa'lul ve diğerleri gibi kıyasî olan fiilinin üzerinden gelir. Selâm ve kelâm'a gelince her ikisi de fiillerinin üzerine kıyasî olarak gelmezler. Eğer fiillerinin üzerine kıyasî olarak gelselerdi teslîm ve teklîm denirdi.

Manevî olan farka gelince: Masdar fiile ve failine delalet eder. Teklîm (=konuşmak), teslîm (=teslim olmak, selam vermek), talîm (=öğretmek) ve benzerleri kullanıldığı zaman fiillerine ve o fiilleri yapan kimselere delalet eder. Böyle olunca da teslîm selâma ve selâm verene delalet eder. Teklîm ve talîm'de aynı şekildedir.

Masdar ismine gelince: O yalnızca fiile delalet eder. Selâm ve kelâm lafızları, teklîm ve teslîm'in hilafına selâm verene ve konuşana delalet etmez.

Bu farkın sırrı, selleme-teslîmen ve kelleme-teklîmen sözlerindeki masdarın fiilin tekrarı makamındadır. Sanki konuşan şöyle diyor; sellemeselleme ve kelleme-kelleme. Fiil failinden hiçbir zaman ayrılmaz.[1469]

Dördüncü soruya gelince: Tahiyyat'ta talep edilen selâm'ın manası nedir?

Bunda meşhur olan iki görüş vardır.

Birincisi: "Selâm ismi sizin üzerinize olsun" demektir. Burada Selâm, Allah (c.c.)'tır. Bu cümlenin manası ise; "Selâm isminin bereketi sizin üzerinize insin ve üzerinize hak olsun" ve benzerlerini demektir. Bu manada Yüce Allah'ın isimlerinden başka bir isim değil de Selâm ismi tercih edildi. Sonraki sorunun cevabında gelecek.

Sahabeyi Kirâm bu söz hakkında birçok delil getirmiştir. Bunlardan bir tanesi sahih bir hadiste şöyle gelmiştir:

"Namazda şöyle diyorlardı: Selâm kullarından önce Allah'a olsun. Selâm Cebrâil'in üzerine olsun. Selâm falanın üzerine olsun. Nebî (s.a.v.) onları uyararak şöyle buyurdu: Selâm Allah'a olsun demeyin. Muhakkak ki Allah Selâm'dır. Fakat siz; Ey Nebî! Selâm Senin üzerine olsun. Allah'ın rahmeti ve bereketleri Senin üzerine olsun. Selâm bizim üzerimize olsun. Ve Salih kullarının üzerine olsun' deyin."[1470]

[1469] Bedâiu'l-Fevâid, 2/135.

[1470] Ahmed b. Hanbel, 1/464; İbni Hibbân, Sahîh, (1949); Taberânî, Mucemu'l-Kebîr, (9904); Tayâlisî, Müsned, (249)

Nebî (s.a.v.); Selâm Allah'a olsun demeyi onlara yasakladı. Çünkü Selâm, selam verilene dua ve onun selamete ermesini istemektir. Allah (c.c.) kendisinden selamet talep edilendir yoksa kendisi için selamet talep edilen değildir. O (c.c.) duaya icabet etmesi istenendir yoksa kendisi için dua edilen değildir. Allah'a selamet dilemek imkansızdır. Aksine Yüce Allah kitabında da buyurduğu gibi kullarına selamet verendir:

"Senin izzet sahibi Rabb'in, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selam olsun!" (Saffât, 37/180-181.)

"Selam olsun İbrahim'e" (Saffât, 37/109.)

"Bütün âlemler içinde Nuh'a selam olsun" (Saffât, 37/79.)

"Selam olsun İlyâsîn'e" (Saffât, 37/130.)

Hz. Yahyâ hakkında yüce Allah şöyle buyurdu:

"Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağı gün ona selam olsun!" (Meryem, 19/15.)

"Denildi ki: Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden selam ve bereketlerle (gemiden) in!" (Hûd, 11/48.)

Yüce Allah kıyamet günü cennet ehline selâm verir. Nitekim şöyle buyurmuştur: {لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ سَلَامٌ قَوْلًا مِن رَّبٍّ رَّحِيمٍ} **"Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir. Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır"** (Yâsîn, 36/57-58.)

Burada "قَوْلًا" kavlen kelimesi masdar (mefûlu mutlak) olarak mensubdur. Fiili ise selâmın içerdiği kavlin (=söz) fiilidir. Çünkü selâm bir kavildir.

İmam Ahmed'in **"Müsned"**inde ve İbn Mâce'nin **"Sünen"**inde Muhammed b. Münkedir'in Câbir (r.a.) den rivayet ettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Cennet ehli nimetler içinde iken aniden üzerlerinde bir nur'belirir. Başlarını kaldırıp baktıklarında Cebbâr (olan Allah c.c.) onları üzerlerinden kuşatmıştır. Ve onlara şöyle seslenir: 'Ey cennet ehli Selâmun aleykum' sonra şu âyeti kerimesini okur 'Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır' sonra onlardan gizlenir. Ve onların diyarında, onların üzerlerinde O (c.c.)'nun rahmeti ve bereketi kalır"[1471]

[1471] İbn Mâce, Mukaddime 13 (184); Ebû Nuaym, Hilye, 2/208-209; Ukaylî, Duafâu'l-Kebîr, 2/274; İbn Adiyy, Kâmil, 6/2039-2040; İbn Cevzî, Mevzûât, 3/260-261; Âcurî, et-Tasdîk bi'n-Nazari ilallahi teâlâ fi'l-Âhiret, s. 48; İbn Belbân, Mekâsidu's-Seniyye, s. 374.

İbni Mâce'nin hadis kitabında merfû olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Hak Teâlâ'nın kıyamet günü ilk selâm vereceği kişi Ömer'dir"[1472]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"O'na kavuşacakları gün kendilerine esenlik dileği selamdır" (Ahzâb, 33/44.)

Bu, Yüce Allah'ın huzuruna çıktıkları gün onların selâmıdır. Bu selâmın onlardan Yüce Allah'a olması imkansızdır. Çünkü onlar O'na selâm vermelerinin imkansız olduğunu çok iyi biliyorlardı. Dünyada ikinde bu işten men edilmişlerdi. Bu ancak Yüce Allah'tan onlar için selâmdır. Burada ki selâm mufule izafe edilmektedir. Bu selâm kulların selâmlandığı selâmdır yoksa onların Yüce Allah'ı selamlamaları (yüce Allah'a selamet dilemeleri) değildir. Eğer Yüce Allah'ın Yâsîn sûresindeki şu sözü olmasaydı: "Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır" bu selâmın meleklerden kullara olması muhtemel olurdu. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"(O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır (Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)" (Ra'd, 13/23-24.)

Fakat bu, onlar cennetteki makamlarındayken onların yanına girdikleri zaman onları selâmlayarak giren meleklerin selâmıdır. Yüce Allah'ın, **"O'na kavuşacakları gün kendilerine esenlik dileği selamdır"** (Ahzâb, 33/44.) buyruğunda geçen Selam'a gelince, bu Selâm, karşılaştıkları vakit yüce Allah'ın onlara verdiği selâmdır. Nitekim bir kimse sevdiği biriyle karşılaştığı zaman ona selâm verir. O gün Rableriyle aralarına perde çekilenler neden mahrum oldular?

Onun sana gözükmemesi yeter. Bu, cezası içinde olan günahtır.

Burada kastedilen, Selam'ın, yüce Allah'tan talep edilmesidir. Ve O'nun kullarına selâm vermesi imkansız değildir. O'nun selâma ihtiyacı olmadığı için

---

Bu hadisteki; Ebû Asım el-Abbâdânî, hadis inkarcısıdır. (İbni Hibbân dedi ki: Asım el-Abbâdânî yanılan birisidir. Ebû Dâvud dedi ki: bu şahsı tanımıyorum)
el-Fadl er-Rakkâşî zayıftır. (Ahmed b. Hanbel dedi ki: bu şahıs zayıftır. Ebû Zur'a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî dediler ki: bu adam hadis inkarcısıdır. Ebû Dâvud, bu adam helak edicidir demiştir.)
Dolayısıyla hadis, "Daîfu Sunen-i İbn Mâce", s. 14'de geçtiğine göre, zayıftır.

[1472] İbn Mâce, Mukaddime, 11 (104)

O'na selâm verilmez. Rasûlullah (s.a.v.)'in; **"Muhakkak ki Allah Selâm'dır"**[1473] sözü, Selâm'ın, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olduğuna delidir.

Bazıları şöyle dediler: Selam veren bir kimse selâm verdiği zaman manası selâm'ın ismi sizin üzerinize olsun demektir.

Onların delilerinden **birincisi;** Ebu Dâvud'un, Abdullah ibn Ömer'den rivayet ettiği şu hadistir:

"Bir adam Nebî (s.a.v.)'e selâm verdi. Fakat Nebî (s.a.v.) selâmına karşılık vermedi ta ki duvara dönüp sonra teyemmüm aldı sonra selâmına karşılık verdi ve şöyle dedi: Muhakkak ki ben temizleninceye kadar Allah'ı zikretmeyi hoş görmedim" [1474]

Dediler ki: Bu hadiste Selâmın Allah'ı zikretmek olduğunu açıklama vardır. Zikir ise ancak yüce Allah'ın isimlerinden bir ismi içerdiği zaman olur.

İkinci delil: Kitap ehlinden olan kafirlerin (bir biriyle karşılaştıklarında konuşmalarına) Selâm ile başlamamalarıdır. Ve onlara da **"Selâmun Aleykum"** denmez. Onlardan birisine; Allah seni selamete çıkarsın (seni hidayete erdirsin) denilmesinin çirkin görülmediği malumdur. Bu da ancak Selâm'ın, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olmasından dolayıdır. Bu ismin bereketinin bir kafir için meydana gelmesini talep etmek caiz olmaz. İşte bunlar görüldüğü gibi kuvvetli ve açık delillerdir.

Meşhur olan ikinci görüş: Selâm selamet manasında masdardır. Oda selâm esnasında selâm ile istenen taleptir (=selamettir). Bu sözün sahiplerinin birinci delilleri ise Selâm'ın elif-lam'sız zikredilmesidir. Selâm veren kimse şöyle der: **Selâmun Aleykum**. Eğer yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olsaydı bu şekilde söylenmezdi. Yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sından olan diğer isimlerinin elif-lam ile marife (=belirli isim) geldiği gibi bununla da elif-lam'lı bir şekilde isimlenmesi gerekirdi.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

{ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ} **"Selâm (esenlik veren) Mü'min (güvenlik veren), Müheymin (kollayıp koruyan), Azîz (üstün, gâlib), Cebbâr (istediğini zorla yaptırmaya muktedir olan), Mütekebbir (çok büyük)dir! Allâh (kafirlerin) ortak koşmalarından yücedir"**(Haşr, 59/23.)

[1473] Buhârî, Ezân 148, 150, İsti'zan 3, Deavat 16, Tevhid 5; Müslim, Salat 56; Ebû Dâvud, Salat 178; Tirmizî, Deavat 82; Nesâî, Tatbik 100, Sehv 41, 43, 56; İbn Mâce, İkamet 24, Dua 10; Ahmed b. Hanbel, 1/413

[1474] Ebû Dâvud, Taharet 8; İbn Mâce, Taharet (353); Ahmed b. Hanbel 5/80

Nekre (=belirsiz) olan isim marifenin (=belirli isim) hilafına, marifenin Yüce Allah'a kullanılmasına üstün tutularak muayyen olana (yüce Allah'a) kullanılamaz. Çünkü yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sı hatırlandığı zaman marifenin Yüce Allah için muayyen olarak kullanıldığı (görülür).

İkinci delilleri: "Selâmun Aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu" sözünde rahmet ve bereketin Selâma atfedilmesi Selâm ile muradın masdar olduğuna delalet etmektedir. İşte bundan dolayı kendisi gibi masdar olan rahmet ve bereket Selâm'ın üzerine atfedilmiştir.

Üçüncü delilleri: Eğer burada, Selâm, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olsaydı cümle ancak Yüce Allah'ın ismi celâlinin gizlenmesi ve kendisiyle kayıtlı olan bir taktir ile düzgün olurdu. Ve mana şöyle olurdu: **"Bereketu ismi's-Selâmi aleykum"** (=Selâm isminin bereketi üzerinize olsun). Çünkü tek başına isim onların üzerine olmaz. Şayet şöyle denseydi: "İsmullahi aleyke" (=Allah'ın ismi senin üzerine olsun) o zaman mana şöyle olurdu: Bu ismin bereketi ve taktir edilen buna benzer şeyler (senin üzerine olsun). Bu taktirin aslın hilafına olduğu ve hakkında delil olmadığı bilinmektedir.

Dördüncü delilleri: Selâmdan kastedilen bu mana değildir. Ondan kastedilen bundan sonraki sorunun cevabında geleceği gibi ancak haber ve dua olarak selameti bildirmektir. İşte bundan dolayı Selâm, selameti içerdiğinden dolayı emân (=emniyet) ve selam veren ve selama karşılık verenlerden her biri için emniyettir.

Ve şöyle dediler: Bu delillerin hepsi Selâm'ın selamet manasında masdar olduğuna delalet etmektedir. Selametin sonundaki "ta" kaldırılmıştır. Çünkü burada kastedilen bir tek selamet değil selamet cinsinin tamamıdır. "ta" ise sınır ifade etmektedir.

Bu meselede doğru ile yanlışı birbirinden ayıran hüküm, şöyle denmesidir: Doğru olan, bu her iki görüşünde toplamında mevcuttur. O ikinden her birinde bazı doğrular bulunmaktadır. Asıl doğru olan her ikisinin toplamındadır. Biz ancak bunu bir kaide ile açıklıyoruz. Oda Yüce Allah'a dua eden kimsenin talep ettiği her şeyde Esmâu'l-Hüsnâ ile istemesi, bu talebini gerektiren ve meydana gelmesine uygun olan isim ile tevessül (=vesile) etmesidir.

Hatta dua eden sanki bu isim ile O'na tevessül ederek şefaat istiyor. Bir kimse: **"Ey Rabb'im! Beni bağışla ve tevbemi kabul et. Muhakkak ki Sen tevbeleri çokça kabul eden ve günahları bağışlayansın"** dediği zaman, o kimse, yüce Allah'tan; iki şeyi, isimlerinden iki ismi vesile kılarak is-

temiştir. Bu iki isim, onun talep ettiği şeylerin meydana gelmesini gerektirmektedir.

Aişe (r.a.), Kadir gecesine ulaştığında nasıl dua etmesi gerektiğini Nebî (s.a.v.)'e sorduğunda Nebî (s.a.v.)'in ona verdiği cevapta aynı şekildedir:

"Deki: Ey Allahım! Muhakkak ki Sen affedici ve Kerîm'sin affetmeyi seversin, beni affet"[1475]

Aynı şekilde Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'den kendisiyle dua edebileceği bir dua öğretmesini istediğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ey Allah'ım ben nefsime çok zulüm ettim ve günahları Senden başka bağışlayacak kimse yoktur. katından bir mağfiret ile beni bağışla ve bana merhamet et. Muhakkak ki Sen el-Ğafûr ve er-Rahîm'sin"[1476]

Bunun örnekleri gerçekten çoktur. Biz burada bu delilleri getirerek sözü uzatmayacağız.

Bu sabit olunca, makamda bir kimsenin yanında en mühim olan selametin talebi makamı olduğunda onun lafzında Yüce Allah'ın isimlerinden bir ismin siğası (=kip-kalıp) getirildi. Oda kendisiyle selametin talep edildiği Selâm'dır. Selâm lafzı iki manayı kapsamına almaktadır.

Birincisi, Abdullah ibn Ömer'inde hadisinde geçtiği gibi yüce Allah'ın zikridir.

İkincisi ise selam verenin maksadı olan selametin talebidir. "Selâmun aleykum", hem yüce Allah'ın isimlerinden bir ismi içermekte ve hem de Ondan selameti talep etmeyi içermektedir. Bu faydalı olan bilgiyi iyi düşünmek gerekir.

Buna yakın olan, bazı selef ulemasından rivayet edilen **Âmîn** hakkındaki görüştür. Bazıları, Âmîn'in, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olduğunu söylemiştir.[1477]

İnsanlarda bir çoğu bu görüşü reddetmiş ve demişlerdir ki: Âmîn, yüce Allah'ın isimlerinden bir isim değildir. Bunlar, selefin sözünün manasını anlamamışlardır. Halbuki onlar bu kelimenin, yüce Allah'ın ismini içerdiğini

---

[1475] Tirmizî, Deavât 58 (3513); İbni Mâce, Dua (3850); Ahmed b. Hanbel, 6/171-182-208. Tirmizî dedi ki: Bu hadis, hasen sahihdir.

[1476] Buhârî, Deavât 16; Müslim, Zikr 47-48

[1477] Mücahidin şöyle dediği rivayet edilmiştir: **"Âmîn, Yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir."** Zeccâc, İ'râbu'l-Kur'ân, 1/144; Akberî, Tibyân, 1/5

kastetmişlerdir. Çünkü **Âmîn** kelimesinin manası; **"Duamıza icabet et** ve **Senden istediğimizi ver"** demektir.

Âmîn kelimesi talep etmeye delalet etmesiyle beraber yüce Allah'ın ismini içermektedir. "Selâmun aleykum"deki kapsamlılık ise daha açıktır. Çünkü Selâm, yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Bu da, meselenin sırının açılmasıdır.[1478]

* * *

[1478] Bedâiu'l-Fevâid, 2/140.

اَلْجَبَّارُ - اَلْمُتَكَبِّرُ

el-CEBBÂR - el-MÜTEKEBBİR

Cebr'e[1479] gelince; lugatta üç asla nisbet edilir.

Birinci asıl (=kök): Bir kimseyi fakirlikten kurtarıp zenginleştirmek veya kırılan kemiğini düzeltmektir. Bu ıslah (=düzeltmek)'tan alınmıştır. Bu kök lazım (=geçişsiz) ve müteaddi (=geçişli) olarak kullanılır.

Bir kimse şöyle der: Kemiği düzelttim ve oda düzeldi.[1480]

el-Accâc şu şiirinde bu ikisini bir arda zikretmiştir:

Allah dini tamamladı ve O dinde tamamlandı.[1481]

İkici asıl: Zorlamak ve egemenliği altına almaktır. Bu, en çok "ef'ale" vezninde (=kipinde) kullanılır. Şöyle denilir: "Ecbertuhu alâ keza" (=Onu böyle yapmaya zorladım). "Cebertuhu aleyhi" ifadesi, çok az kullanılır.

Üçüncü asıl: Yüce (=yüksek) ve yetişilemeyenden alınmıştır. El yetişmeyen hurma ağacına "Nahletun cebbâr" denir.

Cevherî şöyle der: cebbâr olan hurma ağacı yüksek ve el yetişmeyendir.

A'şâ şöyle der: Uzundur ve dalları iptir el yetişmez. Sürüler halinde kuşlar üzerinde öterler.[1482]

1479 "el-Cebbâr": Allah'u Teâlâ'nın Esmâu'l-Hüsnâ'sından birisidir. Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Allah Teâlâ'nın doksan dokuz isminin olduğu zikredilmiş, bunlardan birinin de "el-Cebbâr" olduğu belirtilmiştir (Tirmizî, Deavât, 82). Kur'ân-ı Kerîm'de de Allah'ın "el-Cebbâr" ismi zikredilmiştir. (el-Haşr, 59/23). Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât'ında "cebr" kelimesini şöyle tarif eder: Herhangi bir şeyi bir çeşit baskı ile ıslah etmek, düzeltmek. (el-Müfredat, 117)
Cebr kökünden gelen el-Cebbâr ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de: **"O, kendinden başka hiçbir ilah bulunmayan, hükümran, noksan sıfatlardan uzak, selamete erdiren, emniyete kavuşturan, gözetip koruyan, her şeye galip olan, istediğini zorla yaptıran, (el-Cebbâr) her Şeyden yüce olan Allah'tır Allah, müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir.** " (el-Haşr, 59/23) âyeti kerimesinde geçmektedir.
Cebbâr, Arapça cebr kökünden mübâlağalı ism-i fâildir.

1479 Burada "düzelttim" ve "düzeldi" kelimeleri Arapça da "ce-be-re" fiili ile ifade edilmiştir. (ç.)

1480 Burada "düzelttim" ve "düzeldi" kelimeleri Arapça da "ce-be-re" fiili ile ifade edilmiştir. (ç.)

1481 İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, "ce-be-re" maddesi; Accâc, Divân, 1/2.

1482 Divân, s. 177 "ce-be-re" maddesi

{قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ} **"Yâ Musa! Orada zorba bir toplum var"** (Maide, 5/22) âyeti kerimesi hakkında Ehfaş der ki: Burada uzunluk, kuvvet ve iri cüsse kastedilmiştir. Bu manada hurma ağacından yüksek olana ellerin yetişemediği bir yüksekliğe sahip olduğu için cebbâr denmiştir.[1483]

Şöyle ki: Bir kimse uzun boylu, iri ve kuvvetli olduğu zaman yüksek olan hurma ağacına benzetilerek "Raculun cebbâr" (=uzun adam) denir.

Katâde der ki: Onların tuhaf cüsseleri ve yaratılışları vardı ve başkaları da bu yaratılışa sahip değillerdi.[1484]

Denildi ki: Burada cebbâr bir kimseyi bir işe cebredendir. Bir kimse başka bir kimseyi o işe zorladığı zaman böyle denilir. Ezherî dedi ki: Bu, bilinen lugattır. Hicazlıların (=Mekkelilerin) çoğu, bu sözü kullanmaktadır.

İmam Şâfî (Allah ona rahmet etsin) şöyle derdi: "Sultan onu cebretti (=zorladı)."

Bir kimseyi bir işe zorladığı zaman cebreden kimsenin cebbâr olması uygundur.

Zeccâc dedi ki: Cebbâr, insanlardan diğer insanları dilediği şeye zorlayan zorba kişidir. Yüce Allah'ın ismi olan Cebbâr'a gelince Zeccâc onu şu şekilde tefsir etmiştir: O kırık kemikleri düzelten ve fakiri zenginleştirendir. Yüce Allah'ta böyledir.[1485]

Fakat yüce Allah'ın ismi olan Cebbâr'ın manası bu değildir. Bundan dolayı el-Mütekebbir ismi ile beraber zikredilmiştir. O da ancak ceberûttur (=üstünlük ve azamet sahibi)

Nebî (s.a.v.) şöyle diyordu:

"Ceberût,[1486] Melekût,[1487] Kibriyâ[1488] ve azamet sahibi olan Allah'ı tesbih ederim."[1489]

Cebbâr; Mütekebbir, Melik, Azîm ve Kahhâr gibi tazim isimlerinden bir isimdir.

[1483] Bu, Ehfaşın kendi sözü değildir.

[1484] Taberî Tefsiri, 6/174.

[1485] Zeccâc dedi ki: Yüce Allah Cebbâr ve Azîz'dir. O'nun zelil olması imkansızdır. Yüce Allah dilediğini emreder. Ve O'nun emrini geri çevirecek ve hükmünü bozacak kimse yoktur. (Meâni'l-Kur'ân, 2/163.)

[1486] el-Ceberrût: Kudret, azamet, kahır ve üstünlük. (ç.)

[1487] Melekût: Ruhlara has gayb alemi, izzet, saltanat, Allah'ın mülkü.

[1488] el-Kibriyâ: Ululuk, yücelik, azamet. (ç.)

[1489] Ebû Dâvud, Salât, (873); Ahmed b. Hanbel, 5/388, 398, 400, 401.

"O Cebbâr'dır, Mütekebbirdir" (Haşr, 59/23.)

Yüce Allah'ın bu âyeti kerimesi hakkında İbni Abbâs (r.a.) şöyle dedi: O, Azîm'dir. Allah'ın Ceberût'u azametidir.[1490]

Cebbâr, hükümdarların isimlerindendir. Cebr; hükümdar ve cebâbire de hükümdarlardır.

Şair şöyle der: Hayırlı sabahlar ey cebr! Yani ey melik!

Suddî der ki: O insanları zorlayan ve dilediği şey hakkında onlara üstünlük sağlayandır. Buna nazaran da Cebbâr Kahhâr manasına gelir.

Muhammed b. Ka'b der ki: O, Cebbâr diye isimlendi. Çünkü O, mahlukatı dilediği şeye zorlayandır.[1491] Mahlukat, yüce Allah'ın dilemesi müstesna bir göz açıp kapatıncaya kadar dahi olsa rabbine asi gelmekten durum olarak daha önemsizdir.

Zeccâc der ki: Cebbâr, mahlukata dilediğini zorla yaptırandır.

İbni Enbârî der ki: Cebbâr, ulaşılamayan Yüce Allah'ın sıfatlarındandır.

Arapların şu sözü de bu manadan alınmıştır: Uzanan elden uzak olan hurma ağacına "nahlatun cebbâratun" denir. Yüce Allah'ın sıfatında Cebbâr üç manaya gelmektedir. Bunlarda Mülk, üstünlük ve yüceliktir. Çünkü hurma ağacı uzun ve yüksek olduğu zaman ve ona eller ulaşamadığı zaman cebbâre diye isimlenir. Bundan dolayı Yüce Allah Cebbâr ismini Azîz ve Mütekebbir ile birlikte zikretmiştir. Ve bu üç isimden her biri diğer iki ismi de içermektedir.

Bu üç isim şu üç isme benzemektedir. Onlarda Hâlık, Bârî ve Musavvir'dir. Bârî ve Musavvir isminin Hâlık isminin manasın açıkladığı gibi Cebbâr ve Mütekebbir ismi Azîz isminin manasını açıklayıcı olarak gelmektedir. Yüce Allah'ın sıfatlarından olan Cebbâr; kudret, izzet ve mülkün kemaline dönmektedir. İşte bundan dolayı Yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sındandır.

Mahlukata gelince; Cebbâr ile vasıflanmaları onlar için yerme ve noksanlıktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

{كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ} **"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler"** (Mü'min, 40/35.) Yüce Allah Resûlüne şöyle buyurmuştur:

[1490] Kurtubî Tefsiri, 18/47.

[1491] Beyhâkî, el-Esmâ ve's-Sıfat, 1/67

{وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ} **"Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin"** (Kâf, 50/45.)

Yani onları imana zorlamak için musallat edilmedin.

Tirmizî ve diğerlerinde Nebî (s.a.v.)'den şöyle rivayet edilmiştir.

"Cebbâr ve Mütekebbir olanlar, kıyamet gününde insanların üstüne basarak çiğnediği karınca gibi haşredilirler"[1492][1493]

* * *

[1492] Timizî, Sıfatu'l-Kıyamet 47 (2492). Timizî bu hadise hasen sahih demiştir.
[1493] Şifâu'l-Alîl, s. 120.

اَلْبَصِير

el-BASÎR

Bir kimse, gecenin karanlığında som kayanın üzerinde siyah karıncanın yürüyüşünü gören, küçük bir zerrenin yaratılışının kısımlarını, iliğini, damarını, etini ve hareketini gören ve karanlık bir gecede bir sivri sineğin kanadını çırpışını gören Basîr (c.c.)'in isminin manasını idrak ettiği zaman rükünlerini koruyarak ibadet ile bu tecelliye o ismin hakkını verir ve onun Yüce Allah'tan bir görüş ve Yüce Allah'a ondan hiçbir şeyin gizli kalmadığı bir müşahede ile olduğunu yakinen bilir.

Yüce Allah'ın görmesi, kemâl olan Basîr'dir.[1494] O, en küçük zerrenin yaratılışının parçalarını, azalarını, etini, kanını, iliğini ve damarını, karanlık bir gecede katı bir kayanın üzerinde kıpırdamasını ve yedi kat yerin altını yedi kat göğün üstünü gördüğü gibi görür.[1495]

* * *

1494 "el-Basîr"; Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Her şeyi gören, çok iyi gören anlamına gelmektedir. Allah her şeyi, herkesin yaptığını görür. Onun görmesine hiçbir şey engel olamaz. Kâinatın herhangi bir noktasında hiçbir hâdise yoktur ki, Allah onu görmüş ve işitmiş olmasın. İbadette ihlâs, kulun Allah'ı görmemesine rağmen, Allah'ın onu gördüğünü bilmesi ve onu görür gibi ibadet etmesidir.

Allah, zatı ile Basîrdir. "O, yegane hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden hakkıyla haberdardır. " (el-En'am, 6/18) âyetinde, "Habîr, Basîr" şeklinde ifade edilmiştir. Allahu Teâlâ gizli veya açık her şeyi görür, gece veya gündüz, küçük veya büyük... Her şeyi hakkıyla bilir..

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurur: **"Kendinize hâkim olunuz. Siz, sağır ve gaib olan kimseye değil, işiten, gören ve çok yakında olan (Allah)'a dua ediyorsunuz."** (Buhârî, Tevhid, 9; Müslim, Zikr, 44-46...) Ebû Hüreyre, Peygamber (s.a.v.)'den rivayet ettiği meşhur Cibril hadisinde, Cibril'in **"İhsan nedir?"** sorusuna Resulullah'ın şu cevabı verdiğini anlatır:

"(İhsan), Allah'a sanki görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen Allah'ı görmüyorsan da, şüphesiz O seni görür. " (bk. Cibril Hadisi)

Allah, kalpteki fısıltıları, beyindeki oluşumları, fikirdeki gizlilikleri, kalplerdekini, zifiri karanlık bir gecede kapkaranlık taşın üzerinde yürüyen simsiyah bir karıncayı ve çıkardığı sesi görür, duyar, bilir.

1495 Tarîku'l-Hicreteyn, s. 67.

اَلْعَزِيزُ

el-AZÎZ

"el-Azîz",[1496] tam izzet sahibi olandır. Tüm kötülüklerden, şerlerden ve ayıplardan uzak olması izzetinin tam (=mükemmel) olmasından dolayıdır. Çünkü bu noksanlıklar izzetin tamamına zıttır.[1497]

* * *

[1496] Kıymetli, değerli seçkin izzet sahibi, muhterem, kuvvetli, üstün, yüce, şeref sahibi, bulunmaz derecede az ve nadir olmak; her şeye gücü yetmek, hiç bir zaman yenilmemek.
Aziz, arapça "azze" kökünden gelmekte olup, "izz" masdarından bir sıfattır, "eizze" ve "eizzâ" şeklinde gelen kalıpları da vardır.
Istılahta ise; "Aziz" Yüce Allah'ın isimlerinden birisidir. O'nun mutlak hâkimiyet ve üstünlüğünü ifade eder. O hiç bir şekil ve surette asla yenilgiye uğramayan, her şeye gücü yetendir. O, haksızlık yapılamayacak kadar güçlüdür.' O en üstündür, en yücedir, şeref ve izzet sahibidir.
İzzet; tam olarak zilletin, yani aşağılık, düşüklük ve acizliğin zıddıdır.
Aziz ve izzet ile bunların zıddı olan zelil ve zillet kelimeleri halk arasında da kullanılmakta ve genellikle aynı lügat anlamını korumaktadır. Bir hitap sözcüğü olarak kullandığımız "aziz" kelimesi, hitap ettiğimiz topluluğa veya kişiye bir şeref ve üstünlük atfetmekte ve bir iltifat ifade etmektedir. Aynı zamanda bir saygı ve bağlılık sözcüğüdür.
Yüce Allah'ın isimlerinden olan "el-Aziz" ismi, Kur'an-ı Kerîm'de doksan bir yerde geçmektedir. Fakat hiç bir yerde tek başına zikredilmemiş; daima Esmâ-ı Hüsnâ'dan diğer bir isimle beraber vârid olmuştur. Bunların başında el-Hakîm gelmektedir ki, toplam kırk yedi yerde beraber geçmektedir. Bunu onbeş yer ile el-Alîm, daha sonra sırasıyla el-Kavî, er-Rahîm, Zuntikâm, el-Hamîd, el-Gaffâr, el-Cebbâr, el-Gafûr, el-Vehhâb, el-Kerîm ve el-Muktedir isimleri takip eder. Aziz isminin geçtiği doksan bir âyetin ellisi Mekkî, kırk biri ise Medenî'dir. Burada dikkati çeken önemli bir husus da, Yüce Allah'ın azamet ve kudretini ifade eden bu Aziz sıfatının daha ziyade Cemâl sıfatlarıyla beraber zikredilmesidir. Bu doksan bir âyetin onüçünde Zuntikâm, el-Kavî ve el-Cebbâr isimleriyle yani Celal sıfatlarıyla beraber geçmektedir. Geriye kalan yetmiş sekiz ayette ise Cemâl sıfatlarıyla beraber geçmektedir. O ne kadar merhametli ve ne kadar affedicidir. Zirâ O azîzdir, izzet sahibidir, kullarına en çok acıyandır.

[1497] Şifâu'l-Alîl, s. 180.

﴿ اَلْحَكِيمُ – اَلْعَلِيمُ – اَلْعَلَّامُ ﴾

el-HÂKİM - el-ALÎM - el-ALLÂM

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"O, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)dir, Alîm (=bilen)dir" (Zâriyât, 51/30.)

Bu âyet, yaratma ve buyruğun kaynağı olan hikmet ve ilim sıfatının isbatını içermektedir. Yüce Allah'ın yaratmış olduğu her şey ilminden ve hikmetinden meydana gelmiştir. Buyruğu ve hükmü ilminden ve hikmetinden kaynaklanmaktadır.

İlim ve hikmet bütün kemâl sıfatları içirmektedir. İlim, hayatı ve hayatın kemalinin ayrılmaz unsurlarını kapsamaktadır. Bunlar ise; Kayyûmiyyet (=her şeyi koruyan), kudret, bekâ (=sonu olmayan), işitmek, görmek ve kemâl olan ilmin gerektirdiği diğer sıfatlardır.

Hikmet; iradenin, adaletin, rahmetin, ihsanın, cömertliğin, iyiliğin ve en güzel yönleriyle eşyaları yerli yerine koymanın, kemalini içermektedir. Ve yine Resuller göndermeyi ve mükafatın ve cezanın sabit olduğunu içerir.

Bu ilmin hepsi el-Hâkim ismindendir. Nitekim bu, hikmet sıfatıyla yüce gayelere delil getirmede ve yüce Allah'ın mahlukatı abes olarak, başı boş salıverilmiş ve batıl olarak yarattığını iddia edenlerin reddedilmesinde Kur'ân'ın yoludur. Böyle olunca da hikmet sıfatı hüküm koymayı, kaderi, mükafatlandırmayı ve cezalandırmayı içerir. Bundan dolayı sözlerin en doğrusu ahiretin akıl ile bilinmesi ve işitmenin, aklın onun isbatına delil getirmesinin açıklanmasını getirmesidir.

Kur'ân'ın yolunda düşünen kimse onu buna delalet eder bir şekilde bulur. Yüce Allah, ahirete bir defa dönüşün mümkün olduğuna ve dönüş yerinin (=ahiretin) başka bir şekilde meydana geleceğine delalet eden makul misaller getirir. Böylece tekrar dönüşün mümkün olduğuna delalet eden kudretinin delillerini ve onun meydana gelmesini gerektiren hikmetinin delillerini zikreder.

Kur'ân da bulunan ahiretin delilleri hakkında iyice düşünen kimse Yüce Allah'ın hamdı ile o delilerin dışındaki delilere ihtiyaç duymaksızın aynı şekil-

de yeterli ve zahir olarak onları bulur. Bu deliller süratli bir şekilde gayeye ulaştırır ve insanların çoğunda meydana gelen şüpheye verilen cevabı içerir.

O âyetlerde bulunan delillerde yeterli açıklamalar, şüphelerin meydana geleceği yerler hakkında tenbihler ve o şüphelere kalbi tatmin eden cevaplar vardır. Bu delillerle kişinin bilgisi diğer delillerin zıttına şüphe götürmeyecek şekle gelerek artar. Çünkü diğer deliller bunun aksinedir. Burada kastedilen, yaratmanın ve buyruğun Yüce Allah'ın ilminden ve hikmetinden kaynaklandığıdır.

Bu kıssa,[1498] adet olarak iki yaşlı insandan bir çocuğun doğmasından dolayı nefislerin hayrete düşmesini gerektirdiklerinden dolayı bu iki ismin zikredilmesine mahsus kılınmıştır. İlmin gizlenmesi bu doğum sebebiyledir. Hikmet bilinen adetin dışında bu velâyetin cereyan etmesini gerektirtmektedir. Âyette ilim ismini ve bu yaratma sebebiyle Yüce Allah'ın ilmini içeren hikmeti zikretti. Gayesi ve hikmeti, hikmetin gereğini terk etmeksizin yerli yerinededir.[1499]

Yüce Allah'ın ilminden dolayı meydana gelen birinci mertebe ezelî ilmidir. Bunda da evvelinden sonuncusuna kadar tüm resuller, sahabenin tamamı ve ümmetin onlara tabi olanları ittifak etmişlerdir. Ancak ümmetin mecusileri onlara muhalefet etmişlerdir. Yüce Allah'ın geçmişteki yazısı olmadan önce olacak şeyleri bildiğine delalet etmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hatırla ki Rabb'in meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi" (Bakara, 2/30.)

Mücahid dedi ki: Yüce Allah iblisten meydana gelecek isyanı bildi ve onu o isyan için yarattı.

Katâde der ki: Bu mahlukatın içerisinden nebilerin, resullerin, salih kavimlerin ve cennet sakinlerinin var olacağı Yüce Allah'ın ilmindeydi.

İbni Mesûd der ki: (Bu âyetin manası,) Ben, iblis hakkında sizin bilmediklerinizi bilirim (demektir).

[1498] Kıssa: Kur'ân da bildirilen hadiselerdir. İbrâhim efendimizin Kur'ân da bildirilen durumu hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi? (Bunlar meleklerdi.)" (Zâriyât, 51/24.) Bu âyet konu sonuna kadar okunursa daha iyi anlaşılır. (ç.)

[1499] Risâletu'-Tebûkiyye, s. 67.

Mücahid aynı şekilde der ki: İblis'in Adem'e secde etmeyeceğini bildi.[1500]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır" (Lokmân, 31/34.)

Ahmed b. Hanbel'in **"Müsned"**inde Lakît b. Âmir Rasûlullah (s.a.v.)'den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

"Lakît b. Âmir dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü gayb hakkında ne biliyorsun? Rasûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: Rabb'in gaybın beş anahtarını gizledi onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez buyurdu ve elini işaret etti. Bende onlar nedir diye sordum O'da (s.a.v.) şöyle dedi: Ecelin ilmi; siz bilmediğiniz halde sizden birinin ne zaman öleceğini O bilir. Siz bilmediğiniz halde O meninin rahme ne zaman düşeceğini bilir. Yarın ne olacağını bilir. Sen bilmediğin halde O senin ne yiyeceğini bilir. Siz korktuğunuz halde size merhamet edegeldiği yağmurun gününü bilir. Yüce Allah (celâline ve azâmetine yakışır bir şekilde) güler. Yakında gelecek yağmurunuzu bilir. Kıyamet gününü bilir"[1501]

Sıhhatinde ittifak edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden hiçbir kimse ve yaratılmış hiç bir nefis müstesna olmamak üzere muhakkak cennetteki yerini Allah bilmiştir (taktir ve tayin ederek yazmıştır)."[1502]

Bezzâr, Ebu Saîd'den Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Fetret devrinde[1503] helak olan, akıl hastası ve akıl baliğ olmadan

---

[1500] İbn Cerîr, Câmiu'l-Beyân, 1/212-213.

[1501] İmam Ahmed b. Hanbel, 4/13.

[1502] Buhârî, Cenâiz 83, Tefsiru Sure-i Leyl 6; Müslim, Kader 6, 7 (2647); Ebû Dâvud, Sünnet 16; Tirmizî, Tefsiru Sure-i Leyl; Ahmed b. Hanbel, 3/284, 305, 314

[1503] **Fetret devri:** Vahyin kesildiği dönem, iki peygamber arasındaki zaman dilimi. Fetret zamanı vahy ve semâvî hükümlerin kesintiye uğrayıp sükun bulduğu zamandır. Bununla Peygamber Efendimiz ile Hz. İsa arasındaki zamanın kastedildiği görüşü daha çok yaygındır. O hâlde fetret zamanı insanları iki peygamber arasında yaşamış olup, önceki peygamber kendilerine gönderilmemiş, sonradan gelen peygambere de kendileri yetişememiş kimselerdir.

ölen çocuk getirilir. Fetret devrinde helak olan şöyle diyecek: Bana kitap ve resûl gelmedi. Akıl hastası olan şöyle diyecek: Ey Rabb'im! Bana akıl vermedin ki onunla hayrı ve şerri akledeyim. Akıl baliğ olmadan ölen çocuk şöyle diyecek: Ey Rabb'im! Amel işleyecek çağa erişemedim. Yüce Allah ilminde velev ki amel işleyecek çağa erse dahi bedbaht olacağı malum olanı diğerlerinden ayırtır ve şöyle buyurur: siz bana isyan ettiniz. Elçilerim nasıl gizli kaldı?[1504]

Buhârî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den Rasûlullah (s.a.v.)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Her doğan çocuk ancak fıtrat üzere doğar. Onu ana ve babası (büyüyünce) yahudi veya hıristiyan yada mecusi yaparlar. Nitekim hayvanlar yavrularını eksiksiz doğururlar. Sizler bu kusursuz doğan hayvan yavruları içinde hiç kulağı, dudağı, burnu ve ayağı kesik olanını buluyormusunuz? Nihayet sizler bizzat onların burun, kulak ve ayak gibi azalarını kesiyorsunuz. Sahabeler:

- 'Ey Allah'ın resûlü! Küçük iken ölen kimseye ne dersiniz?'dediler. Allah'ın resûlü (s.a.v.):

- '(Eğer yaşasalardı) Allah onların yapacakları şeyi en iyi bilendir' diye cevap verdi."[1505]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hevâ ve hevesini ilâh edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne

---

Hz. Musa ile Hz. İsa'nın peygamberlik dönemi arasında kalan İsrâiloğulları ve Hz. İsmail ile Peygamberimiz (s.a.s.) arasında yaşayan Araplar fetret döneminde yaşamış kimseler kabul edilirler.

Buhârî'nin rivâyetine göre de Peygamber Efendimizle Hz. İsa arasındaki zaman yaklaşık altıyüz yıldır. Bu süre içinde gelip geçen fetret dönemi insanları üçe ayrılır:

1- Akıl ve basiretleriyle Allah'ın varlığını idrak edip O'nun birliğini kabul edenler. Bu gruba Kus b. Saîde el-Eyalî vb. kimseler örnek gösterilir.

2- Allah'a iman etmeyip putlara tapmak suretiyle O'na ortak koşanlar ve şeriatları değiştirip bir din icat edenler. Bu gruba da Hicaz'a putperestliği getiren Amr b. Luhay vb. misal verilebilir.

3- Allah'a ne ortak koşup ne de O'nun birliğine iman edenler. Yani iman ve küfürden tamamıyla gâfil olarak yaşayanlar.

Bu üç gruptan birincisinin Mü'min ve cennetlik, ikincisinin kâfir ve cehennem ehli oldukları ihtilafsız kâbul edilmiştir. Üçüncü grubun cennetlik yâ da cehennemlik olmaları hususunda ilim adamları ayrı ayrı görüşler belirtmişlerdir.

[1504] Bezzâr, Keşful Estâr, (2176); Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, 7/216. Bezzâr, bu hadisin zayıf olduğu söylenmiştir.

[1505] Buhârî, Kader 3; Müslim, Kader 24, 27 (2658).

de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?" (Câsiye, 54/23.)

İbn Abbâs der ki: "Onu yaratmadan önce ne olacağını bildi. Bu O (c..c)'nun katında geçen ilim üzeredir. O (c..c) Ümmü'l-Kitapta (Kaderin yazılı olduğu kitap) o kul için geçen buyruğu irade eder."

Saîd b. Cübeyr ve Mukâtil derler ki: "(Bu buyruk,) o kul hakkında yüce Allah'ın ilmi üzeredir."

Ebu İshâk der ki: "Yani yüce Allah'ın ezeli ilminde olduğu gibidir. Bu ise onu yaratmadan önce dalalette olacağını bilmesidir." Bu, tefsir alimlerinin çoğunluğunun görüşüdür.

Sa'lebî der ki: "Kulun işinin akıbetinin ne olacağını bilir. Birde şöyle denmiştir: Yüce Allah'ın ezeli ilminde olduğu gibidir. Bu ise onu yaratmadan önce dalalette olacağını bilmesidir."

Beğâvî ve Ebu'l-Ferec ibnü'l-Cevzî'de aynı görüşü belirterek şöyle dediler: Kul hakkında onun hidayete ermeyeceği bilgisi yüce Allah'ın ezeli ilminde olduğu üzeredir.

Muhtevî ve başkalarının da bulunduğu bir taife bu âyet hakkında iki görüş zikretmiştir. Bu, onlardan biridir.

Muhtevî şöyle demiştir: "Yüce Allah kuldan meydana gelecek durumu bilmesi üzere onu saptırmıştır. Bu durumda onun hidayete müstahak olmamasıdır."

Bir de şu görüş zikredilmiştir: Hiçbir fayda ve zarar veremeyen bir puta tapan kimsenin durumunu bilmesi üzeredir.

Birinci görüşe göre, âyeti kerimedeki (bir bilgiye göre saptırdığı=bir ilim üzere saptırdığı) sözü failin halidir. O zaman mana şöyle olur: Yüce Allah ezeli ilminde onun dalalet ehlinden olduğunu bildiği halde (=bilerek) saptırmıştır.

İkinci görüşe göre, mef'ulün halidir. O zamanda mana şöyle olur: Kafirin dalalette olduğunu bildiği halde Yüce Allah onu saptırmıştır.

Ben derim ki: birinci görüş üzere mana şöyle olur; yüce Allah onun durumunu, sözlerini, ona neyin münasip olduğunu, neyin layık olduğunu, yaratılmasından öncede sonrada ona layık olduğu şeyden başkasının uygun olmayacağını, onun dalalet ehlinden olduğunu ve hidayete ehil olmadığını bilerek onu saptırmıştır. Eğer böyle birine hidayet edilseydi o zaman hidayet yerinden başka bir yere konmuş olurdu ki böylece hidayete müstahak olmayan kimse hidayet sahibi olurdu.

Yüce Allah Hâkim'dir. Ve ancak eşyayı layık oldukları mahallerine koyar. Bu söz üzere âyeti kerime, kaderin ve kulun üzerine taktir edilen dalaleti gerekli kılan hikmetin isbatı hakkında gelmiştir. İlmi zikretti. Çünkü O, işlerin hakikatini, eşyayı yerli yerine koymayı, müstahak olana hayrı vermeyi ve hayra müstahak olmayanı ondan uzaklaştırmayı açıklayandır. Çünkü bu ilim olmaksızın meydana gelmez.

Yüce Allah onun dalaletine münasip olan ve dalaletini gerektiren hallerini bilmesi üzere onu saptırmıştır. Yüce Allah kafiri saptırdığını bildirerek bunu çok yerde zikreder. Nitekim yüce Allah âyeti kerimelerde şöyle buyurmaktadır:

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir" (En'âm, 6/125.)

"Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve ondan daha küçük bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır) Onlar öyle (fâsıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır " (Bakara, 2/26-27.)

"Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez" (Bakara, 2/258.)

"Allah, yoldan çıkmışlar topluluğuna rehberlik etmez" (Mâide, 5/108.)

"Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez" (Zümer, 39/3.)

"Zalimleri ise Allah saptırır" (İbrâhim, 14/27.)

"İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır" (Mü'min, 40/34.)

"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler" (Mü'min, 40/35.)

"İşte bilmeyenlerin (hakkı tanımayanların) kalplerini Allah böylece mühürler" (Rûm, 30/59.)

Muhakkak ki yüce Allah bu günahların sahipleri için bunu akibet yapmıştır. Bu birinci saptırmasından sonra ikinci saptırmasıdır.

"Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve "Kalplerimiz kılıflanmıştır" demeleri sebebiyle (onları lânetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler" (Nisâ, 4/155.)

"Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a andiçtiler. De ki: Mucizeler ancak Allah katındandır. Ama mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız" (En'âm, 6/109-110.)

"Bir zaman Musa kavmine: Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? demişti. Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez" (Saff, 61/5.)

"Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır" (Bakara, 2/10.)

"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız" (Enfâl, 8/24.)

Yani eğer siz Allah'a ve Resûlüne icabet etmeyi (=uymayı) terk ederseniz sizinle kalbiniz arasına girerek sizi cezalandırırda bundan sonrada icabet etmeye gücünüz yetmez.

Her ne kadar aynısı olmasa da şu âyeti kerimesi de buna benziyor:

"Andolsun ki sizden önce, peygamberleri kendilerine mûcizeler getirdiği halde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helâk ettik; zaten onlar iman edecek değillerdi. İşte biz suçlu kavimleri böyle cezalandırırız" (Yûnus, 10/13.)

Başka bir yerde de şöyle buyurur:

"İşte o ülkeler... Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek değillerdi. İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler" (A'râf, 7/101.)

Bu âyeti kerime hakkında üç görüş vardır. Onlardan biri Ebu İshâk'ın şu görüşüdür: "Bu iman etmeyen kavmin durumunu bildirmektir."[1506]

Nitekim Yüce Allah Nûh (a.s.)'ın şöyle dediğini bizlere bildirmiştir:

"Nuh'a vahyolundu ki: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte oldukların-dan (günahlardan) dolayı üzülme" (Hûd, 11/36.)

Buna, şu sözünü delil getirdi:

"İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler" (A'râf, 7/101.)

Bu onların kalplerinin mühürlendiğine delildir.

İbn Abbâs der ki: "Bu kafirler (ruhlar aleminde) Âdem'in zürriyetinden çıkartıldıklarında yalanlamış oldukları kendilerinden misâk (=büyük söz) alınan güne kendilerine resuller gönderildiğinde de inanacak değillerdi. O zaman kerhen iman etmişlerdi. Yalanlamalarını gizledikleri halde dilleriyle ikrar etmişlerdi."

Mücâhid'de der ki: "(Bu âyetin manası,) şayet onları helaklerinden sonra tekrar diriltseydik helak olmadan önce yalanladıkları şeye yine iman edecek değillerdi (demektir)."

Yüce Allah'ın bu buyruğunun bir benzeri de şudur:

"Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü. Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancıdırlar" (En'âm, 6/28.)

Diğer alimler de dediler ki: İsteyerek talep ettikleri mucizeleri resulleri onlara getirdiğinde de görmeden önce inkar ettiklerine gördükten sonrada inanacak değillerdi. Mucizeleri gördükten sonra hakka iman etmeleri gerektiğini bildikleri zamanda hakkı önceden yalanlamaları onu gördükten sonra iman etmelerine engel oldu.

İşte bu, hakkı reddenin, ondan yüz çevirenin ve onu kabul etmeyenin cezasıdır. Artık o haktan döndürülmüş, onun ile hak arasına girilmiş ve onun kalbi haktan çevrilmiştir. Bu ceza olarak saptırmaktır. Ve o da, yüce Allah'ın adaletinden kaynaklanmaktadır.

Başta (kulun) kabul etmemesinden ve hidayete ermemesinden önce saptıran ilk saptırmaya gelince; Yüce Allah'ın, kulunun hidayete uygun olmadı-

---

[1506] Zeccâc, Meâni'l-Kur'ân, 2/361-362.

ğını, layık olmadığını ve hidâyeti kabul edecek bir mahal olmadığını önceden bilmesinden meydana gelen bir saptırmadır.

Yüce Allah, peygamberliği kime vereceğini en iyi bildiği gibi hidâyetini ve yardımını da kime vereceğini en iyi bilendir. Nitekim yüce Allah'tan gelecek risaleti taşımaya ve onu mahlukata tebliğ etmeye her kes ehil olmadığı gibi her kes onu kabul etmeye ve tastik etmeye de ehil değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı! demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (Enâm, 6/53.)

Yani "bazılarını bazıları ile denedik ve imtihan ettik"

Yüce Allah liderleri ve önde gelenleri kendilerine tabi olanlar, peşlerinden gelenler ve zayıflarla imtihan etti. İtaat edilen lider tabi olan ve zayıf kimseye baktığı zaman ondan tiksinti duyar ve ona selam vermekten tiksinerek derki: Bana değil de hidâyeti ve saadeti Allah buna mı vermiş. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (Enâm, 6/53.)

İşte bunlar nimetleri ve nimetlerin kıymetini bilen kimselerdir. Ve onlar bu nimetlere karşılık itiraf ederek, tevazu göstererek, boyun eğerek ve kulluk ederek şükrederler. Eğer sizin kalbinizde onların kalbi gibi olsaydı nimetlerimin kıymetini bilir, o nimetlere karşılık bana şükreder ve beni onlarla zikrederdiniz. Onların tevazusu gibi bana tevazu gösterir onların sevgisi gibi beni severdiniz de bende sizi onları nimetlendirdiğim gibi nimetlendirirdim. Fakat benin iyiliklerim ve nimetlerim için onlara layık olan mahaller vardır. Ve ancak onların yanında güzel olurlar. İşte bundan dolayı hidâyeti mahsus kıldığı kimselerle ilmi çoğu kez bir arada zikreder.

Nitekim yüce Allah âyeti kerimelerde şöyle buyurmuştur:

"Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (Enâm, 6/53.)

"Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir" (En'âm, 6/124.)

"Rabb'in, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir. Rabb'in, onların, sînelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir" (Kasas, 28/68-69.)

Yani yüce Allah, yaratmakta ve yarattıklarından (nebiler ve veliler) seçmekte eşsiz ve ortaksızdır. İşte bundan dolayı Kur'ân okurken yüce Allah'ın {وَيَخْتَارُ} **"ve seçer"** buyruğundaki durak işaretinde durmak gerekmektedir.[1507]

Sonra yüce Allah, onların kendi iradeleriyle isteyerek (peygamber) seçmelerinin mümkün olmadığını bildirdi. Çünkü bu onların vazifesi değildi. Bilakis bu, seçtiği (kimsenin) mahallinin ve yerlerinin neresi olacağını en iyi bilen ve her şeyi yaratan yüce Allah'ın buyruğudur. Yoksa şöyle diyen kimselerin dediği gibi değil:

"Ve dediler ki: Bu Kur'ân, iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?" (Zuhruf, 43/31.)

Yüce Allah, resuller göndermenin onların tercih etmesiyle (=dilemesiyle) olmadığını ve insanların Yüce Allah'a karşı tercih haklarının olmadığını bildirmiştir. Aksine O, dilediğini yaratır ve seçer. Sonra yüce Allah, onların yaratma hakları olmadığı gibi seçme haklarının da olmadığını bildirdi.

"ve seçer" kelimesinden sonra gelen "mâ"nın meful olduğunu iddia eden kimse hata yapmıştır.

Kur'ân'da da lugatta da **"ihtiyar"** (=seçmek, tercih etmek) **"hıyarat"** (=seçmek, tercih etmek) birbirine uygun gelmiştir. O da, bir şeyi bir başka şeye tercih etmektir. Bu da, seçilen şeyin tercih edilmesi, has kılınması ve öne alınması demektir. Bu ise mutlak dilemekten daha hususidir.

Lugatta ki "ihtiyar" kelimesi kelam ehlinin ıstılahından daha hususidir. Bunun delili ise şu âyeti kerimelerdir:

"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur" (Ahzâb, 33/36.)

"Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti" (A'râf, 7/155.)

Bu âyetlerle Kaderiyye mezhebinin ortaya atmış olduğu iddianın da cevabı verilmiş olmaktadır. Kaderiyye şöyle demektedir: Küfür ve isyan, Allah'ın tercih etmesi ile mi? yoksa O 'nun tercih etmesi dışında mı meydana

---

[1507] Eğer Kur'ân okuma esnasında bu durakta durulmazsa mananın değişebileceği öne sürülmüştür. "ve seçer" kelimesinden sonra gelen "mâ" olumsuzluk edatıdır. Bu ehli sünnetin görüşüdür. Mutezile bu "mâ"nın ismi muvsul olduğunu iddia etmiştir. Mutezile'nin iddiasına göre mana şöyle olur: "Rabbin, dilediğini yaratır ve onların dilediğini seçer." Bu ise batıldır. (ç.)

gelmektedir? Şayet "yüce Allah'ın tercih etmesi iledir" derlerse, o zaman her muhtar (=seçilen, tercih edilen) razı olunan ve sevilen şey olur. Böyle olunca da masiyet (=günah) ve küfür, yüce Allah'ın razı olduğu ve sevdiği şey olur. Eğer "yüce Allah'ın tercih etmesi ile değildir" derlerse, o zamanda yüce Allah'ın tercihi ve iradesiyle olmamış olur. Buna cevap olarak şöyle demek gerekir: Kelamcıların ıstılahındaki genel tercih etme ile neyi kastediyorsunuz?

Meşiet (=dilemek) ve iradeyi mi? yoksa Kur'ân'da, sünnette ve Arap lugatında var olan hususi tercih etmeyi mi kastediyorsunuz? Eğer birinci tercih etmeyi kastediyorsanız, o bu itibarla O'nun tercih etmesi ile meydana gelmiştir. Fakat bunun masiyete ve küfre isnat edilmesi caiz olmaz. Çünkü "tercih etme" lafzında, seçmek ve sevgi manası bulunmaktadır. Böyle olunca da masiyet ve küfür ancak yüce Allah'ın meşieti (=dilemesi) ve kudreti ile meydana gelmiştir denir.

Şayet "tercih etme" ile, Kur'ân'da ve Arap lugatında ki manayı kastediyorsanız, bu mana itibarı ile O'nun tercih etmesi ile meydana gelmemiştir. Her ne kadarda meşieti ile meydana gelmişse de.

Şöyle bir soru sorula bilir: Yoksa siz, küfür ve isyanın, O'nun iradesiyle meydana geliyor diyor, sonrada bunu tercih etmeye mi isnat etmiyormusunuz?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Allah'ın Kitabında irade lafzı iki türlüdür.

Birincisi, tüm mahlukatı kapsayan kevnî iradedir.

Misalleri ise şu âyeti kerimelerdir:

"Dilediği şeyleri mutlaka yapandır" (Burûc, 85/16.)

"Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz" (İsrâ, 17/16.)

"Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez" (Hûd, 11/34.)

"Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister" (Nisâ, 4/27.)

Ve bu âyetlerin benzerleridir.

İkincisi, dinî ve emrî iradedir. Bunun meydana gelmesi vacip değildir.

"Allah sizin için kolaylık ister" (Bakara, 2/185.)

Denilse ki; bu masiyet ve küfür, yüce Allah'ın izni ile mi oluyor? yoksa O'nun izni olmaksızın mı meydana geliyor?

Deriz ki: Aynı şekilde "izin verme"de iki türlüdür.

Birincisi, kevnî izindir. Misali şu ayettir: "Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler" (Bakara, 2/102.)

İkincisi, dinî ve emrî izindir. Misali ise şu âyetlerdir:

"De ki: Allah mı size izin verdi" (Yûnus, 10/59.)

"Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi" (Hacc, 22/39.)

İhtiyar kelimesi şerrin hilafına olan hayır kelimesinden türemiştir. Yüce Allah hakkında asıl olan (İhtiyar kelimesi) ile, fayda veren ve hayır olan şeyi murat etmesidir. İrade ihtiyar diye isimlenmiştir. Bu, iradenin bir şeyi bir şeye tercih etmeyeceğini ancak failin bunu tercih ettiğini içermektedir.

Burada maksat, has kıldığı şeylerin yanında ilmide zikretmesidir. Nitekim âyeti kerimede şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki Biz onları bilerek bütün milletler üzerine seçip tercih etmiştik" (Duhân, 44/32.)

Burada mananın, "onların seçilmeye ehil olmaları tarafımızdan bir ilim iledir" olduğunda insanlar arasında hiçbir ihtilaf yoktur. {عَلَى عِلْمٍ} şibhi cümlesi hal olarak nasbe makamındadır. O zaman mana şöyle olur: Biz onları ve hallerini bilerek seçtik. Ve bu ilim, onlar yaratılmadan önce seçilmelerini gerekli kıldı. Yüce Allah, onları tercih etmesini, hikmetinin onları tercih etmesinde olduğunu ve hikmetinin ve ihtiyarının yerlerine delalet eden ilmini zikretti. Bunlara işaret eden âyetler ise şunlardır:

"Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüştünü vermiştik. Biz onu biliyorduk" (Enbiyâ, 21/51.)

Bu âyet hakkında sözlerin en doğrusu, mananın; "Tevrat inmezden önce" olduğudur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Andolsun biz, Musa ve Harun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkân'ı verdik" (Enbiyâ, 21/48.)

"İşte bu (Kur'ân) da, bizim indirdiğimiz hayrlı ve faydalı bir öğüttür. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?" (Enbiyâ, 21/50.)

"Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüştünü vermiştik" (Enbiyâ, 21/51.)

Burada mana anlaşıldığından dolayı **"kablu"** kelimesi izafet terkibinden ayrılmış ve damme üzere mebni olmuştur. Çünkü, mudafun ileyhi burada her

ne kadarda lafızda zikredilmemişse de menvî (=niyet edilmiş maksat) ve malumdur.

Yüce Allah, resullerin imamları ve mahlukatın en şereflileri olan bu üç kişiyi bu âyetlerde zikretti. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.), İbrâhîm (a.s.) ve Mûsâ (a.s.)'dır. Buradaki "min kablu" ya; akıl baliğ olmadan küçük olduğu halde de denmiştir. Lafızda buna delalet eden bir şey yoktur. Ancak âyetin geliş üslubunda "min kablu" zikredilen manayı gerektirir.

Bir de şöyle denilmiştir: **"min kablu"** lafzındaki mana; **"Bizim ilmimizde geçtiği gibi"** demektir. Yine aynı şekilde lafızda buna delalet eden bir şey yoktur. Bu İbrâhîm'e has bir olay da değildir. Aksine ezelî ilminde yüce Allah bütün müminlere hidâyeti taktir etmiştir.

{وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ} **"Biz onu biliyorduk"** buyruğunda kastedilen mana hakkında Beğavî der ki: "Muhakkak ki O (c.c.) hidayet etmeye ve nubuvvet vermeye ehildir (=müstahaktır)."[1508]

Ebu'l-Ferec der ki : "Bunun manası; 'rüşdü verecek yeri biz biliriz' demektir."[1509]

Zemahşeri, **"Keşşâf"** adlı eserinde der ki: "Yüce Allah'ın İbrâhîm (a.s.)'ın güzel hallerini ve hoş sırlarını bilmesi ve o sıfatlardan razı olması ve onları övmesidir. Ta ki bu sıfatlarla onu dostluğuna ve yakınlığına müstahak kılmıştır. Bu senin, insanlardan hayrlı olan biri hakkında "Ben falancayı biliyorum" demen gibidir. Senin bu sözün güzel vasıfları içermektedir."[1510]

Bunun misalleri de şu âyeti kerimelerdir:

"Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir" (En'âm, 6/124.)

"Andolsun ki Biz onları bilerek bütün milletler üzerine seçip tercih etmiştik" (Duhân, 44/32.)

"Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Bunlar birbirinden gelme bir nesillerdir. Allah Semî' (=işiten), Alîm (=bilen)dir" (Âl-i İmrân, 3/33-34.)

Bunlara yakın olan bir âyeti kerime de şudur:

[1508] Beğavî Tefsiri, 3/247.
[1509] Zâdu'l-Mesîr, 5/357.
[1510] Keşşâf, 3/121.

"Süleyman'ın emrine de kasırga (gibi esen) rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz her şeyi biliriz" (Enbiyâ, 21/81.)

Yani bu özelliği, insanlar ve mekanlar içerisinde buna layık olanlardan hangisine vereceğimizi biz biliriz.

Yüce Allah, yarattıklarından seçtiği birilerini tercih etmesinde ve yine onlardan saptırmış olduğu birilerini dalalete düşürmesinde Alîm ve Hâkim[1511] olduğu gibi övülen akibetlerden ve yüce gayelerden oluşan buyruklarında ve şeriatında da Alîm ve Hâkim'dir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayrlı olur. Bazen de hoşlandığınız bir şey sizin için şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz" (Bakara, 2/216.)

Yüce Allah bu âyeti kerimede, içerisinde maslahatın bulunduğu ve tercih etmesini ve emretmesini gerektiren kulların menfaatinin bulunduğu şeyleri bildiğini ve onları kullarına emrettiğini bildirdi. Onlar ise ya ilimlerinin olmamasından yada tabiatlarının nefretinden dolayı bunu hoş görmezler.

Bu, Yüce Allah'ın kulların bilmediği işlerde işlerin sonucunun ne olacağını bilmesidir. Ve yine aynı şekilde kulların bilmediği hususlarda mahlukatından dilediğini seçmeyi bilmesidir. Bu âyeti kerime, her ne kadar nefislere zor gelse de Yüce Allah'ın buyruğunun lazım oluşu üzere bir hususiyeti içermektedir. Ve her ne kadar nefisler çirkin görse de hükmüne rıza göstermenin gerekliliği üzere bir hususiyeti içermektedir.

İstihare hadisinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle derdi:

"Ey Allahım! Senin ilmin ile Senden hayırlısını isterim. Senin kudretin ile Senden güç isterim. Senin fazlı kereminden isterim. Muhakkak ki Sen güç yetirirsin ben ise güç yetiremem. Sen bilirsin ben ise bilemem. Sen gaybı en iyi bilensin. Ey Allahım! Eğer bu işin benim için dinimde, dünya işlerimde ve işimin sonucunda benim için hayrlı olduğunu biliyor isen benim için onu takdir et ve onu benim için kolaylaştır. Sonra onda benim için bereket kıl. Eğer bu işin benim için dinimde, dünya işlerimde ve işimin akibetinde benim için şer olduğu-

---

[1511] **el-Alîm:** Ezeli ilmiyle, büyük-küçük, gizli-aşikar, yaratılmış yaratılmamış her şeyi bilen. (ç.).
el-Hakîm: Hüküm ve hikmet sahibi, her şeyi olduğu gibi bilen, gerekeni en güzel ve en faydalı şekilde yapan ve yarattığını yerli yerine koyan. (ç.)

nu biliyor isen onu benden ve beni de ondan çevir. Hayr neredeyse onu benim için takdir et. Sonra beni onun ile razı et"[1512]

Kul dünyasında ve ahiretin de kendisine fayda verecek bir iş hususunda onda maslahat olup olmadığını, gücünün yetip yetmeyeceğini ve kendisine kolay olup olmayacağını bilmeye ihtiyaç duyar. Kul bu meselede hiçbir şeye sahip değildir. Aksine onun ilmi Yüce Allah'ın insana öğrettiği ilimden ibaret ve kudreti de Yüce Allah'ın insana bahşettiği kudretten ibarettir.

Ve yine aynı şekilde yüce Allah'tan kudret ve O'nun fazlı kereminden talep etmektir. Çünkü O, kulu güç yetirir kılmazsa kul acze düşer. Ve yine o işi kul için kolaylaştırıp hazırlamazsa kul zorluktan kurtulamaz. Sonra ilmi ile o işi kul için tercih ettiği, kudretiyle o iş üzere ona yardım ettiği ve fazlı kereminden o işi onun için kolaylaştırdığı zaman bu defa da kul o iş üzere yüce Allah'ın kendisini sabit kılmasına ve o işte yaratmış olduğu bereketi daimi kılmasına ihtiyaç duyar.

Çünkü bereket, o işin sabitliğini ve artarak çoğalmasını içermektedir. Bu, kulu o işe güç yetirir kılması ve o işi ona kolaylaştırması üzere miktarın artmasıdır. Sonra kul bunların hepsini yaptığı zaman bu kez de yaptığı bu iş sebebiyle yüce Allah'ın kendisinden razı olmasına ihtiyaç duyar. Çünkü yüce Allah, kul hoşlanmamaya devam ettiği halde o kerih gördüğü şeyi onun için kolaylaştırmış ve ona hayırlı olanı vermiştir.

Sad ibn Ebî Vakkâs'ın Rasûlullah (s.a.v.)'den rivayet etmiş olduğu bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Adem oğlunun saadeti, yüce Allah'tan hayır talep etmek ve O'nun kazasına razı olmaktır. Adem oğlunun sapıklığı ise Allah'tan hayır talep etmeyi terk etmek ve O (c.c.)'nun kazasını hoş görmemektir"[1513]

Burada mukadder olanı iki şey çepeçevre kuşatmıştır.

Birincisi; olaydan önce istiharedir (=hayrı talep etmek).

İkincisi ise; olaydan sonra rızadır. Talep edilen şey meydana gelmeden tercih edip seçmesi ve meydana geldikten sonra razı olması Yüce Allah'ın kulunu başarıya ve saadete ulaştırmasıdır. Kulun, yapmak istediği şey meydana

---

[1512] Buhârî, Tevhid 10; Ebû Dâvud, Vitr 1; Tirmizî, Vitr (480); İbn Mâce, İkamet (1383); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/344.

[1513] Tırmizî, Kader (2151); Ahmed b. Hanbel, 1/168; Hâkim, Müstedrek, 1/518; Zehebî, Mîzânu'l-İtidâl, 3/531; Feyzu'l-Kadîr, 6/15; Tırmizî der ki: Bu hadis, garibtir. Bu hadisin ancak Muhammed b. Ebi Humeyd yolundan gelenini bilmekteyiz. Bu kişinin, Hammâd b. Ebi Humeyd olduğu da söylenmiştir."
İbn Hacer, bu hadisin senedinin hasen olduğunu, Hâkim'de sahih olduğunu söylemiştir.

gelmeden önce Yüce Allah'tan hayrı talep etmemesi ve o iş meydana geldikten sonra Yüce Allah'ın kuldan razı olmaması onun hor ve zelil bir şekilde terk edilmesidir.

Ömer İbni Hattâb (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Sevmiş olduğum veya sevmemiş olduğum şeye önem vermem. Çünkü ben hayrın sevdiğim şeyde mi yoksa hoşlanmadığım şeyde mi olduğunu bilemem"

Hasan Basrî (rh.a.) dedi ki: "Meydana gelen hoşlanmadığınız şeyleri ve belaları kerih görmeyin. Nice hoşlanmadığınız işler vardır ki kurtuluşunuz ondadır. Ve nice kendiniz için iyi gördüğünüz işler vardır ki onda helakiniz vardır"

Konuya uygun olan âyeti kerimelerden birisi şudur:

"Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi" (Fetih, 48/27.)

Yüce Allah bu âyeti kerimede, umre yapamadan müşriklerin kendilerini geri çevirdiği ve kerih gördükleri hudeybiye senesinde varolan hikmetini açıkladı. Ve yine asıl arzuladıkları şeyin bundan sonra gerçekleşeceğini onlara bildirdi. Bu olaydan bir yıl sonra fetih gerçekleşti. Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki Biz sana apaçık bir fetih verdik" (Fetih, 48/1.)

Çünkü dinin, dünyanın ve yardımın maslahatları, İslâm'ın zuhuru ve bundan önce ummadıkları bir şekilde küfrün batıllığının ortaya çıkışı bu hikmet sebebiyle meydana gelmiştir. İnsanların bir kısmı diğer insanların arasına karıştı ve Müslümanlar korkmadan İslâm hakkında, onun delilleri ve mucizeleri hakkında açıktan açığa konuştular.

Bu vakte kadar İslâm'a girmeye yakın olanlar bu vakit içerisinde İslâm'a girdiler. Müşriklerin haddi aştıkları, düşmanlıkları ve inatları her kes için ortaya çıktı. Bilgili ve kültürlü insanlarda cahil halkta Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve ashabının (=arkadaşlarının) hak ve hidayet sahibi olduklarını bildiler.

Ve aynı şekilde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve ashabının düşmanlarının ellerinde düşmanlık ve inattan başka bir şeyin olmadığını da herkes bildi. Çünkü İbrâhîm (a.s.)'ın zamanından beri hac veya umre yapmaya gelen hiçbir hacı geri çevrilmemişti. Böylece araplar, kureyşin inadının ve düşmanlığının hakikatini bildiler. Bu olay ise birçok insanı İslâm'a çağıran bir sebep oldu. Bu olay, kureyşlilerin nefislerine yardımın en büyüklerinden olduğu halde kureyşin inadı ve isyanı arttı.

Müminlerin ise bu olay ile sabrı, tahammülü, Allah'ın hükümlerine sarılmaları ve Resûlüne itaatleri arttı. Bu olay (=Hudeybiye anlaşması), bu olay dışında ki yüce Allah'ın bildiği ama sahabenin bilmediği birçok olaya varıncaya kadar onlara yapılan yardım sebeplerinin en büyüklerindendir. İşte bundan dolayı yüce Allah Hudeybiyye günü fetih diye isimlendirmiştir. Nebi (s.a.v.)'e: "Bu, fetihmidir?" diye soruldu O da: "Evet" diye cevap verdi.[1514]

Bu olay, Yûsuf (a.s.)'un şu sözüne benziyor:

"(Yusuf) dedi ki: Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabb'im onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabb'im bana (çok şey) lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabb'im dilediğine lütfedicidir. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir" (Yusuf, 12/100.)

Yüce Allah bu âyeti kerimede dilediğine lütfettiğini ve insanların bilemeyeceği gizli yollardan (lütfunu) verdiğini bildirdi.[1515]

"el-Hâkim": Eşyayı (mahlukatı) yerli yerine koyandır. O, yarattığı her şeyde, yarattıklarını yerli yerine koymasında ve o yeri onun için hazırlamasında Muhsin (=iyiliği bol olan), Cevvâd (=çok cömert), Hâkim ve Adl (=adalet sahibi)'dır. Yaratmak ve buyruk tüm noksan sıfatlardan uzak olan Yüce Allah'a mahsustur. Nitekim O (c.c.) ancak iki işten tercihe en şayan olanını emreder. Maslahatların meydana gelmesini ve mükemmel olmasını, fesatları terk etmeyi ve onları azaltmayı emreder. İki şey çakıştığı zaman onlardan en güzelini ve maslahata en uygun olanını tercih eder. İslâm şeriatında yapılan bir işin emrolunan kimse için varlığı yokluğundan daha hayırlıdır. Yasaklanan şeylerinde yokluğu var olmasından daha hayırlıdır.

Şayet şöyle bir şey denilse: Bir şeyin varlığı yokluğundan daha hayırlı olduğu zaman onun varolmasını nasıl dilemez? Bir şeyinde yokluğu varlığından daha hayırlı olduğu zaman onun yok olmasını nasıl dilemez? Umumi irade senin bu küllî kaideni bozuyor.

Şöyle deriz: Umumi irade küllî kaideyi bozmaz. Çünkü var olması; eğer olmamasından daha hayırlı olursa onun var olması bazen hoşlanılmayan bir şey olmasını gerektirir. O da bu mana itibarıyla bu emrolunan şeyin meyda-

---

[1514] **"Bir adam, Rasûlullah (s.a.v.)'e Hudeybiye günü ile ilgili olarak: 'Bu, fetih midir?' diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.)'de, ona: 'Evet, büyük bir fetihtir' diye cevap verdi."** Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 7/510.

[1515] Şifau'l-Alîl,s. 29.

na gelmesinden ona daha sevimlidir. Ve yasaklanan şeyin olmaması eğer olmasından daha hayırlı ise bazen onun varlığı olmamasından daha sevimli olan sonuca götüren vesile ve sebep olur.

Yüce Allah bir şeyi emrettiği zaman onu sevmiş, ondan razı olmuş, onu dilemiş ve onu beyan etmiştir. O ancak varlığı yokluğundan daha hayırlı olan şeyi sever. Bir şeyi yasakladığı zamanda ona buğzetmiş, kerih görmüş ve hoşlanmamıştır. Ve O ancak yokluğu varlığından daha hayırlı olan şeye hiddetlenir. Bu ise, bu iki şeyin zatına nazarı itibarı iledir. Sevdiği ve sevmediği şeylere ulaştırma itibarına gelince bunun için ayrı bir hüküm vardır.

İşte bundan dolayı yüce Allah kullarına kendilerine indirilenlerin en güzellerini almalarını emretti. [1516] "En güzeli" ifadesi emrolunan şeydir. Emrolunanda yasaklanan şeyden daha hayırlıdır. Bu, buyruğunda ve şeriatında sünneti olduğu zaman aynı şekilde yaratmasında, kazasında ve kaderinde de sünneti olur.

Bir şeyi yapmayı veya yaratmayı irade ettiği zaman o şeyi yaratması ve yapması yaratmamasından ve yapmamasından daha hayırlıdır. Akside böyledir. Yani varlığı şer olan bir şeyin olmaması olmasından daha hayırlıdır. Yüce Allah böyle bir şeyi yapmaz. Bilakis O, şerden uzaktır ve şer O'na ulaşamaz.

Şayet şöyle denilse: Şer olduğu halde onu niçin yarattı?

Deriz ki: Yüce Allah'ın yaratması ve fiili şer değil bilakis hayırdır. Çünkü yaratma ve fiil, yüce Allah ile beraber kaimdir. Şerrin ise yüce Allah ile beraber kaim olması ve yüce Allah'ın onunla vasıflanması imkansızdır. Mahlukta olan şerrin Yüce Allah'a izafe ve nisbet edilmesi söz konusu değildir. Fiil ve yaratma O'na izafe edilir. Bu ise hayırdır. O (c.c.)'nun dilediği her şey hayırdır. Var olmasını dilemediği ve aslî yokluk üzere bıraktığı şey ise şerdir. Çünkü şerrin hepsi yokluktur. Muhakkak ki şerrin sebebi cehalettir. Cehalet ise ilmin yokluğudur. Veya zulümdür. Zulümde adaletin yokluğudur. Bu yokluk, mahallin hazır olmamasından ve hayırların ve lezzetlerin sebeplerini kabulün yokluğundan dolayı elemleri gerektirir.

Şayet denilse ki: İnsanlardan çoğu bu sözü şöyle anlıyorlar; hayrın tamamı varlıktan ve varlığın gereklerindendir. Şerrin tamamı ise yokluk ve yokluğun gereklerindendir. Varlık hayırdır. Katıksız şer ise ancak yokluktur.

[1516] Şu âyeti kerimede olduğu gibi: **"Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun"** (Zümer, 39/55.)

Deriz ki: Burada bu lafız, icmalî (=tafsilatı olmayan kısa söz)dür. Eğer bu söz ile; yüce Allah'ın yarattığı ve icat ettiği her şey murad ediliyorsa evet hayır bundadır. Ve bunun varlığı yokluğundan daha hayırlıdır. Ve yine bu söz ile yaratmadığı ve dilemediği şey murad ediliyorsa ki; bu yokluğu üzere devamlı yok edilen şeydir. Bunda da hayr yoktur. Çünkü, eğer onda hayır olsaydı Yüce Allah onu yaratırdı. Muhakkak ki hayr, O'nun elindedir. Doğru olan da budur. Yokluğa boğulan şer, hayr olmayan şeydir. Eğer bu söz ile varlığı lazım olan her şeyin hayr olduğu ve yokluğu lazım olan her şeyin şer olduğu murad ediliyorsa bu doğru değildir. Çünkü, bazen tercih olunan şer varlığı gerektirir. Bazen de tercih olunan hayır yokluğu gerektirir.

Birincinin misali; ateş, yağmur, sıcak, soğuk, kar ve canlıların varlığıdır. Çünkü bunlar hayır olan varlığa nisbetle ihsan edilen cüz'î şerrin gerektirdiği varlıklardır. Emredilen şeyde aynı şekildedir. Bazen onu, elemden ve meşakkatten kaynaklanan ve kendisinde hayır bulunan şeye nisbetle ihsan edilen cüzî şer gerektirir.

Bu işin hakikati şerrin iki kısım olduğudur. **Birincisi;** her yönü ile katıksız şerdir. **İkincisi** ise bir yönü ile nisbî ve izafî olarak şerdir.

Birincisi; varlığa dahil olmayan şerdir. Çünkü eğer varlığa dahil olsaydı katıksız şer olmazdı.

İkincisi; varlığa dahil olan şerdir. Şerler diye ifade edilen işler ya yokluğa tabi olan şerlerdir veyahut ta varlığa tabi olan şerlerdir. Eğer yokluğa tabi olursa; ya varlığında veya varlığının ve bekasının devamında yahut ta kemalinde bir şey için zaruri olan işlerden dolayı yokluktur. Veyahut ta her ne kadar varlığı yokluğundan daha hayırlı olsa da ne varlığında ne bekasında nede kemalinde bir şey için zaruri olmamasıdır. Bunlar dört kısımdır.

Birincisi; ihsan, hareket ve canlılar için nefis gibi şeylerdir.

İkincisi; gıda kuvveti ve gelişen gıda alıcı canlının gelişmesi gibi.

Üçüncüsü; sıhhat, işitme, görme ve kuvvet gibi şeylerdir.

Dördüncüsü; malumatın inceliklerini bilmek gibi şeylerdir. Bunları bilmek bilmemekten daha hayırlıdır. Bu ise zaruri değildir.

Varlığa tabi olan işlere (=şerlere) gelince; bunlar hastalıklar ve sebepleri, elemler ve sebepleri gibi hayata, bekaya ve kemale zıt olan her şeyin varlığıdır. Varlığa tabi olan engeller; gıdanın bedenin azalarına ulaşmasına ve ondan faydalanmasına engel olan pis maddeler gibi, batıl itikatlar ve kalpte zıtlarının meydana gelmesine engel olan bozuk iradeler gibi hayrın meydana

gelmesine ve meydana gelmesi için hazırlanan ve onu kabul edecek mahalle ulaşmasına engel olan şeylerdir.

Bizatihi şer, bir şeyin var olmasında, bekasında ve kemalinde o şey için zaruri olan yokluktur. Bu yokluktan dolayı aynı şekilde gerekli olan şerler vardır. Çünkü ilmin ve adaletin olmaması, varlığa tabi olan şerlerden ikisi olan cehaletten ve zulümden dolayı ilmi ve adaleti gerekli kılmaktadır. Sıhhatin ve itidalin olmaması, varlığa tabi olan şerlerden ikisi olan elemden ve zarardan dolayı sıhhati ve itidali gerekli kılmaktadır. Aşırı zenginliğin olmaması ve cehaletin zarar veremediği ilimlerin olmaması gibi bunlardan müstağni olan şeylerin olmamasına gelince bu hakikatte şer değildir. Ve bunların varlığı şer için sebep değildir. Çünkü şerden kaynaklanan ilim her yerde ilim ve şerden müstağni olmakta her yerde zenginliktir. Ve bunlarda şerre sebep olsun diye konmamıştır. Şer ancak, zengin kişi hakkında; iffetin, sabrın ve adaletin olmaması gibi hallerde hayrı gerektiren sıfatların olmamasından dolayı yerleşir.

Böyle olunca da, bu sıfatların olmaması sebebiyle zenginliğinde kendisi için şer hasıl olur. Aynı şekilde hikmetin yokluğu, eşyanın yerli yerine konmaması ve ilim sahibinde hikmetli bir iradenin olmayışı o kişi için bu hal üzere şerrin yerleşmesini gerektirir. Böylece şerrin ancak yokluk üzere sabit olduğu zahirdir. Eğer bir şer yokluk üzere sabit olmazsa varolur ve varlığı cihetiyle de şer olur. Bunun varlığı şer için sebep değildir. Varolan şeylerde şer değildir.[1517]

Sonra yüce Allah'ın reddettiği şey, iki zıtta eşit görmek veya iki benzeri birbirinden ayırtmaktır. Çünkü O'nun hikmeti ve adaleti bunu hoş görmez.

Birincinin misalleri şu âyeti kerimelerdir:

"Öyle ya, (Allah'a) teslimiyet gösterenleri, günahkârlar gibi tutar mıyız hiç? Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?" (Kalem, 68/35-36.)

Yüce Allah, bunun batıl ve zulüm olan bir hüküm olduğunu ve fakirliğin, ihtiyacın ve zulmün kendisine nisbet edilmesinin imkansız olduğu gibi bununda kendisine nisbet edilmesinin imkansız olduğunu bildirdi. Hikmeti ve ta'lîli[1518] inkar edenler bunu Yüce Allah'a nisbet etmeyi mubah kıldılar. Hatta vaki olduğunu söylediler.

[1517] Şifâu'l-Alîl, s. 180.

[1518] **Ta'lîl:** Bir şeyin sebebini açıklayıp delillerle ispat etmek.

"Yoksa biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?" (Sâd, 38/28.)

"Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!" (Câsiye, 45/21)

Yüce Allah, bunu kötü bir hüküm kıldı. Yüce Allah böyle bir hükmün kendisine mubah kılınmasından ve nisbet edilmesinden çok yüce, şerefli ve mukaddestir.

Bilakis bundan daha açık olanı; imtihan olmaksızın ve sabrını ve şükrünü ortaya koyacak bir teklif olmaksızın bir kimsenin cennete gireceğini iddia eden kimseyi kınamasıdır. Yüce Allah'ın hikmetinin de bunu reddettiği ortadır. Şanı yüce olan Allah şöyle buyurmuştur:

"Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?" (Âl-i İmrân, 3/142.)

"(Ey müminler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır" (Bakara, 2/214.)

"Yoksa, Allah, sizden, cihâd edip Allah, peygamber ve müminlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır" (Tevbe, 9/16.)

Yüce Allah, bu zan ve hesabı hikmetine muhalif olduğu için kınamıştır.

İkinciye gelince; oda iki benzeri birbirinden ayırtmamaktır. Bunların misali de şu âyeti kerimelerdir.

"Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!" (Nisâ, 4/69.)

"Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah Azîz'dir, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)'dir" (Tevbe, 9/71.)

"Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fâsıkların kendileridir" (Tevbe, 9/67.)

"Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler" (Âl-i İmrân, 3/19.)

"(Yusuf) erginlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız" (Yûsuf, 12/22.)

"Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı hayırlıdırlar? Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var?" (Kamer, 54/43.)

"Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Allah onları yere batırmıştır. Kâfirlere de onların benzeri vardır" (Muhammed, 47/10.)

"Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın" (İsrâ, 17/77.)

"Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın" (Fetih, 48/23.)

"Allah'ın kulları hakkında süregelen âdeti budur" (Mü'min, 40/85.)

Yüce Allah'ın sünneti (=kanunu), veli kullarına ikram ederek, onları şereflendirerek ve yardım ederek, düşmanlarını ise hakir kılarak zelil kılarak ve reddederek meydana gelen malum olan adetidir.

"Allah'a ve Resûlüne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır" (Mücadele, 58/5.)

Kur'ân bunlarla doludur. Yüce Allah bu âyeti kerimelerde, hikmetinde ve adaletinde olan bir şeyin hükmünün benzerinin ve mislinin hükmü olduğunu ve zıttının hükmünün de zıttı olduğunu açıklamaktadır.

Yüce Allah'ın hikmeti; her şeyin, kendisinden başkasının layık olmadığı bir şekilde yerli yerine konmasını gerektirmektedir. Böyle olunca da hikmet, zıt ve muhalif olan şeylerin yaratılmasını gerektirdi. O zıtlardan her birinin tercih edilmesi hükümlerden, sıfatlardan ve özelliklerden onun sahip olduğuna ondan başkasının layık olmamasıdır. Hikmette ancak bununla tamam olur.

Yüce Allah'ın hamdı her yönden tam ve kamildir. O, fazileti vermesi, yüceltmesi ve ikram etmesiyle mahmûd (=övülmüş) olduğu gibi adaleti, men

etmesi, alçaltması, intikamı ve hakir kılması ile de övülmüştür. Bunlar ile de diğerleri ile de tam ve kemâl olan hamd ancak Yüce Allah'a mahsustur. O (c.c.) bunların hepsiyle kendi nefsini övmektedir. Melekleri, resulleri, veli kulları ve buna vakıf olan herkes O (c.c.)'nu bunlar ile övmektedir.

Bu hamdının kemalinin ve tam oluşunun gereklerindendir. Tam ve mükemmel olan hamd yalnızca O'na mahsus olduğu gibi yaratmasında ve îcâd etmesinde de tam ve mükemmel olan hikmet yalnızca O'na mahsustur. Hikmetinin inkarı caiz olmadığı gibi hamdının da inkarı caiz olmaz

Yüce Allah kulları için hilmini, sabrını, vakarını, zenginliğini, rahmetini ve cömertliğini ortaya koymayı sever. Bu ise kendisine şirk koşan müşriki ve hükümlerinde muhalefet eden kimseyi yaratmasını gerektirmiştir. O, yüce Allah'a muhalefette tüm gücüyle çalışır ve O'nu gazablandırmak için koşturur.

Aslında yüce Allah onun karıştırmasını sağlar. Bununla birlikte yüce Allah çeşitli temiz nimetleri ona sevk eder, onu rızıklandırır ve onu cezalandırır. Onu nimet sınıflarından lezzet alacak sebeplerden bazılarına muktedir kılar. Duasına icabet eder. Ondan kötülükleri uzaklaştırır. Küfrü, şirki ve kötülükleri ile pazarlık yapan kimsenin zıttına O (c.c.) iyiliği ve ihsanı ile onunla pazarlık yapar. Bunda Yüce Allah'ın nice hikmetleri ve hamdları vardır!

Veli kullarına sevgi gösterir ve Rasûlullah (s.a.v.)'dan da sahih bir hadiste rivayet edildiği gibi kemâl sıfatlarının kısımlarını onlara tanıtır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İşitmekte olduğu ezaya karşı Yüce Allah'tan daha sabırlı hiçbir fert yoktur. Çünkü insanlar, Allah onları rızıklandırdığı ve afiyete çıkarttığı halde O'na oğul isnat ediyorlar"[1519]

Rasûlullah (s.a.v.) kudsî bir hadiste Rabb'inin buyruğunu şöyle bildirmiştir:

"Yüce Allah şöyle buyurdu: Adem oğlu beni yalanladı, halbuki beni yalanlamak ona yakışmazdı. Bazısı da bana sövdü, halbuki bana sövmek ona yakışmazdı. Adem oğlunun beni yalanlamasına gelince: Beni ilk defa yarattığı gibi, Allah beni öldükten sonra tekrar yaratamaz demesidir. Halbuki ilk yaratma, benim için ikinci yaratmadan daha kolaydır. Adem oğlunun bana sövmesine gelince: Allah bir çocuk edindi demesidir. Halbuki ben ahadım, samedim, doğdurmadım ve doğrulmadım ve hiçbir kimse benim dengim olmamıştır"[1520]

[1519] Bu hadisin tahrici daha önce geçmişti.

[1520] Buhârî, Tefsirı Sure-i Bakara 8; Nesâî, Cenâiz 117; Ahmed b. Hanbel, 2/317-350-394.

Yüce Allah bu sövmeye ve yalanlamaya rağmen, söven kimseyi de yalanlayan kimseyi de rızıklandırır, ona afiyet verir ve ondan belaları uzaklaştırır. Onu cennetine çağırır, tevbe ettiği zaman onun tevbesini kabul eder, onun kötülüklerini iyiliklere çevirir, tüm hallerinde ona merhametli davranır, ona resuller göndermeyi müstahak görür ve o resullere o kimseye yumuşak sözlü olmalarını ve merhametli davranmalarını emreder.

Fadıl İbni İyâz der ki: "Karanlıkların kanştığı hiçbir gece yoktur ki, yüce Allah şöyle nida etmesin: Cömertlik bakımından benden büyük kimdir? Mahlukat (insanlar ve cinler) bana asi geliyor. Ben ise onları yataklarında iken, sanki onlar bana hiç isyan etmemişler gibi onları koruyorum. Sanki onlar beni hiç yalanlamamışlar gibi onların korunmasını üstleniyorum. Fazilet ile asiye cömertlik ediyorum. Günahkara ihsanda bulunuyorum.

Kim bana dua etti de ben ona icabet etmedim? Kim benden istedi de ben ona vermedim? Ben Cevvâdım (=cömertim) ve cömertlik bendendir. Ben Kerîmim ve kerem bendendir. Benden istemediği halde benden istemeyen kuluma vermemde benim keremimdendir. Yaratılan benden nereye kaçıyor? Asiler benim kapımdan nereye uzaklaşıyorlar?"

Bu husus, kudsî bir hadiste şöyle ifade edilmektedir:

"Muhakkak ki Ben, insanlar ve cinler büyük bir olay içindeyiz. Ben yaratıyorum benden başkasına ibadet ediliyor. Ben rızk veriyorum benden başkasına şükrediliyor"[1521]

Yine bu husus, başka bir kudsi hadiste şöyle geçmektedir:

"Ey Adem oğlu! Bana karşı adil olmadın. Benim hayrım sana inerken senin şerrin bana yükseldi. Ben senden zengin olduğum halde nice nimetlerle sana sevgi gösterdim! Sen bana muhtaç olduğun halde nice günahlarla bana nefret gösterdin! Kerim olan melek senden bana kötü ameli yükseltmeye devam ediyor"[1522]

Sahih bir hadiste Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Eğer siz günah işlemeseydiniz Allah sizi götürür ve yerinize günah işleyen bir kavim getirirdi. Böylece onlar bağışlanmayı talep ederlerdi de Allah ta onları bağışlardı"[1523]

[1521] Beyhakî, Şuabu'l-İman 4/134; Taberânî, Müsnedu'ş-Şâmiyyîn, 2/93

[1522] Ebû Nuaym, Hilyetu'l-Evliya, 4/27

[1523] Müslim, Tevbe 9, 11 (2748-2749); Tirmizî, Cennet 2, Deavat 98; Ahmed b. Hanbel, 1/289, 2/30, 309, 5/414

Yüce Allah, isimlerini ve sıfatlarını sevmesinin kemalinden dolayı hamdını ve -hükümlerinin ve eserlerinin onlarda zuhur edeceği mahluku yaratma- hikmetini gerektirdi. Affı sevdiği için af ile ihsan edeceği kimseyi yarattı. Bağışlamayı sevdiği için bağışlayacağı, yumuşak davranacağı, ona karşı sabredeceği ve onu cezalandırmada acele etmeyeceği kimseyi yarattı. Bilakis güven vermeyi ve mühlet vermeyi sever.

Adaletini ve hikmetini sevdiği için adaletinin ve hikmetinin zuhur edeceği kullarını yarattı. Cömertliği, ihsanı ve iyiliği sevdiği için kötülük ve isyanına karşılık muamele edeceği kimseyi yarattı. Yüce Allah, mağfireti ve ihsanı ile muamele eder. Şayet ellerinde çeşitli günahları ve muhalefetleri icra ettirdiği kimseleri yaratmamış olsaydı bu hikmetler, maslahatlar ve kat kat fazlaları kaybolurdu.

Şanı yüce olan Allah alemlerin Rabb'idir. Hakimler hakimidir. Geniş hikmet ve bol nimetler sahibidir. O'nun hikmeti kudretinin ulaştığı her yere ulaşmıştır. Her şeyde yüce Allah'ın karşı konulmaz kudreti ve hidâyetleri olduğu gibi yine her şeyde O'nun gözleri kamaştıran hikmeti vardır. Biz burada ancak ondan denizden bir damla kadarını zikrettik. Eğer bu da olmasaydı; beşer aklı, O'nun mahlukatından bir şeyde dahi hikmetinin kemalini kapsamlı bir şekilde bilmekten daha aciz,daha zayıf ve daha kısır kalırdı.[1524]

Kelamcıların bazıları dediler ki: Yüce Allah'a ancak ilim izafe edilir. Marifet ise O'na izafe edilmez.[1525] Çünkü O'nun ilmi, mahlukatın ilminin hilafına eşyanın tamamıyla; bileşik olanı ve tek bir parçadan meydana geleni ile de tekbir alaka olarak ilgilidir. Çünkü mahlukatın bir şeyi marifeti (=tanıması) ve bilmesi başka bir şeyi bilmesi ve marifet etmesinin haricinde bir olaydır.

Bu, yüce Allah'ın malumatın tamamını bir ilim ile bildiği üzere ondan oluşan bir binadır. Ve yine Rasûlullah (s.a.v.)'ın doğruluğunu bilmesi Müseyleme'nin yalancı olduğunu bilmesinin aynısıdır. Araştırmacıların üzerinde durduğu mana ise bu sözün hilafına ilimlerin çokluğu ve değişkenliğinin malumatın çokluğu ve değişkenliği ile ilgili olduğudur. İşte bundan dolayı da her malumun kendine has bir ilmi vardır. Onların sözünün batıllığından ve onların görüşlerinin doğruluğuna dair tercih edilen delillerin zikredilmesinden dolayı bu konuya daha layık olan bir durum söz konusudur.

Bunun üzerine şu açıklamayı yapmak gerekir: Yüce Allah'a ilmin izafe edilmesiyle fertlere ve bileşiklere dönmeyen marifetin izafe edilmemesinin

---

[1524] Şifâu'l-Alîl, s. 238.

[1525] Marifet ile ilim arasındaki farklar için b.k.z: Ebû Hilâl el-Askerî, el-Furûk fi'l-Luğat, s. 72-73

arasındaki fark ilmin alakalı olduğu hususlardadır. Bu ise ancak marifetin kendisine ve manasına döner. Çünkü o kullanılmasının vaki olduğu yerlerdedir. Buda ancak, kalpte unutulan veya zihindeki karışıklıktan sonra tasavvuru oluşan (akla gelen) yerlerde kullanılır. Çünkü bir şey zihinde tasavvur edildiği ve hasıl olduğu zaman şöyle denir: Onu bildi veya görmediği halde onun vasfını tasavvur etti. Onda tayin edilen bu sıfat ile onu gördüğü zaman şöyle denir: **"arifehu"** (onu bildi-onu tanıdı). Görmüyormusunuz; bir kimse birinin yüzünü unuttuğu zaman, bir zaman sora onu gördüğünde ve onun o şahıs olduğu anlaşıldığında şöyle dediğini?: Onu bildim (=hatırladım). Aynı şekilde "sözü hatırladım", "diyarı hatırladım", "yeri hatırladım" ve "yolu hatırladım" denir. (Bunlar marifet masdarının fiilleriyle kullanılır)

Meselenin sırrı; marifetin, bilinen bir şeyin başka bir şeye karıştığı ve böylece benzeştiği yerlerde ayırtmak için kullanıldığıdır. Konuyla alakalı âyeti kerime şudur:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler" (Bakara, 2/146.)

Çünkü onlar (=kitap ehli olan yahudiler ve hıristiyanlar) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gördükleri anda onun şahsına mutabık olan sıfatları görmeden öncede onun sıfatlarını ellerindeki kitaplardan biliyorlardı. Sözün eş olması ve iki kesin bilgiden birinin diğerine benzemesi babından **"onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar"** buyruğu geldi. Bunu çok iyi düşünmek lazım!

"Tuhfetu'l-Mekkiyye"[1526] adlı kitapta bu konuyu iyice açıkladık ve orada sırlardan ve faydalı şeylerden bahsettik.

Muhakkak ki **"alimte"** (=sen bildin) bazen **"arifte"** (=sen tanıdın) manasına gelir diye iddiada bulunanlara gelince. Onların delil olarak getirdikleri âyeti kerimeler şunlardır:

"Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları" (Tevbe, 9/101.) ve

"Ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz" (Enfâl, 8/60.)

Onların bu görüşe çağırmaları, "alimte"nin bir mefule geçiş yaptığı görüşüne sahip olduklarından dolayıdır. Bu ise marifet fiilinin hakikatidir. Bu şe-

---

[1526] İbn Kayyim'e ait bir kitaptır. Bu kitap, İbn Kayim'in kaybolmuş kitapları içerisinde yer almaktadır.

kilde delil, bir kısım insanların, bu âyetlerde ve benzerlerinde ilim fiilinin bir mefule geçiş yaptığını söylemeleri üzere açıktır. Bu ise onu hakikatte ilim olmaktan çıkarmaz. Çünkü "alimte" fiili "arefte" fiilinin misallerinde olduğu gibi bir mefule geçiş yapmaz. Ancak hazf ve ihtisar söz konusu olduğu zaman bir mefule geçiş yapar. **"Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları"** buyruğu, onların şahıslarının ve isimlerinin bilinmesini (=tanınmasını) olumsuzlaştırmaz. Ancak onların düşmanlıklarının ve nifaklarının bilinmesini olumsuzlaştırır. [1527]

Yine şu buyruğu da aynı şekildedir:

"Ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz"

Belki onları tanıyorlardı ama düşmanlıklarını bilmiyorlardı. Böyle olunca ilim, bir mevsufa (=vasıflanan) izafe olan sıfata taalluk eder. Yoksa denildiği gibi bizatihi şahsına taalluk etmez. Bununla beraber; "alimte"nin lafızda bir mef'ule geçiş yapmasından dolayı "arefte" ile aynı manada olduğunu söyleyen kimsenin misali, akılsız varlıklara da geçişli olan "seelte" (=sordun) fiilini lafızda bir mefule geçiş yaptığı için delil getiren kimsenin misali gibidir. Bunların getirmiş oldukları delilleri ise Yüce Allah'ın şu buyruğudur:

{وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ} **"Şehir 'halkına' sor"** (Yûnus, 12/82.)

Bu ise ancak mecaz ve hazf ilminin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Buna benzer bir konu daha önce geçmişti. Onların bu sözü kuvvetli bir görüş değildir. Çünkü yüce Allah, resulünün o münafıkların özlerini bilmesini olumsuzlaştırdı. Bu lafzın açık şeklidir. Bununla beraber, gerekliliğinden dolayı münafıkların tanınmasının olumsuzluğu geldi. Hz. Muhammed (s.a.v.) muayyen şahıslarda nifakın (=münafıklığın) varlığını biliyordu ama nifak onlardan başkalarında da vardı. Fakat Hz. Muhammed, onların özlerini bilmiyordu. Burada kast edilen husus, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in tanıdığı malum şahıslar değildir. Çünkü diğer münafıklar içlerinde ki nifaklarını gizlemişlerdi ve Hz. Muhammed (s.a.v.) de onları bilemezdi. Bu lafız hiçbir yönden bu manaya delalet etmedi. Zahir olan ise; aksine, tayin edilen mananın **"Hz. Muhammed (s.a.v.) eğer onların karakterlerini bilseydi onları yüzlerinden ve konuşma tarzlarından tanırdı"** olmasıdır.[1528] İslâm'a girdiğini açıklayıp sora

---

[1527] Kurtubî, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an, 8/240-241

[1528] Yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: **"Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşma tarzlarından tanırsın"** (Muhammed, 47/30.)

da Allah'a ve Resûlüne karşı düşmanlığını gizleyen kimsenin nifakı Rasûlullah (s.a.v.)'a gizli kalmadı.

Yukarıda ki âyette bu manayı açıklayarak te'kit etti.

Yüce Allah'ın, **"ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz"** (Enfâl, 8/60) buyruğunda iki görüş vardır.

Bu iki manadan **birisi** ise; insanlardan oluşan ve Allah'a ve Resûlüne karşı savaşan din düşmanlarına yardım eden cinler olduğudur. Bu mana üzerine bu âyet, âyetteki ilmin marifet manasına olması açısından delildir.[1529]

İbni Kayyim şiir olarak dedi ki:

Yüce hikmet iki kısımdır.
Kesin delillerle hasıl olurlar.
Onlardan biri, yüce Allah'ın yaratmasındadır.
O da, yine birbirinden ayrılmayan iki kısımdır.

Bu beytin şerhinde şeyh Abdurrahmân Sa'dî (rh.a.) der ki: Yüce Allah'ın hikmeti iki kısımdır.

Birincisi: hikmet yaratmasındadır. Çünkü mahlukatı hak ile ve hakkı kapsayıcı olarak yaratmıştır. Bu, yüce Allah'ın gayesidir. Yaratmayla murad edilen haktır. O, mahlukatın tamamını en güzel bir nizam ile yarattı ve onları en mükemmel bir şekilde tertip etti. Mahlukatın cüzlerinden her bir cüze varıncaya kadar her mahluka ona layık olan yaratılışı verdi ve canlıların azalarından her bir azaya yaratılışlarını ve şekillerini verdi. Hiç kimse O'nun yaratmasında bir bozukluk, dağınıklık ve eksiklik göremez.

Şayet başından sonuna kadar akıl sahibi olan tüm mahlukat Rahmân'ın yaratmış olduğunun bir mislini veya kainata koymuş olduğu güzelliklerden, intizamdan ve mükemmelliklerden birine yakın olan bir şeyi ortaya koymak için bir araya gelselerdi buna güç yetiremezlerdi. Bunlardan birine güç yetirmeye nereden kudret sahibi olabilirler ki?

Bilgin olan akıl sahiplerinden bazıları, yüce Allah'ın hikmetlerinden bir çoğunu bildiklerini ve o hikmetlerde bulunan güzelliklerin ve mükemmelliklerin bazılarına vakıf olduklarını zannettiler. Bu, kesin olarak, yüce Allah'ın

---

[1529] Bedâiu'l-Fevâid, 2/62.

azametini ve sıfatlarının kemalini bilmek ile bilinen bir şeydir. O'nun hikmetleri yaratmaya ve buyruğa tabi olur.

O'nun kulları kainata bakmakta ve tekrar tekrar bakıp düşünmekte yarıştılar. O'nun yaratmasında bir bozukluk, bir noksanlık bula bildiler mi acaba? O'nun mahlukatından bir şeyde dahi kusur aramaktan gözlerin bitkin ve aciz bir şekilde geri dönmesi kaçınılmazdır.[1530] Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

İkincisi: Hikmet şeriatında ve buyruğundadır. Çünkü yüce Allah kanunlar koydu ve kitaplar indirdi. Burada bundan daha büyük bir cömertlik varmı? Yüce Allah'ı tanımak, hiçbir şeyi O'na ortak koşmaksızın yalnızca O'na ibadet etmek, ameli (=ibadeti) O'na has kılmak, O'na hamd etmek, O'na şükretmek ve O'nu sena ederek övmek O'nun kullarına verdiği hediyelerin mutlaka en efdalidir. Yüce Allah'ın kendisine bu nimetleri verdiği kimse için faziletlerin en yücesi, sadetlerin en mükemmeli ve kalplerin ve ruhların sevinçleri vardır. Nitekim bu, ebedi saadete ve daimi nimetlere ulaştıran yegane sebeptir. Eğer O'nun şeriatında ve buyruğunda sadece hayırların aslı ve lezzetlerin en mükemmeli olan bu yüce hikmet olsaydı bu yeterli ve açık olurdu. Bu hikmetten dolayı mahlukat, cennet ve cehennem yaratıldı. Mükafat ve ceza hak oldu.

O'nun şeriatı ve buyruğu tüm hayırları kapsamıştır. O'nun bildirmiş olduğu haberler kalpleri ilim, yakin (=kesin bilgi), iman ve doğru akidelerle ile doldurur. Bunlarla kalpler istikamet bulur ve kalplerin bozukluğu yok olur. Her güzel ahlak salih amel, hidayet ve doğruluk olarak meyvesini verir. Yüce Allah'ın emirleri ve yasakları hikmetin gayesini, doğruluğu ve dini ve dünyayı düzeltmeyi içermektedir. Çünkü Yüce Allah ancak halis olan ve tercih edilen maslahatı emreder. Ve yine O, ancak katıksız olan ve tercih edilen şerri yasaklar.

İslâm şeriatının hikmetlerinden biriside kalpleri, ahlakı, amelleri ve sıratı mustakim (=dosdoğru yol) üzere istikameti düzeltmek olduğu gibi dünyayı da düzeltmektir. Dünya işleri ancak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirmiş olduğu hak din ile hakiki bir şekilde düzelir. Bu ise her akıl sahibi için hissedilen manzaralardır. Muhakkak ki Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti bu dini, asıl-

---

[1530] Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: **"O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir."** (Mülk, 67/3-4.)

larını, kısımlarını ve yol gösteren ve irşad eden türn unsurlarını uyguladıkları zaman durum ve pozisyonları istikamet ve doğruluk oldu.

Ondan saptıkları, onun göstermiş olduğu doğru yolun çoğunu terk ettikleri ve onun yüce öğretilerini talep etmedikleri zaman da dinleri bozulduğu gibi dünyaları da bozuldu.

Aynı şekilde; kuvvette, uygarlıkta ve medeniyette korkunç sınırlara ulaşan diğer ümmetlere bir bakın! Fakat onlar ne zaman dinin ruhundan, rahmetinden ve adaletinden yüz çevirmişlerse zararları faydalarından daha büyük ve şerleri hayrlarından daha fazla olmuştur. Onların alimleri, hakimleri ve reisleri onlardan meydana gelen şerleri telafi etmekten aciz kalmışlardır. Onlar bu hal üzere devam ettikleri müddetçe elbette buna güç yetiremeyeceklerdi. İşte bundan dolayı Muhammed (s.a.v.)'in din hakkında getirmiş oldukları Yüce Allah'ın hikmetindendir. Ve Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğruluğuna delalet eden delillerin en büyüğüdür.

* * *

﴿ اَلسَّمِيعُ - اَلْبَصِيرُ ﴾

es-SEMÎ' - el-BASÎR

İşitmekle kastedilen şey sesi idrak etmek, manayı anlamak ve kabul ve icabet etmektir. Sem'in (=işitmenin) bu üç manası da Kur'ân da mevcuttur.

Birinci mana şu âyeti kerimede geçmiştir:

"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah Semî' (=işiten), Alîm (=bilen)dir" (Mücadele, 58/1.)

Bu, Yüce Allah'ın işitme sıfatını ispat etmekteki en açık âyeti kerimedir. Bu âyeti kerimede işitmekle ilgili olan **"semia"** fiilinin mazi, muzari ve ism-i fail kalıpları zikredilmiştir. Yüce Allah'ın işitmesi haktır. Nitekim müminlerin annesi olan Aişe (r.anhâ) der ki:

"Hamd, işitmesi tüm sesleri kapsayan Allah'a mahsustur. Muhakkak ki mücadele (Evs b. Sâmit'in eşi) gelerek Rasûlullah (s.a.v.)'a şikâyette bulunuyordu. Ben ise evin yan tarafındaydım ve kadının bazı sözlerini anlamıyordum. Bu olay üzere yüce Allah şu âyeti kerimeyi indirdi: **"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir"** (Mücadele, 58/1.)[1531]

"es-Semî'": Yüce Allah'ın işitmesinde, sözün gizlisi yada açık olmasında eşit olmasıdır. O'nun işitmesi, tüm sesleri kuşatmıştır. Mahlukatın sesleri O'na karışık gelmez. Birbirine benzeyen sesler O'nu aldatmaz. O seslerden birini işitmesi başka bir sesi işitmekten O'nu alıkoymaz. Meseleler O'nun yanılmasına sebep olmaz. İsteyenlerin çokluğu O'nu bıktırmaz.

İkinci mana şu âyeti kerimede geçmiştir:

"Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi" (Enfâl, 8/23.)

Yani anlamalarını sağlardı. Onların kalplerinde kibir ve haktan yüz çevirme olduğundan dolayı onlarda iki afet vardır.

Birincisi: onlar cehaletlerinden dolayı hakkı anlamazlar.

[1531] Buhârî, Tevhid 9; Nesâî, Talak 33; İbn Mâce, Mukaddime 188, Talak 25; Ahmed b. Hanbel, 6/46.

İkincisi: Şayet anlasalardı bile kibirlerinden dolayı yüz çevirerek dönerlerdi. Buda noksanlığın ve ayıbın sonucudur.

Üçüncü mana ise şu âyeti kerimede geçmiştir:

"Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri gayet iyi bilir" (Tevbe, 9/47.)

Yani onları kabul eden ve onlara icabet birileri vardır. Bir âyeti kerimede şöyledir:

"Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler"

Yani yalanı kabul ederler ve yalancılara icabet ederler. Namaz kılan kimsenin şu sözü de bunun delillerindendir:

"Allah kendine hamd edeni işitti (işitsin)"

Yani Allah hamd eden kimsenin hamdına ve dua eden kimsenin duasına icabet etsin. Nebî (s.a.v.)'nin şu buyruğu da buna delildir:

"İmam; Allah kendine hamd edeni işitti (işitsin) dediği zaman sizde 'Ey Rabb'imiz! Hamd yalnız sana mahsustur' deyiniz. Allah sizi işitir"[1532]

Yani Allah size icabet eder demektir.[1533]

Haset edilen kimseden hasetçinin şerri on şeyle uzaklaştırılır. Bunlardan bir tanesi: Hasetçinin şerrinden Yüce Allah'a sığınmak ve O'nun aracılığı ile korunmaktır. Yüce Allah kendisine sığınanı işitir ve bilir.

Burada işitmekten maksat icabettir. Yoksa bilinen işitme değildir. Yüce Allah'ın dostu Hz. İbrâhim (a.s) sözü de buna delildir:

"İhtiyar halimde bana İsmail'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamd olsun! Şüphesiz Rabb'im duayı Semî' (=işiten)dir" (İbrâhim, 14/39.)

Sığınan kimsenin durumu bunu gerektirdiği için işitmek bazen ilim ile birlikte bazen de görmek ile birlikte gelmektedir. Çünkü o düşmanından Yüce Allah'a sığınır ve Yüce Allah'ın onu gördüğünü ve düşmanının hilesini ve şerrini bildiğini bilir. Yüce Allah bu sığınan kimseye ümidinin genişlemesi ve kalbi ile duaya yönelmesi için onun sığınmasını işittiğini; yani icabet edeceğini, düşmanının hilesini bildiğini ve onu gördüğünü bildirdi.

[1532] Müslim, Salat 62 (404); Nesâî, İmame 38, Tatbik 23, 101

[1533] Miftâu Dâru's-Saadet, s. 79. Tarîku'l-Hicreteyn. s. 166.

Kur'ân'ın hikmetini çok iyi düşünmek lazım. Varlığını bildiğimiz ama görmediğimiz şeytandan sığınma hususunda A'râf, Hâmîm ve Secde[1534] surelerinde Kur'ân, Semî ve Alîm lafızlarını nasılda getirdi. Ve yine, kaynaştığımız ve gözlerle görülen insanın şerrinden sığınma hususunda Hâmîm ve Mümin surelerinde Semî ve Basîr lafızlarını nasılda getirdi. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, Semî' (=işiten), Basîr (gören)dir" (Mümin, 40/56.)

Çünkü bunların fiilleri gözle görülebilen fiillerdir. Şeytanın dürtmesine gelince; bunlar kalbe atılan vesveseler ve düşüncelerdir. İlim, bu gözle görülmeyenlerle alakalıdır. Yüce Allah gözle görülmeyenlerden Semî ve Alîm isimleriyle sığınmayı emretti. Görmeyle idrak edilen ve gözle görülenlerden Semî ve Basîr isimleriyle sığınmayı emretti.[1535]

Nitekim Kur'ân'ın adeti, muhataplarını tehdit ve uyarmada korkutmayı ve istikameti gerektiren sıfatlarını zikrederek cereyan etmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Size (Kur'an ve Sünnet gibi) apaçık deliller geldikten sonra, eğer İSLÂM'dan saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah Azîz'dir, Hâkim'dir" (Bakara, 2/209.)

"Kim dünya mükâfatını isterse (bilsin ki) dünyanın da ahiretin de mükâfatı Allah katındadır. Allah Semî' (=her şeyi işiten), Basîr (=her şeyi gören)dir" (Nisâ, 4/134.)

Kur'ân'ı Kerîm bunlarla doludur. Bunun üzerine mana sanki içerik olarak şöyledir: Muhakkak ki Ben sana ne cevap verdiklerini ve davetlerime nasıl mukabele ettiklerini işitir ve ne yaptıklarını görürüm.

İcabet ve itaate nisbetle davetle muhatap olanların iki kısım olduğunda şüphe yoktur.

Birincisi: "Doğru söyledin" diyerek karşılık verip sonrada gereği gibi amel eden kimselerdir.

1534 **"Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir"** (A'râf, 7/200.) **"Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir"** (Fussilet, 41/36.)

1535 Bedâiu'l-Fevâid, 2/238.

İkincisi: Yalanlayarak karşılık verip sonrada aksi ile amel eden kimselerdir. Onlardan işitilen şeyin mertebesi görme mertebesinden öncedir. İşitmeyle alakalı olan şey görmeyle alakalı olan şeyden önce gelir.

Yüce Allah'ın âyeti kerimesindeki bu manayı iyi düşünmek gerekir. Mûsâ ve Hârûn (a.s.)'a hitaben şöyle buyurmuştur:

"Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm" (Tâhâ, 20/46.)

Yüce Allah, firavunun onlara ne cevap vereceğini işitir ve yapacağı şeyi de görür. Bu, (Kur'ân da) diğer yerlerde yaygın değildir. Sadece bu duruma has olmuştur. (Dolayısıyla yüce Allah yalnızca bu âyette **"ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm"** diye buyurmuştur.)

Bozuk ön yargıların, işiten ile işitilenin arasının son derece uzak olmasından dolayı konuşulanları işitmeyi inkar etmeleri uzak olduğu halde bir şeyi görmeyi inkar etmelerinden daha şiddetlidir. Buhârî ve Müslim de geçen sahih bir hadiste Abdullah ibn Mes'ûd dedi ki:

"Beytin yanında üç nefer bir araya geldiler. Bunların ikisi Kureyş'li, biri Sakîf'li yahut ta ikisi Sakîf'li, biri Kureyş'li idi. Bunlar kalplerinin anlayışı az, karınlarının yağı çok kimselerdi. Bunlardan biri:

- 'Söylemekte bulunduğumuz sözleri Allah'ın **işitiyor** olduğunu zannediyor musunuz?' dedi. Diğeri:

- 'Eğer açıktan söylersek **işitir**, gizli söylersek **işitmez**' dedi. Üçüncüsü de:

- 'Eğer açıktan söylediğimiz zaman işitmekte ise bu taktirde O gizli söylediğimiz zamanda **işitir**' dedi"[1536]

Görüldüğü üzere onlar "Allah'ın görüyor **olduğunu** zannediyor musunuz?" demediler. İşitmenin öne alınması daha **mühimdir**. Bunu bilmeye ihtiyaç duymak, (yüce Allah'a karşı yapılan) ciddi bir **saygısızlıktır**.

* * *

[1536] Buhârî, Tefsiru Sure-i Fussilet 2; Tevhid 41; Müslim, Sıfatu'l-Munafikin 5 (2775); Tirmizî, Tefsiru Sure-i Fussilet 1

اَلْعَدْلُ

el-ADL

"el-Adl": Kulları hakkında adaletle tasarrufta bulunmasıdır. Yüce Allah; sözünde, fiilinde, kazasında, kaderinde, emrinde, yasaklamasında, mükafatlandırmasında ve cezalandırmasında dosdoğru bir yol üzeredir. O'nun bildirmiş olduğu haberlerin tamamı doğrudur. Kazasının hepsi adalettir. Tüm emirleri maslahattır. Yasakladığı her şey bozulmaya götüren sebeplerdir. Mükafatlandırması, O'nun fazlı keremiyle mükafata müstahak olan kimse içindir. Rahmeti ve cezalandırması ise adaleti ve hikmetiyle cezaya müstahak olan kimse içindir.

(Rasûlullah s.a.v.), hüküm ile kazayı birbirinden ayırtmıştır. Geçen şeyi hükme, adaleti ise kazaya has kılmıştır.[1537]

Çünkü Yüce Allah'ın hükmü, şer'î olan dinî hükmü de kaderî olan kevnî hükmü de kapsamaktadır. Bu iki kısım, kul hakkında geçen durumlarda geçerlidir. Ve kul bu iki hükmün altındadır. İstese de istemese de kul hakkında bu iki hüküm geçti ve uygulandı. Ancak kulun kevnî olan hükme muhalefet etmesi mümkün değildir. Şer'î olan dinî hükmü gelince bazen ona muhalefet edebilir.

Kaza, tamamlamak ve kemale erdirmektir. Bu ise ancak hükmün geçmesinden ve nüfuz etmesinden sonra olur. (Rasûlullah s.a.v.) dedi ki: **"Benim hakkımdaki kazan adalettir"** yani; kemale erdirdiğin, tamamladığın ve kulunun üzerine nüfuz eden hüküm onun hakkında senden (gelen) adalettir. Diğer taraftan hüküm, Yüce Allah'ın hükmettiği şeydir. Bazen bu hükmün icra edilmesini diler, bazen de bunu uygulamaz. Hüküm; eğer dinî olan bir hüküm olursa bu kul hakkında hüküm olarak geçmiştir. Eğer kevnî olursa; şayet

---

[1537] Nitekim hadiste şöyle geçmiştir: **"Kendisine hüzün ve keder isabet eden hiçbir kimse yoktur ki: 'Ey Allahım! Ben senin cariyenin oğlu olan kulunun oğlu olan kulunum. Perçemim senin elindedir. Senin hükmün benim hakkımda geçen şeydir. Benim hakkımdaki kazan adalettir. Nefsini isimlendirdiğin veya mahlukatından bir kimseye öğrettiğin veya kitabında indirdiğin yada katındaki gayb ilminde kendine ayırdığın bütün isimlerinle Senden Kur'ân'ı kalbimin baharı ve göğsümün nuru, hüznümü kaldırıcı ve kederimi giderici kılmanı istiyorum' dediği zaman Allah onun kederini ve hüznünü giderir ve ona bir çıkış yolu gösterir"** Ahmed b. Hanbel, 1/391.

yüce Allah bunu infaz etmişse, (hükmedilen şey) hakkında hüküm geçmiştir. Şayet infaz etmemişse ondan uzaklaştırılmıştır. Yüce Allah hükmettiği şeyi yerine getirendir. Yüce Allah'tan başkası ise bir şeye hükmeder ve bir işi taktir eder ama uygulamaya güç yetiremez. Yüce Allah hükmeder ve yerine getirir. Kaza ve yerine getirme Yüce Allah'a mahsustur.

Rasûlullah (s.a.v.)'ın **"Benim hakkımdaki kazan adalettir"** sözü; kul hakkında sıhhat, hastalık, zenginlik, fakirlik, lezzet, elem, hayat, ölüm, cezalandırma, bağışlama ve bunun dışındakiler gibi her şeyi tüm yönleriyle bütün kazaları kapsamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder" (Şûrâ, 42/30.)

"Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankördür!" (Şûrâ, 42/48.)

Yüce Allah'ın kul aleyhine hükmettiği her şey onun hakkında adalettir.

Denilse ki: Size göre günah, yüce Allah'ın kazası ve kaderi iledir. Günahın kazasındaki adalet yönü nedir? Çünkü adaletin günahın cezalandırılmasında olduğu açıktır.

Denildi ki: Bu önemli bir sorudur. Bundan dolayı bir taife; Çünkü zulüm, başkasının mülkünde tasarruf etmektir. Allah ise her şeyin sahibidir. Böyle oluca da onun hakkındaki tasarruf ancak adalet olur deyerek adaletin taktir olunan şey olduğunu zulmün ise Yüce Allah'ın zatı için imkansız olduğunu iddia ettiler.

Diğer bir taifede dedi ki: Aksine adalet, kazası ve kaderi ile cezalandırmamasıdır. Günahtan dolayı cezalandırması uygun olunca kazası ve kaderiyle olmadığı anlaşılır. Böyle olunca da adalet, bu dünyada yada ahirette günahtan dolayı cezalandırarak ve yererek karşılığını vermektir.

Bu taifelere adalet ile kaderi bir arya getirmek zor geldi. Bunlar şöyle bir iddiada bulundular: Her kim kaderi isbat ederse, bunun adaletle olduğunu söylemesi imkansızdır. Ve her kimde adalet iledir derse bunun kader ile olduğunu söylemesi imkansızdır. Nitekim bunlara Tevhîd ile sıfatların isbatını bir araya getirmekte zor gelmişti. Bunlar, tevhîdin isbatının ancak sıfatların inkarıyla mümkün olacağını iddia etmişlerdi.

Böyle yapınca da onların tevhîdi ta'tîl[1538] adaletleri de kaderi yalanlamak oldu.

Ehli sünnete gelince; onlar her ikisinin de doğruluğunu isbat ettiler. Onların yanında zulüm, itaat eden ve hiç günah işlemeyen kimseye azap etmek gibi hakkın (=eşyanın) yerinden başka bir yere konmasıdır. Bu ise yüce Allah'ın zulümden Kur'ân'da da kendi nefsini tenzih ettiği bir olaydır. Eğer yüce Allah dilediği bir kimseyi saptırmış ve günaha hükmetmişse, bir başkasına da isyanı hükmetmişse bu onun hakkında adaletin katıksızıdır. Çünkü yüce Allah, saptırmayı ve terk etmeyi (nefsi ile baş başa bırakmayı) layık olduğu yere koymuştur. Bu taifelerin iddiaları nasıl doğru olur ki? Bütün fiilleri ve hükümleri uygun, doğru ve hak olan adalet yüce Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sındandır. Yüce Allah yolları açıklamış, resuller göndermiş, kitaplar indirmiş, sebepleri izah etmiş ve kulaklarla, gözlerle ve akıllarla hidâyetin ve itaatin sebeplerini sağlam bir şekilde yerli yerine oturtmuştur. İşte bu O'nun adaletidir Yardımını arttırarak dilediği kimseyi muvaffak kılmış. Nefsinden ona yardım etmeyi dilemiş ve onu muvaffak kılmıştır. Bu O'nun fazlı keremindendir. Yardımına ve fazlı keremine ehil olmayanı da nefsiyle baş başa bırakarak terk etmiştir. Ondan fazlı keremini keserek kendi nefsinden onu muvaffak kılmayı dilememiş ve adaletini de ona haram kılmamıştır.

Bunlar iki kısımdır:

Birincisi: İtaatte ve hem fikir olmada Allah'ın düşmanını tercih etmesi, Allah'tan yüz çevirmesi, O'nun zikrini ve şükrünü unutması sebebiyle kulun yüce Allah tarafından cezalandırılmasıdır. Bu kimse terk edilmeye ve nefsi ile baş başa bırakılmaya layıktır.

İkincisi: Hidâyetin kıymetini bilmeyeceğini, o hidayete karşılık Yüce Allah'a şükretmeyeceğini, O'na sena etmeyeceğini ve O'nu sevmeyeceğini bildiği için başlangıçta bunu onun için dilememesidir. O kulun hidayete uygun bir mahal olmamasından dolayı Yüce Allah onun için hidâyeti dilemez.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı! demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (Enâm, 6/53.)

[1538] **Ta'tîl**: Dilde ta'tîl, boşaltmak (bir şeyin veya kavramın içini boşaltmak) ve terk etmek demektir. Terim olarak ise, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tamamını veya bir kısmını inkar etmektir. (ç.)

"Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi" (Enfâl, 8/23.)

Yüce Allah, bu nefislerin aleyhine sapıklığı ve günahı hükmettiği zaman bu katıksız bir adalet olmuştur. Nitekim yılanın, akrebin ve azgın köpeklerin öldürülmesine hükmettiği zaman -her ne kadar da bu sıfat üzere yaratılmış olsalar da- bu onlar hakkında adalet olmuştur.

Burada maksat Rasûlullah (s.a.v.)'ın şu sözünün bu iki taifeye reddiye olduğudur: "Senin hükmün benim hakkımda geçen şeydir. Benim hakkımdaki kazan adalettir"

Bu taifenin **biri;** kul hakkında yüce Allah'ın hükümlerinin umumunu inkar eden, kulların fiillerinin yüce Allah'ın kazası ve kaderiyle olmadığını iddia eden ve hükmün sadece emir ve nehiyde olduğunu söyleyen kaderiye mezhebidir.

İkincisi: Asılsız şeyler uyduran Cebriyye'dir. Bunlar dediler ki: Takdir olunan her şey adalettir. "Benim hakkımdaki kazan adalettir" sözünde bir fayda yoktur. çünkü onların yanında adalet, Yüce Allah'ın mümkün olan tüm fiilleridir. Zulüm ise O'nun zatı için imkansızdır. (Onlara göre,) Rasûlullah (s.a.v.) sanki şöyle dedi: Benim hakkımdaki kazan geçen ve nüfuz eden şeydir. Bu da, birincinin aynısıdır.[1539]

Ondan gelen her nimet fazlı keremdir. Ondan gelen her ceza adalettir. O kullarına karşı, annenin çocuğuna karşı olan merhametinden daha merhametlidir. O kulunun tevbe etmesine, tehlikeli bir yerde yiyeceği ve içeceği üzerinde olduğu halde devesini kaybettikten ve ondan ümidini kestikten sonra bulan kimseden daha çok sevinir.

Yüce Allah, ancak onların gücünün yeteceği ve takatlerinin altında olan şeylerle onları mükellef kılar. Bazen güçlerinin aksine kendilerine zor geldiği halde bir şeyi yapabilirler. Buda, Yüce Allah'ın onlar için kolaylaştırdığı ve o iş için kudretlerini arttırdığı halde güç yetire bildikleri şeydir. Yüce Allah yapmadığı bir fiilden dolayı hiç kimseyi cezalandırmadığı gibi başkasının fiilinden dolayı da onu cezalandırmaz. Yine, gücünün yetmediği bir şeyi terk ettiğinden dolayı hiç kimseyi cezalandırmadığı gibi terk etmeye gücünün yetmediği bir fiilinden dolayı da onu cezalandırmaz.[1540] (ikrah gibi.)

Yüce Allah, insanlar, yerin ve göklerin kendisiyle kaim olduğu adaletle hükmetsinler diye resuller göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Her nerede ada-

---

[1539] Fevâid, s. 23.

[1540]. Tarîku'l-Hicreteyn, s. 167.

letin emareleri zuhur ederse ve hangi yolla olursa olsun adaletin güzelliği görülürse Allah'ın şeriatı ve dini oradadır. Yüce Allah, en iyi bilen ve en iyi hükmedendir. Adalet yollarını, emarelerini ve alametlerini bir şeye has kılmada ve sonrada ondan daha zahir olanını, delalet olarak daha kuvvetli olanını ve emare olarak daha açık olanını olumsuz kılmada en adildir. Olumsuz kıldığını onlardan kılmaz. Ve onların varlığı esnasında ve gereğiyle kaim olduklarında hükmetmez. Aksine yollardan hükmettiği yolu açıklar. O da maksadının, kullar arsında adaletin ikame edilmesi ve insanların adaletle hükmetmesi olduğudur. Adaletin ve hakkı gözetmenin ortaya koyduğu her yol dindendir ve oda dine muhalif olmaz.[1541]

Adalet, eşyayı layık oldukları yerlerine koymak ve menzillerine indirmektir. Nitekim zulümde, eşyanın yerinden başka bir yere konmasıdır.

Yüce Allah hükmü adalet diye isimlendirdi. Kaderiyye ise hüküm isminin hakikatini inkar etti, onu dinî ve şer'î olan hükme döndürdü ve bunun da adaletin hakikatini isbat olduğunu iddia ettiler. Onların yanında adalet kaderin inkarıdır. Bununla birlikte onu zulmün sonucuna nisbet ederler. Çünkü onlar derler ki: Yüce Allah, ömrünü O (c.c.)'a itaatle tüketmiş, sonra bir büyük günah işlemiş ve bunun üzerine ölmüş olan kimseyi ebedi olarak elem verici bir azaba çarptırır.

Eğer denilse ki: Ceza ile hükmetmek adalettir. Çünkü o günaha karşı cezalandırmaktır. O zaman ehli sünnetin usulüne göre günah ile hükmetmekte adalet olur. Bu soru ne Kaderiyye'ye, ne de Cebriyye'ye vazife değildir. Kaderiyeye gelince, onların yanında adalet günaha hükmedilmemesidir. Cebriyeye gelince, onların yanında da taktir olunan her şey adalettir. Aslında bu soruyu onlara sormak gerekir.

Bunlara şöyle cevap verilir: Evet, yüce Allah'ın her kazası kulu hakkında adalettir. Çünkü O, kulu için eşyayı ondan başka bir yerde güzel olmayacak bir şekilde koydu. O, cezayı koydu. Kazayı sebebiyle ve onu gerektiren şey ile yerli yerine koydu. Çünkü yüce Allah ceza ile karşılık verdiği gibi bizatihi günahın kazası ile de cezalandırır. Böylece, günah ile hükmü, önce geçen günah üzere cezalandırması olur. Çünkü günahlar, bazısı bazısını kazanan şeylerdir. Bu önce geçen günah ise Rabb'inden gafil olması ve yüz çevirmesi üzere cezalandırmaktır. Bu gaflet ve yüz çevirme, fıtratın ve yaratılışın aslındadır. Yüce Allah kimi kemale erdirmeyi dilerse onu kendine çevirir, onu kendine çeker, ona doğru yolunu ilham eder ve ona hayır sebeplerini verir.

[1541] Turuku'l-Hukmiyye, s. 14.

Kiminde kemale ermesini dilemezse onu terk eder, kalbini mühürler ve onu nefsi ile baş başa bırakır. Çünkü o kemale erdirilmeye uygun değil, onun mahalli buna layık değil ve hayırdan ona verilecek bir şeyi kabul edecek değildir. İşte burada kader hakkında kulun ilmi bitmiştir.

Yüce Allah'ın bu kimseyi uygun kılması ve ona uygun olanı vermesi, diğerini de uygun kılmaması ve ona uygun olmayan şeyden onu men etmesine gelince bu Rubûbiyyetinin, Ulûhiyyetinin, ilminin ve hikmetinin gereğidir. Çünkü yüce Allah eşyanın ve zıtlarının yaratıcısıdır. Bu O'nun kemalini ve isimlerinin ve sıfatlarının tecelli edişinin gereğidir.

Burada kastedilen, sebebiyle ve sonucuyla kazasında adil kimselerin en adili olduğudur. Kulu hakkında bir kazaya ancak ondan başkasında layık olmayan bir mahalde meydana gelecek olanı hükmeder. Çünkü O; Hâkim, Adl, Ganiyy ve Hamîd'dir.[1542]

* * *

[1542] Şifâu'l-Alîl, s. 276.

اَللَّطِيفُ

el-LATÎF

"el-Latîf":[1543] En zor işleri tüm incelikleriyle bilen ve varlıklara nimetlerini gizli yollarla, kibarlık ve yumuşaklıkla onlara ulaştırıp ihtiyaçlarını karşılayandır.

Ashab-ı Kehf'in de dediği gibi, "yumuşak davranmak"ta bu kısma girer:

"Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık. İçlerinden biri: 'Ne kadar kaldınız?' dedi. (Kimi:) 'Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık' dediler. (Kimileri de) şöyle dediler: 'Rabb'iniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin. Ayrıca, "yumuşak davransın" (=gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."[1544]

Örneğin, Hz. Yusuf (a.s)'ın imtihanının **zahir (=dış) yönü**; onun, babasından ayrılması, kuyuya atılması, köle olarak (pazarda) satılması, evinde kaldığı kadın tarafından ayartılmaya çalışılması, kadının Hz. Yusuf (a.s)'ı yalanlaması, hapise atılması, (kısaca her türlü) sıkıntı ve musibettir. **Batın (=iç) yönü** ise; yüce Allah'ın dünya ve ahirette onun mutlu olması için sebep kıldığı her türlü nimet ve lütuftur.

Yine kullarını musibetlerle imtihan etmesi, onlara kötü şeylerden kaçınmalarını emretmesi, şehevi istek ve duyguları onlara yasaklaması, hep bu türdendir. Bütün bunlar, dünyada ve ahirette insanları mutluluğa ulaştıran yollardır. Çünkü cennet, hoşa gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem ise şehevi istek ve duygularla çevrilmiştir.[1545] Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

[1543] **"el-Latif"** ismi, Kur'an-ı Kerim'de 7 defa geçmektedir.

[1544] Kehf: 18/19

[1545] Müslim, Sıfatu'l-Cennet 1 (2822); İbn Hibbân, Sahih, 2/492, 494. Cennete ancak hoşa gitmeyen şeyleri yapmakla, cehenneme de şehvetler sebebiyle varılır. Bunlar, cennet ile cehennemi sarmış, perde arakasında bırakmıştır. Hoşa gitmeyen şeylere göğüs gererek cennetin perdesini yırtan, oraya girecek şehvetlerine kapılıp günah işleyenler de cehennemin perdesini yırtarak cehenneme girecektir. Buradaki hoşa gitmeyenden maksat;

"Allah, mümin kimseye, ancak onun için hayr olacak bir hüküm verir: Ona memnun olacağı bir şey isabet etse, şükreder. Bu onun için bir hayr olur. Zarar isabet etse, sabreder. Bu da onun için bir hayr olur"[1546]

Her halükarda hüküm, tamamen, kendisine şükür ve sabr verilen kimse için hayrdır.

Yine Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in başına gelen işler de türdendir. Bu işler, **dış görünüşü** itibariyle, sıkıntı ve bela şeklindedir. **İç yönü** itibariyle ise, onları eşsiz bir gayeye ve mutluluğa götüren gizli yollardır.

Örneğin, bu konuda Hz. Musa'nın kıssasını bir düşünün. Allah, Hz. Musa'ya; firavunun yeni doğan çocukları boğazladığı vakitte onu Mısır'dan çıkartmada ve annesinin kederle karşılaştığı bir sırada annesine Musa'yı emzirmesini ilham etmede hep lütufkar davranmıştır. Yine Musa'yı, helakını onun ellerinde takdir ettiği ve dilediği zaman erkek çocuklarını kesen ve kız çocuklarını da evine atıp odalık olarak kullanan düşmanının evine, lütfuyla yollamış, daha sonra bekarlık ve imkansızlıktan sonra onun için evlenmeye ve zenginliğe ulaştıran bir sebep takdir etmiş, daha sonra da kanıtını göstermesi için onu düşmanının yurduna göndermiş, daha sonra onu ve kavmini kaçma şeklinde düşmanının yurdundan onu çıkarmıştır. Bu olaylar, onların gözleri önünde, düşmanlarına karşı mümin kullarına yardım etmenin ve o düşmanları yok etmenin en güzel yanıdır.

İşte bu olaylar, yüce Allah'ın ne yaptığını açıklamaktadır. Çünkü Allah, eksiksiz bir rahmet ve bol bol nimet içermesiyle birlikte yarattığı varlıkların akıllarının eremeyeceği övülmüş sonuçlar ve yüce hikmetler kastetmektedir. Bunu da, kullarına; isimlerini ve sıfatlarını tanıtmak için yapmaktadır.

---

yapması nefse ağır gelen şeylerdir. Örnek, ibadetlere devam, onların güçlüklerine katlanmak, öfkeyi yenerek affetmek, sadaka vermek, kötülük yapana iyiklikte bulunmak, nefsin arzularına sabırla karşı gelmek gibi şeyler buna dahildir.

Şehvetlerle kast edilen ise; zina, içki, gıybet gibi haram olanları yapmaktır. Yiyip içmek gibi mübah olan şehvetler, buna dahil değildir. Fakat hususlarda ifrat dereceye varmak mekruhtur. (ç)

[1546] Müslim, Zühd 64 (2999); İmam Ahmed, Müsned, 4/332. Hadisin ilk cümlesi Müslim'de geçmemektedir. Bu cümlenin geçtiği yer için b.k.z: Ebû Ya'lâ, Müsned, 7/220, 288; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 2/128

Yine Hz. Adem'in, yasak olan ağaçtan yemesi ve bu sebeple cennetten çıkması da, O'nun açık hikmetlerindendir. Akıllar, bu tür işlerin detaylarını anlamayabilir!!

Kendilerine nimetlerini ulaştırdığı ve sonuçları göründüğünde ancak tanımaya yöneldikleri gizli yollar hususunda eşsiz olmaya, mutlu olmaya sevk ettiği kullarına ve dostlarına yapmıştır. Bu öyle bir iştir ki; kalp/ruh bu işin detaylarını tanımada zorluk çeker ve dil bu işi yorumlamada zorlanır.

Allah'ın yarattığı varlıkların en iyileri, nebileri ve resulleridir. Bunların en iyisi ve en belirgin olanı ise, sonuncusudur. Bu son peygamberin ümmeti; Allah'ı, O'nun isimlerini ve sıfatlarını bilme yönünden çeşitli derecelerde ve mertebelerdedir.

Yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmadan önce bu konu ile ilgili her türlü bilgiyi kuşatmıştır. Bununla ilgili bilgiyi takdir edip kendi katında yazdırmış, daha sonra da bu konuyu meleklere -insanı yaratmadan önceki Kitap'ta- yazmalarını emretmiş ve bu konuyu uygun bir hale ve duruma getirip bir Kitab'a yazdırmıştır. Melekler, bunu, yüce Allah'ın kendi katında yazdığından ve belirlediğinden hiç bir şey ne eksik ve ne de fazla bir şekilde yazmıştır. Bu konu, bu bilgiyi yazdırmadan önce de O'nun ilminde vardı. Sonra bu konuyu, kendi ilminde olduğu gibi yazdırdı. Daha sonra da bu konuyu, yazdırdığı gibi buldu.

"Bilmez misin ki, Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Şüphesiz bunlar bir 'kitap'tadır. Hiç şüphe yok ki bunlar, Allah'a pek kolaydır"[1547]

Yüce Allah, kullarını yaratmadan önce onların durumlarını, ne işleyeceklerini ve ne yapacaklarını bildi. Daha sonra onlar hakkında bildiğini ortaya çıkarmak için onları bu dünyaya göndermiştir. Bilinen şeyin ortaya çıkması için onları emr, yasak, hayr ve şer konularında imtihan etmiştir. Onlar, daha önce geçen bilgiye uygun fiiller ve sıfatlar yapmaları sebebiyle övgüyü, yerilmeyi ve cezayı hak etmişler yada hak etmemişler. Bunlar, insanlar daha bu şeyleri işlemeden önce O'nun ilminde vardı.

"İlmine göre bizi nasıl cezalandırdın? ve Bu, elbisemizin ve kudretimizin altına girmez" dememeleri için onları kınamak ve onlara delili ispat etmek için; peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş ve şeriatlar koymuştur. Al-

---

[1547] Hacc: 22/70

lah'ın, onların yaptıklarıyla ilgili bilgisi ortaya çıkınca, imtihanın ve denemenin ortaya çıkardığı bilinen şey üzerine (onlara) ceza gerekli olmuştur.

Nitekim onların Allah'ın emri ve yasağı hususunda imtihan edilmesi, dünyanın onlar için süslenmesiyle ve onların içerisine şehevi duygu ile istekleri yerleştirmesiyle olan imtihan gibidir. İşte Allah'ın bu tür imtihanı; şeriatı, emri, hükmü ve kudreti ile ilgili bir imtihandır.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Biz, insanlardan hangisinin daha güzel amel edeceğini imtihan etmek için yeryüzündeki şeyleri onlara süs olsun diye yarattık"[1548]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"O, öyle bir Allah'tır ki, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arşı da su üstündeydi"[1549]

Yüce Allah, bu âyeti kerimede, kullarını imtihan etmek için gökleri ve yeri, emri ve yasağı yarattığını haber vermektedir. İşte O'nun bu yaratması, yarattığı varlıkları (niçin) yarattığını gösteren bir belgedir.

Bundan önce geçen âyette ise; ölümü ve hayatı, yine kullarını imtihan etmek için yarattığını haber vermektedir. Çünkü kullarını, emretmesi ve yasaklaması ile ilgili hususlarda imtihan etmek için diriltmiştir. Onlara, sevap ve cezadan meydana gelen bu imtihanın sonucunu elde etmeleri için ölümü takdir etmiştir.

Birinci âyette; bazılarını bazısıyla ve nimetlerle, musibetlerle imtihan etmesi sebebiyle kendi katında bunlardan hangisinin daha tercih edileceği hususunda onları imtihan etmek yeryüzünü onlar için süslediğini bildirmektedir. Bu imtihan; Allah'ın, kulların hakkında, daha önce açık bir şekilde var olanı bildiğini ortaya çıkarmaktadır.

İnsanların ve cinlerin atalarından her biri, diğeriyle imtihan edildi. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın, Hz. Adem ile İblis'in imtihanının mahiyetini bildiğini göstermektedir. Çünkü yüce Allah, meleklere bununla ilgili şöyle buyurmaktadır:

"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"[1550]

[1548] Kehf: 18/7
[1549] Hûd 11/7
[1550] Bakara: 2/30

Bu imtihan, kıyamet gününe kadar, insanların ve cinlerin soylarından gelenler için sürecektir. Bundan dolayı peygamberler, ümmetleriyle imtihan edilmiştir. Ümmetleri de peygamberlerle imtihan edilmiştir. Yüce Allah, (kudsi bir hadiste,) kulu, elçisi ve dostu olan kişiye şöyle hitap etmektedir:

"Doğrusu ben seni, imtihan edeceğim ve seninle (başkalarını) imtihan edeceğim"[1551]

Yüce Allah'ta bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Sizi, bir imtihan olarak, kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz"[1552]

Yine yüce Allah'ta bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Sizin bir kısmınızı, bir diğerine fitne (=imtihan sebebi) kıldık"[1553]

Bu husus, sahih bir hadiste ise şu şekilde geçmektedir:

"(İsrail oğullarından) **üç kişi** var ki, Allah, bunları imtihan etmek istedi. Bunlar; **abraş**,[1554] **kel** ve **kör**. İmtihan, Allah daha onları yaratmazdan önce kendi ilminde onlarla ilgili varolan hakikatleri ortaya çıkardı. **Köre gelince**, o, fakir bir kimse olduğundan Allah'ın, kendisi üzerindeki nimetini itiraf etmişti. Allah, ona, göz ve zenginlik vermişti. Çünkü Allah, bir şükür ifadesi olarak istekte bulunan kimseye bol bol ihsanda bulunmuştu...

Kel ve abraşa gelince, onların her ikisi de, şimdiki hallerinden önceki kötü hallerini ve fakirlik durumlarını inkar etmişlerdi. Abraş, zenginliği hususunda:

- 'Ben bu malı ancak büyükten büyüğe (geçen bir miras olarak) elde ettim' dedi."[1555]

Bu, insanların çoğunun durumunu göstermektedir. Çünkü bu tür insanlar, daha önce kendilerinde var olan eksiklik, cahillik, fakirlik ve işlediği günah ile ilgili hususları kabul etmektedir. Yüce Allah, bunu, var olanın zıddına nakletti. Bununla o kimseye nimet verdi.

İşte bundan dolayıdır ki, yüce Allah, insana; yaratılışının başlangıcında **hakir bir sudan** meydana geldiğini, daha sonra sapasağlam bir insan oluncaya kadar onun yaratılışını bir halden diğer bir hale, evrelere ve kademelere

---

[1551] Müslim, bu hadisi, şu lafızla rivayet etmiştir: **"Ben seni ancak imtihan edeyim ve seninle başkalarını imtihan edeyim diye gönderdim"** B.k.z.: Müslim, Cennet 63 (2865)

[1552] Enbiyâ: 21/35

[1553] Furkân: 25/20

[1554] **Abraş:** Bedeninde yer yer beyaz lekeler olan kimsedir. (ç)

[1555] Buhârî, Eymân 8, Enbiyâ 51; Müslim, Zühd 10 (2964)

döndürdüğünü bildirmektedir. Böylece insan işitiyor, görüyor, saldırıyor ve biliyor. Fakat insan, yaratılışının başlangıcını unuttu. Bu nasıl olur? Rabb'inin kendisine verdiği nimetleri itiraf etmez? Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Onlardan her biri, nimetlerle donatılmış cennete gireceğini mi umuyor? Hayır, Biz, onları bildikleri şeyden yarattık"[1556]

(Âyette geçen) bu iki cümle arasındaki bağı düşündüğün zaman, bu iki cümlenin altında marifet ve ilim hazinelerinden büyük bir hazine olduğunu bulursun. Çünkü yüce Allah, insanın yaratılışının başlangıcını, onların bildikleri nutfe/damla (=meni)den olduğuna işaret etmektedir. Âyet; Allah'ın varlığına, birliğine, eşsiz oluşuna, Rab ve İlah oluşunda tek oluşunu göstermektedir. Bununla birlikte O'nun insanları başıboş olarak bırakması, peygamber göndermemesi ve bir kitap indirmemesi uygun olmaz. Yine O'nun insanları öldürdükten sonra onları yeniden yaratamamaktan ve hayr ile kötülük türünden işlediklerinin karşılığının vereceği yurda onları göndereememekten aciz değildir. Onlar yalancı oldukları, peygamberleri yalandıkları, Allah'ı yine Allah'ın yarattığı varlığa denk tuttukları ve hangi şeyden yaratıldıklarını bildikleri halde cennete girmeyi nasıl arzularlar?

Bu, yüce Allah'ın şu sözüne benzemektedir:

"Biz, sizi yarattık; öyleyse tasdik etmeniz gerekmez mi?"[1557]

Onlar, Allahın, kendilerini yarattığını tasdik ederler. Fakat nasıl yarattığını; o'nu birleme, tanıma ve peygamberlerini doğrulama şeklinde onlara delil getirmektedir. Ayrıca da onları buna davet etmektedir. Çünkü O'nun isimlerini, sıfatlarını, birlemeyi ve peygamberlerini doğrulamayı kabul etme ve O'na kavuşmaya iman etme, yine O'nun yarattığı şeylerdendir. "Nimetler sûresi" diye de bilinen Nahl sûresi, (4. âyetten 81. ayete kadar) bu anlatılanları içermektedir:

"O (Allah), insanı, bir meniden (=spermadan) yarattı. Bir de bakarsın ki o, Rabb'ine karşı apaçık bir düşmandır. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlarda barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyan elbiseler (=zırhlar) yarattı. İşte böylece Allah, Müslüman olasınız diye üzerinize nimetini tamamlamaktadır."[1558]

[1556] Meâric: 70/38-39
[1557] Vâkıa: 56/57
[1558] Nahl: 16/4-81

Yüce Allah, bu âyetlerde; insanlara verdiği asıl ve fer'i nimetlerini hatırlatıyor, onlara bu nimetlerini tek tek sayıyor, onlara Müslüman olmaları için bu nimetleri verdiğini haber veriyor. Böylece onların üzerine olan nimetini, nimetlerin aslı olan İslam'la tamamlamaktadır. Sonra da kendisini inkar eden ve verdiği nimetlere şükretmeyen kimseleri de şu sözüyle haber veriyor:

"Hem Allah'ın nimetini bilirler, sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfir kimselerdir"[1559]

Mücâhid der ki: "Kureyşli kafirler; evleri, nimetleri, (kendilerini sıcaktan koruyan) elbiseleri ve (yine savaşta onları koruyan zırhtan yapılmış) demiri bilmekteydiler. Sonra da "Bu, atalarımıza aittir. Bunlar bize onlardan miras kaldı" demekle de Allah'ı inkar etmekteydiler."[1560]

Avn b. Abdullah der ki: "Kureyşli kafirler, 'filanca kimse olmasaydı, (başımıza) şu şu gelecekti' derlerdi. (Halbuki onlar, fayda ve zararın yalnızca Allah'tan geldiğini de bilmekteydiler)"[1561]

Ferrâ ile İbn Kuteybe ise bu konuda şöyle der: "Kureyşli kafirler, nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmekteydiler. Fakat **'Bu, atalarımızın şefaati sayesinde olmaktadır'** derlerdi."[1562]

Bir grup alim ise bu konuda şöyle der: "Burada **'nimet'**le kastedilen, **Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.** Buna göre nimeti inkar etmek, onların, Hz Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğini inkar etmeleridir." Bu görüş, Mücâhid ile Süddî'den[1563] rivayet edilmiştir. Bu görüş, inkarın hakikatine en yakın görüştür.

Birinci, ikinci ve üçüncü söze gelince; Kureyşli kafirler, nimeti, Allah'a değil de, O'ndan başkasına nispet ettiler. Nimeti Allah'tan başkasına nispet etmeleri sebebiyle Allah'ın nimetini inkar ettiler. Çünkü onlar, Allah'ın nimetini inkar ederek şöyle diyorlardı: "Bu (nimetler), ancak atalarımıza aittir. Biz bu nimetleri, büyükten büyüğe geçen bir miras olarak aldık." Bu kimse, abraş ve kel kimse gibidir. Çünkü bu iki kimse, (daha önceki hadiste de geçtiği üzere) Allah'ın kendilerine verdiği malı bildikleri halde inkar etmişler ve: "Bu mal bize ancak büyükten büyüğe geçen bir miras olarak aldık" demişlerdi. Bunun

---

[1559] Nahl: 16/83
[1560] Mücâhid, Tefsir, 1/350
[1561] Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 5/155
[1562] Ferrâ, Meâni'l-Kur'an, 2/112; İbn Kuteybe, Garîbu'l-Kur'an, s. 248
[1563] Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 5/155

üzerine (Melek:) "Eğer ikinizde yalancılardan iseniz, Allah sizi eski halinize çevirsin" demişti.[1564]

Nimetin atalarından aldıkları bir miras olması, Allah'ın onlara verdiği nimetin mahiyetini daha iyi ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Allah, nimeti onların atalarına vermişti. Sonra da onları, bu nimete mirasçı kılmıştı. Ataları, Allah'ın onlara verdiği nimetle rızıklandıkları için onlar atalarını tamamlamış oldular.

"Filanca kimse olmasaydı, (başımıza) şu şu gelecekti" sözüne gelince, bu söz, "filanca kimse olmasaydı, (başımıza) şu şu gelecekti" diyen kimseye nimetin verilmesinin kesin olduğunu içermektedir. Nimetin verilmesi, zarar ve fayda olarak, kendisine yada başkasına sahip olamayan kimseyedir. Bunun gayesi, yüce Allah'ın kendi eliyle nimetini uygulamaya geçirdiği sebebin bir parçası olmasıdır. Sebep, bir şeyi ortaya çıkarmada tek başına yeterli değildir. Bunu bir sebep kılması, Allah'ın ona verdiği bir nimetidir. Dolayısıyla da o kimse, bu nimetle nimetlenmiş olmaktadır. Yine o kimse, bunu, nimetin parçalarından kılması sebebiyle nimetlenmiş olmaktadır. Sebep ve müsebbep (=sebep kılınan/sebebi sonucu), Allah'ın nimet vermesindendir. Yüce Allah, bazen bu sebeple nimet verir. Bazen de bir sebep olmaksızın ni-

---

[1564] Bu hadis, daha önce özet olarak geçmişti. Bu hadise göre; İsrâil oğullarından biri abraş, biri kel ve biri de kör olmak üzere üç kişi varmış. Allah, bu üç kimseyi imtihan etmek üzere onlara bir melek göndermiş. Melek, bu her üç kişiye giderek "Onlara göre en makbul şeyin ne" olduğunu sormuş. Abraş kimse, güzel renk, güzel cilt ve insanların kendisinden iğrendiği şeyin gitmesini istemiş. Melek, o abraş kimseyi sıvazlamış. Bunun üzerine ona en makbul malın ne olduğunu sormuş. O da, deve (yada sığır) demiş. Daha sonra abraşa, doğurması yakın bir deve verilmiş. Melek de, bu devede bereket vermesi için dua etmiş.
Kel kimse ise, güzel saç ve insanların kendisinden iğrendiği halin gitmesini istemiş. Melek, onu sıvazlamış. Bunun üzerine ona güzel saç verilmiş. Daha sonra ona en makbul malın ne olduğunu sormuş. O da, sığırdır diye cevap vermiş. Hemen ona hamile bir inek verilmiş. Melek de, bu devede bereket vermesi için dua etmiş.
Kör ise, gözünün açılmasını istemiş. Melek, onu sıvazlamış. Bunun üzerine onun gözü açılmış. Daha sonra ona en makbul malın ne olduğunu sormuş. O da, koyundur diye cevap vermiş. Hemen ona doğurmuş bir koyun verilmiş.
Derken bu üç kimsenin hepsi, kendilerine verilen hayvanların sayısını çoğaltmışlar. Melek, abraşın ve kelin eski kılığına girerek teker teker o ikisine giderek onlara eski günlerini hatırlatıp bu malları ona veren Allah rızası için ondan bir deve ve sığır istemiş. İkisi de, bu malları, Allah'ın verdiği bir nimet olarak değil de, büyükten büyüğe geçen bir miras olarak elde ettiklerini belirterek bir şey vermekten kaçınmışlar. Melek de, o ikisine ayrı ayrı : "Yalancı isen, Allah seni eski haline çevirsin" demiş. Böylece her ikisi de, eski hallerine geri dönmüşler. Kör ise, eski günlerini hatırlayarak kendisinden istenen koyunu vermiş. Bunun üzerine melek, köre: "Malın senin olsun. Siz ancak imtihan edildiniz. Senden razı olundu. İki arkadaşın ise, hüsrana uğradı" demiş. (ç)

met verir. O zaman O'na bir tesir olmaz. Bazen de sebeplendirmek için sebebi hükmü altına alır. Bazen de bunun gerektirdiği şeyin zıddını sebebe göre düzenler. O halde Allah, birdir. Hakikate göre nimetini verir.

"Bu nimet, atalarımızın şefaati sayesinde olmaktadır" diyen kimseye gelince, bu söz; nimetin, sahibinin dışında başka birisine nispet edilmesi sebebiyle şirk içermektedir. Allah'tan başkasına ibadet edilen ilâh, Allah katında şefaat eden kimseden daha aşağı ve daha düşük bir seviyededir. Bu ilâh, değersiz olma ve azab konusunda ona tapanlarla birlikte hazır bulunur. Yarattıkları içerisinde Allah'a en yakın ve en sevimli olanı, ancak Allah'ın izninden sonra razı olacağı bir şekilde onun katında şefaat yetkisi verilen kimsedir. Allah'ın izniyle gerçekleşecek olan şefaat, O'nun nimetlerindendir. Allah, bu şefaat ile, şefaati kabul etmek sûretiyle ve şefaatte bulunacak kimseye bu imkanı vermek sûretiyle nimet vermektedir. Çünkü herkesin şefaatte bulunma imkanı yoktur. O halde O'nun dışında hakiki olarak nimet veren kim vardır?!.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Sahip olduğunuz her bir nimet, Allah'tandır"[1565]

Kulun sahip olduğu her bir şey; göz açıp kapayıncaya kadar O'nun nimetinden, lütfundan, ihsanındandır. İşte bundan dolayıdır ki, yüce Allah, nimetten bir şey verip sonra da: **"Bu bana ancak katımda bulunan bir ilme göre verilmiştir"** diyen kimseyi yermektedir.

Bu husus, diğer bir âyette ise şöyle ifade edilmektedir:

"İnsana bir sıkıntı dokunuverince bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir nimet bahşettiğimiz zaman da: 'O bana bir bilgi üzerine verildi' der. Belki bu bir imtihandır, fakat pek çokları bilmezler"[1566]

Beğavî der ki: "(Bu nimet, bana,) Allah'tan bana gelmiş bir ilim üzere (verilmiştir). Doğrusu bu nimete hakkım var."

Mukâtil'de dedi ki: "(Bu nimet,) Allah'ın bana öğretmiş olduğu hayr üzere (verilmiştir)."[1567]

Bu söz; Allah'ın, hakkı olduğu bilgi üzerine bunu ona verdiğini içermektedir.

[1565] Nahl: 16/53
[1566] Zümer: 39/49
[1567] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/82

Diğerleri ise şöyle demişlerdir: "Bilakis bilgi ona nefsinden dolayı verilmiştir. Bunun anlamı şudur: Bu (nimet) ona, çeşitli kazanç yollarını bilmeden ötürü verilmiştir." Bu görüş, Katâde ile birçok kimseye aittir.

Mananın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: "Biliyorum ki, dünya hayatında bu bana verildiğine göre, Allah katında benim önemli bir değerim ve şerefim var."

Bu, Mücâhid'in şu sözünde geçen manaya da benzemektedir: "Bu (nimet), ona, üzerinde bulunduğu şereften dolayı verilmiştir."

Yüce Allah devamla şöyle buyurmaktadır:

"Bilakis o (nimet), bir imtihandır"[1568]

Yani verilen bu nimetler, bir fitne olup kendisine nimetler verilen kimseyi bu nimetler hususunda deneriz. Bir sıkıntı olup kendisine nimetler verilen o kimseyi bu nimetlerle imtihan ederiz. Bu, onun seçmesini ve sakındığını göstermez. Bize sevimli olan, bize yakın olandır. İşte bundan dolayı yüce Allah, bu hususu, Kârûn ile ilgili kıssada şöyle anlatmaktadır:

"Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helak etmişti. Günahkarlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)."[1569]

Allah'ın bir kimseye mal, kuvvet ve servet vermesi; kendisine bu nimetleri verdiği o kimseden razı olduğunu, o kimsenin derecesinin saygın olduğunu ve Allah katında yüce bir mertebeye sahip olduğunu göstermektedir. Allah, Kârûn'a verdiğinden daha fazlasını verdiği o kimseyi helak etmiştir. Bu nimetlerin çok olmasına rağmen onları helak etmiştir.

Bilinmelidir ki, Allah'ın bir kimseye bazen bir şey vermesi, bir sevgi ve rıza olmayıp aksine bir imtihan ve bir fitnedir. İşte bundan dolayı yüce Allah, **"Bilakis o (nimet), bir imtihandır" (Zümer: 39/49)** buyurmuştur. Yani nimet, bir fitnedir. Yücelik değil. **"Fakat onların çoğu, (nimetin bir fitne olduğunu) bilmezler." (Zümer: 39/49)**

Yüce Allah'ın şu sözü, bu manayı desteklemektedir:

"Gerçekten bunu, onlardan önce geçenler de söylemişti. Fakat onların kazandıkları şeyler, kendilerine fayda sağlamadı. Sonunda da kazandıkları o amellerin kötülükleri, kendilerine gelip çattı. Bunlardan o

---

[1568] Zümer: 39/49
[1569] Kasas: 28/78

zulmedenleri de kazandıklarının kötülükleri yakında onlara gelip bulacaktır. Onlar da bunu atlatacak değillerdir."[1570]

Yani gerçekten bu sözü, onlardan önce geçenler söylemişti. Ki onlara nimet vermiştik.

Abdullah ibn Abbâs der ki: "Onlar, Allah'ın, dünyada kendilerine verdiği nimete karşı şımardılar. Verilen bu nimete sevindiler ve haddi aştılar. Ve 'Bu, Allah'ın bize verdiği bir yüceliktir' dediler."

Yüce Allah'ın **"Fakat onların kazandıkları şeyler, kendilerine fayda sağlamadı" (Zümer: 39/50)** sözünün anlamı şudur: Onlar, kendilerine verilen nimetlerin, kendi yüceliklerinden olduğunu zannettiler. Halbuki bu böyle değildir. Çünkü onlar, azaba uğradılar. Kazandıkları hiçbir şey onlara fayda sağlamadı. Ayrıca bu nimetlerin onların yüceliklerinden olmadığını açıklamaktadır.

Ebu İshâk[1571] der ki: "Âyetin manası: "Allah bunu bize ancak yüceliğimizden dolayı verdi. Çünkü biz buna layıkız" sözlerinde geçmektedir. Halbuki onların amelleri boşa çıkmıştır. Dolayısıyla da amellerin boşa çıkması, **"Fakat onların kazandıkları şeyler, kendilerine fayda sağlamadı" (Zümer: 39/50)** sözüyle ima edilmektedir.

Daha sonra Allah, onların bu yalancı zanlarını, **"Bilmezler mi ki muhakkak Allah rızkı dilediği kimseye yayar ve kısar." (Zümer: 39/52)** sözüyle geçersiz kılmaktadır.

"Bu (nimet), bana ancak bende olan 'bir bilgi dolayısıyla' verilmiştir" (Kasas: 28/78) sözüyle kastedilen; eğer **'kendi bilgisi'** kastedilirse, o zaman mana: "Bu, bana, bende olan bilgi, tecrübe ve beceri dolayısıyla verilmiştir" şeklinde olur. Eğer bu sözle, **'Allah'ın bilgisi'** kast edilirse, o zaman mana: "Bu, bana, hayr ve hak etme mahiyetinde bende olan 'Allah'ın bilgisi' dolayısıyla verilmiştir. Çünkü ben, bunu hak ettim. Bu, benim yüceliğimdendir" şeklinde olur. Bu söz, **"Bu (nimet), bana verilmiştir"** sözüne daha ağır basmaktadır. **"Bilgim ve becerimle elde ettiğim ve kazandığım"** dememiştir. Bu ifade; bunun, sadece kendisine verildiğini itiraf ettiğini göstermektedir. Yine bunu, yüce Allah'ın şu sözü de delalet etmektedir: **"Bilakis o (nimet), bir imtihandır" (Zümer: 39/49)**. Yani o, bir sıkıntı ve bir imtihandır. Buna göre mana şöyle olmaktadır: Bu, ona yüceliğinden dolayı verilme-

---

[1570] Zümer: 39/50-51

[1571] Zeccâc, Meâni'l-Kur'an, 4/357

miştir. Bilakis ona, bu; şükür mü ettiğini, yoksa küfür mü ettiğini bilmek için Allah'tan bir imtihan ve bir sınama olarak verilmiştir.

Yine bu anlatılana, yüce Allah'ın şu sözü de uygun düşmektedir:

"Ama insan, her ne zaman Rabb'i onu sınayıp da ikramda bulunur, nimet verirse, 'Rabb'im bana ikram etti' der. Ama her ne zaman da sınayıp rızkını daraltırsa, o vakit de, 'Rabb'im beni zillete düşürdü' der"[1572]

İnsan, bunu, kendisine Rabb'inin verdiğini itiraf etmektedir. Fakat bunu, yüceliğinden olduğunu zannetmektedir.

Birinci takdire göre âyet; nimeti, Allah'ın lütfuna ve ihsanına değil de kendi nefsiyle, bilgisiyle ve gücüyle bağlantı kuran kimsenin durumunu yermeyi içermektedir. İşte bu, küfrün ta kendisidir. Çünkü şükrün başı, nimeti itiraf etmektir. Nimet ise, yalnızca nimet veren Allah'tandır. Nimet, (Allah ile değil de) bir başkasıyla bağıntı kurulursa o zaman nimet inkar edilmiş olur.

Bir kimse: "Bu, bana, bende olan bilgi ve tecrübem dolayısıyla verilmiştir" dediği zaman, o kişi, nimeti, kendi nefsiyle bağıntı kurmuş olur ki, doğrusu buna şaşılır. Nitekim bu; bazı kimselerin, nimeti, **"Bizden daha kuvvetli kim vardır?"** (Fussilet: 41/15) şeklindeki sözleriyle **'kendi gücüyle'** bağıntı kurması gibidir. Bu kimseler, güçlü oluşlarına aldanmışlardır. Dolayısıyla da bu, **'bilgiyle'** aldanma şeklidir. Çünkü güçlü olmaları, onlara bir fayda sağlamamıştır.

İkinci takdire göre ise âyet; nimeti hak ettiğinden dolayı Allah'ın, kendisine nimet verdiğine inanan kişiyi yermeyi içermektedir. Buna göre yüce Allah, nimetin sebebini, nimeti elde etmek sûretiyle hak ettiği sıfatı göstermektedir. Halbuki bu nimet, o kimseye, Allah'ın bir ihsan ve ikram olarak verdiği bir mükafattır. Dolayısıyla nimeti, o kimsenin vasıflandığı şeye sebep kılmıştır. Çünkü kişi, bu nimetin, kendisi için, şükür mü olduğu, yoksa inkar edeceği bir imtihan ve sınanma mı olduğunu bilememektedir. Bu, onun düşündüğü gibi bir mükafat değildir. Eğer bu, işlediği bir mükafat yada yerine getirdiği bir iyilik olsa, zaten Allah, o kimseye bu sebeple nimet verendir. O Allah, sebep olunan şeyle ve mükafatla nimet verendir. Bütün bunlar; Allah'ın lütfunun, ihsanının ve cömert oluşunun ta kendisidir. Kula, kendisinden dolayı, zerre miktarı hayr yoktur.

[1572] Fecr: 89/15-16

Her iki takdire göre âyet; o kişi, nimeti, her yönden Rabb'iyle bağlantı kurmamıştır. Eğer nimeti, Rabb'iyle, bir şekilde bağlantı kuracak olursa, Allah, nimetlerin hakikatine ve sebeplerine her türlü şekilde nimeti veren sadece O'dur. Nimetin sebepleri, kula nimet verendendir. Eğer kul, nimeti, çalışmakla elde etmiş olsa bile, yine de çalışmasıyla elde ettiği bu nimet, Allah'ın nimetindendir. Çünkü her nimet, şükredilinceye kadar sadece Allah'tandır. Şükür, nimettir. Nimet ise Allah'tandır. Herkes, Allah'a ancak nimetiyle şükretmeye güç yetirebilir. Şükretmek de, Allah'tan bir nimettir. Nitekim Hz. Dâvud (a.s.) bu konuda:

"Ey Rabb'im! Senin şükrüne ancak yine Senin nimetinle erişip dururken, ben, Sana nasıl şükredeceğim?" dedi. Bunun üzerine Allah:

- **'Ey Dâvud! İşte şimdi bana şükretmiş oldun'** buyurdu.[1573] Bunu, İmam Ahmed rivayet etmiştir.

Yine Hasen (el-Basrî'nin) şöyle söylediği nakledilmiştir: Dâvud (a.s) dedi ki: **"İlahi! Vücudumdaki kıllardan her birinin ikişer tane dili olsa, gece ve gündüz, bütün zamanlarda Seni zikretseler, yine de bana verdiğin bir nimetin hakkını eda etmiş olamam."**[1574]

Burada kastedilen husus şudur: Şükreden kimsenin durumu, **"Bu (nimet), bana ancak bende olan 'bir bilgi dolayısıyla' verilmiştir" (Kasas: 28/78)** diyen kimsenin durumunun tam zıddınadır. Yine bunun benzeri bir ifade şekli, yüce Allah'ın şu sözünde şöyle geçmektedir:

"İnsan, iyilik istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokununca üzülür ve ümitsizliğe düşer. Andolsun ki kendisine dokunan bir zarardan sonra, biz ona tarafımızdan bir rahmet tattırsak, o: 'Bu (iyilik), benim hakkımdır. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabb'ime döndürülmüş olsam bile mutlaka O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır' der. Biz, o inkâr edenlere, yaptıkları şeyleri mutlaka haber vereceğiz ve onlara ağır bir azap tattıracağız."[1575]

'Bu (iyilik), benim hakkımdır' ifadesi ile ilgili şu açıklamalara yer verilmiştir:

Abdullah ibn Abbâs der ki: "(O kişi, 'bu benim hakkımdır' sözüyle,) 'benden kaynaklanan bir şeyi kast etmektedir."[1576]

[1573] İmam Ahmed b. Hanbel, Zühd, (373); İbn Ebi'd-Dünyâ, Şükr, s. 67
[1574] İmam Ahmed b. Hanbel, Zühd, (361); İbn Ebi'd-Dünyâ, Şükr, s. 76
[1575] Fussilet: 41/49-50
[1576] Kurtubî, Tefsir, 15/373

Mukâtil'de der ki: "Buna en layık olan kişi benim demektir."

Mücâhid'de der ki: "Bu iyiliği, amelim sayesinde elde ettim. Dolayısıyla da ben bu iyiliği hak ettim."[1577]

Zeccâc'da der ki: "Bu iyilik, amelimle hak ettiğim bir vazifedir."

Görüldüğü üzere insan, en çirkin iki sıfatla nitelenmiştir: Eğer ona bir kötülük dokunursa, ümitsizlik haline kapılır ve bu ümitsizlikten dolayı susup kalır. Eğer ona bir iyilik dokunursa, Allah'ın, kendisine nimet verdiğini ve lütufta bulunduğunu unutup şımarır ve bu nimeti hak ettiğini zanneder. Daha sonra da öldükten sonra dirilmeye dair yalanlamasını da buna ilave edip: **"Kıyametin kopacağını da sanmıyorum" (Kehf: 18/36)** der. Ardından da buna, eğer öldükten sonra dirilme söz konusuysa, o zaman Allah katında kendisi için **daha güzel şeyler**[1578] olduğuna dair hileli zannını ilave eder. Bu durumunu, konum olarak cahilliğine ve kibirli oluşuna yüklemedi.[1579]

İbn Kayyim, nazım olarak der ki:

"Allah, kuluna ve kulu için "el-Latîf" (=yumuşak davranan)dır.

"Lütuf, Allah'ın vasıfları hususunda iki kısma ayrılır:"

"(Birincisi:) İşlerin sırlarını bilgiyle idrak etmek,"

"(İkincisi:) (Kuluna) ihsanda bulunma ile ilgili durumlarda latif olmak."

"(Kul,) izzetli oluşunu sana gösteriyor ve lütfunu ortaya çıkarıyor."

"Dikkatsiz davranma ile ilgili hususlarda kul, önemli bir yere sahip olmaktan uzak olur."

İbnü'l-Esîr **"Nihâye"**de der ki: "Yüce Allah'ın isimleri içerisinde **"el-Latîf"** ismi de var. **Latîf**, bir işi yapma hususunda yumuşak olmayı ve faydalı şeyleri yaratıklarından dilediğine güzellikle ve incelikle ulaştırmada işlerin en ince ve en gizli yönlerini kendisinde toplayan zat demektir.[1580]

[1577] Mücâhid, Tefsir, 2/572; Taberî, Tefsir, 25/3

[1578] Bu husus, yüce Allah'ın "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülmüş olsam bile mutlaka O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır" (Fussilet: 41/50) sözünde geçmektedir.

[1579] Şifâu'l-alîl, s. 34

[1580] Bu tanıma göre **"el-Latîf"** isminin iki anlamı ortaya çıkmaktadır. Birinci anlamı, lütufta bulunmak ve ikinci anlamı ise, incelikleri ve sırları bilmek şeklindedir. Bu iki anlam, kelimenin, mazi fiilinin orta harfinin iki farklı şekilde okunmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki mana arasındaki ilişki şöyle açıklanabilir: **"el-Latîf"**, işlerinde güzellik ve inceliklerine varıncaya kadar, faydaları bilme ve takdir ettiği yaratıklarına onları eriştirme özelliklerini kendisinde bulunduran zattır. (ç)

"el-Latîf" kelimesi; **'yumuşak davranmak'** (=rıfk) anlamında kullanıldığı zaman, mazi fiilinin (orta harfinin) fethalı okunmasıyla لَطَفَ (letafe) - يَلْطُفُ (yeltufu) - لُطْفًا (lutfen) denilir. Mazi fiilinin (orta harfinin) dammeli (=ötreli) okunmasıyla لَطُفَ (letufe) – يَلْطُفُ (yeltufu) şeklince olunca, o zaman **'hoş olmak'** (صَغُرَ) ve **'ince olmak'** (دَقَّ) anlamında olur."[1581]

Râgıb el-İsfehânî'de **"Müfredât"**ta der ki: "**Lütuf** kelimesi, bazen duyu organlarının idrak edemeyeceği ince şeylerle ifade edilir. Lütuf kelimesini, bu şekilde Allah'a vasf etmek, O'nun ince işlerle tanınması ve kullarını hidayete erdirmede yumuşak davranması doğrudur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah (kıyamet gününden korkup vazifesini yapan) kullarına çok lütufkârdır"[1582]

"Doğrusu Rabb'im, dilediğine lütfunu ihsan eder"[1583]

Yani Allah; kardeşleri, Hz. Yûsuf'u kuyuya attıklarında onu kuyudan çıkarmakla ona ihsanda bulunmuştur."[1584]

Üstad Abdurrahman es-Sa'dî konu ile ilgili olarak şöyle der: Yüce Allah, kuluna karşı, gerek iç dünyasıyla ilgili işlerinde ve gerekse de dış dünyasıyla ilgili işlerinde son derece yumuşak davranır. Onu, kendi iyiliğine ve hayrına olacak şeylere doğru hissettirmeden yöneltir. İşte bu; O'nun bilgisinin, rahmetinin ve cömert oluşunun alametlerindendir.

Müellif İbn Kayyim, **"el-Latîf"** isminin iki manada olduğunu belirtmiştir:

Birincisi: O, her şeyden haberdardır. O'nun ilmi; her türlü sırları, gizli işleri ve kalplerin gizlediği şeyleri, gaybi konularını, meselelerin arka planlarını, her şeyin en ince ve gizli yönlerini kuşatır. O, bunlardan hiçbir şeyin kendi bilgi ve tecrübesinden uzak olmayacak şekilde kendisi için mümkün olan her türlü durumu bilir.

İkincisi: Kuluna ve dostuna karşı son derece lütufkardır. Ona ihsanda bulunur, lütfu ve ikramıyla onu kuşatır ve onu yüksek mertebelere eriştirir. Onu, kolay olana yaklaştırır ve zor olandan ise uzaklaştırır. Onun hoşuna gitmeyen ve sıkıntı veren her türlü imtihanları ve sınamaları onun üzerinde gerçekleştirir. Bu imtihan ve sınamaların meydana gelmesinde, dünya ve ahirette kulu için menfaatler, mutluluklar ve güzel bir sonuç olduğunu bilir.

[1581] İbnü'l-Esîr, Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, 4/251
[1582] Şûrâ: 42/19
[1583] Yûsuf: 12/100
[1584] Râgıb, Müfredât, s. 450

Nitekim peygamberleri, kavimlerinin eziyetiyle ve Allah yolunda cihad etmekle imtihan etmiştir. Yine dostlarını da, arzu ettiklerine nail olmaları için hoşlanmadıkları şeylerle imtihan etmiştir.

İşte bu anlattıklarımız; musannifin sözünde geçen فيريك عزّته yani **"hoş görmediğin imtihanınla"** ve ويُيدي لطفه yani **"övülmüş sonuçlar ile sevinçli bitişler"** sözünün anlamıdır.

Kul, gerek yönetme (=velayet), gerek lider olma (=riyaset) ve gerekse insanlar arasında en sevilen faktörlerden birinin sorumluluğunu alma gibi nice dünyevî şeylere gözünü diker. Allah ise, kulunun dinine zarar vermemesi için kulunu bu tür şeylerden uzaklaştırmaya çalışır ve kuluna olan rahmetinden dolayı bu tür şeyleri ondan kaçındırır. Kul ise (bunları elde edemediği için) cahilliğinden ve Rabb'ini yeterince tanımamasından dolayı üzüntülü bir şekilde (hâlâ bunları elde etme hususunda) ısrarını sürdürür. İstekte bulunanlar, ister söz lisanı veya hal lisanıyla istemiş olsunlar, ister isteyen kimse mümin yada kafir ve iyi yada günahkar olsun, eğer kul, (bilmediği nice şeylerin) kendisi için hazırlandığını (ve bu konuda ona iyiliğin murad edildiğini) bilmiş olsa, (Allah'a hamd eder ve bundan dolayı da O'na şükreder.)[1585]

O halde kim istemiş olduğu şeyi doğru bir şekilde, elde ettiği şeyi istekli ve gelecekte olma ihtimali olan zilletin ve fakirliğin bilincinde olarak Allah'tan istemiş olursa, Allah, o kimseye, istediği şeyi verir ve onu dilediği şeye nail kılar. Çünkü Allah; vermiş olduğu sözü tutar, kuluna karşı rahîmdir, cömerttir ve kerîmdir.

Allah, bu geniş cömertliğini, dostlarına; gözlerin göremediği, kulakların işitemediği ve insan kalbinin hissedemediği yücelik, karar kılma ve rahmet yurdunda hazırlamıştır.[1586]

* * *

[1585] Bu durumda kul, Allah karşı şöyle dua etmelidir: **"Allahım! Benim isteyip de bana nasip ettiğin şeyleri, senin sevdiğin şeyleri yapmamda bana güç kaynağı kıl. Benim isteyip de bana vermediğin şeylerin yerine de, kendi sevdiğin şeyleri bana nasip et."** Bu hadis için b.k.z.: Tirmizî, Deavat 78; İbnü'l-Esîr, Câmiu'l-Usûl, 4/641 (ç)

[1586] Şerhu Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 91

﴿ اَلْحَلِيمُ - اَلْعَفُوُّ ﴾

el-HALÎM - el-AFUVV

İbn Kayyim nazım şeklinde der ki:

"Allah, "el-Halîm"dir. Dolayısıyla işlediği isyandan (pişman olup) tevbe etmesi için kulunu cezalandırmada acele davranmaz."

"Allah, "el-Afuvv"dur. Dolayısıyla O'nun affı, yeryüzü sakinlerini yönetmek için onların başına geçen insanı kuşatmıştır."

Üstad Abdurrahman es-Sa'dî, bu iki beyti açıklama mahiyetinde şöyle der: **"el-Halîm"**[1587] ve **"el-Afuvv"**, yüce Allah'ın isimlerindendir. **"el-Halîm"** şu anlama gelmektedir: O Allah; kafirleri, fasıkları ve isyankarları da içine alan kamil bir hilme sahiptir. Onlara karşı mühlet verir ve tevbe etmelerine fırsat vererek onlara ceza vermede acele davranmaz. O isteseydi, onları günah işler işlemez hemen cezalandırabilirdi. Çünkü işlenen günahlar, hemen arkasından acil ve çeşitli cezaları gerektirir. Fakat yüce Allah'ın hilmi, onlara mühlet vermeyi gerektirmektedir."

Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Bununla beraber Allah, insanları, kazandıkları (günahlar) yüzünden hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet ecelleri gelince gereğini yapar. Şüphe yok ki Allah, kullarını görmektedir"[1588]

[1587] **"el-Halîm"**, "sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak" anlamındaki "hilm" masdarından sıfat olup "sabırlı ve temkinli olan, acele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan" demektir.
"el-Halîm" kelimesi, Kur'an'ın 15 yerinde geçmekte olup bunlardan on birinde Allah'a, ikisinde Hz. İbrahim'e, birinde Hz. Şuayb'a, birinde de Hz. İsmail'e izafe edilmiştir.
Allah'ın ismi olarak zikredilen **"el-Halîm"** ismi, tek başına kullanılmayıp altı ayette "bütün günahları bağışlayan" anlamındaki **"el-Gafûr"**, üç ayette "hakkıyla bilen" anlamındaki **"el-Alîm"**, bir ayette "her şeyden müstağni olan, kendi dışındaki her şeyin O'na muhtaç olduğu varlık" anlamındaki **"el-Ganiyy"**, bir ayette de "az iyiliğe çok mükafat veren" anlamındaki **"eş-Şekûr"** ismiyle birlikte anılmıştır. Bu kullanılış şekli, kelimenin anlamına açıklık getirdiği gibi ona zenginlik ve derinlik de kazandırmaktadır. (ç)

[1588] Fâtır: 35/45 (Kur'an'ın birçok âyetinde; yaptıkları zulüm ve kötülükler yüzünden insanlar hemen ilahi cezaya çarptırılmış olsalardı, yeryüzünde hareket eden hiçbir canlının kalmayacağı, yani sosyal düzenle birlikte ekolojik ve fizik düzeninin de bozulacağı ifade edilmek-

"el-Afuvv"a[1589] gelince, O; kullarından meydana gelen günahları da içine alan geniş bir affa sahiptir.

Afuvv, özellikle de affa sebep olan istiğfar, tevbe, iman ve salih amel gibi şeyleri yerine getirdikleri zaman, kullarının işlediği bütün günahları affeden demektir... Allah, kullarının tevbelerini kabul eder ve işledikleri suçları/kötülükleri[1590] affeder. Çünkü O, affedicidir. Affetmeyi sever. Kullarının, affa ulaşmalarına sebep olan şeyleri yerine getirmek için çalışmalarından hoşlanır. İşte bunlar, O'nun rızasını kazanmak için çalışmak ve O'nun yarattıklarına iyilik yapmaktır.

O'nun eşsiz affından biri de; kul, ne kadar günah işlerse işlesin, sonunda O'na yönelip tevbe ederse, onun işlediği bütün günahları bağışlar. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[1591]

* * *

---

te ve bu tür davranışların cezalarının belli bir süreye kadar ertelendiği haber verilmektedir. B.k.z: Nahl: 16/61, Fâtır: 35/45) (ç)

1589 **"el-Afuvv"** kelimesi, sözlükte; "silmek, gidermek, yok etmek" manasındaki "afv" kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup "kolaylıkla affeden, kullarının günahlarını silen, cezaları kaldıran" demektir.
Afuv kelimesi, Kur'an'da; toplam beş ayette geçip dört yerde buna yakın bir mana ifade eden "el-Gafûr" ismiyle, bir yerde ise "el-Kadîr" ismiyle birlikte kullanılmıştır.
Konuyla ilgili nasların ışığında ilahi affı, şöyle yorumlamak mümkündür: Allah'ın, kullarına ait günahlarının izlerini tamamen yok etmesi, Kiramen katibin meleklerinin kayıtlarından sildirmesi, kıyamet günü bu günahlardan dolayı hesap sormaması, hatırlayıp mahçup olmasınlar diye kullarına unutturması ve günah yerine sevap yazmasıdır. (ç)

1590 Bu, yüce Allah'ın **"Şüphesiz ki O, kullarından tevbeyi kabul eden, (işledikleri) 'kötülükleri' affeden ve yaptıklarınızı bilendir"** (Şûrâ: 42/25) sözünden dolayıdır.

1591 Zümer: 39/53

﴿ اَلشَّاكِرُ - اَلشَّكُورُ ﴾

eş-ŞÂKİR - eş-ŞEKÛR

"Şükür" mertebesi, mertebelerin en yücesidir. Şükür mertebesi, **"Rıza"** mertebesinin üstündedir ve (hatta daha) fazladır.

Rıza, şükrün içinde yer almaktadır. Şükür, rızasız olmaz.

Şükür,[1592] imanın yarısıdır. İman, iki kısma ayrılır: Yarısı şükür ve yarısı da sabırdır.

Yüce Allah, kullarına, şükrü emreder ve şükrün zıddına olan şeyleri ise yasaklar. Şükreden kimseleri över, onları 'yarattıklarının seçkinleri' diye niteler, onları yarattıklarının gayesi kılar, onlara en güzel mükafatı vaat eder, onları ihsanının artmasına bir sebep ve nimetlerini koruyucu ve gözetici yapar. Şükredenlerin, âyetlerinden faydalandıklarını haber verir. Onlar için isimlerinden bir isim türetir ki, o da, **"eş-Şekûr"**dur.

Yüce Allah'ın **"eş-Şekûr"**[1593] olması itibariyle, şükreden kimseyi, kendisi için şükrettiği şeye ulaştırır. Hatta şükreden kimseyi, kendisine şükredilmiş olarak geri çevirir. Bu da, Allah'ın, kulundan istediği şeyin ta kendisidir. Şükredenler, kulları içerisinde az sayıda bulunur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Eğer yalnız O'na kulluk ediyorsanız, o zaman Allah'a 'şükredin'."[1594]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bana 'şükredin'. Nankörlük etmeyin"[1595]

Yüce Allah, Hz. İbrahim (a.s)'dan şöyle söz etmektedir:

[1592] Verilen herhangi bir nimetten dolayı, bu nimeti verene karşı söz, fiil veya kalb ile gösterilen saygı ve karşılık, iyiliğin kıymetini bilme ve iyilik yapana bu hissi gösterme, nimet ve iyiliği anıp sahibini övme. Arapça bir kelime olan şükür, "şekere" kökünden gelmektedir. Bu kökten gelen şükür, isim ve fiil olarak Kur'an-ı Kerim'de yetmişe yakın yerde geçmektedir. Türkçede kullanılan teşekkür ve şükran kelimeleri de aynı köktendir.

[1593] "Azıcık teşekküre çok karşılık veren" anlamına gelen **"eş-Şekûr"** ismi, Rabbimizin ismi olarak Kur'an-ı kerim'in 4 yerinde geçmektedir.

[1594] Bakara: 2/172

[1595] Bakara: 2/152

"Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaat eden, Hakk'a yönelen bir önderdi. Ve hiçbir zaman müşriklerden olmadı. Allah'ın nimetlerine 'şükreden' idi. Allah onu seçmiş ve doğru yola iletmişti"[1596]

Yüce Allah, Hz. Nuh (a.s)'dan ise şöyle söz etmektedir:

"Doğrusu o, çok 'şükredici' bir kuldu"[1597]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. 'Şükredesiniz' diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi"[1598]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O halde O'na kulluk edin ve O'na 'şükredin'. (Ancak) O'na döndürüleceksiniz"[1599]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah, 'şükredenleri' mükafatlandıracaktır"[1600]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ve hatırlayın ki, Rabb'iniz size şöyle bildirmişti: Yüceliğim hakkı için 'şükrederseniz' elbette size (nimetimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir"[1601]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz bu (anlatıla)nda çok sabredenler ve çok 'şükredenler' için nice ibretler vardır"[1602]

Yüce Allah, kendisini, **"eş-Şâkir"** ve **"eş-Şekûr"** diye isimlendirmiştir. Şükredenleri de, bu iki isimle adlandırıp onlara kendi sıfatını vermiş ve onları kendi ismiyle isimlendirmiştir. Şükredenlere, bu iki ismin verilmesi, ihsan ve muhabbet olarak bu sana yeter de artar bile.

Allah, şükreden kimseyi, şükrüne 'karşılık vermek' (=meşkûr)le mukabele eder. Bu, O'nun şu sözünde şöyle geçmektedir:

"(Onlara şöyle denir): İşte (bütün) bu (nimetler), sizin için bir mükâfattır. Gayretiniz, karşılık bulmuş (=meşkûr olmuş)tur"[1603]

[1596] Nahl: 16/120-121
[1597] İsrâ :17/3
[1598] Nahl: 16/78
[1599] Ankebût: 29/17
[1600] Âl-i İmrân: 3/144
[1601] İbrahim: 14/7
[1602] Lokmân: 31/31
[1603] İnsân: 76/22

Yüce Allah, şükreden kulundan razı olur. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Eğer 'şükrederseniz' sizden razı olur"[1604]

Şükredenlerin kainatta az olması, onların seçilmiş kulları olduğunu gösterir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Ama kullarım içinde 'şükreden' azdır"[1605]

Bu konuda Buhârî ile Müslim'in **"Sahîh"**lerinde şöyle bir hadis geçmektedir:

"Peygamber (s.a.v) ayakları şişinceye kadar namaz kılmıştı. Kendisine: 'Allah senin gelmiş ve geçmiş bütün günahlarını bağışladığı halde, sen hâlâ bunu niye yapıyorsun?' denilmişti. Bunun üzerine: **'Şükreden bir kul olmayayım mı?'** buyurmuştu."[1606]

"Peygamber (s.a.v), Muâz'a: 'Vallahi, Muâz! Seni seviyorum. Öyleyse her (farz) namazın bitiminde: اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ **"Allahım! Seni zikretmek, sana 'şükretmek' ve sana güzel ibadet etmek için bana yardım et"** demeyi sakın ihmal etme' buyurdu".[1607]

İmam Ahmed'in **"Müsned"**inde ve Tirmizî'de, Abdullah ibn Abbâs'ın şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

"Resulullah (s.a.v) şu kelimelerle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي وَلَا تُعِنْ عَلَيَّ وَانْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ وَامْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ بِي وَاهْدِنِي وَيَسِّرِ الْهُدَى لِي وَانْصُرْنِي عَلَى مَنْ بَغَى عَلَيَّ. رَبِّ اجْعَلْنِي لَكَ شَكَّارًا لَكَ ذَكَّارًا لَكَ رَهَّابًا لَكَ مطاوعًا لَكَ مُخْبِتًا إِلَيْكَ أَوَّاهًا مُنِيبًا. رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِي وَاغْسِلْ حَوْبَتِي وَأَجِبْ دَعْوَتِي وَاهْدِ قَلْبِي وَسَدِّدْ لِسَانِي وَاسْلُلْ سَخِيمَةَ صَدْرِي

"Allahım! Bana yardım et, aleyhime yardım etme. Bana zafer ver, aleyhime zafer verme. Lehime tertip kur, aleyhime tertip kurma. Bana hidayet et ve hidâyeti bana kolaylaştır. Üzerime saldırana karşı bana yardım et. Rabb'im! Beni sana 'çokça şükreden', seni çokça zikreden, senden korkan, sana pek çok itaat eden, senin için eğilen ve sana dö-

---

[1604] Zümer: 39/7

[1605] Sebe': 34/13

[1606] Buhârî, Teheccüd 6, Tefsiru sure-i Fetih 2; Müslim. Sıfâtu'l-munâfikîn 79-81 (2819); Tirmizî, Salat 187; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17; İbn Mâce, İkame 200; Müsned, 4/251, 255, 6/115

[1607] Ebû Dâvud, Vitir 26; Nesâî; Sehiv 60; Müsned, 2/299, 5/245, 247; İbn Hibbân, Mevârid, (2345); Hâkim, 1/273. Hâkim, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

nerek yakarışta bulunan kişi kıl. Rabb'im! Tevbemi kabul eyle. Günahlarımı yıka. Duamı kabul et. Kalbime hidayet et. Dilimi doğru kıl. Göğsümden hasedi çıkar[1608]«[1609]

Din iki temel üzere kurulmuştur: **Zikir** ve **şükür**.

Zikirle kastedilen, mücerret zikri lisan değildir. Aksine zikir, hem kalbî ve hem de lisanî olmalıdır.

Allah'ı zikir; hem Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını zikretmeyi ve hem emrini ve yasağını zikretmeyi içermektedir. Allah'ı zikir, kelamıyla olur. İşte bu; O'nu tanımayı, O'na, kemâl sıfatları ile celal nitelemelere iman etmeyi ve medhin her türlüsüyle O'nu övmeyi gerektirir. Bu da ancak O'nu birlemekle tamamlanmış olur. Allah'ı zikretmek, hakiki olup tamamen bunu gerektirmektedir. Yine O'nun nimetlerini ve yarattıklarına olan ihsanını da zikretmek gerekmektedir.

Şükre gelince, o, Allah'a itaat etmeyi gerektirir. Açık ve gizli her türlü sevgiyle O'na yaklaşılır.

İşte bu iki durum, dini tamamlar.

Allah'ı zikretmek, O'nu tanımayı gerektirir. Allah'a şükretmek ise, O'na itaat etmeyi içerir.

Bu iki durum; insanların, cinlerin, göklerin ve yerin yaratılmasının, sevap ve ceza konulmasının, kitaplar indirilmesinin ve peygamberler gönderilmesinin gayesidir. Bu gaye; göklerin, yerin ve ikisi arasında yaratılanların hak olduğunu göstermektedir. Bunun zıddı, batıl ve boş şeydir. Düşmanlarının zannının aksine Allah, bütün bu batıl ve boş şeylerden uzaktır ve münezzehtir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hem o göğü, yeri ve aralarındakileri biz boşuna yaratmadık. O, kâfirlerin zannıdır. Onun için vay ateşe girecek olan kâfirlerin haline!"[1610]

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri bir oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Biz onları hak ve hikmetle yarattık. Fakat onların çoğu bunu bilmezler"[1611]

[1608] Ebû Dâvud, Salat (1510); Tirmizî, Da'vât 102; İbn Mâce, Dua 2; Müsned, 1/227. Tirmizî, bu hadisin, hasen-sahih olduğunu belirtmiştir.

[1609] Medâricu's-Sâlikîn, 2/242

[1610] Sâd: 38/27

[1611] Duhân: 44/38-39

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Biz gökleri, yeri ve aralarındaki varlıkları ancak hak ve hikmetle yarattık ve elbette ki, kıyamet kopacaktır"[1612]

Yüce Allah, Yûnus sûresinin girişinde konu ile ilgili âyetlerini andıktan sonra bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"İşte Allah; gökler, yer ve ikisi arasındakileri hak olarak yarattı"[1613]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?"[1614]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"[1615]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"[1616]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Allah O'dur ki, yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı. Emir, bunlar arasında iner ki Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın bilgisinin, her şeyi kuşattığını bilesiniz"[1617]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Allah, Kâbe'yi, o Beyt-i haram'ı, haram ayı, kurbanı ve (kurbanlardaki) gerdanlıkları insanlar için bir nizam kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir"[1618]

Yaratma gayesi, zikredilmek ve şükredilmek olduğunu belirtmekle sabit olmuştur. Zikrediyor, fakat unutmuyor. Şükrediyor, fakat küfretmiyor. Yüce Allah, kendisini zikredeni anıyor ve yine kendisine şükreden kimseye de teşekkür ediyor. Allah'ı zikretmek, O'nu zikretmeye sebeptir. Allah'a şükretmek, lütfunu artırmaya bir sebeptir.

[1612] Hicr: 15/85
[1613] Yûnus: 10/5
[1614] Kıyâmet: 75/36
[1615] Mü'minûn: 23/115
[1616] Zâriyât: 51/56
[1617] Talâk: 65/12
[1618] Mâide: 5/97

Zikir, kalp ve dille olur. **Şükür** ise, kalp için bir sevgi ve yönelmedir. Dil için ise bir övgü ve hamddir. Vücut organları için ise, bir taat ve görevdir.[1619]

Üstad Abdurrahman es-Sa'dî bu konuda şöyle der: **"eş-Şekûr"** kelimesi, cennet ehlinin lisanı üzere yüce Allah'ın şu sözünde **"el-Gafûr"** ismine bitişik olarak gelmiştir:

"Onlar (orada şöyle) derler: Hamd olsun Allah'a, bizden o üzüntüyü giderdi. Gerçekten Rabb'imiz, çok bağışlayıcı (=gafûr) ve şükrün karşılığını verici (=şekûr)dir"[1620]

Yine **"eş-Şekûr"** kelimesi, yüce Allah'ın şu sözünde ise **"el-Halîm"** ismine bitişik olarak gelmiştir:

"Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah çok mükafat verendir, halimdir"[1621]

"eş-Şekûr" kelimesinin anlamı; kullarının amellerini kabul eden, amellerinden razı olan, amellerini mükafatlandıran ve amellerindeki samimiyete ve sağlamlığa göre onlara kat kat verendir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Şüphe yok ki, Biz, öyle güzel işler yapanların mükafatını zayi etmeyiz"[1622]

Yüce Allah, kitabında; O'nun yolunda mallarını infak edenlerini örneğini, yedi başak bitiren bir tane gibi, her başakta ise yüz tane olduğu şeklinde anlatmaktadır. Müteakiben yüce Allah bundan sonra ise şöyle buyurmaktadır:

"Allah, dilediğine daha da katlar"[1623]

Burada yüce Allah'ın kat kat vermesi; bu miktarı, dilediği kimseye artırdığı şeklindedir.

Bu husus, sahih bir hadiste ise şöyle geçmektedir:

"Kim helal bir kazançtan bir hurma tanesi kadar sadaka vermiş olursa, -zaten Allah helal (kazanç)tan başkasını kabul etmez- Allah, o sadakayı sağ eliyle alır. Sizden birisi tayını büyüttüğü gibi bu sadakasını, büyük bir dağ gibi büyütmesin"[1624]

[1619] Fevâid, s. 157
[1620] Fâtır: 35/34
[1621] Teğâbun: 64/17
[1622] Kehf: 18/30
[1623] Bakara: 2/261
[1624] Buhârî, Tevhid 23, Zekat 8; Müslim, Zekat 63-64 (1014); Tirmizî, Zekat 28; Nesâî, Zekat 27, 48; İbn Mâce, Zekat 28; Dârimî, Zekat 35; Muvatta, Sadaka 1; Müsned, 2/268, 331,

Allah, kendi rızasına uygun işleri yapmakta mü'minleri başarıya ulaştırır. Sonra da onla bu yaptıkları işlerden dolayı teşekkür eder, bir iyilik ve üstünlük olarak onlara gözlerin göremediği ve kulakların duyamadığı, akla hayale gelmeyen güzel nimetler ile bol ikramlar bahşeder. Aslında Allah, buna mecbur değildir. Bunu, ancak cömertliğinden ve kereminden dolayı kendine vacip kılmıştır.[1625]

* * *

381, 418, 419, 431, 538, 541, 6/23, 28. İbn Hacer der ki: "Etrâf" adlı kitabın yazarı, bu konuda gaflet edip Buhârî ile Müslim'in naklettiği rivayetler arasında fark gözetmemiş. Bu, doğru bir şey değil." B.k.z.: İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, 3/280

[1625] Şerhu'n-Nûniyye, s. 98

﴿ اَلْعَلِيُّ ﴾

el-ALİYY

"el-Aliyy":[1626] Her türlü kusur, kötülük ve noksanlıktan uzak olan demektir.

O'nun üstünde hiçbir şeyin olmaması, hatta her şeyin üstünde olması; O'nun kemalindendir.[1627]

* * *

1626 **"el-Aliyy"** ismi, "yücelik" anlamına gelen "uluvv" kökünden ism-i fâildir. Uluvv ise, üst ve yukarı anlamındadır. **"el-Aliyy"**, Allah'ın vasfı olarak; "yaratıkları üzerinde, kudretiyle yücelik sahibi olan" anlamındadır.
Kısacası; yüce Allah mutlak yücedir. Bu yücelik, bir başkasına nispetle değildir. Bu yücelik, zorunludur. Allah'tan başka mutlak bir yücenin bulunması imkan haricindedir. (ç)

1627 Şifâu'l-alîl, s. 255
Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: **"O Aliyy (=çok yüce)dir, Azîm (=çok büyük)tür"** (Bakara: 2/255).
İyâs b. Seleme ibnu'l-Ekva' el-Eslemî, babasından naklen der ki: Resulullah (s.a.v)'in duaya başlarken şöyle dediğini işittim: "Allahım! seni her çeşit noksan sıfatlardan takdis ederim. Rabbim; en yücedir, 'Aliyy' (=çok yüce) ve çokça karşılıksız ihsanda bulunandır." İmam Ahmed, "Müsned" (4/54)'de bu hadisi rivayet etmiştir.
Halîmî, **"el-Aliyy"** kelimesinin anlamı hakkında der ki: "Allah, celal yüceliklere sahip O'nun üstünde hiçbir kimse yoktur. Ayrıca O'nunla birlikte, kendisi ile o kimse arasında ortak bir yüceliğe sahip bir kimse de yoktur. Çünkü Allah, mutlak manada Aliyy (=çok yüce)'dir.
"er-Refi' " الرَّفِيعُ ismi de, bu manadadır. Çünkü yüce Allah kendisi ile ilgili olarak, رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ **"Dereceleri yükselten (=Refi')"** (Mü'min: 40/15) buyurmuştur. Bunun manası şudur: Değer verme yönünden O'ndan daha yüksek hiç kimse yoktur. Çünkü Allah, medh ve övgü derecelerini hak edendir. Bu medh ve övgü derecelerinin ise, çeşitli sınıfları ve bölümleri vardır. Dolayısıyla da bunlara O'nun dışında hiçbir kimse layık değildir." Beyhakî, El-Esmâ ve's-Sıfât, 1/45

﴿ اَلْكَبِيرُ - اَلْمُتَكَبِّرُ ﴾

el-KEBÎR - el-MÜTEKEBBİR

"el-Kebîr"[1628] ve **"el-Mütekebbir"**,[1629] Allah'ın isimlerindendir.

"el-Mütekebbir"in anlamı hakkında bazı müfessirlerin görüşleri şöyledir:

Katâde ve bir çoğu der ki: "Her türlü **kötülükten** (imtina ederek) büyüklenendir."[1630]

Yine Katâde der ki: "Her türlü **kötülüklerden** (imtina ederek) büyüklenendir."[1631]

Mukâtil'de der ki: "Her türlü **kötülükten** uzak ve yüce olandır."[1632]

Ebu İshâk'da der ki: "Kullarına zulmetmekten uzak ve büyük olandır"[1633]

* * *

[1628] **"el-Kebîr"** ismi, Kur'an-ı Kerim'de 6 defa geçmektedir. Bunlar; Nisâ: 4/34, Ra'd: 13/9, Hacc: 22/62, Lukmân: 31/30, Sebe': 34/23, Gâfir: 40/12.
"el-Kebîr" ismi, fâil vezninde olup "büyük" manasındadır. Yüce Allah; yücelik, büyüklük, azamet ve ululuk sıfatlarıyla nitelenmiştir. O, her şeyden büyüktür, her şeyden yücedir ve her şeyden uludur. (ç)

[1629] **"el-Mütekebbir"** ismi ise, Haşr: 59/23'de geçmektedir. **"el-Mütekebbir"**, varlıkların sıfatlarından uzak ve yüce olandır. Allah Mütekebbir'dir. Yücelik ve azamette kendisine karşı çıkan azgın varlıkların bellerini kırıp güçlerini yok edendir. (ç)

[1630] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, 4/367

[1631] İbn Cerîr, Câmiu'l-Beyân, 28/56'de bunun benzerini rivayet etmiştir.

[1632] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/327'de bunun benzerini rivayet etmiştir.

[1633] Şifâu'l-alîl, s. 180

﴿ اَلْحَفِيظُ ﴾

el-HAFÎZ

İbn Kayyim nazım olarak der ki:

وَهُوَ الحَفِيظُ عَلَيْهِم وَهُوَ الْكَفِي لُ بِحِفْظِهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ عَانِ

"Allah, kullarına karşı "el-Hâfiz" (=koruyan)dır ve himaye edilmesi gereken her türlü işte onları koruması sebebiyle de "el-Kefil"dir.

Üstad Abdurrahman es-Sa'dî ise bu beyti açıklama mahiyetinde şöyle der: Yüce Allah'ın isimlerinden biri de, **"el-Hafiz"**[1634]dir. Bunun iki anlamı vardır:

Birincisi: Kullarının hayr, şer, kabul, inkar, taat ve masiyet mahiyetinde yaptıklarını koruyandır. Çünkü zerre miktarı bile olsa, bunlarla ilgili hiçbir şey O'ndan kaçmaz. O'nun, bu amelleri koruması; bu amelleri kontrol altına alması ve hesabını yapması demektir. O'nun ilmi, kullarının açık ve gizli bütün amellerini kuşatır. O, bu amelleri, bu ameller daha meydana gelmeden önce, hatta gökleri ve yeri yaratmadan önce Levh-i mahfûz'da yazmıştır. Allah, kullarının bu amellerini kontrol etme işini; "Hâfizîn", "Kirâmen kâtibîn" meleklerine vermiştir. Çünkü bu melekler, kulların ne yaptıklarını bilirler.

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Ölen kimselerin, önceden yapıp gönderdiklerini ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Zaten biz her şeyi açık bir kütükte, bir "imam-ı mübin"de (=ana kitapta/Levh-i mahfuzda) sayıp tespit etmişizdir"[1635]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onları bir bir saymıştır. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şahiddir"[1636]

[1634] **"el-Hafiz"** ismi, Kur'an-ı Kerim'in 6 yerinde geçmektedir. Allah'ın bu ismini bilen, kalbini, organlarını ve dinini, öfkenin ve isteklerin egemenliğinden korur, nefsine aldanmaz, şeytanın aldatma ve kışkırtmalarına kanmaz.
Her müslüman, olabilir bütün şeyleri koruyanın yüce Allah olduğunu, O'nun "el-Hafiz" olduğunu bilmelidir. Allah, bizi; söz, fiil ve melekleri ile kullarını korumaktadır. (ç)

[1635] Yâsîn: 36/12

[1636] Mücâdele: 58/6

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"O gün herkesin amel defteri ortaya konulmuştur. Ey Muhammed! Günahkârların, amel defterlerinden korkarak: "Eyvah bize! Bu nasıl deftermiş ki, büyük küçük hiçbir şey bırakmadan hepsini saymış dökmüş" dediklerini görürsün. Onlar, bütün yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez"[1637]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"İşledikleri her şey, kitaplarda mevcuttur. Küçük, büyük hepsi satır satır (=Levh-i mahfuzda) yazılmıştır"[1638]

Allah'ın koruması ile ilgili bu mana; O'nun, kullarının açık ve gizli bütün amellerini bilmesini, bu amelleri, Levh-i mahfuzda ve meleklerin elleriyle hazırlanan sahifelerde yazılmasını, miktarlarını, bu davranışların doğru ve kusurlu olmasında bu amellerin derecelerini, sevab ve azab yönünden de bu amellerin mükafatlarının derecelerini bilmesini, sonra da lütuf ve adaletiyle onlara gerekli karşılık vermesini kapsar.

İkincisi: "el-Hafîz" kelimesinin diğer bir anlamı da; yüce Allah'ın, kullarını hoş olmayan bütün şeylerden korumasıdır. Müellif, "Allah, kullarını, bütün çirkin işlerden koruması altına almıştır" sözüyle buna işaret etmektedir.

Allah'ın, kullarını koruması iki türlüdür: Genel koruma ve özel koruma.

Genel Koruma: Allah'ın, yarattıklarını, güçlerinin yeteceği ve niyet ettikleri şeyleri onlara kolaylaştırmak sûretiyle koruyup gözetmesidir. Onlar, O'nun hidâyetine ve kendi maslahatlarına uygun şeylere, Allah'ın irşadı ve genel hidâyeti sayesinde ulaşırlar. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Bizim Rabb'imiz; her şeye 'uygun şeklini' veren, sonra da 'hidayet' eden (=doğru yolu gösteren)dir"[1639]

Yani her bir yaratığa, kendisi için zaruretlerine ve aslî ihtiyaçlarına göre doğru yolu gösterir. Sonra da ona takdir edilen ve hükmedilen yeme, içme, evlenmeyi sağlama hususunda ve bunların sebeplerini kazanmada imkan sağlayan vesileler ve aletler verir. Bu tür koruyup gözetmenin içine, iyi insanlarda girer, kötü insanlar da girer. Hatta hayvanlar ve diğer varlıklarda bu korumanın kapsamı içerisine girer.

[1637] Kehf: 18/49
[1638] Kamer: 54/52-53
[1639] Tâhâ: 20/50

Dolayısıyla Allah, gökler ve yer kaldığı müddetçe onların idaresini çekip çevirmektedir. Yarattıklarını nimetleriyle koruyup gözetmektedir. İnsanlar için, koruyup gözeten melekler görevlendirmiştir.

"Her insan için, önünden ve arkasından takip edenler vardır. Allah'ın emrinden dolayı onu koruyup gözetirler. Allah bir kavme verdiğini, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez. Allah bir kavme de kötülük murad etti mi, artık onun geri çevrilmesine de imkan yoktur. Onlar için Allah'tan başka bir veli de bulunmaz"[1640]

Özel Koruma: Daha önce de geçtiği üzere; Allah'ın, kendi dostlarını özel olarak korumasıdır. Çünkü yüce Allah, dostlarını; onların imanlarına zarar verecek ve inançlarını sarsacak fitnelerden, şüphelerden ve şehevi isteklerden korur. Bu tür zararlı şeylerden dolayı onları uzak tutar ve onları selamete çıkarır. Onları, cin ve insan türünden olan düşmanlara karşı korur, düşmanlarına karşı onlara yardım eder ve düşmanlarının tuzaklarını onlardan uzaklaştırır. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz Allah inananları savunur. Çünkü Allah hâin ve nankörlerin hiçbirini sevmez" [1641]

İşte bu, kullarının dinine ve dünyasına zarar veren bütün şeyleri uzaklaştırma konusundaki Allah'ın genel korumasıdır.

Bununla birlikte Allah, kulun imanını, lütfu gereği korumaktadır.

Nitekim bu husus, Abdullah ibn Abbâs (r.a)'tan gelen sahih bir hadiste şöyle geçmektedir:

احْفَظِ اللّٰهَ يَحْفَظْكَ احْفَظِ اللّٰهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ

"Allah'ı(n emirlerini, yasaklarını ve hadlerini) koru ki, Allah'ta seni(n imanını) korusun. Allah'ı koru ki, O'nu karşında bulasın"[1642|1643]

* * *

[1640] Ra'd: 13/11

[1641] Hac: 22/38

[1642] Tirmizî, Sıfâtu'l-kıyâmet 59; Müsned, 1/293, 303, 307. Tirmizî, bu hadisin, hasen-sahih olduğunu belirtmiştir. (Yani emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmak, koyduğu sınırları çiğnememek suretiyle Allah'ı gözet ki, Allah'da senin canını, malını, dinini, aileni ve lütfundan sana verdiği her şeyi koruyup gözetesin.) (ç)

[1643] Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 90

﴿ اَلرَّقِيبُ - اَلشَّهِيدُ ﴾

er-RAKÎB - eş-ŞEHÎD

İbn Kayyim nazım olarak der ki:

وَهُوَ الرَّقِيبُ عَلَى الْخَوَاطِرِ وَاللَّوَا حِظِ كَيْفَ بِالأَفْعَالِ بِالْأَرْكَانِ

"Allah, düşünceleri ve bakışları "er-Rakîb" (=gözeten)dir. Buna göre O, organlarla yapılan fiilleri nasıl gözetmez?"

Üstad Abdurrahman es-Sa'dî, bu beyti açıklama mahiyetinde şöyle der: Allah'ın güzel isimlerinden birisi de, **"er-Rakîb"**dir. **"er-Rakîb"**[1644] ile **"eş-Şehîd"**[1645] ismi, eş anlamlıdır. Her iki kelime de; Allah'ın, kullarının, kendi aralarında konuştuklarını işitmekte, herhangi bir konuda konuşmaya dalan kimseleri görmekte, düşünce yapılarını ve kalplerinden geçirdikleri fikirleri bilmekte ve yorumlarını takip etmektedir. Kulların söyledikleri veya yaptıkları her şey, O'ndan uzak değildir.

Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Hangi işi yaparsan yap, Kur'ân'dan ne okursan oku, ne işte çalışırsan çalış, unutmayın ki, siz ona dalıp gitmişken, biz sizin üzerinizde şahidiz. Ne yerde, ne de gökte zerre kadar hiç bir şey Rabb'inin gö-

---

1644 **"er-Rakîb"** ismi, Kur'an-ı Kerim'in 3 yerinde geçmektedir. Bunlar; Nisâ: 4/1, Mâide: 5/117, Ahzâb: 33/52. "er-Rakîb"; gönüllerde gizlenen şeyleri bilen, herkesin yaptığını görüp gözeten, murakabe ve kontrol eden, Allah'ın bütün varlıklar üzerinde her an gözcü olduğunu ve her şeyi sürekli murakabesi altında tuttuğunu, yarattıklarından bir an bile gafil olmadığını ve onların işlerine hiçbir zaman ilgisiz ve kayıtsız kalmadığını ifade eder. Bu sebeple de ilahi gözetimin dışında kalmak, hiçbir şekilde mümkün değildir. Allah'ın kontrolünden kişiyi sıyıracak hiçbir şey yoktur. İnsan bir an bile tamamen yalnız olduğu düşüncesine kapılarak yapıp ettiklerini kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği zannına düşmemelidir. Böyle bir tavır, gaflet olur ve cehaletten başka bir anlam ifade etmez. (ç)

1645 **"eş-Şehîd"** ismi, Kur'an-ı Kerim'in 20 yerinde geçmektedir. "eş-Şehîd"; her şeye şahit olan, kendisinden hiçbir şey saklanmayan, hiçbir şeyi unutmayan anlamındadır. "eş-Şehîd" kelimesi, "Şâhid" kelimesinin mübalağa şeklidir. Bu isim, insan için Allah'ın şahit olamayacağı hibir şeyin bulunmaığını gösterir. Meydana gelen her şey; ilahi planda gözlenmekte, izlenmekte ve unutulmamaktadır. İstisnasız her şeye tanık olan Allah'ın şahitliği ise, bu kavramın en ileri mertebede ilahi planda mevcut ve geçerli olduğu anlamına gelmektedir. (ç)

zünden kaçmaz. Ne zerreden daha küçük, ne de ondan daha büyük! Ancak bunların hepsi apaçık bir kitaptadır[1646]"

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Göklerde ve yerde olanları, Allah'ın bildiğini görmüyor musunuz? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlak O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir"[1647]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız"[1648]

Bu husus, sahih bir hadiste şu şekilde geçmektedir:

"İmanı açıklamak, nerede olursa olsun Allah'ın seninle olduğunu bilmendir"[1649]

İşte bundan dolayıdır ki, murakabe, kalbî amellerin en yücesidir. Dolayısıyla da murakabe, Allah'ı **"Rakîb"** ve **"Şehîd"** isimleriyle ibadet edip dua etmektir.

Kul, görünen ve görünmeyen bütün hareketlerinin Allah'ın ilmi tarafından kuşatıldığını ve her türlü davranışı sırasında O'nun ilminin hazır olduğunu bildiği zaman, bu, o kula, Allah'ın hoşuna gitmeyen her türlü fikir ve düşüncelere karşı bir iç murakabe yapmasını gerektirir. Dış dünyasını da, Allah'ın hoşuna gitmeyecek her türlü söz ve davranıştan korur. Böylece ihsan makamında Allah'a ibadet etmeye başlar ve Allah'ı, sanki görüyormuş gibi ibadet eder. Her ne kadar o, Allah'ı göremese de Allah onu görür.

[1646] Yûnus: 10/61

[1647] Mücâdele: 58/7

[1648] Kâf: 50/16

[1649] Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, 1/60'da der ki: Taberânî, bu hadisi, el-Evsat ile el-Kebîr'de rivayet edip sonra da dedi ki: "Osmân b. Kesîr, bu hadisi, tek başına rivayet etmiştir."
(Heysemî devamla) derim ki: Bu hadisi, sika ve cerhsiz bir şekilde nakleden hiçbir kimseyi görememekteyim.
Bu hadisi, Ubâde ibnu's-Sâmit yolundan şu lafızla rivayet etmiştir: "En faziletli iman, nerde olursa olsun Allah'ın seninle birlikte olduğunu bilmendir"
Hakîm et-Tirmizî'de, Nevâdiru'l-Usûl, s. 226'da bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: "Kulun imanının en faziletlisi, nerde olursa olsun, Allah'ın onunla birlikte olduğunu bilmesidir"
Yine bu hadisi; Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât, 2/172'de ve Ebû Nuaym'de, Hilye, 6/124'de rivayet etmiştir. Ebû Nuaym der ki: Bu hadis, Urve yolundan gariptir."

Müellifin **"Buna göre O, organlarla yapılan fiilleri nasıl gözetmez?"** şeklindeki sözünün anlamı şudur: Yüce Allah, bütün gizlilikleri ve incelikleri görüp gözettiğine ve sırları ve niyetleri bildiğine göre, O'nun, açıkta ve görünürde olan organlarla işlenen fiillere şahit olması çok daha kolaydır.

* * *

﴿ اَلْحَمِيدُ - اَلْمَجِيدُ ﴾

el-HAMÎD - el-MECÎD

Yüce Allah, kendisini **"el-Mecîd"**[1650] (=yücelik, ululuk, şeref, cömertliği bol, lütfu çok, iyiliği bol) olmakla nitelemiştir.

"el-Mecîd", Allah'ın kemâl sıfatlarının bol olmasını, kerem ve ikramının geniş olmasını, bu sıfatların yaratılmışlar için olmamasını, fiillerinin geniş olmasını ve çokça iyilik ettiğini içermektedir.

Kemâl sıfatları ve övülmüş fiilleri olmayan kimseye gelince, o kimse için hiçbir Mecd (=yücelik, şeref) yoktur demektir. Yaratılmış, ancak kendi vasıflarıyla ve fiilleriyle yüce ve şerefli bir konuma gelebilir. Yüce Allah'ın, vasıfları ve fiilleri iptal edilecek olunursa, o halde O nasıl olurda yüce ve şerefli (=mecîd) olur? Yüce Allah, Muattıla[1651] müntesiplerinin; Allah için dedikle-

---

[1650] Yüce Allah, Kur'an'ın 2 yerinde kendisini **"el-Mecîd"** olmakla nitelendirmiştir. Bunlar; Hûd: 11/73, Burûc: 85/15. **"el-Mecîd"**; lütuf ve ihsanı çok geniş, çok cömert, çok şerefli, ok kerim ve fiilleri çok güzel olan, şanı yüceve büyük olan demektir. (ç)

[1651] Duyularla idrak edilmeyen Yüce Allah'ın, bir taraftan bilinip tanınması ve evrenin yaratıcısı olarak kabul edilmesi, diğer taraftan tek ve benzersiz oluşunun kavranılması gerçeği karşısında İslam düşüce tarihinde faklı görüşlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bunları üç gurupta toplamak mümkündür.

Birincisi: Allah'ı insana veya cisme benzeten Müşebbihe ve Mücessime fırkasıdır.

İkincisi: Allah'ın tek ve benzersiz olduğu inancını zedelememek için onun zatına her hangi bir kavram nispet etmemek ve zatı sadece olumsuz kavramlardan tenzih etmek gibi düşünceleri savunan Mutezile ekolünün ve İslam filozoflarının görüşüdür.

Üçüncüsü: Yüce Yaratıcı'nın fiilen var olduğunu, insan ve kainatla münasebet halinde bulunduğunu kavrayabilmek için onu insan anlayışının alanına giren bazı sıfatlarla nitelendirmenin gereğine inanan; bunun yanı sıra ilahlıkla bağdaşmayan bazı kavramları (tenzihi sıfatları) onun zatından uzaklaştırmanın zorunlu olduğunu savunan Ehlisünnet ekolüdür

Müşebbihe ve Mücessimeye karşı mücadele veren Mutezile, zamanla sıfatların nefyi noktasına yaklaşmıştır. Mutezileden sonra güçlü bir felsefi disiplin oluşturan Müslüman filozoflardan bazıları, Helenistik felsefenin değişik akımlarından etkilenerek Allah'ın, zatıyla vacibu'l-vücûd ve her yönden bir tek olduğu görüşünü savunurken, Allah'ın sıfatlarını nefyetmede aşırılıklara saplanmışlardır.

Mutezilenin kurucusu sayılan Vâsıl b. Atâ (131/748)'dan sonra gelen Mu'tezililer de bu felsefi düşüncelerden fazlasıyla etkilenmişler ve sıfatların bir grubunu inkarı konusunda akli burhanlarla görüşlerini teyid etme gayretine girmişlerdir. Neticede bu konuda onlardan

rinden uzaktır. Çünkü Allah, yüce, şerefli (=mecîd) ve dilediğini yapan (=fe'âl)dır.

"Mecd" kelimesi, Arap dilinde; kemâl vasıflarının ve iyilik yapma fiillerinin bol olması anlamındadır.

"el-Mecîd" ismine yakın en yakın isim, **"el-Hamîd"** ismidir. Nitekim melekler, konu ile ilgili olarak Hz. İbrahim (a.s)'ın evi için şöyle demektedirler:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizdedir. Ey ev halkı! Muhakkak ki O, Hamîd'dir, Mecîd'dir"[1652]

Nitekim bize –genellikle- namazın sonunda[1653] yüce Allah'ı, **"el-Hamîd"** ve **"el-Mecîd"** olmakla övmemiz belirtildi. Yine rükudan doğrularken: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ **"Rabb'imiz! Hamd, yalnızca sanadır"**[1654] dememiz belirtildi.

Hamd ve mecd, genel olarak, **"el-Hamîd"** ve **"el-Mecîd"** olan Allah için kullanılır.

"el-Hamîd": Bütün kemâl sıfatları taşımayı hak eden ve sevilmeye layık olan (=habîb) demektir.

---

bazıları da filozofların görüşünü aynen benimsemişler, sıfatları zatın aynı olarak kabul etmişler, bundan dolayı da Muattıla olarak isimlendirilmişlerdir.
Aslında bütün Mutezili kelamcıları, Muattıla olarak kabul etmek doğru değildir. Onlar, Müşebbihe ve Mücessime'nin yaydığı şüphelere tabii bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Vasıl ve arkadaşlarının gayesi, İslam akidesini savunmak ve ona arız olan tehlikelerden onu korumaktır. Bu gayenin tahakkukunda bazı metodik hatalar yaptıkları için onlardan kimi alimler sıfatların nefyi neticesine varmışlardır.
Dolayısıyla Mu'tezili kelamcılar, muhaliflerini teşbih ve tecsim ile, onlar da berikileri Muattıla ve Cehmiyye'den olmakla suçlamış ve neticede "er-Red ale'l Müşebbihe", "er-Red ale'l-Mücessime" ile "er-Red ale'l-Muattıla ve'l-Cehmiyye" türünde epeyce kitap telif edilmiştir.
Fakat Mu'tezili kelamcılar, bu isimleri kabul etmeyip, kendilerini "Ehlul-Adl ve't-Tevhîd" olarak vasıflandırmışlardır. (ç)

[1652] Hûd: 11/73

[1653] Bununla kastedilen; Tahiyyat duasından sonra okunan "Allahümme Salli" ve "Allahümme Barik" dualarıdır. Bu duaların Türkçe anlamları şu şekildedir: "Allahım! Muhammed'e ve O'nun aile halkına, İbrahim'in ev halkına salat buyurduğun gibi salat eyle! Şüphesiz ki Sen, 'Hamîd' ve 'Mecîd'sin. Allahım! Muhammed'e ve O'nun aile halkına, İbrahim'in ev halkına ihsan eylediğin bereket gibi bereket ihsan eyle! Çünkü Sen, 'Hamîd' ve 'Mecîd'sin" B.k.z.: Buhârî, Da'vat 33; Müslim, Salat 66 (406); Ebû Dâvud, Salat 183 (976); Tirmizî, Vitir 20 (483); Nesâî, Sehiv 51; İbn Mâce, İkame 25 (904); Müsned, 4/244 (ç)

[1654] Buhârî, Ezan 74, 82; Müslim, Salat 86 (414); Ebû Dâvud, Salat 69 (603, 604); Nesâî, İftitah 30, 111; Tirmizî, Salat 197 (266); Müsned, 1/95 (ç)

"el-Mecîd": Şanı yüce, kerem ve ihsanı bol, her şeye kadir, müsamahası bol, celal ve ikram sahibi demektir.

Kim الْمَجِيدُ **"el-Mecîd"** kelimesini kesreli okursa, bu kelime, yüce Allah'ın Arş'ına sıfat olur.[1655] Çünkü Allah'ın arşı, **"el-Mecîd"**dir. Zaten Allah, yüce ve şerefli olmaya en layık olandır.

Bu kıraat, bazı insanlara problem teşkil etmiştir. Bu nedenle de bazı insanlar: **"el-Mecîd"** ismi, yaratılmışların sıfatları içerisinde geçmemektedir" derler. Sonra da bu kıraatın, iki şekilden birini elemişlerdir. Buna göre bu kelime,

1. (Bir şeyi üstlenmeye) yakın olma mesabesindedir,

2. Yada yüce Allah'ın sıfatı[1656] mesabesindedir. Bu, bu sözü söyleyen kimsenin niteliklerinin az olduğunu gösterir. Çünkü yüce Allah, Arş'ını, **"el-Kerim"** olmakla[1657] nitelendirmiştir. Kerim olmak ise, Mecd (=yüce ve şerefli olman)'in karşılığıdır. Yine yüce Allah, Arş'ını, **"el-Azîm"** (=büyük) olmakla da[1658] nitelendirmiştir. O halde yüce Allah'ın, Arş'ını Mecd (=yüce ve şerefli) olmakla vasıflandırması, onu, azim ve kerim olmakla nitelemesine uygundur.

Yüce Allah; kerem ve ihsanı bol, zatı ve derecesi yüce olduğu için yarattığı varlıkları bununla nitelendirmeye en layık olandır. Çünkü kerem ve ihsanı bol, şanı yüce olan ve her şeye kadir olan sadece Allah'tır. O'nun zatının yüce ve ihsanın bol olmasından dolayı varlıkları yaratmakta ve meydana getirmektedir. Yedi kat gök ve yedi kat yer, Kürsî'nin içerisinde ancak çölde bırakılmış bir halka gibidir.[1659]

Abdullah ibn Abbâs der ki: "Yedi kat gök, Arş'ın içerisinde ancak bir kalkan içerisine atılmış yedi para gibidir."

O halde Allah, şanı yüce olduğu halde nasıl olur da **"el-Mecîd"** olmaz? Halbuki Allah Azîm'dir, Kerîmdir, Mecîd'dir.

[1655] Bu husus, yüce Allah'ın; ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ **"Yüce olan Arş'ın sahibidir"** (Burûc: 85/15) sözünde geçmektedir. Bu kelimeyi kesreli ve "Arş"ın sıfatı diye okuyanlar, Asım'ın dışında kalan Kufelilerdir.

[1656] **"el-Mecîd"**; kerem ve lütuftaki en ileri dereceyi ifade eder. Yüce Allah ise, Mecd olmakla muttasıftır. O zaman yüce Allah'ın, kerem ve lütufta en ileri derecede olduğu anlaşılır. (ç)

[1657] Mü'minûn: 23/116

[1658] Tevbe: 9/129, Mü'minûn: 23/86, Neml: 27/26

[1659] Allah'ın Kürsî'si, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Arş'ı ise, Kürsî'yi de kuşatmıştır. Buna göre Kürsî, Arş'ın altında ve göklerin üzerinde bir cisimdir. Allah'ın Kürsî'si, bize ancak gökler ve yer tasavvurunun ötesinden, kapalı ve tahayyülü imkansız bir büyüklük kavramıyla bilinebilir. Bunun gerçek mahiyetini tayin edebilmemize imkan yoktur. (ç)

"el-Hamîd": **"Faîl"** vezninde olup **"övülen/övgüye layık bulunan"** (=mahmûd) anlamındaki **"hamd"**[1660] kelimesinden türemiştir.

Yüce Allah'ın isimleri içerisinde yer alan **"el-Hamîd"** ismi; çoğunlukla, Semî', Basîr, Alîm, Kadîr, Aliyy, Hâkim, Halîm gibi **"Faîl"** vezninde olup **"övülen/övgüye layık bulunan"** anlamındadır. Yine **"Feûl"** kelimesi de; Gafûr, Şekûr ve Sabûr gibidir.

"el-Vedûd"[1661] ismine gelince, bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: "Vedûd" kelimesi, ("feû"l vezninde olup) **"Fâil"** (=pek seven) anlamındadır. Çünkü Allah, nebilerini, resullerini, veli kullarını ve mü'min kullarını sever.

İkincisi: "Vedûd" kelimesi, **"Mevdûd"** (=pek sevilen) anlamındadır.

[1660] Hamd kelimesi, Kur'an'da 61 yerde Allah'a nispet edilmekte olup bunların 17'sini Hamîd ismi oluşturmaktadır.
"el-Hamîd", Allah'ın sabit sıfatlarından biridir. Bu, bazen sözleriyle bazen de zatıyla ilgilidir. Her iki durumda da özel tamlama olarak kullanılır.
"el-Hamîd", sözlerle ilgili olarak kullanıldığında el-Hamid (=Hamd eden, öven) anlamına gelir. Bu durumda hamd, iki anlamda kullanılır. 1- Allah'ın kendi zatını övmesi. Allah'ın kendini övmesi O'nun hakkıdır. O, dilediği şekilde kendisini övmeye layıktır. O, her türlü noksanlıktan uzak olduğu gibi, bütün fiilleri, sıfatları, isimleri ve zatı da her türlü noksanlıktan uzaktır. O, mutlak hamd ve övgünün sahibidir. 2- Allah'ın, mahlukatı arasında hamd ehli olarak yarattığı kimselerin, hamd etme görevini yerine getirmeleri nedeniyle hamd etmesi. Aslında bu tür hamd, bir önceki hamd türüne girer. Çünkü mahlukatın hamd etmesi de O'nun bir fiili sonucu gerçekleşmekte ve hamd, yine kendisine dönmektedir.
"el-Hamîd", zatla ilgili olarak kullanıldığında ise mahmûd (Hamd edilen, övülen) anlamına gelir. Böylece Allah, kendi zatını sözlerle öven el-Hamid ve kullarının kendisini övdüğü, methettiği ve saygı duyduğu mahmûd'dur. Kulların Allah'ı övmesi, O'na hamd etmesi ve diğer kısımlardaki hamd türleri özel tamlama anlamındadır. Çünkü her insan Allah'a hamd etmeyeceği gibi Allah da her insanı hamd ehli yapmaz. Allah'ın gazabını kazanmış insanlar O'na hamd etmekten de uzaktırlar. Allah, böyle insanları ham ehli yapmaz. Ancak bu insanlar kıyamet günü kabirlerinden kaldırıldıklarında istemeseler de Allah'a hamd edeceklerdir." B.k.z: Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 1/188-189. (ç)

[1661] **"el-Vedûd"** ismi; katıksız sevgi anlamına gelen "vüdd" kelimesinden türemiştir. "el-Vedûd", hem seven ve hem de sevilen demektir. Yüce Allah, peygamberlerini, meleklerini ve Mü'min kullarını sever, onlar tarafından da sevilir. Onlara, Allah'tan daha sevgili hiçbir şey yoktur. Allah dostlarındaki Allah sevgisi, ne aslında, ne keyfiyetinde ve ne de tealluk ettiği şeylerden başka hiçbir sevgiye denk olamaz. Kulun kalbindeki Allah sevgisinin, bütün sevgileri geçmesi, bütün sevgilere galip gelmesi ve diğer sevgilerin hepsinin de O'nun sevgisine bağlı olması gerekir.
Gayelerin en büyüğü olan Alah sevghisinin kazanmanın en önemli yolu, O'nu çok zikretmek ve övmek, O'na yönelmek ve tam manasıyla O'na tevekkül etmek, farz ve nafile ibadetlerle O'na yaklaşmak, sözlerde ve fiillerde ihlaslı olmak, açık ve gizli her halde Hz. Peygamber (s.a.v)'e tabi olmaktır. (ç)

Çünkü Allah'ın, hem kulu tarafından tamamen sevilmeyi isteme ve hem de kulunu sevme hakkı vardır.

"el-Hamîd" kelimesi, ancak ("Faîl" vezninde) **"övülen/övgüye layık bulunan"** anlamına gelmektedir.[1662] Fakat **"el-Hamîd"** kelimesi, **"övülen/övgüye layık bulunan"** anlamından daha anlaşılır bir durumdadır. Çünkü **"Faîl"** vezni, **"Mef'ûl"** vezninden ayrıldığında, bu sıfat, doğuştan gelen özellik ve kalıcı huy gibi anlama geldiğini gösterir. Nitekim bu, "Filanca kimse zarîf (=alımlı), şerîf (=şerefli) ve kerîm (=cömert)" demen gibidir. İşte bundan dolayıdır ki, bu yapı, çoğunlukla, **"şerufe"** veznindeki bir fiilden türemiştir. Bu yapı; **kebure** (=büyük oldu), **sağure** (=küçük oldu), **hasune** (=güzel oldu), **letufe** (=hoş/şık olmak) ve buna benzer doğuştan gelen nitelikler ve kalıcı özelliklerdendir.[1663]

İşte bundan dolayıdır ki, **"el-Habîb"** (=sevilmeye layık), **"Mahbûb"** (=sevilen)dan daha anlaşılır bir durumdadır. Çünkü **"Mahbûb"** (=sevilen), kendisinde istenilen sıfatlar ve isimler bulunandır. Dolayısıyla da **"Mahbûb"** (=sevilen), kendi zatında **"Habîb"** (=sevilmeye layık) olmaktadır.

"Mahbûb", seven kimsenin sevgisine bağlı olmaktır. O zaman o, başkalarının sevgisiyle sevilen olur.

"el-Habîb" ise, zatıyla ve sıfatlarıyla, başkalarının sevgisine bağlı olan veya bağlı olmayan demektir.

İşte **"Hamîd"** ve **"Mahmûd"**da bu şekildedir.

Görüldüğü üzere **"el-Hamîd"**, Allah'ın sıfatlarındandır. Hamd'in sebepleri, başkası hamdetmese de, hamd'in, övülen olmasını gerektirir. Dolayısıyla Allah, kendi zatında **"el-Hamîd"**dir. **"Mahmûd"** ise, hamd eden kimselerin hamdine bağlı olandır.

İşte **"el-Mecîd"** (=yüce) ve **"Mümecced"** (=yüceltilen), **"el-Kebîr"** (=büyük) ve **"Mükebber"** (=büyük görülen), **"el-Azîm"** (=yüce) ve **"Muazzam"** (=yüceltilen) da bu şekildedir.

Hamd ve Mecd'in her ikisi de, tamamen kemale dayanmaktadır. Çünkü hamd, "Mahmûd" (=övülen) için övgüyü ve sevmeyi gerektirir. Bu nedenle kim övüleni sevip de onu övmezse, ona hamd etmiş olmaz. Yine kim bir maksattan dolayı birisini övüp de onu sevmezse, hem övmüş ve hem sevmiş oluncaya kadar, o kimseye hamd etmiş olmaz. İşte bu övgü ve sevgi, bunu

---

[1662] Bu kelime, "mef'ûl" mânasında "fâil"dir.

[1663] Zeccâc, İştikâku Esmâi'llahi'l-Hüsnâ, s. 70; Sâmerrâî, Meâni'l-ebniyyeti fi'l-Arabiyyeti, s. 63

gerektiren ihtiyaçlara ve sebeplere bağlıdır. Allah, kemâl sıfatlarından ve başkalarına olan celal ve iyilik yapma özelliklerinden dolayı "Mahmûd" (=övülen)dur. Çünkü bu sıfatlar, sevginin sebeplerini teşkil etmektedir. Bu sıfatlar, daha kapsamlı ve daha mükemmel olunca, hamd ve sevgi, daha iyi ve daha büyük olmuş olur.

Hiçbir şekilde noksan olmayan mutlak kemâl ve tamamıyla iyilik yapmak, Yüce Allah'a aittir. Dolayısıyla Allah, her türlü hamde ve her türlü sevgiye en layık olandır. Çünkü zatını, sıfatlarını, fiillerini, isimlerini, iyilik yapmayı ve kendisinden sadır olan her türlü şeyi sevmeye Allah'ın hakkı vardır.

Mecd'e gelince, o; sözlük anlamının da gerektirdiği gibi, şanının yüce olmasını, kerem ve ihsanının bol olmasını ve celal sahibi olmasını gerektirmektedir. Ayrıca yüce ve celal sıfatlarına da delalet etmektedir.

Hamd ise; ikram sıfatlarına delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah, celal ve ikram sahibidir. Bu, لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَر **"Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah, en büyüktür"** diyen kimsenin sözünün anlamıdır. Dolayısıyla **"Allah'tan başka ilâh yoktur"** sözü, Allah'ın ilâh oluşuna ve bir oluşuna delalet etmektedir. Allah'ın ilâh oluşu, tamamıyla O'nu sevmeyi gerektirmektedir. **"Allah, en büyüktür"** sözü ise, O'nun yüce ve şerefli olmasına delalet etmektedir. İşte bu, O'nun şerefli olmasını, şanının yüce olmasını ve büyük olmasını gerektirmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki, yüce Allah, Kur'an'da bu iki ismin arasını çokça yan yana getirmektedir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizdedir. Ey (İbrahim'in) ev halkı! Muhakkak ki O, Hamîd'dir, Mecîd'dir"[1664]

"Ve şöyle de: Hamd, o Allah'a ki, hiçbir çocuk edinmedi, mülkte ortağı yoktur. Aciz olmayıp bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur. Tekbir getirerek O'nu noksanlıklardan yücelt de yücelt"[1665]

"Celal ve ikram sahibi Rabb'inin adı ne yücedir!"[1666]

"Yalnız celâl ve ikram sahibi Rabb'inin yüzü (zatı) baki kalacaktır"[1667]

[1664] Hûd: 11/73

[1665] İsrâ: 17/111 (Allah, burada, kendisine hamd edilmesini ve yüceltilmesini emretmektedir.)

[1666] Rahmân: 55/78

[1667] Rahmân: 55/27

"Müsned"de, Ebu Hâtim ile birçok kimsenin **"Sahîh"** adlı eserlerinde, Enes'ten gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

أَلِظُّوا ب: " يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"

"'Yâ za'l-celâli ve'l-ikrâm' (=celal ve ikram sahibi) demeye devam ediniz"[1668]

Görüldüğü üzere celal ve ikram, hamd ve mecd demektir.

Bunun bir benzeri de, yüce Allah'ın şu sözünde geçmektedir:

"Doğrusu Rabb'im Ganiyy'dir, Kerîm (=ikram sahibi)'dir"[1669]

"Şüphe yok ki, Allah afuvv (=çok bağışlayıcı)'dur, Kadîr (=her şeye gücü yeten)'dir"[1670]

"Allah Kadîr (=her şeye gücü yeten)'dir, Gafûr (=çok bağışlayan)'dur, Rahîm (=çok mèrhamet eden)'dir"[1671]

"O, Gafûr (=çok bağışlayan)'dur, Vedûd (=pek seven)'dur"[1672]

Görüldüğü üzere bu, Kur'an'da çokça geçmektedir.

Sahih bir hadiste geçtiğine göre; sıkıntı anında yapılacak dua şu şekildedir:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

"Azîm, Halîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyük Arş'ın Rabb'i olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Göklerin Rabb'inden, yerin Rabb'inden ve Kerîm olan Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur"[1673]

"el-Hamîd" ve **"el-Mecîd"** isimlerinin, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ve onun ev halkına Salât getirmenin akabinde zikredilmesi, yüce Allah'ın **"Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizdedir. Ey (İbrahim'in) ev halkı! Muhakkak ki O, Hamîd'dir, Mecîd'dir"** (Hûd: 11/73) şeklindeki buyruğuna uygun düşmektedir.

[1668] Tirmizî, Daavat 91; Müsned, 4/177

[1669] Neml: 27/40

[1670] Nisâ: 4/149

[1671] Mümtehine: 60/7

[1672] Burûc: 85/14

[1673] Buhârî, Deavât 27; Müslim, Zikir 83 (2730); Tirmizî, Dua 82; İbn Mâce, İkamet 189, Cenaiz 3, Dua 10, 17; Müsned, 1/91, 332, 416

Hz. Peygamber (s.a.v)'e Salat getirme; yüce Allah'ı övme, O'na saygı gösterme, O'nu anma, O'nun zikrini yüceltme, O'na olan sevgiyi artırma ve O'na yakın olma demektir. Ayrıca Salat, hamdi ve mecdi de kapsamaktadır. Namaz kılan kimse, sanki hamdinin ve mecdinin artmasını yüce Allah'tan istemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'e Salat getirme, Allah'a karşı yapılan hamdin ve mecdin bir çeşididir. İşte bu, Salat getirmenin hakiki yönüdür.

Allah ile ilgili bu iki isim, işte bu doğrultuda zikredilmiştir. Bu iki isim ise, **"el-Hamîd"** ve **"el-Mecîd"**dir.

Bu husus, yüce Allah'ın şu sözünde şöyle geçmektedir:

"En güzel isimler (=esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin"[1674]

Hz. Süleyman (a.s), Rabb'ine yaptığı duada şöyle dedi:

"Süleyman şöyle dedi: Rabb'im! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen, Vehhâb (=daima bağışta bulunan)'sın"[1675]

Hz. İbrahim (a.s) ile oğlu İsmail ise yaptıkları duada şöyle dediler:

"Ey Rabb'imiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; çünkü Sen, Tevvâb (=tevbeleri çokça kabul eden)'sin, Rahîm (=çok merhametli olan)'sin"[1676]

Hz. Peygamber (s.a.v)'de oturduğu yerde 100 defa konu ile ilgili olarak şöyle derdi:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الْغَفُورُ

"Rabb'im! Beni bağışla ve tevbemi kabul buyur. Şüphesiz ki Sen, Tevvâb (=tevbeleri kabul eden)'sin ve Gafûr (=günahları bağışlayan)'sun"[1677]

Hz. Aişe, Peygamber (s.a.v)'e:

- "Kadir gecesine rastlarsam nasıl dua edeyim?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v)'de buyurdu:

[1674] A'râf: 7/180

[1675] Sâd: 38/35

[1676] Bakara: 2/128

[1677] Ebû Dâvud, Vitr 26; Tirmizî, Deavât 38; İbn Mâce, Edeb 57; Müsned, 2/21, 67, 5/191, 371

اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي

- **"Allahım! Sen Afuvv (=çok affedici)'sin, Kerim (=cömert/ikram sahibi)'sin, affetmeyi seversin. Beni affet"** de.[1678]

Hz. Ebu Bekr (r.a), Peygamber (s.a.v)'e namaz kılarken okuyacağı duayı kendisine öğretmesini istediğinde, ona şöyle buyurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

- **"Allahım! Ben nefsime çok zulüm ettim. Günahları ise ancak Sen affedersin. Bana tarafından mağfiret buyur ve bana acı. Çünkü Sen, Gafûr (=günahları çok bağışlayan) ve Rahîm (=çok merhametli olan)'sin"**[1679]

Bununla ilgili daha birçok rivayet vardır. Bu rivâyetleri, **"Rûh ve'n-Nefs"**[1680] adlı kitapta çokça naklettik.

Yüce Allah, Hz. İsa (a.s)'ın lisanından insanlara şöyle hitap etmektedir.

"Eğer onlara azap edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz ki Sen, Azîz (=çok güçlü) ve Hâkim (=hikmet sahibi)'sin"[1681]

Hz. İbrahim (a.s)'ın lisanından söylediği söz ise şu şekildedir:

"Rabb'im! Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık Sen gerçekten Gafûr (=günahları çok bağışlayan) ve Rahîm (=çok merhametli olan)'sin"[1682]

Buna göre Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.v)'e salat buyurması sûretiyle onun hamd ve mecd getirmesi istenilince, o, bu isteği, Allah'ın **"el-Hamîd"** ve **"el-Mecîd"** isimleriyle bitirmiştir.[1683] Ayrıca Resulullah (s.a.v) için de,

---

[1678] Tirmizî, Daavat 85; İbn Mâce, Dua 4; Müsned, 6/171, 182, 208, 258

[1679] Buhârî, Ezan 149, Tevhid 9, Daavat 16; Müslim, Zikir 47, 48 (2705), Hudud 23; Tirmizî, Daavat 96; Nesâî, Sehiv 59; İbn Mâce, Dua 2; Müsned, 1/4, 7

[1680] "Rûh ve'n-Nefs" adlı kitap, İbn Kayyim'in kaybolmuş kitaplarındandır.

[1681] Mâide: 5/118 (Dikkat edilirse, Gafûr (=günahları çok bağışlayan) ve Rahîm (=çok merhametli olan)'sin demedi)

[1682] İbrahim: 14/36

[1683] Hz. Peygamber (s.a.v)'e, salat getirmenin nasıl olması gerektiği sorulunca, o, "Salli" ve "Barik" dualarını okumalarını önermiş. Bu duayı da, Allah'ın "el-Hamîd" ve "el-Mecîd" olduğunu belirterek sonlandırmıştır. (ç)

hamd (=övmek) ve mecd (=yücelik/methu sena) talep edilmiş[1684] olup bu talep, Resulullah (s.a.v) için meydana gelmiş ve o, kendisi için meydana gelen bu salat getirmeyi, yüce Allah için en uygun iki vasfı haber vermekle bitirmiştir.

Kul ile ilgili her türlü kemâl, noksanlığı gerektirmemektedir. Muhakkak ki yüce Allah, her türlü kemale en layık olandır.

Yine Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.v)'e salat buyurması sûretiyle onun için hamd ve mecd istemesi, O'na övgü yapmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v), yüce Allah'ın kendisi ile ilgili bu isteği, kendisini peygamber olarak göndermesi sebebiyle O'na övgüde bulunmuş ve bu övgüsünü de, O'nu hamd etmek ve mecd etmek sûretiyle bitirmiştir. Bunu da; bu duanın, Resulullah (s.a.v) için hamd ve mecd talebini ve yüce Allah'ın bu duayı gerçekleştireceğini haber vermesini içermektedir.[1685]

Hamd, tamamen alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. Çünkü Allah; varlıkları yaratması, bir takım hususları emretmesi ve yasaklaması hususunda övülendir... Kulların taatleri, masiyetleri, imanları ve küfürleri hususunda övülendir... İyi kimseleri, günahkarları, melekleri, şeytanları, peygamberleri ve onların düşmanlarını yaratması hususunda övülendir... Düşmanları hakkında adaletli olması hususunda övülendir... Yine O dostlarına karşı ihsanda bulunma ve ikramda bulunma hususunda övülendir... Dolayısıyla kainatta yer alan zerrelerin her biri, O'nun hamdine şahittir....

İşte bundan dolayıdır ki, yedi kat gök, yer ve bunların içerisinde bulunanlar, Allah'ı hamd ile tesbih ederler.

"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız"[1686]

Allah'a hamd etme, rükudan doğrulurken Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu sözünde de geçmektedir:

رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ

[1684] Hz. Peygamber (s.a.v) için salat ve selam getirmek, onun için bir hamd ve bir mecd (=yücelik/methu sena)dır. Hz. Peygamber (s.a.v)e salat ve selam getirmek, hiçbir şekilde Allah'ın kemal sıfatlarına zarar vermez ve sıfatlarına noksanlık getirmez. (ç)

[1685] Cilâu'l-Efhâm, s. 186

[1686] İsrâ: 17/44

"Rabb'imiz! Gökler dolusu, yer dolusu, onlardan sonra dilediğin her şey dolusu hamd, yalnızca sanadır"[1687]

Gökler ile yer arasındaki boşluklar ve yaratıklar dolusu ve bunlardan sonra dilediğinden takdir olunan her şey dolusu kadar hamd, Allah'a aittir.

Burada iki durum ortaya çıkmaktadır:

Birincisi: Allah'ın, hamdinin; gökleri ve yeri yarattığı dolusu. Buna göre mana: "Hamd, gökleri ve yeri yarattığı dolusu ve bunlardan sonra yarattığı dolusu" şeklinde olmaktadır.

İkincisi: Mananın, "Hamdinin dolmasından sonra dilediğin her şey dolusu" şeklinde olmasıdır.

Fakat denilir ki: Birinci mana, daha kuvvetlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in **"onlardan sonra dilediğin her şey dolusu"** sözü; O'nun dilediği bir şeyi gerektirmektedir. Çünkü dileme, mücerred olarak hamdin O'nun için dolması değil, bizzat hamdin kendisiyle ilgilidir.

Fakat O, bir şeyin olmasını dilediği zaman, hamd tamamen O'nadır. Bu nedenle dilemesi, hamdi doldurmaya yöneliktir. Hamdi dolduran, var olan bir şey olmasını gerektirir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in **"onlardan sonra her şey"** sözü; yarattığı varlıklardan sonra olanı gerektirmektedir. Eğer bu sözle, yarattığı varlıklar kastedilecek olunursa, o zaman mana; "Bu yarattığın varlıklarla birlikte dilediğin her şey dolusu" şeklinde olur. Çünkü yaratılan varlık, ancak Ezeli olan Allah sayesinde meydana gelir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v), "**Hamd dolusu, dilediğin her şey dolusu**" demedi. Aksine **"dilediğin"** dedi.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in **"onlardan sonra dilediğin her şey dolusu"** sözü; bunlardan sonra her şeyi ilgilendiren dileme ispatını gerektirmektedir.

İkinci manaya göre ise; dileme, yaratılan şey dolusu ile ilgilidir.

Yine **"onlardan sonra dilediğin her şey dolusu"** denildiği zaman, bununla kastedilen; hamdin, dolu olmasıdır. Hamd, dolu olunca, o zaman yüce Allah, hamdin sürekli olmasını diler. Çünkü hamd, dünya ve ahirette sürekli olarak O'na aittir.

[1687] Müslim, Salat 194 (471), 202 (476), 203-204, 205 (477), 206 (478), Müsafirin 201; Tirmizî, Mevakit 82, Daavat 32; Nesâî, Tatbik 25; İbn Mâce, İkamet 18

Takdir olunan şeyler için bir sınır yoktur. Takdir olunan bir şey, ancak kendisinden sonra olan bir şeyi takdiri ve sayıların takdiri gibi sonu olmayan bir takdiri mümkün kılar. Eğer bununla, bu mana kastedilmiş ise, o zaman dileme ile ilgili bir açıklamaya gerek yoktur.

Hatta bununla kastedilenin, "tükenmek bilmeyen dolusu" olduğu da söylenmiştir. Buna göre Allah'ın, hamdi dilemesine gelince, sonradan meydana gelen türden başka bir şey yada sonradan meydana gelenden geriye kalan bir şey olsa da, hamd ancak mevcut ve yaratılan olur. İşte bu, tamamen, Allah'ın hamdi sonradan dilemesindendir.

Yine hamd, sevgi yönü itibariyle övülen güzellikleri haber vermektir. Övülen güzellikler, ya Allah'ın zatıyla kaimdir yada Allah'ın yarattığı varlıklarda ortaya çıkmaktadır.

Yok olan bir şey ise, bir şey yaratamaz ve hiçbir varlığı meydana getiremez. Yok olan bir şey, varlık olamaz. Dolayısıyla yok olan bir şeyde, elbette övülecek şeyler bulunmaz. Bu nedenle de bilinen ve bilinmeyen yaratıklar dolusu hamd, Allah'a aittir. Çünkü hamd; Allah'ın kemaliyle ve zatıyla kaim olan övgüyü ve yarattığı varlıklarda görünen iyi işleri içermektedir.

Hamdin, var olmayanda meydana gelmesi, övülecek iyi işler olmaz.

İnsanlar, hamdin; gökler, yer ve ikisi arasında bulunanlar kadar dolu olmasının anlamı hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Bir grup, bu konuda temsil mahiyetinde şöyle demişlerdir: "Şayet hamd, cisimler şeklinde olsaydı, gökleri, yeri ve iki arasında bulunanları doldururdu."

Diğer bir grupta şöyle demiştir: "Hamd, manalar ve arazlar[1688] kabilindendir. Cisimler,[1689] bunları doldurmaz. Bunlarda cisimleri doldurmaz."

Doğru olan şudur: Hamdin, doldurmaya ve doldurulmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü "Su kabı suyla doldu" ve "Kase yemekle doldu" denildiğinde, bu, dolmanın bir çeşididir. "Ev adamlarla doldu" ve "Şehir atla ve adamlarla doldu" denildiğinde ise, bu da, başka bir tür dolma şeklidir. "Kitap satırlarla

---

[1688] **Araz:** Cevher ve cismin gelip geçici niteliği anlamına gelen ve cevher ve zatın zıddı olarak kullanılan bir terimdir. (ç)

[1689] **Cisim:** Modern literatürde, beş duyu tarafından algılanan bütün nesnelere denir. Üç boyutluluk yani hacim ve kitle, cismin temel özellikleridir.
Cisim kelimesi; filozoflar, Mu'tezile, Eş'arîler ve diğer mezhep mensupları tarafından kendi varlık öğretilerine paralel olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Birkaç istisna dışında Mu'tezile ve Ehlisünnet alimleri, genellikle cismin; atom denilen maddî unsurlar ile araz denilen niteliklerden oluştuğunu kabul ederler. (ç)

doldu" denildiğinde ise, bu da, diğer bir dolma şeklidir. "İnsanların kulakları hamdle veya filanca kimseyi yermekle doldu" denildiğinde ise, bu da, başka bir dolma şeklidir.

Bu husus, bilinen bir rivâyette şu şekilde geçmektedir:

أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْ امْتَلأَتْ مَسَامِعَهُ مِنْ ثَنَاءِ النَّاسِ عَلَيْهِ،

وَأَهْلُ النَّارِ مَنْ امْتَلأَتْ مَسَامِعَهُ مِنْ ذَمِّ النَّاسِ لَهُ

"Cennetlik kimse, kulakları, insanların kendisi ile ilgili (hayrlı) övgüleriyle dolan kimsedir. Cehennemlik kimse ise, kulakları insanların kendisi ile ilgili (kötü) yermeleriyle dolan kimsedir."[1690]

Hz. Ömer, Abdullah ibn Mes'ud hakkında şöyle der: "Abdullah ibn Mes'ud, torba gibidir. O, ilimle doldurulmuştur."

Denildi ki: "Filanca kimsenin bilgisi, dünyayı doldurdu."

Yine denildi ki: "İbn Ebi'd-Dünyâ, bilgi olarak dünyayı doldurur."

"Filanca kimsenin şöhreti, dünyayı doldurdu ve ufku daraltti", "Sevgisi kalpleri doldurdu", "Filanın kızgınlığı kalpleri doldurdu", "Filanın kalbi korkuyla doldu" denilir.

İşte bu, hamd ile ilgili anlatılanları kavramaya çalışan kimse için yeterlidir.

Gerçekte ise "dolmak" ve "doldurmak" kelimelerini, özellikle de cisimlere özgü kılmak, batıl bir mesele üzerinde ve delili olmayan bir iddia üzerinde hüküm vermeyi gerektirir. İşin aslı, aynıdır. Ortak mana; kelimenin sözlük anlamına, farklı anlamlara ve değişik kullanışa galip gelmesidir. Çünkü böyle bir şeye dönmek, kelimenin mecaz anlamından ve ortak kullanımından daha önceliklidir.

Burada kastedilen husus şudur: Yüce Allah'ın bütün isimleri çok güzeldir. İsimleri içerisinde kötü bir isim yoktur. Sıfatları, tamamen kemaline uygundur. Sıfatları içerisinde eksik bir sıfat yoktur. Fiilleri, tamamen hikmetinin gereğidir. Fiilleri içerisinde hikmet ve maslahattan uzak bir fiil yoktur. Göklerde ve yerdeki en güzel örnekler, O'nundur. Çünkü O, Azîz ve Hâkim'dir. Kemâl sıfatıyla vasıflanmıştır. Yüce ve büyüktür. Teşbih ve temsilden uzaktır.

[1690] İbn Mâce, Zühd 25 (4224)'de bu hadisin bir benzerini şu lafızla rivayet etmiştir: "Cennetlik kişi; Allah'ın, kulaklarını insanların hayrlı övgüleriyle doldurduğu kimsedir. Bu kimse, (hayrla anıldığını) işitir. Cehennemlik kimse ise; Allah'ın, kulaklarını insanların kötü övgüleriyle doldurduğu kimsedir. Bu kimse de, (kötülükle anıldığını) işitir."

Na'tlarla[1691] anılmıştır. Yine kemâl sıfatlarına aykırı olan sıfatlardan da uzaktır. Dolayısıyla da O, **Hayy**'ın[1692] zıddı olan ölümden ve **Kayyûm**'un[1693] zıddı olan uyuklamadan, uykudan, yanılgıdan ve gafletten uzaktır.[1694]

O'nun, **ilim**li olmakla vasıflanması, bunun zıddı olan unutkanlıktan ve şaşkınlıktan tamamen uzak olmasını gerektirir. Çünkü hiçbir şey, O'nun ilminden uzak değildir. **Kudret**li olmakla vasıflanması, bunun zıddı olan açizlikten, yorgunluktan ve bitkinlikten uzak olmasını gerektirir. **Adil** olmakla vasıflanması, haksızlık yapmaktan uzak olmasını gerektirir. **Hikmet**li olmakla vasıflanması, boş şeyden uzak olmasını gerektirir. İşitmek ve görmekle vasıflanması, bunların zıddı olan şeylerden uzak olmasını gerektirir. Hiçbir şeye muhtaç olmamakla (=**ganiyy**) vasıflanması, bunun zıddı olan muhtaçlıktan uzaktır.

Hamd, tamamen O'na layıktır. Övülmüş olmaması, imkansızdır. Yine O'nun Kâdir (=her şeye gücü yeten) olmaması, Hâlık (=yaratıcı) olmaması, Hayy (=canlı ve diri) olmaması da imkansızdır. Hamdin tamamen O'nun zatı için olması vaciptir. Çünkü sadece O'nun ilâh, rabb ve kâdir olması gibi sadece övülmüş olan da O'dur.

"Hamd, tamamen Allah içindir" denildiğinde, bunun iki anlamı vardır:

Birincisi: O'nun, herkes tarafından övülmüş olması.

O, bu vasfı sebebiyle resulleri, nebileri ve bunlara tabi olan kimseler tarafından övülmüştür. İşte bu, yüce Allah'ın hamdindendir. Dolayısıyla da O, birinci maksada göre övülmüştür.

O Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın olmakla da övülmüştür. Bu, O'nun her şeyi bilmesi (=Alîm) olması gibidir. Çünkü hiç kimsenin bilmediği birçok şeyi insanlara kendi ilminden bildirmiştir.

Nitekim bu husus, rivayet edilen bir duada şöyle geçmektedir:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ, وَلَكَ الْمُلْكُ كُلُّهُ, وَبِيَدِكَ الْخَيْرُ كُلُّهُ, وَإِلَيْكَ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ, أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ

"Allahım! Hamd, tamamen senindir. Mülk, tamamen senindir.

[1691] Na't ile ilgili açıklama ileride yapılacaktır. (ç)

[1692] Hayy: Diri, canlı demektir. Allah'ın sıfatlarından olup devamlı var olan, kesintiye uğramayan, varlığı exeli ve ebedi olan demektir.

[1693] Kayyûm: Kendi kendine kaim olan, yeri ve gökleri ayakta tutan demektir.

[1694] B.k.z: Bakara: 2/255

Hayr, tamamen senin elinledir. İş, tamamen sana döner. Senden bütün iyilikleri isterim. Bütün kötülüklerden de sana sığınırım"[1695]

Mülk O'nundur. Mülkünden bazı yarattıklarına dilediği şekilde vermiştir. Hamd O'nundur. Hamdinden dilediğine istediği şekilde vermiştir. Yine yaratılmışların mülkü de, O'nun mülkü içerisine girmektedir. Yine kulun hamdi de, O'nun hamdi içerisine girmektedir. Her şey O'nu övmektedir. Allah, öncelikle zatıyla övülendir.

"Allahım! Hamd, senindir" sözüyle kastedilen şudur: Allahım! Sen, her türlü hamde layıksın demektir.

Yalnız bu hamdle, hâricî hamd kastedilmemektedir.

İkincisi: "Hamd, tamamen senindir" sözüyle; tam, mükemmel hamd kast edilmektedir. Bu şekilde bir hamd, sadece Allah'a mahsustur. Allah'tan başka birisinin böyle bir hamde ortak olması yada layık olması düşünülemez.

"Hamdin Allah'a ait olması", genel olarak hamdin bu iki anlamıyla anlaşılmaktadır. Çünkü hamdin geneli O'nundur. İşte bu, yüce Allah'ın özelliklerindendir. Dolayısıyla O, her halükarda ve her şeyde övülendir. Çünkü en mükemmel ve en yüce hamd O'nundur.

Yine tam ve her şeyi kuşatan mülk de O'nundur. Her şeye sadece O sahiptir. Dolayısıyla da tam ve mükemmel ancak O'nundur. Peygamberlere tabi olan kimseler, Allah'ın mükemmel bir mülke ve hamde sahip olduğunu ispat edip şöyle demişlerdir:

"O, her şeyi yaratan, her şeyin rabbi ve melikidir. Elbette hiçbir şey; O'nun yaratması, kudreti ve dilemesi dışına çıkmaz. Çünkü mülk, tamamen O'nundur."

Mecusi Kaderiyye,[1696] kulların fiillerini, O'nun mülkünden çıkarmaktadır. Ayrıca meleklerin, cinlerin ve insanların bazı hareketlerini de, O'nun mülkünden çıkarmaktadır.

Peygamberlere tabi olan kimseler ise, bunları, tamamen Allah'ın mülkü ve kudreti içerisine dahil edip mükemmel hamdin mahiyetine delil getirmiş-

---

[1695] Bu hadisin benzeri için b.k.z: İbn Mâce, Dua 4 (3846); Hâkim, Müstedrek, 1/522. Tayâlisî, Müsned, (1569)'de bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ **"Allahım! Senden, gerek bildiğim olsun ve gerekse bilmediğim olsun, bütün iyilikleri isterim. Gerek bildiğim olsun ve gerekse bilmediğim olsun, bütün kötülüklerden sana sığınırım"**

[1696] **Mecusi Kaderiyye:** Varlık aleminde Allah'ın kudretiyle, dilemesiyle ve yaratmasıyla ilgisi olmayan şeylerin bulunduğunu ileri süren kimselerdir. (ç)

lerdir. Çünkü O, bütün bunlarda ve mükemmel hamd hususunda övülendir Yine O, bu hususlarda ve yarattığı ve yaratacağı her türlü hususta övülendir. Kısacası, bu konuda fiil ile hedeflenen ve övülen gayeler ve hikmetler, hep O'nundur.

Kaderiyye,[1697] gerçekte, hikmeti ve sebepleri[1698] bir tarafa bırakıp hikmetin kul için olduğuna delil getirmeleri gibi hamdin de kul için olduğuna dair delil getirmişlerdir. Çünkü hamd, hikmetin gerektirdiklerindendir. Hikmet de ancak bir şeyi bir şey için yapıp sonra da bu yaptığıyla kendi fiilinden kaynaklanan hikmeti kast eden kimse hakkında geçerlidir. Bir şeyi bir şey için yapmayan kimse ise, kendi hakkında bir hikmet düşünemez.

Ayrıca Kaderiyye şöyle der: Yüce Allah'ın fiillerinde ve hükümlerinde sebeplilik bildiren lâm harfi (=Lâm-ı Ta'lîl) yoktur.[1699] Kuvvetler, mizaçlar ve maslahatlar ile ilgili yaptıklarıyla bağlantı kurulamaz. Bunlarla ancak zıt bir bağlantı kurulabilir. Sebep, müsebbebden dolayı meydana gelmez. Çünkü sebep, müsebbebe bağlı değildir.

Onlara göre, sebep yoksa müsebbeb de yoktur. Bu da ancak dilemenin açığa çıkması ve benzerini benzerine tercih eden iradenin ortaya çıkmasıdır. Çünkü tercih olunan, asıl değildir.

Onlara göre; bu husus, bedenler için geçerli değildir. Mizaçlar ve kuvvetleri ise, bedenin harekete geçmesini sağlayan sebeplerdir. Yüce Allah, cisimlerden birini, asıl bir sebep ve hikmet olmaksızın sadece benzerini benzerine tahsis etmek sûretiyle görmeye, akletmeye ve tatmaya has kılmıştır.

İşte Kaderiyye, mükemmel mülkün kul için olduğuna delil getiremedikleri gibi mükemmel hamdin de kul için olduğuna dair delil getirememişlerdir. Selefe ve ümmetin cumhuruna göre; bu her iki görüş, kabul edilemezdir.[1700]

Mülk ve hamd, Allah hakkında eş anlamlıdır. Mülkünün ve kudretinin kuşattığı her şey, O'nun hamdini de kuşatmaktadır. Dolayısıyla O, mülkünde

---

[1697] Kaderiyye'ye göre, hikmet; kulların yine kendilerine dönen menfaatleridir. İbn Kayyim'e göre böyle bir şey, Allah'ın hikmet vasfını inkar edip bu vasfı mahlukatından herhangi birine vermektir. (ç)

[1698] İbn Kayyim'e göre, hikmet; Allah'ın yaratmak ve emretmek suretiyle isteyip övdüğü gayelerdir. Ayrıca din ve tabiat açısından sebep-sonuç ilişkisini gösteren genel bir hüküm olup nasıl ki yere tohum atmadan ve ekini sulamadan ürün alınamıyorsa, sebeplere yapışmadan da hikmet edilmez. O halde hikmet, gerekeni gerektiği vakitte gerektiği gibi yapmaktır. (ç)

[1699] Bu konuda b.k.z: İbn Kayyim, Şifâu'l-Alîl, s. 191-200

[1700] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 230

övülendir. Hamdiyle birlikte mülk ve kudret, O'nundur. Dolayısıyla yarattığı şeylerden birinin, mülkünün ve kudretinin dışına çıkması imkansızdır. Yine yarattığı şeylerden her hangi bir şeyin, hamdinin ve hikmetinin dışına çıkması da mümkün değildir. İşte bundan dolayı yüce Allah, yaratmasının ve emretmesinin hamdinden kaynaklandığını kullarına belirtmek için yaratma ve emretme hususunda kendisini övmektedir. Bu nedenle de O, şükrü, ibadeti, övgüyü ve mehdi gerektiren hamd hususunda her türlü yaratma ve emretme hususunda övülendir. Çünkü emretme ve yaratmayı, kendisinde bir araya getirmiştir. Bundan dolayı da yaratmayı ve emretmeyi tamamen kuşatmıştır. İşte bundan dolayı da bu iki kelimeyi şöyle anmıştır:

"Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabb'i Allah ne yücedir!"[1701]

Görüldüğü üzere hamd, sıfatların en genişi ve övgülerin en kapsamlısıdır. Çoğunlukla ilme götüren yollar ve alemin zerrelerine, parçacıklarına, emrin ve yasağın detaylarına ileten yollar, gerçekten çok geniştir. Çünkü isimlerinin, sıfatlarının, fiillerinin, hükümlerinin, adaletinin, düşmanlarından intikam almasının, ihsanda bulunma hususunda dostlarına yaptığı lütfunun hepsi, hamd ile ilgilidir.

Yaratma ve emretme ancak hamdiyle gerçekleşir ve ortaya çıkar. O'nun hamdinin gayesi, her şeye hayat vermektir. her şeyin var olması, O'nun hamdiyle olur. Varlık aleminde O'nun hamdini araştırma ve izlerini ortaya çıkarma, basiret sahibi ve derin görüşlü kimselerin tanıklık ettiği bir iştir.

O'nun isimlerini ve sıfatlarını tanımak, hamdin manasına ve bilinen hususları kapsamasına delalet eden yollardandır. Kulun, alemin bir ilâha sahip olduğu ile ilgili kabulü; her kemâl sıfat, her güzel isim, her güzel övgü ve her yüce fiil ile bağlantılıdır. Dolayısıyla yüce Allah; tam bir kudrete, mükemmel bir dilemeye, kuşatıcı bir ilme, sesleri kapsayan bir işitmeye, bütün görülenleri ihata eden bir görmeye, bütün yaratılanları kuşatan bir rahmete, hiçbir varlığa gerek duymayan en yüce melik olmaya, bütün yönlere sahip mutlak, mükemmel bir muhtaç olmamaya, kainatta izleri görülen apaçık bir hikmete ve bütün mükemmel, tam, harika yöntemlere, ifadelere, kelimelere galip gelen bir izzete sahiptir.[1702]

Yüce Allah, yaratmasının başında ve sonunda, emretme ve şer'i bir yasa koyma hususunda, alemlerin rabbi olduğu hususunda, ilâh olma ve diri olma

---

[1701] A'raf: 7/54

[1702] Tarîku'l-Hicreteyn s. 230

ile ilgili tek olmasında, kemaline uygun olmayan bir şeyle vasıflanmaktan uzak olması hususunda; çocuk ile ortak edinmek, kendisine ihtiyaç duyduğu yarattıklarından birisiyle dostluk kurmaktan uzak olması hususunda, yüce ve büyük olması hususunda kendisini övmesi ile ilgili yarattığı ve emrettiği hamdinin kapsamını bildirmektedir.

Yüce Allah, ulvi ve süfli alemde hamdini ortaya çıkaracağını bildirmiş ve bütün bunları, kitabında haber vermiştir.

Görüldüğü üzere yüce Allah, hamdini ve hamd yollarını çeşitlendirmiş, bu yolları bazen bir araya getirmiş ve bazen de bunları başka şekillere ayırmıştır. Bunu da, kendisini onlara tanıtmak, kendisine nasıl hamd ettiklerini ve nasıl övdüklerini onlara göstermek, bununla kendisini onlara sevdirmek ve kendisini tanıdıklarında, sevdiklerinde, hamd ettiklerinde onları sevmek için yapmıştır. Nitekim yüce Alah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Hamd, alemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir. Din gününün sahibidir."[1703]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca âyet ve delillerden) sonra kâfir olanlar (hâla putları) Rab'leri ile denk tutuyorlar."[1704]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Hamd, Allah'a mahsustur ki kulu (Muhammed'e), Kitab 'ı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru (bir kitap) olarak (indirdi) ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarsın ve yararlı işler yapan müminlere kendileri için güzel bir mükafat bulunduğunu müjdelesin."[1705]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd, O'na mahsustur. O, Hâkim (=hüküm ve hikmet sâhibidir), Habîr (=her şeyden haberdar olan)'dır."[1706]

Yine şöyle buyurmaktadır:

[1703] Fatiha: 1/1-3
[1704] En'am: 6/1
[1705] Kehf: 18/1-2
[1706] Sebe': 34/1

"Hamd, o gökleri ve yeri yaratan ve melekleri ikişer üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediği kadar artırır. Gerçekten Allah, her şeye gücü yetendir."[1707]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"Allah, O'dur ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Hamd, dünyada da ahirette de O'nun içindir; hüküm de O'nundur. Yalnız O'na döndürüleceksiniz."[1708]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"O diridir, O'ndan başka ilâh yoktur. Dini yalnız kendisine hâlis kılarak O'na yalvarın. Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur."[1709]

Yine şöyle buyurmaktadır:

"O halde akşama girdiğiniz zaman da sabaha girdiğiniz zaman da Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde, ikindileyin ve öğleye erdiğiniz zaman da hamd, O'na mahsustur."[1710]

Yüce Allah, (kıyamet günü) müminlere sevap ile mükafat vermek, günahkarlara da ceza ile azab vermek sûretiyle insanlar hakkında adaletle hüküm verip onların arasını bu şekilde ayırdıktan sonra hamdin kendisine ait olduğunu şöyle belirtmektedir:

[1707] Fatir: 35/1

[1708] Kasas: 28/70

[1709] Gafir: 40/65

[1710] Rum: 30/17-18. Bu iki ayette; sabah ve akşam vaktinde yüce Allah'ın gücünün büyüklüğünü ve kudretinin kemalini gösteren bu iki vakitte Allah'ın zatını tesbih etme ve kullarını kendisine hamdetmeye yöneltme var. Bu konuda b.k.z: İbn Kesîr, Tefsir, 3/438
Resulullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah'ın, sözünün eri olan İbrahim (peygamberi) niçin "Halîl" (=dost) diye isimlendirdiğini size haber vereyim mi? Çünkü İbrahim (peygamber), sabahleyin ve akşamleyin فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ **"O halde akşama girdiğiniz zaman da sabaha girdiğiniz zaman da Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde, ikindileyin ve öğleye erdiğiniz zaman da hamd, O'na mahsustur"** (Rûm: 30/17-18) diyordu." Bu hadisi, İmam Ahmed rivayet etmiştir.
Yine Resulullah (s.a.v) konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: Her kim sabaha eriştiğinde, فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ **"O halde akşama girdiğiniz zaman da sabaha girdiğiniz zaman da Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde, ikindileyin ve öğleye erdiğiniz zaman da hamd, O'na mahsustur"** (Rûm: 30/17-18) âyetini okursa, gündüzleyin kaçırmış olduğu hayrı telafi etmiş olur. Kim de bu âyeti akşam vaktine eriştiğinde okursa, geceleyin kaçırmış olduğu hayrı telafi etmiş olur." Ebû Dâvud, Edeb 101 (5076)

"Artık insanların aralarında adaletle hüküm olunmuştur. 'Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur' denir."[1711]

Yüce Allah, cehennemliklerin cehenneme kendi hamdi sayesinde girmeleri gibi, cennetliklerin de cennete kendi hamdi sayesinde girdiklerini cennet ehlinin lisanından şöyle haber vermektedir:

"Ve cennette ki kimseler: 'Hidâyetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik...' derler."[1712]

Yine yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Cennetliklerin cennetteki duası: 'Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!' (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri (söz) ise 'selâm' dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."[1713]

Yüce Allah cehennemliklerin lisanından ise şöyle buyurmaktadır:

"O gün Allah, onlara seslenip: 'Benim ortağım olduklarını iddia ettikleriniz nerededir?' der. Her ümmetten bir şahit çıkarır ve 'kesin delilinizi ortaya koyun?' deriz. O zaman, gerçeğin Allah'a ait olduğunu, uydurduklarının kendilerini bırakıp kaçtığını anlarlar."[1714]

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Böylece günâhlarını itirâf ettiler. O çılgın ateş halkı (Allâh'ın acımasından) uzak olup (artık onlara) ezilmek yaraşır!"[1715]

Görüldüğü üzere onlar inkar etme ve zulmetme konusunda kendi nefislerini şahit tuttular ve kendilerinin bu dünyada yalancılardan olduklarını, Rablerinin âyetlerini yalanladıklarını, O'na şirk koştuklarını, O'nun ilâh oluşunu bile bile inkar ettiklerini, O'na iftirada bulunduklarını biliyorlardı.

İşte bu, onların, kendileri hakkında Allah'ın adaletli davranmasını ve kendilerine bazı haklar vermesini istemeleri ile ilgili bir itirafı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Allah, onlara zulmedici değildir. İnkarlarının ve kötülüklerinin karşılıksız kalmaması için, Allah'ın adaleti ve hamdi gereği cehennem ate-

---

[1711] Zümer: 39/75
[1712] A'raf: 7/43
[1713] Yunus: 10/10
[1714] Kasas: 28/74-75
[1715] Mülk: 67/11

şine girecekler ve bir şeyi yapmaya, terk etmeye güç yetirebilmeleri ve yaptıkları fiiller gereği cezalandırılmışlardır. Bu, Cebriyye'nin[1716] dediği gibi değildir.

Bu hikmeti detaylı bir şekilde açıklamak, insan aklının kavrayamayacağı ve anlayamayacağıbir meseledir. Fakat bu meseleyi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Her üstün sıfat, güzel isim, güzel övgü ve her türlü hamd, medh, tesbih, tenzih, takdis, celal ile ikram tamamıyla en güzel ve en mükemmel şekilde Allah içindir. Dolayısıyla vasıflandığı, zikrolunduğu ve bahsedildiği bütün hamdler, sena, tesbih ve takdis O'na aittir. Yaratıklarından hiçbirisi, övme mahiyetinde, O'nun hamdini sayamaz. Çünkü O, kendi zatını övdüğü gibi ve yarattıklarının, kendisini övmesinin üstündedir. Dolayısıyla ilk ve son olarak hamd O'nundur. İşte bu, O'nun iki çeşit olan hamdinin birincisini haber vermektir. Ki **bu hamd çeşidi, sıfatlar ve isimlerle O'nu hamd etmektir.**

İkinci hamd çeşidi ise; nimetleriyle ve yarattıklan şeylerle O'nu hamd etmektir. Bu, yaratılanın; iyi-günahkar, mümin-kafir olduğuna, verdiklerinin bol ve geniş olduğuna, cömert olduğuna, yarattıklarının güzel olduğuna, kullarıyla olan ilişkilerinin iyi olduğuna, kullarına karşı rahmetinin iyiliğinin, lütfunun, sevgisinin sınırsız olduğuna, zor durumda kalan kimselerin ettiği duaya icabet ettiğine, sıkıntıda olan kimselerin sıkıntısını giderdiğine, üzüntülü kimsenin üzüntüsünü giderdiğine, rahmetinin alemleri kuşattığı, istekte bulunmadan önce istekte bulunacak kimseyi nimetleriyle kuşattığına şahitlik etmektedir.

[1716] İnsanın fiilleri meselesi, geçmişten günümüze hep bir "kelamî tartışma" konusu olarak gündem oluşturmuştur. Bu konuda ekollerin ortaya koyduğu düşünceler kısaca şu şekildedir:
Cebriyye, "insanın kudreti yoktur, dolayısıyla insan fillerini yaratamaz" diyerek insanın fiillerinde mecbur olduğu görüşünü savunmuştur.
Selef ekolüne göre ise; insanın bütün fiilleri, hareketleri, sesleri, elde ettikleri yaratılmıştır. Buna göre isanın fiilleri, Allah tarafından yaratılmıştır.
Mu'tezile'ye göre; insan, güç sahibidir ve bu güçle fiillerini yaratmaya kadirdir. İnsan, fiillerini hür bir şekilde yaratır.
Hanefî- Maturidî ekolüne göre ise; insan, fiilleri ve bilgisiyle mahluktur. Fiilleri,kendi isteğiyle meydana gelen işlerdir. Bütün bu fiilleri yokluktan varlığa çıkaran Allah'tır. Bununla birlikte insanın işlediği işler, insana nispet edilir. Çünkü insan isteyerek bu fiillerin sahibi olur. İnsan gücünü sarfetmek suretiyle bu fiiller meydana gelir. Fakat insan asla bu fiilleri yapmaya mecbur değildir. İradesini kullanarak bu fiillerin meydana gelmesini sağlar. Buna göre insana verilen cü'i irade, kişiyi, ihtiyarî fiillerinde hür hale getirmektedir. Çünkü insanın fiillerinin aslı, Allah'ın kudretiyle ve O'nun yaratmasıyla olmaktadır. Fakat aynı fiillerin, taat ve masiyet olarak nitelenmesi, insanın gücüyle olmaktadır. (ç)

Yüce Allah, isteyen kimseye en güzel bir şekilde lütufta bulunur. Lütfunu ümitlerin ulaşamadığı yere ulaştırır. Hidâyeti ise, özellikle de Daru's-Selam (=cennet) yolcusu kullarınadır. Bu kullarını en güzel bir şekilde korudu ve onları kötülüklerden, günahlardan alıkoydu. Onlara imanı sevdirdi ve onu kalplerinde süsledi. Onları küfür, fasıklık ve isyandan uzak tuttu. Onları, doğru yolun yolcularından kıldı. Kalplerine imanı yerleştirdi. Onları, kendisinden bir ruhla destekledi. Onları yaratmadan önce kendilerini "Müslüman" diye isimlendirdi. Kendisini anmalarından önce onlarıandı ve bir şey istemelerinden önce onlara gerekli şeyleri verdi. Zengin olması hasebiyle kendi katından onlara nimetler vermek sûretiyle onları memnun etti. Onlara masiyetleri sevdirtmedi ve onları kendi yolunda tuttu.

Bununla birlikte onlar için bir yurt edindi. Bu yurdun içerisine, nefislerin iştah duyacağı ve gözlerin tat alacağı her türlü şeyleri hazırlayıp içini her türlü iyi şeylerle doldurdu ve gözün göremediği, kulağın işitmediği, insanın kalbine gelmeyen her türlü nimetleri, mutlulukları, sevinçleri ve neşeleri hazırladı.

Daha sonra onlara, bu yurda davet eden peygamberler gönderdi. Ardından da bu yurda ulaştıran yolları onlara kolaylaştırıp bu konuda onlara yardım etti. Bu kısa müddet içerisinde bu ebedi yurda yöneldiklerinden dolayı onlardan razı oldu. Onlara, iyilik ettikleri takdirde bunun karşılığında onlara bu iyiliğin on katını vereceğini, kötülük ettikleri takdirde ise, bağışlanmaları için kendisine istiğfarda bulunmaları gerektiğini bildirdi. Onlara iyiliklerden sonra kötülükleri yaptıkları takdirde onları mahvedeceğini vaat etti. Onlara nimetlerini hatırlattı. Onlara isimlerini tanıttı. Onlara karşı muhtaç değil, kendi katından bir rahmet ve iyilik olarak emrettiği şeyleri yapmalarını istedi. Kendisinin onlara karşı cimri davranması değil, bir himaye ve koruma olarak onlara yapılmaması gereken şeyleri yasakladı. Onlara en güzel bir hitap şekliyle hitapta bulundu. En güzel bir şekilde onlara nasihatte bulundu. En güzel bir biçimde onlara tavsiyede bulundu. En değerli niteliklerini işlemelerini onlara emretti. En çirkin sözleri ve davranışları onlara yasakladı. Onlara âyetler sundu. Onlara güzel örnekler anlattı. Kendisini bilme ve tanıma ile ilgili yolları çoğalttı. Kendisi ile ilgili hidayet kapıları açtı. Rızasını elde edecekleri ve gazabından kaçacakları yolları onlara gösterdi.

En güzel ifadelerle onlara hitapta bulunup onları en güzel isimlerle isimlendirdi. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler!"[1717]

[1717] Bakara: 2/153

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz"[1718]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"De ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım!"[1719]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"(Resûlüm!) De ki: Ey iman eden kullarım!"[1720]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz. O\ yeri sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de, bile bile, Allah'a ortaklar koşmayın."[1721]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden küfre) çevriliyorsunuz!"[1722]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar! Allah'ın vâdi gerçektir, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın!"[1723]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Ey insan! İhsanı bol Rabb'ine karşı seni aldatan nedir? O (Rab) ki seni yarattı, seni düzenledi, sana ölçülü bir biçim verdi."[1724]

"Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkup gerektiği gibi sakının ve kesinlikle Müslüman olarak can verin! Hep birlikte Allah'ın ipine (=kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukuru-

---

[1718] Nur: 24/31
[1719] Zümer: 39/53
[1720] Zümer: 39/10
[1721] Bakara: 2/21-22
[1722] Fatır: 35/3
[1723] Fatır: 35/5
[1724] İnfitar: 82/6-7

nun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz."[1725]

"Ey iman edenler, sizden olmayanları dost edinmeyin; onlar, sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sıkıntıya düşmenizi arzu ederler. Baksana, öfkeleri ağızlarından taşmaktadır; sinelerinin gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz, sizlere âyetleri açıkça bildirdik."[1726]

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkar etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz; oysa onlar, Rabb'iniz olan Allah'a inandığınızdan ötürü sizi ve Peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler Benim yolumdan savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. içinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır."[1727]

[1725] Ali Imran: 3/102-103

[1726] Ali Imran: 3/118. Kurtubî, tefsirinde konu ile ilgili olarak şöyle der: "Yüce Allah, bu âyeti kerimeyle Mü'minlere; kafirlerden, Yahudilerden ve hevalarının arkasından giden sapık fırkalardan olanları içli dışlı kimseler, yakın kimseler edinmeyi, görüşlerini almayı ve işlerini görmeyi kendilerine havale etmeyi yasaklamaktadır.... Günümüzde şartlar artık değişmiştir. Kitap ehlinden kimseler artık katip yapılıyor, güvenilir kimse kabul ediliyor ve bunlar böylelikle ahmak, cahil yöneticiler nezdinde üstün mevkilere getirilmiş bulunuyorlar." B.k.z: Kurtubî, el=Câmiu li Ahkâmi'l=Kur'an, 4/178-179

[1727] Mumtehine: 60/1 Bu âyetin iniş sebebi, Buhârî ve Müslim'in, Hz. Ali'den rivayet ettikleri su hadistir:

Resulullah (s.a.v) beni, Zubeyr'i ve Mikdad'ı göndererek: 'Ravdatu Hah denilen yere gidiniz. Orada beraberinde bir mektup bulunan hevdecte bir kadın bulacaksınız. O mektubu o kadından alıp bana getiriniz' buyurdu.

(Bunun üzerine yola koyulup atlarımızı koşturduk ve kadını belirtilen yerde bulduk.) Ona: 'Mektubu çıkar' dedik. Kadin: 'Bende mektup diye bir sey yok' dedi. Biz: ' Ya mektubu cikartirsin yada elbiselerini cikartirsin' dedik. Bunun üzerine kadın, mektubu saçının örgüleri arasından çıkardı. Biz, mektubu alıp Resulullah (s.a.v)'e getirdik. Mektupda: 'Hatib b. Ebi Beltaa'dan...' diye başlayan ve Mekkelilerden bir takım müşriklere Resulullah (s.a.v)'in bazı durumlarını haber veren bilgiler vardı. Resulullah (s.a.v): 'Ey Hatib! Bu da ne?' diye sordu. Hatib: 'Benimle ilgili olarak acele etme ey Allah'ın Resulu! Ben Kureyş'in içerisine sonradan girmiş bir kişiyim. Ben kendilerinden değilim. Seninle birlikte bulunan muhacirlerin, kendileri vasıtasıyla ailelerini koruyacakları akrabalık bağları var. Benim ise Mekke'de (ki birine neseb cihetiyle) akrabalık bağım olmadığından ötürü, kendisi sebebiyle onlara yakınlarımı koruyacakları bir iyilikte bulunmak istedim. Allah'ın adına yemin ederim ki, bunu ne bir küfür, ne dinimden irtidat, ne de müslüman olduktan sonra küfre rıza maksadıyla yapmadım' dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v): 'O, dosdoğru söyledi' buyurdu. Hz. Ömer (r.a): ' ey Allah'ın Resulu! Bana izin ver de onun boynunu vurayım' dedi. Resulullah (s.a.v): '(Hayır,) o, Bedir savaşında bulundu. Allah'ın Bedir savaşına katı-

"Ey iman edenler! Allah ve Peygamber, sizi, hayat verecek şeye çağırdığı zaman icabet edin. Allah'ın, kişi ile kalbi arasına girdiğini ve sonunda O'nun katında toplanacağınızı bilin. Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir. Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da şükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi."[1728]

"Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!"[1729]

"Meleklere: 'Adem'e secde edin' demiştik. İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabb'inin buyruğu dışına çıktı. Ey insanoğulları! Siz Beni bırakıp onu ve soyunu dost mu ediniyorsunuz? Halbuki onlar size düşmandır. Kendilerine yazık edenler için bu ne kötü değişmedir!"[1730]

Bu hitabın altında şu husus yer almaktadır: Doğrusu Ben, atanız Adem'e secde etmeyip emrime karşı geldiği için İblis'i huzurumdan çıkardım, gökten kovdum ve yanımdan uzaklaştırdım. Sonra da siz ey Adem oğulları! O ve adamları, size apaçık düşman oldukları halde, siz, Beni bırakıp onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz!.

Dolayısıyla zeki insan, bu hitabın yerini, kalpleri ve ruhları sarsan etkisini iyi düşünür.

---

lanlara muttali olarak: "Onlara dilediğinizi yapın, ben sizi mağfiret ettim" demediğini nereden bilebilirsin ki?' buyurdu. Bunun üzerine "Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin" âyeti nazil oldu." B.k.z.: Vâhidî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 349

[1728] Enfal: 8/24-26

[1729] Hacc: 22/73-74. İbn Kayyim, Emsâl fi'l-Kur'an, s. 247-248'de bu konu ile ilgili olarak şöyle der: "Kula düşen gerçek görev, bu örneği iyi dinlemesi ve gerçekten iyiden iyiye düşünmesidir. Çünkü Allah, şirke giden yolları, kulunun kalbinden koparıp atar. İbadet edilen varlık ise, kendisine tapan kimseye fayda sağlamaya ve ona gelen zararı yok etmeye güç yetirme hususunda derece bakımından kendisine tapan kimseden daha alt seviyededir. Müşriklerin, Allah'ın dışında taptıkları ilahlar, bir sinek bile yaratmaya güç yetiremezler."

[1730] Kehf: 18/50

Kur'an'da, Allah'ın, çoğunlukla, kullarına yaptığı hitap; sevgi gösterme, muhabbeti geliştirme, iyi davranma ve apaçık nasihat etme şeklinde gelmiştir.

Ayrıca kullarına, yaptıkları vesilelerin en güzeline, makamların en üstününe, ilimlerin ve becerilerin en yücesine razı olacağını da bildirmiştir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi, Rabb'inizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir."[1731]

"İşte bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'a razı oldum."[1732] [1733]

O'nun isminin **"el-Hamîd"** olması bu şekildedir. Çünkü hamd, tamamen O'na aittir. Hamdinin kemali; isimleri, fiilleri ve sıfatları hususunda herhangi bir kötülüğün ve noksanlığın O'na nispet edilmemesini gerektirir. O'nun güzel isimleri, kendisine, herhangi bir kötülğün ve haksızlığın nispet edilmesini men eder. Çünkü O, her şeyin yaratıcısıdır. Dolayısıyla kullarını, onların fiillerini, hareketlerini ve sözlerini de yaratmıştır.

Kul, kendisine yasak edilen çirkin bir şeyi işlediği zaman, o kötü şeyi kendisi yapmış olur. Çünkü yüce Allah, o kimseyi, bu işi yapan kılmıştır. Bu kılma eylemi; Allah'ın adaleti, hikmeti ve doğruluğudur. Bu nedenle de o kimseyi, bu eylemi yapan (=fail) kılması hayırdır. Kulu bu eylemden etkilenen (=mef'ul) kılması ise, kötü ve çirkindir. Çünkü yüce Allah, kulun yaptığı o eylemi, yerli yerine koymuştur. Dolayısıyla bu konuda O'nu öven apaçık bir hikmet ortaya çıkmaktadır ki, O'nunla ilgili ortaya çıkan bu husus; bir hayır, bir hikmet ve bir faydadır. Böyle bir şeyin kuldan ortaya çıkması ise bir noksanlık ve bir kötülüktür.

[1731] Zumer: 39/7 "Şükür" kelimesi, sözlükte, açığa çıkarmak ve zahir olmak anlamındadır. Şükrün gerçek anlamı ise, bir kimsenin sana yapmış olduğu iyilik sebebiyle insanı övmek demektir.
Alimler, şükür hakkında birçok görüş ileri sürmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır:
Sehl b. Abdullah der ki: Şükür, gizli ve açık bütün hallerde masiyetten sakınmakla birlikte gönül hoşnutluğu ile itaat etmek hususunda bütün gayret ve çabasını ortaya koymaktır.
Şibli'de der ki: Şükür; tevazu ve hasenatı muhafaza etmek, şehvetlere muhalefet etmek, bol bol itaatlerde bulunmak, göklerin ve yerin Cebbar'ı olan Allah'ın gözetimi altında olduğunu bilmektir. B.k.z.: Kurtubî, el=Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 1/397-398

[1732] Maide: 5/3

[1733] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 169

İşte bu, delil getirme hususunda ma'kul bir iştir. Buna göre her şeyden haberdar olan yaratıcı; eğik bir tahta parçasını, kırılmış bir taşı ve eksik tartılmış sütü alıp uygun bir şekilde yerine koyduğu zaman, işte bu husus; O'nun adaleti ve övülen doğruluğu olur. Eğer o yer ile ilgili herhangi bir yanlışlık, eksiklik ve yerilen bir ayıp varsa, hiç kuşkusuz ki bu durum, tamamen o yer ile ilgilidir. Buna göre kim pis şeyleri uygun bir şekilde bir yere koyarsa, hiç kuşkusuz bu; bir hikmet, bir adalet ve bir doğruluktur. Fakat akılsızlık ve zulüm, bu şeylerin, başka bir yere koyulmasıdır. Dolayısıyla kim sarığı başına, ayakkabıyı ayağına, sürmeyi gözüne ve çöpü de çöp kutusuna koyarsa, hiç kuşkusuz bu, o şeyi, yerine koymuş demektir. Çünkü sarık, ayakkabı, sürme ve çöp, yerine konulduğu için, konulan bu şeylere haksızlık yapılmamış olunur.[1734]

* * *

[1734] Şifâu'l-Alîl, s. 180

﴿ اَلْوَدُودُ - اَلشَّكُورُ ﴾

el-VEDÛD - eş-ŞEKÛR

"el-Vedûd":[1735] Nimetleri gereği kullarını sevendir. Çünkü O, (kullarından) kendisine tevbe eden ve yönelen kimseyi sever. Yine O, sevilen (=mahbûb)dir.

Buhârî, **"Sahîh"**de der ki: "Vedûd, seven (=Habîb)dir."[1736]

Araştırma sonucuna göre; Vedûd kelimesi, iki anlama gelmektedir. Çünkü yüce Allah, dostlarını **sever** ve onlar tarafından da **sevilir.**[1737] Hz. Şuayb (a.s) bu konu ile ilgili olarak şöyle der:

"Şüphesiz ki Rabb'im, Rahîm (=çok merhametli) ve Vedûd (=kullarını çok seven)'dir."[1738]

"el-Vedûd" (=sevme) ismi, "er-Rahîm" (=merhamet etme) ismi ile "el-Gafûr" (=bağışlama) ismine daha yakın bir anlam ifade eder. Fakat aralarında fark vardır. Örneğin, kişi kendisine kötülük eden kimseyi bağışlayabilir, fakat onu sevmeyebilir. Yine sevmediği kimseye de merhamet etmeyebilir de. Yüce Allah ise, kendisine tevbe eden kulunu bağışlar, ona merhamet eder ve her şeye rağmen onu sever. Çünkü O, tevbe eden kimseleri sever.[1739] Yine kulu kendisine tevbe ettiği zaman onu sever.

1735 "Seven ve sevilen" anlamına gelen **"el-Vedûd"** ismi, Kur'an-ı Kerim'de 2 defa geçmektedir. Bunlar, Hûd: 11/90, Burûc: 85/14'dır. (ç)
"Vedûd" kelimesi, katıksız sevgi anlamına gelen "vüdd" kelimesinden türemiştir. Allah sevgisi, bütün amellerin özüdür. Gizli ve açık bütün kulluk davranışları, Allah sevgisinden kaynaklanır. Gayelerin en büyüğü olan Allahsevgisini kazanmanın en önemli yolu; Allah'ı çokça zikretmek, övmek, O'na yönelmek, tevekkül etmek, farz ve nafile ibadetlerle O'na yaklaşmak, söz ve fiillerde ihlaslı olmaktır. (ç)

1736 Mu'cemu Garîbi'l-Kur'an, s. 222

1737 **"el-Vedûd"** kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlar: 1- "Fail" vezninde **"seven"** anlamındadır. Yani Allah, peygamberleri, nebileri, dostlarını ve inanan kullarını sever. 2- "Mef'ul" vezninde **"sevilen"** anlamındadır. Yani Allah, sevilmeyi hak edendir. O, kulun bütün sevdiklerinden daha üstün bir sevgiyi hak eder. Hatta O, kulun kendi gözünden, kulağından ve nefsinden daha sevimlidir. B.k.z: İbn Kayyim, Celâü'l-efhâm, s. 28 (ç)

1738 Hûd: 11/90

1739 **"Allah tevbe edenleri de sever"** (Bakara: 2/222)

Kul, Allah'ın gayretiyle Rabb'ini sevince, Allah'ta onu bir başkasının sevgisiyle mükafatlandırır. İşte bu, gerçekte tam bir ihsandır. Çünkü sebep de O'dur, müsebbeb de O'dur. Bundan maksat, karşılıklı sevgi değildir. Bu ancak kullarından şükredenleri ve şükürleri sebebiyle Allah'ın onları sevmesidir. Bunların hepsi, kulun maslahatı ve iyiliği içindir.

Sevgiyi yaratan ve onu müminlerin kalbine yerleştiren yüce Allah çok mübarektir. Daha sonra O, bu sevgiyi dostlarının kalbinde öyle bir noktaya ulaştırır ki, artık bu noktada diğer bütün sevgiler çok küçük ve değersiz bir hale gelir ve onların bağından kurtulurlar, bela ve musibetler onlara hafif gelir, ibadet ve taatlerin zorlukları onlara zevk verir ve sonunda sevgilerin en yücesi olan Allah sevgisini, Allah rızasını elde etme ve Allah'a yakın olma gibi çeşitli kerametlerden dilediğini elde eder.[1740]

* * *

[1740] Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 96

﴿ اَلْحَيُّ - اَلْقَيُّومُ ﴾

el-HAYY - el-KAYYÛM

el-Kayyûm:[1741] Kendi zatıyla kaim olup hiçbir kimseye muhtaç olmaması ve her şeyin O'nunla kaim olması demektir. O'nun dışındaki her şey bizzat O'na muhtaçtır.

O'na muhtaç olmak; Kelamcıların dediği gibi, **hudûs** (=sonradan meydana gelme) **deliline**[1742] ve Meşşâî[1743] filozofların dediği gibi, **imkan delili-ne**[1744] dayanmak demek değildir. O'na muhtaç olmak, zatidir. Zat ile ilgili olan bir şeyin sebebi de, açıklanamaz.

Kayyumluk makamı, fiilî sıfatları gereği, yüce Allah'a aittir. Çünkü O, her şeye ve her nefse kaimdir. Zatıyla kaimdir. Varlığı başkasına bağlı değil-

---

1741 **"el-Kayyûm"** ismi, Kur'an'ın 3 **âyetinde geçer ve her** defasında "el-Hayy" ismiyle birlikte kullanılmıştır. "Hayy" ismi ise, Kur'an'ın 5 **âyetinde geçmektedir.** (ç)

1742 **Hudûs Delili:** Hudûs, sonradan meydana gelme, yok iken sonradan var olma demektir. Böyle sonradan var edilen varlıklara da **"Hâdis" denir.** Hâdis'in karşıtı Kadîm'dir.
Kelamcılara göre, hudûs **delili; eserden müessire intikal** etmek suretiyle alemin hâdis (=sonradan meydana gelen) oluşundan Allah'ın varlığını ispata varan bir delildir. Diğer bir ifadeyle; bu alemde görülen varlıkların **hal ve sıfatlarından** hareket etmek suretiyle Allah'ın varlığına ulaşma delilidir. Burada illiyet **prensibinden** faydalanılır. (ç)

1743 **Meşşâilik:** Kelime olarak, "yürüyücülük" (=**peripatetism**) anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, Aristo felsefesini benimseyen Müslüman **filozoflara** denir. Bu ekole, İslam dünyasında Kindi, Farabi, İbn Sina gibi doğulu ve İbn Bacce ile İbn Rüşd gibi batılı Müslüman filozoflar dahildirler.
Meşşailik, İslam dünyasında bağımsız bir ekol olmaktan ziyade Aristo'nun bazı Müslüman filozoflar üzerindeki etkisinden ibarettir. Çünkü hiçbir Müslüman filozof, gerçek anlamda, Aristo'yu harfi harfine izlememiştir. (ç)

1744 Meşşai filozoflarına göre, imkan delili; Bir Vâcibu'l-Vucûd, mutlaka vardır. Şayet bunun aksini düşünecek olursak, her mevcudu mümkin varlık olarak kabul etmemiz gerekir. Bu mümkin, ya icad edilmiştir –ki var olduğuna göre mutlaka icad edilmiştir- yada icad edilmemiştir.
İcad edilmiş olan bu mevcudatın varlığının devamı, ya bir illet sayesindedir yada kendiliğindendir. Varlığının devamını kendiliğinden farz edecek olursak, o zaman illet ile malul aynı olmuştur ki, bu, illiyet prensibi ve mantık kaidelerine göre batıldır.
O halde mevcudatın varlığının devamı bir illet sebebiyledir ki, o da Vâcibu'l-Vucûd olan Allah'tır.
Bu delil; Kindî, Farâbî ve İbn Sinâ tarafından kullanılmıştır. (ç)

dir. Çekip çevirmekle, rabb olmakla ve galip gelmekle kaimdir. O, adalet terazisini indirir ve kaldırır.[1745] Gündüz olmadan geceleyin yapılan amel ile gece olmadan gündüzleyin yapılan amel O'na ulaşır.[1746] O'nu bir uyuklama ve uyku tutmaz. Göklerin ve yerin sahibidir. Mülkünün kemali gereği, O'nun izni olmaksızın katında hiçbir kimse şefaatte bulunamaz.

O'nu bir uyuklama ve uyku tutmaz. İlminin kemali gereği her şeyi bilendir. Yarattığı varlıkların önlerinde ve arkalarında olan her şeyi bilir. O'nun ilminden habersiz yere bir yaprak bile düşmez. İzni olmaksızın bir zerre bile hareket etmez. Kalplerde geçen fikirleri bilir. Fakat insanların kalplerinde geçen bu fikirleri ise hiçbir hükümdar bilemez. Ayrıca O, kalbin bu fikirler hakkında muttali.olamadığı şeyleri bile bilir.[1747]

Hayy ve Kayyûm isimlerinden anlaşıldığına göre; **el-Hayy** (=hayat sahibi olma), bütün kemâl sıfatları ihtiva etmektedir. Bu sıfatlardan herhangi birine sahip olmamak, hayat sahibinin güçsüzlüğünü gerekli kılar. Allah Tealâ'nın hayatı en mükemmel ve en eksiksiz bir hayat olduğuna göre O, bu özelliğin zıddı olan bütün eksik ve kusurlu sıfatlardan uzaktır. Allah, bütün kemâl sıfatlara ve kusursuz hayata sahip olan tek varlıktır. Ehl-i ispat kelamcılar, Allah ile ilgili işitme, görme, ilim, irade, kudret, kelam sıfatlar ile diğer kemâl sıfatları **aklî yolla** ispat etmişlerdir.

el-Kayyûm ise; hiçbir şeye muhtaç olmamasının ve kudretinin kemalini içermektedir. Çünkü yüce Allah, kendi zatıyla kaim olup her halükarda hiçbir kimseye muhtaç değildir. İşte bu, yüce Allah'ın, kendisinin dışında kalanlara muhtaç olmamasının (=ganiyy) kemalindendir. Varlığı başkasına bağlı değildir. Başkalarının varlığı ancak O'nun varlığına bağlıdır. Bu da, O'nun kudretinin ve izzetinin kemalindendir.

Hayy ve **Kayyûm** isimleri; kemâl sıfatları ve mükemmel olan **muhtaç olmama** (=ganiyy) ile **kudret** sıfatlarını düzenlemektedir. Bu iki isimle yardım isteyen kimseler sanki yüce Allah'ın bütün isimleriyle ve bütün sıfatlarıyla yardım istemektedir. Dolayısıyla sıkıntılardan kurtulmanın, üzüntüleri gider-

---

[1745] Bazılarına göre, Allah kıyamet günü kullarının amellerini tartarken ve rızıklarını verirken mizanın kefelerini kaldırıp indirmek suretiyle rızık takdirini, mizanla tartmaya benzetmektedir.
Bazıları da metinde geçen القسط "kıst" kelimesiyle "rızkın" kastedildiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla her yaratığın rızkına "kıst" denilir. Çünkü yüce Allah, bazı yaratıkların rızkını çok vermekte, bazısını ise az vermektedir. (ç)

[1746] Müslim, İman 293, 295 (ç)

[1747] Medâricu's-Sâlikîn, 2/111

menin ve istekleri yerine getirmenin olduğu yerde bu iki isimle yardım istemek en doğru olanıdır.

Burada kastedilen husus şudur: **Rahmet**, kendisiyle yardım istenilendir. Rahmet de, yüce Allah'ın bir sıfatı olup yarattıklarına ait bir şey değildir. Nitekim sığınan kimse de, أَعُوذُ بِعِزَّتِكَ **"İzzetine sığınırım"**[1748] şeklinde yüce Allah'ın izzetine sığınmaktadır. İzzet de, hiç kuşkusuz yaratıkların değil Allah'ın sıfatıdır. Dolayısıyla Allah, mümin kullarını, kendi izzetiyle saygın bir hale getirmektedir.

İşte bu, tamamen Ehl-i Sünnetin bu görüşünü doğrulamaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ **"Allah'a tam kelimelerle sığınırım"**[1749] sözü, yüce Allah'ın kelimelerinin mahluk olmadığına delildir. Çünkü yüce Allah'a, mahluk olan kelimelerle sığınılmaz.

Yüce Allah'ın, meleklerden naklen **"Rabb'imiz! Senin Rahmetin ve İlmin, her şeyi kuşatmıştır"**[1750] buyruğuna gelince, burada geçen **Rahmet** kelimesi, O'nun Rahmet sıfatıdır. O'nun **Rahmet** sıfatı ise, her şeyi kuşatmıştır.

Yine yüce Allah'ın, **"Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır"**[1751] buyruğu; her şeyle bağlantılı olan Rahmetinin genişliğinin büyüklüğünü anlatmaktadır. Yine yüce Allah'ın ilminin genişliği de, bilinen her şeyle bağlantılı olması hasebiyle ilminin büyüklüğünü ifade etmektedir.[1752]

İbnu'l-Kayyim, nazım olarak der ki:

"O, Hayiyy (=haya sahibi)'dir. Kulunun isyan etmekle ilgili açığı ortaya çıktığı zaman (onun bu kusurlarını) açığa çıkarmaz."

"Fakat O, böyle bir durumda örtüsünü, kulunun üzerine atar."

"Çünkü O, (bu tür ayıpları) örten ve bağışlayandır."

[1748] Buhârî, Tevhid 7; Müslim, Zikr 67 (2717); İmam Ahmed, Müsned, 1/302

[1749] Buhârî, Enbiya 10; Müslim, Zikr 54, 55 (2708); Ebû Dâvud, Tıb 19, Sünnet 39, Edeb 98; Tirmizî, Tıb 18, Deavat 40; İbn Mâce, Tıb 35, 36, 46; Dârimî, İsti'zan 48; Muvatta, Şiir 9-11, İsti'zan 34; İmam Ahmed, Müsned, 2/181, 290, 375, 3/57, 5/430, 6/6, 377, 409. Tirmizî, bu hadisin; hasen, sahih ve garib olduğunu söylemiştir.

[1750] Gâfir (=Mü'min): 40/7

[1751] A'râf: 7/156

[1752] Bedâiu'l-Fevâid, 2/184

Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî bu beyti açıklama mahiyetinde şöyle der: Yüce Allah'ın "Hayy" olmakla vasıflanması, Sünnette geçmektedir. Resulullah (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللهَ حَيِيٌّ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا مَدَّ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا

"Şüphesiz ki Allah, son derece haya sahibidir. Kulu O'na elini uzattığı zaman, O elleri boş çevirmekten haya eder."[1753]

Yine Resulullah (s.a.v), mescitte bir toplulukla birlikte otururken yanına gelen üç kişinin durumu hakkında şöyle buyurmuştur:

أَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَقْبَلَ فَأَقْبَلَ اللهُ عَلَيْهِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللهُ مِنْهُ وَأَمَّا الثَّالِثُ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللهُ عَنْهُ

"Birincisi (halkanın ön tarafında boş bir yer bulup oraya doğru) yöneldi. Allah'ta ona yöneldi. Diğeri (halkanın arkasına oturmak sûretiyle topluluktan) utandı. Allah'ta ondan utandı. Üçüncüsü ise, (geri dönüp gitmek sûretiyle topluluktan) yüz çevirdi. Allah'ta ondan yüz çevirdi."[1754]

Allah'ın haya sahibi olması, O'nun şanına layık bir vasıftır. O'nun hayası, ayıplanma ve kınanma korkusuyla kişiye musallat olan kırılmayı ve değişikliği gösteren yaratıkların hayasına benzemez. Bilakis Allah, Rahmetinin genişliğine ve cömertliğinin, kereminin, büyüklüğünün, affının, hoşgörülü olmasının kemaline uygun olmayan şeyleri yapmaz. Kul ise; her hususta Allah'a çok muhtaç olması, O'nun katında çok zayıf olması ve günah işlemesiyle birlikte O'nun nimetlerini kullanmasına rağmen işlediği günahları (bir marifetmiş gibi başkalarına) karşı açığa çıkarabilmektedir. Fakat yüce Allah, hiçbir şeye muhtaç olmamasına ve mükemmel kudretine rağmen kulun gizlediğini ortaya çıkarmaktan ve onu küçük düşürmekten haya eder, kulun yaptıklarını gizleme yöntemlerinden biriyle kapatır, bundan sonra da onu affedip bağışlar.

Bu husus, Abdullah ibn Ömer (r. anhümâ)'in rivayet ettiği şu hadiste şöyle geçmektedir:

[1753] Ebû Dâvud, Vitr 25; Tirmizî, Deavat 104; İbn Mâce, Dua 13; İmam Ahmed, Müsned,5/438, 6/314

[1754] Buhârî, İlm 8, Salat 84; Müslim, Selam 26 (2176); Tirmizî, İsti'zan 29; Muvatta, Selam 4; İmam Ahmed, Müsned, 5/219

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ، ثُمَّ يَسْأَلُهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ:
أَلَمْ تَفْعَلْ كَذَا يَوْمَ كَذَا؟ حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَأَيْقَنَ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ، قَالَ لَهُ:
سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ

"(Kıyamet günü) Allah, mümin kuluna o derece yaklaşacak ki, ona:

- 'Filanca gün şu şu günahı işlemedin mi?' diye Allah o kuluna günahını itiraf ettirinceye kadar işlediği her türlü günah ile ilgili soru soracak ve (sonunda kulun mahşer yerinde rezil etmeyip onun) üzerine yardımını indirecek. (Bu sırada) kul, helak olacağını anlayınca, Allah:

- 'İşlemiş olduğun o günahları dünyada örtbas etmiştim. İşte bugün de o günahlarını bağışlıyorum' der."[1755]

Yine yüce Allah, İslam yolunda saçı ağaran kimseye de azab etmekten haya eder. Kendisine yalvaran ve ellerine kaldıran bu iki kimsenin isteğini geri çevirmekten de haya eder.

İşte yüce Allah, kullarından insanların hatalarını örten ve haya sahibi kimselere olan sevgisi sebebiyle onların işlemiş oldukları günahları örten ve onlara azab etmekten haya edendir. Bu sebeple kim Müslüman bir kardeşinin ayıbını örterse, Allah'ta onun işlemiş olduğu ayıbı hem dünyada ve hem de ahirette örter. Çünkü yüce Allah, fasıklıkların açığa çıkmasından ve çirkin şeylerin ortaya çıkmasından hoşlanmamaktadır.

Bir kişi, insanların en hoşlanmadığı bir günahı işleyip de gecelerse, Allah onun işlemiş olduğu bu günahı hemen örter. Fakat kul, Allah'ın örtbas ettiği günahı sabah olduğunda kendi ağzıyla açığa çıkarabilir. Çünkü Allah, çirkin işlerin iman eden kimseler içerisinde yayılmasını isteyen kimseler için hem dünyada ve hem de ahirette can yakıcı bir azab olduğunu vaat etmiştir.[1756]

[1755] Buhârî, Mezalim 2; Müslim, Tevbe 52 (2768); İbn Mâce, Mukaddime 13; İmam Ahmed, Müsned, 2/74
Had cezalarını gerektiren husus bundan müstesnadır. Bu tür affa giren hususlar, cezayı gerektirmeyen hususlardır. Yalnız her iki durumda da işlenen günahların açığa vurulması yasaklanmaktadır. (ç)

[1756] **"Açık günahlardan biri de; kulun geceleyin bir amel işlemesi, sonra Allah onu örtbas ettiği halde sabahlamasıdır. Fakat kul: 'Ey filan! Ben dün şöyle şöyle yaptım' der. Halbuki kendisi Allah'ın onu örtbas ettiği halde gecelemişti. İşte Rabbi örtbas ettiği halde geceler, sabahladığı vakit Allah'ın örtbas ettiğini meydana çıkarır."** Müslim, Zühd 52 (2990) (ç)

Bu husus, şu hadiste de şöyle geçmektedir:

كُلُّ أُمَّتِي مُعَافى إلاَّ الْمُجَاهِرِينَ

"Açıktan açığa günah işleyen kimseler hariç ümmetimin hepsi affedilmiştir."[1757|1758]

* * *

[1757] Buhârî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52
[1758] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 67

﴿ اَلْوَاحِدُ – اَلْأَحَدُ ﴾

el-VÂHİD – el-AHAD

Uluhiyyet makamı, peygamberlerle ve onlara tabi olan doğru inanç sahibi kimselerle bağlantılıdır. Bu makam, Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etme makamıdır. Çünkü Allah'tan başka bir ilâhın olması, batıldır ve böyle bir şey de mümkün değildir. O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun dışında hiç kimse; ilâh olmaya, ibadet edilmeye ve secde edilmeye layık değildir.

Allah; isimlerinin, sıfatlarının ve fiillerinin kemali gereği her türlü sonsuz itaate layık olduğu gibi sonsuz sevgiye de layıktır. Kesin olarak, itaat edilen ve bir olandır.[1759] O'ndan başka birisinin ilâh olması, bizzat o kimsenin kendisine azabtır. O'ndan başka birisinin (yalnız başına) hiçbir şeye muhtaç olmaması, sapıklıktır. O'ndan başka bir kimsenin (tek başına) izzet sahibi olması, zillet ve aşağılıktır. O'ndan başka bir kimsenin (yalnız başına) her şeyi çoğaltıp artırması, değersiz ve önemsizdir.

Yaratılmış bir varlığın, O'ndan başka (bağımsız olarak) rab olması ve ilâh olması mümkün değildir. O Allah ki, her türlü istekler Ona ulaşır ve buna benzer talepler hep O'na yönelir.

O'nunla birlikte başka bir ilâhın olması mümkün değildir. Çünkü hakikatte ilâh; hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır, hiçbir kimseye muhtaç değildir, her şey O'nunla var olmuştur ve varlığı başka bir şeye bağlı değildir.

Kainatta iki ilâh olması da imkansızdır. Eğer kainatta iki ilâh olsa kainatın düzeni, çok büyük bir fesatla bozulur ve büyük bir bozgunculukla birbirine karışır. Kainatın birbirine eşit iki kimse tarafından yapılması da imkansızdır. Çünkü bunlardan her biri, bir fiili tek başına yapmak isteyecektir. Bunların tek başına iş yapmaları, onların bağımsız olma özelliğiyle çelişmektedir. Çünkü bunlardan birinin tek başına bağımsız olarak bir iş yapması, diğerinin rab

---

1759 **"el-Vahid"**: Tek başına var olan, yanında bir başkası olmayan, ortağı ve arkadaşı olmayan, zatında, sıfatlarında, isimlerinde, fiillerinde ortağı ve benzeri olmayan, misli ve benzeri olmayan demektir. "el-Vâhid" ismi, Kur'an-ı Kerim'in 21 yerinde geçmektedir. (ç)

olmasını engellemektedir. **Rububiyyet tevhidi**[1760] ise, delalet yönünden **Uluhiyyet tevhidi**nden[1761] daha büyüktür.

Yine Kur'an'da **Uluhiyyet tevhidi**ne nazaran **Rububiyyet tevhidi** ile ilgili birçok delil gelmiştir. Kur'an'da bu konuda birçok delilin gelmesinin nedeni; bununla ilgili delaletin doğruluğu, akıl ile fıtratın bununla ilgili kabulü ve insanların **Rububiyyet tevhidi**ni kabul etmelerinden dolayıdır.

Yine putlara tapanlar **Rububiyyet tevhidi**ni kabul etmişler, fakat **Uluhiyyet tevhidi**ni inkar etmişlerdir. Çünkü onlar Allah'ın bir olduğunu, kendilerinin, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların yaratıcısı olduğunu, bütün bunlara tek başına sahip olduğunu kabul etmelerine rağmen **"(O Allah) ilâhları, bir tek ilâh mı kılmış"**[1762] demişlerdir. Allah ise onlara, kendisinin bir olduğu ve ortağı bulunmadığı hususunda **Rububiyyet tevhidi**ni kabul etmedeki doğal hallerini hatırlatmakta ve onların eğer doğal hallerine ve akıllarına dönecek olsalar, O'nunla birlikte başka bir ilâhın varlığının imkansız olduğunu, böyle bir şeyin batıl olduğunu göreceklerini ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere **Uluhiyyet makamı**, haniflik (=doğru ve sağlam inanç) makamıdır. Çünkü bu makam, **Allah'ın isimleri** ile **sıfatlarını kapsamaktadır**. Kulların **Uluhiyyet tevhidi** ile ilgili durumları, Allah'ın isimleri ile sıfatlarını tanımadaki durumları gibidir.[1763]

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve göğün düzeni kesinlikle bozulurdu. Arşın Rabb'i olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[1764]

Gökler, yer ve kainat; ilâhın, bir tek olmasını gerektirmektedir. Göklerde ve yerde Allah'tan başka bir ilâh daha olsaydı, o ilâh, gerçek ilâh olmazdı. Çünkü gerçek ilâhın; ortağı, dengi ve benzeri olamaz. Allah'tan başka ilâhlar

---

[1760] **Rububiyyet tevhidi:** Göklerin ve yerin rabbinin ve yaratıcısının Allah olduğuna inanmkatır. Kainattaki bütün işlerin sahibi, mülkünde ve hükmünde ortağı olmayan Allah'tır. O, her şeyin rabbi, her canlıya rızık veren, her işi programlayan zattır. Dilediğini aziz kılan, dilediğini zelil eden, dilediğine fayda veren, dilediğine zarar veren yalnızca Allah'tır.
Tevhidin bu yönünü, Allah'ı inkar eden materyalistler dışında hiç kimse inkar etmez. (ç)

[1761] **Uluhiyyet tevhidi:** İbadeti, taatı ve hükümranlığı Allah'a tahsis etmektir. (ç)

[1762] Sâd: 38/5

[1763] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 87-88

[1764] Enbiya: 21/22

olsa, bu ilâhlar, uygun olan şeyleri yok etmek sûretiyle her türlü bozgunculuğu meydana getirir. İlahın gerçek bir ilâh olmasındaki doğruluk payı, o ilâhın, ancak Vâhid ve Kahhâr bir rab olmasıdır. Kainatta birbirine eşit iki rabbin olması imkansızdır. Yine ebedi olma ve doğru olma hususunda birbirine denk iki ilâhın olması da mümkün değildir.

Allah birdir, rububiyyetinde ve uluhiyyetinde bir ortağı yoktur. Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir benzeri yoktur. Mülkü içerisinde yer alan küçük bir zerrede bile O'nun ortağı yoktur. Yaratıkların işlerini düzenleme hususunda O'nun bir halefi yoktur. Temennide bulunanların, ümit besleyenlerin, bir konuda istekte bulunanların O'nu gölgede bırakarak tıpkı vatandaşlar ile hükümdarlar arasında olduğu gibi, insanlarla O'nun arasında hileyi, iftirayı ve yalanı aracı edebilecek hiçbir kimse yoktur. Böyle bir şey olsa, kainatın düzeni tamamen bozulur. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve göğün düzeni kesinlikle bozulurdu."[1765]

Allah'ın sıfatlarını iptal eden kimselerin iddia ettiği gibi, eğer O'nunla birlikte başka bir ilâh olsaydı, kainat ile ilgili işleri düzenlemede ve işlerin bozguna uğraması hususunda bir eksiklik meydana gelirdi. Çünkü O'nunla birlikte başka bir ilâh olmaz ve kainat, iki ilâh üzerinde meydana gelmez.

Bilesin ki, kulun bir olan Allah'a ibadet etmesi, sevgi hususunda O'na hiçbir şeyi şirk koşmaması, O'ndan korkma, O'na ümit bağlama, O'na tevekkül etme, O'nun için salih amel işleme, O'nun adına yemin etme, O'nun için adakta bulunma, O'na boyun eğme, O'na huşu duyma, ta'zimde bulunma, secdeye kapanma, yakınlaşma hususunda Allah'a ihtiyaç duyması, bedenin ruha ve gözün ışığa ihtiyaç duymasından daha büyüktür. Bu ihtiyaç duymaya mukayese edilebilecek benzer bir örnek daha yoktur. Çünkü kul, ruh ve kalpten meydana gelmektedir.

Allah'tan başka bir ilâh olması, bu gerçekliğe uygun düşmez. Bu gerçeklik, ancak dünyada Allah'ı zikretmekle tatmin olur. Bu da, Allah'a karşı yapılan bir çabanın sonucu elde edilir. Dolayısıyla da bu gerçeklik, O'na kavuşmaktan kaynaklanır, ayrıca sevgiyi ve ibadeti O'na özgü kılmak ve O'nun rızasını ve ikramını da bu gerçekliğe mahsus kılmakla olur.

Kul, Allah'tan başka (dünyevî) lezzetler ve sevinçler elde etse, bu elde edilen şeylerin kulla sürekli olduğu söylenemez. Çünkü bu lezzetler ve sevinç-

---

[1765] Enbiya: 21/22

ler, türden türe ve şahıstan şahısa göre değişir. Kişi, bir vakitte bununla nimetlenirken, başka bir vakitte azab görür. Kul, kendisine nimet verenin ve lezzet verenin dışında çoğunlukla böyle (dünyevî) bir lezzet ve sevinçle tatmin olmaz. Böyle bir lezzeti ve sevinci elde etmesi ve bu lezzet ve sevincin yanında yer alması, kula eziyet ve zarar verebilir. Kişi için böyle bir lezzet ve sevinç, ancak uyuz kimsenin tırnaklarıyla kaşımak sûretiyle elde ettiği lezzet cinsinden bir şeydir. Tırnakla vücudu kazımak, hiç kuşkusuz ki cildi kanatır, tahriş eder ve ciltteki zararı artırır. Dolayısıyla kişi, bu tür geçici dünyevî zevkler sonucu elde ettiği lezzet ve sevinç yerine ilahi sevgiyi tercih etmelidir.

İşte kalp de, Allah'tan başka (dünyevî) sevgiden dolayı mutlu olmaz. Böyle bir sevgi, kişiye, azab ve zarar verir. Akıllı kimse, bu iki durumun arasını ölçüp kendisine en yararlı ve en iyi olanı seçer. Doğrusu Allah, başarıya ulaştıran ve yardım edendir. Eşsiz nimet O'nun olduğu gibi, apaçık kanıt ta O'nundur.

Burada anlatılmak istenilen husus şudur: Kulun ilâhı, her halde ve her vakitte ona gerekli olandır. O, gerçek ilâh olup O'nun dışında kalan bütün ilâhlar batıldır. Kul nerede olursa olsun, Allah, sıkıntı anında ve ihtiyaç duyduğunda hep onunla birliktedir. Yok olup giden ilâhlar hiçbir zaman işe yaramaz. İşte bundan dolayı Hz. İbrahim (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Kaybolup giden (ilâh)ları sevmem."[1766]

Allah, doğruyu en iyi bilendir.[1767]

* * *

[1766] En'am: 6/76

[1767] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 110-111

﴿ اَلصَّمَدُ ﴾

es-SAMED

Yüce Allah'tan, dosdoğru yola (=sırat-ı mustakime) ileten hidâyeti istemek, isteklerin en yücesi ve Allah'tan istenilen şeyi elde etmek ise, hediyelerin en şereflisidir. Çünkü Allah kullarına, hidâyetin nasıl isteneceğini öğretmiş, öncelikle kendisine hamd, övgü ve şanını yüceltmelerini emretmiş, sonra da onlara nasıl ibadet edeceklerini ve Allah'ı nasıl birlemeleri gerektiğini belirtmiştir.

İşte tevhid ve ibadet, maksada ulaştıran birer vesiledir. Bunlardan biri; Allah'a, isimleriyle ve sıfatlarıyla tevessül[1768] etmek, diğeri de O'na ibadet etmekle tevessülde bulunmaktır. Bu iki vesileyle yapılan dua, geri çevrilmez.

İbn Hibbân **"Sahîh"**inde, İmam Ahmed **"Müsned"**inde ve Tirmizî'de **"Sünen"**inde rivayet ettikleri iki **"İsm-i A'zam"** ile ilgili hadis, bu iki vesile türünü doğrulamaktadır.

Birincisi: Abdullah b. Büreyde'nin, babasından rivayet ettiği şu hadistir:

سَمِعَ النَّبِيُّ رَجُلاً يَدْعُو وَيَقُولُ: " اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ." فَقَالَ: " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَقَدْ سَأَلَ اللَّهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى.

"Hz. Peygamber (s.a.v), bir adamın dua edip:

- 'Allahım! Senden başka ilâh olmadığına, senin Ahad, Samed, doğmamış, doğrulmamış ve hiçbir dengi olmayan Allah olduğuna şehadet ederek senden istiyorum' dediğini işitti.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v):

[1768] **Tevessül:** Allah'a yalvarırken yada O'ndan bir şey isterken; O'nun isim ve sıfatlarıyla yada salih amellerle isteneceği hususunda görüş birliği vardır. Kişiyi aracı kılma konusu ihtilaf konusu olmuştur. (ç)

- 'Nefsimi elinde bulunduran zata yemin ederim ki, o adam Allah'tan, kendisine onunla dua edildiği zaman mutlaka kabul ettiği ve kendisinden onunla istenildiği zaman mutlaka verdiği 'İsm-i A'zamı'yla istedi' buyurdu."[1769]

Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

İşte bu; Allah'ı tevhid etmek ve O'nun vahdaniyetine şehadet etmek, dua eden kimsenin tevessülüdür. Ayrıca bu, Allah'ın sıfatlarına delalet eden **"Samed"**[1770] ismiyle de tevessüldür.

Abdullah ibn Abbâs'ın da dediği gibi; Allah, ilminde mükemmel olan **Âlim**'dir.Kudretinde mükemmel olan **Kâdir**'dir.

Yine Abdullah ibn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre; Allah, içerisinde her türlü efendilik türlerinin bulunduğu mükemmel bir **Seyyid**'dir.[1771]

[1769] Ebû Dâvud, Vitr 23 (1493), 25; Tirmizî, Deavat 63; Nesâî, Sehv 58; İbn Mâce, Dua 9; Dârimî, Cihad 6, Fezâilu'l-Kur'an 15; Ahmed b. Hanbel, 3/120, 158, 225, 245, 5/349, 350, 360; Hâkim, Müstedrek, 1/684; İbn Hibbân, Sahîh, (888) (ç)

[1770] **"es-Samed"**: Kur'an-ı Kerim'de sadece İhlâs sûresinin 2. âyetinde ve meşhur Esmâu'l-Hüsna hadisinde geçmektedir. Allah hakkında bu kökten türeyen başka hiçbir kelime Kur'an'da kullanılmamıştır. Bu kelime, sözlükte, çok farklı manalara geldiği için, alimler, bu isim ile ilgili çok değişik izahlar yapmışlardır. Bununla birlikte Allah "Samed" vasfıyla; hiçbir varlığa muhtaç olmadığı, bilakis bütün yaratıkların velisi, sahibi ve ihtiyaç mercii olduğu birçok ayette açıkça belirtilmektedir. Bununla ilgili olarak b.k.z: En'am: 6/14, Nahl: 16/51-52 (ç)

[1771] **"es-Seyyid"**: Seyyid kelimesi; efendi, mülk sahibi, şerefli, izzetli, faziletli, cömert, halîm, reis ve bay gibi anlamlara gelmektedir. Kavminin eziyetine katlanan kimseye de, "Seyyid" denilir.
Yüce Allah, bütün mahlukatın kaderine sahip olan Seyyid'dir ve onların Mevlası, Efendisidir. Yaratıkları üzerinde mutlak tasarruf sahibi olan muhakkak ki yüce Allah'tır.
Bu kelimenin, kullar için kullanılması mecazidir, izafidir, hakiki değildir. Bu itibarla her ne kadar bu ve buna benzer kelimeler, mecazi ve izafi olarak, kullar için kullanmak caiz ise de, Resulullah (s.a.v), İslam'ın ilk yıllarında cahiliyye döneminden yeni kurtulmuş olan kavmini, cahili düşüncelerden tamamen kurtarmak amacıyla ve bazı insanlarda ilahi güçlerin bulunduğu inancının yeniden yeşereceği endişesiyle zaman zaman ashabını bu tür kelimeleri kullanmaktan men etmiştir. Fakat İslam alimleri, bu gibi tehlikelerin kalmadığı toplumlarda söz konusu kelimelerin mecazen insanlara nispet etmekte bir sakınca görmemişlerdir. Çünkü "Ben Adem oğullarının seyidiyim" (Müslim, Fezail 3; Ebû Dâvud, Sünnet 13 (4673), Tirmizî, Menakıb 1; İbn Mâce, Zühd 37; Dârimî, Mukaddime 8; Ahmed b. Hanbel, 2/540, 3/2) hadisi, buna delalet eder. (ç)

Ebu Vâil'de bu konuda der ki: "Allah, (bütün efendiliklerin) kendisinde son bulduğu bir **Seyyid**'dir."[1772]

Saîd b. Cübeyr'de konu ile ilgili olarak şöyle der: "Allah; sıfatlarının, fiillerinin ve sözlerinin hepsinde mükemmel olandır."[1773]

* * *

[1772] Beyhakî, el-Esmâ' ve's-Sıfât, 1/108; İbn Cerîr, el-Câmiu'l-Beyân, 30/346 (t). Ayrıca b.k.z: Buhârî, Tefsiru Sure-i İhlas 2 (ç)

[1773] Beyhakî, el-Esmâ' ve's-Sıfât, 1/108; İbn Cerîr, el-Câmiu'l-Beyân, 30/346
İkinci hadis ise, Enes hadisidir: Resulullah (s.a.v), bir adamı şöyle dua ederken işitti: "Allahım! Hamd sana mahsustur. Senden başka ilah yoktur. Sen Mennan'sın. Çok lutfedensin. Göklerin ve yerin yaratıcısı, ikram ve celal sahibi sensin. Bütün bunlarla senden isterim. Ey diri ve kendi kendine var olan Allahım!"
Resulullah (s.a.v), bu adam için: "Allah'tan "İsm-i A'zam"ıyla istekte bulundu' buyurdu."
Ebû Dâvud, Salat 358; İbn Mâce, Dua 9 (ç)

﴿ اَلْغَنِيُّ - اَلْكَرِيمُ ﴾

el-GANİYY - el-KERÎM

Yüce Allah; el-Ganiyy[1774] (=hiçbir şeye muhtaç olmayan), el-Hamîd, el-Kerîm[1775] (=kerem sahibi) ve er-Rahîm'dir. O rahmet, ihsan ve tam bir cö-

---

1774 "Ganiyy" kelimesi; zengin olmak, başkasına ihtiyacı olmamak anlamına gelen **"Gınâ"** mastarından sıfat olan Allah'ın güzel isimlerinden biri.
"el-Ganyy" ismi ve sıfatı, Kur'an-ı Kerîm'de 7 yerde Allah hakkında kullanılmıştır.
Allah'ın ganiyy olması; zat ve sıfatları itibariyle başkasından müstağnî olması anlamındadır. Gerek zat ve sıfatlarında, gerek işlerinde hiçbir zaman, hiçbir sûrette, hiçbir şeye muhtaç olmayan, bunun yanında herşeyin kendisine muhtaç olduğu tek zengin O'dur.
Allah'ın, başkasının kendisine ibadet etmesine de ihtiyacı yoktur. İnsanların O'na inanıp ibadet etmeleri, kendisine bir yararı olmadığı gibi, inanmamaları ve emirlerine itaat etmemelerinin de kendisine bir zararı yoktur.
Allah'ın bu ismi Kur'an'da, diğer isimlerinden Halîm, Hamîd, Kerîm gibi isimlerle zikredilmektedir. Böylece Allah'ın, başkalarına muhtaç olmamakla birlikte yaratıklara ve özellikle insanlara karşı ilgisiz, ihtimamsız olmadığı belirtilmektedir. Allah, "rahmet sahibi gâniyy'dir"
Allah'ın ibadetlerimize bir ihtiyacı yoktur. Kur'an-ı Kerîm bunu gayet açık ve birçok âyetinde ifade etmektedir: O'nun rızası için kesilen **"kurbanlık hayvanların ne etleri, ne kanları Allah'a ulaşmaz; O'na ancak sizden takva ulaşır"** buyurur (Hacc: 22/37). O halde insan Allah'a kulluk ederken, O'nun emirlerini yerine getirirken Allah'a minnet etme gibi bir duyguya kapılmamalıdır.
Kula yaraşan, Rabbini bu şekilde tanıması; O'na muhtaç olduğunu hatırından çıkarmaması, bütün ihtiyaçlarında O'na yönelmesidir. (ç)

1775 "Kerîm": İyi huylu, cömert, insanlar arasında şeref ve itibarı olan kimse demektir. Zıd anlamlısı ise; "leîm" olup kötü huylu, alçak, insanlar arasında saygınlığı olmayan kimse demektir.
"el-Kerîm" ismi, Neml: 27/40, İftitar: 82/6 ayetlerinde geçmektedir. Allah'ın Esmau'l-Hüsnasından biridir. Lütuf ve ihsan sahibi, bağışı bol demektir.
"el-Kerîm" ismi; sıfat olarak "bol", "büyük", "şerefli" anlamlarında kullanılmıştır. "Rızkun kerîm" ifadesi; bol, helâl rızık, "ecrun kerîm" ifadesi; büyük mükafat, "Kur'anun Kerîm" ifadesi ise; kıymetli, şerefli Kur'an (Vâkıa: 56/77).
Allah'ın kullarına karşı lütufkar ve ihsan sahibi olması, onlara cömertçe davranmasıdır. Allah'ın, kullara nimetleri hak etmeden vermesi, daha talepte bulunmadan kendi lütuf ve keremiyle onlara bağışta bulunması, Kerem sahibi oluşunun bir göstergesidir.
Allah'ın kullarının işledikleri günahları gizlemesi, onları ortaya çıkarmaması, kusurlarını örtmesi ve yaptıklarını görmezden gelmesi O'nun Kerem sahibi oluşunun bir diğer göstergesidir.

mert sahibi olarak zarar verici şeylere karşı kullarına ihsanda bulunandır. Çünkü O, zatının gereği merhametli, ihsanda bulunan, cömert ve ikramda bulunandır.

Yine O, zatının gereği hiçbir şeye muhtaç değildir, her şeye kadirdir, diridir. İhsanda bulunması, cömert olması, iyilikte bulunması ve merhametli olması, hep O'nun zatının gerektirdiklerindedir. Kullar ise, ancak hisselerine düşen şeylerde ihsanda bulunmayı düşünebilir. Çoğunlukla insanlar, kendileri için bir menfaatı elde etmek ve bir zararı kendilerinden uzaklaştırmak için O'nu severler ve şanını yüceltirler. İşte bu, Allah'ın, insanlara kolaylaştırdığı ve izin verdiği bir husustur. Çünkü O, gerçekte, bu nimetin sahibidir.

Bu nimetin faydası ile kaynağı ise, insanların ellerinde mevcuttur. Bununla birlikte onlar, bu nimeti ancak çeşitli çıkarları sebebiyle elde etmek isterler. Çünkü onlar, birisini sevdiklerinde, o kimsenin gizli ve açık bir güzelliği için olsun, ona sevgilerini kullanarak amaçlarına ulaşmak isterler.

İnsanlar, peygamberleri ve veli kulları Allah rızası için sevdiklerinde, onlara kavuşmak isterler. Böylece onları görmek, onların sözlerini işitmek ve buna benzer nedenlerden dolayı onlardan yararlanmak isterler.

Bazısı da, bir insanı; cesareti, liderliği, güzelliği ve cömertliği gibi dünyevî bir nedenden dolayı sevecek olursa, onu bu sevgisinden bir çıkar elde etmek için sever. Bu sevgisiyle ilgili dünyevî bir çıkarı olmasaydı, onu sevmezdi. Eğer bir kişi için bir fayda yada hasetlik ve düşmanlık gibi zarar verici bir şeyi duayla bile olsa ondan uzaklaştırsalar, onların bu yaptıkları davranışın, Allah rızası için olmadığı zaman dahi bu davranışlarına bir karşılık isterler.

Hükümdarın askerleri, efendilerin köleleri, mal sahiplerinin kiraladığı ücretlileri ve lider konumunda olan kimselerin yardımcıları hep bu sevgiyi kullanmak sûretiyle amaçlarına ulaşmak isterler. Bunların çoğu, bildikleri ve bir taraftan da yaptıkları işler oranında ancak verilen hizmetin karşılığını elde etmeye çalışırlar.

Diğer taraftan bu durum, dinî oluşum veya içerisinde adaletli ve mükafat ile merhamet türünden bir ihsanın bulunduğu bir yapılanma içerisinde de olabilir.

Yalnız birinci elde etme durumu, kişinin kendisi ile ilgili bir menfaatlenmedir.

Mü'min kullarının basit ve küçük itaatlerine bile büyük sevaplar vermesi, onları överek onurlandırması ve üstün tutması, Allah'ın ne kadar büyük Kerem sahibi olduğunu gösterir. (ç)

İkinci elde etme durumu ise, Allah'ın kulları için meydana getirdiği maslahatların hikmeti kabilindendir. Çünkü dünya hayatında[1776] kullarının geçimliklerini aralarında paylaştıran ve birbirlerine iş gördürmeleri için bazısını bazısına derecelerle üstün kılan Allah'tır.[1777]

* * *

[1776] Bu, **"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık"** (Zuhruf: 43/32) âyetine işaret etmektedir.

[1777] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 87-88

﴿ اَلصَّبُورُ ﴾

es-SABÛR

"es-Sabr" (=sabırlı) ismine gelince,[1778] yüce Allah, bu ismi, yaratanların en bilgilisi ve en yücesi olarak mübalağa kipi kullanmak sûretiyle kendisine vermiştir. Bu "es-Sabr" ismini kendisine verme işi, Buhârî ile Müslim'in **"Sahîh"**lerinde Ebu Musa el-Eş'arî'nin Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayet ettiği şu hadiste geçmektedir:

مَا أَحَدٌ أَصْبَرُ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللّٰهِ يَدَّعُونَ لَهُ الْوَلَدَ ثُمَّ يُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ

"İşittiği ezaya Allah'tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur. Çünkü O'na çocuk isnad ederler. Sonra yine O, bu kimselere afiyet veriyor ve rızık veriyor."[1779]

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden (=El-Esmâü'l-hüsnâ'dan) birisi de; **"es-Sabûr"** (=çok sabreden)dir. **"es-Sabûr"** kelimesi, mübalağa isimlerinden olup (mübalağa isimlerinden olan) اَلصَّابِرُ **"es-Sâbir"** ismi ile اَلصَّبَّارُ **"es-Sabbâr"** isiminden daha açık bir vaziyettedir.

Yüce Allah'ın sabır sıfatı, kulların sabrından farklıdır. Zira O'nun sabrı, birçok yönden kulların sabrına benzemez.[1780] Bu yönlerden bazısı şunlardır:

[1778] **"es-Sabûr"** ismi, her ne kadar Kur'an'da bu kalıpla geçmiyorsa da, Allah'ın bu vasfını ifade eden 70'den fazla âyet vardır. (ç)

[1779] Buhârî, Edeb 71, Tevhid 3; Müslim, Munafikîn 49 (2804); Ahmed b. Hanbel, 4/395, 401, 405 (ç)

[1780] Sabır ismi, Allah'a izafe edildiğinde, O'nun, kendisine isyan edenleri cezalandırmada aceleci davranmadığını, bu tür insanlara mühlet verdiğini, kullarının bir bir türlü edep ve saygı dışı davranışlarını görüp durduğu, onları bir nada cezalandırmaya kudreti bulunduğu halde bunu erteleyişini ifade eder.

Bu isim kula izafe edildiğinde ise; Allah'ın emirlerini yerine getirmek, aklın ve dinin hoş görmediği ve nefsin meşrû olmayan istek ve arzularına mukavemet edebilmek, hayatta elde olmadan başa gelen ve insana büyük elem ve keder veren bela ve musîbetlere karşı koyabilmek ve bunların üstesinden gelebilmek için sabırlı olmak ve sabretmeye alışmak lazımdır.

Sabır, insan tabiatına aykırı olan zorunlu hallere uymak ve güçlüklere karşı koymak demektir. Sabrın gâyesi, beklenmedik olaylar, içine düşülen güçlükler karşısında tedirgin ol-

1. Yüce Allah'ın sabrı, tam bir kudrete sahiptir. Kulların gücü ve kuvveti, sınırlıdır. Bu sebeple her dilediklerini yapamazlar.

2. Yüce Allah yardım etmekten çekinmez. Kul ise, korkudan dolayı birisine yardım etmede acele eder.

3. Sabretme nedeniyle Allah, hiçbir acı ve üzüntü duymaz, hiçbir yönden bir noksanlığı bulunmaz. Ancak sabır, kullara acı, üzüntü ve sıkıntı verir.

"el-Halîm" isminin bu dünyada pek çok görüntüleri olduğu gibi, Allah'ın "es-Sabûr" isminin de bu dünyada pek çok görüntüleri vardır. Düşünenler bu görüntüleri rahatlıkla müşahede edebilirler.

Yüce Allah'ın **"es-Sabûr"** ismi ile **"el-Halîm"** (=ceza vermede acele etmemesi) arasındaki fark ise şu şekildedir:

Sabır, hilmin bir ürünüdür. Halim olmak, sabırlı olmayı gerektirir. Kişinin sabrı, halim olma derecesine göredir. Dolayısıyla hilmi fazla olanın sabrı da fazla olur. Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak hilm, sabırdan daha geniş ve daha kapsamlıdır. Bu sebeple Kuran-ı Kerim'de **"el-Halîm"** sıfatı daha çok geçer. **"el-Halîm"** sıfatının kapsamlılığı nedeniyle Kuran'da birçok kez Allah'ın **"el-Alîm"** sıfatıyla birlikte zikredilmiştir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah Alîm (=hakkıyla bilen)dir, Halîm (=cezalandırmada acele etmese de ihmal etmeyen)dir."[1781]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Allah Alîm (=hakkıyla bilen)dir, Halîm (=cezalandırmada acele etmese de ihmal etmeyen)dir."[1782]

Hilm ile ilim arasındaki bu ilişki, bir rivâyette ise şu şekilde ifade edilmektedir:

أَنَّ حَمَلَةَ الْعَرْشِ أَرْبَعَةٌ. إِثْنَانِ يَقُولاَنِ: سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ, لَكَ الْحَمْدُ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ. وَإِثْنَانِ يَقُولاَنِ: سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ, لَكَ الْحَمْدُ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ

"Arşın taşıyıcıları dört tanedir. Bunlardan ikisi (Allah'a): 'Allahım! Seni (noksan sıfatlardan) tenzih ederiz ve sana hamd ederiz. Çünkü

---

mamak, paniğe kapılmamak ve tahammül göstermektir. Allah Teâlâ sabredenlere mükâfatını hesapsızca vereceğini müjdelemiş ve onları övmüştür. (ç)

[1781] Ahzâb: 33/51

[1782] Nisâ: 4/12

ilminden sonra hilmine göre yapılan hamd, sana aittir' şeklinde dua ederler. Diğer ikisi de:

- 'Allahım! Seni (noksan sıfatlardan) tenzih ederiz ve sana hamd ederiz. Çünkü kudretinden sonra affına göre yapılan hamd, sana aittir' şeklinde dua ederler."[1783]

Yaratılmış, cehaletinden dolayı ceza vermede acele etmez ve acizliğinden ötürü bağışlar. Yüce Allah ise, ilminin kemalinden dolayı ceza vermede acele etmez. Kudretinin tamamına göre affeder. Bir şeyin bir şeye nispet edilmesi, hilmden ilme ve affetmekten kudretli olmaya doğru daha güzel olur. İşte bundan dolayıdır ki, yüce Allah, endişe ve korku ile ilgili duada, kendisini, **"el-Azîm"** (=yüce) olmakla birlikte **"el-Halîm"** olmakla nitelemiştir.[1784] Yüce Allah'ın "Halîm" olması, O'nun zatının gerektirdiklerindendir.

Sabr'a gelince, Yüce Allah, bu ismi; kendisine kullarının küfretmeleriyle, şirk koşmalarıyla, dil uzatmalarıyla, her türlü masiyet ve günahlarıyla ilişkilendirmiştir. Bütün bu nedenlere rağmen yüce Allah, ceza verme de acele etmez. Bilakis kuluna karşı sabreder, mühlet verir, çözüm bulması için onu düşünmeye sevkeder, ona yumuşak davranır ve imkan tanır. Bu durum, yaratıcı için başka bir şey kalmayıncaya kadar devam eder. Çünkü yüce Allah, kuluna, gerekli uyarı ile nasihati yaptıktan ve kendisine her türlü şekilde dua edebileceğini bildirdikten sonra daha hâlâ bağışlanması için Rabb'ine gelmiyor, huzuruna girmiyor ise o zaman Allah'ın, o kula; ihsanda bulunma, nimet verme, bela ve sıkıntıdan kurtarma gibi durumlarda ona karşı mühlet vermesi, yumuşak ve iyi davranması uygun olmaz. Onu, yüce ve güçlü bir şekilde yakalar... İşte bu, tamamen, yüce Allah'ın "Halîm" olma sıfatının gerektirdiklerindendir. Bu sıfat, yüce Allah'a ait sürekli bir sıfattır.

1783 Beyhakî, Şuabu'l-İmân, 1/327 (364)'de, bu hadisi şu lafızla rivayet etmiştir:
حَمَلَةُ الْعَرْشِ يَتَجَاوَبُونَ بِصَوْتٍ حَسَنٍ رَخِيمٍ, يَقُولُ الأَرْبَعَةُ: سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ. وَيَقُولُ الأَرْبَعَةُ الآخَرُونَ: سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ **"Arşın taşıyıcıları, güzel ve nameli bir ses(i duyup buna) cevap şöyle vermişlerdir. (Bunlardan) dördü: 'İlminden sonra hilmine göre seni (noksan sıfatlardan) tenzih ederiz ve sana hamd ederiz' der. Diğer dördü de: 'Kudretinden sonra affına göre seni (noksan sıfatlardan) tenzih ederiz ve sana hamd ederiz' der."** Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 7/274'de bu rivâyeti; İbnü'l-Münzir, Ebû'ş-Şeyh ile Beyhakî'ye dayandırmıştır. Hadis, mevkuftur. Çünkü hadis, Harun b. Ruâb'dan gelmektedir. Bu şahıs, sika ve abid bir kimsedir. Bu kişi için b.k.z: Takrîbu't-Tehzîb, 2/311

1784 **"Azîm ve 'Halîm' olan Allah'tan başka ilah yoktur. Yüce Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Göklerin Rabbi ve yeryüzünün Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Değerli Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka ilah yoktur."** Buhârî, Deavat 27; Müslim, Zikir 83 (2730); Tirmizî, Deavat 40 (ç)

Sabr'a gelince, bu sıfat, hikmetinin varlığıyla var olan ve hikmetinin yok olmasıyla yok olan diğer fiiller gibi devamlı değildir. Dolayısıyla da bunu iyi düşün. Çünkü bunda ince bir nüans farkı vardır. Bilgili ve kabiliyetli kimseler bu konuda tökezlemezler. Konu ile ilgili bu ince nüans farkını bilen ve bundan haber veren kimseler çok azdır. İnsanların çoğu, **"es-Sabûr"** isminin Kur'an'da geçmemesinden[1785] dolayı bu ismi anlama hususunda problem yaşamıştır. Dolayısıyla da bu ismin gerçek anlamını görmezden gelerek bu isimle meşgul olmaktan uzak durmuşlardır. Bunun yerine kulun sabrı ve bu sabrın kısımları hususunda söz etmekle meşgul olmuşlardır. Eğer bu ismin hakkını vermiş olsalardı, elbette yüce Allah'ın, el-Alîm, er-Rahîm, el-Kadîr, es-Semî', el-Basîr, el-Hayy, yaratılmışlarla ilgili diğer Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili isimlere daha layık olması gibi, bu isme de, diğer yaratılmışlardan daha layık olduğunu bilirlerdi. Allah'ın sabrı ile kulların sabrı arasındaki farklılık; O'nun diri olması ile kulların diri olması, O'nun bilmesi ile kulların bilmesi, O'nun işitmesi ile kulların işitmesi arasındaki farklılık gibidir.

Konu ile ilgili bu anlatılanları kavrayan kişi, Allah'ın yarattığı kulun sabrı ile ilgili olanı daha iyi bilir ve şöyle der:

"İşittiği ezaya Allah'tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur."

Basiret sahibi kimselerin, yüce Allah'ın sabrını bilmeleri; O'nun rahmetini, af edici oluşunu ve iffetli oluşunu bilmeleri gibidir. Bununla birlikte sabır; ilmin, kudretin, büyüklüğün ve izzetin kemaline göredir. Böyle bir sabır, her türlü sabrın üstündedir. Çünkü samimi bir şekilde iyilikte bulunan kimsenin yaptığı iyilik; son derece çirkin, günahların en büyüğüyle ve iğrenç şeylerin en berbatıyla yapılan her türlü iyiliğin kat kat üstündedir. Yüce Allah'ı, uygun olmayan her türlü şeye nispeti; kemali, isimleri ile sıfatlarını zedeleme, âyetleri hususunda sapma, peygamberlerini yalanlama; sövmek, sataşmak ile eziyet etmek sûretiyle peygamberlerine karşılık vermeleri, dostlarına zarar vermek, onları öldürmek ve onlara ihanet etmek, ancak kendisinden daha sabırlı olamayan **"es-Sabbûr"** olan Allah'ın sabredebileceği bir iştir. Dolayısıyla ilk insandan son insana kadar bütün insanların sabrı, yüce Allah'ın sabrıyla aynı oranda değildir.

Kulun sabrı, Allah'ın kendisiyle beraber olmasına göredir. Allah o kulla beraber olunca, kul, başkalarının sabredemeyeceği şeylere sabretme imkanı bulur.

[1785] Allah'ın isimlerinden olan **"es-Sabbûr"** ismi, bu kalıbıyla Kur'an'da geçmemektedir. Fakat sabır kelimesinin türevleri, Kur'an'ın 70'den fazla yerinde geçmektedir. (ç)

Ebu Aliye bu konu ile ilgili olarak şöyle der: Sabredenler, dünya ve ahiret mutluluğunu elde edip Allah ile beraber olma şerefine nail olmuşlardır. Nitekim yüce Allah bu konuda **"Şüphesiz ki, Allah, sabredenlerle beraberdir"**[1786] buyurmuştur.

Burada çok ince bir sır ve nüans farkı vardır. O da, her kim Allah'ın sıfatlarından bir sıfata sarılacak olursa, o sıfatın, o kimseyi Allah'a ulaştırmasıdır.

Yüce Allah, **"es-Sabbûr"**dur. Hatta kullarından işitmiş olduğu ezaya Allah'tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur.

Denilmiştir ki: Yüce Allah, Hz. Dâvud (a.s)'a:

- 'Benim ahlakımla ahlaklan. Çünkü **"es-Sabbûr"** (=çok sabırlı) olmak, benim ahlakımdandır' diye vahyetmiştir.

Yüce Allah, isimlerini ve sıfatlarını sevdiği gibi bunların eserini kullarında da görünmesini sever. Çünkü Allah, güzeldir ve güzel olmayı sever. Allah, affedicidir ve affedenleri sever. Allah, cömerttir ve cömert olan kimseleri sever. Allah, Alîm (=her şeyi hakkıyla bilen)dir ve dolayısıyla ilim ehlini sever. Allah, tektir ve tek olan şeyleri sever. Allah, Kaviyy (=çok kuvvetli)dir ve dolayısıyla Allah katında kuvvetli mümin, zayıf müminden daha sevimlidir. Allah, **"es-Sabbûr"** (=çok sabırlı)dır ve dolayısıyla sabredenleri sever. Allah, **"eş-Şekûr"** (=az bir amele karşılık büyük mükafat veren)dir ve dolayısıyla şükredenleri sever.

Yüce Allah, kendi sıfatlarının eseriyle vasıflanan kimseleri sevince, kullarının bu sıfatlardan vasıflandıkları kadarıyla Allah onlarla beraberdir. Yüce Allah, işte bu özel birlikteliği şu sözüyle açıklamıştır:

كُنْتُ لَهُ سَمْعاً وَبَصْراً وَيَداً وَمُؤَيِّداً

"Ben, kulumu (bir sevdim mi, onun işite)n kulağı, (gören) gözü, (alıp tuttuğu) eli ve onun destekleyeni olurum"[1787]

[1786] Bakara: 2/153

[1787] Bu hadis, İbn Ebi'd-Dünyâ'nın, Kitâbu'l-Evliyâ, (1) ve Hilyetu'l-Evliyâ, 8/319'da rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. İbn Ebi'd-Dünya hadisi rivayet ettikten sonra şöyle der: Bu hadis, Enes yolundan garibtir."
Ayrıca bu hadisi, Taberânî, İbn Merdeveyh, Hakîm, İbn Asâkir, İbn Receğ el-Hanbelî, Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem, s. 338'de, Alauddin el-Hindî el-Muttekî ise Kenzu'l-Ummâl, (1160)'da rivayet etmiştir.
Bu hadisi senedinde, Hasen b. Yahya el-Huşenî vardır. Bu kişi, Sadûk'tur ve hatası çok olan bir şahıstır. (Takrîbu't-Tehzîb, 1/172). Seneddeki, Sadeka ed-Dımeşkî ise zayıf bir kimsedir (Takrîbu't-Tehzîb, 1/366). Heysemî'de, senedde yer alan Hişâm el-Kinânî'nin bilinmeyen bir kimse olduğunu belirtmiştir (Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem, s. 338).

Bazı alimler, sabrın kısımlarına, üçüncü birkısım daha ilave ettiler. O da, **Allah'la beraber olan sabır**dır. Bu sabır türünü, sabır çeşitlerinin en yükseği kılıp buna **"Vefâ"** ismini verdiler. Eğer Allah'la beraber olan sabrın hakikati sorulacak olursa, bunun, daha önce geçen üç çeşit sabırdan başkasıyla açıklanması mümkün değildir. Bu üç çeşit sabır ise; **1.** Takdir edilenlere sabır, **2.** Emredilenlere sabır, **3.** Yasaklananlara sabır.

Eğer **"Allah ile beraber olan sabrın"**; kulun, Allah'ın hükümleri üzerinde sebat edip hiçbir zaman bu hükümlerden ayrılmayarak 'kendi nefsiyle birlikte olması değil, O'nu sevmesi ve O'ndan gelen şeye razı olması' şeklinde daima Allah'la beraber olmak anlamında olduğu ileri sürülse, bu mana doğrudur ve az önce geçen sabrın üç çeşidini de kapsamaktadır.

Eğer **"Allah ile beraber olan sabrın"**; 'sabrın bütün çeşitlerini toplayıcı' olduğu da ileri sürülse, bu mana da doğrudur. Dolayısıyla bu sabır türünü, sabrın çeşitlerinden dördüncüsü yapmak, doğru değildir.

Bilesin ki, **"Allah ile beraber olan sabrın"** hakikati; 'kalbin, doğrulukta Allah'la beraber sebat edip Allah'a yönelmesi ve Allah'a bağlanması'dır. Bu, tilkinin şaşırtmak için oraya buraya koşmayıp dosdoğru yoldan sapmaması gibidir.

Bazı alimler, sabrın kısımlarına, başka bir kısım daha eklemişler ve bu sabır çeşidine de, **"Allah uğrunda sabır"** ismini vermişlerdir. Fakat bu sabır çeşidi, az önce geçen sabır çeşitlerinin dışında başka bir sabır çeşidi değildir. Dolayısıyla **"Allah uğrunda sabır"** çeşidinin manası, **'Allah için olan sabrın'** manasından başka bir şey değildir.[1788] Bu, "Allah hakkında ve Allah için bunu yaptım" denilmesi gibidir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz."[1789]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Allah uğrunda (=fillahi) cihad edin."[1790]

Bu husus, Câbir'in rivayet ettiği şu hadiste şöyle geçmektedir:

[1788] İslam alimleri, "Allah ile beraber olan sabır" ile "Allah için olan sabır"dan hangisinin daha mükemmel olduğu ve aralarında hangi farklılıklar olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Müllif İbn Kayyim, burada, bu iki sabır arasındaki farkı anlatmaya çalışmaktadır. (ç)

[1789] Ankebût: 29/69

[1790] Hac: 22/78

"Yüce Allah, Câbir'in babasına hayat verip ona:

- **'Benden ne dilersen, onu yerine getireyim'** dedi. O da:

يَا رَبِّ تُحْيِينِي فَأُقْتَلَ فِيكَ ثَانِيَةً

- **'Rabb'im! Bei dünyaya döndürüp ikinci defa 'senin uğrunda' öldürülmeyi istiyorum' dedi."**[1791]

Resululla (s.a.v)'de bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ أُوذِيتُ فِي اللّٰهِ وَمَا يُؤْذَى أَحَدٌ

"And olsun ki, 'Allah uğrunda' bana yapılan eziyet, hiçbir kimseye yapılmamıştır."[1792]

"Allah uğrunda" sabrın iki manası vardır:

Birincisi: Allah'ın rızasında, taatında ve yolunda sabır. Bu, insanın kendi isteğiyle yapmış olduğu işlerdeki sabrıdır. Nitekim Resulullah (s.a.v) konu ile ilgili bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

تَعَلَّمْتُ فِيكَ الْعِلْمَ

"Senin uğrunda ilim öğrendim"[1793]

İkincisi: Allah'tan gelen musibetlere sabır. Bu, kulun kendi isteği dışında başına gelen sıkıntılara sabırdır.[1794]

İbn Kayyim nazım olarak şöyle der:

وَهُوَ الصَّبُورُ عَلَى أَذَى أَعْدَائِهِ ... شَتَمُوهُ بَلْ نَسَبُوهُ لِلْبُهْتَانِ

قَالُوا: لَهُ وَلَدٌ, وَلَيْسَ يُعِيدُنَا ... شَتْماً وَتَكْذِيباً مِنَ الإِنْسَانِ

هَذَا وَذَاكَ بِسَمْعِهِ وَبِعِلْمِهِ ... لَوْ شَاءَ عَاجَلَهُم بِكُلِّ هَوَانِ

لَكِنْ يُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ وَهُمْ ... يَؤْذُونَهُ بِالشِّرْكِ وَالكُفْرَانِ

"O (Allah), düşmanlarının eziyetlerine karşı 'es-Sabbûr'dur."

"O'na uygun olmayan sözler sarfettiler, hatta O'na iftira attılar."

[1791] Tirmizî, Tefsiru Sure-i Âl-i İmrân (3010); Hâkim, Müstedrek, 3/204; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, 6/32. Tirmizî, bu hadisin, hasen-garip olduğunu, Hâkim'de sahih olduğunu söylemiştir.

[1792] Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet 34; İbn Mâce, Mukaddime 11; Ahmed b. Hanbel, 3/120, 286

[1793] Müslim, İmare (1905); Nesâî, Cihad 22; Ahmed b. Hanbel, 2/322

[1794] Uddetu's-Sâbirîn, s. 274

"O'nun çocuğu olduğunu söylediler."

"İnsanların sövmeleri ve yalanlamaları bize dönmez.

"Bu yada şu şekilde söylenen sözler, O'nun işitmesi ve ilmi dahilindedir."

"Eğer dilese, hissedilmeyecek bir şekilde onları çabucak yakalayıverir."

"Fakat onları affediyor ve onlara rızık veriyor."

"Onlar ise şirk koşmak ve inkar etmek sûretiyle O'na eziyet ediyorlar."

Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî, bu beyitleri açıklama mahiyetinde şöyle der: Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de; **"es-Sabbûr"**(=çok sabırlı)dur. الصَّبُورُ **"es-Sabbûr"** kelimesi, صَابِرٌ **"Sâbire"** kelimesinden mübalağadır.

Sabrın manası ise şudur: Nefsi, hoş görülmeyen şeylere hapsetmektir. Sabrın zıddı ise, sabırsızlıktır. Sabır kelimesi, Allah hakkında kullanıldığı zaman manası; yüce Allah'ın, düşmanlarının; kendisine sövmesi, yalanlaması, peygamberlerini yalanlaması, âyetlerini yalanlama hususunda onlara ısrarlı davranmaları, dini ve şeriatı ile ilgili hususlarda, gazabını gerektiren şuçları işlemelerine rağmen onlara azap etmede acele davranmaması, onlara karşı nimetlerini peşpeşe getirmeye devam etmesi ve rızkının geri kalanını da onlara bol bol vermesidir.

Yüce Allah'ın sabrı, en mükemmel olan sabırdır. Çünkü O'nun sabrı; kudretinin, ganiyy (=hiçbir şeye muhtaç/zengin) olmasının, rahmetinin ve ihsanının kemalindendir

Müellif İbn Kayyim, bu yüce ismi, Resulullah (s.a.v)'den gelen şu sahih hadisle açıklamıştır:

مَا أَحَدٌ أَصْبَرُ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللَّهِ يَجْعَلُونَ لَهُ الْوَلَدَ, وَهُوَ يُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ

"İşittiği ezaya Allah'tan daha sabırlı hiçbir kimse yoktur. Çünkü O'na çocuk isnad ederler. O ise, bu kimselere afiyet veriyor ve rızık veriyor."[1795]

Yine bu husus, **"Sahîh"**te, yüce Allahı şu kudsi hadisinde şöyle geçmektedir:

[1795] Buhârî, Edeb 71, Tevhid 3; Müslim, Munafikîn 49 (2804); Ahmed b. Hanbel, 4/395, 401, 405 (ç)

كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لَنْ يُعِيدَنِي كَمَا بَدَأَنِي وَلَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ إِعَادَتِهِ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا وَأَنَا الْأَحَدُ الصَّمَدُ لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفُوًا أَحَدٌ

"Adem oğlu, beni yalanlıyor. Bu, ona yakışmaz. Adem oğlu, bana uygun olmayan sözler sarfediyor. Bu, ona yakışmaz. Onun beni yalanlaması, 'beni ilk yarattığı gibi yeniden yaratamayacak' demesidir. Halbuki bana, ilk yaratmak, yeniden yaratmaktan daha kolaydır. Onun bana uygun olmayan sözler sarfetmesi ise, 'Allah çocuk edinmiştir' demesidir. Halbuki ben, tekim. Samedim (=hiçbir şeye muhtaç değilim). Doğurmadım. Doğurulmadım. Hiçbir kimse, bana denk değildir."[1796]

İşte bundan dolayıdır ki, yüce Allah, **"es-Sabbûr"**dur. Dolayısıyla kullarından sabredenleri sever. Her türlü işlerinde onlara yardım eder. Onların mükafatını hesapsız bir şekilde bol bol verir.[1797]

* * *

[1796] Buhârî, Tefsiru Sure-i İhlas 1; Bed'u'l-Halk 1; Nesâî, Cenaiz 117 (ç)
[1797] Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 88

﴿ اَلْجَمِيلُ ﴾

el-CEMÎL

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden[1798] (=El-Esmâü'l-hüsnâ'dan) birisi de; **"el-Cemîl"**[1799] ismidir. Tüm evrendeki güzelliklerin eseri olan Zat'tan kim daha güzel olabilir?. Zatın, vasıfların, fiillerin ve isimlerin güzel olması, sadece O'na özgüdür. Çünkü O'nun isimleri tamamen güzeldir. Sıfatları tamamen mükemmeldir. Fiilleri tamamen güzeldir. Dolayısıyla bu dünya hayatında hiçbir insan, O'nun celalini ve cemalini görüp temaşa etmeye güç yetiremez.[1800]

[1798] Bazı alimlere göre, Allah'ı ancak kendi verdiği isimlerle yada Resulullah (s.a.v)'in haber verdiği veya ümmetin icma ettiği sıfatlarla anılabilir. Yalnız Allah'ın isimlerini, şer'i kıyasla ispat etmek caiz değildir. Allah'a verilmesi hususunda şer'an izin verilmemiş, fakat yasaklanmamış bir sıfatla O'nu anmak ihtilaflıdır. Müteahhir fıkıh usulü alimleri, haberi vahidle sabit olan sıfatlar hususunda ihtilaf etmişlerdir. Eş'ari'lerden bazıları göre, bu caizdir. Çünkü haberi vahid, onlara göre amel etmeyi gerektirir.
Bu son üç isim, Kur'an'da ve Allah'ın 99 isminin geçtiği Esmâu'l-Hüsnâ ile ilgili hadiste geçmemektedir. (ç)

[1799] Allah'ın en güzel isimlerinden biri de el-Cemil (güzel) dir. Kim, varlık alemindeki her güzelliğin sahibi olandan daha güzel olabilir? Bu alemde var olan bütün bu güzellikler O'nun bir sanat eseridir. Güzellikleri yaratan O'dur. Yaratılan yaratandan daha güzel olabilir mi? O, zatı ile en güzeldir. O, bütün güzel isimlerin, sıfatların ve fiillerin sahibidir. O'nun bütün isimleri güzeldir. En güzel isimler O'na aittir. O'nun bütün sıfatları mükemmel ve eksiksizdir. Bütün fiilleri güzeldir.
Allah'ın güzelliği (=cemali) dört derecedir: Zatının güzelliği, sıfatlarının güzelliği, fiillerinin güzelliği ve isimlerinin güzelliği. Allah'ın bütün isimleri güzeldir. Bütün sıfatları, en mükemmeldir. Bütün fiilleri; hikmetle, adaletle ve merhametle gerçekleşir. (ç)

[1800] Bunu, yüce Allah'ın "Gözler, O'nu göremez" (En'âm: 6/103) sözü doğrulamaktadır. (t)
Allah'ın görülüp görülemeyeceği meselesi, alimler arasında tartışmalıdır. Bazı alimler, Allah'ın görülemeyeceğini iddia ederken, bazıları da Allah'ın görülebileceğini ileri sürmüşlerdir. Allah'ın görülüp görülemeyeceği iki şekilde ele almak lazım:
1. Allah'ın Dünyada Görülmesi: Dünyada uyanıkken Allah'ın görülmesi meselesinde de ihtilaf edilmiştir. Bazıları, bunun mümkün olduğunu, bazıları da mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.
a. Mümkün olduğunu söyleyenler, bu konuda, Miraç gecesi Hz. Peygamber (s.a.v)'in Allah'ı gördüğüne delalet eden hadisleri delil getirmişlerdir.

Ahiret alemindeki **"Adn"**[1801] cennetinde O'nun zatını müşahade ettiklerinde, tüm cennetin nimetleri anlamsız kalıp artık onlara iltifat etmek isteyip O'nun cemalini temaşa etme arzusunda olurlar.

Eğer O'nun yüzünün üzerinde nur perdeleri olmasaydı, yüzündeki nurlar, gözlerin ulaşabildiği son ufuk noktasındaki mesafeye varıncaya kadar her şeyi yakıp kavururdu. Nitekim **O'nun yüzündeki nur** ile ilgili bu husus, Buhârî'nin **"Sahîh"**inde Ebu Musa el-Eş'arî (r.a)'tan gelen şu hadiste şöyle geçmektedir:

قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنَامُ وَلَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ يُرْفَعُ إِلَيْهِ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ حِجَابُهُ النُّورُ وَفِي رِوَايَةِ أَبِي بَكْرٍ النَّارُ لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ

"Hiç şüphesiz ki Allah uyumaz ve O'nun için uyumak gerekmez. Adalet terazisini indirir ve kaldırır.[1802] Gece amelleri gündüzden önce, gündüz amelleri de geceden önce O'nun zatına yükselir. O'nun perdesi "nurdan" ibarettir. Perdeyi kaldıracak olursa, yüzünün nur ve parıltıları, yarattıklarının gözünü ulaşabildiği son noktasına kadar yakardı."[1803]

---

b. Mümkün olmadığını söyleyenler ise, bu konuda yine Miraç gecesinde Resulullah (s.a.v)'in, Rabbini görmediğine delalet eden hadisler ile Hz. Musa (a.s)'ın Allah'ı görmek isteyip de göremediği ile ilgili A'râf: 7/143) âyetini delil getirmişlerdir.

2. Allah'ın Ahirette Görülmesi: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Mü'minlerin Cennette Allah'ı göreceklerini ileri sürmüşlerdir.

Şiiler, Hariciler, Mutezililer ile Mürcie mezhebinden bazıları, Allah'ın Cennette görülemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bunlar, bir şeyin görünmesi için; o şeyin, bir cisim olması, bir yerde bulunması, bir engel bulunmaksızın görenin karşısına gelmesi gibi aklî ve dayanaksız bir takım şartlar koşmuşlardır.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ise; görülecek şeyin vücudundan başka hiçbir şart koşmamıştır. Çünkü görmek, Allah'ın yarattığı bir idraktir. Mü'minler, Allah'ı; hem mahşerde ve hem de Cennette göreceklerdir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'den Kıyâme: 75/22-23 ayetleri delil olarak getirilmiştir. (ç)

[1801] *Adn: Cennetin en yüksek mevkiine veya cennetin değişik yerlerinin tamamına verilen addır. (ç)*

[1802] *Bununla ilgili açıklama daha önce geçmişti (ç)*

[1803] *Müslim, İman 293, 295; İbn Mâce, Mukaddime 13; Ahmed b. Hanbel, 2/105, 4/390, 401,* 405. Hadisin tamamı için değil de bir kısmı için b.k.z: Buhârî, Tefsiru Sure-i Hud 2; Tevhid 19 (ç)

Abdullah ibn Mes'ud (r.a) Allah'ın yüzünün nuru ile ilgili olarak şöyle der: "Rabb'inizin katında gece ve gündüz kavramı yoktur. Göklerin nuru, **O'nun yüzünün nurunun** yansımasıdır. Sizin her gününüzden birinin Allah katındaki miktarı, on iki saattir. Sizin amelleriniz önceden Allah'a arz edilir. Günün üç saatinde amellerinize bakar. Aralarında hoşlanmadığı amel olunca, öfkelenir. Öfkesini ilk olarak hissedenler, arşın taşıyıcısı olan meleklerdir. Ki bu sebeple arş, onlara ağır gelmeye başlar. Bu kez tüm arşın taşıyıcılarında görevli melekler, O'nun tesbihiyle coşarlar. Cibril sûr'a üfler. Cin ve insanlar dışında her şey o sûr'u duyar. Böylece tümü üç saat boyunca O'nu tesbih ve takdis edip Rahman'ın rahmetinin coşmasını sağlarlar. Bu altı saat geçtikten sonra bu kez rahimlerde oluşacak varlıklara bakar. Üç saat zarfında bunların tasvir ve teşekkülünü sağlar. Böylece dokuz saat dolmuş olur. Daha sonra geriye kalan üç saati de yaratıkların rızıklarının tayin ve taksimine harcayarak, kimine az ve kimini de çok olmak üzere rızık dağıtımı yapar.

Daha sonra Abdullah ibn Mes'ud, **"O, her an yaratma halindedir"**[1804] âyetini okudu. Ardından da şöyle dedi: "İşte yüce Allah'ın sizinle ilgili yaratma hali bu şekilldedir."

Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin belli bir senedle rivayet ettiği (mevkuf) bir hadiste Abdullah ibn Mes'ud şöyle der:

"Hiç şüphesiz Rabb'inizin katında gece ve gündüz diye bir şey yoktur. Gökler, kürsî'nin **nuruyla** dolup taşmaktadır. Allah katındaki bir gün, on iki saatten ibarettir. Yaratıkların amelleri, ilk üç saatte huzura yükselir. Aralarında hoşnut olmayıp öfkelendiği amel de vardır. İlk olarak O'nun öfkesini hisseden, arşın taşıyıcısı olan meleklerdir. Kendilerine ağır gelince, O'nu tesbih ederler. Onlarla birlikte arşın içindeki köşklerde tesbih eder. Böylece gündüzün üç saat zarfında Allah'ın rızasını elde edip her taraf dolup taşıncaya kadar bu hal devam eder. Ardından yaratıkların rızıkları için emir verip gündüzün üç saatinde onlar için rızıklar belirlenir. Böylece dokuz saat dolmuş olur. Ardından tüm yaratıkları rahimde yaratma işlerine yönelir. Buna da üç saat ayırdıktan sonra, on iki saat dolmuş olur."

Daha sonra Abdullah ibn Mes'ud **"O, her an yaratma halindedir"**[1805] âyetini okudu.

[1804] Rahmân: 55/29
[1805] Rahmân: 55/29

Ardından da şöyle dedi: "İşte yüce Allah'ın sizinle ilgili yaratma hali bu şekildedir."[1806]

Yine **Allah'ın yüzünün nuru** ile ilgili husus, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Taif günü[1807]

yaptığı şu duanın içerisinde de geçmektedir:

أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أشرقت له الظلمات, وصلح عليه أمرُ الدنيا والآخرة أن يحلّ عليّ غضبُك, أو ينزلَ عليّ سُخْطُك, لك العُتْبى حتى ترضى, ولاحول ولا قوّة إلا بك

"Allahım! Tüm karanlıkları bertaraf edip dünya ve ahiret işini düzene sokan yüzünün nuru hakkıyla, gazabının ve öfkenin üzerime inmesinden sana sığınırım. Razı oluncaya kadar hoşnutluk senin kudretindedir. Senden başka sığınacak güç ve kuvvet yoktur."[1808]

Yüce Allah, kıyamet günü insanları yargılamaya çekerken, **yüzünün nuru**, tüm yeryüzünü aydınlatır. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Yeryüzü, (o gün) Rabb'inin nuruyla aydınlanır."[1809|1810]

* * *

[1806] Ebû Nuaym, Hilye, 1/137'de bunu rivayet etmiştir. Beyhakî'de, el-Esmâ' ve's-Sıfat, 2/37'de bunu muhtasar olarak rivayet edip der ki: "Bu, mevkuf bir rivayettir. Ravileri bilinen kimseler değildir."
İbn Kayyim, rivâyetin metninde "Allah'ın yüzünün nuru" ile ilgili ifadeyi sırf görüşüne delil getirmek için bu rivâyeti kitabına alıp nakletmesi şaşılacak bir durum. Çünkü hadis metni konusunda sert ve aşırı tavrıyla bilinmesine rağmen İbn Kayyim nedense bu rivâyetin metni konusunda aynı tavrını göstermemiştir. (ç)

[1807] Hz. Peygamber (s.a.v)'in komutanlığında hicretin 8. yılı Şevval ayında Taif şehri kuşatılmış, fakat şehir ele geçirilememiştir. Bu kuşatma sırasında 12 Müslüman şehit olmuştur. (ç)

[1808] Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 6/35'de bu hadisi rivayet edip der ki: "Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir. Hadisin ravileri isminde geçen İbn İshâk, müdelles bir sikadır. Geri kalan diğer raviler ise, sika kimselerdir. Ayrıca İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2/61'de bu hadisi rivayet etmiştir.

[1809] Zümer: 39/69

[1810] Ravdatu'l-Muhibbîn, s. 402

﴿ اَلرَّفِيقُ ﴾

er-REFÎK

İbnu'l-Kayyim nazım olarak der ki:

وَهُوَ الرَّفِيقُ يحِبُّ أَهْلَ الرِّفْقِ يُعْطِيهِمْ بِالرِّفْقِ فَوْقَ أَمَانِ

"O (Allah), Refik'dir. Rıfk ehlini (=yumuşak davranan kimseleri) sever.

Hatta onlara, emanın üstünde yumuşak davranmak sûretiyle verir."

Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî, bu beyte yaptığı şerhte der ki: Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de; **"er-Refik"**dir.[1811] **"Refik"** kelimesi, **"Rıfk"** (=yumuşak davranmak/nazik davranmak) kökünden türemişir.[1812]

Rıfk, işlerde acele etmemek ve yavaş yavaş davranmak demektir. **Sertliğin** (=el-Unf) zıddıdır. **Sertlik** kelimesi de, sert davranmak ve acele etmek anlamına gelmektedir.

Musannıf İbnu'l-Kayyim, bu yüce ismi açıklamayı, Resulullah (s.a.v)'in sahih hadisinde geçen şu sözünden almıştır:

إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ أَهْلَ الرِّفْقِ وَإِنَّ اللَّهَ يُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَالَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ

"Şüphesiz ki Allah, (kullarına karşı son derece) Refik'tir. Rıfk ehlini sever. Sertlik karşılığında vermediğini rıfk karşılığında verir."[1813]

1811 **"er-Refik"** ismi, isim ve fiil olarak Kur'an'da ve Allah'ın 99 ismi ile ilgili hadisin içerisinde geçmemektedir. Allah'ın böyle bir isminin olduğu, Müslim ve diğer kitaplarda bulunan sahih hadislerde geçmektedir. (ç)

1812 Yüce Allah kullarına karşı son derece merhametli ve lütufkardır. Kullarının da birbirlerine karşı nazik ve yumuşak davranmalarını, kabalık ve sertlikten kaçınmalarını, hoşgörüyle hareket etmelerini ister.
Rıfk ile muamele etmek, insanları dostluğa ve kardeşliğe götürür. Aralarındaki düşmanlıklar, bu sayede son bulmuş olur. (ç)

1813 Buhârî, Edebü'l-Müfred (472); Ebû Dâvud, Edeb 10 (4807); Ahmed b. Hanbel, 4/87'de Abdullah b. Muğaffel'den; Buhârî, İstitabe 4; Müslim, Birr 77 (2593)'de Hz. Aişe'den; İbn Mâce, Edeb 9 (3688); İbn Hibbân, Sahîh, (555)'de Ebû Hureyre'den; Beyhakî, Şuabu'l-İmân (8415)'de Hz. Ali'den; Bezzâr, Keşfu'l-Estâr (1961); Beyhakî, Şuabu'l-İmân (11065)'de Enes'ten; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 8/19'da der ki: "Bu hadisi Taberânî ri-

Dolayısıyla yüce Allah, fiillerinde Refîk'tir. Çünkü O, mahlukatını, bir defada yada bir anda yaratmaya güç yetirdiği halde, hikmetinin ve rıfkının gereği tamamen tedrici olarak yavaş yavaş yaratmıştır.

Yüce Allah, emretme ve yasaklama hususunda da Refîk'tir. Bundan dolayı da kullarını, bir defada yapılabilecek zor tekliflere muhatap etmemiştir. Aksine bu teklifleri, onların nefislerine ve tabiatlarına uygun hale getirinceye kadar evre evre tedrici bir hareket uygulamıştır. Nitekim yüce Allah, bu tedriciliği; orucun farz oluşunda,[1814] içkinin haram edilişinde,[1815] riba[1816] ve buna benzer konularda hep uygulamıştır.

İşlerde acele etmeyen kişi, kainat ile ilgili işlerde Allah'ın sünnetullahına[1817] ve işleri kolaylaştırma ile zorlukların üstesinden gelme hususunda ise Resulullah (s.a.v)'in metoduna uyarak rıfkla ve sükunetle işleri yerine getirmelidir. Özellikle de insanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırırken ve onları irşad ederken yumuşak davranmak ve ağır başlı olmak son derece önemlidir. Çünkü insanları hakka davet eden kişinin, insanlara karşı

---

vayet etmiştir. Hadisin senedinde Sadeka b. Abdullah es-Sümeyn vardır. Ebû Hâtim er-Râzî, bu kişinin sika olduğu belirtmiştir. Cumhur ise, bu kişinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Geri kalan diğer raviler ise sika kimselerdir.

1814 Medine'de Müslümanlar ilk önce Aşure orucunu tutmuşlardır (Buhârî, Savm 1, Hac 47; Müslim, Siyam 133; Nesâî, Savm 64; Ebû Dâvud, Salat 28, Savm 60; Ahmed b. Hanbel, 4/5, 6, 6/244, 467), daha sonra Bakara: 2/183. âyetin inmesiyle oruç Müslümanlara farz kılınmıştır. (ç)

1815 İlk önce "Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel rızık edinirsiniz" (Nahl: 16/67) inmiş, daha sonra "Ey iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın" (Nisa: 4/43) âyeti inmiş, daha sonra içkinin zararının faydasından daha çok olduğu ile ilgili (Bakara: 2/219) âyet inmiş ve sonun da "Ey iman edenler! 'İçki', kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır..." (Mâide: 5/90) âyeti inmiştir. (ç)

1816 Riba (=Faiz) ise, dört merhalede haram kılınmıştır:
1. Merhale de, "İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır" (Rûm: 30/39) âyeti Mekke'de inmiş,
2. Merhalede, "Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseleri Allah yolundan alıkoymaları, yasaklandıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle daha önce kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri haram kıldık. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık" (Nisa: 4/160-161) âyeti Medine'de inmiş,
3. Merhalede, "Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz" (Âl-i İmrân: 3/130) âyeti Medine'de inmiş,
4. Merhalede, Medine'de Ribanın haram olduğu (Bakara: 2/275-279)'da belirtilmiştir. (ç)

1817 Sünnetullah: Biyolojik, fizikî ve toplumsal olaylarda canlıların bağlı olduğu ilahî yasalardır. Bu yasalar, tamamen Allah'ın emri altındadır. Allah dilerse bunları değiştirir ve yerine yenilerini koyabilir. (ç)

yumuşak ve ağırbaşlı davranması zorunludur. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin, yakın bir dost gibi olduğunu görürsün."[1818][1819]

* * *

[1818] Fussilet: 41/34

[1819] Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 93

﴿ اَلْمُغِيثُ ﴾

el-MUĞÎS

İbnu'l-Kayyim nazım olarak der ki:

"O, bütün mahlukatı için "Muğîs" (=yardımına koşan)'dir.

Yine darda kalan kimselere yardım etmeye icabet edendir."

Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî, bu beyte yaptığı şerhte der ki: **"el-Muğîs"**, **"Gavs"** kelimesinden türemiş bir İsm-i Fâil'dir.[1820] **"Gavs"** ise; sıkıntıyı gidermeye ve üzüntüyü yok etmeye denir. Bundan dolayı da yüce Allah, zor işler ve musibetler ile sıkıntılar anında bütün mahlukatının yardımına koşan (=Muğîs)'dır. Nitekim bu husus, şu hadiste şöyle ifade edilmektedir:

يُعْجِبُ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عَبْدِهِ وَقُرْبِ غِيَرِهِ يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ أَزْلِينَ قَنِطِينَ يظلُّ يَضْحَكُ

يَعْلَمُ أَنَّ فَرَجَكُمْ قَرِيبٌ

"Rabb'imiz, sıkıntılı durumun değişeceği zaman yakın olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe düşmesine şaşırır, sıkıntılı durumda olan kimseler ile ümitsizliğe düşenler olarak sizlere bakar, gülmeye devam eder ve sıkıntınızın bitmesinin yakın olduğunu bilir"[1821]

Yüce Allah ise bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Umutsuzluğa düşmelerinin ardından yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayan O'dur."[1822]

Allah tasa, üzüntü ve keder halinde[1828] dua eden kimsenin çağrısına yardım etmeye koşar.

[1820] İsm-i Fâil: Fiilden türeyen, fiilin ifade ettiği işi yapan, etken sıfat-fiile denir. (ç)

[1821] İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'ani'-Azîm, 1/259'de Ebû Rezîn'den. (t)
Ayrıca b.k.z: İbn Mâce, Mukaddime 13; Ahmed b. Hanbel, 4/11, 12; Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, 19/207; İbn Ebi Âsım, Sünnet, 1/244; Tayâlisî, Müsned, 1/147(ç)

[1822] Şûrâ: 42/28

[1823] Bu husus, şu hadiste de geçmektedir: وَاللهُ يُحِبُّ إِغَاثَةَ اللَّهْفَانِ **"Allah, darda kalan kimselere**

Bu nedenle kim sıkıntılı anında Allah'tan yardım dilerse, Allah, o kimseye sıkıntılı halinde yardım eder ve onu kederden kurtarır.[1824]

* * *

yardım etmeyi sever." Bu hadis için b.k.z: Ebû Ya'lâ, Müsned, 7/275; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2/254, 6/116 (ç)

[1824] Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye, s. 96

İSİM VE MÜSEMMÂ (=İSMİN İFADE ETTİĞİ MANA)

İsimlerin, İfade Ettiği Manalar (=Müsemmâ) İçin Çeşitli Kalıplar İçermesi:

İsimler, manaları için kalıplar içerip bu manalara delalet edince, hikmet, isimler ile manaları arasında bir bağın ve bir uyumun olmasını, fakat bu isimlerin, manasıyla bağlantısı olmayan özel isim durumunda olmamasını zorunlu kılmaktadır.

Hüküm ve hikmet sahibinin hikmeti, bundan kaçındırtmaktadır. Vâkıa ise bunun aksinedir. Hatta isimler, delalet ettikleri manalar üzerinde bir etkisi vardır. Manaları ise güzel olma, çirkin olma, hafif olma, ağır olma, hoş olma ve yoğun olma gibi hususlarda isimleri etkilerler.

Güzel isim koymak, Resulullah (s.a.v)'in hoşuna giderdi. Bir yere elçi göndermek istediği zaman, göndereceği elçinin güzel bir isme ve güzel bir simaya sahip olmasını isterdi.

İsimlerin manalarını, bazen uykuda ve bazen de uyku ile uyanıklık halinde elde ederdi. Çirkin isimlerin konulmasından hoş karşılamazdı. Çirkin bir mana taşıyan bir geçidi, baştan başa geçmeyi de uygun görmezdi. Bir gazve sırasında iki dağın arasından geçmişti. Yanındakilere, geçtiği bu yerin ismini sordu. Onlarda: **"Fâdıh"** ve **"Mahz"** dediler. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v), bu iki dağın arasından geçmekten vazgeçti ve bu geçide böyle bir isim verilmesini uygun görmedi.[1825]

İsimler ile manalar arasında tam bir bağ, uygunluk ve yakınlık vardır. Bu durum, eşyalar ile eşyanın hakikatleri arasındaki ilişkide ve yine ruh ile beden arasındaki ilişkide de böyle bir bağ vardır. Aklın, bunlar arasındaki bağı iyice irdelemesi lazım.

İsmin, İfade Ettiği Manayı (=Müsemmayı) Gerektirmesi:

İsim, delalet ettiği manayı gerektirmekte ve bu hususta etkili bir faktördür. Allah'a en sevimli isimler, O'nun en çok sevdiği vasıfları gerektirmektedir. **Abdullah**, **Abdurrahman** gibi.[1826]

[1825] Feyzu'l-Kadîr, 1/553 (ç)

[1826] **"Allah'ın en çok sevdiği isimler, Abdullah ve Abdurrahman'dır."** Müslim, Adab 2

"Ubudiyetin", "Allah" ve "Abdurrahman" ismine nispeti; Allah'a, bu iki ismin dışında kalan diğer isimlere olan nispetinden daha sevimlidir. **Kâhir, Kâdir** gibi. Dolayısıyla Allah'a; Abdurrahman ismi Abdulkâdir'den ve Abdullah ismi de Abdurrabb isminden daha sevimlidir. Çünkü kul ile Allah arasındaki bağ, ancak sağlam ve mükemmel bir ubudiyetle olur. Allah ile kul arasındaki bağ ise, tam bir rahmetle gerçekleşir. Bu nedenle kul, Allah'ın rahmeti sayesinde meydana gelip mükemmel bir şekil alır. İnsanı meydana getirmesinin gayesi de; kulun sevgi, korku, ümit, yüceltme ve büyültme bakımından bir olan Allah'ı ilâh kabul etmesidir. O zaman kul, Allah'ın kulu (=Abdullah) olur. İlahi manalardan birisi olan "Allah" isminin, Allah'tan başka birisine verilmesi mümkün değildir. Allah'ın rahmeti, öfkesini geçmiştir. Çünkü rahmet, O'na, öfkeli olmaktan daha sevimlidir. Abdurrahman'da, O'na, Abdulkâhir'den daha sevimlidir.

"İsim, delalet ettiği mananın aynısı mıdır? yoksa başkası mıdır?' diye sorulsa, buna şöyle cevap verilir:

İnsanların çoğu bu konuda yanılgıya düşüp doğruyu bulamadılar. "İsim" ile, bazen ismin ifade ettiği mana anlaşılır. Yani "isim" ile, manaya delalet eden başka bir lafız kastedilir.[1827]

Örneğin, **"Allah şöyle buyurdu", "Allah arşa istiva etti", "Allah işitti", "Allah gördü"** ve **"Allah yarattı"** denildiği zaman, bununla, mananın kendisi kastedilir. Yine "Allah, Arapça bir isimdir", "Rahmân Arapça bir isimdir", "Rahmân Allah'ın isimlerindendir", "Rahmân 'Fu'lân' (فُعْلاَن) kalıbındadır", "Rahmân kelimesi 'Rahmet' kelimesinden türemiştir" ve buna benzer şeyler söylenildiğinde, burada, "isim" ile "mana" (=müsemmâ) kastedilir.

Genel olarak **"başka"** اَلْغَيْرُ (=gayr) kelimesine gelince, **"muğâyere"** اَلْمُغَايَرَةُ (=muğâyere) ile, eğer mananın dışındaki bir kelime kastedilirse bu doğru olur. Eğer bununla, yüce Allah kastedilirse bununla kendisi için bir isim yaratıncaya kadar yada insanları yaratıncaya kadar O'nun bir isminin olmadığı anlaşılır ki bu da, en büyük inkar ve sapıklık demektir.

İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v), Allah ile ilgili olarak سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ **"Kendini (isimlerle) isimlendirdin"**[1828] demiştir. "Kendini yarattın"

(2132); Ebû Dâvud, Edeb 69 (4949); Tirmizî, Edeb 64 (2835)

[1827] Gazzâlî, el-Maksadu'l-Esnâ, s. 29

[1828] Ahmed b. Hanbel, 1/391

ve "Yarattığını isimlendirdin" dememiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu sözü, yüce Allah'ın (kendisini isimlendirdiği) bir isimle konuştuğuna ve kendisini belli bir isimle isimlendirdiğine delildir. Nitekim yüce Allah, Kur'an'da, kendisini, gerçekten konuştuğu isimlerle isimlendirmiştir.[1829]

Yüce Allah'ın Sıfatlarının, İsminin (İhtiva Ettiği) Mananın İçinde Olması:

Yüce Allah'ın sıfatları, isminin ihtiva ettiği mananın içinde bulunmaktadır. Buna göre O'nun "Allah", "Rab" ve "İlah" isimleri, mücerred bir zatın isimleri ve sıfatları değildir. Çünkü böyle bir zatın mücerred varlığı olması imkansızdır. Zihin, bunu imkansız bir varsayım kabul eder. Sonra da hükmünü bunun üzerine kurar. "Allah", "Rab" ve "İlah" isimleri, tüm kemâl sıfatları ve celal na'tların sahibi Zat'ın isimleridir. İlim, kudret, hayat, irade, kelam, semi', basar, bekâ', kıdem ve kendi zatına uygun gördüğü diğer kemâl sıfatlar gibi. O'nun sıfatları, isminin ihtiva ettiği mananın içindedir. Buna göre zatı sıfatlardan ve sıfatları zattan tecrid etmek, hakikati olmayan bir varsayım yada zihni bir hayaldir. Bu, faydası olmayan, kendisine marifet ile iman gerekmeyen ve üstelik kendisini bilmeye gerek duyulmayan göreceli bir durumdur.[1830]

Yüce Allah'ın Kelamının, İsminin (İhtiva Ettiği) Mananın İçinde Olması:

Yüce Allah'ın kelamı, isminin ihtiva ettiği mananın içinde bulunmaktadır. Çünkü "Allah", kemâl sıfatlarla vasıflanmış Zat'ın ismidir. Bu sıfatlardan birisi de, "Kelâm" (=konuşma) sıfatıdır. Yine O'nun ilmi, kudreti, diri olması, işitmesi, görmesi de mahluk (=sonradan yaratılmış) değildir.

Kur'an, O'nun kelamıdır.[1831] Kelam ise, O'nun sıfatlarından biridir. Bu kelam sıfatı, O'nun güzel isimlerinden birisini teşkil etmektedir. Kur'an, mah-

---

[1829] Zâdu'l-Meâd, 3/7; Şifâu'l-Alîl, s. 276-277

[1830] Medâricu's-Sâlikîn, 3/362

[1831] Tehânevî (ö. 1158/1745), yüce Allah'ın, mütekellim olduğu konusunda bir ihtilâf olmadığını, ihtilâfın "Kelâmullah"ın manasında, kadîm (=ezeli) mi, yoksa hâdis (=sonradan olma) mi olduğu hususunda bulunduğunu belirttikten sonra bu konudaki görüşleri şöyle özetler:
"Bu konuda birbiri ile çelişen iki kıyas bulunmaktadır:
"Kelâmullah", Allah'ın sıfatıdır; Allah'ın sıfatı olan şey kadîmdir; öyleyse "Kelâmullah" da kadîmdir.

"Kelâmullah", birbiri üzerine terettüp eden ve vücud bakımından birbiri arkasınca gelen bir mahiyet arzeder. Bu özellikte olan her şey, hâdistir. Öyleyse "Kelâmullah" da hâdistir.
Hanbelîler ise, "Kelâmullah"ın, Allah'ın zatı ile kâim harf ve sesten ibarettir ve kadîmdir olduğunu belirtmişlerdir. Hatta bazıları bu konudaki inadını ileri götürerek cildinin ve kabının da kadîm olduğunu söylemişlerdir.
Kerrâmiyye ise, "Kelâmullah"ın, harfler ve seslerden ibaret olup hâdis olduğu ancak buna rağmen Allah'ın zatı ile kâim olduğunu belirtmişlerdir.
Mutezile ise, "Kelâmullah"ın, harfler ve seslerden ibaret olduğunu, ancak Allah'ın zatı ile kâim olmadığını, Allah Teâlâ'nın, onları, Levh-i Mahfuz veya Cibril yada Peygamber'de yarattığını ve dolayısıyla da hâdis olduğunu belirtmişlerdir.
Eş'arîler ise şöyle derler: "Kelâmullah", sesler ve harfler cinsinden olmayıp, Allah'ın zatı ile kâim olan kadîm manadan ibarettir ve buna "kelâm-ı nefsî" denir; bu mana hâdis olan ve Allah'ın zatı ile kâim olmayan lâfzî kelâmın medlulü olmaktadır. Bu, ilim ve irâdeden ayrı bir şeydir.
Sûfiler ise, "Kelâmullah"ın, Allah'ın ilminin tecellîsi olduğunu belirtmişledir.
Nesefî (ö.710/1310) ise şöyle demektedir: "Kur'ân, Allah'ın kelâmı olup mahluk değildir. Bu kelâm, hiçbirinin içinde bulunmaksızın (gayru hâilin fîhâ) yazılarımızla yazılmış, kalplerimizde saklanmış, dillerimizle okunmuş ve kulaklarımızla duyulmuştur."
Bizce bu konudaki en uygun izah tarzı şudur:
"Kelâm haddizatında mütekellimin (=konuşan ve söz söyleyen şahsın) kendisinde mevcut olan ilme muhatabın delâlet etmesini sağlayan bir iş yapmasından veyahut da muhatabı, kendisinde mevcut olan ilme vâkıf olacak bir hale getirmesinden başka bir şey değildir. Bu ise failin fiilleri cümlesinden bir fiildir. Hakiki fail olmayan bir mahluk yani insan, âlim olması itibarıyla bu fiile kadir olunca, aynı hususun hakiki fail olan Allah hakkında bahis konusu olmasının gerekliliği çok daha uygun olur. Görünürde ve duyu âleminde bu fiil için diğer bir şart daha vardır. O da bunun vasıta ile olmasıdır. Bu vasıta da sözdür, (insan kendi bilgisini söz vasıtasıyla muhatabına intikal ettirir veya söz vasıtası ile muhatabının kendisindeki ilme vâkıf olmasını temin eder. Halbuki Allah hakkında bu şart yoktur). Hal böyle olunca, Allah Teâlâ'dan olan bu fiilin (ve kelâmın) kullarından seçtiği mümtaz bir kulun nefsinde (meselâ söz, ses, işaret, şifre v.s gibi) herhangi bir vasıta ile husule gelmesi icab eder. Ancak bu vasıtanın mutlaka söz halinde olması icab etmez ama mutlaka onun tarafından yaratılmış olması şarttır. Belki bazen bir melek vasıtasıyla, bazen vahiy ile, yani yaratılan bir söz aracı olmaksızın, daha açıkçası Allah'ın dinleyicide meydana getireceği bir fiille, onun bu mânaya vâkıf ve âşinâ olması sağlanır. Bazen de Allah Teâlâ'nın, kendi kelâmını tahsis ettiği bir şahsın kulağında yarattığı söz ve ses vasıtasıyla olur. Şu âyetle bu üç tavra işaret edilmiştir:
"Allah'ın, kendisine söz söylemiş olması hiçbir beşer için vâki değildir. Vahy ile veya perde arkasından veyahut da gönderdiği elçi bir meleğin, yine onun izni ile dilediğine vahy etmesi suretiyle konuşması bir istisnadır" (Şûra: 42/51)
Buradaki vahiy, yaratılan bir söz aracılığı olmaksızın, bahis konusu mânanın vahye mazhar olan zatta vâki ve hasıl olmasıdır. Daha açıkçası bahis konusu mânanın muhatabın nefsinde ve kalbinde Allah'ın işlediği bir fiille açığa çıkmasıdır. Nitekim mübarek ve müteâl olan Allah, **"iki kavis kadar, hatta daha da yakın olmuştu da işte o zaman ne vahyettiyse onu vahyetmişti"** (Necm: 53/9,10) buyurmuştur.
Perde arkasından olan konuşma, kendi kelâmı için seçmiş olduğu mümtaz kulunun nefsinde Allah'ın yarattığı lafızlar vasıtasıyla husule gelen kelâmdır. Hakiki kelâm da budur.

luk değildir. Fakat "Kur'an, Allah'tan değildir" denilmez. Çünkü kelam, Allah'ın isimlerinden birisi olduğuna göre, kelam isminin, mahluk olduğu ve Allah'tan ayrı olduğu nasıl söylenebilir? Görüldüğü üzere gerçek, Allah'ın yardımıyla ortaya çıkmış olup problemler sona ermiştir.

Kur'an'da geçen yüce Allah'ın güzel isimleri, O'nun kelamıdır. Kelamı ise, mahluk değildir. Dolayısıyla "Kelam, Allah'tan başkadır ve O'ndan değildir" denilemez. Bu görüş, Mutezile mezhebinin görüşüne aykırıdır. Onlar bu konuda şöyle derler: "Yüce Allah'ın isimleri, O'ndan başkadır. Dolayısıyla isimleri, mahluktur."

Bunların görüşlerini kabul etmeyen kimselerin bu konudaki görüşü ise şu şekildedir: "Allah'ın ismi, Zat'ının kendisidir ve Zat'ından başka bir şey de değildir."[1832]

Kısacası: Şüphe böylece sona ermekte ve doğru olan ortaya çıkmaktadır. Hamd, Allah'a mahsustur.[1833]

Allah'ın Güzel İsimleri Hakkındaki Eşanlamlılık ve Farklılıklar:

Allah'ın isimleri konusunda araştırma yapan kimseler; bu isimlerin, manalarının farklı olmasının görünüm itibariyle mi birbirinden farklı olduğu, yoksa her ismin kendi manası dışında başka bir manaya mı delalet ettiği, konusunda görş ayrılığına varmışlardır.Çünkü bu isimler bir Zat'a delalet edip bu isimlerinin bu konudaki medlulünün sayılamayacak kadar çok olduğu, bunun ise eşanlamlılığın bir konumu olduğu hususunda görüş ayrılığına varmışlardır.

Hiç kuşkusuz bu konudaki tartışma, tamamen **lafzî** (=kelime ile ilgili)dir.

Bu konuda şöyle denilmesi doğrudur: Allah'ın isimleri, görünüm olarak, Zat sebebiyle eşanlamlıdır. Görünüm olarak, sıfatlar sebebiyle de birbirinden farklıdır. Çünkü bu isimlerden her biri, birbirine uygun sıfatlarla vasıflanmış

Allah, bu kelâmı, Hz. Musa'ya tahsis etmiştir. Onun için, **"Allah, Musa ile konuştu"** (Nisa: 4/163) buyurmuştur.

Üçüncü kısım olan **"elçi gönderme"** meselesine gelince; bu, Allah'tan melek vasıtasıyla olan kelâmdır.

Bu suretle açıkça anlaşılmıştır ki, Allah'ın kelâmı olan Kur'an kadîmdir, O'na delâlet eden lâfız ise insanın değil, Allah Teâlâ'nın mahlûkudur".

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN, Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet, İFAV İst. 1995, s. 51-52 (ç)

[1832] Hanbeliler kast edilmektedir. (ç)

[1833] Bedâiu'l-Fevâid, 1/18

zata delalet etmektedir.[1834] Bunlardan birisi, **tazammun** (=kapsamlılık) itibariyle O'nun bir olduğunu ve diğeri de, **iltizam** (=gereklilik) sebebiyle sıfatını göstermektedir.[1835]

En Üstün Sıfatları Tanıma:

İsimler ve sıfatlar, ahiretten ziyade dünyada söz konusudur. Bu isim ve sıfatların dünyada bir benzerinin olmaması, insanların, bu isimleri ve sıfatları algılamalarına engel değildir.

İsimlerin ve sıfatların bir benzerinin ve bir örneğinin olmaması, bu isim ve sıfatların hakikatlerini ve manalarının algılamaları insanlara mani değildir. Hatta onların kalplerine, bu isim ve sıfatların hakikatlerini tanımayı ve bir benzerinin olmamasını yerleştirmiştir. İşte yüce Allah, kendisi ile ilgili en üstün (=yüce) sıfatlara **Kur'an'ın üç yerinde** delil getirmektedir:

Birincisi, yüce Allah'ın şu sözüdür:

"Ahirete iman etmeyenler için kötü sıfatlar var. 'En üstün sıfatlar' ise, Allah'a aittir. O Azîz (=çok güçlü)'dir, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)'dir."[1836]

İkincisi, yüce Allah'ın şu sözüdür:

"Önce yaratan, ölümünden sonra tekrar dirilten O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır. Göklerde ve yerde olan 'en üstün sıfatlar' O'nundur. O, Azîz (=çok güçlü)'dir, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)'dir."[1837]

Üçüncüsü, yüce Allah'ın şu sözüdür:

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O Semî' (=işiten)'dir, Basîr (=gören)'dir."[1838]

Allah'ı tanıma, O'nun rububiyyetini, isimlerini, sıfatlarını ve zatını kabul etme ile ilgili hususlar hep gökler ve yeryüzü halkının kalplerinde yer etmiştir.

[1834] Esmau'l-Hüsna'nın delaleti 3 türlüdür:
1. Mutabakat Delaleti: İsmin, delalet ettiği manaların tamamıyla açıklanmasına denir.
2. Tazammun (=kapsama) delaleti: İsmin, delalet ettiği manaların bir kısmıyla açıklanmasına denir.
3. İltizam (=gereklilik) Delaleti: Bir ismin, ona bağlı olan diğer isimlerle açıklanmasına denir. (ç)

[1835] Cilâu'l-Efhâm s. 96

[1836] Nahl: 16/60

[1837] Rûm: 30/27

[1838] Şûrâ: 42/11

İşte bundan dolayıdır ki, müminler, bu üstün sıfatlara iman etmişler ve Allah dostu Arifler ise bu sıfatlarla bezenmişlerdir. Allah, ilahî kitaplarda belirtilmiş ve aklî delillerle doğrulanmış **fıtrî tanımlar** ile ilgili delilleri, bu kimselerin kalplerine yerleştirmiştir. Bu nedenle de bunun belirlenmesi ile ilgili olarak şu delillerin getirilmesi hususunda ittifak edilmiştir: **1.Akıl**, **2.Sem'** (duyusal), **3.Fıtri**

Araştırma yapan bir kimse, "Ya Allah!" dediği zaman onun kalbine şu gelir: Rab; Kayyûm'dur, zatıyla kaimdir, arşa istiva etmiştir, mükellimdir, mütekellimdir, işitendir, her şeye kadirdir, dileyendir, istediği her şeyi yapandır. Dua eden kimselerin duasını işitir, istekte bulunan kimselerin ihtiyaçlarını yerine getirir, sıkıntılı kimselerin sıkıntısını giderir, kendisine yapılan taatlerden hoşnut olur ve günahlara kızar. Melekler, bir iş ile ilgili olarak O'nun huzuruna çıkarlar ve O'nunla ilgili bir iş ile ilgili olarak ise (yere) inerler.[1839]

* * *

[1839] Savâiku'l-Mürsele, s. 64

SIFATLARI VE NA'TLARI TANIMA

Sıfat ve Na't Arasında Üç Yönden Fark Olması:

Birincisi: Na't,[1840] durmadan yenilenen fiillerle olur. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz ki Rabb'iniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabb'i Allah ne yücedir!"[1841]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır. Biz o suyla (kupkuru), ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâr etmiştir."[1842]

Sıfat ise zattan ayrılmayan sabit şeylerdir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, Rahmân (esirgeyen)dir, Rahîm (bağışlayan)dır. O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. O, Melik (mülkün sahibi)dir, Kuddûs (eksiklikten münezzeh)tir, Selâm (selâmet veren)dir, Mü'min (emniyete kavuşturan)dır, Müheymin (gözetip koruyan)dır, Azîz (üstün)dür, Cebbâr (istediğini zorla yaptıran), Mütekebbir (büyüklükte eşi olmayan)dır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, Hâlık (yaratan), Bâriu (var eden), Musavvir (şekil veren) Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, Azîz (üstün)dür, Hâkim (hüküm ve hikmet sahibi)dir."

1840 "Na't" نعت kelimesi, sözlük anlamı itibariyle; nitelik, vasıf, sıfat gibi anlamlara gelmektedir. Kelime olarak "sıfat" صفات kelimesiyle aynı anlamdadır. İbn Kayyim, burada, "na't" kelimesi ile "sıfat" kelimesinin terim olarak farklı anlama geldiğini anlatmaya çalışmaktadır. (ç)

1841 A'râf: 7/54

1842 Zuhruf: 43/10-12

İkincisi: "Zâtî Sıfatlara", na't denilmez. Yüz, eller, ayak ve parmaklar gibi. Bunlara, sıfat denir. Çünkü Selef, bunlara, "sıfat" demiştir. Yine Ehl-i İspat kelamcıları da, bunlara, "sıfat" demişlerdir.

Burada anlatılmak husus şudur: Bunlara, ister "sıfat" denilsin ve ister "sıfat" denilmesin, bu izafelerin Allah için kullanılması, O'na nispet edilmesi ve bunlarla Allah'tan haber verilmesi, Allah'ın bir şeye benzetilmesinden veya sıfatların iptalinden uzak olarak yapılmalıdır.

Üçüncüsü: "Na'tlar", sıfatlardan meydana gelen ve bilinen şeylerdir. Bunları, havas (=seçkin kimseler) ile avam (=sıradan kişiler) bilir.

Sıfatlar ise, daha geniştir. "Na't" ile "sıfat"ın farkı, "havas" ile "avam" arasındaki fark gibidir. "Na't"ın, sıfatlardan meydana gelen bir şey olmasından dolayı Arapça'da bir şeyi tatlandırma hususunda كَذَا نَعْتُهُ كَذَا "Onu şöyle şöyle niteledim" denilir. Çünkü o şeyin sıfatlarından bazı özellikleri, bu tatlandırılan nesne içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Bazıları, "na't" ile "sıfat"ın, iki kelime olduğu ve aralarında hiçbir farkın olmadığını söylemişlerdir.[1843] Bundan dolayı Basralı dilbilimciler, Nahvin (Arapça Dilbilgisinin) Sıfat Bölümünün başına "Sıfat Bölümü" derken, Kufeli dilbilimciler ise "Na't Bölümü" diye başlık atarlar.

İki ekolün de maksadı birdir. Bunlar birbirine yakındır.[1844]

"Allah" İsminin Kökeni:

Kelimelerin en açık olanı, **"Allah"** اللّٰهُ kelimesidir. Fakat dil bilginleri bu konuda büyük bir ihtilafa düşmüşlerdir: **"Allah"** ismi, başka bir kelimeden mi türemiştir? Yoksa türememiş midir? Eğer türemişse, o zaman التأله "e-le-he" kelimesinden mi, الوَلَه 've-le-he" kelimesinden mi, لاَه "lâ-he" kelimesinden mi türemiştir?

Alimleriyle, cahilleriyle, kelimenin kökenini ve türevini bilen veya bilmeyen, Arabıyla, acemiyle yeryüzü halkının hepsi, **"Allah"** isminin; alemlerin

---

[1843] Cevherî, Feyyûmî ve daha bir çokları, sıfat ile na'tın eş anlamlı olduğunu belirtmişlerdir. İbnü'l-Esîr der ki: "Na't, içerisinde güzel olan bir şeyi vasfeder. Sıfat ise, direkt olarak güzeli ve çirkini niteler."
Sa'leb de der ki: "Na't, bütün olan bir şeyin parçasını ifade eder. Sıfat ise, bütünü ifade eder. Azîm (=çok yüce), Kerîm (=çok cömert) gibi. Buna göre yüce Allah, vasıflanır. Fakat na't olamaz."

[1844] Medâricu's-Sâlikîn, 3/345-346

rabbinin ve gökleri ve yeri yaratanın ismi olduğunu bilmektedirler. Ki O; diriltir, öldürür ve her şeyin rabbi ve sahibidir.

Bütün bu insanlar, **"Allah"** ismiyle, ihtiva ettiği mana (=müsemma)nın kastedildiği hususunda görüş birliği içindedirler. Çünkü **"Allah"** ismi, onlara göre; en açık, en iyi bilinen ve her türlü manaya giren her isimden daha meşhur bir isimdir.

Dil bilginleri, "Allah" kelimenin **kökeni** hakkında görüş ayrılığına düşmüş olsalar bile, bu kelimenin ifade ettiği **mana** hususunda herhangi bir tartışmaları yoktur.

"Allah" isminin etimolojik yapısına gelince, sahih olan görüşe göre; **"Allah"** isminin aslı, إِلَٰه **"el-İlâh"**dır.

Bu, Sibeveyh ile onun arkadaşlarının çoğunun görüşüdür. Yalnız yine bunlardan bu konuda farklı görüşlerde[1845] gelmiştir.

"Allah" ismi; güzel isimlerin ve yüce sıfatların manalarının hepsini kapsayan bir isimdir.[1846]

"Allah" İsminin Etimolojisi:

Süheylî ve onun hocası Ebu Bekr ibnu'l-Arabî, **"Allah"** isminin, başka bir kelimeden türemediğini iddia etmişlerdir. Onlara göre; bir kelimeyi, bir başka kelimeden türetme işi, türetilenin bir madde olmasını gerektirir. **"Allah"** ismi ise, Kadîm (=Ezeli)'dir. Kadîm olan şey ise, madde olamaz. Dolayısıyla **"Allah"** ismini, başka bir kelimeden türetmek imkansızdır.

[1845] Sibeveyh, **"Allah"** isminin etimolojisi hakkında iki görüş belirtmektedir. İbn Kayyim ise, bu konuda en güçlü görüş olarak onun bu iki görüşüne yer vermiştir.
Buna göre Sibeveyh 1/309'da, **"Allah"** isminin aslının, إِلٰه "elihe" olduğu görülmektedir. Şöyle ki: "Allah" ismi, -Allah en iyisini bilir- إِلٰه **"elihe"** kelimesinden türemiştir. Çünkü kelimenin başına (tazim ifade etmek için) elif-lam getirilip اَلْإِلٰه **"el-İlâhu"** olmuştur. (Bu kelime çok kullanıldığı için) elif harfini kullanımdan düşürmüşlerdir. Böylece iki lam bir araya gelip birincisi ikincisiyle birleştirilerek اَللّٰه "Allah" olmuştur.
2/144'de ise **"Allah"** isminin aslının, لَاه "lâhe" olduğu görülmektedir. Der ki: "Harfin dildeki kullanımını kolaylaştırmak için iki lam harfini, yani izafet lamı ile diğer lamı kullanımdan düşürmüşlerdir.
Bu konuda tercih edilen görüş, birincisidir. Daha geniş bilgi için b.k.z: Kitabu Sibeveyh, 1/309, 2/144-145; Muktezab, 4/240; Muhassas, 17/143; Hızâne, 4/341-342

[1846] Savâiku'l-Mürsele, s. 92; Bedâiu'l-Fevâid, 2/249

Şüphesiz ki, "kelime türetme" ile; bu mana kastedilip **"Allah"** ismi, başka bir kökten türetilirse, bu türetme işi, batıl olur. Fakat onlar, kelime türetmeyle, bu manayı kast etmediler. Onlar, bununla ancak yüce Allah'ın "sıfatına" delalet eden şeyi kast ettiler. Bu sıfat ise, اَلْإِلٰهِيَّة "ilâhî olma"dır. Ayrıca yüce Allah'ın bundan başka güzel isimleri daha vardır. Alîm, Kadîr, Gafûr, Rahîm, Semî', Basîr gibi. Bu isimler, kesinlikle başka bir kökten türemiştir. Dolayısıyla bu kök, Kadîm'dir. Kadîm ise, madde olamaz. Eğer sizin bu isimlerle ilgili bir cevabınız yoksa, işte bu, **"Allah"** isminin bir başka kelimeden türediğinin söyleyenlerin bir cevabıdır.

Ayrıca biz, bu isimlerin, ancak mana ve kelime itibariyle bir kökten elde edildiği ve türetilen kelimenin, bir kökten meydana geldiği kanaatindeyiz. Çünkü dilbilimcilerin türettiği kelimeyi isimlendirmesi, kelimenin kökü itibariyledir. Bir kelimeyi türetme işi ise, hem türetilen kelimeden ve hem de kökten meydana gelir. Bunun manası, birinin diğerinden meydana geldiği şeklinde değildir. Bu, ancak birinin diğerini kapsaması ve hatta fazlasıyla ihtiva etmesi itibariyle olur.

Sibeveyh'in bu konudaki görüşü ise şu şekildedir: Fiil, bir örnektir. Fiiller, isimlerden meydana gelen kelimeden alınmıştır. Araplar, öncelikle isimlerle konuşmadılar. Fakat fiilleri isimlerden türettiler. Çünkü isimlerle karşılıklı konuşma yapılır. Fakat fiillerle karşılıklı konuşma, daha zaruridir. Fakat bu ikisi arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla burada kelime türetme ile kast edilen, maddi bir kelime türetme değildir. Kelime türetme kast edilen, asıl itibariyle, zorunlu bir kelime türetme şeklidir. "Allah" isminin bu manada türetilmesinde bir sakınca yoktur.[1847]

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ "Subhâneke Allahümme" Kelimesinin Anlamı:

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"İman edip güzel işler yapanlara gelince, imanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennetlerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir. Onların oradaki duası: "Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!" (سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ) (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise "selâm" (sözü)dür. Onların dualarının sonu da şudur: "Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."

[1847] Bedâiu'l-Fevâid, 1/22-23

İbn Cüreyc, (bu âyette geçen) yüce Allah'ın "Onların oradaki duası: سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** (Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!) sözü hakkında şöyle der:

"Onlara bir kuş yaklaştığı zaman, o kuşu arzulayıp: سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** (Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!) derler. İşte bu, cennetteki kimselerin duasıdır. İstekte bulunmalarının üzerine onların yanına bir melek gelip onlara, selam verir. Onlar da, meleğe selam verirler. İşte bu da, yüce Allah'ın "Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise "selâm" (sözleri)dir" sözüdür. Orada bir şey yedikleri zaman, Rableri olan Allah'a hamd ederler. İşte bu da, yüce Allah'ın "Onların dualarının sonu da şudur: "Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur" sözüdür."[1848]

Katâde ise yüce Allah'ın "Onların oradaki duası: سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** (Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!) sözü hakkında şöyle der:

"İşte bu, cennetteki kimselerin duası ve orada birbirleriyle karşılaştıklarında söyledikleri selam sözüdür."

Eşcaî'de bu konuda şöyle der: Süfyân e-Sevrî'nin şöyle dediğini işittim: "Cennetteki kimseler, bir şey istedikleri zaman, سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** (Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!) derler. Bunun üzerine istedikleri şey onlara gelir." [1849]

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** kelimesinin anlamı; yüce Allah'ı her türlü şeyden tenzih etmek, O'nu yüceltmek ve kendisine uygun olmayan şeylerden O'nu ululamaktır.

Süfyân, Osman b. Mevhib'in şöyle dediği nakletmektedir: "Musa b. Talha'nın şöyle dediği işittim: Resulullah (s.a.v)'e, سُبْحَانَ اللّٰه **"Subhânallah"** (Allah'ı, noksan sıfatlardan tenzih ederiz!)in anlamı soruldu. O da:

- 'Allah'ı, kötü şeylerden tenzih etmektir' diye cevap verdi."[1850]

İbnu'l-Kavvâ', Hz. Ali'ye, bu kelimenin anlamını sordu. O da:

[1848] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, 4/423 (ç)

[1849] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, 4/423 (ç)

[1850] Beyhakî, el-Esmâ' ve's-Sıfât, 1/76'da bu hadisi rivayet edip sonra da der ki: "Bu, munkatı' bir hadistir. Fakat başka bir yoldan da rivayet edilmiştir." (ç)

- 'Bu, Allah'ın kendisiyle ilgili razı olduğu bir kelimedir' diye cevap verdi."[1851]

Hafs b. Süleyman b.[1852] Talha b. Yahya, babasından, o da Talha b. Ubeydulah'tan naklen der ki:

"Resulullah (s.a.v)'e, سُبْحَانَ اللّٰه **"Subhânallah"** kelimesinin anlamını sordum. O da:

- 'Bu, Allah'ı her türlü kötü şeylerden tenzih etmektir' diye cevap verdi."

Görüldüğü üzere yüce Allah, cennetteki kimselerin, bir şey istediklerinde dualarının başında, سُبْحَانَ اللّٰه (Subhânallah) **"Allahı, noksan sıfatlardan tenzih ederiz!"** dediklerini ve istedikleri şey yerine geldiğinde ise dualarının sonunda, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (el-Hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn) **"Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur"** dediklerini haber vermektedir.

Âyetin manası, bundan daha geniştir. Çünkü dua ile, hem övgü ve hem de istek kast edilir.

Dua ile اَلْحَمْدُ لِلّٰه "el-Hamdulillah" arasındaki ilişki, şu hadiste de geçmektedir:

أَفْضَلُ الدُّعَاءِ : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"En faziletli dua, 'el-Hamdulillahi Rabb'i'l-Âlemîn' (=hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur) demektir."[1853]

İşte bu, övgüyü ve zikri ifade eden bir duadır. Bundan dolayı da yüce Allah, bu duayı, cennetteki kimselere ilham etmektedir. Böylece duanın başını ve sonunu haber vermektedir. Buna göre duanın başı, "tesbih etmek" (=subhanallah) ve sonu ise, "hamd etmek" (=el-Hamdulillah)tir. İşte onlar, nefesi soludukları gibi bu iki duayı da solumaktadırlar.

Yalnız burada, cennette onlardan dünyadaki mükellefiyetliklerin düştüğüne ve ibadetlerinin sadece soludukları bu dua olduğuna dair bir işaret var.

[1851] Beyhakî, el-Esmâ' ve's-Sıfât, 1/76; Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, 10/94. Heysemî devamla der ki: Bu hadisi, Bezzâr rivayet etmiştir. Hadisin senedinde bulunan Abdurrahman b. Hammâd vardır. Bu şahıs, çeşitli nedenlerden dolayı zayıf bir kimse (olarak kabul edilmiş)tir.

[1852] Bu, matbu metinde bu şekilde geçmektedir. Beyhakî'nin, "el-Esmâ' ve's-Sıfât" adlı eserinde ise, "Ca'fer b. Süleymân, o da ..." şeklinde geçmektedir.

[1853] Beyhakî, Kunûzu'l-Hakâik, s. 24'de bu hadisi أَفْضَلُ الذِّكْرِ اَلْحَمْدُ لِلّٰه **"En faziletli zikir, "el-Hamdulillah" (=Hamd, Allah'a ait)tir"** lafzıyla rivayet etmiştir.

اَللّٰهُمَّ (Allahümme) **"Allahım"** ifadesinde ise, duanın apaçık olduğuna dair bir işaret vardır. Çünkü اَللّٰهُمَّ ifadesi, يَا أَللهُ (**Ya Allah**) manasını içermektedir. يَا أَللهُ (**Ya Allah**) ifadesi de, hem isteği ve hem de övgüyü kapsamaktadır.

Bununla birlikte cennet ehli kimselerin, "Bir şey istedikleri zaman, سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ **"Subhâneke Allahümme"** dediklerini söyleyen kimseler, manayı eksik söylemiş oluyorlar. Böylece cennetteki kimselerin, bir şey istedikleri zaman sadece bu sözü söylediklerini zannediyorlar. Halbuki âyette bunu gösteren herhangi bir şey yoktur. Aksine âyet, cennetteki kimselerin ilk dualarının, "tesbih" (subhanallah) ve son dualarının ise "hamd" (el-Hamdulillah) olduğunu göstermektedir.

Sahih hadiste de geçtiği üzere; cennetteki kimseler, nefesi soludukları gibi bu iki duayı da soluyacaklardırlar.

Buna göre **dua**, istek vaktine bağlı değildir.

İşte bu, hem ayete ve hem de cennet ehli kimselerin haline uygun düşmektedir. Yine de doğruyu en iyi bilen yüce Allah'tır.[1854]

اَللّٰهُمَّ "Allahümme" (=Allahım) Kelimesinin Anlamı:

اَللّٰهُمَّ **"Allahümme"** kelimesinin anlamının, يَا أَللهُ **"Ya Allah/Allahım"** olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bundan dolayıdır ki, bu kelime, sadece talep (=istek) anlamında kullanılır. Dolayısıyla اَللّٰهُمَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Allahım! Gafûr'dur, Rahîm'dir" denilmez. Aksine اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي "Beni bağışla ve bana merhamet eyle" denilir.

Dilbilimciler, اَللّٰهُمَّ **"Allahümme"** kelimesinin sonunda yer alan şeddeli **"mîm"** (مَّ) harfi hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Sibeveyh bu konuda der ki: "Mim harfi, nida harfi olan "ya"nın yerine ilave edilmiştir. Bundan dolayı اَللّٰهُمَّ kelimesini kullanırken, bu kelime ile nida harfini birlikte kullanmak doğru değildir. Bundan dolayı da يَا أَللّٰهُمَّ **"Ya Allahümme"** denilmez. Yalnız bu ifadenin, bazen çok az kullanıldığı da olur. Nitekim şair, bununla ilgili olarak şöyle der:

[1854] Hâdi'l-Ervâh, s. 292-293

إِنِّي إِذَا مَا حَدَثٌ أَلَمَّا أَقُولُ: يَا أَللَّهُمَّ يَا أَللَّهُمَّ

"Ben acı verici bir olayla karşılaştığımda, 'Ya Allahümme', 'Ya Allahümme' derim."

Bu, mahallen mahzuf olmadığında, ivaz olarak isimlendirilir. Eğer bunun bir mahalli varsa, o zaman bedel olarak isimlendirilir. قَامَ (=kâme) ile بَاعَ (=bâa)'daki **"elif"** (ا) harfi gibi. Çünkü bu elif harfi, vâv (و) ve yâ (ي) harfinden bedeldir.

Yine Sibeveyh'e göre; bu ismin, bir sıfat alması da caiz değildir. Dolayısıyla اَللّٰهُمَّ الرَّحِيم اِرْحَمْنِي **"Rahîm olan Allahım! Bana merhamet eyle"** denilmez. Bedel de değildir.

اَللّٰهُمَّ kelimesindeki **"he"** (ه) harfinin üzerinde bulunan damme (=ötre), müred münada ismin dammesidir. **"Mim"** (م) harfi ise, kendisinin sükun durumunda olmasından ve kendisinden önce geçen "mim harfinin sükun olmasından dolayı fethalanmıştır. İşte bu, اَللّٰهُمَّ isminin özelliklerindendir.

Bu, Halîl ile Sibeveyh'in konu ile ilgili görüşünün özetidir.

Yine اَللّٰهُمَّ kelimesindeki **"mim"** harfinin, mahzuf bir cümleden "ivaz" olduğu da söylenmiştir. Buna göre cümlenin takdiri: يَا اَللّٰهُ أَمَّنَا بِخَيْرٍ **"Allahım! Bizi iyiliğe yönelt"** şeklindedir, yani اِقْصِدْنَا **"Bizi yönelt"** demektir. Burada ilk önce cârr ve mecrûr konumunda olan بِخَيْرٍ "bi hayr" kelimesi kullanımdan düşmüş, sonra da mef'ul durumunda olan نَا "nâ" düşmüştür. Cümle يَا اَللّٰهُ أَمَّ "yâ Allahümme emme" şeklinde kalmış. Daha sonra bu ismin dua sırasında insanlar tarafından çok kullanıldığı için hemze (أ) de düşmüş. Böylece يَا اَللّٰهُمَّ kalmış.

Bu da, Ferrâ'nın görüşüdür.

Bu görüşün sahibi olan Ferrâ', اَللّٰهُمَّ kelimesinin önüne (nida edatı olan) يَا **"yâ"**nın girmesini uygun görmüş ve bu görüşüne de şairin şu sözünü delil getirmiştir:

يَا اَللّٰهُمَّ ارْدُدْ عَلَيْنَا شَيْخَنَا مُسَلَّمًا.....

"Yâ Allahümme (=Allahım)! ...Hocamızı bize sapasağlam geri çevir"

Ayrıca Ferrâ', bu görüşüne delil olarak, yukarıda geçen beyti ve daha başka beyitleri getirmiştir.

Basralılar ise bu görüşü, birkaç yönden reddetmişlerdir:

1. Bu takdirler, kendisiyle delil getirilemeyecek ve kıyas yapılamayacak takdirlerdir. Buna bu şekilde delil getirilemez.

2. Asıl olan, kelimede hazfın olmamasıdır. Çokça yapılan bu mahzufların (=kullanımdan düşenlerin) takdiri, asla aykırıdır.

3. Bu şekilde dua eden kimse, hem kendisine ve hem de başkasına kötülüğü çağırmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki takdir, doğru değildir.

4. kelimenin yaygın kullanımı, Arapların, يَا ve اَللّٰهُمَّ kelimesinin arasını birleştirmediğini göstermektedir. Kelimenin aslı, Ferrâ'nın belirttiği gibi olsa da, (bunların) arasını bu şekilde birleştirmek mümkün değildir. Aksine kelimenin kullanımı yaygındır. Halbuki yapılan iş, bunun tam tersidir.

5. Dua eden bir kimsenin, اَللّٰهُمَّ أَمِّنَّا بِخَيْرٍ **"Allahım! Bizi iyiliğe yönelt"** şeklinde bir cümle kurması mümkün değildir. Buradaki takdir, Ferrâ'nın belirttiği gibi olsa bile, bu ikisinin arasını birleştirmek de caiz değildir.

6. Bu isimle dua eden kimsenin aklına böyle bir şey gelmez. Çünkü dua kimsenin ilgisi, ancak Allah'ın ismini andıktan sonra istediğini mücerred olarak dile getirir.

7. Eğer takdir bu şekilde olsaydı, اَللّٰهُمَّ ifadesi; münada ismini ve talep fiilini kapsaması itibariyle susmayı güzel kılan tam bir cümle olurdu ki, bu da, hiç kuşkusuz batıl bir durumdur.

8. Takdir, Ferrâ'nın belirttiği gibi olsaydı, o zaman emir fiili tek başına yazılırdı ve münada ismine bitiştirilmezdi. يَا اَللّٰهُ قِهِ **"Yâ Allahu kih"** (=Ey Allahım! Koru), يَا زَيْدُ عِهْ **"Ya Zeydu ih"** (=Ey Zeyd! Anla) ve يَاعَمْرُو فِهْ **"Ya Amru fih"** (=Ey Amr! Konuş) gibi. Çünkü fiil, kendisinden önce geçen isimle birleşmez.

"Mim" harfinin "Allah" ismiyle birleşmesi hususundaki görüş birliği bunun tek başına bir fiil olmadığına delildir.

9. Kişinin dua esnasında, يَا اَللّٰهُ أَمِّنِي بِكَذَا **"Allahım! Bizi şuna yönelt"** demesi, hem uygun o'maz ve hem de şık olmaz. Aksine bu, kelimeyi ve manayı çirkin bir hale getirir. Çünkü kişi, اِقْصِدْنِي بِكَذَا **"Beni şuna yönelt"** diyemez. Fakat kişi bununla, hata yapmayı ve günah işlemeyi kast ediyorsa, o zaman bu cümleyi söylemesi doğru olur. Çünkü kişi, Allah'a, اِقْصِدْنِي **"Beni yönelt"** diyecek.

Eğer kişi, bununla Allah'ın iradesini kast edince, o zaman sapıtmaz ve günah işlemez, dolayısıyla da Allah'a, اَقْصِدُ كَذَا **"Şuna yöneltiyorum"** demez.

10. اَللّٰهُمَّ ifadesinin, dua olan bir yerde kullanılması caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in duası gibi:

اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ, وَاِلَيْكَ الْمُشْتَكَى, وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ, وَبِكَ الْمُسْتَغَاثُ, وَعَلَيْكَ التُّكْلاَنُ, وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِكَ

"Allahım! Hamd ancak sana mahsustur. Sıkıntılar ancak sana arz edilir. Sadece senden yardım istenilir. Yalnızca sana yalvarılır. Yalnızca sana tevekkül olunur. Güç ve kuvvet ancak senindir."[1855]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu duası gibi:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

"Allahümme innî esbahtü üşhidü hamelete arşike ve melâiketeke ve cemîe halkıke enneke ente Allahu lâ ilâhe illâ ente ve enne Muhammeden abduke ve rasûlüke (=Allahım, -senin iznin ve inâyetinle- sabah vaktine eriştim, seni, arşını taşıyanları, (diğer) meleklerini ve yarattıklarının tümünü şahid tutuyorum ki, sen kendinden başka ilâh olmayan yegane Allahsın. Muhammed de senin kulun ve peygamberindir)"[1856]

Yüce Allah'ın şu sözü gibi:

[1855] Tirmizî, Deavat 88; Taberânî, Mu'cemul-Evsat, 3/356, Mu'cemu's-Sağîr, 1/211; Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, 10/183 (ç)

[1856] Ebû Dâvud, Edeb 101 (5069) (ç)

"Mülkün sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın, dilediğini aziz kılarsın, dilediğini alçaltırsın."[1857]

Yine yüce Allah'ın şu sözü gibi:

"De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allahım! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin."[1858]

Hz. Peygamber (s.a.v), rükudan ve secdeden doğrulurken söylediği şu söz gibi:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي

"Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Rabb'imiz! Seni hamdinle (överim). Allahım! Beni bağışla."[1859]

Onların da belirttiği gibi, işte bütün buralarda takdir yapmak caiz değildir.

Bazıları da, اَللّٰهُمَّ ifadesindeki **"mim"** harfinin ta'zim etmek ve saygı göstermek için bu kelimeye ilave edildiğini belirtmişlerdir. اَلزُّرْقَةُ **"ez-Zurka"** (=mavi) kelimesine **"mim"** harfini ilave etmek sûretiyle زُرْقُم **"zurkum"** olması ve الإبن **"el-İbnu"** (=oğul) kelimesine **"mim"** harfini ilave etmek sûretiyle وَابْنُم olması gibi.

İşte bu görüş, doğrudur ve mümkündür. Yalnız bu konunun genişçe açıklanmaya ihtiyaç vardır.

اللّٰهُمَّ kelimesinin sonuna **"mim"** harfinin ilave edilmesiyle ile ilgili bu anlatılanların bilinmesi faydalıdır. Çünkü **Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını kapsayan, her durum ve her ihtiyaç halinde** hep bu اللّٰهُمَّ (=Allahümme) ifadesiyle yüce Allah'tan bir şeyler istenilmektedir.[1860]

Allah'a dua eden bir kimse, اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ **"Allahım! Senden istiyorum"** dediği zaman, sanki o kimse, bu sözüyle, أَدْعُوا اللّٰهَ الَّذِي لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَالصِّفَاتُ الْعُلْيَ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ **"En güzel isimleri ve yüce sıfatlara sahip olan**

[1857] Âl-i İmrân: 3/26

[1858] Zümer: 39/46

[1859] Ahmed b. Hanbel, 1/392, 394; İbn Huzeyme, Sahih, 2/30 (847); Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, 2/109

[1860] "Allahümme" derken, "Allah" kelimesinin sonunda yer alan "mim" harfi, çoğul anlamı ifade etmektedir. Bununla, "Allah'ın bütün isimleriyle isterim" demek istenmektedir. (ç)

Allah'a bu isim ve sıfatlarıyla dua ediyorum" demek istemektedir. İşte bundan dolayıdır ki, Allah'tan bir şey isterken O'nun bütün isimleriyle isteme mahiyetinde اللّٰهُمَّ (=Allahümme) kelimesinin sonuna "mim" harfi getirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), bu hususu, **sahih bir hadis**te şöyle ifade etmektedir:

مَا أَصَابَ أَحَدًا قَطُّ هَمٌّ وَلَا حَزَنٌ فَقَالَ: " اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ, نَاصِيَتِي بِيَدِكَ, مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ, عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ, أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ, أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ, أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ, أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي, وَنُورَ صَدْرِي, وَجِلَاءَ حُزْنِي, وَذَهَابَ هَمِّي وَغَمِّي, إِلَّا أَذْهَبَ اللَّهُ هَمَّهُ وَغَمَّهُ, وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا." قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا نَتَعَلَّمُهَا؟ فَقَالَ: بَلَى يَنْبَغِي لِمَنْ سَمِعَهَا أَنْ يَتَعَلَّمَهَا

"Kendisine herhangi bir üzüntü ve keder isabet eden bir kul, şu duayı okursa, Allah onun üzüntü ve kederini giderir:

"Allahım! Doğrusu ben, Senin kulunum. Kulunun oğluyum. Cariyenin oğluyum. Dizginim senin elinde. Hakkımda vereceğin hüküm geçerlidir. Hakkımda takdir buyurduğunu adaletlidir. Senden; kendimi isimlendirdiğin veya kitabında indirdiğin veya kullarından birine öğrettiğin veya katındaki gayb ilminde kendine sakladığın her isminle, yüce Kur'an'ı, kalbimin baharı, hüznümün cilası ve endişe ile üzüntümü giderici eylemeni dilerim. Çünkü Allah, o Müslüman kulun endişesini mutlaka giderir ve endişesinin yerine ferahlık verir. Sahabiler:

- **"Ey Allah'ın Resulü! Bu sözleri söyleyelim mi?"** diye sordular. Resulullah (s.a.v)'de:

- **"Evet, bu sözleri işiten kimseye, bu kelimeleri söylemesi gerekir"** diye cevap verdi."[1861]

O halde dua eden kimsenin, Allah'tan, O'nun isim ve sıfatlarıyla bir şey istemesi mendubtur. Nitekim bu husus, **"İsm-i A'zam"** ile ilgili duada şöyle geçmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ

[1861] Ahmed b. Hanbel, 1/391

"Allahım! Hamd ancak sanadır, senden başka ilâh yoktur, bol bol veren (=Mennân), gökleri ve yeri yaratan (=Bedîu) (sensin). Ey Celâl ve İkrâm sahibi! Ey Hayy (=diri) ve Ey Kayyûm! diyerek senden istiyorum"[1862]

İşte bu kelimeler, **Esmâu'l-Hüsnâ**'yı (=Allah'ın en güzel isimlerini) kapsamaktadır.

Duanın Kısımları:

Dua üç kısımdır:

1. Allah'tan, O'nun isimleriyle ve sıfatlarıyla bir şey istemek. Bu, yüce Allah'ın **"En güzel isimler (=Esmâu'l-hüsnâ), Allah'ındır. O halde O'na, o en güzel isimlerle dua edin"**[1863] sözü hakkındaki yorumlardan birisidir.

2. Allah'tan; ihtiyacını, fakirliğini ve aczini itiraf ederek istemek ve "Ben fakir, miskin, aciz ve himayeye muhtaç ... vb. bir kulum" şeklinde söz söylemek.

3. Allah'tan, yukarıda belirtilenler ile ilgili hiçbir şey söylemeksizin sadece ihtiyacını istemek.

Buna göre birincisi ikincisinden, ikincisi de üçüncüsünden daha mükemmeldir. Üçü de bir arada yapılırsa, o zaman o dua, daha da mükemmel olur.

İşte Resulullah (s.a.v)'in duaları genel olarak bu şekildedir.[1864]

تَبَارَكَ "Tebâreke" (=Yüceler Yücesi) Kelimesinin Anlamı:

Yüce Allah'ın **"Tebâreke"**[1865] sıfatına gelince, bu sıfat, sadece O'na özgü bir sıfattır. Çünkü yüce Allah, bu sıfatı, sadece kendine özgü kılmıştır. Yüce Allah'ın bu sıfatı, Kur'an'ın birçok âyetinde geçmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

[1862] Ebû Dâvud, Vitr 23 (1495); Tirmizî, Deavat 100; Nesâî, Sehv 58; İbn Mâce, Dua 9 (ç)

[1863] A'râf: 7/180

[1864] Cilâu'l-Efhâm, s. 72-73

[1865] Yüce Allah'ın "Tebâreke" sıfatı, Kur'an'ın 9 yerinde geçmektedir. İbn Kayyim, burada, bunlardan 7 tanesini belirtmiştir. Diğer ikisi ise Şûrâda geçmektedir: Gâfir: 40/64, Rahmân: 55/78

"Tebâreke" kelimesi, "bereket" kökünden تَفَاعَلَ "Tefeâle" vezninde bir kelime olup bereket, çokluk, genişlik, bolluk ve pek yüce anlamına gelmektedir. (ç)

"Alemlerin Rabb'i Allah, yüceler yücesidir!"[1866]

"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir!"[1867]

"Yaratanların en güzeli olan Allah, yüceler yücesidir!"[1868]

"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah, yüceler yücesidir! Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz."[1869]

"Kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren, Allah, yüceler yücesidir!"[1870]

"Dilerse sana bunlardan daha iyisini ihsan edecek olan Allah, yüceler yücesidir!"[1871]

"Gökte burçları var eden Allah, yüceler yücesidir!"[1872]

Bu, Selef'ten bazısının söylediği sözün manasıdır. Buna göre تَبَارَكَ **"Tebâreke"** kelimesi, تَعَاظَمَ **"azametli"** anlamındadır.[1873]

Bir başkası da şöyle der: "Bu kelime, bereketlerden daha önce meydana gelmesi anlamındadır. Çünkü **bereket**, tamamen ondan meydana gelir."

Bir diğeri de şöyle der: "Allah'ın iyiliğinin ve ihsanının kullarına çok olması demektir."

Denildi ki:" Allah'ın şefkatinin ve merhametinin kullarına karşı geniş olması demektir."

Denildi ki: Her şeyden daha çok olması demektir. Çünkü O, sıfatlarında ve fiillerinde her şeyden pek yücedir."

Bundan dolayı تَبَارَكَ **"Tebâreke"**nin anlamının, تَعَالَى **"Teâlâ"** (=pek yüce) ve تَعَاظَمَ **"Teâzame"** (=azametli) anlamına geldiği de söylenmiştir.

1866 A'râf: 7/54
1867 Mülk: 67/1
1868 Mü'minûn: 23/14
1869 Zuhruf: 43/85
1870 Furkân: 25/1
1871 Furkân: 25/10
1872 Furkân: 25/61
1873 el-Ezherî der ki: "Tebâreke" kelimesi; pek yüce, azametli ve üstün anlamındadır. Ayrıca "Tebâreke" kelimesiyle; 'O'nun ismiyle teberrük edilir ve O'nun isminin uğurundan faydalanılmaya çalışılır' anlamına geldiği de söylenmiştir.

تَبَارَكَ kelimesinin, تَقَدَّسَ **"Tekaddese"** anlamında olduğu ve القدس **"Takdis"** (=mukaddes bilme, kutsama) kelimesinin ise الطهارة **"Tahâret"** (=temizlik) anlamına geldiği de söylenmiştir.

تَبَارَكَ kelimesinin, 'her şeyde O'nun ismiyle teberrük edilir' anlamına geldiği de söylenmiştir.

تَبَارَكَ kelimesinin, ارْتَفَعَ **"irtefea"** anlamına geldiği ve الْمُبَارَكُ **"Mübârek"** kelimesinin de الْمُرْتَفِعُ **"murtefe' "** anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu görüşü, Beğavî nakletmiştir.[1874]

تَبَارَكَ kelimesinin, 'Allah'ı anmak sûretiyle elde edilen ve sağlanılan bereket' anlamında olduğu da söylenmiştir.

Abdullah ibn Abbâs'da der ki: " **'Tebâreke'** kelimesi, her türlü bereketi getiren demektir."

تَبَارَكَ kelimesinin, 'devamlı olmak sûretiyle sabit olan ve sürekli olan' anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü de, Beğavî nakletmiştir.

تَبَارَكَ kelimesinin gerçek manası şudur: Bereket, hayrın çok olması ve devamlı olması demektir. Hiçbir kimse, sıfat ve fiil yönünden bu kelimeyi kullanmaya hak sahibi değildir. Çünkü تَبَارَكَ ve تَعَالَى, Allah'a mahsustur.[1875]

Selef'in bu konudaki açıklaması da, kelimenin bu iki anlamı etrafında dönüp dolaşmaktadır. Bu iki kelime, (anlam itibariyle) birbiriyle aynıdır. Fakat تَبَارَكَ kelimesine en layık olan anlam, fiil manası değil de sıfat manasıdır. Çünkü bu kelime, lâzım (=geçissiz)[1876] bir fiildir. تَقَدَّسَ , تَعَالَى ve تَعَاظَمَ gibi. Bu

---

[1874] Beğavî, Hüseyin b. Mes'ud Ebû Muhammed'dir. Fıkıhçı ve hadisçidir. "Sünneti ihya" eden kimse diye lakablanmıştır. "Tefsiru Lubebi't-Te'vil", "Mesâbîhu's-Sünne" ve "Şerhu Sünne" adlı eserlerin sahibidir. Hicri 510 yılında ölmüştür.

[1875] Âlûsî bu konu ile ilgili olarak der ki: "تبارك Tebâreke" kelimesi, تَقَدَّسَ "Tekaddese" anlamındadır. Çünkü Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Bu sıfat, yüce Allah'a özgü bir sıfattır. Nitekim bu husus, **"Kâmûs"**ta da bu şekilde geçmektedir " Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, 8/138-139

[1876] Lâzım Fiil: Mef'ulleri (mef'ulu bihi)ni, doğrudan doğruya almayıp bazı edatlar (=harfi cerler) yardımıyla alan fiil'erdir. Yani filin yaptığı iş, fail (=özne)de kalırsa veya bir fiil söylendiği zaman işiten kimse; kimi, kime, neyi, neye sorularını sormaya mecbur olmazsa bu fiillere, lâzım fiiller denir.
Müteaddî Fiil: Mef'ulleri (mef'ulu bihi)ni, doğrudan doğruya alan ve harfi cerlere

kelimeler, O'ndan başka bir üstün olan, takdis olan ve yüce olan anlamında değildir. Bilakis bu, kelimenin, başka bir şekle ve yöne ihtimali olmaması anlamındadır. Çünkü bu kelimelerin anlamı, kendisine nispet edilen zatın kendisine işaret etmektedir. Zira O, اَلْمُتَعَالِي **"müteâlî"** (=pek yüce olan) ve اَلْمُتَقَدَّس **"Mütekaddes"** (=çokça takdis olunan)dır.

تَبَارَكَ kelimesinin, بَارَكَ **"Bâreke"** anlamında olmasının doğru olmadığı, çünkü تَبَارَكَ ile بَارَكَ kelimesini, mana ve kelime yönünden birbirinden farklı olduğu!! تَبَارَكَ kelimesinin, lâzım (=geçişsiz) bir fiil olduğu ve بَارَكَ kelimesinin ise müteaddi (=geçişli) bir fiil olduğu söylenmiştir.[1877]

Buna göre تَبَارَكَ kelimesine, "Bereket" ve **"Bâreke"** anlamı dışında bir mana veren kimsenin, manaya isabet etmediğini anlamış bulunmaktayım.[1878]

تَبَارَكَ kelimesi, اَلْمُتَبَارَكُ **"Mütebârek"** kelimesinin gerektirdiklerinden olunca, تَبَارَكَ kelimesi, مَجْد **"mecd"** (=şanı yüce, büyük) kabilinden olur. اَلْمَجْدُ **"el-Mecd"** ise; Allah'ın celal, genişlik ve faziletin sıfatlarının çok olması demektir. بَارَكَ kelimesi de, عَطَى **"E'tâ"** (=vermek, ihsan etmek, lutfetmek) ve أَنْعَمَ **"En'ame"** (=nimet vermek, ihsan etmek, bahşetmek) kabilinden olur.

تَبَارَكَ kelimesinin, bu konuda müteaddî (=geçişli) fiil olması, bir aksilik olmazsa lâzım (=geçişsiz) fiil olmasını da gerektirir. تَبَارَكَ kelimesinin

---

(=edatlara) ihtiyaç duymayan fiillerdir.Yani fail (=özne)in yaptığı iş, failde kalmayıp başkasına (=mef'ulüne) etki ediyorsa veya fiil söylendiği zaman bu fiili işiten kimse; kimi, kime, neyi, neye sorularını sormaya mecbur oluyorsa, böyle fiillere müteaddî fiil denir. (ç)

[1877] **"Lisân"** adlı kitapta denir ki: "تَبَارَكَ اللهُ 'Tebârekellahu", بَارَكَ اللهُ "Bârekellahu" anlamındadır. قَاتَلَ "kâtele" (=savaşmak) ve تَقَاتَلَ "tekâtele" (=savaşmak) gibi. Yalnız bu kelime, فَاعَلَ "Fâale" vezninde olduğu zaman, o zaman müteaddî (=geçişli) olur. تَفَاعَلَ "Tefâale" vezninde olduğu zaman, müteaddî (=geçişli) olmaz.
Ferrâ' der ki: "Araplar, بَارَكَ اللهُ "Bârekallahu" ve بَارَكَ فِيكَ "Bâreke fîke" ifadesini kullanırlar."
Bu konuda daha geniş bilgi için "Lisân" adlı kitabın برك "Bereke" maddesine bakabilirsiniz.

[1878] Bazı alimler, تَبَارَكَ kelimesinin, "Bereket" ve "Bâreke" kelimesi anlamına gelmediğini, bu nedenle de Allah'a "Tebârekallahu" denildiği halde, "Mütebârek" ve "Mübârek" denilemeyeceğini, çünkü Allah'ın isim ve sıfatları hususunda konu ile ilgili gelen nakillerin sınırında durulması gerektiğini belirtmişlerdir.
Buna karşılık İbn Kayyim ise, تَبَارَكَ kelimesinin, bu manada kullanılabileceği hususunda çeşitli açıklamalar getirmektedir. (ç)

müteaddî (=geçişli) fiil olması ile ilgili açıklamaları seleften nakleden kimseler, bununla, bu kelimenin manalarını belli bir düzene koymak istemeyi kast etmişlerdir. Fakat تَبَارَكَ kelimesi ile ilgili bu açıklamalar, tali bir konudur.

Bu konudaki görüşü, **"el-Fethu'l-Mekkî"** adlı kitapta detaylı bir şekilde ele aldık ve orada **"bereket"**in tamamen yüce Allah'a ait olduğunu açıkladık. Bundan dolayı da O, **"mübârik"** (=ihsanı veren, bereketi veren)tir.

Bir kimse bereketi sadece O'na verirse, o zaman O, **"Mübârek"** olur. İşte bundan dolayı da O'nun kitabı "mübârek" olur, Resulü "mübârek" olur, Evi "mübârek" olur, şerefli kıldığı ve üstün kıldığı zamanlar ve mekanlar "mübârek" olur, Kadir gecesi "mübârek" olur, Mescidi Aksa'nın etrafı "mübârek" olur ve Kitabı'nın dört yada beş yerinde[1879] bereketli olmakla vasıflandırdığı Şam bölgesi "mübârek" olur.

Bu konuda, Müslim'in **"Sahîh"**inde Sevbân'dan gelen bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazı bitirdiğinde söylediği şu sözü düşünmelisiniz:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Allahım! Selâm, sensin. Selamet ancak sendendir. Mübareksin. Ey Celâl ve İkram sahibi"[1880]

Buna göre bu yüce kelimelerin, övgü türlerini nasıl birleştirdiğini iyi düşünmelisin. Yani O'nu, her türlü noksan şeylerden tenzih etmek ve tesbih etmek sûretiyle övmek ile en açık ve en özlü kelimelerle O'nun şanını yüce tutmakla ve O'na hamd etmek sûretiyle övmek. Böylece mana tamamlanmış olmaktadır.

Yüce Allah'ın, فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ "Dilediğini yapandır"[1881] **(Hûd: 11/107)**

Sözünün Anlamı:

Yüce Allah'ın **"Dilediğini yapandır"**[1882] ifadesi, şu hususlara delildir:

[1879] Şam bölgesinin faziletleri hakkında gelen ayetlerin açıklanması ile ilgili olarak Abdurrahman ibn İbrahim b. Abdurrezzâk ed-Dımeşkî'nin "Hadâiku'l-İn'âm fî Fezâili'ş-Şâm" adlı kitabına bakabilirisiniz. Bu kitabın tahkiki, Yusuf Büdeyvî tarafından yapılmıştır.

[1880] Müslim, Mesacid 135 (591) (ç)

[1881] Yüce Allah'ın bu ismi, O'nun hem kudreti ve hem de iradesiyle ilgilidir. Kur'an'da "Murîd" ismi geçmemesine rağmen "yef'alu mâ yeşâ' " ve "yef'alu mâ yurîd" gibi kalıplarla, Allah'ın dilediğini yapabildiği ve hiçbir kayda bağlı olmayan irade sahibi olduğunu yeterince anlatmaktadır. (ç)

[1882] Bu ifade, ayrıca Burûc: 85/16'da da geçmektedir. (ç)

1. Yüce Allah, bir şeyi, kendi iradesi ve dilemesi sûretiyle yapar.

2. Yüce Allah, bu ifadeyi, kendi zatını medh etme ve övme mahiyetinde getirmiştir. Çünkü Allah'ın dilediğini yapması, O'nun kemalindendir. O'nun bu kemâl sıfatının, herhangi bir vakitte yok olması düşünülemez. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Hiç yaratan, yaratamayana benzer mi?
Hâlâ ibret almaz mısınız?"[1883]

Sonradan yok olmaması, O'nun kemâl sıfatlarından ve celal na'tlarındandır.

3. Yüce Allah, bir şey dilediği zaman o şeyi yapar.

Âyette geçen ما **"mâ"**, Âmm İsm-i Mevsul'dur. Yani bir şeyi yapmak istediğinde o şeyi tamamen yapar. Bu, O'nun dilemesinin, fiiline bağlı olmasında geçerli olur. Allah'ın iradesinin, kulun fiiliyle olan ilişkisi ise başka bir konudur.

Bu konu, **Kaderiyye**[1884] ile **Cebriyye**[1885] mezhebine gizli kalmıştır. Onlar, kader ile ilgili konuda gafil davrandıkları için kader meselesinde tökezlemişlerdir. Çünkü kaderde iki irade söz konusudur: Biri, kulun yapması gerekli olan irade ve diğeri de Allah'ın fail olması gerekli olan iradedir.

Allah, kuluna yardım etmeyi ve onun için fiilin sebeplerini yaratmayı, kendi zatından dilerse, o zaman kul, o fiili yapar. Eğer kulu için fiilin sebeplerini yaratmayı kendi zatından dilemezse, o zaman kul için fiil söz konusu olamaz.[1886]

Buna, yüce Allah'ın, **"Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur"**[1887] sözü örnektir. Çünkü gezdirmek, O'nun fiilidir. Gezmek ise, kulun fiilidir. Bu da, gezdirmenin etkisi sonucu meydana gelir. Yine hidayete erdirmek ve saptırmak, O'nun fiilidir. Hidayete ermek ve sapıtmak ise, kulun fiilidir. Sonuçta her ikisi de, bizimle ilgili fiillerdir. Buna göre Allah, hidayet edendir. Kul ise

---

[1883] Nahl: 16/17

[1884] **Kaderiyye:** Sorumluluk bildiren fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren mezhep. (ç)

[1885] **Cebriyye:** İnsanlara ait ihtiyari fiillerin ilahi irade ve kudretin zorlayıcı etkisiyle meydana geldiğini savunan grupların ortak adı. (ç)

[1886] Tibyân, s. 61

[1887] Yûnus: 10/22

hidayete erendir. O, dilediğini saptırır. Kul ise sapıklığa düşendir. Sonuç itibariyle bu da gerçek, bu da gerçek.[1888]

Allah'ın, Kemâl Sıfatları ile Celal Na'tlarının Çok Olması:

Yüce Allah'ın **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur"**[1889] sözü; O'nun kemâl sıfatlarının ve Celal na'tlarının çok olduğuna, çok büyük ve her şeyi etkileyici olması sebebiyle bu sıfatlarda O'nun asla bir benzerinin olmayacağını bildiren en büyük delillerden biridir. Değilse eğer bu âyetten, 'O'nun sıfatları yoktur' manası çıksaydı, sırf yok olan "yokluk", bu övgüye daha layık olurdu. Tabii aslında bir kimse, "Filancanın benzeri yoktur" dese, bütün akıl sahipleri, bu sözden, "O filanca kişi, diğer insanlardan bazı özellik ve sıfatlara ayrılır. O insanlarda bu sıfatlar yoktur" manasını anlarlar. O kişinin bu sıfatları çoğaldıkça, benzeri bulunma olasılığı da o derecede ortadan kalkar.

Bununla birlikte Allah'ın, **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur"**[1890] sözü, O'nun sıfat ve isimlerinin alabildiğine çok olduğuna en büyük delildir.

Yüce Allah'ın, **"O'nu gözler idrak edemez"**[1891] sözü de; O'nun görüleceğine, fakat idrak olunamayacağına dair büyük bir delildir.

Yine yüce Allah'ın, **"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür"**[1892] sözü de; O'nun, mahlukatından ayrı olduğunun en büyük delilidir. Çünkü O, yaratıklarını, kendi Zatı için yaratmış, Zatından hariç (=dışında) olarak yaratmıştır. Sonra da Arş üzerine istiva etmiş olduğu için mahlukatından ayrıdır ve O, onların ne halde olduğunu bilir, onları görür, onları her şeyden hesaba çeker, onları ilmi, kudreti, iradesi, işitmesi ve görmesi ile tamamen kuşatmıştır. İşte **"nerede olsanız, O, sizinle beraberdir"** anlamının anlamı budur.

Bu güzel karşıtlığı, hem ifade ve hem de mana olarak yüce Allah'ın, **"O'nu gözler idrak edemez. O, gözleri idrak eder"**[1893] sözünde de bulabilirsin. Çünkü Allah, azameti sebebiyle, gözlerin, kendisini idrak ve ihata etme-

---

[1888] Şifâu'l-Alîl, s. 58
[1889] Şûrâ: 42/11
[1890] Şûrâ: 42/11
[1891] En'âm: 6/103
[1892] Hadîd: 57/4
[1893] En'âm: 6/103

sinden yücedir, Latîf (=en ince şeyleri bilen) ve Habîr (=her şeyden haberdar) olması sebebiyle de tüm gözleri O ihata eder ve bu nedenle de O'na hiçbir şey gizli kalmaz.

O, latifliğinde azim (=pek büyük) ve azametinde latiftir. Yakın olmasına karşın en yüksek ve en yüce, en yüce olmasına karşın çok yakındır. Ve O, işitendir, bilendir. O'nugözler idrak edemez, fakat O gözleri idrak eder. O, Latîf'tir ve Habîr'dir.[1894]

Yüce Allah'ın, إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ "Şüphesiz ki, Rabb'im dosdoğru bir yol üzerindedir" (Hûd: 11/56) Sözünün Anlamı:

Yüce Allah, **"dosdoğru bir yol üzerinde"** olduğunu Kur'an'ın iki yerinde haber vermektedir:

Birincisi, Hûd peygamberden naklen söylediği şu sözdür:

"Ben, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a dayandım. Çünkü hareket eden ne kadar canlı varsa, hepsinin perçeminden tutan O'dur. Şüphesiz ki, Rabb'im dosdoğru bir yol üzerindedir"[1895]

İkincisi de, şu sözüdür:

"Allah iki adamı misal veriyor: Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen bir dilsiz ki, bu kimse, efendisine yüktür ve nereye gönderse bir hayır çıkmaz. Şimdi bu adam ile adaletle emreden ve dosdoğru yolda bulunan adam hiç eşit olur mu?"[1896]

Ebu İshâk der ki: "Yüce Allah, burada, onlarla ilgili olarak dilediğini yapmaya kudreti olsa da, ancak adaleti dilediğini haber vermektedir."

Bu âyetin manası konusunda başka görüşler de[1897] nakledilmiştir. Bu görüşler, bu mananın gerektirdiklerinden ve etkilerindendir.

Yine bu konuda bazıları da şöyle der: "Şüphesiz ki Rabb'im, dosdoğru yolu gösterir. O'nun dosdoğru yolu göstermesi, kendisinin de dosdoğru yolda olmasını gerektirir. Çünkü bu gösterme ve tarif, O'nun rahmetinin, ihsanının, adaletinin ve hikmetinin tamamındandır."

Bazıları da şöyle der: "Bunun manası şudur: O'na, hiçbir şey gizli değildir. O'ndan yıkıcı bir adaletin gelmesi düşünülemez."

[1894] Hâdi'l-Ervâh, s. 203
[1895] Hûd: 11/56
[1896] Nahl: 16/76
[1897] Bkz: Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 9/52-53; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, 12/84

Bazıları da şöyle der: "Bunun manası şudur: Hiçbir kimseye, izleyebileceği bir yol yoktur. Sadece Allah'ın yolu vardır."

Yüce Allah'ın şu sözü gibi:

"Çünkü Rabb'in (her an kullarının yaptıklarını) gözetlemektedir."[1898]

Bu mana, doğrudur. Yüce Allah, bu manayı kastedince, bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Onların dönüşleri Bizedir."[1899]

"Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir."[1900]

"Çünkü Rabb'in (her an kullarının yaptıklarını) gözetlemektedir."[1901]

"Ve şüphesiz en son varış, Rabb'inedir."[1902]

Yüce Allah'ın, **"dosdoğru bir yol üzerinde"** olması ile ilgili vasfına gelince, bu vasıf; O'nun hakkı söylüyor, doğruyu yapıyor, kelimelerinin ise doğruluk, adalet, sevab ve iyilik olmasıdır. Çünkü Allah, hakkı söylüyor ve doğru yola iletiyor. Bu nedenle de hak, adil, doğru olmasından dolayı kendisinin hamd edilmesini söylüyor.[1903]

Hamd, vasıf ve hükümranlık olarak tamamen Allah'a mahsustur. Çünkü O, Zatı hususunda övülendir. Kullarından dilediğini de mahmud (=övülmüş) kılar[1904] ve kendi katından o kuluna çeşitli nimetler ve rızıklar verir.

Yine **İzzet** de, vasıf ve hükümranlık olarak tamamen Allah'a mahsustur. O, Azîz'dir. O'ndan daha izzetli hiçbir kimse yoktur. İzzet sahibi olması sebebiyle kullarından dilediğini izzetli kılar.

Yine **Rahmet** de, vasıf ve hükümranlık olarak tamamen O'na mahsustur.

Yine **Bereket** de, tamamen O'na mahsustur. Çünkü O, Zat hususunda **"Mütebârek"**tir. Bu nedenle de kullarından dilediği kimseye bol ihsanlar ve iyilikler verir. Onlara bu nimetleri vermesi sebebiyle **"Mübârek"** olmaktadır. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

[1898] Fecr: 89/14
[1899] Yûnus: 10/70
[1900] Gâşiye: 88/25
[1901] Fecr: 89/14
[1902] Necm: 53/42
[1903] Şifâu'l-Alîl, s. 201-202
[1904] Hz. Peygamber (s.a.v)'e, "Makam-ı Mahmûd"u vermesi gibi. (ç)

"Alemlerin Rabb'i Allah, yücelerden yücesidir."[1905]

"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah, yüceler yücesidir! Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz."[1906]

İşte bu, **"Hâşiye"**lere[1907] ve **"Etrâf"**lara[1908] sahip ilk dönem (sufi) marifet alimlerinin amacı idi. Fakat bunlardan sonra gelenler; "bilgisizce bir şekilde, yaratıkların en iyisi Allah ile birliktedir, onların en yakın olanı ve en yüce olanı Allah katındadır" demişlerdir. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v), Allah'a hitaben şöyle buyurmaktadır:

لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"Ben, Senin övgünü hakkıyla yapamam. Sen, kendini övdüğün gibisin."[1909]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v), uzunca bir şekilde gelen **"Şefaat"** hadisinde Allah'a hitaben şöyle buyurmaktadır:

فَأَخِرُّ لَهُ سَاجِدًا لِرَبِّي فَيَفْتَحُ عَلَيَّ مِنْ مَحَامِدِهِ بِمَا لَا أُحْسِنُهُ

"Rabb'imin huzurunda secdeye kapanırım. O da, (kendisine karşı) nasıl yapacağımı bilemediğim hamdleri kalbime ilham eder."[1910]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sıkıntı ve keder halinde yaptığı dua ise şu şekildedir:

أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ, أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ, أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ,

أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ

"Senden; kendimi isimlendirdiğin veya kitabında indirdiğin veya kullarından birine öğrettiğin veya katındaki gayb ilminde kendine sakladığın her isminle isterim."[1911]

[1905] Gâfir (=Mü'min): 40/64

[1906] Zuhruf: 43/85

[1907] **Hâşiye:** Kitapların sayfa boşluklarını yazılan çoğu kısa açıklamalar için kullanılan terim. (ç)

[1908] **Etrâf:** Hadislerin baş tarafından bir kısmı zikredilmek suretiyle sahabe adına veya hadis metinlerine göre alfabetik olarak düzenlenen eserlerin ortak adıdır. (ç)

[1909] Müslim, Salat 222; Ebû Dâvud, Salat 148, Vitr 5; Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 51; Tirmizî, Deavat 75, 112; İbn Mâce, Dua 3, İkamet 117; Muvatta, Messu'l-Kur'an 31; Ahmed b. Hanbel, 1/96, 118, 150, 6/58 (ç)

[1910] Buhârî, Tefsiru Sure-i İsrâ 5; Müslim, İman 326 (193); Tirmizî, Kıyamet 10, Tefsiru Sure-i İsrâ 19 (ç)

Bu hadis; yüce Allah'ın, isim ve sıfatlarını, katındaki gayb ilminde kendine sakladığı ve bunları, hiçbir mukarreb melek ile hiçbir peygamberin bilemediğini göstermektedir.[1912]

Acziyetimizi belirtmek ve hakkında izin verilmeyen bir konuda susup durmamız gerekmektedir. Çünkü böyle bir konuda aşırıya kaçmamalıyız ve bu konudan sakınmalıyız. Başarı, Allah'tandır.[1913]

Bazı Âyetlerde Geçen اَلْقُرْبُ (=yakın) Kelimesinin Anlamının Açıklanması:

Yüce Allah, **"Biz, O'na şah damarından daha yakınız"**[1914] sözü ile **"Üç kişi gizli konuşsa, dördüncüleri O'dur, beş kişi gizli konuşsa altıncıları Odur, bundan az veya çok olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O, onlarla beraberdir"**[1915] sözü ile buna benzer Kur'an'ın müteşabih âyetleriyle; kendisinin yedi kat gök üstündeki Arş'ın üzerinde olduğu, bütün olup bitenleri bildiği, yaratıklarından ayrı olduğu ve bütün her şeyin ilmi dahilinde olduğu ile ilgili ilmini kast etmektedir.

Yüce Allah'ın bir Arş'ı ve Arş'ın da taşıyanları vardır. Allah, Arş üzerine istiva etmiştir. O'nun için bir sınırlama yoktur.

Yüce Allah, Semî' (=işiten)'dir şüphe yok, Basîr (=gören)'dir şüphe yok, Alîm (=bilen)'dir cahil değil, Cevvâd (=cömert)tir cimrilik etmez, Halîm (=ceza vermede aceleci değil)'dir (dolayısıyla bir kimseye ceza vermede) acele etmez, Hafîz (=koruyan)'dır unutmaz, yanılmaz, Garîb (=yakın)'dır gaflet etmez, konuşur, bakar, genişlik verir, güler, ferahlanır, sever, hoşlanmaz, buğzeder, razı olur, gazab eder, hınç duyar, rahmet eder, acır, affeder, bağış-

---

[1912] Yüce Allah, isimlerini 3 kısma ayırmıştır:
1. Kendisini isimlendirdiği, meleklerinden veya başkalarından dilediğine açıkladığı ve kitabında bildirmediği isimlerdir.
2. Kendi ezeli gayb bilgisi içerisinde saklı tutulmayı tercih ettiği ve hiç kimseye açıklamadığı isimlerdir.
3. Kitabında indirdiği ve kullarına bildirdiği isimlerdir.
Hadiste O'nun kendisine sakladığı isimler için "İste'serte" ifadesi geçmektedir. Bunun anlamı, "sen o isimleri bilmede teksin" demektir. Yoksa "o isimlerle isimlendirilmende teksin" anlamında değildir. Çünkü bu husus, zaten O'nun kitapta bildirdiği isimler hakkında sabittir. B.k.z: Bedâiu'l-Fevâid, 1/166 (ç)

[1913] Bedâiu'l-Fevâid, 2/187

[1914] Kâf: 50/16

[1915] Mücâdele: 58/7

lar, verir, engeller, her gece en yakın göğe nasıl isterse öylece iner, asla O'na benzer bir şey yoktur ve O, Semî' (=işiten)'dir ve Basîr (=gören)'dir.[1916]

Yüce Allah'ın كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ "O, her an yaratma halindedir"[1917] Sözünün Anlamı:

Yüce Allah, isimlerinin ve sıfatlarının hükümlerini uygulamak için mahluku, yokluktan varlığa çıkarmaktadır. Kemalinin, yaratma, emretme, hüküm verme, takdir etme, vaat etme, ceza verme, nimet verme, iyilik etme, ihsan etme, cömert davranma, adil davranma, üstün olma, bağışlama, hilminin geniş olması ve azgın kimseyi şiddetli bir şekilde yakalama gibi hususlarda izlerinin ortaya çıkması, O'nun kemalindendir.

Yüce Allah'ın kemali, O'nun **"her an yaratma halinde olmasını"**[1918] gerektirmektedir. Dolayısıyla da günahları bağışlaması, sıkıntıyı gidermesi, hastaya şifa vermesi, mazluma yardım etmesi, darda olan kimseye kolaylık sağlaması, bozguna uğramış bir şeyi yeniden düzene koyması, fakiri zenginleştirmesi, duaya icabet etmesi, tökezlemeyi azaltması, kendisine itaat eden kimseyi izzetli kılması, kibirli kimseyi hakir görmesi, zorbacı kimseye öldürücü darbeyi vurması, öldürmesi, diriltmesi, güldürmesi, ağlatması, adalet terazisini indirip kaldırması, vermesi, engellemesi, emirlerini yerine getirme hususunda meleklerden ve insanlardan peygamberler göndermesi genel olarak O'nun işlerindendir. İşte bütün bunların dünyada meydana gelmesi düşünülemez. O'nun apaçık hikmeti, bunların ancak imtihan ve deneme yurdunda olmasını gerekli kılmaktadır.[1919]

[1916] Hâdi'l-Ervâh, s. 290-291

[1917] Rahmân: 55/29

[1918] Bazı kimselerin dediği gibi, "Allah bu kainatı bir defa yaratmış, artık bir daha karışmayacak" şeklindeki bir uluhiyyet anlayışını, bu ismiyle reddetmiştir. Çünkü Allah, her an hikmetine uygun olarak yaratır, yapar ve bir işte bulunur. Çünkü Kur'an, mücerred ve teorik bir ilahlığı anlatan bir teoloji kitabı değildir. Aksine daima işte, faal, yaratmakta olan, yaratıklarını varlıkta tutan, onları her türlü imdat ve ihtiyaçlarına yetişen, dualarına icabet eden, onları sıkıntıdan kurtaran bir Allah'ı tanıtmaktadır. (ç)

[1919] Şifâu'l-Alîl, s. 120

Yüce Allah'ın قُلْ لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ **"De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Onlar, ne zaman yeniden diriltileceklerini bilmezler"**[1920] **Sözünün Anlamı:**

Zemahşerî[1921] konu ile ilgili olarak şöyle der: "(Âyette geçen) إِلاَّ **"illâ"** edatı, **istisna-i munkatı**'dır.[1922] Temîm lüğatına göre gelmiştir. Yüce Allah, kendisinin göklerde ve yerde olduğunu haber vermektedir. Hiç kuşkusuz bu da, mecaz iledir. Çünkü O, bir mekanda var olmaktan münezzehtir. Fakat kendisinin, gökte yada yerde olduğunu haber vermesi mecaz değildir. Bu, doğrudur. Kelimeyi, hakikat ve mecaz ile ilgili bir duruma yorumlamak doğru değildir.

Derim ki: Zemahşerî "Temîm lüğatına göre" sözüyle; Temîm lügatlarından birine göre, **"İstisna-i Munkatı"**nın, **"İstisna-i Muttasıl"**[1923] gibi olmasının caiz olduğunu kast etmektedir. Dolayısıyla burada لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ **"Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"** denilmesi doğrudur.

İbn Mâlik'de[1924] konu ile ilgili olarak şöyle der: "Bana göre, âyette geçen "İstisna"nın, **"İstisna-i Muttasıl"** olması doğrudur. Âyette geçen فِ **"fî"**, gerçekte, yüce Allah'a ve yaratıklara giden bir fiile müteallıktır."[1925]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

[1920] Neml: 27/65

[1921] Zemahşerî'nin asıl adı, Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'dir. "Cârullah" ve "Ebû'l-Kâsım" ismiyle lakaplanmıştır. Din, tesir, lüğat ve adab ile ilgili ilim adamlarındandır. Kitaplarından bazıları şunlardır: "el-Keşşâf", "Esâsu'l-Belâğa", "el-Mufassal". Hicri 538 yılında ölmüştür.

[1922] İstisna-i Munkatı': Müstesna ile müstesna minh'in, ayrı cinsten olması halidir. Buna göre اللَّهُ "Allah" kelimesi müstesnadır. مَنْ فِى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ "göklerde ve yerde olan "cümlesi ise, müstesna minh'dir. Görüldüğü üzere "Allah"ile "göklerde ve yerde olan" birbirinden ayrı şeylerdir.

[1923] İstisna-i Muttasıl: Müstesna ile müstesna minh'in, aynı cinsten olması halidir.

[1924] Asıl adı, Mahmud b. Abdullah et-Tâî'dir. "Ebû Abdullah" ve "Cemaleddin" ismiyle lakaplanmıştır. Arap filoluğudur. Kitaplarından bazıları şunlardır: "Elfiyye", "Teshîlü'l-Fevâid", "Şevâhidu't-Tavdîh". Hicri 672 yılında ölmüştür.

[1925] Müellif buradan itibaren iki sayfa boyunca "illâ"nın, munfasıl mı, yoksa muttasıl mı olduğu konusunda detaylı konulara girmektedir. Bu konular, genelde, Arapça bilenlerin anlayacağı konulardır. Konudan uzaklaşıldığı düşüncesiyle bu iki sayfa tercüme edilmemiştir. Bu konuda bilgi sahibi olmak isteyenler, Cilâu'l-Efhâm, s. 95 ile Bedâiu'l-Fevâid, 1/62-64'e bakabilirler. (ç)

"Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler."[1926]

Hz. Peygamber (s.a.v)'de şöyle buyurmaktadır:

الْأَيْدِي ثَلَاثَةٌ: يَدُ اللّٰهِ, وَيَدُ الْمُعْطِي, وَيَدُ السَّائِلِ

"Eller üç kısımdır: 1. Allah'ın eli, 2. Veren kimsenin eli, 3. Dilenen kimsenin eli."[1927]

Anlam Yönünden Birbirine Zıt Sıfatların Birlikte Kullanılmasının Hikmeti:

Kur'an-ı Kerim, ümit ve korkuyu ifade eden isimlerin arasını birleştirmektedir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"İyi bilin ki Allah, hem cezası çok şiddetli olandır, hem de Gafûr (=çok bağışlayan), Rahîm (=çok merhametli)'dir."[1928]

Cennet ehli ise şöyle demektedir: "Doğrusu Rabb'imiz, Gafûr (=çok bağışlayan), Şekûr (=çok nimet veren)'dir."[1929]

Cennetteki kimseler, günahlarını bağışlaması ve kendilerine verilen nimetlere şükretmek için Allah'ın yüceliğini belirtme mahiyetinde **"Doğrusu Rabb'imiz, Gafûr (=çok bağışlayan),** Şekûr **(=çok nimet veren)'dir"** demektedirler. Burada ta'lil[1930] anlamı vardır. Yani O'nun bağışlaması ve nimet vermesi sebebiyle yücelik yurdunu elde ettik. Çünkü O, günahlarımızı bağışladı ve iyiliklerimize karşılık ise ihsanda bulundu, demektedirler.

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size niçin azap etsin! Allah, Şâkir (=şükre karşılık veren), Alîm (=her şeyi bilen)'dir."[1931]

İşte bu, onların şükretmelerine karşılık verilen bir mükafattır. Yani eğer şükrederseniz, O, şükretmeniz sebebiyle Alim (=her şeyi bilen)'dir. Çünkü O, hem şükreden kimseyi ve hem de küfreden kimseyi çok iyi bilir.[1932]

Rububiyyet yönüne gelince, bu konuda hükmün, rububiyyetin yüce oluşu ile ibadetin önemli oluşunun açığa çıkması ve Afv, Gafûr, Tevvâb, Halîm, Muntekim, Adl gibi Esmâu'l-Hüsna'nın izlerinin ortaya çıkması gerek-

---

[1926] Ahzâb: 33/56
[1927] Ebû Dâvud, Zekat 29 (1649); Ahmed b. Hanbel, 1/446, 4/137 (ç)
[1928] Mâide: 5/98
[1929] Fâtır: 35/34
[1930] **Ta'lîl:** Açıklamak ve nedenini ortaya koymak anlamına gelmektedir. (ç)
[1931] Nisa: 4/147
[1932] Cilâu'l-Efhâm, s. 95

mektedir. Dolayısıyla yüce Allah, kemâl oluşuyla ilgili tek ve bir olmayı kulunda görmek ister. Zira kul, her zaman yetersiz ve O'na muhtaç durumdadır. Ayrıca kudretinin, izzetinin, mağfiretinin, affının, rahmetinin iyilikte bulunmasının, örtmesinin, müsamahalı olmasının kemalini kuluna gösterir. Kuluna olan rahmeti ve ihsanı, herhangi bir şeyin karşığında değildir. Eğer kulunu, rahmeti ve lütfuyla acıyıp himaye etmeyecek olsa, O, kesinlikle helak edendir. Dolayısıyla nice günahın meydana geleceğini takdir etmesi, O'nun hikmetindendir!. Yine nice kulun ettiği tevbenin gerçekleşmesi O'nun maslahat ve rahmetindendir!. Çünkü işlenen günahtan dolayı tevbe etmek, hasta olan kimsenin, hastalığından iyileşmesi için ilaç içmesi gibidir.[1933]

Yine razı olmak, kızmak, sevmek, öfkelenmek, affetmek, intikam almak gibi anlam yönünden birbirine zıt sıfatlar da, O'nun sıfatlarındandır. İşte bu sıfatlar, kemâl sıfatlardır.[1934] Dolayısıyla bu sıfatlarla hiçbir kimse nitelenemez ve bu isimlerle isimlenemez. Çünkü bu kemâl sıfatlarla ancak O nitelenir ve bu isimlerle ancak O isimlendirilir.[Bu kemâl sıfatların gerektirdiklerini iptal etmek, bu sıfatların bizzat kendilerini iptal etmeyi gerektirir. Bu kemâl sıfatların, hükümlerine uygun olan yerin dışında kalan bir şeyle bağdaştırmak ise, noksanlık ve ayıptır. Yüce Allah, böyle bir şeyden münezzehtir. İşte bu (kısa) bilgiler, İsimler ve Sıfatlar konusunda araştırma yapan kimse için yeterlidir. Bunun dışında kalan şeyleri bilmeye gerek yoktur.[1935]]

* * *

[1933] Fevâid, s. 66-67

[1934] İbn Kayyim sıfatlar konusunda şöyle der: "Sıfatlar, üç türlü sıfat vardır: 1. Kemal sıfatlar, 2. Noksan sıfatlar, 3. Kemal ve noksanlığı gerektirmeyen sıfatlar.
Her ne kadar bu takdiri taksim, hem kemal ve hem de noksanlık ifade eden dördüncü bir çeşidi gerektirse de geçerli olan tasnif bu şekildedir.
Yüce Allah, bu dört çeşit sıfatın üçünden münezzehtir ve birinci gruptaki kemal sıfatlarla nitelendirilir. O'nun bütün sıfatları sadece kemal sıfatlarıdır. O, kemal sıfatların en mükemmellerine sahiptir. O'nun bir takım sıfatlara delalet eden isimleri de en güzel ve e mükemmel isimlerdir. O'nun isimlerinden daha güzel isimler yoktur. Başka hiçbir isim, O'nun isimleri yerine geçemez ve o isimlerin anlamını ifade edemez. O'nun isimlerinden herhangi birisini, O'na ait olmayanbaşka isimle tefsir etmek, eş anlamlı bir açıklama değil, bilakis yaklaşık bir izah ve anlatımdır." B.k.z.: Bedâiu'l-Fevâid, 1/167-168

[1935] Şifâu'l-Alîl, s. 220

YÜCE ALLAH'IN İSİMLERİNİ GETİRME HUSUSUNDA KUR'AN-I KERİM'İN METODU

İsimlerin, Marife (=Belirli) ve Nekre (=Belirsiz) Olması:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, Semî' (işiten), Alîm (bilen)'dir."[1936]

Görüldüğü üzere yüce Allah, السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"es-Semîu'l-Alîm"** isimlerini, إِنَّ **"inne"**[1937] ve fasl zamiriyle[1938] te'kid etmiş ve bu isimlerinin başına (marife olan) ال **"lif-lam"** (=harfi tarif)[1939] getirmiştir.

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak A'râf sûresinde şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Şüphesiz ki O, Semî' (=işiten), Alîm (=bilen)'dir."[1940]

Burada ismin başına **"inne"**nin gelmesinin sırrı; başına geldiği ismi sınırlamıştır. Eğer burada Allah'a sığınma ve Allah'ın işittiğini ve bildiğini haber verme hususunda sadece sıfatı ispat etme kast edilmiş olunsa, o zaman Allah senin sığınmanı işitiyordur, ettiğin duaya icabet ediyordur ve kendisinden kaçtığın şeyi bilip onu senden uzaklaştırıyordur. Çünkü Allah, kendisine sığınan kimsenin sözünü işitir ve kaçınılan fiili bilir. Böylece Allah'a sığınma ile hedeflenen husus elde edilmiş olunur. Bu mana, iki yerde geçmektedir. Fussilet sûresinde söz konusu belirgin olma hali; te'kidin, harf-i ta'rifin ve tah-

---

[1936] Fussilet: 41/36

[1937] إِنَّ "inne", Te'kid (=tahkik, pekiştirme) harfidir. Arapça'da isim cümlesinin başına geldiğinde, cümlenin manasını te'kid etmek için kullanılır. Başına geldiği cümlenin ismini ref' ve haberini ise nasb eder. (ç)

[1938] هُوَ "huve", fasl (=ayrı) zamiridir. (ç)

[1939] **Marife:** Belirli bir şeyi gösteren isimdir. Marife olan isimler şunlardır: Özel isimler, zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuler, izafetle marifelik kazanan isimler ve "Harf-i tarifli (=elif-lam'lı)" isimler. Bir ismin başına harfi tarif geldiği zaman, o isim, belirlilik kazanmış olur. İngilizce'de bunun karşılığı "the"dır. (ç)

[1940] A'râf: 7/200

sisin ilave edilmesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü âyetin bağlamı, onların söyledikleri sözleri Allah'ın işitmesi ve bilmesi hususunda şüpheye düşmek sûretiyle Allah'ı inkar etmeleri ile ilgilidir.

Yine Fussilet sûresindeki konu ile ilgili âyetlerin bağlamı; Allah'ın kemâl sıfatını, bunu ispat eden delilleri, Allah'ın rab olmasının delillerini ve bir olmasının kanıtlarını ispat etmek içindir. İşte bundan dolayıdır ki, bunu, yüce Allah'ın **"Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir"**[1941] sözü ile **"Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir"**[1942] sözü izlemiştir.

İşte bu sebepledir ki, yüce Allah, Fussilet: 41/36 âyetinde السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"es-Semîu'l-Alîm"** isimlerinin, kendi isimlerinden olduğunu göstermek için bu isimlerinin başına ta'rif edatı olan ال **"elif-lam"** harfini getirmiştir. Nitekim yüce Allah'ın bütün isimleri, genel olarak marife şeklindedir.

A'râf: 7/200. âyetin bağlamına göre; aynı isimler, سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Semî'un Alîm"** şeklinde gelmiştir. Bu isimlerin, burada, marife değil de nekre[1943] şeklinde gelmesinin nedeni; müşriklerin ve onların dostları konumunda olan şeytanların hak ettikleri azabı bildirmek ve bunlardan kaçınmak sûretiyle Allah'ın, **"işiten ve bilen" bir rab** olduğunu müjdelemek içindir. Çünkü bu âyetlerde; müşriklerin taptığı putların, işiten kulaklara ve gören gözlere sahip olmadıkları anlatılmaktadır. Dolayısıyla Allah, **"Semî'un (=işiten) ve Alîmun (=bilen)"**dir. Onların taptığı putlar ise; hiç bir şeyi işitmez, hiçbir şeyi görmez ve hiçbir şeyi bilmez. O halde ibadet etme hususunda onların bu putları, Allah ile nasıl eşit olabilir ki? Dolayısıyla bu şekildeki âyetlerin bu bağlamda, marife değil de nekre gelmesinin manası daha iyi anlaşılmaktadır. Zaten bu şekildeki âyetlerin marife olması uygun düşmez. Allah, kelamının sırlarını en iyi bilendir.

"Mü'min sûresi"nde, Allah'a sığınılması ile ilgili meseleye gelince, burada sığınılması emredilen husus; şeytanların değil, körü körüne Allah'ın âyetleri hakkında mücadele eden kafir kimselerin kötülüğünden Allah'a sığınmadır. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey

---

[1941] Fussilet: 41/37

[1942] Fussilet: 41/39

[1943] **Nekre:** Belirsiz bir şeyi gösteren isme denir. Nekre isim, genellikle tenvinli, gelir. (ç)

yoktur. Sen Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, Semî' (=işiten) ve Basîr (=gören)'dir."[1944]

İşte burada kötülüğünden Allah'a sığınılan husus, şeytanın sözü ve onun dostları olan kafirlerin yaptıkları gözle görülen fiillerdir. Yüce Allah, konunun devamında şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

Şüphesiz ki O, Semî' (=işiten), Basîr (=gören)'dir."[1945]

Görüldüğü üzere burada "İlim" sıfatının yerine "Basar" (=görme) sıfatı getirilmiştir. Şeytanın ve onun adamlarının yaptıkları işleri gözle görememekteyiz. Çünkü biz şeytanı göremiyorsak bile, şeytan ve onun adamları, bizi görmektedir. Şeytanın ve adamlarının yaptıklarını ancak, Allah ve Resulünün haber vermesi ile bu ilahi ve nebevi haberlere olan imanımız sayesinde öğrenmiş oluruz.[1946]

"Rahîm" İsmi İle "Gafûr" İsmi Arasındaki Takdim (öne alma) ve Te'hir (ileri alma) Meselesi:

"Rahîm" kelimesi, Kur'an'ın sadece bir yerinde **"Gafûr"** kelimesinden önce gelmiştir. Bu da, Sebe' sûresinin başında geçmektedir. Yüce Allah, surenin başında, ilk önce üstün sıfatları ile en güzel isimlerinden bazısının siyaksibakını insanların düşünmesini ortaya koymakta,[1947] daha sonra da şöyle buyurmaktadır:

"O, 'Rahîm' (çok merhametli) ve Gafûr (çok bağışlayan)'dır."[1948]

Görüldüğü üzere yüce Allah, sureye, bilgilerin en kapsamlısı ve en genişi olan "hamd" kelimesiyle başlamaktadır. Çünkü "hamd" kelimesi, O'nun bütün kemâl sıfatlarını ve celal na'tlarını içermektedir. Yine "hamd", fiillerinin ve emirlerinin tamamında hikmetini ihtiva etmektedir. Zira Allah, her halükarda övülendir. Daha sonra bu "hamd"i, geniş mülkü izlemektedir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

[1944] Mü'min: 40/56
[1945] Mü'min: 40/56
[1946] İğâsetu'l-Lehfân, 1/61-62
[1947] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur. Ahirette de hamd O'na mahsustur. O, Hakîm (=hüküm ve hikmet sahibi)dir, Habîr (=her şeyden haberi olan)dır." (Sebe': 34/1)
[1948] Sebe': 34/2

"Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur."[1949]

Daha sonra bunu, O'na ait olan bu "hamd"in, kesinlikle hiçbir kesintiye uğramaksızın "ahirette" de O'na ait olduğu hususu izlemektedir. Çünkü bu "hamd", yüce Allah'ın zatını ve kemâl sıfatlarını gerektiren bir hamddir.

Yüce Allah, adeti gereği, mülk ve hamdin arasını, sözünde bir araya getirmektedir. Çünkü birini diğeriyle birlikte getirmek, O'nun zaid kemalindedir. Mülkü, hamdi ve birini diğeriyle birlikte getirme ile ilgili kemâl, tamamen O'na özgüdür[Zira hamdsiz bir mülk, eksikliği gerektirir. Mülksüz hamd de, acizliği getirir. Mülk ile birlikte hamd, kemalin gayesidir.]

İşte bu; izzetin, rahmetin, affın, kudretin, muhtaç olmamanın ve cömert olmanın da paralelindedir.

Mülkün, iki cümlenin arasında olması, kendisinden önce geçen hamdi ve kendisinden sonra gelen hamdi çevrelemekte, sonra da bu hamd ve mülkü, kemâl iradeye delalet eden **"Hâkim"** ve **"Habîr"** ismi izlemektedir. Ki bu da, apaçık bir hikmetle ve kemâl bir ilimle bağlantı kurmaktadır. Hiç kuşkusuz bu da, açık bilgilerle bağlantı kurmak gibidir. Çünkü bu, ancak bilmeyle anlaşılan gizli bir şeyle bağlantılıdır. Hikmetin iradeye nispeti, bilmenin ilme olan nispeti gibidir. Dolayısıyla kast edilen husus, açıktır. Hikmet ise gizlidir. Bilme, gizlidir. O halde iradenin kemali, hikmete yönelik bir vakıadır. İlmin kemali ise, bilmeyi ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bilme, ilmin ve ilmin kemalinin gizli yönünü oluşturmaktadır. Hikmet ise, iradenin ve iradenin gizli yönünü teşkil etmektedir. Buna göre âyet; en mükemmel bir şekilde, O'nun hamdinin, mülkünün, hikmetinin ve ilminin doğruluğunu içermektedir.

"Şedîd İkâb" (=azabı çetin) Kelimesinin, Rahmet İle İlgili İki Sıfatın Arasında Gelmesinin Hikmeti:

"Şedîdu'l-ikâb (=Azabı çetin)[1950] vasfının, Rahmet ile ilgili iki sıfatın arasında nasıl meydana geldiğini bir düşünün!!. Çünkü **"Şedîdu'l-ikâb** vas-

---

[1949] Sebe': 34/1

[1950] **"Şedîdü'l-ikâb"** ifadesi; azabı çetin, cezası şiddetli, cezalandırması şiddetli, azabı şiddetli gibi anlamlara gelmektedir.
Bu sıfat Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde geçmektedir. Bütün İslam alimleri de Allah'ın böyle bir sıfatı bulunduğu konusunda müttefiktirler. Sıfatın anlamı son derece açıktır. Allah, inkarcıları inkarlar nedeniyle günahkarları da günahları nedeniyle cezalandırır. Dile-

fının öncesinde, **"Gâfiruz-Zenbi"** (=günahı bağışlayan), **Kâbilu't-tevbe"** (=tevbeyi kabul eden) ifadesi ve sonrasında ise **"Zu't-Tavl"** (=lütfu bol olan)[1951] ifadesi yer almaktadır.[1952]

Nitekim Resulullah (s.a.v)'den gelen sahih bir hadis, bu hususu doğrulamaktadır.

إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ " إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي" فَهُوَ مَكْتُوبٌ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ

"Doğrusu Allah, mahlukatı yaratmazdan önce 'rahmetim, gazabıma galip gelmiştir' şeklinde bir yazı yazmıştır. Bu, O'nun yanında arşın üstünde yazılı durumdadır"[1953]

Bu husus, bir başka lafızda ise şöyle geçmektedir:

إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي

"Doğrusu rahmetim, gazabımı geçmiştir."[1954]

Görüldüğü üzere burada yüce Allah'ın, **"geçmiştir"** ve **"galip gelmiştir"** şeklinde Rahmet ile ilgili iki sıfatı yer almaktadır.[1955]

Yüce Allah'ın, رَبّ النّاس "İnsanların Rabb'i" ve مَلِك النّاس "İnsanların Meliki" İfadelerindeki Takdimin (=öne almanın) Hikmeti:

Burada anlatılmak istenilen husus şudur: Allah'a sığınma, sıfatların toplamını ifade etmektedir.

Rububiyyet, genişlik ve kapsamlılık yönünden öne alınmıştır. Uluhiyyet ise, kendine ait özelliğinden dolayı ileri alınmıştır. Çünkü yüce Allah, kendisine ibadet eden, birleyen ve sadece O'nu birleyen kimsenin ilahıdır. Dolayı-

---

diğinin cezasını bu dünyada verir, dilediğinin cezasını da ahirete erteler. Hiç kimse bu yaptığı nedeniyle O'nu sorguya çekemez. (ç)

1951 **et-Tavl,** uzunluk anlamına gelen "et-tûl" kelimesinden türemektedir. Sanki Allah, başkalarına nimet vermekle büyümekte ve yücelmektedir.
"Zû't-tavl", hayır ve iyiliği bol olandır. Kullarına iyilik yapmak istediğinde Allah'ın bulamayacağı tür iyilik yoktur. Ama insanlardan Zû't-tavl olanlar böyle değildir. Çünkü onlardan biri bir iyilik yapmak istese, iyiliği yapacağı şeyi bulamayabilir. (ç)

1952 Mü'min: 40/3 (ç)

1953 Buhârî, Bed'u'l-Halk 1, Müslim, Tevbe 14-16; Tirmizî, Deavat 99

1954 Buhârî, Tevhid 20; İbn Mâce, Mukaddime, 13, Zühd 35; Ahmed b. Hanbel, 1/381

1955 Bedâiu'l-Fevâid, 1/193

sıyla kim O'na ibadet etmezse ve O'nu birlemezse, O'nu ilâh edinmiş olmaz. Çünkü hakikatte O'ndan başka bir ilâh yoktur.

Melik sıfatı, rububiyyet ve uluhiyyetin arasını birleştirmektedir. Çünkü Melik, söylediği sözde ve yaptığı işte tasarruf sahibi olandır. Bundan dolayı da Melik, emrettiği zaman kendisine itaat edilendir. Allah'ın yarattığı varlıklara Melik olması, sadece yarattığı varlıklara bağlı bir durumdur. Dolayısıyla O'nun Melik olması, rububiyyetinin kemalindedir. O'nun yarattığı varlıklara gerçek anlamda İlah olması ise, melik oluşunun kemalindendir. O'nun Rab olması, melikliğini ve muktezasını gerektirmektedir. Melik olması, ilâh oluşunu ve muktezasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla O, gerçek Rab, gerçek Melik, gerçek İlahtır. Onları rab olması sebebiyle yaratmış, egemen olması sebebiyle onlara galip gelmiş ve ilâh olması sebebiyle onları kendisine kul etmiştir. Buna göre Rab, Melik ve İlah kelimelerinin en güzel şekilde ve en güzel bağlamda içerdiği bu yüceliği ve büyüklüğü iyi düşünmelisin!!!!.[1956]

Yüce Allah'ın İsimlerinde Bağlaç (Atıf harfinin) Kullanma Konusundaki Kur'an'ın Metodu:

Yüce Allah'ın isimleri, Kur'an'da, çoğunlukla bağlaç edatı (=atıf harfi) olmaksızın geçer. اَلسَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Semî' (=her şeyi işiten)dir, Alîm (=her şeyi bilen)'dir"** (Bakara: 2/127), اَلْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **"Azîz (=her şeye galip olan)'dir, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)'dir"** (Bakara: 2/129), لَغَفُورٌ رَحِيمٌ **"Gafûr (=çok bağışlayan)'dur, Rahîm (=çok merhametli)'dir"** (Nahl: 16/119) ve اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ **"Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır"** (Haşr: 59/23) gibi.

Kur'an'ın iki yerinde bağlaç kullanılmıştır:

1. Şu dört isim arasında bağlaç kullanılmıştır: Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın.[1957]

2. Baş tarafına **İsm-i Mevsul**[1958] gelen bazı sıfatlarda bağlaç kullanılmıştır. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

[1956] Bedâiu'l-Fevâid, 2/248-249

[1957] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ "O Evvel (=ilk)tir, Âhir (=son)dur, Zâhir (=Açık)'dir ve Bâtın (=gizli)'dır" (Hadîd: 57/3) (ç)

[1958] **İsm-i Mevsul:** Manası kendisinden sonra gelen cümleyle açıklanan ve bu cümleyi başka bir cümleye bağlayan marife isimdir. الذى "Ellezî" (=ki o) gibi. (ç)

الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى

"(O,) yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren ve (topraktan) yeşil otu çıkarandır."[1959]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ

"O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla (kupkuru), ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâr etmiştir."[1960]

Allah'ın isimlerinde, çoğunlukla, bağlacın terk edilmesi, bu isimlerin manaları birbirine uygun, birbirine yakın ve ikinci isim birinci isimle alakalıdır. Örneğin, sen, Allah'ın "Mağfiret" ismini düşündüğün zaman zihnin bu sıfattan "Rahmet" ismine geçer. Yine "Semî' " (=işitme) ismini düşündüğün zaman zihnin "Basîr" (=görme) ismine geçer. Yine yüce Allah'ın, الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ **"O, Hâlık (=yaratıcı)dır, Bâriu (=var edici), Musavvir (=şekil veren)dir"**[1961] sözü de bu şekildedir.

Bu dört isme (=**Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın**) gelince, bu dört isim; manaları birbirinden farklı ve görünürde konu bakımından birbirine zıt lafızlardır. Halbuki bu dört ismin manası, birbiriyle uyum içinde ve yüce Allah hakkında da uygundur. Bu dört isimden hiçbirinin manası diğerinden ayrı değildir. Çünkü yüce Allah, Âhir (=son) olduğu gibi Evvel (=ilk)'tir ve Bâtın (=gizli) olduğu gibi Zâhir (=açık)'tır.

Yüce Allah hakkında isimlerinin bazısı, bazısıyla ters düşmez. Dolayısıyla sarf (=çekim) bakımından bazı isimlerin arasına bağlaç olarak "vav" harfinin girmesi, konu itibariyle ve görünürde manalarının birbirine zıt gibi görünmesi sebebiyle muhatap bu tür isimler hakkında yeterince düşünmediğinde ve dikkatlice incelemediğinde ilk bakışta şüpheye düşebilir. Çünkü bir şey, bir yön-

---

[1959] A'lâ: 87/2-4
[1960] Zuhruf: 43/10-12
[1961] Haşr: 59/24

den, hem Zâhir ve hem de Bâtın olamaz. Yalnız bu, bir bakış ve yaklaşım tarzıdır. Dolayısıyla bu hikmetten ötürü, bu dört isim hususunda bağlaç kullanmak, terk etmekten daha evladır. İşte bu, Süheylî'nin cevabıdır.

Bu konuda şöyle denilmesi en uygun olanıdır: Bu dört lafız, birbirinden farklı manalara delalet etmektedir. Bu lafızlarla vasıflanma hususundaki mükemmel olma, bu isimlerin birbirinden faklı olmasına dayanmaktadır. Bundan dolayı da yüce Allah, bu isimlerin manalarının birbirinden faklı olmasına rağmen, bağlaçlar arasında farklılığı göstermek için bağlaç harfi olan "vav" harfini getirmiştir. İşte bu dört isim, kendileri ile ilgili mevsuf için sabit olmaktadır.

Diğer yönden ise, -bu, bu konuda ileri sürülen görüşlerin en güzel olanı olup- bağlaç olan "vav" harfi, daha önce geçen sıfatı yada ismi doğrulamayı gerektirir. Bunun gerçekleşmesi ise, desteklemeyi artırıcı te'kid türünü içeren sözde olur. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz:

Örnek olarak, bir kişinin; **alim (=bilen), cömert, cesur** ve **ganiyy** (=zengin olma/hiçbir şeye muhtaç olmama) gibi dört sıfatı olsun. Muhatap, bu sıfatları bilmeyebilir, kavrayamayabilir ve hatta bu sıfatların bir kişide bulunmasına şaşırabilir. Yine **"Zeyd, alimdir"** dediğin zaman, muhatabın zihni bunun imkansız olduğunu düşünebilir. Yine **"ve** cömert" yani bununla birlikte 've o kimse cömerttir' dersin. Muhatabın, bu sıfatın da o kişide bulunmasının imkansız olduğuna güç yetirirse, **"ve cesur"** yani bununla birlikte 've o kimse, cesur ve ganiyy (=zengin olma/hiçbir şeye muhtaç olmama)' dersin. Görüldüğü üzere bağlaçta, inkarı düşünmeyi gerektirmeyen ve aksine destekleme ile te'kidi gerektiren bir artırıcılık bulunmaktadır.

Bunu anladığın zaman, inkara dayalı zan, birbiriyle karşılıklı olan bu dört lafzın bir mevsufta bulunmasını anlamakta zorluk çekebilir. Örneğin, **"Allah, Evvel (=ilk)'dir"** denildiği zaman, O'nun Evvel olmasının, ayrıca Âhir olmasını da gerektirdiği ile ilgili bir zannı meydana getirebilir. Çünkü ilk olma ve son olma, bir şeyi diğer bir şeye ilave etmektendir.

Yine **"Zâhir"** ve **"Bâtın"** isimleri de böyledir. Örneğin, **"Allah, Zâhir (=açık)'dır"** denildiği zaman, bu doğrultuda O'nun Bâtın olduğu ile ilgili bir zannı meydana getirebilir. Böyle bir zan, ancak var olan bağlaç harfi olan **"vav"** ile kaldırılır. Buna göre il olmakla vasıflanan, son olmakla da vasıflanır. Bununla ilgili olarak sanki şöyle denilmektedir: هُوَ الأَوَّلُ **"Huve'l-Evvel"** (=O, Evvel), وَهُوَ الاخِرُ **"ve Huve'l-Âhir"** (=ve O, Âhir), وَهُوَ الظَّاهِرُ **"ve Huve'z-Zâhir"**

(=ve O, Açık), وَهُوَ الْبَاطِنُ **"ve huve'l-Bâtın"** (=ve O, gizli)'dir. O, bunun dışında başka bir şey değildir. Bunu iyi düşün. Çünkü bu husus, Arapça'nın inceliklerindendir.

Yüce Allah'ın,

غَافِرِ الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ

"O, günahı bağışlayan ve tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur"[1962] sözüne gelince, sondakiler hariç ilk isim arasında bağlaç olan **"vav"** harfi bulunmaktadır. Çünkü azabının çetin olması, O'nun fiilî sıfatlarındandır. Lütuf sahibi olması da, O'nun fiilî sıfatlarındandır. Âyetin metninde geçen ذِي **"zî"** lafzı; O'nun 'lütuf sahibi' olma vasfını, fiil sıfatından çıkarmaz. Buna örnek, yüce Allah'ın şu sözüdür:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِآيَاتِ اللّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."[1963]

"Gâfir" (=bağışlayan) ve **"Kâbil"** (=kabul eden) vasfı ile ilgili lafız, (âyetin sonunda yer alan) **"zî"** vasfından dolayı zata delalet etmektedir. Çünkü **"zî"** vasfı, **"sâhib"** anlamındadır. Dolayısıyla kullanılan ortak vasıf, kendisi ile ilgili vasıftan dolayı zata delalet eder. Buna göre bu iki isim, O'nun ihsanını ve lütfunu ispat etmeyi kapsamaktadır.

Yüce Allah'ın, شَدِيدِ الْعِقَابِ **"Şedîdu'l-ikâb"** (=azabı çetin) sözü, işledikleri günahlardan dolayı günahkar kimselere 'ceza' vereceğini, ذِي الطَّوْلِ **"Zî't-Tavl"** (=lütuf sahibi) sözü ise yaptıkları iyi işlerden dolayı ihsan sahibi kimselere 'mükafat' (=ceza) vereceğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere burada geçen "ceza" kelimesi, hem sevap verme ve hem de azab etme anlamını içermektedir.

Yüce Allah'ın, لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ **"Allah'tan başka ilâh yoktur. Dönüş, O'nadır"** sözü ise, tevhidi ve varılacak yer olan ahiret gününü kapsamaktadır.

[1962] Mü'min: 40/3
[1963] Âl-i İmrân: 3/4

Görüldüğü üzere bu iki âyet; yüce, kelam, kudret, değer, ilim, alemin sonradan meydana gelmesi, sevap, azap etme, tevhid ve varılacak yer olan ahiret günü ile ilgili sıfatı ispat etmeyi içermektedir.

Bilesin ki, bu cümle, yüce Allah'ın altı ismini kapsamaktadır. Bu isimlerden ikisi, bir kısımdır. Bu isimler, Azîz ve Alîm ile başlamaktadır. Bu iki isim, mutlak isimler olup Allah'ın zatı ile ilgili iki sıfattırlar ve bağlaç harfine gerek duymazlar.

Daha sonra yüce Allah, fiilî sıfatlarından olan iki ismi anmıştır. Bu iki ismin arasında ise bağlaç harfi kullanmıştır. Daha sonra ise bu iki isimden başka iki isim daha anmış ve bu iki isim ararsında da bağlaç harfi kullanmaya gerek duymamıştır.

Yüce Allah'ın, ilk iki ismi, bağlaçsız olarak kullanmasının nedeni; müfred (=tekil) iki isim olmasından ve birbirine gereksinim duyduğundan dolayıdır. Dolayısıyla yüce Allah'ın bu iki ismi, bağlaçsız olarak kullanması doğrudur. Ayrıca bu husus, yüce kitabında اَلْعَزِيزُ الْعَلِيمُ **"el-"Azîzu'l-Alîm"** (=güçlüdür, bilendir), اَلسَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"es-Semîu'l-Basîr"** (=işitendir, görendir), اَلْغَفُورُ الرَّحِيمُ **"el-Gafûru'r-Rahîm"** (=bağışlayandır, merhamet edendir) şeklinde geçen ifadelere uygun düşmektedir.

Yüce Allah'ın غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ **"günahı bağışlayan (=Gâfir) ve tevbeyi kabul eden (=kâbil)"** sıfatlarına gelince bu iki isminin arasına bağlaç girmesinin nedeni ise; bu iki ismin, iki cümleyi içeren bir manada olmasından dolayıdır. Eğer bu iki isim, lafız olarak, müfred (=tekil) olsalar, o zaman bu iki isim, يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَ يَقْبَلُ التَّوْبَ **"günahı bağışlar ve tevbeyi kabul eder"** manasında gelirler. Yani bu, her vakitte O'nun şanının ve vasfının gerektirdiğindendir. Dolayısıyla da yüce Allah, burada, fiil manasını içeren, bu eylemi yapmaya devam edeceğini gösteren ve kendi vasfı ile na'tına uygun düşen ismi getirmiştir. Buna göre bu iki isimden biri ile diğeriarasında bağlaç harfi kullanmak, iki cümle arasında bağlaç harfi kullanmak gibidir. Ama ilk iki isim bu şekilde değildir.

Yüce Allah'ın شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ **"azabı çetin, lütuf sahibi"** sözünde ise, fiil manasını ifade eden herhangi bir şey yoktur. Çünkü bu iki ismin, fiil anlamında gelmesi uygun olmaz. Sebebi ise, ذِي **"zî"** lafzından fiil türetilememesidir. Bu iki isim, her yönden müfred (=tekil) konumundadır. Dolayısıyla اَلْعَزِيزُ الْعَلِيمُ **"el-"Azîzu'l-Alîm"** (=güçlüdür, bilendir) isimlerinde

الْعَلِيمُ **"el-"Azîzu'l-Alîm"** (=güçlüdür, bilendir) isimlerinde olduğu gibi, bu iki isim arasında da bağlaç harfi kullanılmaz. Bunu iyi düşün. Çünkü bu konu, çok açıktır.

Yüce Allah'ın الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى **"(O,) yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren ve (topraktan) yeşil otu çıkarandır"**[1964] sözünde, bağlaç harfi kullanılmasının nedeni ise; (âyetin metninde kullanılan) fiilerle övgünün kast edilmesidir. Bu fiiller ise, bir cümle şeklindedir. Bundan dolayı da iki cümle arasında bağlaç harfi olan "vav" harfi kullanılmıştır. Eğer cümle, müfred (=tekil) takdirinde ism-i mevsul ile birlikte kullanılmış olsa, o zaman fiille bir şey kast edilir ve istenilir. Bağlaç ise, bu cümlelerden her birini, müstakil bir cümleye dönüştürür.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا **"O, size yeri beşik kılmış"**,[1965] نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً **"O, gökten bir ölçüye göre suyu indirmiş"**[1966] ve خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا **"Bütün çiftleri O yaratmıştır"**[1967] Bu cümleler, tamamen, bir cümle hükmündedir. Çünkü her cümleyle birlikte İsm-i Mevsul'u zikretmek, cümleleler arasında farklılığı oluşturmaktadır.[1968]

* * *

[1964] A'lâ: 87/2-4
[1965] Tâhâ: 20/53
[1966] Zuhruf: 43/11
[1967] Zuhruf: 43/12
[1968] Bedâiu'l-Fevâid, 1/190-191

YÜCE ALLAH'IN; رَبِّ النَّاسِ "İNSANLARIN RABBİ", مَلِكِ النَّاسِ "İNSANLARIN MELİKİ", إِلَهِ النَّاسِ "İNSANLARIN İLAHI" ŞEKLİNDEKİ SÖZLERİNDE GEÇEN TAMLAMALARIN MANASI

Bu üç tamlama, bütün iman esaslarını ve Esmâu'l-Hüsnâ'nın anlamlarını ihtiva etmektedir.

Esmâu'l-Hüsnâ'nın anlamlarını ihtiva etmesi şu şekildedir: "Rabb"; el-Kâdir (=kudret sahibi)'dir, el-Hâlık (=yaratıcı)'dır, el-Bâriu (=yaratıcı)'dır, el-Musavvir (=şekil veren)'dir, el-Hayy (=hayat sahibi)'dir, el-Kayyûm (=kendi kendine var olan)'dır, el-Alîm (=her şeyi bilen)'dir, es-Semî' (=her şeyi işiten)'dir, el-Basîr (=her şeyi gören)'dir, el-Muhsin (=iyilik yapan)'dır, el-Mun'im (=nimet veren)'dir, el-Cevvâd (=cömert)'dir, el-Mu'tî (=veren)'dir, el-Mâni' (=engel olan)'dır, ed-Dârr (=elem ve zarar verici şeyleri yaratan)'dır, en-Nâfi' (=fayda veren şeyleri yaratan)'dır, el-Mukaddim (=öne alan)'dır, el-Muahhir (=arkaya bırakan, geriye koyan)'dır, dilediğini saptıran, dilediğini hidayete sek eden, dilediğini mutlu eden, dilediğini bedbaht eden, dilediğini yücelten, dilediğini alçaltandır.

Bütün bu isim ve sıfatlar ile diğer isim ve sıfatlar, O'nun rububiyyetinin anlamları içinde vardır. Bu anlamlar da, onları, Esmâu'l-Hüsnâ'nın içinde bulunmaya layık kılar.

el-Melik ismine gelince, O, el-Âmir (=emreden)dir, en-Nâhiyy (=yasaklayan)dır, el-Muiz (=dilediğini yücelten)'dir, el-Muzill (=dilediğini alçaltan)'dır, kullarının işlerinde istediği gibi tasarruf edendir. Onları dilediği şekilde evirip çevirendir.

Bu **el-Melik** ismi, Esmâu'l-Hüsnâ'dan olan el-Azîz (=her şeye güçü yeten), el-Cebbar (=dilediğini zorla yaptırmağa muktedir), el-Mütekebbir (=her yerde büyüklüğünü gösteren)'dir, el-Hakem (=hükmeden), el-Adl (=adaletli), el-Hâfıd (=indiren, alçaltan), er-Râfi' (=yükselten)'dir, el-Muiz (=yücelten), el-Muzill (=alçaltan), el-Azîm (=pek azametli), el-Celîl (=ululuk sahibi), el-Kebîr (=pek büyük), el-Hasîb (=hesaba çeken, hesabını bilen), el-Mecîd (=şanı büyük ve yüce), el-Velî (=dost), el-Müteâli (=pek yüce), el-Mâlikül-Mülk (=Mülkün sahibi), el-Muksıt (=her şeyi yerli yerinde yapan), el-Câmi' (=toplayan) gibi isimlerin ve Melik'e ait daha başka isimlerin anlamlarını ihtiva eder.

"el-İlâh" ismine gelince, bu da, bütün kemâl ve yücelik sıfatlarını kendinde toplayan bir isimdir ve El-Esmâü'l-hüsnâ'nın tamamı bu ismin içine girer. Bunun içindir ki **"Allah"** kelimesinin aslı, **"el-İlâh"**tır sözü doğrudur. Nitekim Sibeveyh ve âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Çok az âlim farklı görüştedir.

"Allah" ismi, El-Esmâü'l-hüsnâ'nın ve yüce sıfatların tamamının anlamlarını içinde toplayan bir isimdir.

Bu üç isim de, El-Esmâü'l-hüsnâ'nın anlamlarının tamamını ihtiva etmektedir. Bu sebeple bunlarla istiazede bulunan (=Allah'a sığınan) kimse, korunmaya ve sinsi vesvesecilerin vesveselerinden ve onun tasallutundan kurtarılmaya fazlasıyla lâyıktır.[1969]

Allah'ın ذُو الْعَرْشِ "Arşın sahibi" Sözündeki Tamlamanın Manası:

Yüce Allah, Arşı, kendisine nispet etmiştir. Çünkü büyük ve değerli şeyler hep yüce Allah'a nispet edilir.

İşte bu, Arşın büyüklüğünü, yüce Allah'a yakınlığını ve O'na bağlı olduğunu gösterir. Çünkü Arş, yakınlığın ve bağlı olmanın zirvesine delalet eder.

Var olan ذو "zu" sıfatı sebebiyle Allah'ın kendisine nispet edilir. Yüce Allah'ın kendisi ile ilgili olarak ذُو الْقُوَّة **"Güç ve kuvvet sahibi"**[1970] ve ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ **"Celal ve İkram sahibi"**[1971] sözü gibi. Buna göre Allah hakkında ذُو العِزَّة **"İzzet sahibi"**, ذُو الملك **"Güç ve otorite sahibi"**, ذو الرحمة **"Rahmet sahibi"** ve buna benzer şeyler söylenebilir. Arşın Allah'a ait olması, yeryüzünün de Allah'a ait olmasını gerektirir. Buna göre Allah hakkında ذو الأرض **"Yeryüzünün sahibi"** de denilebilir.[1972]

"Rahmet" ve "Bereket"in, Yüce Allah'a Nispet Edilmesi:

Bilesin ki, **"Rahmet"** ve **"Bereket"**in Allah'a nispeti, iki türlüdür:

[1969] Bedâiu'l-Fevâid, 2/249
[1970] Zâriyât: 51/58, Tekvîr: 81/20
[1971] Rahmân: 55/27, 78
[1972] Tibyân, s. 60

Birincisi: Bir şeyi Allah'a nispet etmek, mef'ulu faile nispet etmek demektir.

İkincisi: Bir şeyi Allah'a nispet etmek, sıfatı mevsufa nispet etmek demektir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sahih hadiste geçen اِحْتَجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ **"Cennet ile Cehennem, birbirleriyle tartıştılar"** sözü birincisine örnektir. Çünkü bu sözün içerisinde şu ifade yer almaktadır:

فَقَالَ اللَّهُ لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ

Bunun üzerine Allah, cennete: 'Sen benim rahmetimsin. Seninle dilediğime rahmet ederim' buyurdu."[1973]

Görüldüğü üzere cennet, rahmet için yaratılmıştır. İşte rahmeti Allah'a nispet etmek, Rahmet sebebiyle yaratılanı yaratıcıya nispet etmek demektir. Çünkü Allah, cenneti, "Rahmet" diye isimlendirmiştir. Zira cennet, Rahmet sebebiyle yaratılmıştır ve cenneti Rahmet ehline tahsis etmiştir. Dolayısıyla cennete de ancak mernamet sahibi girer.

Yine bu hususu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu sözü de doğrulamaktadır:

خَلَقَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِائَةَ رَحْمَةٍ،

كُلُّ رَحْمَةٍ مِنْهَا طِبَاقَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

"Allah, "Rahmet"i, gökleri ve yeri yarattığı gün yüz (parça halinde) yaratmıştır. Her rahmeti, gök ile yer arasını dolduracak kadardır."[1974]

Yine yüce Allah'ın şu sözü de bunu doğrulamaktadır:

"Eğer insana tarafımızdan bir 'rahmet' tattırırsak"[1975]

Yine yüce Allah'ın, yağmuru "rahmet" diye isimlendirmesi de bunu doğrulamaktadır:

"Rüzgârları, "rahmet"inin önünde müjdeci olarak gönderen Allah'tır."[1976]

[1973] Buhârî, Tefsiru Sûre-i Kâf 1; Müslim, Cennet 34-36 (2846); Tirmizî, Cennet 22 (2564); Ahmed b. Hanbel, 2/276, 314, 450, 3/79 (ç)

[1974] Buhârî, Rekaik 19; Müslim, Tevbe 17-21; Tirmizî, Deavat 99; İbn Mâce, Zühd 35; Dârimî, Rikak 69; Ahmed b. Hanbel, 2/433, 514, 3/55, 56, 5/439 (ç)

[1975] Hûd: 11/9

[1976] A'râf: 7/57

1- MÂHLUK

Bununla birlikte bu husus, insanlar arasında eskiden de şimdi de var olan şu meşhur duaya engel teşkil etmemektedir. Bu ise, dua eden kimsenin şu sözüdür:

اَللّٰهُمَّ اجْمَعْنَا فِي مُسْتَقَرِّ رَحْمَتِكَ

"Allahım! Bizi "rahmet"inin karargahı (=mustekarr/karar yeri) altında topla."

Buhârî, **"Edebu'l-Müfred"**de bu rivâyeti selef-i salihinin birisinden nakletmiş ve ayrıca bu rivâyetin içinde bir uygun olmayan bir hususu anıp devamla şöyle demiştir:

"Rahmetinin karargahı, Allah'ın kendi zatıdır."

Bu ifade, "rahmet"in bir 'sıfat' olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur. Halbuki dua eden kimsenin kastı, bu değildir. Aksine kastı, yaratılmış olan rahmettir. Ki o da, cennettir. Fakat bunu kendilerine uygun görmeyen kimseler, bu konuda gerçekten ince bir görüş belirtmişlerdir. Bu görüş ise; "rahmet" ile kast edilen, cennetin kendisi olduğu zaman, "karargahı", cennete nispet etmek uygun olmaz. İşte bundan dolayıdır ki, اجْمَعْنَا فِي مُسْتَقَرِّ جَنَّتِكَ **"Bizi cennetinin karargahı altında topla"** denilmesi uygun olmaz. Çünkü cennetin kendisi, bizzat "Dâru'l-karar" (=karar yurdu/karar yeri)dır. Dâru'l-karar ise, karargahın ta kendisidir. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"(Cennet,) ne güzel karargâh ve ne güzel makamdır!"[1977]

Yine **"Bereket"**in Allah'a nispeti de iki türlüdür:

Birincisi: Bereket, yüce Allah'ın fiilidir. "Bereket" kelimesinin fiili ise, بَارَكَ **"Bâreke"**dir.[1978]

Bazen بَارَكَ fiilinin bizzat kendisi ve bazen de bir edatla müteaddi (=geçişli) olur.

"Bereket" kelimesinin mef'ulu ise, مُبَارَكٌ **"Mubârek"**tir. Dolayısıyla yüce Allah, yaptığı şey sebebiyle "mübârek" olur.

İkincisi: "Bereket"i Allah'a nispet etmek, rahmeti ve izzeti O'na nispet etmek demektir. "Bereket" kelimesinin fiili ise, تَبَارَكَ **"Tebâreke"**dir. Bundan

---

[1977] Furkân: 25/76

[1978] Bereket ile ilgili açıklama daha önce geçmişti. (ç)

dolayı bu fiil, Allah'tan başkası için kullanılmaz. Bu fiilin, ancak şanı yüce Allah için kullanılması uygun olur. Çünkü yüce Allah, اَلْمُبَارِك **"el-Mubârik"**tir. O'nun kulu ve peygamberi ise, اَلْمُبَارَك **"el-Mubârek"**tir.[1979] Nitekim Hz. İsa konu ile ilgili olarak şöyle demektedir:

" O, nerede olursam olayım, beni 'mübarek' kıldı."[1980]

O halde بَارَكَ **"Bâreke"** fiilini Allah'a nispet eden kimse, O'nun مُبَارَك **"Mubârek"** olduğunu söylüyor demektir.[1981]

* * *

[1979] "Bereket" ile ilgili açıklama daha önce geçmişti. (ç)
[1980] Meryem: 19/31
[1981] Bedâiu'l-Fevâid, 2/183-186

YÜCE ALLAH'IN İSİMLERİNİN BİRBİRLERİYLE BAĞLANTILI OLMASINDAKİ HİKMET VE ÂYETLERİN BU İSİMLERLE BİTMESİ

Yüce Allah bu konudaki kelamının düşünülmesini ve tefekkür edilmesini emretmektedir. Allah'ın emirlerinde, yasaklarında ve sakındırmalarında hükümler, maslahatlar, istenilen gayeler, övülmüş sonuçlar elde durumu olmasaydı, bu konuda düşünmenin bir anlamı olmaz ve onların tefekkür ve tedebbür ile ilgili duası ancak O'nun açık hikmetini elde etmeye yönelik olurdu. Kur'an'ın Hâkim ve Hamîd olan Allah katından indirildiğini kabul eden kimse için gerekli olan gayeleri ve övülmüş maslahatlan elde etmeye yönelik olmazdı.

Allah'ın yaratma, emretme ve övülmüş gayelerle ilgili hükümleri ve yüce gayeleri ilgili hususlarda fıtratın ve aklın tanıklık ettiği ve sağlam fıtratın inkar edemediği bir iş ve sebep vardır.

Yüce Allah, bu ikı ismin ancak tam ve kapsamlı bir ilme bağlı hikmetten meydana geldiğini belirterek bu iki ismi, yarattığının ve şeriatının kaynağını gösterme anında şöyle haber vermektedir:

"Şüphesiz ki bu Kur'an; Hâkim (=hikmet sahibi), Alîm (=her şeyi bilen) Allah tarafından sana verilmektedir."[1982]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Bu kitabın indirilişi; Azîz (=güç/izzet sahibi), Hâkim (=hikmet sahibi) olan Allah tarafındandır."[1983]

Görüldüğü üzere bu (ikinci âyetteki) **"İzzet"** ismi, kudret ve tasarruf kemalini içermekte ve **"Hikmet"** ismi ise hamd ve ilim kemalini kapsamaktadır.

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah Azîz (=izzet sahibi), Hâkim (=hikmet sahibi)dir."[1984]

[1982] Neml: 7/6
[1983] Zümer: 39/1
[1984] Mâide: 5/38

Bir bedevi, birisinin (bu âyetin sonunda yer alan عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Azîz'dir, Hâkim'dir"** ifadesini) وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir"** şeklinde okuduğunu işitti. Bunun üzerine bedevi:

- 'Bu, Allah'ın kelamı değildir' dedi. Âyeti okuyan kimse:
- 'Kur'an'ı mı yalanlıyorsun?' dedi. Bedevi:
- 'Hayır, fakat bu okuma şeklin doğru değil' dedi.

Bunun üzerine âyeti okuyan kimse, hatasını anlayıp âyeti, عَزِيزٌ حَكِيمٌ **"Azîz'dir, Hâkim'dir"** şeklinde okudu. Bedevi:

- 'İşte şimdi doğru okudun' dedi."

Âyetlerin isim ve sıfatlarla bittiğini düşünecek olursan, Allah'ın kelamının bir sıfatla sona erdiğini bulursun. Âyetin bu şekilde bir sıfatla sona ermesi, Allah'ın o âyette yaptığı şeye delil ve O'nun varlığını gösteren bir kanıttır. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz Sen Azîz (=izzet sahibi), Hâkim (=hikmet sahibi)sin."[1985]

Yani eğer onları bağışlarsan, acizliğin ve cahilliğin değil, mükemmel kudretinin gereği olan "İzzet"in ortaya çıkar.

Yine yüce Allah Kur'an'ın birçok yerinde şöyle buyurmaktadır:

"İşte bu, Azîz (=izzet sahibi) ve Alîm (=her şeyi bilen) Allah'ın takdiri (=kanunu)dir."[1986]

Yüce Allah, bu ifadeyi; büyük günahların işlenmesi, tan yerinin ağarması, geceyi sükunet kılması, güneş ile ayı belli bir yörünge etrafında döndürmesi, dünya semasını yıldızlarla süslemesi ve gözetip kollaması ile ilgili bilgileri verdikten sonra zikretmektedir.

Yine yüce Allah, bu sağlam takdirinin (=kanununun), "İzzet"inden ve "İlmi"nden kaynaklandığını ve bu kanununun; diğer tesadüfen yapılan işler gibi, yapanının medh edilmediği ve övülmediği tesadüfi bir iş ve olay olmadığını da haber vermektedir.

Yine yüce Allah, Şuara sûresinde peygamberler ve ümmetleri ile ilgili kıssaları anlatıp her kıssanın bitiminde وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ **"Şüphe yok ki**

[1985] Mâide: 5/118
[1986] Yâsîn: 36/38, Fussilet: 41/12, Zuhruf: 43/9

Rabb'in, Azîz (=izzet sahibi), Rahîm (=merhamet sahibi)'dir."[1987] Görüldüğü üzere yüce Allah'ın; peygamberleri, onlara tabi olanları ve düşmanları ile ilgili verdiği hüküm, O'nun "İzzet" ve "Rahmet"inden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla "Rahmet"i yerli yerine gerektiği yere koyup "İzzet"i sebebiyle düşmanlarından intikam almakta ve "Rahmet"i sebebiyle de peygamberlerini ve onlara tabi olan kimseleri kurtarmaktadır. Buradan elde edilen hikmet; hedeflenen ve istenilen bir iş ve olaydır. Böyle bir hikmetinin ise, tesadüfi bir iş ve olay olmayıp yaptığı fiilin gayesi olduğunu göstermektedir.

Yine yüce Allah, hükmünün, hükümlerin en güzeli olduğunu ve kanununun ise kanunların en güzeli olduğunu haber vermektedir. Eğer hüküm ve kanunu, hikmete ve hedeflenen maslahata uygun olmazsa, o zaman verdiği hüküm ve koyduğu kanun en güzel olmaz. Çünkü O'nun hükmünün ve kanununun güzel olması, hükmünün ve kanununun takdir edilen ve bilinen bir şey olmasından kaynaklanmaktadır. Zira faydası olmayan yada kıymeti olmayan bir söz söylenmesi, söylenen o söz ile zıddının eşit olmasını gerektirir. Halbuki Allah, her şeyi bilen (=Alîm) ve her şeye kadir (=Kadîr)dir. Buna göre bilinen ve takdir edilen her şeyin, hükümlerin ve kanunların en güzel olmasını gerektirir. Ki bu ise imkansızdır. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Yakinen bilen bir topluluk için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?"[1988]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren kimseden dince daha güzel kim vardır?"[1989]

Görüldüğü üzere bu ifade, kendilerine Allah'ın gösterdiği dinin dışında başka bir dini tercih edenleri ve bu dinden razı olanları gösteriyor ki böyle bir durum, uygunsuzluk ve O'na karşı yapılmış bir haksızlıktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?"[1990]

Yine yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

[1987] Bu ifadenin geçtiği yerler için b.k.z: Şuarâ: 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191 (ç)
[1988] Mâide: 5/50
[1989] Nisâ: 4/125
[1990] Fussilet: 41/33

"Buna gücümüz yeter; Biz ne güzel güç yetireniz!"[1991]

Yine yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Yaratanların en güzeli olan Allah, yüceler yücesidir."[1992]

Allah'ın takdiri ve yaratması en güzel olduğu için, hikmetinin, rahmetinin ve ilminin gerektirdiği husus meydana gelmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin."[1993]

Yüce Allah, temel ilkelerin ve metotların en mükemmelini, en güzelini dilememiş olsa ve bu temel ilkeler ile metotlar övülmüş gayeler ile hedeflenen hikmetlere uygun olmazsa, işte o zaman bütün bunlar, uygunsuz olur yada O'nun yaptığı şeyin uygunsuz olmaması, yapanının övülmediği tesadüfi bir olay ve iş olmadığını gösterir.[1994]

Varlığını bildiğimiz, fakat kendisini göremediğimiz **şeytandan Allah'a sığınma** hususunda A'raf sûresi ile Fussilet sûresinde gelen السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"es-Semîu'l-Alîm"**[1995] lafzı ile ilgili olarak Kur'an'ın ne demek istediğini bir düşünün!

Dostluk kurulan ve gözle görülen **insanın kötülüğünden Allah'a sığınma** hususunda Mü'min sûresinde السَّمِيعُ الْبَصِيرُ **"es-Semîu'l-Basîr"** lafzı gelmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, Semî' (=işiten), Basîr (=gören)dir."[1996]

1991 Murselât: 77/23

1992 Mü'minûn: 23/14

1993 Mülk: 67/3

1994 Şifâu'l-Alîl, s. 200

1995 Yüce Allah, A'raf sûresinde, وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **"Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, Semî' (=işiten)dir, Alîm (=bilen)dir"** (A'raf: 7/200) buyurmakta, Fussilet sûresinde ise وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, Semî' (=işiten), Alîm (=bilen)dir"** (Fussilet: 41/36) buyurmaktadır.

1996 Mü'min: 40/56

Yapılan fiiller, gözle görülen belli şeylerdir. Şeytanın dürtmesine, vesvesesine ve insanların kalplerine attığı kötü düşünceler ise, bilme ile ilgilidir. İşte bundan dolayı yüce Allah, şeytanın vesveseleri ile kötü düşünceleri hususunda السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"es-Semîu'l-Alîm"** demek sûretiyle Allah'a sığınılması gerektiğini emretmektedir. Gözle görülen ve görmek sûretiyle anlaşılan hususlarda ise السَّمِيعُ الْبَصِيرُ **"es-Semîu'l-Basîr"** demek sûretiyle Allah'a sığınılması gerektiğini emretmektedir.

Yine Kur'an'ın adeti, dikkatli olmayı ve dosdoğru olmayı gerektiren Allah'ın sıfatlarını anlatmak sûretiyle muhataplarını uyarmayı ve onları ikaz etmeyi gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer barıştan saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah Azîz (=güçlü)dir, Hâkim (=hüküm ve hikmet sahibi)dir."[1997]

Yine yüce Allah konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Kim dünya mükâfatını isterse, (bilsin ki) dünyanın da ahiretin de mükâfatı Allah katındadır. Allah Semî' (=her şeyi işiten), Basîr (=her şeyi gören)dir."[1998]

Kur'an, hep bu ifadelerle doludur. Bununla birlikte bunun manası şu şekilde olmaktadır: "Ey Muhammed! Ben, onların senin getirdiğini kabul etmedikleri, sana verdiğimi risaletimi kabul etmeye yanaşmadıkları ile ilgili söylediklerini işitiyorum ve onların sana ve getirdiğin hususlara karşı neler yaptıklarını görüyorum."

Şüphesiz ki, risalete muhatap olan kimseler, Allah'tan gelen risaleti kabul etme ve itaat etme hususunda iki türlüdürler:

Birincisi: Risalete muhatap olan kimseler, Allah'tan gelen risaletin, doğru olduğu söyleyip risaletin gerektirdiği işleri ve davranışları yaparlar.

İkincisi: Risalete muhatap olan kimseler, Allah'tan gelen risaleti yalanlamak sûretiyle karşılık verip risaletin aksine olan davranışları ve işleri yaparlar.

Görüldüğü üzere onların söylediklerini işitme ile ilgili durum, onların yaptıklarını görme ile ilgili durumdan daha öncedir. Dolayısıyla işitme ile ilgili ifade, görme ile ilgili ifadeden daha önce gelmiştir.[1999]

[1997] Bakara: 2/209
[1998] Nisâ: 4/134
[1999] Bedâiu'l-Fevâid, 1/73

Yüce Allah'ın اَلْوَاسِعُ "el-Vâsi' " İsminin, اَلْعَلِيمُ "el-Alîm" İsmiyle Olan ilişkisi:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah Vâsi' (=lütfu geniş)tir, Alîm (=her şeyi bilen)dir."[2000]

Görüldüğü üzere yüce Allah, âyeti, bağlam yönünden birbirine uygun ve Esmâu'l-Hüsnâ'sından olan iki ismiyle bitirmektedir. Bu iki isim ise, **"el-Vâsi' "** ile **"el-Alîm"**dir.

Buna göre kul, Allah'ın verdiği bu kat katın olanaksız olduğunu düşünemez ve bu kat kat vermeye karşı dar görüşlülük de yapamaz. Çünkü kat kat fazla verme; ihsanda bulunmanın, zenginliğin ve lütfun geniş olmasını gerektirir. Bununla birlikte Allah'ın ihsanının geniş olmasının, infakta bulunan herkesin verdiği şeyin ortaya çıkmasının gerekli olduğu düşünülemez. Çünkü Allah, bu kat kat fazla vermeye uygun düşen kimsenin buna ehil olduğunu ve bu kat kat fazla vermeyi hak etmeyen kimsenin de buna ehil olmadığını hakkıyla bilendir. Zira yüce Allah'ın cömert oluşu ve ihsanının bol olması, hikmetine ters düşmez. Öyle ki Allah, ihsanını, lütfunun geniş olduğu ve merhametinin bol olduğu yerlerde kat kat verir ve hikmeti ile ilmine ehil olmayan kimse ise bu ihsandan yararlanamaz.

Yüce Allah'ın اَلْغَنِيُّ "el-Ganiyy" İsminin, اَلْحَلِيمُ "el-Halîm" İsmiyle Olan İlişkisi:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah Ganiyy (=zengin/hiç kimseye muhtaç değil)dir, Halîm (=cezalandırmada acelesi yok)tur."[2001]

Görüldüğü üzere yüce Allah, âyeti, وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ **"Allah Ganiyy (=zengin/hiçbir şeye muhtaç olmama)dir, Halîm (=cezalandırmada**

[2000] Bakara: 2/261
[2001] Bakara: 2/263

acelesi yok)tur" şeklinde birbiriyle ilişkili ve birbirine uygun iki isimle bitirmiştir. Buna göre burada iki mana ortaya çıkmaktadır:

Birincisi: Yüce Allah, sizden zengin ve size muhtaç değildir. Sizin sadakalarınızdan hiçbir şey O'na katkı sağlamaz. Aksine sadaka hususunda elde edilen en çok pay, sizin vermenizle ilgilidir. Çünkü verdiğiniz sadaka, size fayda sağlar. Yüce Allah'a hiçbir fayda sağlamaz. Yüce Allah mükemmel bir Ganiyy (=zengin) ve hiçbir şeye muhtaç olmamasına rağmen, O'nun verdiği nafakayla, O'na karşı iyilik ettiğinizi ve ihsanda bulunduğunuzu nasıl düşünebilirsiniz?!!. Bununla birlikte O, Halîm'dir. Ceza vermede acele etmez. Mennân'dır. Verdiği cezayı dilerse affeder. Dolayısıyla burada tehdit ve uyarı var.

İkincisi: Yüce Allah, her türlü şekilde mükemmel bir zengindir ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Bu nedenle de O; ceza vermede acele etmemek, kendisine karşı yapılanlara tahammül etmek ve günah işleyen kimseleri affetmek ile vasıflanmıştır. İhsanda bulunması geniş ve lütufları bol olmasına rağmen, iyilik etmek sûretiyle size nasıl eziyet edebilir?!!.

O'na eş, çocuk, ortak, denk ve benzeri bir şeyin nispet edilmesinin imkansız olması, hiç kuşkusuz O'nun Ganiyy oluşunun kemalindendir.

Büyüklüğünün ve yüceliğinin kemalinden dolayı, kürsisi, gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yeri ve gökleri O'nu kuşatamaz. Mahlukatı, hiçbir şekilde Onu ihata edemez. Çünkü O, her şeyden yücedir ve her şeyi ihata edendir. O'nun kelimeleri hiçbir şekilde tükenmez ve değişmez. Deniz, kendisinden sonra yedi deniz kadar daha uzamış olsa ve yeryüzündeki ağaçlar tamamen kalem olsa, bu uzaklıkta ve bu kalemlerle yazı yazılmış olsa, bu uzaklıklar ile kalemler tükenir, fakat O'nun kelimeleri hiçbir şekilde ve hiçbir sûrette bitmez. Çünkü O'nun kelimeleri, mahluk değildir.[2002]

Kitap, **"el-Melik"** ve **"el-Vehhâb"** olan Allah'ın lütfuyla sona erdi.

Dönüşümüz ve varışımız, Allah'adır.

Duamızın sonu, "Hamd, alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur."

* * *

[2002] Tarîku'l-Hicreteyn, s. 446

İBN KAYYİM'İN, KİTABI HAZIRLAYANLARIN VE TERCÜME EDENLERİN BAŞVURDUĞU KAYNAKLAR[2003]

Kur'an-ı Kerim

Ahmed, ibn Hanbel, Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl (Beğavî Tefsiri)

Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1410

Buhârî, Muhammed b. İsmail, Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

Canan, Prof. Dr. İbrahim, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1994

el-Cevziyye, İbn Kayyim

..... Ahkâmu Ehl-i Zimmet

..... Bedâiu'l-Fevâid

..... Cilâu'l-Efhâm

..... Emsâl fi'l-Kur'an,

..... Fevâid

..... Hâdi'l-Ervâh

..... İğâsetu'l-Lehfân

..... Medâricu's-Sâlikîn

..... Ravdatu'l-Muhibbîn

..... Savâiku'l-Mürsele

..... Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye

..... Şifâu'l-Alîl

..... Tarîku'l-Hicreteyn

..... Tibyân

..... Turuku'l-Hükmiyye

..... Uddetu's-Sâbirîn

..... Zâdu'l-Meâd

Dârimî, Ebu Saîd, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

Ebu Dâvud, es-Sicistânî, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

[2003] İbn Kayyim'e ait kitapların yayınevi ile ilgili bilgiler kitabın Arapçasında belirtilmemiştir. (ç)

..... Sünen-i Ebu Dâvud Terceme ve Şerhi, Haz: Necati Yeniel, Hüseyin Karapınar, Şamil Yayınevi, İstanbul 1988

Ferrâ, Ebu Zekeriyyâ Yahyâ, Meâni'l-Kur'an,

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, el-Maksadu'l-Esnâ Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ,

Isfehânî, Râgıb, Müfredât,

İbnu'l-Esir, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis

İbn Hacer, el-Askalânî, Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî,

İbn Kuteybe, Garîbu'l-Kur'an,

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an,

Malik, b. Enes, Muvatta,

Müslim, İbn Haccâc el-Kuşeyrî, Câmiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

..... Sahih-i Müslim, Tercüme ve Şerhi, Haz: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1980

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

..... Sünenü'n-Neseî, Çev: A. M. Büyükçınar, A. Tekin, Ö. F. Harman, Y. Erol, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981

Râzî, Fahruddin, Tefsiru'l-Kebîr,

Sa'dî, Abdurrahman b. Nasr, Teysîru'l-Kelâmi'l-Mennân,

Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, Dürrü'l-Mensûr fi Tefsîri bi'l-Me'sûr,

Taberî, Muhammed ibn Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'an,

Tirmizî, Ebu İsa, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992

..... Sünen-i Tirmizî, Çev: O. Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, tarihsiz

Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl,

Wensink, Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebeviyye, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988

Zeccâc, Ebu İshak, Meâni'l-Kur'an,

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Te'vîl,

İbn-i Kesir • Kurtubi • Beyhaki
Es-Sâdi • İbn Kayyim el-Cevziyye

Esmâü'l-Hüsnâ

Allah'ım!
Bu ilmi eserle
seni tanıma ve tanıtma
fırsatı verdiğin için
sana teşekkür ediyoruz.

MÜTERCİMLER:
• HANİFİ AKIN
• MUHİDDİN KORKMAZ
• MEHMET ALİ KARA
SON OKUMA:
• HANİFE AKIN
• OSMAN ARPAÇUKURU

POLEN
www.polenkitap.com